# FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

## II

vol 2

# FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

# II

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

# FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Redactori responsabili:
Acad. AL. GRAUR
și
MIOARA AVRAM

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1978

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

# FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Volumul al II-lea

## PREFIXELE

DE

MIOARA AVRAM ◇ ELENA CARABULEA
FULVIA CIOBANU ◇ FLORICA FICȘINESCU
CRISTINA GHERMAN ◇ FINUȚA HASAN
MAGDALENA POPESCU-MARIN ◇ MARINA RĂDULESCU
I. RIZESCU ◇ LAURA VASILIU



EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1978

Prezentul volum a fost discutat în consiliul ştiinţific al Institutului de lingvistică din Bucureşti, sub conducerea acad. I. Coteanu, pe baza referatelor prezentate de Gh. Bolocan şi Virgil Nestorescu.

# INTRODUCERE

## CARACTERISTICI GENERALE ALE PREFIXELOR ŞI ALE PREFIXĂRII

**1.** Derivarea cu prefixe este unul dintre procedeele principale de formare a cuvintelor în limba română.

Vezi FC I p. V.

Ea poate fi: a) un mijloc u n i c de formare a unor cuvinte noi, atunci cînd de la un cuvînt existent în limbă se obţine altul prin simpla adăugare a unui prefix *(desface, strămoş)* sau b) un mijloc a s o c i a t cu altele, atunci cînd prefixarea se foloseşte s i m u l t a n cu α) sufixarea *(înverzi)*, β) derivarea regresivă *(transfug)* sau γ) compunerea *(neînstare)*. Formaţiile în care prefixarea este asociată simultan cu alte procedee se numesc formaţii parasintetice: d e r i v a t e p a r a s i n t e t i c e în situaţiile de sub α şi β, c o m p u s e p a r a s i n t e t i c e în situaţiile de sub γ.

1. Privite din punctul de vedere al prefixării d e r i v a t e l e p a r a s i n t e t i c e de sub α pot fi numite d e t i p s u f i x a l, iar cele de sub β d e t i p r e g r e s i v (din punctul de vedere al derivării sufixale şi al celei regresive, şi unele şi altele sînt derivate parasintetice de tip prefixal). În FC I p. V categoria derivatelor parasintetice este definită numai prin asocierea simultană a celor două feluri de derivare progresivă — cu prefixe şi sufixe — .

2. Formaţiile de sub γ sînt c o m p u s e p a r a s i n t e t i c e p r e f i x a t e sau d e t i p p r e f i x a l; de astă dată menţionarea tipului prefixal nu depinde de un anumit punct de vedere, ci are rolul de a diferenţia formaţiile în cauză de cele în care compunerea se asociază cu sufixarea (compusele parasintetice sufixate sau de tip sufixal). În FC I categoria compuselor parasintetice este ilustrată numai prin formaţii cu sufixe (vezi p. V, 19, 165—166, 194 213—214, 284).

3. Pentru distincţia dintre formaţiile parasintetice şi cele în care se identifică trepte succesive de formare prin diferite mijloace vezi FC I p. VI.

4. Unii lingvişti consideră că funcţia cea mai importantă a prefixelor este contribuţia lor la formaţiile parasintetice; vezi R. Menendez Pidal, citat de TEKAVČIĆ, G. I. III 146.

5. Pentru derivarea parasintetică vezi Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Les dérivés parasynthétiques dans les langues romanes*, Haga — Paris, 1974.

Volumul de faţă se ocupă de prefixe atît în formaţii exclusiv prefixale, cît şi în formaţii care prezintă şi alte procedee folosite succesiv (derivate cu prefixe de la: derivate cu sufixe ca ***nedreptate***, derivate regresive ca ***repicta***, compuse ca ***răsalaltăieri***, cuvinte formate prin schim-

barea valorii gramaticale ca *străbun*, abrevieri ca *supercoop*) sau simultan (formații parasintetice).

1. Ultimele două categorii de formații sînt atrase în cercetare aici, bineînțeles, numai din punctul de vedere al prefixelor conținute.
2. La formațiile cu procedee succesive prefixarea interesează acolo unde ea constituie o treaptă posterioară altui procedeu: de exemplu, verbele *dezvăța*, *răsfăța* și nu substantivele postverbale *dezvăț*, *răsfăț*.

2. Pentru toate categoriile de formații s-au luat în considerație numai cuvintele în care prezența prefixului se recunoaște prin raportarea la un cuvînt de bază (simplu, derivat sau compus) existent în limba română: în primul rînd formațiile integral a n a l i z a b i l e, în structura cărora se recunoaște atît prefixul, cît și cuvîntul de bază (vezi toate exemplele date sub **1**), dar și cele s e m i a n a l i z a b i l e, la care se recunoaște numai prefixul prin opoziția cu alte formații prefixate sau compuse cu o temă comună, inexistentă ca un cuvînt independent (*deschide/închide* sau *conclude/exclude/include*, *antebelic/interbelic/postbelic*, *ateism/monoteism/politeism* sau *arhiereu/protoiereu*).

1. Temele inexistente drept cuvinte independente sînt numite de unii cercetători t e m e l e g a t e, față de care se folosește prin opoziție denumirea t e m e l i b e r e pentru cuvintele de bază cu existență paralelă independentă. Vezi L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 159. Pentru limba română termenul *(prefix-)bound roots* a fost aplicat mai întîi de Frederik B. Agard, *Structural sketch of Rumanian*, Baltimore, 1958, p. 57, la exemple ca *-fera*, *-chide*, *-stitui*. Recent, o discuție la DRINCU, P. T. 154 (cu distincția, discutabilă din diverse puncte de vedere, între teme legate „univoc, biunivoc și plurivoc").
2. În categoria formațiilor semianalizabile au fost incluse și cele analizabile în raport cu un element de compunere *(asimila/simil(i)-*; *eclofit/fito-)*.

Ca și în cazul altor tipuri de formații (vezi FC I p. XI, 25—27), caracterul analizabil al formațiilor prefixate este relativ în sincronie, depinzînd de competența lingvistică a vorbitorilor (gradul de cunoștințe lexicale și capacitatea de a stabili legături între cuvinte), și variabil în diacronie: pe de o parte, unele formații prefixate au devenit cu timpul n e a n a l i z a b i l e fie din cauza evoluției fonetice (vezi *cuscru* față de *socru* sau *îndemna* față de *mîna*), morfologice (vezi *spăla : spăl* față de *la : lau* sau *trăda : trădez* față de *da : dau*; fonetice și morfologice în exemple ca *plimba : plimb* din mai vechiul *preumbla : preumblu*, care era analizabil prin *umblu*, sau *depăra*, la care în forma *dapăr* nu se mai recunoaște prefixul) sau semantice (vezi *îmbuca/bucă*, *răsfăța/față* sau *scălda/cald*), fie din cauza dispariției cuvîntului de bază la care se făcea raportarea (vezi *despuia*, *înceta* sau *ieși*, *pieri*, *sui*); pe de altă parte, unele formații neanalizabile au devenit ulterior analizabile sau măcar semianalizabile prin raportarea la cuvinte mai noi în limbă (verbele moștenite *ucide* și *suferi* au fost neanalizabile pînă în epoca modernă, cînd au devenit semianalizabile prin *circumcide*, *coincide*, *decide*, respectiv *deferi*, *oferi*, *referi*). Unele formații prefixale cunosc variante în ce privește tema prin care se raportează la cuvinte diferite: (înv. și reg.) *trimete* a fost și este semianalizabil prin *sumete* și prin (înv.) *încumete*, în timp ce *trimite* a fost neanalizabil pînă la intrarea în limbă a neologismelor *admite*, *comite*, *compromite*, *demite*, *emite*, *omite*, *permite*, *promite*, *remite*, *transmite*, prin care a devenit semianalizabil; *purcede* a fost de asemenea neanalizabil pînă la împrumutarea seriei de neologisme semianalizabile *concede*, *precede*, *procede*, *succede*, iar variantele de conjugarea I ale unor verbe neologice din această familie *(preceda*, *proceda*, *succeda*, la care se adaugă *exceda)* sînt analizabile prin *ceda*, la care nu se mai pot raporta vechiul *purcede* și neologicul *concede*

rămase de conjugarea a III-a. Din cauza evoluţiei divergente unele formaţii prefixale ajung deci să nu mai poată fi raportate la cuvinte înrudite la origine (vezi *încura* faţă de *cur(g)e* sau *sughiţa* faţă de *înghiţi*); invers, în cazul altora se poate ajunge la o analiză care nu e justificată din punct de vedere istoric (vezi *ucide* şi *suferi* discutate mai înainte sau *îndura*, care azi poate fi raportat la neologismul *dur*).

Vezi şi familii neologice ca *sista (a~, con~)* faţă de *rezista, subzista*.

3. Prefixele sînt afixe adăugate înaintea unui cuvînt întreg (simplu, derivat sau compus) existent în limbă, înaintea rădăcinii unui asemenea cuvînt (la care se adaugă şi un sufix în cazul derivării parasintetice de tip sufixal sau care rezultă din suprimarea unui sufix în cazul derivării parasintetice de tip regresiv) sau înaintea unor teme inexistente drept cuvinte independente (de obicei elemente de compunere).

Primele două posibilităţi se referă la formaţiile analizabile, iar ultima la cele semianalizabile.

După structura lor morfologică prefixele sînt s i m p l e cînd nu pot fi analizate în unităţi mai mici şi c o m p l e x e cînd structura lor permite identificarea unor unităţi mai mici, dar întregul complex funcţionează ca un element unic de derivare. Prefixele complexe sînt, la rîndul lor, de două feluri: c o m p u s e, cînd rezultă din combinarea a două prefixe simple, şi d e z v o l t a t e, cînd rezultă din combinarea unui prefix (simplu) cu un element neprefixal. Marea majoritate a prefixelor limbii române sînt prefixe simple. Prefixele compuse şi mai ales cele dezvoltate sînt nu numai mult mai puţine, ci şi slab reprezentate (cu foarte puţine formaţii).

Numărul prefixelor s i m p l e, incluse în volumul de faţă în urma identificării în cîte cel puţin o formaţie analizabilă din punct de vedere formal şi semantic, este de 86. În ordine alfabetică, prefixele de acest fel — numite în variantele lor de bază — sînt următoarele: *a-*$_1$, *a-*$_3$, *ab-*, *an-*$_5$, *ana-*, *ante-*, *anti-*, *antre-*, *apo-*, *arhi-*, *cata-*, *circum-*, *cis-*, *co-*$_2$, *con-*$_2$, *contra-*, *cu-*, *de-*$_2$, *de-*$_3$, *des-*, *dia-*, *dis-*, *do-*, *ecto-*, *en-*, *endo-*, *ento-*, *epi-*, *ex-*$_1$, *exo-*, *extra-*, *hiper-*, *hipo-*, *in-*$_1$, *in-*$_2$, *infra-*, *inter-*, *intra-*, *intro-*, *iz-*, *în-*$_1$, *între-*, *întru-*, *juxta-*, *me-*, *meta-*, *nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *non-*, *o-*$_1$, *ob-*, *par-*$_1$, *para-*, *pen-*, *per-*, *peri-*, *po-*, *pod-*, *poi-*, *post-*, *pre-*, *prea-*, *pro-*$_1$, *pro-*$_2$, *ră-*$_1$, *răs-*, *re-*$_2$, *retro-*, *s-*, *se-*, *sin-*, *spre-*, *stră-*, *sub-*, *super-*, *supra-*, *sur-*, *tă-*, *tra-*, *trans-*, *tră-*, *tre-*$_2$, *ultra-*, *vă-*, *văz-*, *ză-*.

1. Dintre inventarele stabilite în lucrări anterioare, cea mai bogată listă de prefixe româneşti este cea prezentată de IORDAN, LRA, p. 194—215: *a(n)- (= a-*$_3$*)*, *ante-*, *anti-*, *circum-*, *con-*, *contra-*, *de- (= de-*$_2$ şi *de-*$_3$*)*, *des-*, *ex-*, *extra-*, *hiper-*, *in- (= in-*$_1$ şi *in-*$_2$*)*, *inter-*, *în-*, *între-*, *ne-*, *non-*, *para-*, *post-*, *pre-*, *prea-*, *răs-*, *re-*, *stră-*, *sub-*, *super-*, *supra-*, *sur-*, *trans-*, *ultra-* (30 de prefixe, la care trebuie adăugat *arhi-*, tratat ca prefixoid la p. 219). În STIL. 203—216 acelaşi autor se ocupă însă şi de *cu-*, *po-*, *pri-?*, *o-*, *s-* şi *iz-*.

2. Inventarul prefixelor dintr-o limbă dată poate varia de la o lucrare la alta în funcţie de extensiunea cercetării, de punctul de vedere asupra statutului de prefix sau de opţiunea între polisemie şi omonimie (într-un caz ca cel al rom. *in-*$_1$ şi *in-*$_2$). Pentru limba franceză cifrele citate variază între 16 (K. Togeby), 50 (K. Nyrop), 95 (R. A. Hall jr.) şi peste 260 (*Petit Larousse*, 1961), principalele deosebiri fiind date aici de includerea sau neincluderea prefixoidelor, a prefixelor savante sau a prefixelor vechi neproductive; vezi SPENCE, F. P. 325—326, MARCHAND, E. W. 11, 85, 87, 157.

3. Prefixele simple care apar numai în formaţii semianalizabile (de exemplu *ec-* din *eccrin* cf. *endocrin*, *ecmnezie* cf. *amnezie*; *nad-* din *nadpis* cf. *opis*, *propis*, *zapis*; *subter-* din *subterfugiu* cf. *refugiu* etc.) nu sînt tratate în volumul de faţă; ele sînt menţionate numai atunci cînd au o legătură oarecare cu alte prefixe (*ec-* este amintit la istoria prefixului *ecto-*, iar *subter-* la istoria prefixului *sub-*).

4. De asemenea nu sînt tratate prefixele care apar în formaţii analizabile numai din punct de vedere formal (nu şi semantic). În această situaţie sînt: *preter-* din *pretermisie* sau *pretermisiune* DN „figură retorică prin care se declară trecerea sub tăcere a unor lucruri" (cf. şi

formațiile semianalizabile *preterit, preterițiune)*; *for-* din *forzat* DN „fila liberă dintre scoarța unei cărți legate și prima filă"; *of-* din *ofset* „procedeu tipografic...".
5. Împotriva degajării afixelor dintr-o singură formație analizabilă vezi Al. Graur, *Formante cu un singur produs?* în SCL XX (1969), nr. 6, p. 601—603; cf. A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 135, FLEISCHER, w. 36.

Prefixe c o m p u s e, rezultate din două prefixe simple analizabile ca un element unic de derivare, sînt: *apar-* < *a-*$_1$ + *par-*$_1$ *(aparține)*; *metem-* și *meten-* < *meta-* + *em-*, *en-* *(metempsihoză, metensomatoză)*; *ra-* < *re-*$_2$ + *a-*$_1$ *(racola, rasenina)*; *ram-* și *ran-* < *re-*$_2$ + *am-*, *an-*$_5$ *(rambursa, ranfort)*; *rim-* și *rin-* < *re-*$_2$ + *im-*$_1$, *in-*$_1$ *(rimbomba, rinfort)*; *sco-* < < *s-* + *co-*$_2$ *(scofală, scofîlci)* și *sper-* < *s-* + *per-* *(sperjur)*.

1. În formații semianalizabile se identifică și prefixele compuse *epen-* < *epi-* + *en-* *(epenteză)*, *res-* < *re-*$_2$ + *s-* *(respinge)*.
2. Prefixele compuse, analizabile în bloc față de un cuvînt de bază și nu prin raportarea la o formație anterior prefixată cu unul dintre prefixele componente, nu trebuie confundate cu supraprefixarea succesivă (propriu-zisă) de tipul *pre/străncpot* sau *re/înscrie* (pentru care vezi p. 257—261). Vezi cazul segmentului inițial *ra-*, care poate fi considerat prefix compus numai în *racola, rasenina*, nu și în *racomoda, racorda, rafina, rajusta*, unde reprezintă supraprefixarea cu *r-* *(re-*$_2$*)* a unor formații prefixate cu *a-*$_1$; compară de asemenea formațiile *rambursa* (cu *ram-*) și *ramplasa (r- + amplasa)*.

Prefixe d e z v o l t a t e, rezultate din combinarea unui prefix (simplu) cu un element neprefixal — fragment nesemnificativ al unui prefix sau al unei rădăcini — sînt: *destr-* < *des-* + *(în)tr-* *(destrauri)*, *pres-* < *pre-* + *(ră)s-* *(presfira)*, *zăs-* < *ză-* + *(ră)s-* *(zăstîmp)*.

Uneori este dificilă distincția între un prefix compus și unul dezvoltat. Astfel, prefixul complex *năs-*, la baza căruia stă prefixul simplu *nă-*$_1$, poate fi considerat compus cu prefixul *s-* *(z-*$_1$*)* în formații ca *năzbate* și dezvoltat în *năzduh* sau *năzvăța*, unde *z* se datorește falsei analize a lui *văzduh* sau *dezvăța*.

**4.** Cele mai multe prefixe au exclusiv această funcție, fiind lipsite de existență autonomă: de exemplu, *des-*, *do-*, *in-*, *iz-*, *răs-*, *s-*, *stră-*. Altele au funcții paralele de cuvinte, mai ales prepoziții: *a-*$_1$, *cu-*, *de-*$_3$, *în-*$_1$, *între-*, *întru-*, *per-*, *p(r)e-*, *spre-*, *sub-*, *supra-*, mai rar adverbe: *anti-*, *prea-*, prepoziții și adverbe: *contra-*, *pro-*$_2$, adjective (și adverbe sau, în denumiri comerciale, substantive): *extra-*, *super-*, *ultra-*, substantive: *retro-*, substantive și adverbe: *ex-*$_1$.

1. Unii cercetători (vezi MEYER-LÜBKE, G. II 617, GREVISSE 96) numesc prefixe s e p a r a b i l e prefixele care se pot întrebuința drept cuvinte independente (fr. *à, contre, en, entre, non* etc.) și i n s e p a r a b i l e prefixele care nu au existență proprie (fr. *dés-*, *in-*, *pré-*, *re-* etc.). Termenii respectivi sînt intrați în tradiția gramaticii germane cu alt sens, mai aproape de cel etimologic: prefixe separabile sînt prefixele care pot fi disociate sau detașate (și plasate după cuvîntul de bază) în formele flexionare ale unuia și aceluiași cuvînt derivat. În acest din urmă sens poate fi numit separabil prefixul românesc *ne-*$_2$ atît pentru dislocările prin *mai (nemaivăzut, nemaivăzînd; nemaialtul, nemaivedere)* și *prea (nepreaavînd:* vezi Ileana Vulpescu, *Rămas-bun*, 1975, p. 24), cît și pentru izolările eliptice de tipul *Serialului i s-au dat multe definiții. Mai strălucite și mai puțin, mai profunde sau mai ne, mai literare sau mai comerciale. Săptămîna*, 1970, nr. 1, p. 10, col. 3. MALKIEL, G. 321 consideră „atipice" prefixele „pure" sau „exclusive".
2. Nu am încadrat printre prefixele cu funcții paralele de cuvinte autonome:
a) prefixele *ab-*, *ante-*, *infra-* sau *post-*, deoarece considerăm că prepozițiile *ab*, *ante*, *post* și adverbul *infra* din limbajul științific — din construcții ca *ab (ante* sau *post) 1600* sau *vezi infra* — nu sînt elemente ale limbii române; vezi AVRAM, P. N. 248;
b) prefixul *juxta-*, întrucît substantivul dezvoltat din el, *juxtă* sau *iuxtă*, prezintă deosebiri de formă.

Vechimea în limbă a funcțiilor paralele de prefix și cuvînt autonom diferă de la caz la caz. *A-*$_1$, *cu-*, *de-*$_3$, *în-*$_1$ au fost moștenite din latină ca prefixe și ca prepoziții; *între-*, *întru-*, *spre-* au fost moștenite numai

ca prepoziţii şi au căpătat ulterior, prin calcuri, funcţia de prefix; *prea-* a fost împrumutat numai ca prefix şi şi-a creat în română funcţia de adverb. Neologicele *anti-*, *ex-*$_1$, *extra-*, *per-*, *pro-*$_2$, *retro-*, *super-*, *ultra-* au intrat în limbă mai întîi ca prefixe şi apoi ca prepoziţii, adverbe, adjective sau substantive. Pe de altă parte diferă de la caz la caz gradul de autonomie al unor cuvinte existente paralel cu prefixele: spre deosebire de prepoziţii, la care nu se simte nici o subordonare faţă de funcţia paralelă de prefixe (funcţia prepoziţională fiind de fapt originară), la alte funcţii, mai ales la adjective şi substantive, această subordonare este evidentă, funcţiile respective fiind simţite ca elipse.

1. Vezi Graur, t. 269: „prefixele devin adverbe și adjective". Iordan, lra 198, 199.
2. Nu pot fi considerate cuvinte cu existență autonomă prefixele folosite singure numai în același context cu cuvîntul de bază sau cu altă formație (derivată sau compusă) de la același cuvînt. Vezi exemplul cu *ne-*$_2$ de la p. 8 sau exemple ca *hiper- și hipotensiunea* etc.
3. În mod excepțional pot fi izolate prin elipsă, în creații ocazionale, și prefixe din categoria celor lipsite de existență autonomă: astfel, în limbajul cadrelor didactice se întîlnește abrevierea *rere* pentru *reeexaminare*.
4. Din punct de vedere istoric numărul prefixelor care au avut la origine (și) existență autonomă este mai mare: printre prefixele care au exclusiv această funcție în limba română, unele sînt provenite din prepoziții (*do-*, *in-*$_1$, *iz-*, *s-*, *stră-*), altele din adverbe (*non-*) sau din verbe (*arhi-*). Pentru creșterea numărului prefixelor „exclusive" în limbile romanice vezi Malkiel, g. 321.

Unele prefixe, chiar din categoria celor fără existenţă autonomă, constituie baza unor derivate cu sufixe, mai exact termenul de referinţă prin care se analizează derivatele respective: în această situaţie sînt adjectivele *antum* şi *postum*, adjectivul *ultr(a)ist* şi substantivul *ultraism*.

5. Formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor se încadrează la derivare, reprezentînd unul dintre cele două tipuri de derivare progresivă (realizată prin adăugarea unui afix).

Unii lingviști încadrează prefixarea, în bloc, la compunere (vezi, de exemplu, Bourciez, e. 66, 198 etc., iar în lingvistica românească, Iordan, lrc 261; argumente contrare la Fischer, f. c. 297 și Graur, în sg ii 17—18); după Nyrop, g. iii 6 opțiunea e terminologică și prezintă „un interes minim". Alții fac o distincție între prefixele fără existență autonomă, pe care le încadrează la derivare, și prefixele cu funcții paralele de cuvinte, pe care le încadrează la compunere: vezi la Tekavčić, g. i. iii 20 distincția dintre *ri-*, *re-* și *con-*, *mal-*; o distincție asemănătoare la Marchand, e. w. 86. Pentru comoditatea expunerii unii autori renunță la distincțiile teoretice susținute, tratînd prefixarea într-un singur loc, nelegat nici de derivare, nici de compunere: vezi la Tekavčić, g. i. iii capitolul intitulat *Formarea cuvintelor cu prefixe* față de *Derivarea cu sufixe* și față de *Compunerea cuvintelor*. După Meyer-Lübke, g. ii 432, 616 formarea cuvintelor cu prefixe „se plasează între derivare și compunere"; vezi și concluzia discuției de la Malkiel, g. 321—322 asupra prefixării ca „zonă de frontieră dintre derivare și compunere": „compunerea și derivarea, deși adesea net în contrast, apar ca două extreme ale unui singur continuum".

Prefixele sînt afixe care se deosebesc de sufixe prin poziţia pe care o au în formaţiile create: înaintea (rădăcinii) cuvîntului de bază. În ce priveşte diverse alte aspecte formale sau de conţinut, cum ar fi legătura mai laxă sau mai strînsă cu cuvîntul de bază — ceea ce se reflectă în modificările fonetice suferite de acesta în procesul afixării —, caracterul mai abstract sau mai concret al sensului, mulţimea sau puţinătatea derivatelor sinonime, capacitatea de polisemie, existenţa unor valori pur gramaticale sau formative, posibilitatea formării unui derivat care aparţine altei părţi de vorbire decît cuvîntul de bază, între prefixe şi sufixe există numai deosebiri de pondere, adesea importante, a acestor trăsături, care variază şi la unităţi din interiorul celor două categorii de afixe.

1. O comparație documentată între prefixe și sufixe se va putea face numai după descrierea situației sufixelor. 2. Pentru o opoziție tranșantă între prefixe și sufixe din punct de vedere

formal (delimitarea mai ușoară a prefixelor) și semantic (prefixele au „conținut precis", sînt „monovalente cu variații de întrebuțare") vezi DUBOIS, D.S. 1.

2. Pentru aspectul formal al legăturii dintre prefixe și cuvîntul de bază vezi, pe de o parte, variantele condiționate ale unor prefixe cu diverse fenomene de asimilare și, pe de alta, unele modificări ale temelor: *înăcri*, *înălbăstri*, *înălbi*, *înăspri* (cf. *acru*, *acri* etc.), reg. *izăfla*, *zăfla*; exemple de eliziune a vocalei inițiale la p. 294.

3. În general, se consideră că principala deosebire funcțională dintre prefixe și sufixe ar fi aceea că prefixele nu pot antrena — folosite singure — schimbarea valorii gramaticale (trecerea la altă parte de vorbire) a derivatului față de cuvîntul de bază; vezi însă p. 281—282.

4. Pentru identitatea funcțională a prefixelor și sufixelor verbale în derivarea parasintetică vezi FISCHER, F.C. 297.

**6.** Derivarea cu prefixe ridică, în unele situații, problema delimitării de compunere, atît de compunerea din cuvinte întregi, cît și de compunerea tematică. Altfel spus, prefixele trebuie delimitate pe de o parte de unele cuvinte folosite ca termen de compunere (prepoziții și adverbe), pe de alta de elementele de compunere.

1. În ce privește primul aspect, problema se pune la prefixele care au paralel funcții de cuvinte, și anume la majoritatea celor care au funcții de prepoziții și la unele cu funcție de adverb.

a. Criteriul general de delimitare a derivatelor cu prefixe de compusele cu prepoziții omonime este posibilitatea de reconstituire a unui grup sintactic originar: în cazul în care este posibilă reconstituirea unei construcții prepoziționale firești (prepoziție + substantiv, adverb etc.) avem a face cu un compus, în timp ce formația ale cărei elemente constitutive nu au o sintaxă firească este un derivat prefixal. Acest criteriu este operant pentru delimitarea formațiilor prefixale (derivate sau compuse parasintetice de tip prefixal) atît de compusele propriu-zise, cît și de compusele parasintetice de tip sufixal.

Vezi FC I 19.

Delimitarea formațiilor prefixate de compusele propriu-zise este, de obicei, ușor de făcut. Formații ca *acasă*, *cuminte*, *devreme*, *înspre*, *Întreape*, *întruiele*, *prejos*, *spregrai*, *subsol*, *Suprapietrei* sînt compuse cu prepozițiile *a*, *cu*, *de*, *în*, *între*, *întru*, *p(r)e*, *spre*, *sub* și *supra*, în timp ce *abate*, *cuveni*, *deține*, *încinge*, *întreține*, *întraurel*, *petrece* sau *preface*, *sprevăzător*, *subînchiria*, *suprapune* sînt derivate cu prefixele *a-*$_1$, *cu-*, *de-*$_3$, *în-*$_1$, *între-*, *întru-*, *p(r)e-*, *spre-*, *sub-* și *supra-*. În exemplele date delimitarea s-a făcut pornind exclusiv de la partea de vorbire căreia îi aparține cuvîntul de bază la care se atașează formantul susceptibil de două interpretări: α) prepoziție în cazul combinării cu un substantiv, adverb sau altă prepoziție și β) prefix în cazul combinării cu un verb sau cu un adjectiv. Uneori acest criteriu se dovedește insuficient, fiind necesare distincții mai fine, de ordin semantic, formal (morfologic) sau etimologic în cadrul formațiilor de la aceeași parte de vorbire. Astfel, între formațiile cu *sub*(-) + un substantiv sînt considerate compuse cu prepoziția *sub* cele care exprimă un sens concret (inferioritatea spațială), specific prepoziției respective: *Subcetate*, *subgrindă*, *subsol*, *substrat* și derivate cu prefixul *sub-* cele care exprimă un sens abstract (inferioritatea ierarhică), neîntîlnit în construcțiile prepoziționale: *subadministrator*, *subarbust*; în situația formațiilor cu *de(-)* + un substantiv care au aproximativ același sens ca și cuvîntul de bază, de exemplu *decalc* „calc", un raționament de natură semantică duce la concluzia că avem a face mai curînd cu un derivat prefixal decît cu un compus prepozițional. Între formațiile cu *între(-)* + substantiv sînt considerate compuse cu prepoziția *între* cele în care substantivul

este la numărul plural, conform construcției obișnuite a acestei prepoziții : *Întreape*, *întredinți* și derivate cu prefixul *între-* cele în care substantivul este la singular : *întrefier*, *întrezid ;* un criteriu morfologic asemănător ține seama de cazul substantivului din formațiile cu *supra(-) :* vezi compusul *Suprapietrei* față de derivatul *suprastructură*. Între formațiile cu *de(-)* + substantiv verbal numai cunoașterea istoriei cuvintelor respective explică încadrarea printre derivatele cu prefixul *de-*$_3$ a lui *demers* (calc după fr. *démarche*) sau *derîdere* (calc după fr. *dérision)*, atît de asemănătoare ca structură cu compusele *descăzut* sau *demîncare*.

Delimitarea formațiilor prefixate de compusele parasintetice de tip sufixal este mai puțin clară, cel puțin în cazul în care este vorba de a opta pentru statutul de derivat parasintetic sau de compus parasintetic; problema se pune deci la verbele formate de la altă parte de vorbire (substantiv, adjectiv, adverb etc.). Formații ca *afuma*, *dedulci*, *înlătura*, *întreochea*, *întropărta*, *pefuga* sau *prescurta*, *subjuga* sînt considerate compuse parasintetice provenite dintr-o construcție prepozițională (+ substantiv, adjectiv sau adverb) la care s-a atașat un sufix verbal, în timp ce *astrăina*, *deborda*, *înrudi* sau *îndepărta*, *înhăța*, *prefira* sînt derivate parasintetice cu prefixele *a-*$_1$, *de-*$_3$, *în-*$_1$, *pre-*, deoarece nu se poate reconstitui o construcție primară cu prepozițiile omonime; așa se explică deosebirea de statut a două formații cu același cuvînt de bază, cum sînt verbele sinonime *astrăina* (derivat parasintetic cu prefixul *a-*$_1$) și *înstrăina* (compus parasintetic cf. *în străini)*. De la caz la caz aplicarea acestui criteriu ține seama și de elemente de ordin semantic, în esență de posibilitatea existenței unui anumit sens la construcția prepozițională presupusă. Analiza semantică poate releva, de exemplu, statutul diferit a două formații sinonime cu același cuvînt de bază, ca *dejosi* și *înjosi :* deși, din punct de vedere formal, amîndouă aceste verbe ar putea fi raportate la construcții prepoziționale existente în limbă, sensul (direcția de sus în jos) nu corespunde decît la unul dintre ele; de aceea numai *înjosi* este considerat compus parasintetic (din *în jos + -i)*, *dejosi* fiind încadrat la derivatele parasintetice cu prefixul *de-*$_3$, întrucît prepoziția *de* nu exprimă direcția în grupul *de jos*. Pe baza aceluiași criteriu semantic sînt considerate compuse parasintetice cu prepoziția *în* verbe ca *îmbutelia*, *înfiola*, *înmîna*, prin care se exprimă interioritatea spațială, și derivate parasintetice cu prefixul *în-*$_1$ verbe ca *împudra*, *înarma*, prin care se exprimă instrumentul. Uneori trebuie avută în vedere coexistența cronologică a unor formații și a sensurilor active ale prepoziției în cauză : astfel, în timp ce *afunda* poate fi considerat compus parasintetic, datînd din vremea în care prepoziția *a* se folosea cu sens local, formații neologice ca *aborda* sau recentul *amartiza* nu pot fi analizate decît ca derivate parasintetice cu prefixul *a-*$_1$, întrucît în epoca modernă prepoziția *a* nu mai apare în construcții libere cu valori locale.

Principalele dificultăți care se ivesc la delimitarea derivatelor cu prefixe de compusele (mai ales parasintetice) cu prepoziții sînt legate de următoarele situații :

— formații cu dublă analiză, ca verbul *înzidi* (raportat la verbul *zidi*, e derivat cu prefix; raportat la substantivul *zid*, e compus parasintetic) sau adjectivul *subcarpatic* (raportat la adjectivul *carpatic*, e derivat cu prefix; raportat la substantivul *Carpați*, e compus parasintetic);

— derivate secundare ca *deochea* şi *depărta* (derivate sufixale de la compusele anterioare *deochi, departe*) sau *desăvîrşi* (derivat regresiv de la compusul anterior *desăvîrşit*);

— formaţii cu statut ambiguu din punctul de vedere al apartenenţei la o parte de vorbire al căror formant se găseşte la limita dintre prefixe şi prepoziţii : *anti(-)* în *măsuri antirisipă* sau *campania anti-X*, *extra(-)* în *lucrări extraplan*, *inter(-)* în *concurs interoraşe*, *pro(-$_2$)* în *campania pro-X*, *supra(-)* în *sarcini supraplan*, *trans(-)* în *conductă trans-Alaska*; vezi, mai pe larg, p. 282 şi 285—286. Preferinţa pentru interpretarea formanţilor menţionaţi drept prefixe se explică şi prin faptul că, în afară de *pro-$_2$* şi *supra-* (pentru care vezi AVRAM, P. N. 243—244), celelalte prefixe în discuţie nu au paralel prepoziţii omonime ca unităţi lexicale „libere" ;

— formaţii la care e posibilă presupunerea unor construcţii prepoziţionale, dar de un tip puţin frecvent : de exemplu, verbe ca *îmboboci, înflori.*

Unii lingvişti nu fac distincţie între derivatele prefixate şi compusele cu prepoziţii omonime, mai ales în cazul formaţiilor parasintetice; vezi la MEYER-LÜBKE, G. II 617—620 prefixarea nominală prin juxtapunere sau la I. Coteanu, LRC II 194—198 prefixele numite „delocutive". Justificări ale acestei atitudini se pot găsi atît în dificultăţile enumerate mai sus, cît şi în diferenţa de tratament pe care o implică distincţia în cauză la formaţii antonime ca *desfrunzi* derivat/*înfrunzi* compus sau sinonime ca *astrăina*/*înstrăina*. Anca Giurescu, *Les mots composés dans les langues romanes*, Haga — Paris, 1975, p. 16, respinge criteriul gramatical de delimitare, contestînd statutul de cuvinte compuse al unor formaţii ca *acasă, îndată, întocmai*, despre care însă recunoaşte că nu pot fi încadrate nici la derivatele cu prefixe.

b. Problema delimitării derivatelor cu prefixe de compusele cu adverbe omonime se pune numai în cazul formaţiilor cu *prea(-)*. Criteriul este aici în primul rînd de natură semantică : dacă *prea(-)* are sensul „peste măsură, din cale afară, excesiv de mult", ca în construcţiile libere cu adverbul *prea*, formaţia respectivă poate fi considerată compus, cum este cazul substantivului *preaplin*, atît cu sensul abstract „ceea ce depăşeşte un anumit nivel, ceea ce este prea mult", cît şi cu cel concret din tehnică „dispozitiv de evacuare automată a lichidului care depăşeşte un anumit nivel într-un rezervor".

În sensul din tehnică *preaplin* este un calc după fr. *trop-plein* (vezi FC I 127), iar în celălalt după germ. *Überfülle* (vezi IORDAN, LRA 207).

Formaţiile în care *prea(-)* înseamnă pur şi simplu „foarte" sînt considerate derivate prefixale datorită mai multor criterii : semantic (inexistenţa acestui sens la adverb) şi etimologic (statutul exclusiv prefixal al formaţiilor slave împrumutate sau calchiate în limba veche, după care s-au creat ulterior altele), uneori şi gramatical (imposibilitatea reconstituirii unui grup sintactic originar adverb cu sensul „foarte" + verb în cazul formaţiilor verbale ca *preamări*); la acestea se adaugă dificultatea delimitării lui *prea-* de *pre-*, al cărui statut prefixal e incontestabil.

Pentru asemănările dintre prefixele *prea-* şi *pre-*, grupate în aceeaşi serie, vezi p. 192.

2. Problema delimitării derivării şi a derivatelor cu prefixe de compunerea şi de compusele de tip tematic (cu elemente de compunere) se pune pe două planuri : a) pe plan teoretic, general, interesează distincţia de principiu dintre aceste procedee, în speţă poziţia faţă de categoria elementelor de compunere care ocupă primul loc şi pe care unii lingvişti le numesc pseudoprefixe sau prefixoide, iar b) în cîteva situaţii concrete este necesară delimitarea unor prefixe de segmente omonime cu statut de elemente de compunere.

a. Deosebirea dintre prefixe şi elementele de compunere tematică (elemente fără existenţă independentă în limba română) care ocupă primul loc în formaţii se face pe baza unui criteriu semantic-noţional asociat cu criteriul etimologic al provenienţei din cuvinte autosemantice sau din instrumente gramaticale: elementele de compunere au sensuri lexicale ca şi substantivele, adjectivele, pronumele, numeralele şi verbele din care provin, pe cînd prefixele exprimă de obicei relaţii, ca şi prepoziţiile din care provin cele mai multe dintre ele.

1. Vezi Al. Graur, în SG II p. 17 şi FC I p. VIII şi 20—22. Criteriile aplicate de diferiţi lingvişti sînt: 1) existenţa sau inexistenţa paralelă a unor cuvinte (vezi la FLEISCHER, W. 106 deosebirea dintre germ. *mono-*, *neo-*, *poly-* prefixe şi *kosmo-* element de compunere, cf. *Kosmos)*; 2) productivitatea (vezi id. *ib.*); 3) existenţa sau inexistenţa unor trăsături comune cu prefixe propriu-zise (vezi FLEISCHER, W. 105: în favoarea interpretării lui *hyper-*, *sub-*, *ex-* ca prefixe se citează echivalentele lor *über-*, *unter-*, *aus-)*; 4) posibilităţile de combinare: a) (şi) cu afixe sau numai cu rădăcini (SPENCE, F. P. 324—333: fr. *auto-*, *endo-*, *néo-*, *poly-* sînt prefixe pentru că nu se combină decît cu rădăcini, spre deosebire de *ethno-*, *hydro-*, *morpho-*, *nécro-*, *thermo-* care se combină şi cu afixe: cf. *ethnique*, *hydrate*, *morphème* etc.); b) cu teme existente independent sau nu (MARCHAND, E. W. 11, 87: engl. *hyper-* e prefix în *hypersensitive*, dar nu şi în *hypertrophy)*. Pentru limitele unor criterii vezi Finuţa Hasan, în SCL XXIV (1973), nr. 5, p. 557—559. FISCHER, F. C. 297—298 şi I. Coteanu, LRC II 203 consideră că, pentru limba română, distincţia între prefixe şi prefixoide (pseudoprefixe sau false prefixe) nu are importanţă din punct de vedere „practic" sau „funcţional"; cu această observaţie, ambii autori rezolvă problema terminologică în favoarea derivării, la care includ şi pseudoafixele.

2. Lăsînd la o parte diferenţele de natură terminologică referitoare la categoria prefixoidelor = elemente de compunere plasate pe primul loc, statutul acordat unităţilor concrete din limba română de diverşi cercetători nu diferă prea mult de la unul la altul, chiar dacă el nu este totdeauna însoţit de justificări. Dintre deosebirile întîlnite este explicabilă calificarea lui *arhi-* drept prefixoid (vezi mai departe, p. 14), dar pare curioasă calificarea ca atare a lui *inter-* şi *post-* cu etimoane prepoziţionale *(inter-* la Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală*, p. 223, iar *post-* la Florica Dimitrescu, în LR XI, 1962, nr. 4, p. 397) şi a lui *baş-* (vezi DRINCU, P. T. 152) sau *vice-* drept prefixe. H. Tiktin, *Gramatica română*, Bucureşti, 1945, p. 148—150 nu distinge cele două categorii, vorbind numai de prefixe (la compunere!), printre care citează atît prefixe propriu-zise, cît şi unităţi ca *bi-*, *tri-*, *vice-* (şi *vi-*), *eu-;* dintre acestea *bi-* este inclus printre prefixe (dar la derivaţie) şi de Al. Rosetti şi J. Byck, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1945, p. 117. DM numeşte elemente de compunere prefixe ca *des-*, *ex-*, *răs-*, *re-* etc. (spre deosebire de *ne-*, care e dat drept „pref. Element de derivaţie..."; aceeaşi tratare în MDE), vezi şi în DLR *non-*, *para-*[1] şi *para-*[2], *peri-;* în schimb, la SCRIBAN sînt prefixe *auto-*, *baş-*, *mono-*, *vel-*, *vice-* etc. Luiza Seche, în LR XXIII (1974), nr. 1, p. 75—76, distinge în principiu prefixele de elementele de compunere, dar numeşte elemente de compunere unităţi ca *peri-/circum-*, *super-/supra-*, *ultra-/extra-* etc.

Segmentele iniţiale cu provenienţă sau/şi semantică adverbială nu pot fi repartizate în bloc la prefixe sau la elemente de compunere. Ele sînt considerate prefixe ori de cîte ori etimonul a avut şi o valoare prepoziţională: este cazul unor prefixe ca *apo-*, *dia-*, *infra-*, *poi- post-* etc. Dintre segmentele iniţiale de provenienţă exclusiv adverbială este considerat prefix numai *non-*, datorită echivalenţei cu *ne-*$_2$; *intro-* şi *pen-* au în latină etimoane adverbiale care funcţionau şi ca prefixe.

*Amfi-* (din *amfibiu*, *amfipod* etc.), deşi are un etimon cu valoare dublă de adverb şi prepoziţie în greacă, este inclus totuşi printre elementele de compunere datorită faptului că în cuvintele analizabile semantic în română nu se identifică valori prepoziţionale; de asemenea *avan-* (din *avangardă*, *avanpost*, *avanscenă* etc.), în ciuda aceleiaşi duble valori a etimonului francez, este clasat drept element de compunere atît datorită semanticii proprii, cît şi atracţiei exercitate de interpretarea antonimului *arier-* (din *ariergardă)*, al cărui etimon are valoare exclusiv adverbială.

Finuţa Hasan, în LR XXIII (1974), nr. 3, p. 193—198, propune ca formanţii proveniţi din adverbe care „continuă să aparţină din punct de vedere semantic" acestei părţi de vorbire să fie consideraţi totdeauna prefixe, referindu-se concret la *amfi-*, *arier-*, *avan-*, *dico- (diho-)*, *palim- (palin-)* şi *tele-* „departe" (spre deosebire de *tele-* „referitor la televiziune").

În situațiile în care etimonul are două sau mai multe valori, hotărîtoare este existența unei valori lipsite de autonomie semantică : valoarea prepozițională (vezi situațiile discutate mai înainte cu valori duble de adverb și prepoziție ; de asemenea situația complexă sub raport etimologic a prefixului *para-*, la baza căruia stă atît un cuvînt grecesc adverb și prepoziție, cît și un verb francez) sau existența funcțiunii de prefix la etimon (situația prefixului *arhi-*).

Interpretarea lui *arhi-* ca prefix în ciuda provenienței dintr-o rădăcină verbală (datorită căreia IORDAN, LRA 219, FISCHER, F. C. 297 și Florica Dimitrescu, *Quelques aspects de la pseudo-préfixation dans la langue roumaine actuelle*, în *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard*, Lund, 1969, p. 78 îl clasează printre prefixoide = elemente de compunere în terminologia noastră) ține seama în primul rînd de tradiția gramaticilor grecești și latinești, în care este considerat ca atare. Existența paralelă a unui segment final *-arh* cu statut de element de compunere (vezi FC I 243) pare a se opune admiterii lui *arhi-* ca prefix, întrucît numai la elementele de compunere se poate întîlni topica dublă ca segment inițial și final (vezi FC I p. 20, 133 și 187 : *antropo-* și *-antrop*, *filo-* și *-fil* etc.) ; intervin aici însă, pe de o parte, deosebiri de ordin semantic între *arhi-*, cu valori evoluate în direcția exprimării superlativului, și *-arh* cu sens concret de tip substantival „șef, conducător", și, pe de alta, asemănările dintre *arhi-* și alte prefixe superlative (vezi OCHEȘEANU, P.) ca *extra-*, *hiper-*, *supra-* etc. De remarcat că atracția acestei serii semantice nu s-a putut extinde și asupra lui *baș-* și *obăr-*, considerate elemente de compunere.

Existența funcțiunii de prefix la etimonul direct este argumentul hotărîtor pentru clasificarea unui segment ca *me(z)-*, a cărui semantică este mai mult adverbială.

În FC I 131 *mez-* din *mezalianță* a fost considerat element de compunere, probabil pe baza originii adverbiale a unuia dintre etimoanele sale indirecte (fr. *més-* este explicat și prin lat. *minus-*, adverb la origine).

b. Situații speciale de omonimie între un prefix și un (sau mai multe) element(e) de compunere se întîlnesc la prefixele *dia-*, *dis-* (și la varianta *di-*), *ecto-*, *hipo-*, *mez-* și *sin-*. La cele mai multe dintre ele delimitarea se face ușor pe baza sensurilor cu totul diferite ; singura omonimie care creează dificultăți în repartizarea unor formații este aceea dintre prefixul negativ *dis-* și elementul de compunere *dis-* „greu, dificil, anormal".

Pentru toate aceste situații speciale de omonimie vezi monografiile prefixelor respective.

7. Prefixele trebuie delimitate de asemenea de unele segmente inițiale fără funcție de formanți lexicali. Este vorba de sunetele protetice, vocale sau consoane adăugate la începutul unui cuvînt fără a-i imprima un sens nou, deci care nu formează decît variante ale unui cuvînt și nu cuvinte diferite. Delimitarea de principiu între derivarea cu prefixe și fenomenul fonetic al protezei este dificilă pe de o parte din cauza existenței unor prefixe asemantice (formații cert prefixate egale cu baza), iar pe de alta din cauza explicației prin analogie atît a prefixării, cît și a unor cazuri de proteză.

Dificultățile se datoresc și faptului că proteza este un fenomen foarte puțin studiat. Din bibliografia problemei se pot aminti Rudolf Geheeb, *Prosthetisches a und s im Rumänischen*, în JAHRESBERICHT V (1898), p. 1—50 (în special 26—30 și 46—48) ; PUȘCARIU, L.R. II 137, 347, 366 și id., în DR I (1920—1921) 372 și IV (1924—1926) 696 ; I. Șiadbei, *Proteza vocalică în limbile romanice*, în „Revista de filologie romanică și germanică" I (1957), p. 145—154.

Interferențe între aceste fenomene se constată la prefixele $a$-$_1$, *iz-* (varianta $i$-$_1$), *în*-$_1$ și *s-* (*z*-$_1$). Situația fiecăruia este de obicei diferită din diverse puncte de vedere.

Exemplele admise ca avînd un *a-* protetic (*alămîie*, *aurmă* etc.) prezintă toate un fenomen petrecut pe terenul limbii române, în timp ce exemplele excluse din inventarul lui *iz-* (*is-*, $i$-$_1$) ca avînd un *i-* protetic

reproduc un fenomen petrecut în limba sursă (vezi *ispion* sau *işpital)*. La *în-*$_1$ proteza lui *î-* interesează ca o cale de apariţie în română a unor segmente care au putut fi simţite drept prefixe (vezi cazul lui *îmblăti* sau *îmbreană)*.

Soluţiile adoptate nu sînt întotdeauna unitare, reflectînd punctele de vedere ale autorilor monografiilor respective. La *a-*$_1$ s-a încercat o delimitare pornindu-se de la clasele morfologice ale formaţiilor egale cu baza: la substantivele de tipul *alămîie*, *alăută* s-a admis că avem a face cu simpla proteză, spre deosebire de verbe ca *amirosi*, *apipăi*, argumentul adus fiind caracterul neproductiv în limba română al prefixării cu *a-*$_1$ la substantive. Nu aceeaşi este însă poziţia adoptată în cazul lui *s-* *(z-*$_1$*)*, unde formaţii ca *scăluş* sau *zbilţ* sînt considerate prefixate ca şi verbele *scobori*, *zgrepţăna*, deşi nici acest prefix nu este productiv la substantive cert derivate (cu diferenţe de sens faţă de bază).

8. Într-o oarecare măsură se pune şi problema delimitării prefixelor de segmentele iniţiale (reprezentînd fragmente de rădăcini) ale unor cuvinte formate prin contaminare sau prin reduplicare, mai rar şi prin metateză.

În general, în condiţiile existenţei unui prefix recunoscut ca atare s-a preferat această interpretare. Este cazul lui *co-*$_2$, la care au fost ataşate şi formaţii ca verbul *cocîrja* sau substantivul *coclanţă*, considerate de unii cercetători drept formate, de la *cîrjă* şi *clanţă*, nu prin prefixare, ci prin contaminare (cu diverse verbe începătoare cu *co-*: *covoia*, *covriga*, *cocoşa* etc. în primul caz, cu *coclete* în cel de al doilea). În acelaşi sens, o formaţie ca verbul *ogăgăi* se poate raporta la prefixul *o-*$_1$.

Pentru explicarea prin contaminare a acestor formaţii vezi PUŞCARIU, E. 430, 432, 433.

Tot astfel, au fost incluse în inventarul prefixului *a-*$_1$ formaţii ca: *acăţăra*, *acufunda*, *azvîrli* şi în inventarul prefixului *în-*$_1$ formaţii ca adjectivul *înfurios*, substantivul *îngropniţă*, interjecţia *înghiorţ*, explicate uneori prin contaminare.

În cazul formaţiilor citate cu *a-* şi *in-*, PUŞCARIU, E. 434 recunoaşte existenţa prefixelor, dar o explică prin contaminare.

În schimb, nu s-a acordat statut de prefixe segmentelor iniţiale analizabile numai în cuvinte susceptibile şi de alte interpretări, deci segmentelor care nu au şi formaţii cu statut prefixal indiscutabil. De aceea segmente ca *bo-* (din *boblenchi*, *bobîrnă*[2] DA, *bobleagă* LEX. REG. II 56, *bocîrn* DA şi LEX. REG. I 27 etc.), *fo-* (din *fofîrn* DA), *mo-* (din *motroahnă* DLR), *moto-* (din *motoflete*, *motoflocea* DLR), *nătă-* (din *nătăfleţ)* etc. au fost deocamdată lăsate în afara inventarului de prefixe.

1. Pentru segmentele de acest fel s-ar potrivi denumirea de „false prefixe" într-o accepţie asemănătoare cu cea dată de MALKIEL, G. 322—323 sau de Pierre Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, Paris, 1967, p. 102—103.
2. După cum e uşor de văzut, în adoptarea interpretărilor expuse sub 7 şi 8 a fost preferat punctul de vedere istoric faţă de analiza pur sincronică.
3. Rezolvarea situaţiilor de sub 7 şi 8 este evitată de unii cercetători prin folosirea etichetei de „elemente expresive".

9. Oricît ar părea de curios, în unele situaţii se pune şi problema delimitării prefixelor de unele cuvinte (care nu formează o unitate lexicală cu cuvîntul de bază), ceea ce ţine de interpretarea semantico-sintactică a enunţului în privinţa identificării unităţilor lexicale şi a limitelor dintre ele.

O situaţie de acest fel se întîlneşte la prefixul regional *do-* (perfectiv la verbe şi intensiv la adjective), folosit în graiuri care cunosc şi un adverb

*do* cu unele sensuri asemănătoare („de tot, chiar"). Ezitările de interpretare ale diverşilor cercetători se deduc şi din soluţiile adoptate în scriere: dacă scrierea separată a lui *do (do avea)* corespunde interpretării adverbiale, iar cuprinderea lui nemarcată în aceeaşi secvenţă grafică a cuvîntului de bază *(doavea)* corespunde interpretării prefixale, scrierea cu cratimă *(do-avea)* nu tranşează în nici un fel problema, reflectînd scrupulele cercetătorului în ciuda acordării statutului de prefix.

În limba literară o situaţie asemănătoare se întîlneşte la unele prefixe neologice care au fost discutate şi mai sus în legătură cu delimitarea prefixării de compunere: dacă în mai multe formaţii cu *anti-*, *extra-*, *inter-*, *pro-₂*, *supra-* şi *trans-* statutul ambiguu prefixal sau prepoziţional al acestor elemente pune numai problema precizării tipului de formaţie (derivat prefixal sau compus cu prepoziţie), în unele cazuri nu e sigur nici măcar dacă avem a face cu o formaţie (cuvînt unic) sau cu o construcţie prepoziţională liberă. Este cazul mai ales al asocierilor cu nume proprii la care scrierea cu cratimă *(campania anti-X* sau *pro-X*, *conductă trans-Alaska)* se datoreşte statutului intermediar din punctul de vedere al numărului de unităţi lexicale recunoscute.

Vezi şi p. 12, 285.

**10.** O situaţie aparte, susceptibilă în acelaşi timp de interpretarea prin proteză, compunere sau construcţie prepoziţională şi de raportarea sincronică la un prefix, este reprezentată de adjectivul *dalb* şi familia lui *(dalbeş, dalbineţ, dălbic, dălbior)*, la care se pot adăuga exemple ca adjectivele *darginţel* şi *daurel*, *daurit*, *dauriu*, eventual şi verbul *dăuli*.

Formaţiile în cauză se explică, desigur, printr-o întrebuinţare a prepoziţiei *de* specifică poeziei populare, mai ales celei epice (balade şi colinde), în care *de* se foloseşte, fără a exprima relaţii sintactice, înaintea unui cuvînt cu iniţială vocalică aparţinînd mai multor părţi de vorbire; substantive (cu rol de subiect, complement direct, nume predicativ, în construcţii prepoziţionale sau la cazul vocativ), adjective, pronume, verbe (forme simple sau verbul de conjugat în structura unor forme compuse), adverbe, dar mai cu seamă articolul nehotărît *un*, *o*. Prepoziţia apare totdeauna în variante cu eliziunea elementului vocalic sau cu transformarea lui în semivocală prin contracţie cu vocala cuvîntului următor; în scris aceste fenomene sînt marcate prin cratimă (în vechea ortografie prin apostrof în cazul eliziunii) în toate exemplele cu excepţia celor date mai sus, ceea ce arată că *d(e)* este simţit ca unitate lexicală separată. Este vorba de exemple ca:

> *Nu ai fost văzut*
> *De-un zid învechit...?* Pamfile, *Cîntece de ţară*, 1913, p. 19.
> *Şi mai am d-un fraţior.* TEODORESCU, P. P. 476.

Vezi I. Şiadbei, *Prepunerea lui de, di în poezia populară română şi italiană de nord*, în „Revista filologică" I (1927), p. 209–218; pentru adjectivele *dalb, darginţel, daurel, dauriu* şi interjecţia *daleu* (şi variantele) autorul arată însă că „este foarte probabil ca *d-* în vers să fie de natură pur fonetică". DA tratează pe *d'* într-un articol aparte drept „sunet eufonic" care „îşi are originea în prepoziţia *de*". CIORANESCU notează s.v. *de* prep. funcţia „expletivă", pe care ampla descriere a lui *de* din GRAM. ROM. I sau din DLRC, DM nu o înregistrează.

Pornind de la construcţiile de acest fel, formaţiile de tip *dalb* ar putea fi considerate compuse. O formaţie ca verbul *dăuli* poate fi explicată drept un compus parasintetic dintr-o construcţie cu acelaşi *de* „asintactic" *(d-auleu)*, în timp ce adjectivele *darginţel* şi *daurel* (şi sinonimele) comportă

şi altă explicaţie, drept compuse parasintetice dintr-o construcţie în care *de* are funcţie sintactică normală *(de argint, de aur)*.

Pentru *dăuli* vezi DA; DM nu dă etimologia.

Formaţiile de tip *daurel*, *daurit* prezintă puncte de tangenţă cu prefixarea prin existenţa unor formaţii sinonime ca *înaurel/întraurel*, *înaurit/întraurit*. În cazul lui *daurit* intervine şi problema apartenenţei la două variante funcţionale ale limbii în care e pasibil de explicaţii diferite : în timp ce în versuri populare *(Cu aur d-aurit* TEODORESCU, P. P. 22) el poate fi raportat la întrebuinţarea discutată mai sus a lui *de*, la un scriitor ca Negruzzi *(zile daurite)* se poate să fi avut un rol şi influenţa fr. *doré*, care e o formaţie prefixală.

Vezi DA s.v. *aurit*.

Din punct de vedere strict formal unele formaţii sau construcţii libere cu *d-* prezintă asemănări cu derivate regionale ale prefixului *do-* (cu varianta *d-*) ; dacă apropierea dintre adjectivul *dalb*, general în limbă, şi regionalul *doalb* (vezi CIORANESCU s. v. *alb)* este mai greu de acceptat, ea nu pare de neglijat la verbe ca *d-afla*, *d-arunca*, *d-oblici* etc. : cf. *d-ajunge* şi *doajunge*, *d-avea* şi *doavea*.

Pentru exemple cu *d-* vezi Şiadbei, *art. cit.* şi DA s.v. *d'*.

Împotriva admiterii lui *d-* din *dalb*, *daurit* etc. ca reprezentînd pe plan sincronic un prefix se poate invoca dificultatea de a recunoaşte evoluţia prepoziţiei *de* spre statutul prefixal exclusiv în varianta *d-* (cu eliziune rezultată din varianta regională *dă*).

**11.** Formaţiile prefixale sînt adesea folosite, cu intenţii expresive, în acelaşi context cu cuvîntul de bază sau în serii de derivate cu o bază comună :

*S-au făcut 11 e x p e r t i z e*, ***contraexpertize***, ***supraexpertize***, ***para-expertize***... SCÎNTEIA 1974, nr. 9872, p. 2, col. 5.

*Eroul negativ din filmul nostru... este tocmai un om care „a apucat să se t î m p e a s c ă", apoi, la focul amorului şi al bunelor frecventări, a reuşit să se* ***„des-tîmpească"***, *apoi, reintrat în carapacea de burghez chiabur, s-a* ***„re-tîmpit"***. ROM. LIT. VII, 1974, nr. 30, p. 17, col. 3.

În asemenea situaţii se folosesc atît derivate stabile, cît şi creaţii ocazionale legate de contextul respectiv : *paraexpertiză*, *destîmpi*, *retîmpi*.

Caracterul ocazional al formaţiilor din ultimul citat este dublu marcat grafic de creatorul lor (D. I. Suchianu) prin încadrarea în ghilimele a derivatelor şi prin cratima care separă prefixul de temă.

Formaţii contextuale se întîlnesc la prefixele cu valoare intensivă *(para-*, *răs-*, *stră-* etc.) sau iterativă *(răs-*, *re-*$_2$*)* şi la cele negative *(des-* şi *ne-*$_2$*)*. Fenomenul e caracteristic limbii vorbite populare şi familiare — care pătrunde şi în stilul artistic şi în cel publicistic — şi limbii unor producţii populare, în primul rînd descîntecelor şi ghicitorilor.

Pentru limba vorbită vezi IORDAN, STIL. 204—214. Pentru limba descîntecelor vezi O. Densusianu, în GR. S. IV (1929—1930), p. 365—370 ; exemple şi la ROSETTI, L. D. 78—80.

Limba producţiilor populare menţionate dă cea mai mare extindere fenomenului. Formaţiile contextuale nu folosesc numai prefixe intensive, iterative şi negative şi nu aparţin astfel numai aceloraşi părţi de vorbire ca bazele cărora li se alătură în enumerări (vezi tipul *cuţite*, *răscuţite ; negru*, *ponegru ; să miră*, *să dezmiră)*, ci pot fi şi formaţii parasintetice

cu *în-*$_1$ care realizează, din punct de vedere sintactic, un fel de determinare internă sau figură etimologică: mai des, adjective parasintetice cu aspect de participii pe lîngă substantivul de bază determinat: *cuțit încuțitat, guşter înguşterat, vişin învişinit, pelin împelinat* (la O. Densusianu, în GR.S. VI, 1933–1934, p. 89–94), *gînj îngînjit* (la PASCU, C. 58) şi, mai rar, verbe parasintetice complinite de substantivul de bază: *cu pelinul îl împelinai* (la ROSETTI, L. D. 99).

Vezi şi *sute nesutite,* PASCU, C. 59. În ghicitori se întîlnesc şi jocuri de cuvinte bazate pe acest mod de formare şi de folosire a adjectivelor parasintetice: vezi alăturarea adjectivului stabil *îngrecat* „îngreuiat" de substantivul *grec,* cu care n-are nici o legătură etimologică, în ghicitoarea despre porumb: *Grec îngrecat cu nouă haine-mbrăcat.* PASCU, C. 172.

Unele formații contextuale au atestări unice, altele dispun de mai multe atestări, dar în acelaşi context minimal. Existența lor reală este suspectată de obicei de lexicografi, care neglijează acest tip de formații şi din cauza dificultăților de definire.

*Răscuțit,* de exemplu, nu figurează în DLR, deşi el a fost înregistrat de cercetători atît într-un descîntec, cît şi într-o ghicitoare. Cunoscîndu-l numai din începutul unui descîntec din Dolj *Tu cuțite Răscuțite Eu te înfig Şi te răsfig,* O. Densusianu a crezut că-l poate explica în felul următor: „Surprindem aici ceea ce se întîmplă aşa de des în descîntece: o formă deşteaptă în minte alta, analoagă; vrăjitoarea înfigînd cuțitul s-a gîndit să exprime cît mai viu ce făcea şi a improvizat forma *răsfig,* iar aceasta, prin anticipație, i-a sugerat pe acel curios *răscuțit,* redînd şi el ce o preocupa ca expresivitate" (GR. S. IV, 1929–1930, p. 366–367). Cuvîntul apare însă şi în ghicitoarea *De la noi şi pîn la voi tot cuțite răscuțite* PASCU, C. 64, unde nu se mai poate invoca anticiparea altui *răs-*.

Studiul prefixelor este interesat de asemenea formații contextuale, ca şi de alte formații ocazionale, în primul rînd pentru că ele demonstrează productivitatea prefixului respectiv, chiar dacă productivitatea în formații ocazionale are altă pondere decît cea din formații stabile. Dintre formațiile ocazionale, teoretic, cele libere valorează mai mult decît cele contextuale pentru productivitate, întrucît prezintă şansa reluării în diferite împrejurări; dacă însă şansa aceasta nu e folosită în realitate (vezi exemple tot din descîntece ca adjectivele *însînzienat (doamnă ~ă)* şi *învifornițat (femei ~e)* sau verbul *a însomna* la Densusianu, GR.S.VI 91, 100) şi în schimb unele formații contextuale circulă în contextul lor fix (vezi atestările pentru *pieri, răspieri* din DLR şi de la Densusianu, GR.S.IV 365 sau cele pentru *negru, ponegru* şi *roşu, paroşu* de la ROSETTI, L. D. 78–79), e mai greu de spus care au o pondere mai mare.

În toate cazurile este necesară o rezervă referitoare la limitele materialului cercetat. Atestările reale din texte pot fi mai numeroase decît cele cunoscute.

Productivitatea în formații ocazionale, fie şi contextuale, interesează cu atît mai mult la prefixele care nu dispun de prea multe formații stabile: vezi cazul lui *po- (pa-),* din *negru, ponegru* şi *roşu, paroşu* sau al lui *cu-* din *cufrînge.* De la acelaşi cuvînt de bază şi cu acelaşi prefix cu care există o formație stabilă (şi liberă de context) se poate forma şi un derivat ocazional cu caracter contextual. Vezi *nebun* şi *bun, ne-bun* (la fel *netot* sau *nevoie); răstoarce* „a se răzbuna; a transpune" DLR, azi semianalizabil prin *întoarce,* şi *răstoarce* analizabil prin *toarce* din *Să tot torci, să răstorci* la Densusianu, în GR.S.IV 367. Folosirea formațiilor prefixale alături de cuvîntul de bază evidențiază uneori posibilitatea reală a analizei semantice, mai dificilă în alte situații: vezi *treieră şi cutreieră lumea* IORDAN, STIL. 204; *leit-poleit; a topi şi a potopi.* Într-o expresie ca *ce mai veste-poveste?* e greu de spus dacă *poveste* e derivatul stabil bine cunoscut — dar îndepărtat de baza sa — sau o formație contextuală.

În formaţii contextuale din literatura populară se pot întîlni unele segmente cu aparenţă de prefixe. Ca şi în situaţiile discutate sub 8 nu s-a acordat statut de prefix segmentelor iniţiale care nu au funcţiune certă de prefix în cel puţin un derivat analizabil cu caracter liber (nelegat de prezenţa bazei în contextul imediat). De exemplu, nu a fost considerat prefix *logo-* din *logostea*, formaţie care apare numai în contextul *stea, logostea*.

1. Interpretarea ca prefix, detaşat din falsa analiză a lui *feţi-logofeţi*, la Pascu, c. 61; cf. şi DA. V. Bogrea, în DR II (1921–1922), p. 441, nota 1, consideră formaţia calc după gr. ἀστρολογία trimiţînd la *trei feţi-logofeţi* pentru „mecanismul ritmului"; cf. Rosetti, L. D. 83 „compus hibrid şi calc". J. Byck, în LR VII (1958), nr. 5, p. 20–23 a arătat că *stele logostele* provine din deformarea formulei cu repetiţie sinonimică *dragostele, libostele*. Formaţia are numeroase variante cu finala *-stea*: *bostea, cocăstea, gogostea, gostea, lostea, obistea, odostea, cgostea* (la care se adaugă variante care modifică şi finala: *stele bucşele*); pentru exemple vezi Rosetti, L. D. 82–84 şi 127, Bogrea, *loc. cit.* J. Byck nu se referă la asemenea variante, deşi cel puţin *bostea* şi *obistea* sprijină direct explicaţia sa; în lumina ei *gogostea, gostea* nu se explică în mod necesar din *logostea* ca „o corupţie" (Bogrea, *loc. cit.*) sau „deformaţie" (Rosetti, L. D. 83) a acestuia, ci pot fi şi variante anterioare (intermediare) sau independente.
2. Pascu, c. 62 vorbeşte de un prefix *codo-, coto-, cotro-* („născut din cuvinte ca *codalb..., codobatură..., codoberc..., codobiţă*") în formaţii contextuale: *codoiţă/cotroiţă: iţă ~; cotrohai: hai ~; cotrohart: hart ~; cotrohir: hir ~; codomelc/cotomelc: melc ~*.

Limitate la un context, fără a fi explicabile prin acesta, sînt şi formaţiile prefixale stabile atestate numai în expresii sau locuţiuni. Cele mai multe exemple de acest fel se întîlnesc la prefixul *ne-*$_2$, printre formaţiile căruia unele sînt folosite numai în expresii comparative: *ca nealtădată, ca nealtul, ca nelumea* sau în locuţiuni adverbiale: *la nesfîrşit* (în limba actuală şi *în neştire*) şi mai ales tipul *pe neaşteptate, pe negîndite, pe nesimţite, pe nevăzute*. Cu prefixul *răs-* substantivul *răsputere* e atestat de fapt numai în expresia *din răsputeri*, iar verbul *a răsputea* în expresia *cît răspoate* (cineva); vezi şi *răspăr* s.n. în locuţiunea adverbială şi adjectivală *în răspăr* şi prepoziţională *în răspărul*.

1. În cazul în care cuvîntul e folosit în expresii la o anumită formă flexionară, forma-tip reconstituită de dicţionare este lipsită de acoperire în realitate: vezi *nesimţit* s.n. în DLR, *răsputere ib.*
2. Pentru dificultăţile de clasificare morfologică a unor formaţii folosite numai în anumite contexte vezi p. 280.

## STRUCTURA VOLUMULUI

**12.** Cea mai mare parte a volumului de faţă conţine studiul analitic al tuturor prefixelor simple în monografii consacrate de obicei cîte unui prefix în parte, mai rar şi cîte unui grup de prefixe care se constituie într-o serie pe baza unei înrudiri parţiale (*endo-* şi *ento-*; *pre-* şi *prea-*) sau a comunităţii de origine în cazul unor dublete (*des-* şi *de-*$_2$; *ră-*$_1$ şi *re-*$_2$), triplete (*în-*$_1$, *in-*$_1$ şi *an-*$_3$; *între-*, *antr-* şi *inter-*) sau cvadruplete (*trans-*, *tra-*, *tră-* şi *tre-*$_2$) etimologice. Datorită acestor grupări numărul monografiilor (75) nu coincide cu numărul prefixelor studiate (86).

Nu în toate cazurile dubletele sau tripletele au fost tratate într-o monografie comună. Astfel s-au consacrat monografii separate prefixelor *cu-* şi *con-*$_2$; *ex-*$_1$ şi *s-*; *extra-* şi *stră-*; *intro-* şi *întru-*; *par-*$_1$, *per-* şi *pre-*; *poi-* şi *post-*; *spre-*, *super-* şi *sur-*, între care nu există nici un fel de confuzii.

Ordinea monografiilor este strict alfabetică. În cazul prefixelor grupate într-o monografie comună ordinea este dată de primul prefix

din titlul monografiei, care este principalul element al seriei şi reprezentantul ei.

Prefixele omonime sînt diferenţiate printr-un indice numeric care respectă, în general, ordinea cronologică (vechimea în limbă) a prefixelor respective : de exemplu, *co-*$_1$ e moştenit din latină, *co-*$_2$ de origine slavă, iar *co-*$_3$ neologism latino-romanic. Numerotarea se aplică şi variantelor omonime ale unor prefixe diferite : dintre cele trei omonime *co-* menţionate mai înainte, numai *co-*$_2$ este prefix titlu de monografie (*co-*$_1$ este variantă a lui *cu-*, iar *co-*$_3$ variantă a lui *con-*$_2$). Numărul maxim de omonime, anume cinci, se întîlneşte la *an-* : este vorba de variantele a patru prefixe diferite (*a-*$_3$, *ana-*, *anti-*, *en-*) şi de un prefix din seria lui *în-*$_1$.

Partea a doua a volumului cuprinde capitole de sinteză în care problemele abordate privesc ansamblul prefixelor din limba română. În această parte se dau şi două tabele sinoptice, dintre care primul este subordonat unui anumit capitol, în timp ce al doilea îndeplineşte funcţia unui capitol de concluzii.

Volumul se încheie cu anexe de ordin tehnic : explicarea abrevierilor, bibliografia (explicarea siglelor folosite) şi indicele.

## PROBLEME STUDIATE ÎN MONOGRAFII

**13.** Monografiile sînt organizate după o schemă comună. Se începe cu indicaţiile bibliografice referitoare la prefixul respectiv, după care, acolo unde este cazul, se relevă variantele fonetice şi grafice sau prefixele care formează o serie şi se discută delimitarea faţă de segmentele omonime (prefixe sau elemente de compunere) sau paronime. La fiecare prefix se prezintă : inventarul derivatelor şi analiza lor formală (morfologică), valorile, originea şi istoria prefixului, originea temelor la care se ataşează, productivitatea, repartiţia teritorială şi stilistică.

Partea descriptivă, cuprinzînd prezentarea inventarului, analiza formală şi semantică, precedă paragraful consacrat istoriei, întrucît la stabilirea etimologiei şi a dezvoltărilor petrecute în limba română e necesar să se cunoască modul de funcţionare — natura morfologică a derivatelor, posibilităţile combinatorii şi valorile.

**14.** Indicaţiile bibliografice de la începutul monografiilor conţin bibliografia generală a prefixului discutat : studii care îi sînt consacrate integral sau parţial (pasajele referitoare la probleme generale ale prefixului respectiv din lucrări cu o tematică mai amplă). Pentru probleme de amănunt, etimologii etc. se dau indicaţii bibliografice speciale în notele din cuprinsul monografiilor.

**15.** Majoritatea prefixelor din limba română au între 1 şi 8 variante pe lîngă varianta fundamentală în care sînt consacrate.

Varianta fundamentală este stabilită fie după frecvenţa în limba literară contemporană, fie după un criteriu formal (varianta mai puţin influenţată de tema cu care se combină), care adesea coincide cu criteriul etimologic.

Cel mai mare număr de variante se întîlneşte la prefixele *circum-* (8), *in-*$_2$ şi *sub-* (cîte 5). Lipsite de variante sînt numai 21 de prefixe, aproape toate neologice (18, alături de care stau prefixele vechi *de-*$_3$, *poi-* şi *spre-*).

În titlul monografiilor variantele sînt notate în paranteză : *a-*$_1$ (*ad-*). Dacă există mai multe variante, acestea sînt separate între ele, în interiorul parantezei, prin virgule : *ză-* (*z-*$_1$, *za-*) ; uneori s-au notat

și anumite distincții între variante, folosindu-se punctul și virgula în cazul unor grupări separate: *in-*$_2$ *(im-*$_2$, *i-*$_3$, *ig-* ; *în-*$_2$, *îm-*$_2$*)* sau o bară în cazul variantelor subordonate altor variante: *cu-* *(co-*$_1$, *con-*$_1$*/cun-)*.

Uneori s-a dat în paranteză numai litera finală: *antr(e)-* sau *cercu(m)-*, ceea ce echivalează cu notarea a două ipostaze de existență a prefixului.

Prezentarea variantelor are în vedere atît variantele f o n e t i c e (inclusiv cele de accentuare) din limba literară actuală: *dez-* și *de-*$_1$ pentru *des-*, *co-*$_3$ și *com-* pentru *con-*$_2$, cele regionale: *pră-*$_1$ pentru *pre-* sau vechi: *es-*$_1$ pentru *ex-*$_1$, *iper-* pentru *hiper-*, cît și variantele g r a f i c e: *res-* pentru *răs-*, *hyper-* pentru *hiper-* etc. Sînt amintite și variantele existente numai în cuvinte neanalizabile, precum și variantele corupte (*peli-* pentru *peri-*, *ștram-* pentru *trans-* și *tran-* pentru *tra-* etc.), dar aceste două categorii de variante nu sînt trecute în titlul monografiilor. De asemenea nu s-au inclus în titlu variantele regionale care reflectă particularități fonetice regulate ale unor graiuri (vezi *dăs-*, *d'es-*, *dis-*, *deș-*, *dej-* la *des-)*.

Paragraful consacrat variantelor este pur descriptiv. Se stabilesc anume natura variantelor și condițiile de apariție, acordîndu-se mai mare atenție variantelor combinatorii din limba literară: vezi *des-* *(dez-*, *de-*$_1$*)* sau *in-*$_2$ *(im-*$_2$, *i-*$_3$, *ig-)*. Originea variantelor se discută în paragraful consacrat istoriei prefixului.

**16.** În cazul seriilor de prefixe tratate într-o monografie comună se expun de la început argumentele în favoarea acestui mod de tratare.

În titlul monografiilor prefixele din aceeași serie sînt enumerate pe același plan cu prefixul ales ca reprezentant al seriei pe baza criteriilor de frecvență și stabilitate. Prefixele care constituie membri ai unei serii (inclusiv dublete etc.) sînt despărțite între ele, în titlu, prin virgulă. Dacă există și variante, acestea se dau, conform sistemului general adoptat, în paranteză după fiecare membru al seriei: vezi seria *în-*$_1$ *(îm-*$_1$, *n-)*, *in-*$_1$ *(im-*$_1$, *i-*$_2$*)*, *an-*$_3$ *(am-)*.

În cuprinsul monografiilor comune, inventarul și analiza formală a derivatelor se dau separat pentru fiecare membru al seriei (spre deosebire de regimul acordat variantelor). În ce privește valorile, se prezintă la un loc valorile comune (exemplificate cu grupuri de exemple pentru fiecare membru separate între ele prin punct și virgulă), după care se prezintă eventualele valori specifice unuia dintre prefixele aceleiași serii; un procedeu asemănător se aplică în legătură cu prezentarea temelor la care se atașează prefixele respective. În paragraful consacrat istoriei, originea este precizată pentru fiecare în parte, dar apoi se arată interferențele, influențele reciproce suferite. La productivitate și repartiție (teritorială și stilistică) se notează situația specială a fiecărui membru al seriei.

**17.** Delimitarea prefixului și a variantelor lui se face în primul rînd față de segmentele o m o n i m e. Unele dintre aceste delimitări — a) față de prepoziții și adverbe ca termeni de compunere (propriu-zisă sau parasintetică) sau b) ca unități lexicale aparte, c) față de elemente pur protetice — au fost discutate mai înainte, ca probleme de principiu, în cadrul delimitării generale a prefixării. S-a amintit de asemenea d) delimitarea concretă față de anumite elemente de compunere tematică (vezi *dia-*, *dis-*, *ecto-*, *hipo-*, *mez-* și *sin-*). În același sens e de menționat e) delimitarea față de alte prefixe (distinse prin indice numeric), operație în care recunoașterea individualității unui prefix este legată de opțiunea pentru omonimie sau polisemie și de poziția adoptată față de etimologia multiplă. Probleme speciale de delimitare pun prefixele cu valori apropiate sau nedefinite,

precum și unele formații susceptibile de două interpretări semantice: vezi prefixe ca *a-*$_1$ și *a-*$_2$ (cf. *ab-*); *co-*$_1$ (cf. *cu-*) și *co-*$_2$; *de-*$_2$ și *de-*$_3$; *ex-*$_1$ și *ex-*$_2$ (cf. *exo-*); *într-*$_1$ (cf. *întru-*) și *într-*$_2$ (cf. *între-*); *nă-*$_1$ (și *ne-*$_1$, *ni-*$_1$) și *nă-*$_2$ (și *ni-*$_2$ cf. *ne-*$_2$); *pră-*$_1$ (cf. *pre-*) și *pră-*$_2$ (cf. *pro-*$_1$); *pro-*$_1$ și *pro-*$_2$; *stra-*$_1$ (cf. *stră-*) și *stra-*$_2$ (cf. *extra-*).

Cf. însă și omonimele *in-*$_1$, *in-*$_2$ care au fost considerate uneori ca aparținînd aceluiași prefix, în ciuda valorilor net distincte.

Mult mai rar e necesară delimitarea între prefixe p a r o n i m e: *ante-* și *anti-*; problema se pune uneori sub aspectul raportării unei variante la unul dintre paronimele existente: vezi cazul lui *preo-* (cf. *pro-*$_1$, dar și *pre-*) și *stra-*$_1$ (cf. *stră-*, dar și *tra-*).

Vezi și situația prefixelor *prè-*, *prea-*, pe care IORDAN, STIL. 206 (spre deosebire de LRA 206—207) le consideră variante fonetice ale aceluiași prefix.

Stabilirea unei unități prefixale implică uneori o operație opusă delimitării și anume justificarea raportării la un singur prefix a unor variante, straturi cronologice sau valori în care alți cercetători văd prefixe diferite, paronime, respectiv omonime. Aceasta se face de obicei în cadrul paragrafului consacrat originii și istoriei prefixului: vezi *iz-*, *para-*, *pre-*, *sub-*.

Situația lui *pre-* interesează din ambele puncte de vedere menționate aici: e necesar să se justifice pe de o parte statutul de variantă acordat lui *pri-* (AUERBACH, V. 248 îl tratează pe *pri-* ca un prefix diferit de *pre-*; vezi și IORDAN, STIL. 206, care menționează că originar există două prefixe *pri-*: slav în *prigoni* și latinesc în *priveghia*, pe care „subiectele vorbitoare le simt identice"), iar pe de altă parte faptul că *pre-* neologic nu e separat de *pre-* vechi (două prefixe *pre-* la IORDAN, STIL. 206 și, mai ales, în RRL XV, 1970, nr. 5, p. 471).

**18.** Inventarul formațiilor prefixale discutate se bazează pe DLR pentru prefixele care încep cu literele *m*, *n*, *o*, *p-peri*, *r* și pe DM pentru toate celelalte. Materialul din aceste dicționare a fost completat cu derivatele înregistrate în alte dicționare generale (DA, MDE), sau speciale (LTR, D. MED., DN, DER) și în lucrări de formarea cuvintelor sau excerptate de autori din texte literare și științifice.

Nu se fac referiri la DEX, întrucît inventarierea derivatelor era încheiată la data apariției lui.

Au fost luate în considerație atît formațiile stabile, cît și cele ocazionale, formațiile libere, ca și cele contextuale, înregistrate numai în corelație cu cuvîntul de bază.

La fiecare prefix se indică numărul total al formațiilor analizabile din sursa de bază (DLR, respectiv DM), după care se dau, în ordinea alfabetică, formațiile analizabile adăugate din diferite surse.

1. În numărul formațiilor analizabile nu se includ și derivatele formațiilor prefixale, o formație conținînd ca reprezentantă a întregii familii. De asemenea, în listele de adaosuri nu s-au inserat derivate ale unor formații care figurează în sursele de bază.
2. Singurul prefix la care nu s-au dat liste de adaosuri față de sursa de bază (DLR) este *ne-*$_2$. Această excepție de la regula generală se explică prin a) mulțimea adaosurilor posibile în condițiile selecției severe (dar inconsecvente) aplicate în DLR; b) caracterul deschis al prefixării cu *ne-*$_2$, care face ca atestările să fie mai puțin necesare și poate chiar riscante prin natura lor fatal întîmplătoare.

Analiza formală (morfologică) a derivatelor analizabile ale fiecărui prefix constă în: a) clasificarea lor pe părți de vorbire și b) clasificarea pe părți de vorbire a cuvintelor de bază la care sînt raportabile formațiile prefixale. Ultima operație este subordonată celei dintîi, în sensul că apartenența cuvintelor de bază la anumite părți de vorbire e prezentată în interiorul claselor morfologice ale formațiilor prefixale.

Formularea prudentă „raportabil la" şi nu „format de la" se datorește faptului că, în spiritul întregului tratat (vezi FC I p. XIII), nu se discută numai cuvintele formate cu prefixe în limba română, ci toate cele analizabile ca atare în limba noastră.

Ordinea părţilor de vorbire în aceste clasificări depinde în general de bogăţia formaţiilor. Formaţiile menţionate au de obicei caracter ilustrativ (în situaţiile în care listele de exemple date la diverse clase se încheie cu *etc.*); la prefixele cu un număr mic de formaţii, ca şi la clasele slab reprezentate ale oricărui prefix s-au dat listele complete rezultate din materialul pe care l-am avut la dispoziţie. Pentru formaţiile parasintetice şi pentru cazurile de dublă analiză (prin părţi de vorbire diferite, ca derivate pur prefixale sau ca formaţii parasintetice) se fac menţiunile de rigoare şi, unde e posibil, se justifică opţiunea pentru o anumită interpretare.

Cuvintele de bază la care se face raportarea sînt indicate de regulă numai atunci cînd analiza este mai puţin transparentă sau cînd cuvîntul de bază este mai puţin cunoscut. La dubla analiză se menţionează totdeauna cele două baze virtuale.

Inventarul formaţiilor analizabile este urmat de indicarea prezenţei prefixului în formaţii semianalizabile, pentru care nu se dă nici numărul total, nici inventarul exhaustiv. Diversele exemple sînt însoţite de indicarea unuia sau mai multora dintre cuvintele prin care se poate face semianaliza. Acolo unde e cazul, se remarcă frecvenţa semianalizei prin anumite tipuri de formaţii.

La unele prefixe, în special dintre cele vechi şi populare, inventarul se încheie cu note în care se explică de ce au fost lăsate la o parte unele cuvinte considerate de alţi cercetători drept formaţii ale prefixului respectiv sau se menţionează unele cuvinte cu situaţia neclară care s-ar putea să conţină acest prefix.

**19.** În paragraful consacrat valorilor se prezintă atît valorile lexicale, cît şi cele lexico-gramaticale (valori legate de categoria aspectului la verbe sau de gradul superlativ la adjective şi adverbe) şi cele pur gramaticale (ca marcarea tranzitivităţii; vezi *de-*$_3$: *deplînge*, *re-*$_2$: *retăcea)* sau pur formative (ca în derivarea parasintetică a unor verbe de la interjecţii; vezi *în-*$_1$: *înhăpa*, *înhăţa)*, toate stabilite prin raportarea derivatului prefixal la cuvîntul de bază corespunzător. S-au tratat numai valorile degajate din formaţiile analizabile, cele semianalizabile fiind atrase în discuţie doar incidental, atunci cînd întăresc existenţa unor valori mai slab reprezentate în formaţii analizabile.

Ca şi la analiza formală, ordinea în care se dau diversele valori porneşte de la numărul cel mai mare de formaţii; în continuare se ţine însă seama, pe cît e posibil, de înrudirea unor valori, de filiaţia lor logică.

Formaţiile date ca exemple la diverse valori sînt însoţite de glosări numai cînd e vorba de derivate puţin cunoscute (prin caracterul lor regional, arhaic sau tehnic), de omonime sau de formaţii polisemantice. Pentru asemenea glosări definiţiile din surse lexicografice au fost adesea reformulate din punctul de vedere al formării cuvintelor, reliefîndu-se implicarea semantică a cuvîntului de bază. În situaţii rare s-au dat şi citate pentru a înlesni înţelegerea unor valori mai puţin clare sau a unor construcţii neobişnuite.

Prezentarea valorilor clar detaşate include şi situaţiile ambigue în care e posibilă o dublă interpretare semantică. Ea este urmată de prezentarea formaţiilor în care valoarea prefixului este neclară şi de situaţiile în care valoarea formaţiilor prefixale pare egală cu baza. În toate cazurile

se dau indicaţii asupra frecvenţei unor valori sau situaţii, iar în note se discută interpretările diferite date în literatura de specialitate.

Analiza semantică tranşează de obicei dubla posibilitate de analiză formală a unei formaţii. Oricum, cele două tipuri de analiză (cea formală şi cea semantică) trebuie să concorde între ele, verificîndu-se reciproc.

**20.** Prezentarea istoriei unui prefix începe cu etimologia sa directă şi indirectă, cu indicarea căilor şi a epocii în care a pătruns în limba română prin diverse formaţii analizabile şi semianalizabile. Acesta este singurul loc din monografii în care sînt aduse în discuţie şi formaţii neanalizabile sau devenite astfel în decursul timpului.

În cazurile în care există mai multe păreri, în textul propriu-zis se expune părerea autorului monografiei, iar în note se indică bibliografia problemei şi celelalte păreri existente în legătură cu etimologia prefixului ca atare sau numai cu etimologia unor formaţii. Tot în note se prezintă situaţia din limbile de origine cu trimiterile bibliografice de rigoare.

După formaţiile moştenite sau împrumutate se dau formaţiile socotite a fi create pe teren românesc, cu sau fără model străin.

Între formaţiile cu model străin se disting două tipuri principale:

a) calcuri (se calchiază atît prefixul, cît şi baza): *înrîuri* după germ. *beeinflussen; întrevedea* după fr. *entrevoir; suprafaţă* după fr. *surface* sau lat. *superficies;*

b) semicalcuri (se calchiază fie numai prefixul, fie numai baza):

α) cu calchierea prefixului (baza fiind împrumutată): *încadra* după fr. *encadrer;*

β) cu calchierea bazei (prefixul fiind împrumutat): *impune* după fr. *imposer.*

1. Unii cercetători vorbesc de calcuri (de structură) totale (sau integrale) şi parţiale; vezi HRISTEA, E. 163 (exemple cu prefixe la p. 165—166), DRINCU, P. T. 155.
2. Cînd o formaţie prefixată foloseşte o bază românească veche de aceeaşi origine cu cea din modelul latino-romanic se vorbeşte de adaptare, ca un aspect special al semicalcului: vezi *combate* după fr. *combattre, consimţi* după fr. *consentir, surprinde* după fr. *surprendre.*

La formaţiile româneşti se discută schimbările de prefix *(străguşa* cf. *suguşa)*, formaţiile analogice *(supraiacent* cf. *subiacent)* etc.

În cazurile în care sînt posibile mai multe explicaţii pentru o anumită formaţie (împrumut din diverse limbi, împrumut sau calc, calc sau semicalc, model străin sau formaţie independentă etc.) s-au dat toate acestea.

Istoria prefixelor este interesată în egală măsură de aspectul lor formal şi funcţional, deci de provenienţa diverselor variante, sensuri şi posibilităţi combinatorii. Ea implică de asemenea relevarea celor mai vechi atestări furnizate de sursele folosite.

**21.** Într-un anumit sens prezentarea originii temelor la care apare ataşat un prefix completează cunoaşterea sa sub aspect istoric, încît ar fi putut fi ataşată la paragraful consacrat acestui aspect. Clasificarea etimologică a temelor cuvintelor de bază se face însă, pe de o parte, pentru a urmări prin ea existenţa sau inexistenţa unor formaţii pe teren românesc (cu sau fără model străin), căci numai combinarea unui prefix cu un cuvînt de altă origine decît aceea a prefixului însuşi demonstrează în mod cert funcţionarea lui ca mijloc de formare a cuvintelor în limba română, şi, pe de altă parte, pentru a stabili limitele posibilităţilor de combinare. Ambele puncte de vedere interesează productivitatea prefixului, de care se ocupă paragraful următor. Originea temelor este astfel un element

de legătură între paragrafele consacrate istoriei şi productivităţii unui prefix.

1. Fiind vorba de originea temelor şi nu a cuvintelor cu care se combină prefixul, categoriile stabilite nu cuprind formaţii româneşti din elemente de diverse origini: *împuternici* este dat la teme moştenite din latină, după etimologia lui *putere*, iar *codevălmăşie* la teme împrumutate din slavă, după etimologia lui *valmă*.
2. Alături de temele raportate direct la o anumită limbă (sau la o familie de limbi în cazul temelor de origine slavă sau al neologismelor latino-romanice) se dau temele comune cu albaneza, presupuse a proveni din substrat. Temele onomatopeice sînt notate separat. Temele cu origine necunoscută sînt menţionate mai ales la prefixele cu formaţii puţine sau cu posibilităţi combinatorii reduse. După caz, se fac aprecieri asupra frecvenţei combinării cu anumite categorii etimologice sau cronologice (vechi sau noi) de teme.
3. Originea temelor nu constituie obiectul unui paragraf special la unele prefixe pentru care informaţiile de acest tip rezultă implicit din discuţia asupra istoriei prefixului (vezi situaţia lui *apo-*, *iz*, *pod-*).

22. Poziţia unui prefix în limbă este dată atît de numărul formaţiilor în care poate fi identificat (ceea ce se poate numi reprezentarea sa), cît mai ales de productivitatea sa, demonstrată prin posibilitatea de a fi format derivate pe teren românesc. Ambele caracteristici menţionate sînt variabile în timp, în spaţiu şi după stilurile limbii, de aceea pentru poziţia unui prefix într-o anumită etapă, varietate teritorială sau stilistică, de exemplu pentru poziţia lui în limba literară contemporană, contează şi poziţia pe care o au formaţiile sale, indicată concret prin frecvenţa lor.

După Drincu, p. t. 157 prefixele se caracterizează prin forţă productivă şi frecvenţă de întrebuinţare.

Productivitatea este de diverse grade. Între prefixele total neproductive (fără nici un derivat sigur pe teren românesc) şi cele cu productivitate propriu-zisă există categoria intermediară a prefixelor cu productivitatea limitată la semicalcuri şi adaptări (cu calchierea sau adaptarea bazei dintr-un model străin).

1. Pentru prefixele neproductive ne referim la lipsa unor derivate s i g u r e pe teren românesc nu numai fiindcă teoretic orice derivat care coexistă cu baza ar putea fi format şi independent de modelul său străin sub influenţa altora din sistem (vezi FC I p. XIII), ci şi fiindcă există situaţii concrete în care am considerat neconcludente unele derivate cu corespondent străin neidentificat: vezi *ecto-* (*ectocornee*, *ectosferă* etc.), *exo-* (*exencefal*, *exometru* etc.) sau *dia-* (*diamalţ*, *diaspor*).
2. Se consideră slab productive prefixele împrumutate care au derivate cu calchierea sau adaptarea bazei: vezi *apo-* (*apojupiter*), *par-*$_1$ (*parcurge*, *parveni*), nu însă şi cele la care adaptarea se reduce la refacerea formei interne: vezi la *in-*$_2$ formaţii ca *inamic* sau *inechitate*.

În categoria prefixelor productive se includ atît prefixele cu productivitate activă în etapa actuală a limbii (*des-*, *ne-*$_2$, *în-*$_1$, *re-*$_2$ etc.), cît şi unele prefixe cu productivitate încheiată, care au fost productive în trecut, dar nu mai funcţionează ca elemente active de formare a unor noi cuvinte (vezi *a-*$_1$, *cu-*).

Vezi la Drincu, p. t. 157 exemple de microsisteme derivative deschise şi închise, corespunzînd prefixelor cu productivitate activă, respectiv încheiată.

La prefixele cu productivitate activă interesează distincţia între productivitatea dovedită prin formaţii de tip stabil şi cea limitată la creaţii ocazionale, libere sau contextuale. Deşi mai puţin importante în limbă decît formaţiile stabile, formaţiile ocazionale demonstrează în mod direct productivitatea activă a unui prefix, caracterul deschis al inventarului său de formaţii.

Vezi şi p. 18. Drincu, p. t. 157 limitează însă conceptul de productivitate la „capacitatea unui prefix de a crea derivate s t a b i l e [spaţierea noastră] în limbă".

Ca şi gradul de reprezentare, productivitatea aceluiaşi prefix poate fi diferită de la o valoare la alta sau de la o valenţă combinatorie la alta. Astfel, prefixul *răs-* cu valoare negativă are derivate stabile, dar şi-a încetat productivitatea, în timp ce cu valoare intensivă şi iterativă manifestă o productivitate activă, dar limitată în general la formaţii contextuale (stabile, ca *răsciti*, sau ocazionale).

Cele ocazionale nu sînt înregistrate de obicei în dicţionare: din cele 22 de derivate cu *răs-* relevate de Densusianu, în GR. S. IV 365—367, din descîntece, în DLR figurează numai 7 (lipsesc verbele *răscrăpa, răsfige, răsimpunge, răspune, răstoarce* „a toarce mult", *răzduce, răzjunghia*, adjectivele *rässec, rässfînt* şi substantivele *răscuţit, rässtrigare, războjogi* pl., *răzdeochi, răzmaţe* pl., *răzmirat)*; în acelaşi dicţionar lipsesc substantivele *răscute* pl. şi *răzveri* pl. discutate la IORDAN, STIL. 208 (primul e înregistrat la TDRG s.v. *răz-)* şi sensuri intensive contextuale menţionate de acelaşi autor la verbele *răscumpăra* şi *răsplăti*. Cf. şi tratarea verbului *răstopi* ca învechit şi glosat pur şi simplu „a topi", pe baza unicului citat de la Dosoftei, întrucît nu se ia în consideraţie formaţia intensivă contextuală *Să te topeşti Şi să mi te răstopeşti* citată din descîntece de Densusianu, în GR.S. IV 366.

Prefixul *pro-*$_2$ a fost productiv în secolul trecut cu valoarea de anterioritate (vezi semicalcuri ca *procuvîntare, propăşi)*, dar astăzi e productiv numai cu valorile de substituire *(prodecan, prorector)* şi, mai ales, de adeziune *(proafrican, prodadaist)*. O diferenţă netă de productivitate între valorile aceluiaşi prefix se constată la *pre-*, prefix polisemantic, productiv în limba actuală numai cu valoarea de anterioritate (temporală şi spaţială: *preambalat, prefiltru* etc.).

Între gradul de reprezentare al unui prefix şi productivitatea sa nu există un raport direct proporţional. Este adevărat că marea majoritate a prefixelor total neproductive (sau cu productivitate nesigură) sînt şi foarte slab reprezentate, cu mai puţin de cîte 25 de formaţii: *tră-* (1), *antre-*, *tra-*, *vă-* şi *văz-* (cîte 2), *pen-* (3), *ento-* şi *me-* (cîte 4), *an-*$_5$ (5), *pod-* (6), *cu-* (7), *ana-* (12), *en-* (10), *cata-* (13), *ecto-* (14), *dia-* (19), *exo-* (20), *retro-* (21), *epi-* (22), dar printre ele figurează şi prefixul *in-*$_2$, care e foarte bine reprezentat cu cele 194 de formaţii. Dintre cele 13 prefixe cu productivitate slabă, limitată la semicalcuri, numai trei sînt bine sau foarte bine reprezentate: *a-*$_3$ (135), *meta-* (79) şi *per-* (31). Între cele 52 de prefixe cu productivitate propriu-zisă figurează nu numai cele mai multe prefixe foarte bine reprezentate: *în-*$_1$ (570), *ne-*$_2$ (449), *des-* (395), *re-*$_2$ (338), *anti-* (281) etc., ci şi cîteva dintre prefixele cel mai slab reprezentate: *poi-* şi *tă-* (cîte 2), *întru-* şi *spre-* (cîte 6), *o-*$_1$ (8).

În legătură cu productivitatea se aduc în discuţie şi situaţiile în care un prefix e folosit cu statut de cuvînt independent *(mălai extra, a bea ex, un retro* etc.) sau ca bază de derivare *(antum, ultr(a)ist)*.

Vezi mai sus § 4.

**23.** Variaţiile regionale şi funcţionale ale reprezentării şi productivităţii fiecărui prefix sînt prezentate într-un paragraf special consacrat repartiţiei teritoriale şi stilistice a prefixului şi a formaţiilor sale. Pentru amîndouă aspectele urmărite se pune de fapt problema relevării unor preferinţe manifestate în cantitatea formaţiilor şi în frecvenţa lor.

a. Prefixe exclusiv regionale nu există. Pot fi considerate totuşi ca atare prefixele *do-*, *nă-*$_1$, *pro-*$_1$ şi *ză-*, la care raportul dintre formaţiile generale în limbă şi cele regionale este net în favoarea celor din urmă atît cantitativ, cît şi calitativ (de cele mai multe ori formaţiile generale sînt numai semianalizabile); pentru toate aria de răspîndire se plasează în Banat, Oltenia şi regiunile limitrofe.

1. Vezi în ultimul loc Eugen Beltechi, *Trei arii bănățene: do(-), pro-, ză-*, în CL XX (1975), nr. 2, p. 173–186.

2. La cele patru prefixe menționate pot fi adăugate, pentru limba contemporană, prefixul *iz-*, cu aceeași arie de răspîndire, și prefixele *co-*$_2$ și *po-*, cu derivate din regiuni diferite.

Există de asemenea valori regionale ale unor prefixe: este cazul lui *pre-* exprimînd repetarea *(prefierbe, prespăla)* sau diminuarea unei acțiuni *(pregusta)*, valori specifice cam aceleiași arii.

Numeroase prefixe din fondul vechi al limbii (vezi *a-*$_1$, *des-*, *în-*$_1$, *răs-*, *s-*, *stră-*) au însă formații regionale fie cu teme de circulație generală, fie cu teme care au și ele caracter regional; formațiile de acest fel denumesc de obicei realități legate de viața satului.

Adesea este dificil de stabilit statutul regional sau popular al unor formații sau al preferinței pentru un anumit tip de formații: vezi discuția asupra prefixului *în-*$_1$ la verbe ca *înmărita*. De asemenea este dificil de aflat dacă un derivat atestat numai în literatura populară dintr-o anumită regiune circulă și în vorbirea curentă din zona respectivă.

Uneori interesează și relevarea situațiilor în care regional se preferă formații neprefixate față de cele prefixate din limba literară sau din alte graiuri: vezi la prefixul *în-*$_1$ preferința unor graiuri pentru formațiile neprefixate ca *bolnăvi*, *cărunți*, *pușca*.

Problema repartiției teritoriale a prefixelor și a formațiilor lor nu privește numai graiurile populare, ci și variantele cultivate caracteristice unor regiuni. Cu diverse prefixe — vechi sau, mai ales, noi — există unele formații regionale culte, astăzi învechite, care au avut circulație în Transilvania și Bucovina, reprezentînd de obicei calcuri sau semicalcuri după alte limbi (germană, latină sau maghiară); vezi exemple ca *agrăi*, *abzice*, *adscrie*, *coaduna*, *înarticula*, *întrelăsa*, *repăși*, *străforma*.

Vezi PUȘCARIU, L. R. I 411.

b. În ce privește repartiția stilistică a prefixelor interesează în primul rînd distincția dintre cele folosite în limba literară, pe de o parte, și cele folosite în limbajul popular și familiar, de cealaltă parte; în mare măsură această problemă este legată de distincția între prefixele vechi și cele noi.

În general, prefixele din fondul vechi au o arie stilistică mai largă, formațiile lor întîlnindu-se în toate varietățile funcționale ale limbii, atît în limba populară, cît și în cea literară: vezi *a-*$_1$, *cu-*, *des-*, *în-*$_1$, *ne-*$_2$, *pre-*. Unele prefixe vechi sînt însă slab reprezentate în limba literară și mai ales în stilul tehnico-științific: puținele formații admise în limba literară ale prefixelor preponderent regionale discutate mai sus sub *a* *(do-*, *nă-*$_1$, *pro-*$_1$, *ză-*; *co-*$_2$, *iz-* și *po-)* nu sînt folosite de obicei decît în vorbirea curentă și în stilul artistic (vezi exemple ca *doborî*, *năvăli*, *proslăvi*, *zălud*; *covîrși*, *izgoni*, *ponegri)*. Chiar unele prefixe mai bine reprezentate în limba literară nu sînt uzuale și mai ales nu sînt productive în stilul științific: vezi *prea-*, *răs-*, *stră-*. Se poate vorbi deci de existența unor restricții de ordin stilistic.

Prefixele din fondul neologic sînt caracteristice pentru variantele culte ale limbii. Unele dintre ele au formații folosite în diverse stiluri ale limbii literare, în limbajul familiar și chiar în vorbirea populară actuală: vezi *anti-*, *con-*$_2$, *contra-* etc. Cele mai multe prefixe neologice sînt prezente preponderent sau exclusiv în stilul tehnico-științific, uneori în diferite domenii *(a-*$_3$, *ante-*, *circum-*, *para-*, *post-*, *trans-)*, alteori în unul singur sau în domenii strîns înrudite *(apo-*, *cata-*, *cis-*, *ecto-*, *endo-*, *hipo-)*.

Preferințele unor stiluri se manifestă clar la selectarea prefixelor sinonime. Față de vechiul *ne-*$_2$, general în toate aspectele limbii, anumite stiluri culte (în special cel filozofic și politic) îl preferă astăzi pe *non-*.

Unele prefixe au valori specifice cîte unui stil, uneori chiar unui domeniu terminologic foarte restrîns: mai multe situații de acest fel se pot cita pentru terminologia chimiei (vezi *meta-*, *para-*, *per-*), dar și pentru terminologia muzicală (*contra-*, *sub-*). Alteori se constată o preferință a unor stiluri pentru anumite valori ale prefixelor: astfel, *extra-*, *super-*, *supra-*, *ultra-* se folosesc în stilul științific în special cu valori concrete („afară", „deasupra", „dincolo de"), în timp ce în stilul publicistic — mai exact în limbajul reclamelor — și de aici în limbajul familiar se folosesc aproape exclusiv cu valoarea abstractă de superlativ; *para-* cu valoarea de opoziție e specific terminologiei tehnice propriu-zise (uneori de uz generalizat: *paratrăsnet*), cu valoare intensivă e popular și familiar, iar cu celelalte valori, ca proximitatea, inferioritatea calitativă, asemănarea etc., e limitat la stilul științific, în special la științele naturii.

Odată cu răspîndirea unor formații prefixale, se produce și schimbarea distribuției prefixului însuși, trecerea lui dintr-un stil în altul. La adoptarea unor formații culte de către vorbirea populară s-au petrecut însă uneori schimbări de prefixe, înlocuirea prefixului neologic cu un corespondent vechi: *des-* pentru *de-*$_2$ (vezi *dezmobiliza*), *în-*$_1$ pentru *in-*$_1$ (*însufla*), *răs-* pentru *re-*$_2$ (*răzvoluție*).

În toate variantele funcționale ale limbii se întîlnesc nu numai creații stabile și generale, ci și unele ocazionale și personale. Creațiile personale din stilul artistic, publicistic și familiar au scopuri expresive, pe cînd cele similare din stilul științific au caracter terminologic: vezi, din terminologia lingvistică, *străromână* la Sextil Pușcariu, *relatiniza* la Al. Graur, *reromaniza* la Sextil Pușcariu.

Atît repartiția teritorială, cît și cea stilistică sînt interesate și de distincțiile de ordin cronologic. Multe formații regionale sau populare reprezintă conservarea unor arhaisme: vezi *războli*. Numeroase derivate cu *iz-*, *raz-*, *văz-* sînt caracteristice vechilor texte literare, în special religioase. Formațiile intensive cu *prea-* la adjective și substantive, folosite în trecut și în stilul administrativ, se mențin astăzi numai în stilul bisericesc și în stilul artistic arhaizant.

În lumina celor arătate în legătură cu repartiția prefixelor și a formațiilor prefixale în diverse varietăți ale limbii, este limpede că numărul total de formații nu este indicele determinant al poziției unui prefix în limbă. Cu cele șapte formații ale sale, prefixul *cu-*, lipsit și de productivitate, este mai important decît multe alte prefixe cu derivate numeroase, dar limitate la un aspect al limbii (de exemplu *hipo-*, *meta-*, *peri-*), pentru că cel puțin șase dintre formațiile lui sînt generale în limbă.

**24.** Prezentarea monografică a prefixului simplu sau a unei serii de prefixe simple include discutarea prefixelor sale complexe (compuse și dezvoltate). Ele sînt menționate (cele compuse de obicei la ambele prefixe componente) în legătură cu inventarul prefixelor simple — mai ales al celor slab reprezentate —, cu istoria lor sau cu diverse alte aspecte. În cazul în care prefixul complex comportă o prezentare specială, ea se face în monografia consacrată primului prefix din structura sa, într-un ultim paragraf: vezi *metem-* / *meten-* la *meta-*; *ram-* / *ran-* și *rim-* /

*rin-* la *re-*$_2$. În orice caz, în ultimul paragraf al unei asemenea monografii sînt măcar amintite prefixele complexe, cu trimiteri la paragrafele unde au fost luate în discuție pentru o rațiune sau alta.

## PROBLEME STUDIATE ÎN CAPITOLELE DE SINTEZĂ

**25.** Partea a doua a volumului este alcătuită din cîteva capitole de sinteză, în care unele probleme generale — cele mai multe urmărite și în prima parte, în descrierea monografică a fiecărui prefix — sînt tratate la nivelul ansamblului prefixelor din limba română.

O problemă care nu poate fi abordată decît la acest nivel privește fenomenul supraprefixării sau al cumulului de prefixe, adică prezența a două sau mai multe prefixe — diferite sau repetate — în unul și același cuvînt. În legătură cu distincția, esențială, între supraprefixarea propriu-zisă, care se face în trepte succesive (și care înseamnă de fapt adăugarea unui prefix la un derivat anterior prefixat), și supraprefixarea simultană, se discută cele cîteva prefixe compuse, formate pe teren românesc *(sco-, năs-)* sau împrumutate *(apar-, meten-, ran-, rin-, sper-)*.

Capitolul consacrat semanticii prefixelor și a derivatelor cu prefixe grupează valorile (sensurile) lexicale și lexico-gramaticale înregistrate în descrierea monografică a prefixelor, stabilind raportul dintre sensurile prefixelor și sensurile unor părți de vorbire și relevînd existența unor valori mai bine sau mai slab reprezentate. Prefixele sînt clasificate aici în monosemantice și polisemantice, discutîndu-se și în ce măsură se poate vorbi de prefixe asemantice. În același capitol se studiază două importante relații semantice, urmărite atît la prefixe, cît și la derivatele lor: sinonimia și antonimia.

Alt capitol grupează elementele de analiză formală ( = morfologică) din descrierea făcută în monografii, prezentînd repartiția derivatelor cu prefixe și a cuvintelor de bază pe părți de vorbire (cu un tabel al situației fiecărui prefix din acest punct de vedere). Derivarea omogenă, de la aceeași parte de vorbire, este distinsă de cea eterogenă, de la o parte de vorbire diferită, iar în cadrul amîndurora se face distincția de rigoare între derivarea simplă sau pur prefixală și cea parasintetică. Se relevă statutul ambiguu al unor formații prefixate din punctul de vedere al apartenenței lor la o anumită parte de vorbire, situație legată de ambiguitatea elementului prefixal. Capitolul include unele probleme de ordin gramatical care au tangență cu repartiția pe părți de vorbire: pe de o parte, menținerea categoriilor gramaticale și a particularităților flexionare ale cuvîntului de bază și, pe de alta, prefixarea la și de la numele proprii.

Observații formale de altă natură sînt grupate în capitolul consacrat structurii fonetice a prefixelor și a derivatelor cu prefixe, în care se discută: structura silabică a prefixelor, caracterul vocalic sau consonantic al finalei lor, hiatul produs prin prefixare (și evitarea lui), precum și accentuarea prefixelor și a formațiilor prefixate.

Un capitol tratează problemele puse de scrierea derivatelor cu prefixe: situații în care se întîlnește scrierea cu cratimă a formațiilor prefixate sau completa separare a prefixului, succesiunea aceleiași consoane (consoane duble) și tipurile de variante grafice înregistrate în descrierea prefixelor.

Ultimul capitol se ocupă de originea prefixelor româneşti — care sînt de trei categorii: moştenite din latină, împrumutate din diverse limbi şi apărute pe teren românesc —, relevînd etimologia multiplă a unor prefixe sau întărirea altora de straturi ulterioare. Capitolul explică prin varietatea surselor etimologice (ale ansamblului prefixelor şi ale unor prefixe în parte) bogăţia inventarului actual de prefixe. Se subliniază preponderenţa numerică a prefixelor neologice de circulaţie internaţională şi, dintre acestea, rolul deosebit al celor latino-romanice, care au reactivat şi derivarea cu prefixe moştenite din latină.

În loc de concluzii, un tabel sinoptic grupează diverse caracteristici ale celor 86 de prefixe simple studiate în volum: aspecte formale ca părţile de vorbire formate (numărul şi felul lor), clasele cuvintelor de bază şi felul derivatelor (omogene / eterogene, simple / parasintetice); caracterul monosemantic sau polisemantic; numărul formaţiilor analizabile luate în consideraţie (reprezentînd suma celor două cifre date la inventarul din monografii: numărul formaţiilor din dicţionarul de bază + numărul formaţiilor adăugate din alte surse); productivitatea; originea.

Din păcate nu au putut fi incluse în tabel şi datele referitoare la repartiţia teritorială şi stilistică. De asemenea nu s-a putut nota decît o caracterizare atemporală a prefixelor, considerate productive şi slab productive, fără a surprinde dinamica productivităţii (distincţia între productivitatea activă şi cea încheiată, între productivitatea de dată îndelungată sau recentă).

*

**26.** Poziţia derivării cu prefixe în ansamblul mijloacelor de formare a cuvintelor în limba română nu va putea fi definită decît după prezentarea tuturor celorlalte mijloace. Volumul de faţă se limitează la aprecieri necomparative cu alte procedee.

Privind numai rezultatele prefixării, după materialul luat în considerare, se constată că cele 86 de prefixe simple apar în 5 680 de formaţii analizabile, diversele prefixe avînd între 1 şi 570 de formaţii de acest fel: la cele două extreme se situează *intro-*, *se-*, *tră-* cu cîte 1 formaţie şi *în-*$_1$ cu 570.

Lista prefixelor cu cele mai puţine formaţii (sub 10) cuprinde, pe lîngă cele 3 prefixe cu cîte 1 formaţie, încă 18 prefixe: *antre-*, *poi-*, *tă-*, *tra-*, *tre-*$_2$, *vă-* şi *văz-* cu cîte 2 formaţii, *par-*$_1$ şi *pen-* cu cîte 3, *endo-* şi *me-* cu cîte 4, *an-*$_5$ şi *juxta-* cu cîte 5, *întru-*, *pod-* şi *spre-* cu cîte 6, *cu-* cu 7 şi *o-*$_1$ cu 8. Lista prefixelor cu cele mai multe formaţii (peste 100) cuprinde, pe lîngă *în-*$_1$, încă 17 prefixe: *ne-*$_2$ (449+), *des-* (395), *re-*$_2$ (338), *anti-* (281), *sub-* (222), *supra-* (198), *de-*$_2$ (195), *in-*$_2$ (194+), *pre-* (186), *contra-* (158), *para-* (153), *a-*$_1$ (141), *a-*$_3$ (135), *răs-* (124), *peri-* (123), *hiper-* (109), *con-*$_2$ (106); majoritatea lor sînt prefixe productive, dar *in-*$_2$ este neproductiv, iar *a-*$_3$ are o productivitate slabă, limitată la semicalcuri.

Formaţiile analizabile avute în vedere aparţin unor diferite perioade, varietăţi teritoriale şi stilistice. Întrucît o mare parte din numărul total al acestor formaţii provine din materialul adăugat la prefixele neologice, aparţinînd în special terminologiei tehnico-ştiinţifice moderne, compararea totalului de formaţii din sursele de bază cu cel al adaosurilor din alte surse este, în anumite limite, elocvent pentru dinamica reprezentării diverselor prefixe în limbă.

Rezervele sînt necesare deoarece, fără îndoială, diferenţele sînt şi de ordin sincronic: în condiţiile în care dicţionarele de bază (DM şi DLR) oferă, în primul rînd, formaţiile generale în limbă, s-au adăugat formaţii mai ales la prefixele neologice din terminologia tehnico-ştiinţifică şi la cele regionale. Pentru ultimele vezi *co-*$_2$ (4+15), *do-* (1 + 31), *iz-* (3 + 15) şi *pro-*$_2$ (2 + 30). În ce priveşte prefixele neologice, două dintre ele, anume *apo-* şi *cis-*, nu au nici o formaţie analizabilă în sursa de bază (DM), deci adaosurile — 17, respectiv 11 — se fac la zero; diferenţe notabile se constată la următoarele prefixe: *a-*$_3$ (20 + 115), *anti-*

(45 + 236), *contra-* (40 + 118), *endo-* (4 + 32), *extra-* (8 + 34), *hiper-* (6 + 103), *hipo-* (5 + 76), *meta-* (9 + 70), *para-* (36 + 117), *peri-* (26 + 97), *sub-* (61 + 161), *super-* (6 + 61), *supra-* (47 + 151), *ultra-* (8 + 60).

Dinamica prefixării în ansamblu este în mod vizibil ascendentă. Inventarul prefixelor s-a îmbogățit continuu în cursul istoriei limbii române, fără a se înregistra nici o pierdere : există prefixe care au încetat să mai fie productive — alături de altele care nu au fost niciodată productive sau care au avut numai incidental o foarte slabă productivitate —, dar nu se cunoaște nici un prefix românesc cu toate formațiile ieșite din uz. În schimb, s-au adăugat mereu alte prefixe (împrumuturi și creații proprii), dintre care multe și-au demonstrat recent productivitatea.

Ponderea prefixării în limba română contemporană, cu deosebire în variantele cultivate, este mult mai mare decît în epocile anterioare și se poate prevedea o evoluție ulterioară în același sens. Bineînțeles, dezvoltarea prefixării nu implică în mod necesar sporirea numerică a inventarului de prefixe, ci se referă în general la sporirea inventarului de formații și în special la îmbogățirea acestuia prin forța creatoare a cît mai multor prefixe cu productivitate activă.

# MONOGRAFIILE PREFIXELOR

## *A-₁ (AD-)*

Rudolf Geheeb, *Prosthetisches a und s im Rumänischen*, în JAHRESBERICHT V (1898), 26—30; AUERBACH, V. 210—217; Finuța Asan, *Prefixul a- < lat. ad-*, în SMFC II 3—15.

**1.** Derivatele care prezintă prefixul $a$-$_1$ se disting de c o m p u s e l e cu prepoziția *a* (prepoziția și prefixul avînd origine și sensuri comune, vezi mai jos § 5) prin imposibilitatea raportării la un grup sintactic firesc (vezi FC I 18—19).

Diverse construcții sintactice în care prepoziția *a* preceda de obicei un substantiv sau un adverb, rar un adjectiv, au dat naștere unor cuvinte compuse ca adverbele *acasă*, *ades(eori)*, *alături*, *alocuri*, *aminte*, *arar(eori)*, *arazna*, *aseară*, *asîlă* „în silă, fără plăcere" (FC I 216—218), substantivele *achindie*, *aleș*, *amurg*, *aprînz*, *avecernie* (*ib.* 115) sau, împreună cu un sufix, unor verbe compuse parasintetice.

La exemplele date în FC I, adăugăm următoarele cuvinte compuse întîlnite în izvoarele noastre (pentru a evita confundarea lor cu derivatele):
— adverbe: *adepreună* (DA), *adineauri*, *afund*, *alene*, *amainte (ib.)*, *anevoie*, *anume*, *anușcind* „mai înainte, nu prea de mult timp" *(ib.)*, *aorea (ib.)*, *apravăț* „alături, aproape" (DA ms.), *alocma* (DA), *auneori (ib.)*,; *avalma (ib.)*, aici trebuie clasate de asemenea *aidoma* și *aievea* (neanalizabile), unde prepoziția *a* s-a combinat cu două cuvinte slave (видомъ și ꙗвѣ, bg. якѣ), fără existență independentă în limba noastră;
— substantive: *amănunt* < prep. *a* + *mănunt* „mărunt", *amiază*, provenit din *amiazăzi* < lat. *ad mediam diem* sau din *a miază* (prepoziția cu sens temporal și substantivul cu înțelesul „mijloc") și probabil *amnar* (cu varianta *aminar)*, dacă provine din construcția *a minar[e]* (DLR);
— verbe (compuse parasintetice): *afuma*, *amîna*, *asori* „a se încălzi la soare" (DA), *aslăura* „a sta la pîndă (în staur = staul)" *(ib.)* și poate *alunga*, dacă provine din *(de-)a lung(ul)*, și *amuia* „a muia" *(ib.)*, dacă e format de la *(a pune* sau *a băga*, *a lăsa* etc.) *a moi* „a pune (băga, lăsa etc.) într-un lichid pentru a se muia" (DLR s.v. *moi)*.
Subliniem în mod special categoria verbelor compuse parasintetice cu prepoziția *a* întrucît la acestea e mai mare posibilitatea de confuzie cu prefixul $a$-$_1$. În afară de exemplele date pînă aici, formate pe teren românesc, există și compuse cu *a* moștenite din latină, ca: *adevăr* (cf. FC I 27), *abia*, *afară*, *aici*, *apoi*, *aproape*, *atunci* (*ib.* 222) etc. sau împrumutate ca: *afrescă* < it. *a fresco*, *aparte* < fr. *à part* (la origine construcții cu prepoziția romanică *a*).

Derivatele cu prefixul $a$-$_1$ trebuie deosebite și de variantele unor cuvinte care au un *a* p r o t e t i c. Această delimitare este dificilă, deoarece nu există unul sau mai multe criterii (de natură semantică sau fonetică) pe care s-ar putea baza diferențierea. Pe de o parte, prefixul și-a pierdut în multe cazuri posibilitatea de a modifica înțelesul bazei, putînd fi confundat, din acest motiv, cu *a* protetic, iar pe de altă parte condițiile apariției lui *a* protetic sînt deocamdată insuficient studiate (cf. Sextil Pușcariu, în DR I (1920—1921) 372; id., L.R. II 366).

Substantivele cu *a-* avînd paralele fără *a-* de care nu se deosebesc din punct de vedere semantic — cum sînt: *alaur*, popular (DA), *alămîie*, *alăută*, învechit și popular *(ib.)*, *apaos*, popular *(ib.)*, *aurmă (ib.)* și poate *aspic* „levănțică", regional, din numele științific al plantei *[Lavandula] spica*, probabil prin intermediul germ. *Spiek* „id." *(ib.)* — nu au fost incluse în inventarul derivatelor, avînd în vedere că nu avem formații certe în care prefixul *a-* să se fi atașat în românește, fără a copia vreun model, la un substantiv și să nu-i fi schimbat înțelesul (dealtfel numărul substantivelor derivate cu prefixul $a\text{-}_1$ este foarte mic, vezi p. 35).

Situația verbelor e mai complicată decît cea a substantivelor, pentru că în cazurile în care verbele cu *a-* au același sens cu cele fără *a-* putem bănui că inițial acest *a-* era un prefix care indica locul, direcția (de exemplu: *acoperi*, *acufunda*, *alătra*, *aluneca*, *amirosi*, *apipăi*, *azvîrli)*, începutul acțiunii (de exemplu: *amiji)*, intensificarea acțiunii (de exemplu: *alingări*, *amăguli)* etc. și că ulterior și-a pierdut valoarea. Este posibil ca unele dintre verbele de acest fel (ca de exemplu (reg.) *amirui* „a cîștiga, a mirui²" (DA), *apesti* „a întîrzia, a pesti" *(ib.)*, (înv.) *apriimi* „a primi" *(ib.)*, *asuna* „a suna" *(ib.)* etc.) să nu fie derivate, ci variante care au un *a* protetic, dar fiindcă nu există posibilitatea de a repartiza exemplele în cele două categorii (cu prefixul $a\text{-}_1$ și cu *a* protetic), am cuprins în listele derivatelor toate verbele cu *a* atestate de izvoarele noastre. Ele trebuie privite însă cu toată rezerva.

Felul în care au luat naștere *aprumuta* „a împrumuta" (DA) și *aurma* „a mirosi vînatul și a merge pe urma lui" *(ib.)* nu este sigur: primul poate fi derivat de la verbul *prumuta*, dar și compus parasintetic avînd la bază locuțiunea adverbială *a prumut*, iar ultimul este fie derivat de la *urma* sau (parasintetic) de la *urmă*, fie derivat de la *aurmă* (unde *a* este poate protetic), dacă nu cumva *aurmă* este derivat postverbal de la *aurma* (atît *aurmă*, cît și *aurma* nu sînt datate).

Delimitarea de cele două prefixe omonime: $a\text{-}_2$ < lat. *ab-* și $a\text{-}_3$ < gr. *α-* nu pune în general probleme, cu excepția unor exemple izolate.

1. Adjectivul *afocal* (din *sistem afocal* „sistem optic format din două (grupuri de) lentile așezate astfel încît focarul-imagine al uneia să coincidă cu focarul-obiect al celeilalte") prezintă un *a-* al cărui sens nu reiese din definiția citată și de aceea nu putem preciza dacă avem a face cu prefixul privativ $a\text{-}_3$ „(imaginea) nu e în focar" sau cu $a\text{-}_1$ care indică proximitatea, direcția.
2. Pentru verbul *abate*, în al cărui înțeles „a (se) îndepărta de la direcția apucată..." s-au contopit probabil sensurile prefixelor *ab-* și *ad-*, vezi discuția de la *AB-*, p. 44.

**2.** Prefixul $a\text{-}_1$ are varianta etimologică *ad-*, existentă într-un număr redus de cuvinte (vezi inventarul de la p. 35), moștenite sau împrumutate (vezi § 5).

**3.** În DM sînt înregistrate 86 de formații a n a l i z a b i l e cu prefixul $a\text{-}_1$ la care se adaugă din alte izvoare 55 de formații:

*acrescămînt* Jur. (DER), *aculma* „a atîrna" (DA), *adjoncțiune* (DN²), *adoi* „a spune a d o u a oară" (DA), *adorbital* (D. MED.), *adormita* (DA), *adrenal* (D. MED.), *adstrat* (DN²), *adulma* „a adulmeca" (DA), *adupleca* „a îndupleca" *(ib.)*, *afumega* *(ib.)*, *agîmba* „a umbla pe urmele cuiva, a gîmba" *(ib.)*, *agrămădi* „a îngrămădi" *(ib.)*, *alătra* „a lătra" *(ib.)*, *alimba* „a descărca o parte din marfa de pe o navă..., a limba" (DN²), *alimpit* „mort de foame, hămesit" (DA), *alingări* „a linguși, a lingări" *(ib.)*, *aluniza* (DN²), *aluzi* „a se prosti" (DA), *amarinizare* „instruirea echipajului unei nave pentru executarea serviciului și pentru obișnuirea cu viața la bord" (LTR²), *amăguli* „a măguli" (DA), *amăsurat* (DA ms.), *amiji* „a miji de ziuă; a ațipi" (DA), *amirui* *(ib.)*, *amistui* „a mistui" *(ib.)*, *amuța* „a întărîta un cîine, a muța" *(ib.)*, *anota* „a înota" *(ib.)*, *anumăra* „a număra" *(ib.)*, *apercepe* *(ib.)*, *apesti* *(ib.)*, *apipăi* „a pipăi" *(ib.)*, *aplatiza* (DN²), *apreția* (DA), *apriimi* *(ib.)*, *aprovare* „înclinare a unei nave către p r o v a (= proră)" (DN²), *apuntare* „evoluție a unui avion prin care acesta se așază pe p u n t e a unei nave" *(ib.)*, *apupare* „înclinare a unei nave către p u p ă" *(ib.)*, *apuți* „a percepe cu simțul

mirosului" (DA), *arăduce* „a se asemăna, a răduce" (*ib.*), *ascruma* „a preface în s c r u m" (*ib.*), *asimți* „a simți adînc, intens, a medita" (*ib.*), *asoția* (*ib.*), *aspuma* „a face, a arunca s p u m ă, a spuma" (*ib.*), *asta* „a sta lîngă, alături de cineva sau de ceva" (*ib.*), *astăvi* „a se statornici, a rămînea într-un loc, a stăvi" (*ib.*), *astrăina* „a (se) înstrăina" (*ib.*), *astrînge* „a strînge într-un loc" (*ib.* și: *astrîngător* „astringent" URSU, T. 154), *asumuța* „a întărîta un cîine, a sumuța" (DA), *asuna* (*ib.* și: *asunătoare, asunet ib.*), *atăgîrța* „a atîrna" (*ib.*), *atrista* „a întrista" (*ib.*), *aulma* „(despre animale) a simți prezența unui animal, a unui om etc., a ulma" (*ib.*), *avecina* „a (se) învecina" (DA ms.), *aveni* „(despre aluat) a dospi, a crește" (DA), *avorbi* (DA ms.).

Derivatele cu prefixul $a\text{-}_1$ sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *aclama* cf. *clama* „a striga, a chema cu voce tare" (DN[2]), *acoperi, adormi, aduce, adupleca* cf. *dupleca, alipi, amesteca, apărea, apăsa, apleca, astăvi, astrînge, aveni* etc.; *adjudeca, admira, adopta, adsorbi, adulma;*

— un substantiv (formații parasintetice): *aborda, aclimatiza, acorda, aculma* cf. *culme, afîna, alăpta, amarinizare* cf. *marină, aproviziona, astupa* cf. *stupă* „cîlți", *avînta* etc.; *adăpa;*

— un verb și un substantiv: *acredita* „a deschide un c r e d i t, a c r e d i t a; a împuternici", *acupla, agrămădi, alimba* cf. *limba, limb* „navă folosită în operații de limbare", *aservi, ațînti* etc.; *adnota, adumbri;*

— un adjectiv (formații parasintetice): *agrava, alina, aluzi* cf. *lud* „prost", *amorți, amuți, anula, aplatiza, apropria, aproxima, asigura, atrista* etc.; *adapta;*

— un verb și un adjectiv: *asurzi, avecina;*

— un adverb (formații parasintetice): *achita* cf. *(a fi) chit, acomoda;*

— un numeral (formații parasintetice): *adoi; aduna;*

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu:

— un substantiv: *acont, afabulație* cf. *fabulație* „id.", *afacere, afiliație, aflux, apoziție, asentiment; adjoncțiune, adstrat, adverb;* (formații parasintetice) *aliterație, apuntament, apuntare, apupare, asolament;*

— un adjectiv: *afluent* cf. *fluent* „curgător"; (formație parasintetică) *acalmie;*

— un verb (formație parasintetică): *acrescămînt* „drept prin efectul căruia partea unui moștenitor sau a unui legatar crește..."; 

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *alungit, amăsurat; adorbital, adrenal;*

— un substantiv (formație parasintetică): *afemeiat;*

— un verb (formație parasintetică): *alimpit* cf. *limpi* „(mai ales despre cîini și pisici) a mînca sau a bea sorbind cu limba".

Nu au fost cuprinse în inventarul de mai sus următoarele cuvinte:
— verbul *atîrna*, a cărui etimologie e nesigură (cf. TDRG, CIORANESCU; derivarea lui din *tîrn* „spin, mărăcine", presupusă de DA, este greu acceptabilă din motive de ordin semantic);
— verbele: *acurge* „a sări într-ajutor" (DA) și *asezona* „a pune ingrediente într-o mîncare", care sînt neanalizabile din punct de vedere semantic (primul a fost poate analizabil în limba mai veche), *astringent* și *administra*, al căror sens numai cu greu ar putea fi pus în legătură cu *stringent* și *ministru* (*astupa* însă a fost luat în considerație, deoarece este analizat de către vorbitorii care îl cunosc pe *stupă* „fire de cînepă..., dop de cîlți...");
— adjectivele: *aboțit, acurmeziș, amărat* și substantivul *alăcustă*, existente în DA numai ca trimiteri la *boțit, curmeziș, mărat* și *lăcustă*, dar nemenționate (primele două și ultimul de DA, cel de-al treilea de DLR) la acestea din urmă; dealtfel, adjectivele par a fi compuse cu prepoziția *a*, iar substantivul, variantă a lui *lăcustă*, cu *a* protetic.

Cele mai multe dintre derivatele cu $a\text{-}_1$ sînt verbe (aproximativ patru cincimi); urmează, în ordinea descrescîndă a numărului de formații, substantivele și adjectivele.

*Alicneală* „lihneală" este probabil un abstract verbal de la *aligni* „lihni" (DA) și nu un cuvînt provenit din substantivul *lihneală*, iar *adumbră* (atestat la Budai-Deleanu, *Țiganiada*, București, 1953, p. 136) este mai curînd un derivat regresiv de la *adumbri*, decît un cuvînt format de la substantivul *umbră*, căci nu există nici un alt derivat românesc cu *ad-*. *Asudoare* (DA) are un *a* fie protetic, fie adăugat după *asuda*. *Amigdală* și *migdală* sînt dublete etimologice: ambii termeni provin pe căi diferite (primul prin franceză, ultimul prin slavonă) din gr. ἀμυγδάλη, lat. *amygdala*.

Formații semianalizabile: *abrevia* cf. *breviar; afirma* cf. *infirma, confirma; afix* cf. *prefix, infix; aglomera* cf. *conglomerat, glomerulă; anihila* cf. *nihilist, nihilism; aproba* cf. *reproba; aseleniza* (DN[2]) cf. *selen(o)-; asimila* cf. *simil(i)-; aspira* cf. *inspira, respira; asuda* cf. *sudoare, sudație; atenta* cf. *intenta, tentativă; avers* cf. *revers, verso; aviva* cf. *viv(i)-; adjura* (DA ms.) cf. *conjura; advers* cf. *invers, revers* etc.

4. Prefixul $a\text{-}_1$ exprimă:

1) direcția (în)spre obiectul denumit de bază sau direcția acțiunii („încoace", „asupra", „spre"): *aborda, acosta, aculma, aduce, aduna, afluent, aluniza, apăsa, apleca, apuntare, apupare, atrage, avînta* etc.; preferința, înclinația pentru obiectul denumit de bază: *afemeiat;* proximitatea spațială, alăturarea („lîngă"): *adorbital, adstrat, adverb, aliterație, apoziție, asta* etc.; indicator al apropierii: *alipi;*

2) dobîndirea însușirii denumite de bază: *adapta, afina, agrava, ajusta, alina, aluzi, amorți, amuți, anula, aplatiza, apropria, asigura, asurzi, atrista* etc.; aproximarea însușirii denumite de bază: *alungit;*

3) transformarea în obiectul denumit de bază: *abrutiza, ascruma* sau într-un obiect asemănător cu acesta: *afîna;*

4) acționarea asupra obiectului denumit de bază: *acorda, aproviziona* etc. sau în calitatea pe care o are acest obiect: *acompania, asoția;*

5) utilizarea ca instrument a obiectului denumit de bază: *adăpa, alăpta, astupa* etc.;

6) producerea obiectului denumit de bază (dacă derivatul e raportat la substantiv): *aspuma;*

7) conformitatea cu obiectul denumit de bază: *aclimatiza, alinia, asorta;* aderarea la obiectul denumit de bază: *asentiment;*

8) trecerea dintr-o stare în alta, începutul unei acțiuni: *adormi* „a trece în starea de somn", *adormita;*

Este posibil ca în *adormi* „a aduce pe cineva în starea de somn" prefixul să aibă rol gramatical de tranzitivizare a verbului.

9) intensificarea acțiunii denumite de bază: *aflux, asimți.*

Valoarea prefixului este neclară în: *acrescămînt, admira, adoi, adopta, adsorbi, afacere, alimpit, apărea, apuntament* etc.

Unele derivate au același sens cu cel al bazelor lor: *adupleca, afabulație, afrescă, afumega, agîmba, alega, amesteca, amistui, amuța, anota, anumăra, aprețui, apuți, arăduce, asemălui, asemăna, asfinți, astăvi, astîmpăra, asumuța, aulma* etc.

Vezi și cele spuse la § 1 despre verbele cu *a-* al căror înțeles nu e diferit de sensul bazelor.

Dintre valorile prefixului cel mai bine reprezentate sînt primele două.

5. Prefixul *a*-$_1$ este moștenit din lat. *ad*-.

În latină *ad* era prepoziție și prefix. Ca prefix, lat. *ad*- are și varianta *a*- (*d* fiind eliminat înaintea unor grupuri de consoane: *asterno, ascendo* etc. sau asimilat de consoana inițială a bazei: *affigo, appono* etc.). Lat. *ad*- formează verbe: *adiungo, admitto* etc., mai puțin adjective (participii): *adesus, aduncus*, rar substantive: *affinis* etc. Principalele valori ale lui *ad*- sînt: apropierea, vecinătatea: *adsto* etc., mișcarea către un scop, direcția: *adeo, aduenio* etc., începutul unei acțiuni: *aduigilo* etc., trecerea dintr-o stare în alta: *addormio, adolesco* etc., acțiunea făcută în interesul subiectului — sens mediu: *accipio, adcuro, adsimilo* etc. (cf. Ernout-Meillet, s.v., Leumann-Hofmann-Szantyr, l. g. i 253 — 254, ii 219 — 221, ilr i 98 — 99, 102 — 106, D. Barbelenet, *Sur le sens moyen des composés formés avec ad en latin*, în *Mélanges linguistiques offerts à M. J. Vendryes*, Paris, 1925, p. 9 — 40).
*A(d)* - s-a menținut în limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, g. ii 618, Bourciez, e. 67 — 68, 198).

Româna l-a moștenit pe *ad* cu rol de prepoziție și de prefix.

Prepoziția *a* apare în textele vechi și e folosită și astăzi în unele graiuri cu principalele valori din latină: locală, temporală, instrumentală, modală, finală, la care s-au adăugat cîteva funcții, singurele menținute în limba literară contemporană: exprimă direcția abstractă, asemănarea, servește la formarea unor construcții cu valoare de genitiv, precedă infinitivul (cf. gram. rom. i 334 — 336). Existența prepoziției *a* a putut ajuta la întărirea prefixului *a*-.

Prefixul *a*-$_1$ a fost moștenit prin cuvinte ca:

— (analizabile) *adăpa* < *adaquo, -are, adormi* < *addormio, -ire, aduce* < *adduco, -ere, aduna* < *aduno, -are, apleca* < *applico, -are* etc. Verbele *aprinde* < *apprendo, -ere* și *apune* < *appono, -ere*, care circulă alături de bazele lor, *prinde* și *pune* (moștenite și ele), s-au depărtat atît de mult din punct de vedere semantic de acestea din urmă, încît pentru vorbitorii români sînt neanalizabile;

— (semianalizabile) *afla* < *afflo,-are, alege* (vezi observația de mai jos), *apăra* < *apparo, -are, așeza* < *assedio, -are;*

— (neanalizabile) *adăsta* < *adasto, -are, adăuga* < *adaugeo, -ere, ajunge* < *adiungo, -ere, ajuta* < *adiuto, -are, apropia* < *appropio, -are, așterne* < *asterno, -ere* etc.

Existența unui *a*-, urmaș al lat. *ex*- (cf. Em. Vasiliu, *Evoluția lat. ex- în limba română*, în scl vi (1955), nr. 3 — 4, p. 239, 242), este îndoielnică, pentru că nici un cuvînt românesc cu *a*- nu provine cu siguranță dintr-un termen latinesc cu *ex*-. *Asuda* și *astîmpăra* pot, eventual, avea ca etimon pe *exsudare* și pe *extemperare* (cf. rew 3076 și 3082), deși izvorul citat nu dă nici un corespondent romanic al cuvintelor românești, dar primul poate continua pe *assudare* (cf. cade, s.v.), iar ultimul poate fi format în românește de la *stîmpăra*. *Aspuma*, considerat de da ms. urmaș al lat. *exspumare* (inexistent în rew), este mai probabil derivat românesc de la *spuma* sau de la *spumă*. *Aiepta* „a arunca; a (se) îndrepta" (cuvînt neanalizabil) poate proveni din *eiectare* (cf. Pușcariu, s.v.), dar și din *adiectare* (cf. cade, s.v.), *ascuți* este probabil rezultatul unei confuzii între **excotire* și **acutiare* (cf. da, s.v.), *asmuți* continuă poate pe **exmucciare* (cu schimbare de conjugare, *ib.*) ori poate pe **ammotiare* (cf. cdde, s.v.), *alege*, pe *eligere* (cf. tdrg, s.v.) sau pe *allegere* (cf. da, s.v.), iar *aștepta*, pentru care s-a propus ca etimon lat. *exceptare* (cf. Rudolf Geheeb, *lucr. cit.*, p. 17), e mai curînd urmașul unui **astectare* (<*aspectare*, cf. da, s.v.).

În epoca modernă prefixul a fost întărit prin derivate cu *a(d)*- împrumutate:

— din latină: *adnota* < *adnoto, -are* etc. *Adumbri* intră probabil și el în această categorie (cf. Al. Graur, în bl v (1937), 87; pentru *adumbră*, vezi cele spuse în nota de la p. 36);

— din franceză: *acalmie* < *accalmie, achita* < *acquitter, acupla* < *accoupler, adstrat* < *adstrat, ajusta* < *ajuster, aliterație* < *allitération, amenaja* < *aménager, aproviziona* < *approvisionner, asorta* < *assortir* etc.

sau adaptate : *adjudeca* < lat. *adiudico, -are*, sprijinit și de fr. *adjuger*, *adsorbi* < fr. *adsorber*.

Uneori nu se poate preciza din ce limbă a fost împrumutat cuvîntul sau dacă au fost puse la contribuție mai multe surse :

— latină sau franceză : *adapta* cf. lat. *adapto, -are*, fr. *adapter*, *admira* cf. lat. *admiror, -ari*, fr. *admirer*, *adopta* cf. lat. *adopto, -are*, fr. *adopter*, *afabulație* cf. lat. *affabulatio*, fr. *affabulation*, *anula* cf. lat. *annullo, -are*, fr. *annuler*, *apoziție* cf. lat. *appositio*, fr. *apposition*, *aproxima* cf. lat. *approximo, -are*, fr. *approximer*, *aservi* cf. lat. *asseruio, -ire*, fr. *asservir* etc. ;

— franceză sau italiană : *aborda* cf. fr. *aborder*, it. *abbordare*, *acompania* cf. fr. *accompagner*, it. *accompagnare*, *acont* cf. fr. *acompte*, it. *acconto*, *acorda* cf. fr. *accorder*, it. *accordare*, *acosta* cf. fr. *accoster*, it. *accostare*, *afina* cf. fr. *affiner*, it. *affinare* etc. ;

— latină, franceză sau italiană : *aclama* cf. lat. *acclamo, -are*, fr. *acclamer*, it. *acclamare*, *acumula* cf. lat. *accumulo, -are*, fr. *accumuler*, it. *accumulare*, *afluent* cf. lat. *affluens*, fr. *affluent*, it. *affluente*, *agrava* cf. lat. *aggrauo, -are*, fr. *aggraver*, it. *aggravare*, *apropria* cf. lat. *approprio, -are*, fr. *approprier*, it. *appropriare* etc. ;

— franceză, italiană sau germană : *acredita* cf. fr. *accréditer*, it. *accreditare*, germ. *akkreditieren*.

Alte derivate sînt semicalcuri :

— după franceză : *acrescămînt* cf. *accroissement*, *afacere* cf. *affaire*, *afrunta* cf. *affronter*, *alăpta* cf. *allaiter*, *alinia* cf. *aligner*, *alungit* cf. *allongé*, *aseca* cf. *assécher* etc. *Apărea* și *asocia* sînt fie împrumuturi din latină, cf. *appareo, -ere* și, respectiv, *associo, -are*, fie, mai curînd, calcuri după franceză, cf. *apparaître* și *associer* ;

— după germană : *aclimatiza* cf. *akklimatisieren*, *apercepe* cf. *apperzipieren* ;

— după franceză sau italiană : *afurca* cf. fr. *affourcher*, it. *afforcare*, *asigura* cf. fr. *assurer*, it. *assicurare*, *atrage* cf. fr. *attirer*, it. *attrarre*

sau, mai puține, calcuri :

— după germană : *agrăi* cf. *anreden, ansprechen*, *amăsurat* cf. *angemessen*, *avorbi* cf. *anreden, ansprechen* ;

— după franceză : *afemeiat* cf. *efféminé* < lat. *effeminatus*.

Se observă că varianta *ad-* apare mai ales în împrumuturi.

Formații românești fără model străin sînt : *acoperi*, *acufunda*, *aculma*, *adoi*, *adormita*, *adupleca*, *afîna*, *afumega*, *agîmba*, *agrămădi*, *alătra*, *alimpit*, *alina*, *alingări*, *alipi*, *aluneca*, *aluzi*, *amăguli*, *amesteca*, *amiji*, *amirosi*, *amirui*, *amistui*, *amorți*, *amuța*, *amuți*, *anota*, *anumăra*, *apăsa*, *apesti*, *apipăi*, *aprețui*, *apriimi*, *apuți*, *arăduce*, *ardica*, *ascruma*, *asemălui*, *asemăna*, *asemui*, *asfinți*, *asimți*, *astăvi*, *astrăina*, *astrînge*, *astupa*, *asumuța*, *asuna*, *asurzi*, *atăgîrța*, *aține*, *ațînti*, *aulma*, *avecina*, *avînta*, *azvîrli*, poate și *alerga*, cuvînt neanalizabil, care ar putea fi format de la *larg*, folosit ca substantiv.

1. *Alega*, *apreția* și *aveni* nu sînt în mod sigur derivate pe teren românesc ; primul și ultimul pot fi moștenite < lat. *alligo, -are* și, respectiv, *aduenio, -ire*, iar cel de-al doilea este, poate, împrumutat < lat. *appretio, -are*.

2. Etimologia lui *adulma* este incertă : acest verb reprezintă probabil o modificare a lui *aulma*, după *adulmeca* (*aulma*, *adulma* și *adulmeca* sînt sinonime).

3. *Astremitate* „extremitate" a fost creat, după cît se pare, de Petru Maior (cf. URSU, T. 154), prin înlocuirea lui *ex-*, la origine prefix, cu *a-*.

4. Cîteva verbe cu prefixul $a$-$_1$, de obicei arhaice sau/și regionale, au paralele cu $\hat{\imath}n$-$_1$ în limba literară : *adupleca-îndupleca*, *afrunta-înfrunta*, *agrămădi-îngrămădi*, *anota-înota*, *atrista-întrista*,

*avecina-învecina* etc. *Agădui* (DA) a luat naștere prin înlocuirea silabei inițiale *în-* din *îngădui*, considerată prefix, cu *a-*. Astfel de exemple, ca și faptul că pentru „a deveni tînăr" s-a format verbul *întineri* de la *tînăr* cu prefixul *în-*, pentru „a deveni surd" există *asurzi* de la *surd* cu prefixul *a-*, iar pentru „a deveni mut" avem *amuți*, cu *a-*, și regional *înmuți*, cu *în-*, îl fac pe S. Pușcariu să vorbească de o confuzie între *a-* și *in-*. Această confuzie ar avea ca punct de plecare sensul comun (local) al celor două prefixe (cf. DR I (1924—1926), 2, p. 693 și urm.).

Derivatele cu prefixul *a*-$_1$ sînt atestate din secolul al XVI-lea : *acoperi (Psaltirea Hurmuzaki*, la ASAN, D. P. H. 209), *adormi (ib.)*, *aduce (ib.)*, *adurmita (Psaltirea Scheiană*, în DA), *amesteca* (a. 1573, în CUV. BĂTR. I 22), *amorți* (PO 229), *amistui* (Coresi, în DLR, S.V. *mistui)*, *amuți (Psaltirea Hurmuzaki*, la ASAN, D.P.H. 209), *apleca* (PO 183), *aprinde* (Coresi, în DA), *apuți (Psaltirea Hurmuzaki*, la ASAN, D.P.H. 209), *asemăna (Codicele Voronețean*, în DA), *astrăina (Psaltirea Hurmuzaki*, la ASAN, D.P.H. 209) etc.

De pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea se întîlnesc formații neologice, care se înmulțesc cu timpul : *asigurare* (a. 1671, la IORGA, S.N. 75), *adverb* (a. 1787, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 509), *aproximații* (cca 1820, la URSU, T. 151) etc.

**6.** Temele la care se atașează prefixul *a*-$_1$ sînt vechi ; foarte multe sînt moștenite din latină : *acoperi*, *adoi*, *adormita*, *afîna*, *aluneca*, *amorți*, *amuți*, *apăsa*, *asimți*, *astupa*, *asurzi*, *aține*, *avînta* etc. ; mai puține sînt împrumutate din diverse limbi, slavă : *agrămădi*, *alipi*, *aluzi*, *amăguli*, *amiji*, *amirosi*, *apipăi*, *asfinți*, *ațînti*, *azvîrli* etc., maghiară : *agădui*, *amirui*, *amistui*, greacă : *asigura* etc. Temă comună cu albaneza : *ascruma*. Cîteva teme sînt neologice : *aclimatiza*, *apercepe* etc., alte cîteva au origine nesigură : *agîmba*, *aulma* etc.

Remarcăm și faptul că unele cuvinte împrumutate sînt analizate prin teme moștenite : *adstrat*, *atrista* etc.

**7.** În limba contemporană nu se creează cuvinte noi cu *a*-$_1$ ; prefixul a fost productiv în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, iar în perioada următoare puterea lui de derivare a scăzut treptat. Varianta *ad-* nu este productivă.

**8.** Multe dintre derivatele cu *a*-$_1$, atît formații vechi *(adormi*, *aduce*, *amesteca*, *apăsa*, *astupa* etc.), cît și neologisme *(achita*, *admira*, *adopta*, *aproviziona* etc.) aparțin limbii comune. Unele sînt exclusiv literare și uneori limitate la o varietate a stilului tehnico-științific (medical : *adorbital*, *adrenal* etc., naval : *aprovare*, *apupare* etc.). Alte formații sînt regionale (fără ca prefixul să fie folosit cu precădere într-un anumit grai) : *acufunda*, *agîmba*, *agrăi*, *alătra*, *amirui*, *amuța*, *anumăra*, *apesti*, *astăvi*, *astrînge* etc.

**9.** Prefix compus : **apar-**, în verbul *aparține* (adaptare a fr. *appartenir* < lat. *appertinere*, **appartenere*, cf. REW 545, de la *tenere)*, analizabil prin *a*-$_1$, *par*-$_1$ și verbul *ține*.

## *A*-$_2$ *vezi AB-*

## *A*-$_3$ *(AN*-$_1$*)*

GUȚIA, E. 157 ; FLOREA, P. N. passim.

**1.** Posibilitatea confuziei prefixelor *a*-$_3$ și *a*-$_1$ este exclusă, datorită faptului că ele se deosebesc prin origine și prin valorile semantice.

Asemenea confuzii sînt posibile însă între varianta *an*-$_1$ și prefixul *ana-* *(an*-$_2$*)*, care are unele valori semantice apropiate : ambele prefixe pot exprima opusul, contrariul.

Dacă o formaţie ca *anatoxină* „toxină tratată pentru a-şi pierde proprietăţile toxice şi folosită la imunizarea organismului" ar putea fi analizată semantic drept „substanţă fără toxine", încadrarea ei rezolvîndu-se în primul rînd prin criterii de ordin formal (nu e posibilă altă analiză formală decît *ana-* + *toxină)*, formaţiile cu *ana-* ar putea fi confundate cu cele în *an-*₁ ataşat la teme care încep cu un *a-*. De exemplu, *anabioză* „capacitate a unor organisme de a-şi relua funcţiile vitale după o stare apropiată de moarte", formaţie cu prefixul *ana-* de la *bioză*, s-ar putea analiza şi prin *abioză* „stare lipsită de viaţă", plus prefixul *a(n)-* privativ; etimologia şi sensul cuvîntului *anabioză* îl grupează însă printre formaţiile cu *ana-*.

Varianta fonetică *an-* a prefixului *a-*₃ se delimitează în general de varianta omonimă a prefixului *ana-* prin sens: spre deosebire de formaţiile cu *an-*₁, negativ-privativ, cele cu *an-*₂ variantă a prefixului *ana-* indică direcţia (de jos în sus, în afară).

Dacă la o formaţie ca *anod* „electrod pozitiv" nu este posibilă nici o confuzie a lui *an(a)-* din componenţa ei cu *a(n)-*, alta este situaţia la *anion* „ion cu sarcină negativă care este atras de anod", întrucît prima parte a definiţiei, referitoare la sarcina negativă, ar putea determina încadrarea greşită a acestei formaţii la *an-* privativ, deşi avem a face aici cu *an(a)-* din *anod* (vezi partea a doua a definiţiei, în care e clară ideea de direcţie şi raportarea directă la *anod)*.

2. *A-*₃ are varianta *an-* înaintea temelor care încep cu o vocală *(anaciditate, anencefalie, anorganic* etc.) sau cu un *h (anhidru)*.

În general, prefixul este neaccentuat, rar are şi o variantă accentuată (cf. *ánost* DA şi *anóst)* explicabilă etimologic.

3. În DM sînt înregistrate 20 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 115 din alte surse:

*abacterian* (D. MED), *abiogeneză* (D. MED., DN²), *abiologie* (D. MED., DN²), *abiotic* (D. MED., DN²), *acalazie* (D. MED.), *acalculie (ib.)*, *acardie (ib.)*, *acarinate* pl. Zool. (DER), *acatafazie* (D. MED.), *acelular (ib.)*, *acianopsie (ib.)*, *achinezie* (DER, D. MED., DN²), *acloropsie* (D. MED.), *acolurie (ib.)*, *acopie (ib.)*, *acranie* (D. MED.; şi: *acraniate* Zool. DER), *acromaturie* (D. MED.), *acronic* Astron. (DN²), *adentaţie* (D. MED.), *adiaforeză (ib.)*, *adinamic* (URSU, T.), *adogmatic* (şi: *adogmatism* DN²), *afebril* (D. MED.), *afrazie (ib.)*, *agenezie* (DER, DN²), *agenitalism* (D. MED.), *aglandular (ib.)*. *aglobulie (ib.)*, *agonadal (ib.)*, *agrafie* (DER, DN²), *agranulocit* (D. MED.; şi: *-oză* MDE), *aleucemie* (D. MED), *aleucocitoză (ib.)*, *alienie (ib.)*, *amagnetic* (LTR²), *amecanic* s. n. Filoz. „psihic" (DA ms.), *amielinic* „lipsit de mielină" (MDE), *amimie* (DER, D. MED.), *amiotonie* (D. MED.), *amitoză (ib.)*, *amorfognozie (ib.)*, *anaciditate (ib.)*, *anadrenalism (ib.)*, *anafrodiziac* (D. MED., DN²; şi: *anafrodizie* D. MED.), *analgezie* (şi: *-ic*, *-ină* D. MED., LTR²), *analgie* (D. MED.), *anazoturie (ib.)*, *anecforie (ib.)*, *anecoid* „fără ecou" (MDE), *anelectrotonus* (D. MED.), *anencefalie* (D. MED., DN²), *aneozinofilie* (D. MED.), *anepifizie (ib.)*, *aneritropsie (ib.)*, *anerosie (ib.)*, *aneuploid (ib.)*, *aneurină* „vitamina $B_1$" (MDE), *anhidremie* (D. MED.), *anhidroză* (DER, D. MED.), *anhormonie* (D. MED.), *aniconic* (DN²), *anisometropie* (D. MED., DN²), *anisostazie* Geofiz. (LTR²), *anistoric* (DA ms.), *anizotropie* Fiz. (DER, D. MED., LTR²), *anolonom(ie)* Mec. (LTR²), *anonichie* (D. MED.), *anoptic* (LTR²), *anovarie* (DER, D. MED.), *anovulaţie* (D. MED.), *anoxibioză* (D. MED.; şi: *anoxibiotic* LTR²), *anuclear* (D. MED.), *apepsie* (DA, D. MED., DN²), *apepsinie* (D. MED.), *aperiodic* (DER, DN², LTR²), *apersonalizaţie* (D. MED.), *apetal(e)* Bot. (DER), *apinealism* (D. MED.), *aplacental (ib.)*, *apirexie* Med. (DER), *aplastic* (D. MED.), *apneumatoză (ib.)*, *apoetic* (DN²), *apolar* (şi: *-itate* LTR²), *apolitic* (MDE), *apragmatism* (D. MED.), *apraxie* (GÁLDI, M. 152, D. MED), *aprosexie* (D. MED.), *aprozodic (ib.)*, *areflexie* (DER, D. MED.), *arinencefalie* (D. MED.), *asacrie (ib.)*, *aseismic* (DN², LTR²), *asferic* (LTR²), *asilabie* (D. MED.), *asimbolie (ib.)*, *asimptomatic (ib.)*, *asinclitism (ib.)*, *asincronic* (DN²; şi: *asincron* LTR², *asincronism* D. MED.), *asinergie* (MDE), *asistolie* (DER, D. MED., DN²), *aspermie* (D. MED., DN²; şi: *aspermatic* DN², *aspermatism* D. MED., DN²), *astatic* (LTR², URSU, T.), *asteatoză* (D. MED.), *astrofic* (DN²), *ataxie* (D. MED.), *atematic* (DN²), *atemporal* (DER, DN²; şi: *-itate* DER), *atermic* (DA), *atipie* (D. MED.), *atireoză (ib.)*, *atiroidism (ib.)*, *atoxic* (DN²), *avirulent* (DER, D. MED.), *avital* (DA ms.).

Derivatele cu prefixul *a(n)-* sînt:

I s u b s t a n t i v e (majoritatea feminine), analizabile în raport cu:

— un substantiv: *agranulocit, aleucemie, analfabet, anazoturie, anovulație, apragmatism, aprozodie, asimetrie, atireoză* „lipsa tiroidei", cf. *tireoză* „hiperfuncție a tiroidei" etc.; formații parasintetice: *acarinate* „păsări fără carenă", *acranie, aglobulie, alienie* „absența lienului", *anencefalie, anepifizie, anhormonie, anovarie, apatrid, apepsinie, asilabie* etc.;

— un adjectiv (formații parasintetice): *agenitalism, apinealism* „absența glandei pineale", *asacrie* „absența osului sacru";

— un verb (formații parasintetice): *acopie* „imposibilitatea de a copia un text", *amimie* „incapacitatea de a mima";

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv (marea majoritate): *aciclic, acromatic, adogmatic, afebril, amoral, anormal, apolar, apolitic, aseptic, asferic, avirulent, avital* etc.;

— un substantiv: *acotiledon, aton;* formații parasintetice: *agonadal* „lipsit de gonade", *aniconic* „fără icoane", *aplacental* „lipsit de placentă".

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *acefal* DN[2], URSU, T., cf. *cefalee; adinamie* DN[2], cf. *dinamic; aglosie* DN[2], cf. *glosită, diglosie; amorf*, cf. *polimorf, morfologie; anonim*, cf. *omonim, sinonim; anurie*, cf. *poliurie; apod*, cf. *miriapod; asonanță*, cf. *disonanță; ateism*, cf. *monoteism; atonie* „lipsă de tonus..." etc.

4. Prefixul are următoarele valori:

1) n e g a t i v - p r i v a t i v ă:

a) negația propriu-zisă (opusul, contrariul): *achinezie* „imobilitate" (cf. *chinezie* „mișcare"), *adogmatism* „sistem de gîndire opus dogmatismului", *anafrodiziac* „(substanță) cu efect contrar afrodiziacelor" etc.; *adinamic (adinamic este contrariu cu dinamic* a. 1845 la URSU, T.), *adogmatic, afebril, amoral, anistoric, apoetic, apolitic, aritmic, atermic* etc.;

b) absența sau insuficiența elementului denumit de bază: *acarinate, acranie* „absența craniului", *aglobulie* „reducerea numărului de globule roșii", *alienie, anaciditate* „lipsă de aciditate în sucul gastric", *anazoturie* „diminuarea sau suprimarea azoturiei", *anencefalie* „lipsa sau reducerea encefalului", *anerosie* „absența erosului", *anhormonie* etc.; *acotiledon, agonadal, aplacental, aton* etc.;

Se poate remarca faptul că unele adjective derivate cu *a(n)-*, prin raportare la adjectivele temă, exprimă ideea de negație propriu-zisă, în timp ce raportarea la substantivul primar (de la care este derivat adjectivul temă) aduce în definiție ideea privativă: *afebril* „care nu este febril" sau „care este lipsit de febră". Preferăm prima modalitate de analiză. Valoarea privativă a prefixului, cea mai bine reprezentată, apare mai ales la formațiile substantivale (dar și la unele adjective analizabile numai printr-un substantiv — alături de care nu există un adjectiv la forma pozitivă: *agonadal, aton* etc.).

2) d i f i c u l t a t e a, starea maladivă, incapacitatea, legate de cuvîntul bază: *acopie, afrazie* „dificultatea de a construi fraze", *agenezie* „incapacitatea de reproducere biologică", *agrafie* „imposibilitate de redare a ideilor prin scris", *amimie, aprozodie* „monotonie a vorbirii", *asilabie* „incapacitate de a forma silabe", *asimbolie* „imposibilitatea de a înțelege simbolurile" etc.

5. Prefixul românesc *a(n)-* reprezintă la origine prefixul grecesc ἀ(ν)- (alpha priuatiuum), pătruns în română fie direct din greacă (în secolele

al XVIII-lea și al XIX-lea) fie, mai tîrziu, din franceză și din alte limbi moderne (începînd din secolul al XIX-lea).

În greacă, prefixul forma mai ales adjective: inițial, adjective desubstantivale de tipul *ámorphos* „fără formă" și apoi adjective care se opuneau adjectivelor simple (*ásophos* „neînțelept"). Puține cuvinte din greacă au pătruns în latina tîrzie. Limbile romanice preiau tipul în terminologia științelor și adaugă prefixul și la teme latinești (vezi MARCHAND, E. W. 93).
În greacă prefixul avea atît valoare negativă propriu-zisă (exprimarea contrariului), cît și valoare privativă (absența primitivului); cf. MIRAMBEL, L. G. 381—382. Ambele valori s-au transmis în limbile moderne (vezi TEKAVČIĆ, G. I. III 147, ROBERT, s.v., MARCHAND, E. W. 93).
La substantivele indicînd o stare maladivă, o dificultate etc. valoarea semantică se explică prin combinația dintre sensul temei, al prefixului și al sufixului substantival. Această valoare existentă în greacă s-a transmis și celorlalte limbi: cf. gr. *aphasia* „mutism", *aphonia* etc. (cf. fr. *aphasie, aphonie*, rom. *afazie, afonie* etc.).
În greacă prefixul era accentuat sau neaccentuat, conform regulilor obișnuite de accentuare a cuvintelor (locul accentului depinzînd de numărul silabelor); compară exemple ca ἀγράμματος și ἄνοστος.

Împrumuturile românești intrate direct din greacă aparțineau limbajului cultivat și marea majoritate nu erau analizabile în română. O mică parte însă puteau fi (semi)analizate, deoarece cuvîntul bază circula în același mediu și uneori este înregistrat în același text. De exemplu: *anonim* Cantemir, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 392, 398, cf. gr. ἀνώνυμος și *sinonim* id. *ib.* 404; *anévsplahnos* „crud, nemilos" Cantemir, la GÁLDI, M. 148, cf. gr. ἀνεύσπλαγχνος și *evsplahnie* „milă" GÁLDI, M. 186; *amáthie* „ignoranță" (a. 1787) GÁLDI, M. 143, cf. gr. ἀμάθεια și *mátema* „materie de învățămînt" (id. *ib.* 207); *agrámat* sau *agramát* „ignorant, incult" (înregistrat în 1853 în varianta etimologică *agramatos*) GÁLDI, M. 141, cf. gr. ἀγράμματος și *grammatichi* „gramatică", *gramatie* „știință, literatură" GÁLDI, M. 194 etc.; *acatastasie* „lipsă de ordine" (a. 1785) GÁLDI, M. 137, cf. gr. ἀκαταστασία și *catástasis* „situație, poziție" cu varianta *catastasie* id. *ib.* 160 (a. 1798); *áchiros* „fără efect, nevalabil" (a. 1806) și varianta *ácheros* (a. 1794) GÁLDI, M. 137, cf. gr. ἄκυρος și *chíros* „valabilitate" id. *ib.* 165; *apraxie* „lipsă de experiență" (a. 1774) GÁLDI, M. 152, cf. gr. ἀπραξία și *praxie*, variantă la *praxis* GÁLDI, M. 236 etc. Cu rare excepții, cuvinte de felul celor de mai sus nu s-au menținut în limbă, iar prefixul nu a devenit productiv pe teren românesc.

Marea majoritate a formațiilor cu *a(n)-* privativ ne-a venit prin intermediul limbii franceze (de obicei termeni științifici de circulație internațională), fără a se exclude posibilitatea etimologiei multiple. De exemplu: *amoral*, cf. fr. *amoral*, engl. *amoral*, it. *amorale*, germ. *amoralisch* etc.; *anaerob*, cf. fr. *anaérobie*, it. *anaerobio*, germ. *anaerob*, engl. *anaerobe*, rus. *анаеробный* < gr. α- + ἀήρ „aer" + βίος „viață"; *anormal*, cf. fr. *anormal*, lat. *anormalis*, it. *anormale*, germ. *anormal* etc.; *apolitic*, cf. fr. *apolitique*, it. *apolitico*, germ. *apolitisch; asimetrie*, cf. fr. *asymétrie*, it. *asimmetria*, engl. *asymmetry*, germ. *Asymmetrie* etc. < gr. ἀσυμμετρία etc. În unele cazuri, formațiile cu *a-* provin numai dintr-o altă limbă decît franceza (*aspermatic*, cf. germ. *aspermatisch)*.

Formațiile cu *a-* privativ din limbajul științific au pătruns în limba română în prima jumătate a secolului al XIX-lea; vezi URSU, T.: *anorganic* (a. 1830), *adinamie* (a. 1834), *atonie* (a. 1838), *atonic* (a. 1840), *adinamic* (a. 1842), *apetal* (a. 1848), *acromatic* (a. 1849), *acotiledon* (a. 1850) etc.

În stilul științific $a$-$_3$ era destul de răspîndit în secolul trecut, fapt dovedit de existența formației *avertebrat* (a. 1852 și 1856) la URSU, T., care calchiază (ca și *nevertebrat)* termeni conținînd prefixul *in*-$_2$ (cf. lat.

*inuertebratus*, fr. *invertébré* și germ. *Invertebraten*, engl. *invertebrate* etc.). Cuvîntul s-a încetățenit apoi cu prefixul *ne-*$_2$: *nevertebrat*.

**6.** Temele la care pot fi raportate formațiile în *a(n)-* sînt neologice (marea majoritate sînt greco-latine de tip savant și romanice), cu excepția lui *aniconic*, care poate fi analizat printr-un cuvînt de origine slavă.

**7.** Este greu de stabilit gradul de productivitate al prefixului *a(n)-* pe teren românesc, deoarece majoritatea formațiilor au corespondente în alte limbi. Pe lîngă calcul *avertebrat*, unii termeni tehnici foarte speciali este posibil să fi fost creați în română, ca și unele cuvinte cu teme de largă circulație ca: *acronic*, *aniconic*, *apoetic*, *avital* etc. Numărul formațiilor cu *a(n)-* privativ este în continuă creștere mai ales prin împrumuturi din limbajul tehnic internațional (de exemplu *agramaticalitate* la Paula Diaconescu, în LL 1974, nr. 4, p. 640).

**8.** Derivatele cu *a(n)-* privativ sînt caracteristice stilului științific în general (științele naturii, medicină, filozofie), de unde au pătruns și în stilul beletristic și chiar în limba comună. De exemplu: *amoral*, *analfabet*, *anormal*, *asimetric* etc. sînt cuvinte cu o rază de circulație mai mare.

## *AB- (A-*$_2$*, ABS-)*

Rudolf Geheeb, *Prosthetisches a und s im Rumänischen*, JAHRESBERICHT V (1898), 22—23; AUERBACH, V. 211; RIZESCU, P.N. 6—7.

**1.** Prefixul *ab-* are două variante etimologice: *a-*$_2$, în *abate* (variantă în același timp condiționată, *b* din prefix contopindu-se cu *b* inițial din temă), *aversiune*, și *abs-*, în *abstrage*, *abstinent*.

**2.** În DM sînt înregistrate 9 formații a n a l i z a b i l e cu prefixul *ab-*, la care se adaugă din alte izvoare 13 derivate:

*abaliena(țiune)* (SCRIBAN), *abarticular* „situat în vecinătatea unei articulații, fără a avea vreo legătură cu aceasta" (D. MED.), *abaxial* „situat în afara liniei axiale" *(ib.)*, *abduce* „a apuca altă cale" (SMFC III 7), *abjudeca* (DN$^2$), *ablegat* „trimis al papei" (DA; și: *ablega* „a îndepărta" SMFC III 7), *abnormal* „anormal" (URSU, T. 139), *abocluzie* „lipsă de contact între dinții arcadei inferioare și cei ai arcadei superioare" (D. MED.), *aboral* „care e opus sau îndepărtat față de gură" *(ib.)*, *abscrie* „a copia" (BL IV (1936), 194), *absoluțiune* „iertarea păcatelor din partea ierarhului" (DA), *absta* „a se lăsa de ceva, a se dezinteresa, a renunța" (BL IV 194), *abzice* „a demisiona", „a renunța" (MAT. DIAL. I 155, PUȘCARIU, L.R. I 411), „a anula" (GLOS. REG.).

Nu am inclus în inventar următoarele cuvinte:
— substantivul *absolvent* și adjectivul *absurd*, formate cu *ab-* în limba de origine, dar neanalizabile din punct de vedere semantic în românește;
— verbul *aburca* „a se urca, a se sui cățărîndu-se", a cărui etimologie este neclarificată (DA presupune că am avea a face cu un derivat al lat. *arbor*, iar CIORANESCU, că s-ar fi putut porni de la un lat. **aboricare*, dar dificultățile de natură fonetică pun sub semnul întrebării acest etimon).

Derivatele cu prefixul *ab-* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *abaliena*, *abate*, *abduce*, *abjudeca*, *abjura*, *absorbi*, *abscrie*, *absta*, *abstrage*, *abține*, *abzice*;

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *ablegat*, *abnegație*, *abocluzie*, *absciziune*, *absoluțiune* (cf. *soluțiune* „dezlegarea, deznodămîntul unei probleme, unei chestiuni" CADE), *abuz*;

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *abarticular, abaxial, abnormal, aboral* sau cu un participiu-adjectiv: *abrupt*.

Jumătate din numărul derivatelor sînt verbe; substantivele și adjectivele reprezintă fiecare aproximativ cîte un sfert.

Formații semianalizabile: *abdica* cf. *dedica, indica; aborigen* „băștinaș, autohton" cf. *origine; abroga* cf. *deroga; absent* cf. *prezent; abstinent* cf. *continent, pertinent; ablactare* (DN²) cf. *lact(o)-; aversiune* cf. *diversiune* etc.

3. Valorile prefixului *ab-* sînt:

1) îndepărtarea, separarea: *abarticular, abaxial, abduce, abjudeca, abjura, aboral, absoluțiune, absta, abstrage, abține, abzice;* indicator al îndepărtării exprimate de bază: *abaliena, abnega, absciziune;*

2) trecerea de pe ceva pe altceva: *abscrie;*

3) absența, lipsa: *abnormal, abocluzie;*

4) intensificarea acțiunii exprimate de bază: *abrupt, absorbi, abuz*.

Derivatul *ablegat* are același sens cu baza sa.

După cum se vede, prima dintre valorile înșirate este mult mai bine reprezentată decît celelalte.

4. Prefixul *ab-* este un prefix neologic de origine latină.

În latină *ab* este prepoziție și prefix. Prefixul *ab-*, care apare și sub formele: *abs-*, înaintea consoanelor *c, t (abscondo, abstineo* etc.), *as-*, înaintea lui *p (asporto, aspello* etc.), și *a-*, înainte de *m, u, b (amoueo, auello, abito* etc.), formează verbe, adjective și substantive. Sensurile lui principale sînt: îndepărtarea; absența, lipsa; terminarea, desăvîrșirea acțiunii (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v., LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L.G.I 253—254, II 255—258, ILR I 97).
Româna a moștenit verbul *abscondo, -ere*, amintit mai înainte, care a devenit însă neanalizabil: *ascunde*. Un alt cuvînt moștenit, *abate* (<lat. *abbattere)*, prezintă o situație mai complicată. Sensul lui „a (se) îndepărta de la direcția apucată ..." (atestat din secolul al XVII-lea, cf. DA), greu de pus în legătură cu tema *bate*, este un rezultat al evoluției semantice din interiorul limbii române, avînd poate ca punct de plecare înțelesul „a da la o parte, a înlătura", cu care se pare că este folosit lat. *abbattere* în Lex Salica (cf. *Thesaurus linguae latinae*, vol. I, col. 48). Cercetarea conținutului semantic al verbului pe care îl discutăm demonstrează că în cazul de față este foarte posibil să se fi contopit sensurile a două prefixe: *ab-* și *ad-* (cf. HEM 75). Deoarece în limba noastră nu există nici un derivat clar analizabil care să continue o formație latinească cu *ab-*, nu putem afirma că acest prefix a fost moștenit. În ce privește sensul „a culca la pămînt, a doborî" al lui *abate*, atestat în română tîrziu (începînd cu Alecsandri, cf. DA), trebuie să presupunem că el reprezintă un împrumut din franceză (cf. DA).

*Ab-* a fost împrumutat, în perioada modernă, direct din latină sau prin intermediul altor limbi (franceză, italiană, germană):

— din latină: *abduce* < *abduco, -ere;*

— din franceză sau latină: *abaliena* cf. fr. *abaliéner*, lat. *abalieno, -are, abjura* cf. fr. *abjurer*, lat. *abiuro, -are, abnegație* cf. fr. *abnégation*, lat. *abnegatio, abrupt* cf. fr. *abrupt*, lat. *abruptus, absciziune* cf. fr. *abscission*, lat. *abscissio, absoluțiune* cf. fr. *absolution*, lat. *absolutio;*

— din franceză, latină sau italiană: *abuz* cf. fr. *abus*, lat. *abusus*, it. *abuso;*

— din franceză, latină sau germană: *ablegat* cf. fr. *ablégat*, lat. *ablegatus*, germ. *Ablegat*.

*Abjudeca* și *absorbi* reprezintă adaptări la limba română, primul al lat. *abiudico, -are*, ultimul al fr. *absorber* sau al lat. *absorbeo, -ere*.

Următoarele formații sînt semicalcuri:

— după franceză sau latină: *abstrage* cf. fr. *abstraire*, lat. *abstraho, -ere; abține* cf. lat. *abstineo, -ere*, fr. *s'abstenir (abs-* fiind înlocuit cu *ab-*, mai obișnuit în românește);

— după latină sau germană: *abnormal* cf. lat. *abnormis*, germ. *abnorm*;

— după germană: *abscrie* cf. *abschreiben*, *absta* cf. *abstehen*, *abzice* cf. *absagen*.

Pentru *abarticular*, *abaxial*, *abocluzie* și *aboral* nu am găsit corespondente în dicționarele limbilor străine consultate, ceea ce duce la concluzia că aceste derivate au fost poate create de specialiști în interiorul limbii române. Nu este însă exclus ca ele să existe și în alte limbi (întrucît bazele de la care sînt formate circulă în franceză, engleză, germană etc.) și să nu fie înregistrate în dicționare.

Formațiile moștenite sînt atestate, după cum e firesc, în limba română veche: *ascuns (Psaltirea Scheiană*, în DA), *abate* (Varlaam, *ib.)*. Împrumuturile și semicalcurile apar din primele decenii ale secolului al XIX-lea: *absorbție* (a. 1821, la URSU, T. 139), *absorbi* (a. 1830, la CLOSE, D. 269), *abuz* (a. 1831, id. *ib.)* și se înmulțesc pe la mijlocul acestui secol: *abnegație* (Negruzzi, în DA*)*, *ablega* (a. 1862, în SMFC III 7), *abnormal* (a. 1862, la URSU, T. 139) etc.

5. Temele la care se atașează prefixul *ab-* sînt în majoritatea cazurilor neologice. În semicalcuri apar de obicei teme moștenite din latină: *abscrie*, *absta*, *abstrage*, *abține*, *abzice*.

Se poate remarca și faptul că unele cuvinte împrumutate sînt analizate de asemenea prin teme moștenite: *abduce*, *abjura*, *abrupt*.

Prefixul este puțin productiv.

6. Cele mai multe dintre formațiile cu *ab-* aparțin limbii literare: unele sînt cuvinte de uz general (de exemplu: *abrupt*, *absorbi*, *abține*, *abuz* etc.), altele au o întrebuințare mai restrînsă (de exemplu, cele din terminologia medicală: *abarticular*, *abaxial*, *abocluzie*, *aboral*, *absciziune*, din domeniul juridic: *abaliena*, *abjudeca*, din teologie: *absoluțiune* etc.). Cîteva formații sînt regionale *(absta*, întîlnit în Bucovina, *abzice*, în Transilvania și Bucovina).

***ABS-* vezi *AB-***
***AD-* vezi *A-*$_1$**
***AM-* vezi *ÎN-*$_1$**
***AN-*$_1$ vezi *A-*$_3$**
***AN-*$_2$ vezi *ANA-***
***AN-*$_3$ vezi *ANTI-***
***AN-*$_4$ vezi *EN-***
***AN-*$_5$ vezi *ÎN-*$_1$**

## *ANA- (AN-*$_2$*)*

1. Prefixul *ana-* are varianta *an-*$_2$, în combinație cu o temă care începe cu o vocală *(anion*, *anod)*.

În derivate, *ana-* are un accent secundar pe prima silabă: *àna-* Numai în rare cazuri, găsim varianta *aná-*, cu accentul (principal) pe a doua silabă, în exemple ca *anális* (înv.; semianalizabil) sau *anáfură*, *anápoda* (neanalizabile); vezi p. 47.

Pentru delimitarea de prefixul *an-*$_1$ în formaţii ca *anabioză*, *anion*, vezi *A-*$_3$ *(an-*$_1$*)*, p. 39—40.

2. În DM sînt înregistrate 7 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 5 derivate din alte izvoare:

*anafază* (D. MED.), *anageneză* Biol. (DN[2]), *anaseism* Geofiz. (LTR[2]), *anavenin* (D. MED.), *anavirus (ib.)*.

Formaţiile cu *ana-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *anabaptism*, *anafază*, *anageneză*, *anaseism*, *anastigmatism* Fiz., *anastrofă*, *anatoxină*, *anavenin*, *anavirus*, *anion* Chim.;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *anacronic*, *anastatic* Fiz.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *anabioză* (DER, DN[2]), cf. *simbioză*; *anabolism*, cf. *catabolism*, *metabolism*; *anaclinal* (LTR[2]), cf. *sinclinal*; *anacronic*, cf. *diacronic*; *anafilaxie*, cf. *profilaxie*; *anaforá* (DA), cf. *diafora*; *anaforeză* (DER, DN[2], LTR[2]), cf. *cataforeză*; *anagramă*, cf. *diagramă*; *analiză*, cf. *catalîză*; *analog*, cf. *omolog*; *anamneză* (DER, DN[2]), cf. *catamneză*; *anamorfism* (LTR[2]), cf. *catamorfism*; *anamorfoză*, cf. *metamorfoză*; *anaplastie*, cf. *plastic*; *anastaltic* (DN[2]), cf. *peristaltic*; *anatomie*, cf. *dihotomie*; *anod*, cf. *catod*.

Cele mai multe derivate semianalizabile cu *ana-* se raportează la formaţiile corespunzătoare cu *cata-*, în mai mică măsură şi la formaţii cu *dia-*.

3. Prefixul *ana-* are următoarele valori:

1) o p o z i ţ i a, i n v e r s a r e a („în sens contrar"): *anaclinal* „calitatea unui element geografic de a fi înclinat în sens contrar sensului de înclinare a celorlalte straturi", *anagramă* „inversarea ordinii literelor unui cuvînt pentru a obţine un altul", *anastrofă* „inversarea ordinii obişnuite a cuvintelor într-o propoziţie", *anatoxină* „toxină care se întrebuinţează la imunizarea organismului" etc.;

2) r e p e t a r e a, restabilirea unei situaţii („din nou"): *anabaptism* „sectă religioasă ai cărei adepţi erau botezaţi din nou la vîrstă adultă", *anabioză* „revenire la viaţă a unor organisme, după o întrerupere a funcţiilor vitale", *anageneză* „regenerarea ţesuturilor vii, distruse accidental" etc.;

3) mişcarea de jos î n s u s sau î n a f a r ă: *anaseism* „undă seismică, a cărei primă deplasare se produce dinspre epicentru spre exteriorul regiunii epicentrale", *anion*, *anod* etc.

În cazul unor derivate, valoarea prefixului este mai puţin clară: *anabolism*, *anastatic*.

4. *Ana-* este un prefix neologic de origine grecească (ἀνά). El a pătruns în limba română prin împrumuturi direct din greacă sau, într-o etapă mai veche, prin intermediul slavonei; alte împrumuturi provin din latină, din limbile romanice, în special din franceză (uneori chiar pe mai multe căi):

(analizabile) *anastrofă* (mai vechi, *anastrofi)* — fr. *anastrophe* (gr. ἀναστροφή);
*anatoxină* — fr. *anatoxine*,

(semianalizabile) *analog* — ngr. ἀνάλογος, lat. *analogus*, fr. *analogue*;
*anatomie* — fr. *anatomie*, it. *anatomia*, lat. *anatomia*;

(neanalizabile) *(a)nafură* — v.sl. анафора, gr. ἀναφορά (vezi şi dubletul semianalizabil *anaforá* „raport făcut domnitorului");
*anapoda* — ngr. ἀνάποδα „pe dos" (la origine „cu picioarele în sus");
*anasarcă* — ngr. ἀνασάρξ, fr. *anasarque*.

Cele mai vechi derivate cu prefixul *ana-* (neanalizabile şi semianalizabile) pot fi găsite în scrieri din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea: *(a)nafură (Şapte taine*, a.1645, în DA), *anapoda* (Zilot, *Cron.*, în DA), *anasarcă (Meşteşugul doftoriii* ... ms. din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la URSU, T.), *anatomie* (a. 1790, la URSU, T.).

Derivate analizabile sînt atestate abia în secolul al XIX-lea.

Valorile prefixului *ana-* sînt aceleaşi ca şi în limba din care provin împrumuturile româneşti. În franceză, *ana-* (împrumut din greacă) are sensurile „de jos în sus" *(anaglyphe)*, „în urmă" *(anachorète)*, „în sens contrar" *(anaphylaxie)*, „din nou" *(anabaptiste)* (cf. ROBERT, s. v.). Pentru greacă, unde găsim aceleaşi valori, vezi BAILLY, s. v., SOPHOCLES, s.v., GÁLDI, M. 146.

Varianta de accentuare *aná-* (vezi p. 45) reproduce accentul prefixului grecesc (ἀνά-).

5. Temele la care se ataşează prefixul sînt neologice, în special de origine latino-romanică, cu excepţia lui *anavenin* (temă moştenită).

6. *Ana-* este un prefix slab productiv (prin semicalcul *anavenin*).

Derivatele aparţin stilului ştiinţific (în special terminologiei ştiinţelor fizice şi medicale).

***AND(I)- vezi ANTI-***
***ANDO- vezi ENDO-***
***ANT- vezi ANTI-***

## *ANTE-*

Ana Canarache, *Prefixele ante- şi anti-*, în SMFC II 17—23.

1. Prefixul *ante-* este confundat uneori cu paronimul său *anti-*, din motive de ordin fonetic (vezi discuţia de la p. 49). Formaţiile greşite în care *ante-* are sensul impropriu „împotriva..." au fost cuprinse în inventar alături de celelalte derivate cu *ante-*, avîndu-se în vedere exclusiv forma lor.

Prefixul *ante-* are o variantă *ant-*, prezentă numai în adjectivul semianalizabil *antum* (finala *-um* e urmaşa unui sufix latinesc, cf. ILR I 143), împrumutat din limba franceză *(anthume)*, unde a fost creat cu intenţii glumeţe ca antonim al lui *posthume* (<lat. *postumus*, cf. LAROUSSE, s.v.).

2. În DM sînt înregistrate 10 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 35 din alte izvoare:

*antearistotelic* (DA), *antecalcul* (INF. BUC. 1958, nr. 1488, 1/7, la Ana Canarache, *lucr. cit.*, p. 19 şi: *antecalcula* Florica Dimitrescu, în LR XI (1962), nr. 4, p. 397, *antecalculat* id. *ib.*, nr. 2, p. 132, *antecalculaţie* LTR², DER, DN²), *antecambrian* Geol. (LTR²), *antecameră (ib.)*, *antecapitalist* „împotriva orînduirii, concepţiei etc. c a p i t a l i s t e" (IORDAN, LRA 27 şi: *antecapitalism* id. *ib.*), *anteclimax* Geobot. (LTR²), *anteconştient* (Maiorescu, în DA), *antecorp (Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, lucrare colectivă, coordonator Vasile Breban, Bucureşti, 1973, p. 187), *antecreştin* (DA), *antecreuzet* Met. (LTR²), *Antecrist* „duşman al lui C r i s t o s; fals Mesia; om nelegiuit, scelerat" (COSTINESCU, D. Almaş-M. Mancaş, la Ana Canarache, *lucr. cit.*, p. 23 şi: *Antehrist*, *Antehirs* HEM 1232), *antecuirasă* (LTR²), *antefanariot* (George Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română*, Bucureşti, 1894),

*anteflexiune* „îndoire, aplecare înainte a unui organ sau a unei părți dintr-un organ" (D. MED.), *antefocar* (LTR[2]), *antegardă* (DA), *antehelix* „proeminență a pavilionului urechii, situată înainte de h e l i x" (D. MED.), *antehipofiză (ib.)*, *antelupțător* „persoană care activează în primele rînduri, care se află în fruntea unei mișcări etc." (DA), *antemergător* (I. Rizescu, în SMFC I 14), *antemuri* s. m. pl. „zidurile dimprejurul unei cetăți" (COSTINESCU), *antenupțial* (id. *ib.*, DN[2]), *antepat* (DER), *antepiață* „spațiu liber situat înaintea unei p i e ț e publice" (LTR[1]), *antepicior* „segment al p i c i o r u l u i reprezentat de tarsul anterior, metatarsiene și degete" (D. MED.), *anteport* (LTR[2], DN[2]), *antepost* (Barițiu, la Ana Canarache, *lucr. cit.*, p. 18), *antepunere* (IORDAN, STIL. 21 și: *antepune, antepus), anterotor* (LTR[2]), *antestator (ib.)*, *antestepă (ib.*, DER, DN[2]), *antetitlu* (DER, DN[2]), *anteveni* „a ieși înaintea cuiva" (COSTINESCU și: *antevenire* id. *ib.)*, *antezid* (D. MED.), *anteziuă* (I. Rizescu, în SMFC I 14).

Derivatele cu prefixul *ante-* sînt:

I s u b s t a n t i v e:

1. comune, analizabile în raport cu un substantiv comun: *antebraț, antecalcul, antedeviz, antehipofiză, antemăsurătoare, anteport, anteproiect, antetren, antetrupiță, antevorbitor, anteziuă* etc.;

2. proprii, analizabile în raport cu un substantiv propriu: *Antecrist*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *antearistotelic, anteconștient, antecreștin, antediluvian, antefanariot, antenupțial, antepenultim*;

Unele formații sînt substantive și adjective totodată, analizabile în raport cu un substantiv care este și adjectiv: *antecapitalist, antemergător.*

III v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *antedata, antepune, anteveni.*

Cele mai multe formații sînt substantive; categoria verbelor este foarte puțin numeroasă.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *antebelic* cf. *interbelic, postbelic*; *antecedente* pl. cf. *precedente*; *antemeridian* (și: *antemeridial* COSTINESCU) cf. *postmeridian*; *antenați* pl. „cei născuți înaintea noastră" (COSTINESCU) cf. *natal, nativ*; *anteversie* (D. MED.) cf. *retroversie* etc.

Nu au fost luate în considerație următoarele formații: *antefix* „ornament așezat la marginea inferioară a acoperișului de olane al unei case", *antestatură* „șănțuire mică făcută apei care împresoară un lagăr, o cetate" (COSTINESCU), deoarece nu sînt analizabile din punct de vedere semantic în limba noastră, și *anteplanat* (LTR[2]), al cărui sens nu reiese din izvor.

**3.** Valoarea proprie a prefixului *ante-*, este a n t e r i o r i t a t e a:

a) s p a ț i a l ă („situat înaintea...", „partea dinainte a...", „înainte, în față"): *antebraț, antecameră, antefexiune, antepicior, anterotor, antestator, antetitlu, antetren, antetrupiță, anteveni* etc.;

b) t e m p o r a l ă („existent, efectuat, manifestat etc. înaintea...", „înainte, mai devreme"): *anteconștient, antedata, antedeviz, antediluvian, antemăsurătoare, antenupțial, anteproiect, antevorbitor* etc.

Uneori alături de aceeași bază (dar în contexte diferite) prefixul indică fie anterioritatea spațială, fie pe cea temporală: *antepenultim.*

1. Pe lîngă adjective, prefixul are de obicei valoare temporală, rar și valoare spațială (niciodată numai valoare spațială).
2. De cele mai multe ori cuvintele-bază exprimă noțiunea la care se face referirea în stabilirea raportului de anterioritate: *antearistotelic, antecreștin, antepiață, anteport, antestepă* etc. În mai puține cazuri baza exprimă noțiunea pusă în raport (de anterioritate) cu o alta, neexprimată: *antefIexiune, antelupțător, antemergător, antemuri, antepune, anteveni.*
3. Unele derivate cu prefixul *ante-* intră în opoziție cu derivate formate cu *post-*, ca, de exemplu: *antecalculație-postcalculație, antedata-postdata, antediluvian-postdiluvian, antepune-postpune.*

În cîteva formații *ante-* are sensul impropriu „în contra, împotriva" datorită confuziei cu prefixul paronim *anti-* (vezi discuția de mai jos, p. 49): *antecapitalist* (și: *antecapitalism), antecorp, Antecrist.*

4. *Ante-* este un prefix neologic de origine latină, care a pătruns în limba română, prin împrumuturi, fie, mai rar, direct din latină, fie, de cele mai multe ori, din limbile romanice, în special din franceză. Iată cîteva exemple: *antemeridian* < lat. *antemeridianus*; *antepenultim* < lat. *antepaenultimus*; *antecambrian* < fr. *antécambrien*; *antediluvian* < fr. *antédiluvien*; *anteflexiune* < fr. *antéflexion*; *antenupțial* < fr. *anténuptial*, *anterotor* < fr. *antérotor* etc.

*Antemuri* este o adaptare a it. *antemurale*.

Folosit în latina clasică cu funcție de adverb, prepoziție (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.) și de prefix cu care se formau verbe și adjective (de ex.: *antecapio*, *antemeridianus*, *antepotens* etc., cf. ILR I 102, 99), întrebuințarea lui *ante-* s-a extins în latina postclasică și tîrzie la formarea substantivelor (de ex.: *anteludium*, *antecenium*, *antepassio* etc., *ib.*, p. 98).
În limbile romanice prefixul *ante-* este împrumutat pe cale savantă (cf. MEYER-LÜBKE-PIEL, G.F. 148—149, TEKAVČIĆ, G.I. III 177).

Unele formații reprezintă calcuri sau, mai rar, semicalcuri:

— după model francez: *antebraț* — cf. *avant-bras*; *antecuirasă* — cf. *avant-cuirasse*; *antegardă* — cf. *avant-garde*; *anteport* — cf. *avant-port*; *antepost* — cf. *avant-poste*; *anteproiect* — cf. *avant-projet*; *antestepă* — cf. *avant-steppe*; *antetitlu* — cf. *avant-titre*; *antetren* — cf. *avant-train* etc.;

— după model german: *antelupțător* — cf. *Vorkämpfer*; *antevorbitor* — cf. *Vorredner*; *anteziuă* — cf. *Vortag*;

— după termeni existenți în mai multe limbi: *antepiață* — cf. fr. *avant-place*, germ. *Vorplatz*, engl. *ante-square*.

Pe teren românesc, fără model străin, potrivit izvoarelor de care dispunem, par a fi formate derivatele: *antecalcul* (*antecalcula* etc.), *anteconștient*, *antedeviz*, *antefanariot*, *antepat*, *antetrupiță*, *anteveni* etc.

Cîteva formații cu *ante-*, avînd sensul „împotriva...", provin din derivate cu *anti-*, ca urmare a unei confuzii existente între cele două prefixe. Această confuzie, împrumutată odată cu derivatele în *ante-* și *anti-*, s-a accentuat în română datorită unor fapte de natură fonetică: pe de o parte *e* neaccentuat este rostit adesea *i*, iar pe de altă parte, ca o reacție la această modificare, unii vorbitori îl înlocuiesc pe *i* cu *e*, considerîndu-l pe acesta din urmă mai „cult" (avem deci a face cu un hiperurbanism fonetic, cf. IORDAN, LRC 27, 195). Așa se explică *antecapitalist* și *antecorp*, mai rar folosite decît *anticapitalist* și *anticorp* din care provin, *Antehrîst* și *Antehîrs*, variante populare ale mai vechiului *Antihrist* (< sl. *anŭtihristŭ* < gr. ἀντίχριστος, cf. DA) și *Antecrist*, paralelă a neologicului *Anticrist*, modificare românească a acestuia din urmă sau împrumut < fr. *Antéchrist*. În unele cazuri, un derivat cu *ante-* sau cu *anti-*, împrumutat, a putut fi „corectat" în limba noastră ca urmare a analizei lui semantice. Astfel, *antecameră* și *antedata* au fost refăcute din it. *anticamera*, fr. *antichambre* și, respectiv, fr. *antidater* ori din formele românești, mai apropiate de cele originare și frecvent folosite, *anticameră*, *antidata* (*antedată*, înregistrat de DN[2] și a cărui apariție nu e datată, este și el probabil refăcut din fr. *antidate*, cum cred autorii dicționarului citat, sau poate format regresiv de la *antedata*). Toți acești factori (externi și interni) lămuresc existența perechilor: *antecameră-anticameră*, *antecapitalist-anticapitalist*, *Antecrist-Anticrist* (*Antihrist*), *antecorp-anticorp*, *antedata-antidata*, *antediluvian-antidiluvian* (URSU, T. 148), *antemeridian-antimeridian* (DA) etc.

Încă din latină, datorită faptului că *i* scurt se confunda ușor cu *e* închis, *ante-* și *anti-* apar unul în locul celuilalt. Astfel se întîlnesc: *antigradus* „treaptă anterioară, pregătitoare", *antiscius* „cel ce știe de mai înainte" etc. (în loc de *ante* ...) și (în latina tîrzie) *Antechristus* (în loc de

*Anti-...*, cf. Ana Canarache, *lucr. cit.*, p. 22). Din latină confuzia a trecut și în limbile romanice, după cum demonstrează exemple ca : fr. *Antéchrist, antichambre, antidater* etc., it. *antibraccio, anticamera, antimeridiano, antivedere* „visione anticipata" etc., sp. *Antecristo, antifaz* „mască" (id. *ib.*).

Derivatele cu prefixul *ante-* încep să fie atestate în limba noastră de pe la 1830, fiind mai frecvente în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, de exemplu : *antecameră* (Eliade Rădulescu, 1831, la CLOSE, D. 271), *antebraț* (a. 1843, la URSU, T. 148), *antedeluvian* (a. 1845, id. *ib.*), *Antecrist* (COSTINESCU), *antemeridian* (id. *ib.*), *antemuri, antenupțial, anteveni, anteconștient, antepost* etc. Formele populare *Antehrîst* și *Antehîrs*, probabil mai vechi, nu pot fi datate.

5. Prefixul *ante-* se atașează în limba noastră atît la teme vechi (latinești moștenite : *anteveni*, neogrecești : *antefanariot, antepat*, slave : *antetrupiță*), cît și la teme neologice (*antecalcul, anteconștient, antedeviz*). El este puțin productiv.

6. Formațiile cu *ante-* aparțin limbii literare (stilurilor științific, publicistic și administrativ).

Unele dintre cuvintele cu acest prefix sînt astăzi învechite sau mai rar folosite decît sinonimele lor formate cu prefixul *pre-* sau cu elementul de compunere *avan-* : compară în acest sens pe *antemergător, antenupțial, anteziuă* cu *premergător, prenupțial, preziuă* și pe *antegardă, anteport, antepost* cu *avangardă, avanport, avanpost* (*antecambrian, antecalculat* și *precambrian, precalculat* circulă în egală măsură). În schimb, unele derivate cu *ante-* au înlocuit compuse mai vechi formate cu *înainte-*, ca, de exemplu, *antepune*, față de *înainte-pune* (pentru care vezi FC I 210).

## *ANTI- (ANT-, AN-₃, ANDI-, AND-)*

IORDAN, LRA 194—195; Ana Canarache, *Prefixele ante- și anti-*, în SMFC II 17—23.

1. Prefixul *anti-* este confundat uneori cu paronimul său *ante-*, din motive de ordin fonetic (vezi discuția de la *ANTE-*, p. 49). Formațiile greșite în care *anti-* are sensul impropriu „înaintea..." au fost cuprinse în inventar alături de celelalte derivate cu *anti-*, avîndu-se în vedere exclusiv forma lor (dealtfel unele dintre ele s-au impus în limba literară sub acest aspect).

2. Prefixul *anti-* are următoarele variante : variantele condiționate rare *ant-*, prin eliziune, înaintea unor teme care încep cu o vocală (*antacid* „substanță care reduce sau neutralizează a c i d i t a t e a sucului gastric" D. MED., *antarctic* „situat într-o regiune opusă celei a r c t i c e", *antemetic* D. MED., *antepileptic* „medicament contra e p i l e p s i e i" COSTINESCU, *antinion* „punct opus i n i o n u l u i" D. MED., *antonim*, cf. *sinonim* etc.) și *an-₃*, prin haplologie, în fața unei teme care începe cu silaba *te* (exemplu unic : *antermit* „insecticid folosit împotriva t e r m i t e l o r" LTR [1]), și variantele învechite *andi-* și *and-*, cu pronunțare neogrecească, al doilea și cu eliziune (*andispasmatică* PISCUPESCU, O. 257, *andartic* Cantemir, în DA, s.v. *antarctic*).

1. Elidarea vocalei finale a prefixului în fața unei teme cu inițială vocalică nu e obligatorie existînd formații ca *antialergic, antienzimă, antiinfecțios, antiuman* etc. și *antiacid, antiemetic*, paralele ale derivatelor *antacid, antemetic*.

2. Menționăm și varianta de accent *antí-* prezentă în formația semianalizabilă *antifon* (pronunțare învechită a lui *antifón*[1], pentru care vezi p.52) și în regionalismul neanalizabil *antiste* (pentru care vezi nota de la p. 55).

3. În DM sînt înregistrate 45 de formații a n a l i z a b i l e cu prefixul *anti-*, la care se adaugă din alte izvoare 236 de derivate:

*antiacid* (D. MED.), *antiadrenergic (ib.)*, *antiaglutinină (ib.)*, *antialbuminat (ib.)*, *antialergic (ib.*, LTR[2]), *antiamerican* (DA ms.), *antianafilaxie* (D. MED.), *antianemic (ib.)*, *antianexionist* (LR X (1961), nr. 4, p. 296), *antianofelian* (CONTEMPORANUL, 1958, nr. 614, 7/1), *antianticorpi*, pl. „substanță care neutralizează acțiunea a n t i c o r p i l o r" (D. MED.), *antiapoplectic* (COSTINESCU), *antiarămire* (LTR[2]), *antiaristocratic* (IORDAN, LRA 194), *antiartă* (CONTEMPORANUL, 1959, nr. 648, 8/1), *antiastmatic* (COSTINESCU), *antiaterogen* (D. MED.), *antiatom* (DER și: *antiatomic* DN[2]), *antiauxocrome*, pl. (LTR[2]), *antibalansor (ib.)*, *antibenzopirină (ib.)*, *antiblastic* (D. MED.), *antiblenoragic* (URSU, T. 148), *antiboreal* (COSTINESCU), *antiburghez* (IORDAN, LRA 194), *anticabinet* (COSTINESCU), *anticabraj* (LTR[2]), *anticalcar (ib.)*, *anticanceros* (D. MED.), *anticanonic* (DA), *anticapitalist* (DN[2]), *anticarcinogen* (D. MED.), *anticataliză* (LTR[2], DN[2]), *anticataral* (DN[2]), *anticaustică* (LTR[2]), *anticentru* (LTR[2], DN[2]), *anticetogen* (D. MED. și: *anticetogeneză* LTR[2]), *antichimic* (LTR[2], DN[2]), *anticiumal* (URSU, T. 148), *anticivic* (COSTINESCU), *anticivilizator* (DA), *anticlor* (LTR[2], DN[2]), *anticoagulant* (LTR[2], DER, D. MED.), *anticodon* (D. MED.), *anticoeror* (LTR[2]), *anticolageneză* (D. MED.), *anticolinergic (ib.)*, *anticolinesterazic (ib.)*, *anticolonialist* (LR X (1961), nr. 4, p. 296), *anticomplementar* (LTR[2]), *anticomunism* (DER, DN[2] și: *anticomunist* DN[2]), *anticonceptional* (DER, D. MED.), *anticonformism* (CINEMA VIII (1970), nr. 4, p. 21/1), *anticongelant* (DER), *anticonvulsivant* (LTR[2], D. MED.), *anticorodal* (LTR[2]), *anticorosiv* (DER), *anticrepuscul* (LTR[2]), *anticreștin* „împotriva creștinismului", (DA și: *anticreștinesc ib.)*, „dinaintea creștinismului" (IORDAN, LRA 195), *anticriptogamic* (LTR[2] DER), *anticristianism* (DA), *anticritică (ib.)*, *anticurte* (COSTINESCU), *antidata* (DA), *antidecapant* (D. MED.), *antideflagrantă* (LTR[2]), *antidemocratic* (DA), *antidepresiv* (D. MED.), *antidiabet (ib.* și: *antidiabetic ib.*, *antidiabetogen ib.)*, *antidialectic* (DA ms.), *antidiareic* (D. MED.), *antidiazotat* (LTR[2]), *antidifteric* (DN[2]), *antidifuzor* (D. MED.), *antidiluvian* (URSU, T. 148), *antidinatron* (LTR[2]), *antidisuric* (D. MED.), *antidiuretic (ib.* și: *antidiureză ib.)*, *antidominantă* (LTR[2]), *antidrog* (CL XVIII (1973), nr. 1, p. 24), *antidromic* (D. MED.), *antidumping* (DN[2]), *antielectron* (DER), *antiemetic* (D. MED.), *antiemoroidal* (URSU, T. 148), *antiendotoxină* (D. MED.), *antienzimă* (LTR[2], DER, D. MED.), *antiepileptic* (LTR[2]), *antiexantematic* (DA ms.), *antifading* (LTR[2]), *antifazat (ib.)*, *antifebril* (DA și: *antifebric* URSU, T. 148, *antifebrină* LTR[2], DER, DN[2]), *antiferoelectric* (DER), *antiferomagnetic (ib.)*, *antifeudal* (SMFC III 3), *antifibrinolizină* (D. MED.), *antifilm* (CINEMA V (1967), nr. 4, p. 19), *antifilozofic* (DA), *antifizic* (COSTINESCU), *antifiziologic* (DA ms.), *antifloculant* (LTR[2]), *antiflegistic* (URSU, T. 149), *antifolic* (D. MED.), *antiformin(ă)* (LTR[2], D. MED.), *antifricțiune* (LTR[2]), *antigaz (ib.)*, *antiger (ib.)*, *antigerminativ* (D. MED.), *antiglobulină (ib.)*, *antigonadotrofic (ib.)*, *antigrecesc* (DA), *antigrizu* (DA ms. și: *antigrizutos* LTR[2]), *antihalo* Fiz. (LTR[2], DER), *antihelmintic* (LTR[2], DER, D. MED.), *antihemolizină* (D. MED.), *antihemoragic* (DN[2], D. MED.), *antiheparină* (D. MED.), *antihistaminic* (LTR[2], DER, D. MED.), *antihitlerist* (DN[2]), *antiholeric (ib.)*, *antihormon* (LTR[2], DER, DN[2], D. MED.), *antiimago* (D. MED.), *antiincrustant* (LTR[2]), *antiinductare (ib.* și: *antiinducție* LTR[1]), *antiinfecțios* (LTR[2], DN), *antiinsulină* (D. MED.), *antiintelectualism* (DN[2] și: *antiintelectualist ib.)*, *antiinvazină* (LTR[2]), *antiisostatic (ib.)*, *antiistorism* (DN[2]), *antiîmbătrinitor* (LTR[2]), *antijoc* (LR XII (1963), nr. 1, p. 77), *antijunimism* (DN[2] și: *antijunimist ib.)*, *antijurnal* (CONTEMPORANUL, 1969, nr. 3, 3/7), *antilatinist* (DA ms.), *antilegal* (CADE), *antileucemic* (D. MED.), *antileucotoxină (ib.)*, *antiliberal* (DA), *antilitic* (D. MED.), *antilocal* (LTR[2]), *antiluetic* (LTR[2], DER, DN[2]), *antimalaric* (LTR[2], DER, DN[2]), *antimason* (IORDAN, LRA 195), *antimaterie* (DER și: *antimaterialist* DA ms.), *antimefitic* (DA), *antimetabolă* (DN[2]), *antimetabolit* (D. MED.), *antimilitarism* (DN[2] și: *antimilitarist* DA), *antiministerial* (DA), *antimitotic* (DER, D. MED.), *antimoral* (COSTINESCU), *antinatural* (SMFC II 21), *antinefretic* (DA), *antineologismomanie* (IORDAN, LRA 195), *antineutrino* (DER), *antineutron (ib.)*, *antinicotinic* (D. MED.), *antinodal* (LTR[2]), *antinosologism* (D. MED.), *antinucleu* (DER), *antiom* (IORDAN, LRA 195), *antioxigen* (LTR[2], DER), *antipaludic* (DER), *antipapă* (DN[2] și: *antipapism ib.)*, *antiparalelogram* (LTR[2]), *antiparazit (ib.* și: *antiparazitar ib.)*, *antiparlamentar* (DA), *antiparticulă* (DER, D. MED.), *antipatriot* (DA și: *antipatriotic ib.)*, *antiperistaltic* (DN[2] și: *antiperistaltism* DER, D. MED.), *antiperthit* (LTR[2]), *antipestilențial* (URSU, T. 149), *antiplasmină* (D. MED.), *antipoetic* (DA), *antipol* (LTR[2] și: *antipolară ib.)*, *antipolitic* (DA), *antipopular* (DN[2]), *antiprincipale* (atestat la pl. LTR[2]), *antiprogresist* (DN[2]), *antiproton* (DER, D. MED.), *antiprotrombină* (D. MED.), *antipublic* (SMFC II 20), *antiputrid* (DA), *antirahitic* (DA ms.), *antirasist* (GRAUR, T. 256), *antirațional* (DA ms. și: *antiraționalist ib.)*, *antirăzboinic* (DN[2]), *antirenină* (D. MED.), *antirepublican* (DA), *antirevoluționar (ib.)*, *antireumatismal* (DN[2]), *antirevanșard* (LR X (1961), nr. 4, p. 296), *antirevizionist (ib.)*, *antirezonant* (LTR[2] și: *antirezonanță ib.)*, *antiromân* (DA), *antiscorbutic* (*(ib.)*, *antisecretor* (D. MED.), *antiser* (LTR[2], DER), *antisifilitic* (DA), *antisimetric* (DER și: *antisimetrie* LTR[2]), *antisocial* (DA și: *antisocialist ib.*), *antisolar* (DN[2]), *antisoporific* (DA), *antisovietic* (DA ms.), *antispastic* (DER, DN[2], D. MED.), *antispumant* LTR[2], DER), *antistatic* (D. MED.), *antisubmarin* (CL XVIII (1973), nr. 1, p. 24), *antisuflu* (LTR[2]), *antișerpuire (ib.)*, *antișoc* (DN[2]), *antitalent* (LR XII (1963), nr. 1, p. 77), *antitermic* (LTR[2], DN[2]),

*antitetanic* (DN[2]), *antitific (ib.)*, *antitireotrop* (D. MED.), *antitiroidian* (LTR[2], DER, D. MED.), *antiton* (LTR[2]), *antitragus* (D. MED.), *antitripsină (ib.)*, *antitrombină (ib.)*, *antitromboplastină (ib.)*, *antituberculos* (LTR[2]), *antitusiv* (LR XI (1962), nr. 4, p. 397), *antițînțari* (SCÎNTEIA, XLV (1975), nr. 10276, p. 4/7), *antiuman* (IORDAN, LRA 195 și: *antiumanitar* DN[2], *antiumanism ib.*), *antiunionist* (DA), *antivenin* (D. MED.), *antiviață* (CINEMA V (1967), nr. 4, p. 19), *antivibrator* (LTR[2]), *antivirus* (LTR[2], D. MED.), *antivitamine*, pl. *(ib.)*, *antivoal* (LTR[2]), *antivomitiv* (DN[2]).

Derivatele cu prefixul *anti-* sînt:

I a d j e c t i v e (multe folosite frecvent și ca substantive), analizabile în raport cu:

— un adjectiv (adesea folosit și ca substantiv): *antialcoolic*, *antiderapant*, *antifascist*, *antiinfecțios*, *antinevralgic*, *antiparlamentar*, *antipopular*, *antirabic*, *antireligios*, *antisemit*, *antiseptic*, *antisocial*, *antituberculos*, *antivomitiv* etc.;

1. Adjectivele derivate (mai ales cele din domeniul farmaceutic) sînt întrebuințate ca substantive în mai mare măsură decît bazele lor (compară în acest sens pe *antialergic*, *antiinfecțios*, *antinicotinic*, *antiputrid*, *antitermic* etc. cu *alergic*, *infecțios* etc.).
2. Foarte des adjectivele-bază sînt derivate cu sufixe de la substantive.

— un substantiv: *anticar*, *antifading*, *antigaz*, *antisuflu*, *antișoc*, *antitanc*, *(becuri) antițînțari*; (parasintetice) *anticiumal*, *antitusiv*;

Formațiile raportabile la un substantiv sînt invariabile; ele pot fi considerate ca făcînd parte dintr-o categorie intermediară între adjective și substantive folosite apozițional.

II s u b s t a n t i v e:

1. comune, analizabile în raport cu un substantiv comun: *anticatod* „piesă de metal așezată în fața c a t o d u l u i...", *anticiclon*, *anticorp*, *antilogaritm*, *antimilitarism*, *antineutron*, *antipapă*, *antitalent*, *antiteză*, *antitoxină* etc.;

2. proprii (în majoritate nume de munți), analizabile în raport cu un substantiv propriu (de cele mai multe ori de asemenea oronim): *Antiatlas* (SMFC II 19), *Antibalcani* (*ib.*), *Anticaucaz* (*ib.*), *Antiliban* (*ib.*), *Antitaurus* (*ib.*); *Antihrist (Anticrist)*;

Numele geografic *Antarctica* este adjectivul *antarctic* trecut într-o altă categorie gramaticală.

III v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *antidata*.

Numărul adjectivelor este mai mare decît cel al substantivelor (între care nume proprii sînt foarte puține); în categoria verbelor a fost înregistrat un singur exemplu.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *antibiogramă* (DER, DN[2], D. MED.), cf. *bio-*, *-gramă* etc.; *antibiotic*, cf. *bio-*; *anticlinal*, cf. *sinclinal*; *antifon*[1] „vers din psalmi care se repetă de către două coruri sau două voci ca și cînd și-ar răspunde unul altuia" și *antifon*[2] „corp plastic care se pune în ureche pentru a o apăra împotriva zgomotelor intense", cf. *fon(o)-*; *antigel*, cf. *congela*, *geliv* „care se poate dezagrega la îngheț și la dezgheț"; *antimeridian* (DA), cf. *postmeridian*; *antinomie*, cf. *-nomie*; *antipatic*, cf. *simpatic*; *antipod*, cf. *-pod*; *antizimic* „(substanță) care împiedică fermentațiile" (DN[2]), cf. *zimo-*; *antonim*, cf. *sinonim* etc.

1. În *antifag* „substanță care distruge bacteriofagii" (D. MED.), tema *-fag* reprezintă prescurtarea lui *bacteriofag*, iar în *antigen* „substanță care determină producerea de anticorpi" (*ib.*), *anti-* este prescurtarea lui *anticorpi*.
2. Nu a fost luat în considerație cuvîntul *antimoniu*, întrucît, după cît se pare, nu conține prefixul *anti-*; formațiile *antabuse* „medicament folosit împotriva abuzului de alcool" și (minerale de) *antistress* „minerale deosebite de mineralele de stress", înregistrate în LTR[2], au fost lăsate la o parte deoarece, după cum reiese din izvorul citat, aceste cuvinte nu sînt românești.

4. Valoarea proprie a prefixului *anti-* este o p o z i ţ i a (prefixul *anti-* avînd ca antonim pe *pro-₂*). În această valoare generală se disting următoarele nuanţe semantice ale prefixului:

a) „împotriva, contra unor corpuri, fenomene, procese etc. de obicei dăunătoare, cu efecte supărătoare, a unei boli": *antiacid*, *anticataliză*, *antidumping*, *antiferment*, *antigaz*, *antiger*, *antiîmbătrînitor*, *antimălurire*, *antinevralgic*, *antirabic*, *antiscorbutic*, *antişoc*, *antitermic*, *antitoxină* etc., „a unor concepţii, sisteme (de gîndire, social-politice etc.), moduri de organizare, atitudini etc.": *anticlerical*, *antifascist*, *antiguvernamental*, *antijunimism*, *antimonarhic*, *antinaţional*, *antipartinic*, *antipatriotic*, *antirăzboinic*, *antireligios*, *antistatal*, *antitrinitar* etc., „(rar) a unor persoane (izolate sau în grup)": *Antihrist (Anticrist)*, *antigrecesc* (cf. IORGA, L. I 233), *antisemit* etc.;

Sensul de „opoziţie" include aici de cele mai multe ori şi ideea de reacţie împotriva fenomenului, procesului etc. numit de cuvîntul-bază. Cu această valoare *anti-* are ca sinonim pe *contra-*.

b) „opus (în spaţiu), aşezat în faţa": *antarctic*, *anticatod*, *anticentru*, *antipol*, *antitragus*, *Antiatlas*, *Antiliban* etc.;

c) „opus ca structură, rol, proprietăţi, direcţie, înţeles etc., contrar, invers": *anticiclon*, *antifrază*, *antilogaritm*, *antiparalel*, *antiparticulă*, *antiperistaltic*, *antisimetric* etc.;

d) „neconform cu ceea ce se înţelege de obicei prin cuvîntul de bază, lipsit de calităţile care se cer, neautentic, fals": *antiartă*, *antiestetic*, *antijoc*, *antijurnal*, *antipapă*, *antipublic*, *antitalent* etc.

În cîteva formaţii *anti-* are sensul impropriu „înaintea...", datorită confuziei cu prefixul paronim *ante-* (vezi discuţia de la *ANTE-*, p. 49): *anticabinet*, *anticameră*, *anticreştin* „dinaintea creştinismului", *anticurte*, *antidata*, *antidiluvian*, *antimeridian*.

5. *Anti-* este un prefix de origine grecească, provenit din prepoziţia ἀντί „contra; în faţa; în loc de", folosită şi ca element derivativ.

Cf. MIRAMBEL, L. G. 380.

Din (neo)greacă *anti-* a fost împrumutat de latină, slavă şi de limbile moderne.

Pentru limba franceză vezi A. Rey, *Un champ préfixal: les mots français en anti-*, în „Cahiers de lexicologie" XI (1967), nr. 2, p. 37—57.

În limba noastră, cuvintele cu *anti-* au pătruns în epoci diferite, din limbi diferite. Începînd din secolul al XVI-lea şi pînă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, diferite scrieri româneşti atestă termeni cu *anti-* mai ales religioşi, ştiinţifici, administrativi, împrumutaţi din (neo)greacă fie direct, fie, de cele mai multe ori, prin intermediul slavonei ori, mai rar, al latinei. De exemplu, formaţii neanalizabile: *antipat* „proconsul" *Codicele Voroneţean* < ngr. ἀνθύπατος „id.", *antimis* „bucată de pînză folosită ca aşternut pentru potir, care poate ţine loc de altar" a. 1588, în DA, cf. v. sl. *antimisŭ* „id.", gr. ἀντιμίνσιον, *antidot* Cantemir, în DA, cf. gr. ἀντίδοτον, lat. *antidotum*, *antifarmac* „antidot" id. *ib.* < gr. ἀντιφάρμακον „id." etc.; formaţii semianalizabile: *antifon*[1] Dosoftei, la HEM 1232, cf. v. sl. *antifonŭ* „id.", gr. ἀντίφωνον etc.; formaţii analizabile: *andartic* Cantemir, în DA < gr. ἀνταρκτικός, *Antihrist* Noul Testament 1648, la HEM 1232, cf. v. sl. *anŭtihristŭ*, gr. ἀντίχριστος etc. Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului următor se mai întîlnesc, rar, împrumuturi din neogreacă (formaţii neanalizabile): *anticris*

„anticritică" Șincai, în DA < gr. ἀντίκρισις; *andipricon* „schimb al unui imobil dotal" a. 1815, la GÁLDI, M. 147 < ngr. ἀντίπροικον etc., dar apar și cuvinte care au putut fi luate atît din neogreacă, cît și din latină sau dintr-o limbă modernă (semianalizabile): *antipod* a. 1795, la URSU, T. 149, cf. ngr. ἀντίποδες, lat. *antipodes*, it. *antipode*, fr. *antipode*; *antifloghistic* a. 1816 și *antiflogistic* a. 1849, id. *ib.*, cf. ngr. ἀντιφλογιστικός, it. *antiflogistico*, fr. *antiphlogistique*; *antispazmotic* a. 1839, id. *ib.*, cf. ngr. ἀντισπασμωδικός, fr. *antispasmodique* ori numai dintr-o limbă modernă (formații analizabile): *antiseptic* a. 1831, id. *ib.* < fr. *antiseptique*; *anticritică* a. 1839, la A. Canarache, *lucr. cit.*, p. 19 < germ. *Antikritik*. După 1840 numărul cuvintelor provenite din limbile moderne, mai ales din franceză, crește considerabil: *antiacid* a. 1848, la URSU, T. 147 < fr. *antiacide*, *antiepileptic* a. 1848, id. *ib.* 148 < fr. *antiépileptique*, *antipestilențial* a. 1848, id. *ib.* 149 < fr. *antipestilentiel*, *antiscorbutic* a. 1848, id. *ib.* < fr. *antiscorbutique*, *antiputrid* a. 1852, id. *ib.* < fr. *antiputride*, *antiblenoragic* a. 1859, id. *ib.* 148 < fr. *antiblénorrhagique*, *antiapoplectic* a. 1870, COSTINESCU < fr. *antiapoplectique*, *antiastmatic* a. 1870, id. *ib.* < fr. *antiasthmatique*, *antiboreal* a. 1870, id. *ib.* < fr. *antiboréal* etc. În ultima parte a secolului trecut și în secolul nostru inventarul derivatelor cu prefixul pe care îl discutăm se îmbogățește continuu, atît datorită împrumuturilor și calcurilor, cît și datorită creațiilor românești fără model străin. Iată cîteva exemple:

împrumuturi:

— din franceză: *antiaerian* < *antiaérien*, *anticomunism* < *anticommunisme*, *antiderapant* < *antidérapant*, *antimilitarism*<*antimilitarisme* etc;

— din italiană: *antipolitic* < *antipolitico* etc.;

— din germană: *anticataliză* < *Antikatalyse* etc.

Adesea, fiind vorba cu precădere de termeni ai limbajului științific care circulă în mai multe limbi, este greu de precizat sursa împrumutului: *antiauxocrome*, cf. fr. *antiauxochromes*, germ. *antiauxochromen*, engl. *antiauxochromes*; *anticatod*, cf. fr. *anticathode*, germ. *Antikathode*, engl. *anticathode*, rus. *антикатод*; *anticlor*, cf. fr. *antichlore*, germ. *Antichlor*, engl. *antichlore*; *antiferment*, cf. fr. *antiferment*, germ. *Antiferment*, rus. *антифермент*; *antilogaritm*, cf. fr. *antilogarithme*, germ. *Antilogarithm*, engl. *antilogarithm*; *antiparalel*, cf. fr. *antiparallèle*, germ., engl. *antiparallel*, rus. *антипараллель*; *antitoxină*, cf. fr. *antitoxine*, engl. *antitoxin*, rus. *антитоксин* etc.;

calcuri:

— după franceză: *antibalansor* (cf. *antibalançant*), *anticreștin* „împotriva creștinismului" (cf. *antichrétien*), *antiîmbătrînitor* (cf. *antivieillisseur*) etc.;

— după rusă: *antipartinic* (cf. *антипартийный*), *antistatal* (cf. *антигосударственный*) etc.

Întrucît multe dintre temele derivatelor, împrumutate și ele, sînt folosite în mod curent în românește, nu se poate spune cu toată siguranța care exemple reprezintă creații ale vorbitorilor limbii noastre. După cît se pare, au apărut fără model străin: *anticentru*, *anticiumal*, *antiistorism*, *antijunimism*, *antilatinist*, *antimaterialist*, *antimălurire*, *antimuncitoresc*, *antiom*, *antipopular*, *antirăzboinic*, *antiromân*, *antițînțari*, *antiunionist*, *antiviață* etc.

Formațiile explicabile prin confuzia dintre prefixele *anti-* și *ante-* (vezi discuția de la *ANTE-* p. 49) sînt și ele fie împrumuturi și calcuri: *anticabinet*, cf. fr. *anticabinet*; *anticameră*, cf. it. *anticamera*, fr. *antichambre* (și *antișambră* la Budai-Deleanu, cf. ROSETTI — CAZACU — ONU,

ILR I 494); *anticurte*, cf. fr. *anticour* şi *avant-cour*; *antidata*, cf. fr. *antidater*; *antimeridian*, cf. fr. *antiméridien*, it. *antimeridiano*, fie derivate româneşti: *anticreştin* „dinaintea creştinismului" (în franceză *antichrétien* înseamnă numai „împotriva creştinismului"), *antidiluvian* (pentru franceză dicţionarele indică numai forma *antédiluvien*). La exemplele citate adăugăm cuvîntul *antiste* „(în Transilvania) primar comunal, (în Bucovina) epitrop bisericesc" (DA), introdus de latinişti din limba latină (cf. *antistes* „care stă în frunte, şef", derivat al lui *sto* cu *anti-* în loc de *ante-*), pentru a reda pe germanul *Vorsteher* „şef, conducător" (*ib.*).

6. Temele la care se ataşează prefixul sînt în mare majoritate latino-romanice: *anticentru*, *antilatinism*, *antimaterialist*, *antiunionist* etc.; cîteva sînt moştenite din latină: *antijoc*, *antiom*, *antiromân* etc., puţine, împrumutate din slavă: *antimuncitoresc*, *antirăzboinic* etc. sau (probabil) din neogreacă: *antimălurire*.

7. *Anti-* este un prefix foarte productiv în limba contemporană (cf. Iorgu Iordan, în LR X (1961), nr. 4, p. 296). O dovadă în acest sens, pe lîngă numărul mare de derivate mai vechi şi mai noi şi pe lîngă posibilitatea, practic nelimitată, de a se ataşa la teme adjectivale şi substantivale, o constituie faptul că în limbajul familiar se foloseşte construcţia *sînt anti*, cu sensul „sînt împotrivă, contra", unde prefixul e întrebuinţat singur, ca un cuvînt autosemantic, pentru a exprima opoziţia.

8. Derivatele cu *anti-* aparţin limbii literare, în special stilului ştiinţific (medical, tehnic, chimic etc.) şi celui publicistic (unde apar formaţii ocazionale, mai ales substantive, ca: *antiartă*, *antifilm*, *antijoc*, *antijurnal*, *antipublic*, *antiviaţă* etc.). În limba curentă se întîlnesc: *antinevralgic*, *antisemit* etc. Populare sînt numai variantele neanalizabile: *Antihîrs* (DA), *Antihîrst* (*ib.*), *Antihîrţ* (*ib.*) ale lui *Antihrist*.

## *ANTR(E)- vezi ÎNTRE-*

## *APO-*

1. Prefixul *apo-* se delimitează de elementul de compunere *apo-* <*apă*, care apare în formaţii ca *apometru* (vezi FC I 23), prin origine şi sens.

2. În DM nu figurează nici un derivat analizabil cu prefixul *apo-*.

Formaţiile *aponevroză* „membrană care acoperă şi susţine muşchii; tendon", *apostrofă* „imputare, mustrare; figură retorică" şi *apotemă* „perpendiculară dusă din centrul unui poligon regulat pe oricare dintre laturi; înălţimea feţei laterale a unei piramide regulate" nu sînt analizabile din punct de vedere semantic, nici în limba română şi nici în limba franceză, de unde au fost împrumutate (vezi § 4, p. 56—57).

În alte surse se înregistrează 17 formaţii a n a l i z a b i l e:

*apocodeină* Farm. „alcaloid obţinut din clorhidrat de c o d e i n ă" (LTR²), *apocrenat* Chim. „sare obţinută din c r e n a t de fier" (LTR²), *apocromatic* Fiz. „(despre un obiectiv) căruia i s-a corectat aberaţia c r o m a t i c ă pentru trei culori" (LTR² s. v. *obiectiv*; vezi şi DER *apocromat* „obiectiv apocromatic"), *apoenzimă* Biochim. „component al unei e n z i m e" (LTR²), *apoferitină* Biochim. „proteină din care se formează f e r i t i n a" (D.MED.), *apoferment* Biochim. „component al f e r m e n t u l u i" (D. MED., LTR²), *apofilit* Min. „un tip de f i l i t" (LTR²), *apofonie* Lingv. „schimbarea vocalei radicale a unui cuvînt în forme flexionare sau în derivate" (DA, DER, DN²) cf. *fonie* „sonoritatea sunetelor limbii", *apogalaxie* Astron. „poziţie corespunzătoare celei mai mari distanţe faţă de g a l a x i a noastră" (SMFC VI 15), *apojupiter* Astron. „punctul cel mai îndepărtat de J u p i t e r la care se află un satelit al său pe orbită" (SMFC VI 32), *apomagmatic* Min. „(despre un agregat cristalin) format din soluţii reziduale care părăsesc rezervorul m a g m a t i c" (LTR²), *apomorfină* Farm. „derivat al m o r f i n e i" (DER, D. MED., LTR²),

*aposafranină* Chim. „derivat al s a f r a n i n e i" (LTR[2]), *aposaturn* (SMFC VI 32), *apostilb* Fiz. „unitate metrică de luminanță mai mare decît s t i l b u l" (D. MED., LTR[2]), *apouranus* (SMFC VI 32) și *apozimază* „component al z i m a z e i" (LTR[2]).

Formațiile cu prefixul *apo-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *apocodeină, apoenzimă, apoferment, apofonie, apojupiter* etc.;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *apocromatic, apomagmatic.*

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *apocopă* Lingv., cf. *sincopă* „căderea unei vocale sau a unui grup de sunete din interiorul cuvîntului"; *apocrine* pl. Anat. (DER, D. MED.), cf. *endocrine, merocrine* etc.; *apofite* pl. Bot. (LTR[2]), cf. *saprofite; apofiză* Anat., cf. *epifiză; apogamie* Bot. (DER), cf. *criptogamie; apogeu*, cf. *perigeu; apologie*, cf. *polilogie* etc.; *apoplexie*, cf. *emiplexie* „hemiplegie"; *apositie* „senzație de dezgust față de hrană" (D. MED.), cf. *sito-; apoteoză* (parasintetic), cf. *teo-*.

3. Prefixul *apo-* are următoarele valori:

1) „departe (de)":

a) îndepărtarea maximă față de obiectul denumit de bază: *apogalaxie, apojupiter, aposaturn, apouranus;*

b) îndepărtarea, eliminarea calității sau a obiectului denumite de bază: *apocromatic* (și *apofite, apositie);*

c) modificarea calității sau a fenomenului denumite de bază, prin situare la distanță: *apomagmatic, apofonie;*

2) „derivat din", „obținut din":

a) obținerea unei substanțe din substanța denumită de bază: *apocodeină, apocrenat, apomorfină, aposafranină;*

Formația *apoferitină* numește substanța din care se obține *feritina*, substanța denumită de bază, deci valoarea prefixului *apo-* este, în acest caz, opusă celei obișnuite, notată mai sus.

b) apartenența unei substanțe la substanța denumită de bază: *apoenzimă, apoferment, apozimază;*

c) specia bazei: *apofilit, apostilb.*

4. *Apo-* este un prefix neologic de origine grecească. El a pătruns în limba română fie direct din greacă, fie din latină și, mai ales, din franceză, uneori și din germană, prin cuvinte împrumutate și adaptate:

— analizabile: *apocromatic*, cf. fr. *apochromatique; apoferitină*, cf. fr. *apoferritine; apofilit*, cf. fr. *apophyllit(h)e; apoferment*, cf. germ. *Apoferment; apofonie*, cf. fr. *apophonie; apostilb*, cf. germ. *Apostilb* etc.;

— semianalizabile: *apocopă*, cf. lat. *apocopa*, fr. *apocope*, germ. *Apokope; apogeu*, cf. gr. ἀπόγειος, lat. *apogeus*, fr. *apogée*, germ. *Apogäum; apologie*, cf. gr. ἀπολογία, lat. *apologia*, fr. *apologie*, germ. *Apologie; apoplexie*, cf. gr. ἀποπληξία, lat. *apoplexia*, fr. *apoplexie*, germ. *Apoplexie* etc.;

— neanalizabile: *apodictic*, cf. gr. ἀποδεικτικός, lat. *apodicticus*, fr. *apodictique; apodoză*, cf. gr. ἀπόδοσις, lat. *apodosis*, fr. *apodose; aponevroză*, cf. fr. *aponévrose; apostol*, cf. gr. ἀπόστολος, v. sl. *apostolŭ* etc.

Cuvîntul *afeliu* „punctul cel mai îndepărtat de soare pe orbita unei planete" cf. lat. *aphelium*, fr. *aphélie* este, la origine, tot un derivat cu prefixul *apo-* (gr. ἀπό „departe" și ἥλιος „soare") devenit *aph-* înaintea unei vocale aspirate.

Cele mai vechi cuvinte cu *apo-* atestate în textele românești din sec. al XVI-lea — al XVIII-lea sînt împrumuturi neanalizabile: *apostol*

(*Codicele Voronețean*, în DA), *apoftegmă* (Cantemir, în DA) și *apostrofă* (Cantemir, în DA).

Formațiile semianalizabile și analizabile cu prefixul *apo-* sînt împrumuturi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și, mai ales, din prima jumătate a secolului nostru : *apogeu* (Culianu, C. Negruzzi, în DA), *apologie* (MAG. IST. IV, C. Negruzzi, în DA), *apoteoză* (Eminescu, Vlahuță, în DA), *apomorfină*, *aposafranină*, *aposaturn* etc.

Nu există nici un derivat românesc sigur cu prefixul *apo-*.

Formațiile *apocrine*, *apofite* și *apositie* (semianalizabile) sau *apocodeină*, *apocrenat*, *apoenzimă*, *apomagmatic*, *apouranus* și *apozimază* (analizabile), pe care nu le-am găsit în franceză sau în germană, în lucrările pe care le-am avut la dispoziție, ar putea fi formate pe teren românesc, după modelul celorlalte derivate, împrumutate din terminologia științifică internațională.

Formația *apojupiter* este, probabil, un semicalc după fr. *apojove*.

5. Prefixul *apo-* este slab productiv în limba română (prin semicalcul *apojupiter*).

6. Derivatele cu prefixul *apo-* aparțin stilului științific. Ele sînt folosite, mai cu seamă, în terminologia medicală-farmaceutică, chimică, geologică și astronomică. Unele derivate cu *apo-* întrebuințate în domeniul astronomiei s-au format, probabil, sub influența formațiilor cu sens opus, cu prefixul *peri-* „aproape (de)" : *perigalaxie*, *perigeu*, *perihelie*, *perijupiter*, *perisaturn*, *periuranus*.

## *ARCHI- vezi ARHI-*

## *ARHI- (ARCHI-)*

DA, s.v. ; IORDAN, LRA 219 ; OCHEȘEANU, p. 29–31.

1. Statutul lui *arhi-* nu este clar : întrucît provine dintr-o rădăcină verbală (vezi mai departe, p. 59), el poate fi considerat element de compunere (ca și *-arh* „șef, conducător", cf. FC I 243 ; pentru această interpretare, vezi I. Iordan, *loc. cit.*, care îl clasează pe *arhi-* printre „prefixoide") ; întrucît are sensul superlativ „peste măsură de..., mai mult decît" (vezi p. 58–59), *arhi-* poate fi considerat prefix, ca și *extra-*, *hiper-*, *supra-*, *ultra-* etc., cu care formează o serie semantică (cf. Rodica Ocheșeanu, *lucr. cit.*). Lucrarea noastră a adoptat acest ultim punct de vedere.

2. Prefixul *arhi-* are varianta învechită (grafică, uneori și fonetică) *archi-*, în formații ca : *archidiacon* (DA), *archiduce* (*ib.*), *archipăstor* (*ib.*) etc.

1. Numai în cuvinte neanalizabile în limba contemporană sînt atestate variantele fonetice : *arh-*, apărută în limba de origine prin eliziune în fața unei teme cu inițială vocalică : *arhanghel*, și *arc-* : *arcangel*, formă latinizantă (DA ; ambele derivate erau analizabile în faze mai vechi ale limbii, cf. *anghel*, *angel* — DA, s.v.), *arci-*, după pronunțarea italienească : *arcipeleag* (URSU, T. 152), și *arși-*, după pronunțarea franțuzească : *arșipelag* (id. *ib.*), ca și varianta hipercorectă *arfi-* : *arfimandrit* (DA, s.v. *arhimandrit*).

2. În *arhierarh* și *arhiereu*, ultimul semianalizabil, prefixul este *arhi-*, iar bazele, *ierarh* și *-iereu*, au pierdut inițiala *i-*, care s-a confundat cu finala prefixului, ori sînt scrise cu *e-*, literă care notează (aici, ca și în alte cuvinte) pe *ie-*.

*Arhe(o)-* din formații ca *arhetip*, *arheologie*, considerat de I. Iordan variantă a lui *arhi-* (*loc. cit.*), este un formant diferit de acesta prin sens („vechi") și origine (<gr. ἀρχαῖος „id."), avînd în concepția noastră un statut clar de element de compunere (cf. FC I 244).

1. Ca urmare a unei confuzii între cei doi formanţi, elementul de compunere *arhe-* apare sub forma *arhi-* în termenul ştiinţific cu circulaţie internaţională *arhimicete* „ciuperci primitive ..." (MDE).
2. *Arhivoltă* „ornament plastic la partea de sus a unei arcade" (menţionat de I. Iordan, *loc. cit.*, printre derivatele cu *arhi-*), împrumutat de noi din franceză *(archivolte)* sau din italiană *(archivolto)*, este un urmaş al lat. med. *archiuoltum*, probabil compus din *arcus* şi *uolutus* (cf. LAROUSSE, s. v. *archivolte*, BATTISTI-ALESSIO, s. v. *archivolto*).

3. În DM sînt înregistrate 9 formaţii analizabile, la care se adaugă din alte izvoare 28 de derivate:

*arhiaglomerat* (comunicare orală), *arhicancelar* (DA), *arhidobitoc* (IORDAN, LRA 219), *arhifonem* (DN[2]), *arhigrindă* „g r i n d ă principală ..." (FC I 63), *arhiinteresant* (SMFC I 31), *arhiîncărcat* (IORDAN, LRA 219), *arhiliberal* (DA), *arhimedic (ib.)*, *arhimitropolit (ib.)*, *arhinebun (ib.)*, *arhiomorî* (IORDAN, LRA 219), *arhiplictisit* (SMFC I 31), *arhipopulat* (DA ms.), *arhipovăţuitoriu* (DA), *arhiprezbiter (ib.)*, *arhiprinţ* (ŞINCAI, O.I CLXIII), *arhipungaş (ib.)*, *arhireacţionar* (DA ms.), *arhisemnificativ (ib.)*, *arhisinagogă* „mai marele s i n a g o g e i" (SMFC I 252), *arhistrateg* (DA), *arhistrăbun* (DA ms.), *arhistupid* (DA), *arhişiret (ib.)*, *arhiutilizat* (comunicare orală), *arhizgîrcit* (DA), *archizograv* „z u g r a v -şef" (GÁLDI, M. 153).

Derivatele cu prefixul *arhi-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *arhicancelar*, *arhidiacon*, *arhidieceză* (şi *arhidioceză*) „d i e c e z ă în fruntea căreia stă un arhiepiscop", *arhiduce*, *arhiepiscop*, *arhifonem*, *arhigrindă*, *arhierarh*, *arhimedic*, *arhimilionar*, *arhimitropolit*, *arhipăstor* „arhiereu", *arhipovăţuitoriu*, *arhiprezbiter*, *arhiprinţ*, *arhisinagogă*, *arhistrateg*, *arhistrăbun*, *archizograv*;

II adjective, adesea participiale (uneori folosite şi ca substantive), analizabile în raport cu un adjectiv (uneori folosit şi ca substantiv): *arhiaglomerat*, *arhicunoscut*, *arhidobitoc*, *arhiinteresant*, *arhiîncărcat*, *arhiliberal*, *arhinebun*, *arhiplictisit*, *arhiplin*, *arhipopulat*, *arhipungaş*, *arhireacţionar*, *arhisemnificativ*, *arhistupid*, *arhişiret*, *arhiutilizat*, *arhizgîrcit*;

III verbe, analizabile în raport cu un verb: *arhiomorî*.

Numărul substantivelor şi cel al adjectivelor sînt aproape egale; categoria verbelor este reprezentată printr-un singur exemplu.

Rodica Ocheşeanu arată că, deşi prefixul *arhi-* nu derivă în mod obişnuit verbe, „totuşi nu e imposibil să-l întîlnim în limba familiară în formaţii ca *arhiplictisi*, *arhisătura* etc." (*lucr. cit.*, p. 30).
*Arhierăţi* „a fi, a funcţiona ca a r h i e r e u", probabil creaţie a lui Dosoftei (cf. DA, s.v.), nu interesează aici, deoarece reprezintă fie o adaptare a gr. ἀρχιερατεύω „a deveni prelat", fie un derivat cu sufix de la substantivul *arhiereu*, după modelul lui *împărăţi* (cf. A. Graur, în BL VIII (1940), 215).

Formaţie semianalizabilă: *arhiereu*, cf. *protoiereu*.

4. Valoarea prefixului *arhi-* este superioritatea, cu următoarele nuanţe:

a) cel mai înalt rang într-o ierarhie oarecare de persoane — cu anumite funcţii, profesii, titluri — sau de obiecte denumite prin substantivul-bază („mai mare peste...", „şef", „principal"): *arhicancelar*, *arhidiacon*, *arhiduce*, *arhiepiscop*, *arhimedic*, *arhipăstor*, *archizograv* etc.; *arhidieceză*, *arhifonem* „unitate fonologică supraordonată fonemului...", *arhigrindă*;

*Arhisinagogă* este singurul nume de persoană derivat de la un nume de lucru.

b) intensificarea însuşirii denumite de bază (pe lîngă adjective, valoare de superlativ absolut), „foarte": *arhicunoscut*, *arhi-*

*interesant*, *arhisemnificativ* etc., (rar pe lîngă substantive) *arhimilionar*; (rar pe lîngă verbe) i n t e n s i f i c a r e a a c ţ i u n i i denumite de bază: *arhiomorî (opera sa va fi disecată, compartimentată, explicată şi* ***arhiomorîtă*** *prin aceste operaţii* „Viaţa românească", la IORDAN, LRA 219). Intensitatea însuşirii depăşeşte limitele normale, atinge un grad e x c e s i v: *arhiaglomerat*, *arhiîncărcat*, *arhiplin* etc.

O valoare apropiată de cea de intensificare are prefixul *arhi-* în derivatul *arhistrăbun*.

5. *Arhi-* este un prefix de origine grecească (<ἀρχι-, provenit din radicalul verbului ἄρχω „a fi cel dintîi, a merge în frunte, a comanda"), pătruns în româneşte în epoci diferite, pe căi diferite.

În limba veche (de la cele mai timpurii atestări pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea) cuvintele cu *arhi-* (substantive, în majoritate grade ale ierarhiei bisericeşti) sînt împrumutate din (neo)greacă, de obicei prin intermediul slavonei:

analizabile: *arhanghel* <v. sl. *arhangelŭ*, gr. ἀρχάγγελος, *arhidiacon* < v. sl. *arhidijakonŭ*, gr. ἀρχιδιάκονος, *arhiepiscop* < v. sl. *arhiepiscopŭ*, gr. ἀρχιεπίσκοπος, *arhierarh* <v. sl. *arhijerarŭhŭ*, gr. *ἀρχιεράρχης (cf. GÁLDI, M. 153), *arhisinagogă* <v. sl. *arhisinagogŭ*, gr. ἀρχισυνάγωγος;

semianalizabil: *arhiereu* <v. sl. *arhiereĭ*, gr. ἀρχιερεύς;

neanalizabil: *arhimandrit* <v. sl. *arhimandritŭ*, ngr. ἀρχιμανδρίτης.

Mai rar (în epoca fanariotă) împrumutul s-a făcut direct din limba de origine:

analizabile: *arhiprezviter* <gr. ἀρχιπρεσβύτερος (cf. GÁLDI, M. 153; dar *arhiprezbiter* < lat. *archipresbyter)*, *archizograv* <gr. ἀρχιζωγράφος;

neanalizabile: *arhi(i)atros* „medic-şef" < gr. ἀρχίατρος (cf. GÁLDI, M. 153), *arhipelag* <ngr. ἀρχιπέλαγος (pentru variantele cuvîntului, atestate mai tîrziu, cf. it. *arcipelago*, fr. *archipel)*, ultimul neanalizabil din punct de vedere semantic chiar în epoca în care exista substantivul *pelag* „mare" (cf. DLR, s.v.).

În limba greacă ἀρχι-se ataşează la substantive şi la adjective, exprimînd „superioritatea". Cf. MIRAMBEL, G. 218.
Prefixul a fost împrumutat de latină (cf. ERNOUT-MEILLET, s. v. *archi-*) şi de limbile romanice, de exemplu de italiană (cf. ROHLFS, G. III 347, TEKAVČIĆ, G. I. III 147—148) şi de franceză, unde, în limba contemporană, se ataşează cu precădere la baze cu sens depreciativ (cf. DARMESTETER, T. 105, H. Hultenberg, *Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes*, Upsala, 1903, p. 83, GUILBERT-DUBOIS, P. I. 89—91, 103—111).

În secolele al XIX-lea şi al XX-lea, pentru împrumuturi şi (semi-) calcuri, se apelează de obicei la limbile moderne, în special la franceză, de exemplu: *arhifonem* <*archiphonème*, *arhimilionar* <*archimillionnaire*, la franceză sau italiană, formaţii analizabile: *arhiduce*, cf. fr. *archiduc*, it. *arciduce* (varianta *arhiduxul*, ceva mai veche, folosită de Şincai, reprezintă lat. *archidux)*; neanalizabile: *arhitravă*, cf. fr. *architrave*, it. *architrave*. *Arhitect*, neanalizabil, e împrumutat din fr. *architecte* sau din lat. *architectus*, iar *arhidieceză*, din lat. *archidioecesis* (varianta *arhidioceză* este fr. *archidiocèse)*. *Arhicancelar* şi *arhinebun* sînt calchiate după model francez, cf. *archichancelier* şi *archifou*, iar *arhimedic* poate calchia fie gr. ἀρχίατρος, fie fr. *archiatre*; întrucît derivatul în discuţie este atestat într-un dicţionar francez-român (de P. Poenar, A. Aaron şi Gh. Hill, din 1840), considerăm valabilă ultima alternativă.

*Arhigrindă* copiază germanul *Hauptbalken*, prefixul *arhi-* fiind corespondentul substantivului *Haupt* „şef, căpetenie, conducător" (calc total).

*Arhistrateg* a fost împrumutat de trei ori: în limba veche (varianta *arhistratig*, cu sensul „mai-marele cetelor îngereşti, arhanghel"), prin scrierile bisericeşti, din medio-greacă (ἀρχιστράτηγος) sau din slavonă (*arhistratigŭ*), în epoca fanarioţilor (varianta *arhistratig* „general, comandant al unei armate") din neogreacă, în timpurile recente (*arhistrateg* „general, comandantul suprem al armatei unei ţări în timp de război") din franceză (*archistratège*, cf. DA, s.v.).

Lista formaţiilor româneşti (în limba mai veche substantive, în cea mai nouă în special adjective) nu poate fi alcătuită decît cu aproximaţie, deoarece despre unele cuvinte, mai ales despre cele care aparţin limbajului familiar, nu putem şti dacă sînt împrumutate (în franceză sînt frecvent folosite derivate cu *arhi-* ca: *archi-bête*, *archiconnu*, *archiplein*, *archiréactionnaire* etc.) sau sînt formate pe terenul limbii noastre. Presupunem că pot fi considerate româneşti formaţiile: *arhiaglomerat*, *arhicunoscut*, *arhidobitoc*, *arhiinteresant*, *arhiîncărcat*, *arhiliberal*, *arhimitropolit*, *arhiomorî*, *arhipăstor*, *arhiplictisit*, *arhiplin*, *arhipopulat*, *arhipovăţuitoriu*, *arhiprinţ*, *arhipungaş*, *arhireacţionar*, *arhisemnificativ*, *arhistrăbun*, *arhistupid*, *arhişiret*, *arhiutilizat*, *arhizgîrcit*.

În limba noastră cuvintele cu *arhi-* încep să fie atestate încă din documentele anterioare secolului al XVI-lea, de exemplu: *arhiereu* (a. 1372, cf. MIHĂESCU, INFL. 137), *arhierarh* (a. 1479, id. *ib.*). În secolele al XVI-lea şi al XVII-lea se întîlnesc exemplele: *arhiepiscop* (Coresi, în DA, s.v.), *arhimitropolit* (Coresi, în SMFC I 252), *arhisinagogă* (Coresi, *ib.*), *arhanghel* (Varlaam, în DA), *arhidiacon* (a. 1652, *ib.*), *arhistratig* (Dosoftei, *ib.*), iar în secolul al XVIII-lea: *archizograv* (a. 1787, la GÁLDI, M. 153), *arhiprezviter* (id. *ib.*), *arhidieces* (ŞINCAI, O. I CLXIII), *arhidux* (id. O. I CLXXXVIII), *arhipovăţuitoriu* (id. *ib.*), *arhiprinţ* (id. O. I CLXIII).

Şincai foloseşte împrumutul *arhidux* (vezi mai sus) sau traduce fie prefixul acestei formaţii: *marele dux* (O. I CLXXVII), *cel mai înalt dux* (*ib.*), fie baza: *arhipovăţuitoriu* (vezi mai sus), fie întregul derivat: *marele povăţuitoriu*.

În secolul al XIX-lea sînt atestate: *arhimedic* (a. 1840, *ib.*), *arhigrindă* (Bariţ, în FC I 63), *arhipăstor* (Zilot, în DA), *arhicancelar* (Pontbriant, *ib.*), *arhinebun* (id. *ib.*).

**6.** Temele la care se ataşează prefixul *arhi-* sînt de diverse origini: moştenite din latină (*arhicunoscut*, *arhipăstor*, *arhiplin* etc.), împrumutate, cele mai multe neologice, latino-romanice (*arhiaglomerat*, *arhiinteresant*, *arhiliberal*, *arhireacţionar*, *arhistupid*, *arhiutilizat* etc.), mai puţine slave (*arhidobitoc*, *arhimitropolit*, *arhiomorî* etc.), neogreceşti (*arhiplictisit*), turceşti (*arhişiret*) etc.

**7.** *Arhi-* este productiv, folosit adesea, ca prefix superlativ, în creaţii spontane, ocazionale, cu caracter expresiv.

**8.** Vechile derivate cu *arhi-* aparţin mai ales limbajului bisericesc, mai rar celui administrativ; în limba contemporană *arhi-* e utilizat în special în limbajul familiar (*arhiaglomerat*, *arhiinteresant*, *arhiîncărcat* *arhiomorî*, *arhiplictisit*, *arhipungaş*, *arhistupid*, *arhizgîrcit* etc.).

*C- vezi CO-₂*
*CAT- vezi CATA-*

## CATA- (CAT-)

1. Prefixul *cata-* are varianta *cat-*, în combinaţie cu o temă care începe cu o vocală *(cation, catod)*.

1. Izolat, în cuvîntul *catastif* se întîlneşte varianta *căta-* (*cătastiv*, în DA).
2. Termenul *catometru* „aparat pentru măsurarea tensiunii catodice la tuburile electronice" (DN[2]) este probabil un compus din *cato-*, fragment din cuvîntul *catod (catodic)* şi *metru*.

În derivate *cata-* are un accent secundar pe prima silabă: *càta-*. Numai în cazuri rare, găsim varianta (învechită) *catá-* cu accentul (principal) pe a doua silabă, ca în *catáplasmă, catálog* (vezi § 4).

2. În DM sînt înregistrate 3 derivate analizabile, la care se adaugă 10 derivate din alte izvoare:

*catacaustică* Fiz. (LTR[2]), *catadioptric* (D. MED.) „fenomen optic care se referă la refracţie şi reflexie în acelaşi timp", *catageneză* (D. MED.), *catagrad* Fiz. (LTR[2]), *cataseism* Geofiz. *(ib.)*, *catatermal* Min. *(ib.)*, *catatermograf (ib.)*, *catatermometru (ib.)*, *catavaloare* (D. MED.), *catazonă* Geol. (DN[2], LTR[2]).

Derivatele cu *cata-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *catacaustică, catagrad, catagrafie, cataseism, catazonă, cation;*

II adjectiv, analizabil în raport cu un adjectiv: *catatermal*

Nu am luat în consideraţie derivatul *cataplasmă* analizabil formal prin *plasmă*, dar cu care nu are nici o legătură semantică. Cît despre *catastif*, în forma mai veche *catastih* ar putea fi analizat semantic şi formal prin *stih* (cf. şi *catagrafie, catalog*, toate cu sensul comun de „condică, inventar", deci registre în care se notau, aşa cum se scriu stihurile „în rînduri", diferite date).

Formaţii semianalizabile: *catabioză* (D. MED.), cf. *anabioză; catabolism*, cf. *anabolism, metabolism; cataclinal* Geol. (LTR[2]), cf. *sinclinal; catafilaxie* (D. MED.), cf. *profilaxie; cataforeză* Chim. (DER, DN[2], LTR[2]), cf. *anaforeză, electroforeză; catalecte* pl. (SCRIBAN), cf. *analecte; catalepsie*, cf. *epilepsie; cataliză*, cf. *analiză; catalog*, cf. *epilog; catamneză* Med. (DER), cf. *anamneză; catamorfism* Geol. (LTR[2]), cf. *anamorfism, metamorfism; cataplazie* (D. MED.), cf. *metaplazie; catod*, cf. *anod.*

*Catastrofă*, analizabil numai formal prin *strofă* („întorsătură năprasnică a soartei" DA), e totuşi semianalizabil semantic prin *anastrofă* („inversiune" SCRIBAN).

Cele mai multe formaţii semianalizabile cu *cata-* se raportează la formaţiile corespunzătoare cu *ana-*.

3. Valoarea lui *cata-* este mişcarea de sus în jos sau spre interior: *catageneză* „involuţia unui organ sau funcţii", *catagrafie* „inventar", *cataseism* „undă seismică... dirijată din exteriorul regiunii epicentrale, spre interior, spre epicentru", *catazonă* „zona cea mai adîncă de transformare metamorfică a Pămîntului" etc.

Mai puţin clară este valoarea lui *cata-* în cazul unor cuvinte ca, de exemplu: *catacaustică* „caustică prin reflexiune", *catagrad* „grad de eficacitate termică, măsurat cu catatermometrul", *catatermometru* „termometru cu alcool, folosit pentru determinarea cantităţii de căldură pierdute pe secundă şi pe centimetru pătrat de corpul omenesc", *catavaloare* „cantitate de căldură în milicalorii pe care o pierde 1 cm² din suprafaţa rezervorului în timp de o secundă" etc.

4. *Cata-* este un prefix neologic, de origine grecească (κατά-), care a pătruns în românește prin împrumuturi fie direct din greacă, fie din limbile romanice, în special din franceză (uneori pe mai multe căi) :

(analizabile) *catacaustică* — fr. *catacaustique*,
*catagrafie* — gr. καταγραφή,
*catazonă* — fr. *catazone;*
(semianalizabile) *catastrofă* — fr. *catastrophe*, lat. *catastropha*, ngr. καταστροφή;
(neanalizabile) *cataclism* — fr. *cataclysme*, lat. *cataclysmus*, ngr. κατακλυσμός,
*catadicsi* „a găsi de cuviință"—ngr. καταδέχομαι,
*catapeteasmă*—v. sl. катапетазма, ngr. καταπέτασμα.

În greacă, κατά- indică mișcarea de sus în jos (καταβαίνω) ; adeseori are un rol de intensificare (Bailly, s.v., Sophocles, s.v.).
În franceză, *cata-* (împrumut din greacă) are valorile „în jos, în urmă" (cf. Robert, s. v.).

Varianta de accentuare *catá-* (vezi p. 61) reproduce accentul prefixului grecesc (κατά-).

Cele mai vechi atestări (rare) ale formațiilor cu prefixul *cata-* datează din secolele al XVI-lea, al XVII-lea ; cele mai multe apar la jumătatea secolului al XVIII-lea și, mai ales, la începutul veacului următor : (analizabile) *catastih* (a. 1588, în DA ; Cantemir, la Rosetti — Cazacu — Onu, ILR I 399), *catalog (Pravila* 1646, în DA ; Cantemir, la Rosetti — Cazacu — Onu, ILR I 399), *catagrafie* (a. 1764, la Gáldi, M. 159), *cataplasmă* (ms. din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la Ursu, T.), (neanalizabile) *catapeteasmă* (Biblia, 1688, în DA), *catadicsi* (a. 1817, la Gáldi, M. 158).

*Catálog* în limba veche este un împrumut din greacă (κατάλογος); în limba modernă *catalóg* provine din franceză (cf. DA).

5. Temele la care se atașează prefixul sînt neologice, în special latino-romanice de origine grecească.

6. *Cata-* este un prefix neproductiv (apare numai în împrumuturi). Derivatele aparțin stilului științific (cu precădere terminologiei fizicii și geologiei). *Catagrafie* și *catastif* au aparținut stilului administrativ.

***CĂ- vezi CO-₂***
***CERCO(N)- vezi CIRCUM-***
***CERCU(M)- vezi CIRCUM-***
***CIRCOM- vezi CIRCUM-***
***CIRCON- vezi CIRCUM-***

## CIRCUM- (CERCU(M)-, CERCO(N)-, CIRCOM-, CIRCON-, CIRCUN-, ȚIRCON-, ȚIRCUM-)

Iordan, LRA 195 ; Rizescu, P. N. 7—8.

1. Prefixul *circum-* are variantele *circom- (circumferință — circomferință)*, *circon- (circumscrie — circonscrie)*, care se întîlnesc uneori și în limba contemporană ; în texte mai vechi sînt atestate și variantele : *țircum- (țircumferenție, țircumstanție)*, *țircon- (țirconferență)*, *circun-*

*(circunstanții)*, *cerco(n)-* *(cerconstanțe, cercoferință)*, *cercu(m)-* *(cercumstanție, cercuferență)*.

2. În DM sînt înregistrate 3 derivate analizabile, la care se adaugă 9 derivate din alte surse:

*circumanal* (D. MED.), *circumducere* „circumferință" (URSU, T.), *circumlunar* (SCÎNTEIA, 1959, nr. 4490, p. 4/6; 1969, nr. 8126, p. 8/6), *circumnavigație* (DA), *circumnutație* Fiz. (DN[2]), *circumoral* (D. MED.), *circumpolar* (DA), *circumsolar* (presa cotidiană), *circumterestru* (SMFC VI 32).

Formațiile cu prefixul *circum-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv (uneori de origine verbală): *circumducere, circumlocuție, circumnavigație*, (parasintetic) *circumvalațiune* „întăritură făcută împrejurul unui oraș, unei tabere etc." (cf. *val* „meterez de pămînt");

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *circumlunar, circumpolar, circumsolar, circumterestru;*

III verbe, analizabile în raport cu un verb: *circumscrie.*

Formații semianalizabile: *circumcizie*, cf. *incizie; circumcluzie* (D. MED.), cf. *incluzie; circumferință*, cf. *conferință; circumflex*, cf. *reflex; circumspect*, cf. *suspect; circumscripție*, cf. *inscripție; circumstanță*, cf. *instanță; circumvoluție*, cf. *involuție.*

3. Prefixul *circum-* are sensul „în jurul, împrejurul": *circumlunar, circumpolar, circumsolar, circumnavigație* „călătorie pe mare în jurul unei țări sau împrejurul lumii", *circumscrie* „a descrie o figură în jurul alteia". În *circumlocuție* și *circumscrie* „(înv.) a scrie cu alte semne, a întrebuința o expresie echivalentă" sensul prefixului se apropie de „asemănare" sau „înlocuirea cu ceva asemănător".

4. *Circum-* este un prefix neologic de origine latină *(circum-)* care a fost împrumutat prin derivate venite fie direct din latină, fie din limbile romanice sau din alte limbi (uneori pe mai multe căi, cu sau fără deosebiri formale).

În latină *circum-* cu funcțiunea de prefix e folosit frecvent abia din epoca imperială (cf. ILR I 100, 102). Cu această funcțiune derivă verbe, avînd valoarea de „împrejur" *(circumago, circumduco, circumscribo* etc.). Multe cuvinte latinești cu *circum-* sînt calcuri după derivatele grecești cu περι- : lat. *circumferentia* — gr. περιφερία, lat. *circumlocutio* — gr. περίφρασις (ERNOUT-MEILLET s.v.). Prefixul *circum-* n-a fost moștenit în limbile romanice. El a fost împrumutat în franceză sub formele: (mai vechi) *circon-, circom-*, (mai nouă) *circum* (cf. ROBERT).

a. Varianta cea mai veche este *țircum-*, atestată în scrierile de la începutul secolului al XVIII-lea, ca, de exemplu, în operele lui N. Costin *(țircumferenție*, în DA) și D. Cantemir *(țircumstanție*, în DA); ea se explică prin pronunțarea slavă (polonă sau rusă) a limbii latine. Varianta *țircum-* apare și mai tîrziu, de exemplu în unele lucrări din secolul următor, unde avem de-a face și cu împrumuturi din germană *(Zircum-)*, vezi *țircumstanție* la Țichindeal, în DA.

În DA (s. v. *circumstanță)*, se menționează că varianta *țircumstanță* reprezintă „rostirea germano-slavă a latinei", iar (s.v. *circumferență) țircumferență* e „după rostirea nemțească și slavă a limbei latine". Emil Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în LR II (1953), nr. 6, p. 12 arată că împrumuturi ca *țircumstanție* provin din rusă, unde termenii de origine latină erau obișnuiți în stilul oficial al epocii lui Petru I.

b. Varianta *circum-*, sub care prefixul s-a impus ulterior în limbă, este atestată la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (vezi *circumferență* la E. Văcărescul, în DA). Ea se explică prin latină sau prin franceză:

*circumferență* — lat. *circumferentia*
*circumnavigație* — lat. *circumnauigatio*, fr. *circumnavigation*
*circumpolar* — fr. *circumpolaire.*

c. Varianta *circon-* (*circom-*), frecventă în secolul al XIX-lea şi menţinută (în cazuri rare) în limba actuală, reproduce forma prefixului din franceză sau italiană: *circonferinţă* (a. 1843, la URSU, T.), *circomferenţă* (a. 1828, la URSU, T.) — fr. *circonférence*, it. *circonferenza*; *circonstanţă* (a. 1850, la URSU, T.) — fr. *circonstance*, it. *circonstanza* (*circumstanţă* — lat. *circumstantia*).

În unele dicţionare, de la jumătatea secolului trecut, ca, de exemplu, în cel al lui Protopopescu-Popescu (a. 1862) sau al lui Negulici (1848), prefixul apare numai sub forma *circon-*.

Varianta *ţircon-* (rară şi limitată la primele decenii ale sec. al XIX-lea) se explică în română prin contaminarea dintre *circon-* şi *ţircum-*: *ţirconferenţă* (ms. din perioada 1820—1830, la URSU, T.).

Variantele *cercum-*, *cercon-* şi mai ales *cercu-*, *cerco-* (rare, folosite în sec. al XIX-lea, mai ales pe la jumătatea secolului) se explică prin apropierea prefixului *circum-* de rom. *cerc*: *cercumscris* (a. 1838, la URSU, T.), *cercuferinţă* (a. 1842, la URSU, T.), *cercoferinţă* (Negruzzi, în DA).

Pe lîngă împrumuturi, în limba română s-au format cîteva semicalcuri: (înv.) *circumducere* sau *cercumpregiurime* — lat. *circumferentia*; *circumscrie* (*circonscrie*, *cercuscrie*) — lat. *circumscribere*, fr. *circonscrire*; *circumstare*, *ţircumstare*, *cercumstare*, *cercustare* (DA, s.v. *circumstanţă*), *circonstare* (URSU, T. s.v. *circumstanţă*) — lat. *circumstantia*, fr. *circonstance*; *circumveni* — lat. *circumuenire*, fr. *circonvenir*.

Printre cele mai vechi atestări ale unor asemenea semicalcuri se cunosc derivate ca: *circumpregiurime* (a. 1814—1818), *circumducere* (a. 1826), *circumscris* (a. 1837), toate la URSU, T.

În limba română, derivatele cu prefixul *circum-* erau încă rare în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind folosite cuvinte compuse cu adv. *împrejur* (vezi URSU, T., unde se dau exemple ca: *împrejurscrie* pentru *circumscrie*).

**5.** În afară de temele moştenite (*circumducere*, *circumscrie*), cele mai multe sînt neologice, de origine latino-romanică.

Prefixul este slab productiv (prin semicalcuri).

**6.** Derivatele cu *circum-* aparţin stilului ştiinţific (în special, terminologiei geografice şi astronomice).

## *CIRCUN-* vezi *CIRCUM-*

## *CIS-*

RIZESCU, P. N. 5, 8, 18, 20.

**1.** În DM nu este înregistrat nici un derivat cu prefixul *cis-*. Alte izvoare atestă 11 derivate a n a l i z a b i l e:

*cisalpin* „de dincoace de Alpi (în raport cu Roma)" (DA), *cisbutenă* (C. D. Neniţescu, *Tratat elementar de chimie organică*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 205), *ciscarpatin* (SCRIBAN), *cisdanubian* (CL VI (1961), nr. 1, p. 47), *cisdecalină* (C. D. Neniţescu, *lucr. cit.*, p. 200), *Cisiordania* (SCÎNTEIA, 1970, nr. 8547, 6/1, *Dicţionar politic*, Bucureşti, 1975, s.v. *Iordania*), *Cisleitania* „ţara de dincoace de rîul Leita (în raport cu Viena), Austria (în fosta monarhie austro-ungară)" (DA), *cisnistrian* (*ib.*), *cispadan* „de dincoace de Pad (în raport cu Roma)" (SCRIBAN), *cispentenă* (C. D. Neniţescu, *lucr. cit.*, p. 205), *cisrenan* (DA).

Derivatele cu prefixul *cis-* sînt:

I a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un substantiv (formații parasintetice): *cisalpin, ciscarpatin, cisdanubian, cisnistrian, cispadan, cisrenan*;

II s u b s t a n t i v e:

1. proprii, analizabile în raport cu un substantiv propriu (formații parasintetice): *Cisiordania, Cisleitania*;

*Cisalpin, ciscarpatin, cisdanubian, cisnistrian, cispadan, cisrenan* și *Cisiordania* trebuie considerate formații parasintetice de la nume de munți sau de rîuri și nu derivate exclusiv cu prefixe (de la adjectivele *alpin, carpatin, danubian, nistrian, padan* și, ultimul, de la substantivul *Iordania*) pe baza analizei semantice.

2. comune, analizabile în raport cu un substantiv comun: *cisbutenă*, cf. *butenă*; *cisdecalină*, cf. *decalină*; *cispentenă*, cf. *pentenă*.

Formație s e m i a n a l i z a b i l ă: *cisvestitism* „impulsul de a purta îmbrăcămintea unor persoane mai tinere" (D. MED.), cf. *vestimentar, vestimentație* etc.

Nu am luat în considerație substantivul *cisalfa* „fibră celulozică obținută pe cale chimică ..." (LTR[2]), pentru că nu avem siguranța că a fost format cu prefixul *cis-* și pentru că din punct de vedere semantic este neanalizabil.

2. Valoarea prefixului *cis-* este situarea în spațiu „d i n c o a c e d e (o limită denumită de substantivul de bază)", sens opus celui al prefixului *trans-* „dincolo de...": *cisalpin, ciscarpatin, cisdanubian, Cisiordania* etc.

Termenii chimici indică izomeri ai substanței denumite de bază, prefixul arătînd că este vorba de așezarea unor atomi d e a c e e a ș i p a r t e (a unui plan): *cisbutenă, cisdecalină, cispentenă*.

3. *Cis-* este un prefix neologic de origine latină care a pătruns în limba română prin împrumuturi fie direct din latină, fie din limbile romanice, în special din franceză (fără a se putea stabili, de cele mai multe ori, proveniența fiecărui derivat în parte): *cisalpin* — lat. *cisalpinus*, fr. *cisalpin*, it. *cisalpino*; *cispadan* — lat. *cispadanus*, fr. *cispadan*, it. *cispadano*; *cisrenan* — lat. *cisrhenanus*, fr. *cisrhénan*, it. *cisrenano*; *Cisleitania* — fr. *Cisleithanie*, it. *Cisleitania*; *cisbutenă* — fr. *cisbutène*; *cisdecalină* — fr. *cisdécaline*; *Cisiordania*—fr. *Cisjordanie*; *cispentenă* — fr. *cispentène*.

În latină *cis-* „dincoace de" este rar folosit, fiind concurat de adjectivul derivat *citer*, care are atît sens local, identic cu al lui *cis-*, cît și sens temporal (cf. ERNOUT-MEILLET, s. v. *cis*). În limbile romanice *cis-*, împrumutat din latină pe cale savantă prin cîteva formații, își menține sensul originar și este puțin productiv.

*Cisnistrian, ciscarpatin* și *cisdanubian* sînt probabil derivate în interiorul limbii române.

Derivatele cu *cis-* sînt atestate în limba noastră de pe la mijlocul secolului al XIX-lea (de exemplu, *cisdanubian* este folosit în 1848 de I. Codru-Drăgușanu, cf. CL VI (1961), nr. 1, p. 47, iar *cisalpin* apare la PROT.-POP.).

4. Prefixul *cis-* este slab productiv în limba română.

În domeniul chimiei, *cis* este folosit uneori ca determinant plasat în urma anumitor substantive: *izomeri cis* (C. D. Nenițescu, *lucr. cit.*, p. 197), *valențe cis* (id. *ib.*).

5. Derivatele cu prefixul *cis-* aparțin stilului științific (terminologiei geografice și celei chimice).

## CO-₁ vezi CU-

## CO-₂ (C-, CĂ-)

GRAUR, E. 24—27; AVRAM, C. 5—10.

**1.** Prefixul *co-₂* are variantele fonetice *c-* (înainte de vocală): *coborî*, *cagodi* „a aştepta" şi *că-*: *căhui* „tulbure la minte, mai mult nebun".

Absenţa unei variante *cu-* este un element care contribuie la delimitarea de *co-₁*, variantă a prefixului *cu-*; de aceea nu se poate admite încadrarea lui *cufrînge* la prefixul discutat aici. Vezi *CU-*, § 1 şi 4.

**2.** În DM sînt înregistrate 4 derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *co-₂*, la care se adaugă 15 derivate din alte izvoare:

*căhui* (DA), *cobîltău* „terenul din cotul unei ape" (MAT. DIAL. I 208), *cobîltoc* „lac, loc mlăştinos, mlaştină" (DA), *cociump* „ţăruş, par, ciot" *(ib.)*, *cocînjeu* „unealtă de tors nedefinită mai de aproape" *(ib.)*, *cocîrni* „a feri, a evita" *(ib.)*, *coclanţă* „clanţă" *(ib.)*, *cofîrşti* „a avea diaree, a se murdări", *(ib)*. *cofleşi* „(despre fructe, oameni, vreme, pămînt) a se muia", *(ib)*. *coflo-şniţă* „poreclă dată unei bătrîne", *(ib.)* *cohrib* *(ib.)*, *comînji* *(ib.)*, *cotreanţă* *(ib.)*, *cotîrsă*, *covîrşoc* *(ib)*. „partea dinăuntru a vîrşei" *(ib)*.

Derivatele sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:
— un verb: *cagodi*, cf. *agodi*; *coborî*, cf. *oborî* (semianalizabil faţă de *doborî*); *cocîrni*, cf. *cîrni*; *comînji*, cf. *mînji*;
— un substantiv (formaţii parasintetice): *cocîrja*, cf. *cîrjă*; *covîrşi*, cf. *vîrh*, *vîrşuri*;
— o interjecţie (formaţii parasintetice): *cofîrşti*, *cofleşi*;

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *cobîltău*, cf. *băltău*; *cobîltoc*, cf. *băltoacă*; *cociump*, cf. *ciump*; *cocînjeu*, cf. *cînjeu*; *coclanţă*, *cohrib*, *cotreanţă* (vezi p. 68), *cotîrsă*, *covîrşoc*, cf. *vîrşog*, parasintetic în cazul raportării la *vîrşă*; *scofală*, cf. *fală* (vezi şi § 4 *a*);

*Cohrib* „pălărie mare" ar putea fi raportat, din punct de vedere semantic, la *hrib* (fig.) „burete bun de mîncat" (sau semianalizabil faţă de *pohrib*).

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu adjective: *căhui*, cf. *hui* (vezi şi *TĂ-*, p. 245).

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *cohîlti* „a fi prăpădit trupeşte" (DA), cf. *pocîlti*.

**3.** Valorile prefixului *co-₂* nu sînt clare.

CIORANESCU (s. v.) consideră că în unele derivate ca: *cocîrja*, *cofleşi*, *cotropi* am avea a face cu *co-* „expresiv"; vezi şi p. 67.

**4.** Prefixul românesc *co-₂* a fost explicat din prefixul v.sl. *po-*:

*a*) prin d i s i m i l a r e cînd tema începea cu o labială (cf. GRAUR, E. 24—27):

*coborî* <v. sl. побορити „a lupta" (care s-a amestecat cu v. sl. оборити „a răsturna" >*oborî*, de care se leagă, de obicei, şi *doborî*; dialectal apare *doborî* „coborî" GL. OLT.);
*comînji* < v. sl. помазати; *mînji* (cu *n* expresiv) < *măji* <v. sl. мазати (vezi şi *TĂ-*, p. 245);

*covîrşi* cf. rus. *повершить* „a termina (punînd vîrful)" (ucr. *повершити*, scr. *povŕšiti*);
*scofală* cf. sl. поХвала „laudă" (la care s-a adăugat prefixul românesc *s-*, vezi şi p. 258).

În această situaţie sînt probabil şi alte cuvinte româneşti care încep cu *co-*$_2$; *covîrni* pentru *povîrni* (DA presupune că a intervenit influenţa lui *coborî*); *covei*, cf. scr. *povíjati* „a înfăşura", *pòvija* „trenă"; *cobîlţăi*, cf. rus. *поболотать* etc. (cf. GRAUR, E. 27).

Derivatele de acest tip cu prefixul *co-*$_2$ au fost explicate în mai multe feluri:
α. ca moştenite din latină cu prefixul *con-* fără a se explica de ce lat. *con-* nu a devenit *cu-* în româneşte ca şi în alte cuvinte moştenite cu acest prefix: *comînji* < lat. *commingere* (Al. Philippide, în ZRPh XXXI (1907), p. 304; vezi şi S. Puşcariu, în DR IV (1927), p. 1350). Etimologia propusă de Philippide întîmpină greutăţi semantice şi fonetice: *g* nu devine *j*, iar *i* nu trece la *î* între două consoane muiate. Dealtfel nici *mingere*, nici *commingere* nu apar în alte limbi romanice (GRAUR, E. 25–26). Pentru *cofleşi* (considerat în DA cu etimologia necunoscută), G. Giuglea construieşte un lat. pop. **conflexire* „a încovoia" *(Cercetări lexicografice*, p. 6); etimologia lui Giuglea a fost acceptată în REW (2136) şi în DM. De acelaşi tip este etimologia dată mai tîrziu de A. Scriban „cp. cu lat. *confacesco*". Pentru alte păreri, vezi A. Graur, în BL II (1934), p. 142. CIORANESCU (s. v.) optează pentru „formaţie expresivă", afirmînd că „este rezultatul normal al lui *cofleşti* > **coflesci*, pornind de la *fleşcăi* cu *co-* expresiv, ca în *cocîrja*, *copleşi*, *cotropi* etc." — vezi şi *b*, nota 1. De *cofleşi* a fost apropiat şi *copleşi*, fie că acesta a fost calificat ca o variantă a lui *cofleşi* (vezi Iorgu Iordan, în BPH II, p. 187), fie că i s-a dat o explicaţie asemănătoare, ca formaţie expresivă de la un verb imitativ (vezi CIORANESCU, s.v.). În DA, care îl prezintă cu „etimologia nesigură", se citează de la TDRG şi CDDE reconstrucţia unui lat. pop. **complexire*; vezi şi REW 2102 *complexare*, etimologie respinsă de A. Graur, în BL V (1937), p. 94;

β. ca formate pe teren românesc cu prepoziţia *cu*: *covîrşi*, explicat de S. Puşcariu din *cu vîrh*, etimologie acceptată şi de DA, DM (respinsă mai înainte de TDRG), deşi e greu de admis;
γ. ca împrumuturi din slavă, cu altă explicaţie pentru prefix: pentru *covîrşi* CADE porneşte de la *vrŭšiti*, cu prefixul neexplicat. SCRIBAN consideră că provine de la v. sl. *vrŭšiti*", cu prefixul *kŭ-*, rus. *kŭ-*, *ko-* «spre». V. *vîrf*". CIORANESCU (s.v.) îl explică dintr-un sl. **povrŭšiti*, dar presupune nu o disimilare, ci „fără îndoială un schimb de prefix, ca în *covîrni* < [tipărit greşit> ] *povîrni*, probabil sub influenţa lui *cotropi* sau a mai marii expresivităţi a lui *co-*. Cf. *vîrf*." G. Mihăilă, în OMAGIU ROSETTI, p. 573–576, explică prefixul românesc *co-* prin sl. *ko-* (*ka-*), reconstruind pentru *coborî* şi *covîrşi* etimoanele slave **ko-boriti*, **ko-vîršiti*.

*b)* prin a s i m i l a r e, cînd tema începea cu o velară, mai ales *c*, mai rar *g* şi *h* (cf. AVRAM, C. 7):
*cagodi* <*pagodi* (= rus. *погодить*);
*cocîrni* < **pocîrni* <*po-* + *cîrni* (vezi şi DA s.v.).

În această situaţie se găsesc probabil şi alte formaţii care au etimologia necunoscută: *cocînjeu* cf. *cînjeu*, variantă a lui *gînjei* (<*gînj*), sau care au fost explicate prin contaminare: *cocîrja*, *coclanţă*.

1. În legătură cu *cocîrja* în DA se menţionează: „pare o contaminare între verbele cu sens asemănător care încep cu silaba *co-* (*covoia*, *covriga*, *coroia*, *cocoşa* cf. şi *cocîrlă*) şi *cîrjă*". În DR VII (1931–1933), p. 109, S. Puşcariu explică astfel această contaminare (prezentată ca sigură de astă dată): „*cocîrja* este a s e c o r o i a (sau c o c o ş a, c o v r i g a, c o v o i a) ca o c î r j ă". CIORANESCU acceptă explicaţia din DA, dar adaugă „sau, mai bine, din c î r j ă (cf. *cîrjoia*) cu prefixul expresiv *co-* ca în *cofleşi*, *copleşi*, *cotropi*" *(lucr. cit.*, s.v.); vezi şi PUŞCARIU, LR II 104.
2. Despre *coclanţă* DA spune că „pare a fi contaminat din *coclete* [el însuşi cu etimologia necunoscută] şi *clanţă* [considerat onomatopeic]".

Uneori putem avea a face cu o asimilare parţială (acomodare) în cazul lui *co-*$_2$ <*po-* înaintea unei rădăcini cu *h-*: *cohrib* <*pohrib* (cf. AVRAM, C. 8).

„E posibil ca în acest fel să se explice şi adjectivul *căhui* „tulbure la minte, mai mult nebun", pe care DA îl dă fără etimologie, raportîndu-l numai la *tehui* (vezi şi SCRIBAN, D., unde figurează şi varianta *tăhui*), dar căruia îi găsesc în materiale dialectale recente o paralelă cu *pă-*: *păhui* „aiurit, zăpăcit, zănatic" (UDRESCU, GL.)", „năuc, zăpăcit, prost" (LEX. REG. [I] 93)". AVRAM, C. 8.

În unele cazuri prefixul $co-_2$ se întîlnește în vecinătatea unei prepalatale (africate, în care primul element e dental) : *cociump* < *pociump*, de asemenea înaintea unei rădăcini cu dentală la inițială : *cotîrsă* (cf. AVRAM, C. 9).

În ceea ce privește termenul *cotreanță*, posibilitatea raportării lui la *treanță* favorizează interpretarea lui *co-*, de către vorbitori, drept prefix. *Cotreanță* este posibil să fie o deformare a lui *catrință* (etimologia maghiară dată în DA și în DM a fost respinsă de G. Blédy, *Influența limbii române asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1942, p. 55 ; vezi și TAMÁS, s.v.), fără legătură la origine cu *treanță* (explicat ca variantă a lui *zdreanță* de origine slavă).
Se remarcă existența unor formații paralele cu prefixul (originar?) *po-* și cu prefixul *tă-* : *căhui — păhui — tăhui; cagodi — pogodi; cociump — pociump; cohîlti — pocilti; comînji — tămînji;* vezi și *PO-*, p. 186–187, *TĂ-*, p. 245.

Cele mai vechi derivate cu prefixul $co-_2$ se găsesc atestate în texte din secolele al XVI-lea – al XVII-lea : *coborî* (PO, în DA), *covîrși* (Varlaam, în DA) etc.

**5.** Majoritatea temelor este de origine slavă. Rare sînt temele onomatopeice *(cofîrști, cofleși)*.

Prefixul a fost foarte slab productiv în trecut ; în limba contemporană e neproductiv.

**6.** Cîteva derivate aparțin limbii literare : *coborî, covîrși*. Cele mai multe formații cu prefixul $co-_2$ sînt regionale și populare.

## *CO-*$_3$ *vezi CON-*$_2$

## *COM- vezi CON-*$_2$

## *CON-*$_1$ *vezi CU-*

## *CON-*$_2$ *(CO-*$_3$*, COM-)*

S. Pușcariu, *Conteni*, în DR I (1920–1921), p. 226–228, id., LR I, 233 ; GRAUR, SLG 471, id., *Vocala radicală față de vocala sufixului verbal*, în SCL IX (1958) nr. 3, p. 310, id., E. 24–25 ; I. Rizescu, *Prefixul con- (co-, com)-*, în SMFC II 25–36.

**1.** Prefixul *con-*$_2$ *(co-*$_3$*)* este dubletul neologic al prefixului moștenit din latină *cu- (co-*$_1$*, con-*$_1$*, cum-)*. Există chiar cîteva dublete cu aceeași temă : *compara — cumpăra, confunda — cufunda, conveni — cuveni.*

**2.** Prefixul *con-*$_2$ apare sub această formă înainte de majoritatea consoanelor ; înaintea bilabialelor *b, p* se folosește, de obicei, varianta *com-*, iar înaintea sonantelor *m, n, r* și a vocalelor varianta $co_3$-.

În unele cazuri se observă șovăiri în privința folosirii variantelor cu una și aceeași temă : *copărtaș* și *compărtaș*, *corupe* și *conrupe*.

**3.** În DM sînt înregistrate 65 de derivate a n a l i z a b i l e. La acestea se adaugă 41 de derivate din alte izvoare :

*coachizitor* (DN²), *coacțiune* (DA), *coadjura* („Luceafărul", (1967, p. 8/1), *coaxial* (DN²), *cocreditor* (DA), *codeținător* (DN²), *codirector (ib.)*, *coenzimă* (LTR²), *coferment (ib.)*, *coinculpat* (LUMEA 1968, nr. 20, p. 24/2), *coînțelege* (DA), *coliniar* Mat. (DER, LTR²), *comembru* (DA),*comeseriaș (ib.)*, *comizerație* „compătimire" (DA), *comoștenitor (ib.)*, *composesiune (ib.)*, *comultiplu* Mat. (LTR²), *conapăsa* (URSU, T. s.v. *comprima)*, *conchema* (DA), *congeminație* „formație dublă simultană" (DN²), *congenial* „înrudit sufletește" (DA), *congratula (ib.)*, *conjudețean (ib.)*, *conscrie (ib.)*, *conslujitor* („Mitropolia Banatului", 1967, nr. 7–9, p. 585), *consoț* (DA), *constringență* Fiz (LTR²), *consubstanțial* (DN²), *contovaroșie* (PANN, P. A. 142), *convîrstnic* (LR IX (1960), nr. 1, p. 60),

*convremelnic* „contemporan” (DA), *coparticipare (ib.)*, *copolimerizare* Chim. (DER), *coprincipe* (SCÎNTEIA, 1966, nr. 6954, p. 4/7), *coregent* (DA, DN²), *coregizor* (MAGAZIN, 1966, nr. 475, p. 4/7), *cotutelă* (DN²), *covalență (ib.)*, *covinzător* (DA).

Derivatele sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb (frecvente): *combate*, *complăcea*, *conlucra*, *consfătui*, *conveni*, *conviețui*, *convorbi*, *coopta* etc.;

— un substantiv (formații parasintetice): *concentra*, cf. *centru*; *confrunta*, cf. *frunte*;

— un adjectiv (formații parasintetice): *condensa*, cf. *dens*; *consolida*, cf. *solid*;

II substantive, analizabile în raport cu:

— un substantiv (frecvente): *coacuzat*, *coasociat*, *coechipier*, *comesean*, *concetățean*, *confrate*, *consătean*, *consens*, *conștiință*, *context*, *copărtaș*, *coproprietar* etc.; (formație parasintetică) *coreligionar*;

— un adjectiv: *conațional*, *conjudețean*;

III (rar) adjective, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *coaxial*, *coliniar*;

— un substantiv (formație parasintetică): *concentric*.

Cele mai numeroase sînt derivatele substantivale.

Nu am luat în considerație derivate ca: *compromite*, *conjura*, în care nu mai există vreo legătură între sensul cuvîntului de bază și cel al derivatului.

Formații semianalizabile: *coabita* (DN²), cf. *abitație*; *colabora*, cf. *elabora*; *combina*, cf. *îmbina*; *comite*, cf. *emite*; *comprima*, cf. *imprima*; *concrescență*, cf. *excrescență*; *conscripție*, cf. *inscripție*; *contemporan*, cf. *timp*; *convergent*, cf. *divergent*.

4. Sensul de bază al prefixului *con-₂ (co-₃, com-)* este cel de asociere („împreună (cu)”):

— verbe: *coexista* „a exista în același timp (sau împreună) cu cineva sau ceva”, *conlocui*, *conlucra*, *consimți* „a fi de acord cu cineva”, *conviețui* etc.;

— substantive: *coacțiune*, *coautor*, *codebitor* „persoană care datorează o sumă cuiva împreună cu alții”, *comesean*, *conațional*, *consătean*, *constelație* „grupare aparentă de stele, din aceeași regiune a cerului” etc.;

— adjective: *coaxial*, *coliniar* etc.

La sensul „împreună cu” se adaugă și nuanțele:

a) „unul spre (cu) altul”: *cointeresa*, *coînțelege* „a se înțelege unul pe altul”, *consfătui*, *convorbi* etc.;

b) „spre ceva”, „alături”, „în jur”: *concentra*, *concurge*, *conduce* etc.; *context*; *compune* etc.

În unele derivate, prefixul are rol de indicator al sensului exprimat prin cuvîntul de bază (cf. GRAUR, P. I. 336): *coasociat*, *codevălmășie* (cf. S. Radovici, *Moșnenii și răzeșii. Originea și caracteristicile juridice ale proprietății lor*, București, 1909, p. 130), *contovaroșie*, *copărtaș*, *corelație*.

Uneori prefixul are numai valoarea de a deriva verbe de la adjective (vezi *CU-*, p. 78): *condensa*, *consolida*.

În unele formații valoarea prefixului e mai puțin clară: *consemna*, *conveni* etc.

5. Prefixul neologic *con-*$_2$ a pătruns în româneşte pe cale cărturărească din limbile romanice (mai ales din franceză) şi din latină, prin împrumuturi ca:

(analizabile) *condensa* — fr. *condenser*, *consolida* — fr. *consolider*, *concrede* — lat. *concredere* (poate şi germ. *anvertrauen)*, *configura* — lat. *configurare;*

(semianalizabile) *coabita* — fr. *cohabiter*, *colabora* — fr. *collaborer*.

Pentru valorile din latină ale prefixului *con-*, moştenite şi în limbile romanice, vezi p. 78.

Pe teren românesc s-au format numeroase calcuri şi semicalcuri, care au de obicei modele din franceză sau latină: *conapăsa* — lat. *comprimere*, fr. *comprimer* (vezi şi p. 79), *concetăţean* — fr. *concitoyen*, *conchema* — lat. *conuocare*, *concurge* — lat. *concurrere*, *conlocui* — fr. *cohabiter*, *consfinţi* — fr. *consacrer* etc.

Un număr important de derivate cu prefixul *con-*$_2$ reprezintă adaptări ale unor împrumuturi latino-romanice: *combate*, *compune*, *complăcea* — fr. *complaire*, *consemna*, *consimţi*, *consoţ* — lat. *consocius*, *constrînge*, *conştiinţă* — lat. *conscientia*, *conţine* etc.

Foarte rar, găsim derivate calchiate după cuvinte din germană: *comembru*—germ. *Mitglied* (cf. document a. 1819, în DA), *conglăsui*— germ. *übereinstimmen* (cf. Bălcescu, Maiorescu, Odobescu etc., în DA) sau din rusă: *coraport* — rus. *содоклад* (IORDAN, LRC 108, 316; HRISTEA, E. 165), *coredactor* — rus. *соредактор* (HRISTEA, E. 165).

Uneori e greu de ştiut după care model s-a constituit derivatul:
*conşcolar* — fr. *condisciple*, lat. *condiscipulus*, germ. *Mitschüler;*
*contopi* — fr. *confondre*, germ. *zusammenschmelzen;*
*convorbi* — lat. *colloquor*, germ. *unterreden*.

Unele derivate s-au format pe teren românesc fără model străin: *codevălmăşie*, *conjudeţean*, *consătean*, *copărtaş* etc.

În cîteva cazuri derivatele cu *con-* se datoresc analogiei: *coreferat* după *coraport*, *conjudeţean* şi *consătean* după *concetăţean*.

Primele împrumuturi cu acest prefix au intrat în româneşte la începutul secolului al XVIII-lea, ca de exemplu: *consens* la Cantemir, în DA, dar abia în a doua jumătate a acestui secol şi, mai ales, în primele decenii ale celui următor pătrund mai multe formaţii cu *con-*$_2$: *consolidare* (a. 1774, *Uricariul* I, în DA), *convocat* (a. 1817, *Uricariul* IV, în DA) etc. Primele formaţii în româneşte sînt probabil: *consfinţi* (a. 1820, *Uricariul* IV, în DA), *consemna* (a. 1825, *Uricariul* V, în DA).

În prima jumătate a veacului trecut, găsim în terminologia ştiinţifică formaţii paralele cu *con-* împrumutate şi calchiate ca denumiri ale aceleiaşi noţiuni: *consecantă* (a. 1850, la URSU, T., s.v. *cosecantă*) şi *cotăietoare* (a. 1821, id. *ib.*); *cotangentă* (a. 1850, id. *ib.*, s.v.) şi *coatingătoare*, *conatingătoare* (a. 1821, id. *ib.)*, *comprima* (a. 1848, id. *ib.*, s.v.) şi *conapăsa* (a. 1849, id. *ib.*).

1. În aceeaşi perioadă se înregistrează încercări de adaptare a lui *con-*$_2$ prin *cu-* în exemple de tipul *cuprima*, *cuţinere* (vezi *PREFICUL CU-*, p. 79).
2. Din aceeaşi perioadă se cunosc şi încercări de calchiere a prefixului *con-*$_2$ prin compuse cu adv. *împreună:* vezi *împreună-sunătoarea* după lat. *consonantia* sau *împreună-făcători* după fr. *coefficient* în FC I 127, *împreună-lucra* după fr. *collaborer*, lat. *collaborare* în FC I 210.

6. Temele la care se ataşează prefixul pot fi de diferite origini: latine (moştenite): *coînţelege*, *conveni* etc.;
comune cu albaneza: *comoştenitor*;
slave : *consfătui*, *contopi* etc.;
maghiare : *conlocui*;
latino-romanice : *condensa*, *coopta*;
greceşti : *compatriot*, *compătimi*.

7. *Con-* este un prefix productiv, care formează un mare număr de derivate, cele mai multe fiind (semi)calcuri.

8. Derivatele cu prefixul *con-*$_2$ aparţin, în special, limbii literare, întîlnindu-se în toate stilurile acesteia.

În stilul ştiinţific, de exemplu, găsim numeroase derivate cu caracter terminologic: matematică: *cologaritm*, *cosinus*; chimie: *coenzimă*, *coferment*, *copolimerizare*, *covalenţă*; domeniul juridic-administrativ: *codevălmăşie*, *colateral*, *confederaţie*. Unele derivate au o sferă de circulaţie mai largă: *consătean*, *consimţi*, *conştiinţă*, *conţine* etc.

Cîteva derivate sînt formaţii cărturăreşti din Ardeal şi Bucovina, de multe ori învechite, calchiate după germană: *coînţelege*, *comembru*. *conglăsui* etc. sau după latină: *conchema*, *concrede*, *consoţ* etc.

## *CONTR- vezi CONTRA-*

## *CONTRA- (CONTR-, CONTRĂ-, CONTRO-, CUNTRĂ-)*

Rodica Ocheşanu, *Contra-*, în SCL XI (1960), nr. 3, 593–601.

1. Prefixul *contra-* are mai multe tipuri de variante.

*a.* Variante actuale literare: *contr-*, *contro-*.

*Contr-* se întîlneşte în cîteva formaţii în care prefixul este ataşat la baze începătoare cu *a-*: *contraltă* şi *contralto*; (învechite) *contradevăr* (CODRESCU, la Ocheşanu, *lucr. cit.* 595), *contramiral* (IORDAN, LRA 21, unde apare scris *contr'amiral)*, *contrapelaţie* (I. Văcărescu, la CLOSE, D. 277).

Ultimul termen, glosat impropriu de Close prin „counter-signal", este explicat într-o paranteză în text chiar de Iancu Văcărescu prin *împotrivă-arătare*.

Alături de formele cu un singur *a*, pentru unele dintre derivatele menţionate mai înainte sînt atestate şi forme cu doi *a*: *contraadevăr* (cf. Ocheşanu, *lucr. cit.* 298), *contraalt* (DA, s.v. *contralto)*, ambele învechite; *contraamiral*, care s-a impus în limbă.

*Contro-* apare în două formaţii din limba actuală: (una analizabilă) *controlateral* „care este în raport cu o jumătate simetrică corporală, care este localizat în jumătatea opusă a corpului" (DER), alături de care există forma *contralateral* (D. MED.), (alta semianalizabilă) *controversă*. Varianta *contro-* este atestată şi în *controdanţ*, variantă învechită a lui *contradans* (cf. Stamati, în DA, s.v.), ca şi în unele dintre variantele învechite ale lui *contrabandă* (formaţie neanalizabilă semantic, pentru care vezi discuţia de la p. 73): *controbond* (şi cu sensul „contrabandist"), *controbont*, *controbonţ* (cf. DA).

*b.* Variante învechite.

α) Variante livreşti, romanizate: *cuntră-*, *contră-*.

*Cuntră-* apare în secolul trecut în cîteva creații fără circulație ale lui Aron Pumnul: *cuntrăzice (Voci asupra vieții și însemnătății lui... ... precum și scrierile lui mărunte și fragmentare* publicate de d-rul Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1889, p. 266), variantă a lui *contrazice; cuntrăzicățiv* (*ib.* 267, vezi SMFC IV 95), dublet al lui *contradictoriu.*

*Contră-* se întîlnește în *contrădanț(ă)*, variante învechite ale lui *contradans* (cf. C. Negruzzi, în DA, s.v. *contradans).*

β) Variantă grafică, etimologică: *contre-* rostită *contr-*, în unele formații învechite: vezi *contredanț*, variantă a lui *contradans* la Ana Goldiș Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain (Vocabulaire et syntaxe)*, Paris, 1973, p. 130; (neanalizabil) *contrebandier* în DA, s.v. *contrabandă.*

Termenul tehnic *contre-jour* (MDE) este un împrumut neadaptat.

γ) Variante neliterare, corupte: *cotra-*, *cotro-*, în *cotradanț*, *cotrodanț* (alte variante învechite ale lui *contradans)*, *cotrobond*, *cotrobont*, *cotroboantă*, *cotrobonț* (toate patru, variante ale lui *contrabandă*; prima, atestată și cu sensul „contrabandist", ca și *controbond*, pentru care vezi sub *a).*

2. În DM sînt înregistrate 40 de derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *contra-*, la care se adaugă următoarele 118 din alte surse:

*contraac* C. f. (LTR[2]), *contr(a)adevăr* (SCL XI (1960), nr. 3, p. 595, 598), *contraafirmare* (DA), *contraalee* „alee laterală paralelă cu una principală" (SCRIBAN), *contraalizeu* (și pl. *contraalizee* LTR[2], DN[2]), *contraanaliză* (LTR[2]), *contraanchetă* (DA), *contraapel* Jur. *(ib.)*, *contraarcatură* Arhit. (LTR[2]), *contraargument* (SCL, *loc. cit.*), *contrabaghetă* Ind. text. „piesă la războiul de țesut care face mișcarea opusă b a g h e t e i" (LTR[2]), *contrabanchetă* C. f., Constr. *(ib.)*, *contrabaraj* Constr. (LTR[2], DN[2]), *contrabaterie* Tehn. mil. (DA), *contrabătător* „organ al batozelor și combinelor situat sub b ă t ă t o r" (LTR[2], DER), *contrabilet* „bilet sau adeverință eliberată în schimbul altui b i l e t" (COSTINESCU), *contrabombardare* (DA), *contrabulină* Nav. (LTR[2]), *contrabuterolă* „piesă care fixează capul nitului, în timp ce se formează, prin batere cu b u t e r o l a (sau căpuitoarea), celălalt capăt" *(ib.)*, *contracalibru* (LTR[2], DN[2]), *contracarlingă* Nav. (LTR[2]), *contracauțiune* (și *contracauție)* „a doua c a u ț i u n e care o garantează pe cea dintîi" (DA), *contracăpuitoare* (și *contracăpuitor)* „contrabuterolă" (LTR[2]), *contracheie* Constr. *(ib.)*, *contrachilă* Nav. (ib.), *contrachitanță* (SCL, *loc. cit.*), *contracivadieră* Nav. (DN[2]), *contraclapă* „clapa situată sub c l a p ă" (LTR[2]), *contracoastă* Nav. „coastă care dublează c o a s t a propriu-zisă" *(ib.)*, *contracroșet* Med. (D. MED.), *contracumpăni* „contrabalansa" (DA), *contracurbă* „curbă de șosea sau de cale ferată care urmează imediat după altă c u r b ă, cu concavitatea în sens contrar" (LTR[2], DER), *contracurge* „a curge în direcția opusă" (COSTINESCU), *contradeclarație* (DA), *contradiagonală* Constr. (LTR[2]), *contradistorsiune* Electr. *(ib.)*, *contradovadă* (SCL, *loc. cit.*), *contraelectromotoare* (adj. atestat numai la f., pe lîngă s. f. *forță, tensiune*; LTR[2]), *contraepolet(ă)* „epolet fără franjuri care, în ținuta de serviciu, de vară etc., înlocuia un e p o l e t complet" (DA), *contraescarpă* Constr. (LTR[2], DER, DN[2]), *contraetambou* Nav. (LTR[2]), *contraetimologie* (DA), *contraetravă* Nav. (LTR[2]), *contraexpoziție* Muz. (MDM), *contraextensiune* Med. (D. MED.), *contraextrudare* Met. (LTR[2]), *contrafason* (COSTINESCU), *contrafăptuire* „reacție" (URSU, T. 267, s. v. *reacție)*, *contrafier* Ind. lemn. (LTR[2]), *contrafinețe* (COSTINESCU), *contrafișă* Constr. (LTR[2], DER, DN[2]), *contrafoc* Silv. (DER), *contrafugă* (SCL, *loc. cit.*), *contrafungă* Nav. (LTR[2]), *contragaj* „zălog depus în locul altuia; asigurare reciprocă" (COSTINESCU), *contragarant (ib.)*, *contragardă* Tehn. mil. (SCRIBAN, LTR[2]), *contragrifă* Cinem. (LTR[2]), *contrahașură (ib)*, *contraincizie* Med. (D. MED.), *contraîncercare* Tehn. (LTR[2]), *contralateral* (D. MED.). *contralaț* (COSTINESCU), *contramanivelă* C. f. (LTR[2]), *contramaree* (SCRIBAN), *contramăsuri* pl. (GRAUR, T. 256), *contramelc* Ind. text. (LTR[2]), *contranotă* (SCL, *loc. cit.*), *contranutație* (D. MED.), *contraoctavă* (SCL, *loc. cit.*, DN[2]), *contraofertă* (SCL, *loc. cit.*), *contraopozițiune* (COSTINESCU), *contraotravă* (DA), *contrapapă* (DN[2]), *contraparalelogram* Geom. (LTR[2]), *contrapartidă* (DA), *contrapilastru* (SCL, *ib.* 599), *contrapiuliță* (LTR[2]), *contraplacaj* Ind. lemn. *(ib.)* *contrapoliță* (SCL, *loc. cit.)*, *contrapoliție* „poliție întocmită, rînduită peste altă p o l i ț i e" (COSTINESCU), *contrapoziție* Log. (DER), *contrapregătire* Tehn. mil. *(ib.)*, *contrapresiune* (SCL, *loc. cit.*, DER), *contraprobă* (DA), *contrapromisiune* (COSTINESCU), *contrapune* (SCL, *loc. cit.*), *contrarandă* Nav. (DN[2]), *contrarăspuns* (SCL, *loc. cit.*), *contrareacțiune* Telecom. (LTR[2]), *contrarecepție (ib.)*, *contrarevizie* Poligr. *(ib.)*, *contrarezervor* (LTR[2], SCL, *loc. cit.*), *contrarondă* „a doua inspecție care se face noaptea pichetelor", cf. și înv. *rondă* „rond" (COSTINESCU), *contrarotative* „ansamblu de două elice ale avionului, cu sensuri de rotație opuse" (s. f. pl. ? DER), *contrasalut* (COSTINESCU), *contrasă-*

*geată* Constr. (LTR², DER), *contraschimb* ,,schimb de mărfuri'' (SCRIBAN, SCL, *loc. cit.*), *contrascotă* (DA, TDRG), *contrasemnal* (COSTINESCU), *contrasens* (DA, SCRIBAN), *contraserviciu* (SCL, *loc. cit.*), *contrasubiect* Muz. (DN²), *contratemă* Muz. (CADE, DN²), *contraterasă* (DA), *contratijă* (LTR²), *contratip* Fot. ,,copie negativă a unui film obţinută după un pozitiv'' (şi *contratipare, contratipie, ib.*), *contratipar* Poligr. (*ib.*), *contratracţiune* (D. MED.), *contratragere* Met. (LTR²), *contratreaptă* (LTR², DER), *contratrecere* Cont. (DA), *contravariant* Mat. (*contravarianţă*, LTR²), *contravenin* (DA), *contraverificare* (*contraverificator* LTR²), *contraverticală* Arhit. (*ib.*), *contravintuire* Arhit. ,,element de construcţie alcătuit din grinzi aşezate în formă de zăbrele, cu scopul de a mări rezistenţa construcţiei la presiunea vîntului, la trepidaţii etc.'' (LTR², DER; şi *contravinturi* s. n. pl. CV 1949, nr. 7, p. 31, în DA ms.), *contrazid* (DA).

1. Analiza semantică a lui *contrafason* ,,imitaţie, contrafacere'', formaţie din secolul trecut, nu mai este clară în limba actuală deoarece *fason* şi-a specializat între timp sensurile. Vezi însă sensul mai general al lui *fason* ,,manieră, felul în care este făcut un lucru'' (sens dat şi de COSTINESCU, în aceeaşi sursă cu *contrafason*).

2. Nu au fost luate în consideraţie următoarele formaţii:

*a.* *contrabandă* din fr. *contrebande*, la rîndul lui împrumut din it. *contrabbando* (derivat de la *bando* ,,publicanunzio editto; decreto; legge; ordine dell'autorità''), deoarece nu se analizează semantic satisfăcător prin românescul *bandă*;

*b.* formaţii ca, de exemplu, *contrafăcător* (CADE), *contrapuncţie* ,,compunere după regulile contrapunctului'' (Popovici, în DA ms.), *contrasemnatar* şi *contrasignatar* ,,persoană care contrasemnează un act'' (în DA ms., fără trimitere), deoarece sînt analizabile ca derivate cu sufixe de la *contraface*, respectiv *contrapunct, contrasemna (contrasigna)*;

*c.* *contrapartiu* ,,matriţă preparată prin galvanoplastie de pe un clişeu sau de pe un obiect, în vederea reproducerii şi multiplicării clişeului sau a obiectului'' (LTR²), semantic neanalizabil prin *partiu* ,,concepţie de ansamblu a unei lucrări de arhitectură, pictură, sculptură sau decoraţie'';

*d.* *contrapond* (DA ms., fără citat), calc după fr. *contrepoids* sau formaţie regresivă din *contrapondere* (cu care este sinonim), deoarece *pond* (pentru care cf. şi lat. *pondus*) nu există şi independent în limba noastră;

*e.* *contraspion*, foarte probabil derivat regresiv din *contraspionaj* (cf. SCL, *lucr. cit.* 573); punctul de vedere întîlnit în DA — *contraspion* (cu derivatul *contraspionaj*) vine din franceză — este infirmat de absenţa în dicţionarele de limba franceză consultate a termenului corespunzător lui *contraspion* (în timp ce fr. *contre-espionnage* apare în aceste dicţionare).

Derivatele cu prefixul *contra-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *contraacuzaţie*, *contraamiral*, *contraanaliză*, *contrabas* (s.m. şi n.), *contraexpertiză*, *contramarcă*, *contraofensivă*, *contraordin*, *contrapropunere*, *contrapunct*, *contrarevoluţie*, *contratimp*, *contravizită* etc.; formaţie parasintetică: *contravîntuire*;

II a d j e c t i v e (substantivate), analizabile în raport cu un adjectiv: *contraelectromotoare*, *contralateral*, *contravariant* (adj. şi s. m.);

III v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *contrabalansa*, *contracumpăni*, *contracurge*, *contraface*, *contrapune*, *contraveni*, *contrazice*.

La acestea se adaugă cîteva verbe: *contraataca*, *contraindica* (mai ales la participiu: *contraindicat*), *contrasemna*, care au alături substantive din aceeaşi familie: *contraatac*, *contraindicaţie*, *contrasemnătură*, mai frecvent folosite decît verbele. Verbele de acest tip pot fi derivate secundare (cu sufixe sau regresive) de la substantivele prefixate.

Substantivele reprezintă marea majoritate a derivatelor analizabile cu prefixul *contra-*, verbele şi adjectivele fiind foarte puţin numeroase.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e, substantive şi verbe: *contraltă*, cf. *altistă*, *alto*; *contradicţie*, cf. *interdicţie*; *contragredient* (şi *contragredienţă* LTR²), cf. *ingredient*; *contrainsular* (D. MED.), cf. *insulină*; *contramanda*, cf. *comanda*; *contratipie*, cf. *fototipie*; *contravalaţiune* (şi *contravalaţie*) ,,îngrăditură cu val, cu şanţ; şanţ împrejurul unui loc asediat'' (SCRIBAN, LTR²), cf. *circumvalaţie*; *contravenţie*, cf. *convenţie*, *intervenţie*; *controversă*, cf. *advers*, *invers*, *traversă*.

3. Prefixul are următoarele valori:

1) o p o z i ţ i a:

a) opoziţia spaţială:

— poziţia opusă în plan paralel („faţă în faţă"), în plan inferior sau în plan superior şi caracterul secundar în raport cu obiectul denumit de bază: (în plan paralel) *contraac*, *contraalee*, *contrabanchetă*, *contrabaraj*, *contracarlingă*, *contracoastă*, *contraetravă*, *contrafier*, *contraşină*, *contrazid*; (în plan inferior) *contrabătător*, *contracivadieră*, *contraclapă*, *contraterasă*; (în plan superior) *contrachilă*, *contrarandă* etc. Tot aici se grupează derivatele *contrapagină*, *contratipar*, în care *contra-*, avînd sensul special „pe verso", indică poziţia care c o r e s p u n d e celei ocupate de obiectul indicat de bază;

— direcţia opusă: *contraalizee*, *contracurbă*, *contracurent*, *contracurge*, *contradiagonală*, *contraelectromotoare*, *contrahaşură*, *contramarş*, *contranutaţie*, *contraplacaj*, *contrarotative*, *contrasens* etc.;

1. La valoarea de opoziţie spaţială poate fi inclus şi *contradans* „dans executat de două sau patru grupe aşezate f a ţ ă î n f a ţ ă", deşi *contra-* nu indică de fapt aici opoziţia faţă de obiectul denumit de bază. Dificultatea analizei semantice se explică prin originea formaţiei: fr. *contre-danse*, din care vine cuvîntul românesc, a rezultat prin etimologie populară din engl. *country-dance* (compus din *country* „ţară" şi *dance*, deci „dans de ţară, ţărănesc").

2. În terminologia muzicală, prefixul *contra-* indică poziţia inferioară pe întinderea scării muzicale de la grav la acut, în raport cu noţiunea exprimată de bază: *contralto*, *contrabas*, *contrafagot*, *contraoctavă* (vezi şi *SUB-*, p. 231). Prin raportare la *bas*, care circulă în terminologia muzicală actuală şi cu sensul „contrabas", derivatul cu prefixul *contra-* a devenit sinonim cu baza.

b) opoziţia temporală şi caracterul secundar în raport cu obiectul denumit de bază (numai în terminologia muzicală): *contrapunct*, *contrasubiect*, *contratemă*, *contratimp*;

c) împotrivirea faţă de un obiect (de obicei dăunător sau cu efecte supărătoare): *contrabaterie*, *contrafoc*, *contramină*, *contraotravă*, *contratorpilor*; faţă de o acţiune: *contraspionaj*, *contrazice* (uneori conţinînd o idee de negare a bazei, ca în *contraindica*); faţă de o persoană: *contracandidat*, *contrapapă*.

În următoarele două formaţii din terminologia fotografică, *contra-* are sensul special „negativ" („despre imaginea fotografică în care distribuţia luminii şi a umbrei este inversă cu cea reală", opus lui „pozitiv"): *contrareacţiune* „reacţiune negativă" (cf. *reacţiune pozitivă*), *contratip*;

d) reacţia, răspunsul (de obicei ca o compensaţie sau ca un echivalent): *contraacuzaţie*, *contraargument*, *contraatac*, *contrabombardare*, *contrachitanţă*, *contralovitură*, *contramanifestaţie*, *contraofensivă*, *contrapromisiune*, *contrapropunere*, *contrareformă*, *contrarevoluţie*, *contrasalut*, *contrasemnal*, *contraserviciu*; (cu predominarea ideii de echivalenţă) *contrabalansa*, *contracumpăni*, *contragreutate*, *contrapondere*, *contravaloare*;

R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 600, notează ca o categorie aparte sensul de echivalenţă al prefixului *contra-*, menţionînd totodată că este foarte aproape de cel de reacţie. De fapt, în cazul acestui prefix, ideea de echivalenţă nu poate fi separată de cea de reacţie sau de răspuns, faţă de care are un caracter complementar.

2) a p r o p i e r e a s p a ţ i a l ă şi caracterul secundar în raport cu obiectul denumit de bază: *contramarcă*, *contrasemnătură*;

3) r e p e t a r e a (de obicei a unei acţiuni) cu scopul verificării, al controlului: *contraanaliză*, *contraanchetă*, *contraapel*, *contraexpertiză*, *contraîncercare*, *contrapartidă*, *contraprobă*, *contraproiect*, *contrarecepţie*, *contrarevizie*, *contrarondă*, *contratrecere*, *contraverificare* etc.;

4) neconformitatea cu ceea ce se înţelege de obicei prin cuvîntul de bază, neautentic, fals: *contraparalelogram;*

5) inferioritatea ierarhică: *contraamiral.*

R. Ocheşanu, *loc. cit.*, grupează pe *contraamiral* împreună cu *contraepolet* şi *contramaistru* sub sensul de „înlocuitor". Cele trei formaţii prezintă însă situaţii diferite. În *contraamiral*, prefixul *contra-* are o valoare asemănătoare cu a lui *sub-* (prefix indicînd prin excelenţă inferioritatea, vezi p. 231) în *subdirector*, *sublocotenent*. În *contraepolet* se poate admite că prefixul *contra-* exprimă „înlocuitorul" (vezi definiţia de la p. 72), dar se poate susţine totodată şi că este vorba de sensul „neautentic, fals" (de sub 4). Cît priveşte pe *contramaistru*, astăzi învechit, din definiţiile date în dicţionarele noastre rezultă că este vorba de o formaţie sinonimă cu baza. (Aceasta se poate deduce şi din faptul că în *Nomenclatura profesiunilor şi întreprinderilor, cuprinzînd şi codul profesiunilor*, Bucureşti, 1933, p. 8, *contramaistru* este menţionat în paranteză alături de *maistru*.)

4. *Contra-* este un prefix neologic de origine latină împrumutat de limba română mai ales din franceză, dar şi din italiană, uneori direct din latină, mai rar din limbi neromanice ca germana, eventual rusa şi engleza.

La origine, lat. *contra* era prepoziţie şi adverb. Ulterior, în epoca imperială, *contra* este folosit şi ca prefix (avînd variantele *contro-*, *contr-*), cu sensurile „în opoziţie cu, împotriva", „în faţa". Prepoziţia s-a păstrat în română în forma *către*, iar în perioada modernă a fost împrumutat dubletul ei etimologic, prepoziţia şi adverbul *contra*.

În limbile moderne prefixul are fie aceleaşi forme ca în latină, fie forme uşor diferite: fr. *contre-* (rostit *contr*), rar *contra-*, *contro-*, it. *contra-*, *contro-*, rar *contr-*, germ. *kontra-*, *konter-*, rus. *контр-*, *контра-*, engl. *counter-*, *contra-* etc. În germană prefixul *contra-* a fost tradus adesea prin *gegen-*, *wieder-*. Cf. R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 593—595 şi bibliografia indicată acolo, la care adăugăm ILR I 100, II 282.

În română prefixul s-a impus de la început sub forma din latină. La adoptarea acestei forme a contribuit, probabil, în bună măsură şi faptul că prefixul a fost împrumutat în acelaşi timp cu prepoziţia sau adverbul *contra*.

După DA cele mai vechi atestări ale acestuia din urmă se întîlnesc în construcţia adverbială *în contră*, care apare la Maior, dar este foarte probabil ca, în calitate de cuvînt independent, *contra* să fi fost folosit şi mai înainte, la alţi cărturari ardeleni.

Varianta *contr-* apare în unele împrumuturi (*contraltă* < it. *contralta*, *contralto* < it. *contralto*, *contrapelaţie* < lat. *contrapellatio*, la DU CANGE). Într-o formaţie românească învechită cum este *contradevăr*, forma prefixului se poate explica fie prin influenţa modelului străin (fr. *contrevérité*), fie independent de acest model, prin elidarea finalei prefixului din cauza iniţialei temei. *Contramiral* reprezintă, după toate probabilităţile, redarea fidelă a fr. *contre-amiral*, aşa cum este rostit (cf. IORDAN, *loc. cit.*), mai curînd decît o creaţie rezultată din forma *contraamiral*, cu eliziunea finalei prefixului.

Varianta *contro-* în unele formaţii este împrumutată (*controlateral*, cf. fr. *controlatéral*; *controversă*, cf. fr. *controverse*, lat. *controuersia*), pe cînd în altele (ca de exemplu în *controbond*, *controdanţ*, ambele din secolul trecut) a apărut probabil ca rezultat al unei asimilări a lui *a* la *o*.

Variantele învechite *contră-* şi *cuntră-* prezintă situaţii asemănătoare. *Contră-* (*contrădanţ*) reprezintă o încercare de românizare a lui *contra-*, ca şi *cuntră-* (*cuntrăzice*), creaţie neizbutită a lui Aron Pumnul. *Cotra-* şi *cotro-* (*cotradanţ*, *cotrodanţ*, *cotrobont* etc., pentru care vezi § 1 b) sînt forme inculte, corupte, probabil întîmplătoare, atestate, ambele, în secolul trecut.

Din punctul de vedere al originii, cele mai multe dintre formaţiile cu prefixul *contra-* sînt:

împrumuturi:

— din franceză: *contraalee* < fr. *contre-allée*, *contraalizeu* < fr. *contre-alizé*, *contraatac* < fr. *contre-attaque*, *contraepolet* < fr. *contre-épaulette* etc.; *contrarotativ(e)* < fr. *contrarotatif* (vezi ceva mai înainte şi *controlateral)*.

După cum s-a putut constata din aceste exemple, prefixul din etimonul francez are de obicei forma *contre-*. Împrumuturile din franceză în care prefixul are la origine altă formă *(contra-, contro-)* sînt rare.

— din italiană: *contrapapă* < it. *contropapa*, *contrasalut* < it. *contrasaluto*, *contrascotă* < it. *contrascotta*, *contrarandă* < it. *controranda* etc. (vezi ceva mai înainte şi *contraltă*, *contralto*, de asemenea din italiană, dar *contraalt* < germ. *Kontraalt)*;

— din franceză sau italiană: *contrabas*, cf. fr. *contrebasse*, it. *contrabasso*; *contrafort*, cf. fr. *contrefort*, it. *contrafforte*; *contrafugă*, cf. fr. *contrefugue*, it. *controfuga* etc.;

— din franceză, italiană sau germană: *contraoctavă*, cf. fr. *contraoctave*, it. *contraottavo*, germ. *Kontraoktave*;

— din franceză sau germană: *contramină*, cf. fr. *contre-mine*, germ. *Kontermine* (sau calc după germ. *Gegenmine)*;

semicalcuri:

— după franceză: *contrabătător*, cf. fr. *contre-batteur*, *contracumpăni*, cf. fr. *contrebalancer*, *contraface*, cf. fr. *contrefaire*, *contragreutate*, cf. fr. *contrepoids*, *contralovitură*, cf. fr. *contrecoup*, *contrapartidă*, cf. fr. *contrepartie*, *contravîntuire*, cf. fr. *contreventement* etc.;

— după franceză sau italiană: *contrasubiect*, cf. fr. *contresujet*, it. *contrasoggetto*;

— după franceză sau latină: *contrazice*, cf. fr. *contredire*, lat. *contradicere*;

calcuri:

— după germană, prefixul *contra-* servind la calchierea germ. *gegen-*: *contracandidat*, cf. germ. *Gegenkandidat* (după R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 397, ar putea fi şi o creaţie românească), *contratrecere*, cf. germ. *Gegenbuchung* (cf. şi verbul fr. *contrepasser)*;

— semicalc după franceză sau calc după germană: *contraotravă* şi *contravenin*, cf. fr. *contrepoison*, germ. *Gegengift*.

Unele formaţii pot fi împrumuturi, dar şi (semi)calcuri: *contraprobă*, cf. germ. *Gegenprobe*, engl. *counterproof*, rus. *контрпроба* (cf. şi fr. *contre-échantillon)*; *contrapunct*, cf. it. *contrapunto*, germ. *Kontrapunkt*, fr. *contrepoint*.

Alteori una şi aceeaşi formaţie străină a fost pe de o parte împrumutată şi pe de alta, adaptată: *contraveritate* (COSTINESCU) din fr. *contre-vérité*, după care s-a făcut şi *contraadevăr*; *contrasigna* împrumutat din fr. *contresigner*, care a servit drept model şi calcurilor *contrasemna* (care s-a şi impus), *contraiscăli*.

După modelul împrumuturilor şi al calcurilor au apărut şi unele derivate româneşti, fără model străin (deşi absenţa unor corespondente din dicţionarele străine consultate nu constituie un indiciu absolut sigur al formaţiei lor pe teren românesc): *contraargument*, *contrabaraj*, *contrabombardare*, *contradovadă*, *contraetimologie*, *contramelc*, *contraofertă*, *contrapagină* etc.

Pentru originea lui *contraspion*, vezi nota *e* de la p. 73.

După datele de care dispunem, prefixul *contra-* este atestat la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în cîteva formaţii semianalizabile : *contradicălui* (ŞINCAI, O. I CLXVI), *contradictor* (id. *ib.*), *controversie* (id. *ib.*). Formaţii analizabile cu prefixul *contra-* se întîlnesc rar în prima jumătate a secolului al XIX-lea : *contrapus*, *contrascris*, *contravorbire* (toate în DRLU, 1822, unde apare, ca formaţie neanalizabilă, şi *contrabont* „contrabandă"), *contrapelaţie* (vezi § 1), *contravenin* (Gorjan, în DA), *contradanţă* (VALIAN), *contrapuntist* (a. 1840, la R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 595), *contrafăptuire* (a. 1849, la URSU, T. 267, s.v. *reacţie)* etc. Dicţionarele de la mijlocul secolului trecut (de exemplu CODRESCU, STAMATI) înregistrează un număr sporit de formaţii cu prefixul *contra-* (cf. R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 595—596). Numărul derivatelor cu *contra-* creşte şi mai mult spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în secolul următor. La COSTINESCU apar peste 50 de formaţii cu acest prefix, dintre care cele mai multe se păstrează pînă astăzi în limbă (cf. id. *ib.*).

**5.** Majoritatea derivatelor cu prefixul *contra-* au teme de origine neologică latino-romanică : *contrachitanţă*, *contrapagină*, *contrapartidă*, *contrarezervor*, *contraserviciu*, *contrasubiect* etc. Dintre formaţiile cu teme de alte origini sînt ceva mai numeroase cele în care prefixul *contra-* este ataşat la teme moştenite din latină : *contraatac*, *contraadevăr*, *contrabătător*, *contracăpuitor*, *contracoastă*, *contracurge*, *contraface*, *contrafier*, *contragreutate*, *contraîncercare*, *contrapune*, *contrarăspuns*, *contrasăgeată*, *contraschimb*, *contrasemna*, *contratrecere*, *contravenin*, *contravînturi* şi *contravîntuire*, *contrazice*.

Derivatele cu teme de alte origini sînt puţine :

— slave : *contracumpăni*, *contradovadă*, *contralovitură*, *contraotravă*, *contrazid ;*

— maghiare : *contralaţ ;*

— germane : *contramaistru ;*

— de origine necunoscută sau nesigură : *contramelc*, *contrapregătire*.

**6.** În ciuda numărului destul de mare de formaţii în care apare, prefixul *contra-* nu a fost şi nu este prea productiv. Derivatele cu acest prefix sînt, cele mai multe, împrumuturi şi (semi)calcuri. Chiar derivatele pentru care nu au fost găsite modele străine şi care, datorită acestui fapt, au fost interpretate drept creaţii româneşti (de exemplu *contraargument*, *contrabaraj*, *contraetimologie ;* vezi şi altele la § 4), ar putea avea un model străin.

R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 601, care constată şi ea că prefixul nu este prea productiv în română, este de părere că în viitor prefixul ar putea să se dezvolte, deoarece, pe de o parte, e uşor detaşabil şi destul de expresiv şi, pe de altă parte, se bucură de o largă circulaţie în limbajul tehnico-ştiinţific internaţional.

**7.** Formaţiile cu prefixul *contra-* aparţin limbii literare în general şi stilului tehnico-ştiinţific în special (cu precădere domeniului construcţiilor de toate felurile : căi ferate, drumuri, construcţii navale etc. şi terminologiei muzicale, în care s-au dezvoltat unele nuanţe semantice speciale). Puţine derivate au pătruns în limba comună (ca, de exemplu, *contraatac*, *contramarcă*, *contrapagină*, *contrazice)*.

***CONTRĂ- vezi CONTRA-***
***CONTRO- vezi CONTRA-***

## CU- (CO-₁, CON-₁/CUN-)

S. Pușcariu, *Conteni*, în DR I (1920–1921), p. 226–228, id., L.R. I, 233; A. Graur și A. Rosetti, *Sur le traitement des groupes lat. ct et cs en roumain*, în BL III (1935), p. 65, IV (1936), p. 182; GRAUR, SLG 471, id., E. 81–83; A. E. 40, 41, 42, 43; CORNELISSEN, LAT. COM-, 119, 169, 178, 182, 185, 186, 225, 255, 258.

**1.** Prefixul *cu-* are variantele, rare, *co-*$_1$ *(comînda*, cu var. *cumînda; coprinde*, var. a lui *cuprinde)* și *con-*$_1$*/cun-* (numai în *(în)conjura*, var. *(în)cunjura)*; varianta *cum-* se întîlnește numai în cuvinte neanalizabile (vezi § 4). Pentru varianta *co-*$_1$ se pune problema delimitării de prefixul *co-*$_2$, iar pentru *cu-* problema delimitării de compusele cu prepoziția omonimă (vezi în FC I *cuminte, cumpărțele, cuncorn)*.

Posibilitatea confuziei între aceste trei segmente e demonstrată de existența etimologiilor de tip diferit propuse pentru unul și același cuvînt. Vezi mai departe § 4 notele 2, 4 și *CO-*$_2$ § 4.

**2.** În DM sînt înregistrate 6 derivate analizabile, la care se adaugă 1 din DA: *cufrînge* (numai în descîntece) „a frînge".

Acestea sînt verbe, raportabile la:
— un verb: *cufrînge, cuprinde, cutreiera, cutremura, cuveni*;
— un substantiv (formații parasintetice): *cufunda, (în)conjura*.

Formații semianalizabile: *culege*, cf. *alege*.

*Cuceri* ar putea fi socotit semianalizabil în raport cu *cere*. *Custa* „a trăi, a viețui" și *cumnat* sînt neanalizabile din punct de vedere semantic, întrucît nu se mai simte legătura cu temele corespunzătoare *(sta, nat)*.

**3.** Valoarea prefixului *cu-* e puțin clară.

În *cutremura*, prefixul pare să aibă o valoare intensivă (probabil și în *cufrînge)*, iar în *cuprinde*, valoarea de „jur împrejur"; în *(în)conjura* rolul său se limitează la acela de indicator al ultimei valori menționate. *Cutreiera* și, mai puțin, *cuveni* sînt sinonime cu verbele de bază în unele sensuri ale lor.

**4.** Prefixul *cu-* este moștenit din lat. *cum-*.

Acesta avea următoarele valori: adunarea, unirea *(co–coeo, loquor –colloquor)*, perfectivizarea acțiunii *(facio – conficio, cado – concido)*, intensificarea acțiunii verbului *(frango – confringo, crepo – concrepo)* sau formarea verbelor de la adjective *(condenso* < *con-* + *densus, consolido* < *con-* + *solidus)*. Vezi K. Garnier, *Com- als perfektivierendes Präfix bei Plautus, sam- in Rigveda, συν- bei Homer*, în IF XXV 86–109; D. Barbelenet, *De l'aspect verbal en latin ancien et particulièrement dans Térence*, Paris, 1913, p. 252–255; ERNOUT-MEILLET, s.v. *cum-*.

Toate derivatele stabile cu prefixul *cu-* sînt moștenite din latină. În cuvintele analizabile în română prefixul are forma *cu-*, rar *co-*$_1$: *cuprinde* (variantă *coprinde)* < lat. *comprehendere*, *cutreiera* < lat. *contribulare*, *cutremura* < lat. **contremulare* (cf. lat. *contremere)*, *cuveni* < lat. *conuenire*; vezi și *cuceri* < lat. **conquaerire* (cf. lat. *conquirere)*, *custa* < lat. *constare*.

Cuvintele neanalizabile în românește conțin de obicei varianta *cum-* a prefixului : *cumnat* < lat. *cognatus*, *cumpăra* < lat. *comparare*, *cumpăt* < lat. *compitum*, *cumpli* < lat. *compleo*, **-ire* (vezi GRAUR, SLG 471, unde se combate ipoteza după care poziția accentului explică rezultatele diferite ale lat. *con-* > *cu-* și *cum-*; vezi și GRAUR, E. 81—82).

Destul de multe derivate neanalizabile și semianalizabile prezintă totuși variantele *cu-*, rar $co_1$ : *cufuri* < lat. *conforire*, *culca* < lat. *collocare*, *culege* < lat. *colligĕre*, *cumineca* < lat. **comminicare*, *(în)cumeta* < lat. *committere*, *cunoaște* < lat. **connoscere*, *cuscru* < lat. *consocer*, *cumătră* < lat. *commater*, *cuvînt* < lat. *conventum*, *comînda* < lat. **commandare*.

1. Pentru a explica prezența lui *cu-* în unele cuvinte neanalizabile este necesar să ținem seama că *n* dispare înaintea unor anumite sunete (vezi CORNELISSEN, LAT. COM.- 161,184), ca, de exemplu : *f (cufuri)*, *s (cuscru)* etc. ; vezi și Em. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930, p. 35 — 44. Acad. Al. Graur (E. 82, 83, A. E. 40, 41) consideră că pentru *cuscru* < lat. *consocer* trebuie să admitem o treaptă intermediară **cusocru*, care s-a sincopat (evitîndu-se confuzia : *a venit *cusocrul — a venit cu socrul)*.
Pentru etimologia lui *cumătru*, s-au emis diferite ipoteze în legătură cu originea latină sau slavă a acestui cuvînt (vezi S. Pușcariu, în *Langue et littérature* vol. II, 1943, nr. 1 — 2, p. 5 — 19, id., DR III (1922—1923), p. 395, 822; DA s.v. *cumătru, -ă;* GRAUR, A. E. 40, 41, 42). Este posibil ca acest derivat, neanalizabil în românește, să provină din lat. *compater* (*p* s-a pierdut sub influența lui *commater)* > **cumătre* > *cumătru* (GRAUR, A. E. 43).
2. Unii cercetători au explicat ca formații moștenite cu lat. *con-* și pe *cofleși*, *copleși* și *comînji*, pentru care vezi discuția la $CO$-$_2$, p. 67.
De asemenea au fost explicate uneori ca formații moștenite cu lat. *con-* verbele neanalizabile *cotrobăi* și *cotropi* (var. *cutropi)*. Astfel, *cotrobăi* provine, după TDRG, probabil, din lat. *conturbare*, dar după DA pare a fi un derivat de la *cotrov* (cu etimologia necunoscută) „locul unde se ascund și trăiesc peștii și racii, pe sub rădăcini și pe sub maluri". În sfîrșit, *cotropi* ar avea ca etimon, după unii lingviști, pe lat. **contorpire* (= *contorpere)* „a fi complet amorțit, înțepenit" (cf. TDRG și CDDE), după alții, pe vechiul german **thorp* „mulțime", atestat în Lex Alamannorum, reflectat în loc. adv. *cu trop* „cu duiumul", din care s-a format *cutropi* (cf. DA, s.v.). Împotriva unora dintre etimologiile de acest fel s-a adus ca argument faptul că lat. *con-* n-ar putea avea ca reflex pe *co-* în loc de *cu-* ; cf. însă *coprinde* (și *comînda)*.
3. *Conteni* (var. *cunteni)* nu este derivat cu prefix al lat. *continere* (care se potrivește din punct de vedere al înțelesului, dar ar fi dat în rom. **cuținea)*, ci provine din lat. **cunctinare*.
4. CIORANESCU (p. 258) respinge ipoteza după care *cufrînge* ar fi moștenit din latină *(*confrangere)*, susținînd că e un derivat pe teren românesc de la *a frînge* cu prefixul (expresiv) *co-* ca și în *cofleși*, *copleși* etc.

Pe la mijlocul secolului trecut, au existat unele încercări analogiste de adaptare a formațiilor neologice cu *con-* prin folosirea lui *cu-* : *cusunățiv* „consonantic" (Aron Pumnul, citat după Mioara Avram, în SMFC IV 92), *cuținere* „coeziune" (a. 1842, la URSU, T. s.v.), *cuprima* „comprima" (id. *ib.*; la același autor și *conapăsa)*, *curăspunzător* „corespunzător" (a. 1839, la URSU, T. s.v.).

**5.** Prefixul *cu-* este un prefix neproductiv în limba română.

Prefixul lat. *con-*, moștenit în limbile romanice, n-a devenit productiv decît în italiană, spaniolă și portugheză (MEYER-LÜBKE, G. II 673). R. Cornelissen *(lucr. cit.*, p. 255) susține că limbile romanice au moștenit aproximativ două treimi din numărul derivatelor verbale latine cu *con-*. Pe baza unor anumite criterii (numărul derivatelor moștenite, al formațiilor pe teritoriul fiecărei limbi), autorul distinge în cadrul Romaniei mai multe zone de repartiție geografică a derivatelor moștenite cu *con-* (în ordinea crescîndă a acestora) : a. română, dalmată, sardă ; b. italiană, retoromană ; c. galoromană ; d. iberoromană (*ib.* 258).

**6.** Derivatele cu acest prefix aparțin limbii comune. Unele sînt învechite și, azi, regionale (de exemplu, *custa* în graiurile bihorean și bănățean).

***CUN-* vezi *CU-***
***CUNTRĂ-* vezi *CONTRA-***
***D-* vezi *DO-***
***DE-₁* vezi *DES-***
***DE-₂* vezi *DES-***

## *DE-₃*

MEYER-LÜBKE, G. II 673 — 674; ILR I 98 — 100, 102 — 106 (passim); AUERBACH, V. 219 — 221; IORDAN, LRA 196 — 198; Al. Graur, *Note de cultivare a limbii. 2. A deservi*, în LR IX (1960), nr. 3, p. 29 — 32; GRAUR P. I. 337 — 338.

**1.** Prefixul *de-₃* se delimitează de prefixul *de-₂* (din aceeaşi serie cu *des-)* prin valoarea semantică. În cazul în care valoarea semantică a celor două prefixe este identică sau asemănătoare, delimitarea se face cu ajutorul etimologiei, formaţiile cu etimon latin în *dis-* fiind trecute la *de-₂*, iar cele cu etimon latin în *de-*, la *de-₃*.

Într-un singur caz, anume cînd prefixul are valoare negativă, separarea celor două prefixe omonime *(de-₂* şi *de-₃)* este imposibilă şi din punct de vedere diacronic (confuzia între cele două prefixe apare încă din latină şi este foarte avansată în franceză). Formaţiile cu această valoare au fost tratate în mod convenţional la prefixul *de-₂*, din aceeaşi serie cu *des-*, ambele puternic specializate ca negative.

În unele situaţii apare un grad de incertitudine în repartizarea unor formaţii la unul din cele două prefixe omonime *(de-₂* şi *de-₃)*, ca urmare a existenţei mai multor posibilităţi de interpretare semantică a derivatelor. De exemplu *declasa*, considerat de noi ca avînd valoare negativ-privativă „a-şi pierde, părăsi clasa" şi tratat la *de-₂*, ar putea fi socotit şi ca indicînd direcţia de sus în jos, deci „a cădea într-o clasă inferioară" şi ca urmare s-ar încadra la *de-₃*.

Formaţiile cu prefixul *de-₃* se delimitează de compusele cu prepoziţia *de* cu ajutorul unor criterii sintactice şi semantice. La compuse, termenii constituenţi au o sintaxă normală (prepoziţie + substantiv sau adverb), *de-* putînd avea nuanţe semantice variate (scop, loc, timp etc.), în timp ce valoarea lui *de-₃* în derivatele de la substantive este fie uşor intensificatoare, fie indică specia bazei, fie, în sfîrşit, derivatul are acelaşi sens cu baza lui. Aşa sînt *deflexiune* „abatere a unui curent de lichid din direcţia de scurgere" cf. *flexiune* „mlădiere", *depoziţie* „declaraţie, mărturie" cf. *poziţie* „atitudine", *decalc* „calc" etc. (vezi § 3).

În unele cazuri numai etimologia formaţiei ne ajută să decidem dacă avem a face cu un substantiv derivat cu prefix sau cu un compus cu prepoziţie. De exemplu *demers* şi *deridere* ar putea fi interpretate drept compuse în care *de* ar avea valoare de scop, dacă s-ar ignora faptul că modelul după care s-au calchiat conţine în limba de origine un prefix: fr. *démarche*, modelul lui *demers*, este un derivat regresiv de la *démarcher* (vezi ROBERT, s.v.), iar *dérision*, după care s-a făcut *deridere*, provine din lat. *derisio*, derivat la rîndul lui din verbul *deridere*. Ambele formaţii româneşti aici în discuţie sînt considerate în DM drept compuse cu prepoziţia *de*.

Sînt c o m p u s e substantive ca *deochi*, *descăzut* (ultimul prin substantivarea construcţiei *de* + supinul), adjectivele (folosite şi ca adverbe) *deplin*, *desăvîrşit*, *destul*, adverbele *degrabă*, *departe*, *desigur* etc. (vezi FC I 216—218, 221—223) şi c o m p u s e p a r a s i n t e t i c e verbele de tipul: *dedulci* „a mînca de dulce", *defrupta*, *delătura* etc. (vezi J. Byck, *Derivaţie şi sintaxă*, în SCL II, 1951, p. 125—126 şi FC I 213).

Unele verbe sînt derivate secundare (cu sufixe sau regresive) de la compuse cu *de*: *deochea* (vezi mai sus substantivul *deochi)*, *deosebi* (pentru care trebuie să se pornească de la vechiul adverb *deosebi*, cf. FC I 217, 218, DM), *depărta* și *destula* (cf. *departe* și *destul); desăvîrși* este un derivat regresiv de la *desăvîrșit* (interpretat greșit în DM ca un compus cu prepoziția *de* de la un verb).

Posibilitatea confuziei este mai mare la verbe, atît la compusele parasintetice (tipul *dedulci)*, cît și la derivatele de la compuse.

1. Verbul *degera* este considerat de majoritatea dicționarelor (TDRG, CADE, SCRIBAN, DM) ca moștenit din lat. *degelare*, dar nu este exclus să avem a face cu un compus parasintetic pe teren românesc.
2. Există interpretări deosebite de cele de mai sus și în analiza altor verbe: *deosebi* apare ca derivat la GRAUR, P. I. 337, iar *depărta* are aceeași interpretare în MEYER-LÜBKE, G. II 674.
3. Pe *deșela* „a(-și) frînge șalele, a snopi în bătăi" cele mai multe surse îl socotesc ca derivat cu *de(s)-* din *șale* (TDRG, CADE, DM); Auerbach (V. 221) îl dă ca derivat cu *de-*$_3$, iar R. Todoran (CL XVIII, 1973, nr. 1 p. 41) îl consideră compus parasintetic din sintagma *de* + *șale (rupt de șale, frînt de șale, îndoit de șale* etc.). Ultima ipoteză pare mai probabilă.
4. Ar fi posibil ca și verbul *deșănța* să fie un compus parasintetic din îmbinarea *de șanț*.

În cazul unor adverbe ca *degeaba*, *desigur*, unde criteriul valorii semantice clare a prepoziției *de* nu se poate aplica, rămîne, de asemenea, un grad de incertitudine în ceea ce privește interpretarea lor drept derivate sau compuse.

2. În DM sînt inserate 42 de formații a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 13 din alte surse:

*deambulatoriu* adj. și s.n. „de plimbare; galerie semicirculară a unei biserici" (DN²), *decura* (despre păr) „a cădea pe spate" (DA ms.), *deflagrant* „care produce ardere cu explozie și zgomot" (DN²), *dejosi* „a se înjosi" (DA ms.), *delepăda* „a se lepăda" *(ib.)*, *delinia (-ație)* „a desena, a schița" (URSU, T.), *deminda* „a porunci, a ordona, a cere" (DA ms.), *denominal* (SCL XXIV (1973), nr. 4, p. 415), *depica* „a decădea" (DA ms.), *desista* „a renunța, a se lăsa" (MDE), *detrage* „a scădea, a trage, a opri" (DA ms.), *detrunchia* „a trunchia" (IORDAN, LRA 196), *deverbal* Lingv.

Derivatele cu *de-*$_3$ sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *decădea*, *declama* cf. *clama*, *decopia*, *decurge*, *deda*, *dedubla*, *deduce*, *defrauda*, *degusta*, *delăsa*, *demarca*, *denega*, *denota*, *denumi*, *depăși*, *deseca* (DN²; în DM figurează numai abstractul în *-are)* etc.

— un substantiv (formații parasintetice): *deborda* „a ajunge, a trece peste bord", *decupa* cf. *cupă* „tăietură, croială", *depista* etc.

1. Verbul *desemna* nu este analizabil semantic prin *semna*, ci mai curînd poate fi legat de substantivul *semn*.
2. Verbul neologic *defalca* cu sensul de „a împărți un teren în loturi" pare analizabil în română prin *falce* „unitate de măsură". La origine verbul lat. *defalcare* însemna „couper avec la faux" (< *falx*), celelalte sensuri se explică din fr. „retrancher d'une somme, d'une quantité" (cf. ROBERT) și sînt mai greu de pus în legătură cu baza existentă și independent în română.

— un adverb (formații parasintetice): *dejosi;*

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *decalc*, *deflexiune*, *demers*, *depoziție*, *derîdere;*

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *deambulatoriu*, *deflagrant* cf. *flagrant* „evident, izbitor", *denominal*, *denominativ*, *deverbal*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *decalvant* „care provoacă chelia", *decalvație* „chelire" DN², cf. *calviție* „chelie", *calvat* „pleșuv"; *declina*, cf. *înclina; defige* „a fixa, a stabili" DA ms., cf. *înfige; delocutiv* FC I, p. VII, cf. *locuțiune; deluzoriu* „înșelător" DN², cf. *iluzoriu; demite* „a des-

titui", cf. *remite* „a da, a preda; a renunţa la o sumă datorată"; *denunţa*, cf. *anunţa*, *enunţa*; *dependent*, cf. *pendinte*; *deponent*, cf. *oponent*; *deplora*, cf. *implora*; *desicare* „uscare" D. MED., cf. *sicativ* „care produce uscarea"; *detenţiune*, cf. *retenţie*; *deturna*, cf. *înturna*; *devansa*, cf. *avansa* etc.

Următoarele verbe nu admit raportarea semantică la bazele lor posibile: *defini* (cf. *fini*), *determina* (cf. *termina*), *devasta* (cf. *vast*), *deveghea* „a da la iveală o taină, a descoperi" DA ms. (cf. *veghea*).

Prefixul $de\text{-}_3$ este preponderent verbal. Puţinele substantive şi adjective analizabile sînt, în majoritatea lor, de origine verbală.

**3.** Prefixul $de\text{-}_3$ are următoarele valori:

1) intensificarea: *decădea*, *deceda*, *degusta*, *delăsa*, *delimita*, *demarca*, *denota*, *depăşi*, *deprinde*, *deservi*, *deţine* etc.; *deflagrant*, *derîdere* „bătaie de joc";

2) specia bazei: *declama* „a rosti cu voce tare o bucată literară, a vorbi cu ton declamator" cf. *clama* „a chema cu voce tare, a striga", *delinia* „a desena, a schiţa ceva cu o linie" cf. *linia* „a trage linii", *demers*, *deplînge* „a compătimi", *detuna*, *deveni* etc.;

3) provenienţa: *decurge* „a rezulta din...", *deduce*, *denominativ* Lingv. etc.;

4) direcţia (de sus în jos): *dejosi*, *depista*; indicator al direcţiei: *depica*, *depune*[1] „a lăsa jos".

În unele derivate $de\text{-}_3$ are (şi) o valoare gramaticală indicînd: caracterul tranzitiv (cf. *deplînge* numai tranzitiv faţă de *plînge* intranzitiv şi tranzitiv) sau intranzitiv (cf. *depune*[2] „a-şi mări ugerul; a apune" faţă de *pune*) şi reflexiv (cf. *dedubla*, numai reflexiv, faţă de *dubla* activ şi reflexiv) etc.

Anumite formaţii cu $de\text{-}_3$ nu diferă semantic de baza la care sînt raportate: *decopia* „a copia", *decalc* „calc", *denega* „a nega", *denumi*, *deseca*, *desista* etc. Unele dintre verbele de mai sus ar putea avea şi o uşoară nuanţă de intensificare, care este greu de precizat în fiecare caz în parte. De asemenea între verbele din această categorie şi cele în care prefixul are rol de indicator există o mare apropiere, deoarece şi acestea din urmă au sensul identic cu al bazei.

Valorile cel mai bine reprezentate sînt cele de sub 1 şi 2. Celelalte valori sînt accidentale.

**4.** Prefixul $de\text{-}_3$ este continuatorul prefixului latinesc *de-*, moştenit în componenţa unor verbe cu structură analizabilă (*decura* < lat. *decurrere*, *deprinde* < lat. *depre(h)endere*, *depune* „a-şi mări ugerul...; a apune" < lat. *deponere* etc.) sau neanalizabilă (*deştinge* TDRG < lat. *descendere*, *deşidera* SCRIBAN < lat. *desiderare* etc.).

În latină *de-* exprima: provenienţa şi separarea (*desumĕre*, *deprehendĕre*, *deicĕre*), negaţia şi lipsa primitivului (*defieri*, *deramare*) şi intensificarea (*decurtare*, *denigrare*, *depravare* etc.); cf. MEYER-LÜBKE, G. II 673—674, TEKAVČIĆ, G. I. III 158—159, Graur, în LR IX).
Datorită sinonimiei parţiale dintre *de-* şi *dis-*, acesta din urmă a avut tendinţa de a-l înlocui pe cel dintîi încă din latina populară (cf. ILR I 104).

Începînd din prima jumătate a secolului trecut, prefixul a fost întărit prin împrumuturile din latină, din franceză (cu *dé-*) şi uneori din italiană.

Fr. *dé-* este atît urmaşul lui *dis-*, cît şi al lui *de-* latinesc.

Cele mai multe dintre împrumuturi pot avea etimologie multiplă:
— franceză, latină, italiană: *declama*, cf. fr. *déclamer*, lat., it. *declamare*; *denota*, cf. fr. *dénoter*, lat., it. *denotare*;

— franceză şi latină : *degusta*, cf. fr. *déguster*, lat. *degustare; delega*, cf. fr. *déléguer*, lat. *delegare;*

— latină şi italiană : *defrauda*, cf. lat., it. *defraudare; denega*, cf. lat., it. *denegare;*

— franceză şi italiană : *demarca*, cf. fr. *démarquer*, it. *demarcare*.

Unele formaţii cu *de-*$_3$ pot proveni însă dintr-o singură limbă :

— franceză (mai frecvent) : *deborda*, cf. fr. *déborder; decupa*, cf. fr. *découper; dedubla*, cf. fr. *dédoubler; depista*, cf. fr. *dépister* etc. ;

— latină (mai rar) : *delinia* (a. 1810) URSU, T., cf. lat. *delineare* (cuvîntul corespunzător din franceză *délinéer* este înregistrat în ROBERT începînd cu anul 1853).

Verbul *demînda* (P. Maior, în DA ms.) cu sensul „a porunci, a ordona, a cere" a avut drept model lat. *demandāre*, cu care se potriveşte din punct de vedere semantic. DA ms. dă drept etimon lat. *mandare*, după it. *dimandare (domandare)*, dar verbele italieneşti au alte sensuri („a întreba" etc.).

Unele neologisme din latină au fost adaptate în română (de exemplu *deda*, cf. lat. *dedere)*, altele au luat forma după latină şi sensul din franceză : *deduce* (cf. lat. *deducere* şi fr. *déduire)*, *depune*[1] (cf. lat. *deponere* şi fr. *déposer)*.

Numeroase formaţii cu *de-*$_3$ sînt calcuri sau semicalcuri după cuvinte existente în alte limbi :

— semicalcuri după franceză (uneori şi după latină sau italiană) : *decădea*, cf. fr. *déchoir*, it. *decadere; decurge*, cf. fr. *découler; delăsa*, cf. fr. *délaisser; demers*, cf. fr. *démarche; denumi*, cf. fr. *dénommer; depăşi*, cf. fr. *dépasser; derîdere*, cf. fr. *dérision; descrie*, cf. fr. *décrire; desemna*, cf. fr. *désigner*, lat. *designare* etc. ;

— calcuri după germană : *dejosi* ANON. CAR., în DA ms., cf. germ. *erniedrigen; depica*, cf. germ. *entfallen; detrage* (Transilvania), cf. germ. *abziehen*..

Un verb moştenit a fost apoi împrumutat cu alte sensuri, verbul vechi şi cel nou fiind omonime : *depune*.

Valorile semantice ale prefixului *de-*$_3$ în română se explică prin valorile prefixelor corespunzătoare din latină, franceză şi italiană.

**5.** Prefixul *de-*$_3$ se ataşează de preferinţă la teme moştenite sau de origine neologică latino-romanică :

— moştenite : *decădea, decurge, deda, deduce, degusta, delăsa, delepăda, demers, denumi, depăşi, deplînge, deprinde, depune, derîdere, detuna, deţine, deveni* etc. ;

— latino-romanice : *deborda, deceda, deconta, decopia, dedubla, defini, defrauda, delimita, demarca, denega, denota, depista* etc.

Accidental, temele formaţiilor cu *de-*$_3$ sînt de altă origine (onomatopeică : *depica)*.

**6.** Prefixul *de-*$_3$ cu valorile menţionate a fost productiv în limba română, apărînd mai ales într-o serie de (semi)calcuri, dintre care majoritatea s-au impus în limba literară *(decădea, decurge, deduce, delăsa, depăşi, deplînge, deprinde, deţine, deveni* etc.), şi în cîteva formaţii româneşti, cele mai multe ocazionale *(decopia, delepăda, detrunchia)*, fără model străin. Prefixul apare însă în numeroase împrumuturi analizabile, cu circulaţie în limba literară sau în limbajele specializate *(deborda, decalc, deceda, declama, deconta, decupa, deflagrant, deflexiune, delimita, demarca, denominativ, denota* etc.).

## *DES- (DEZ-, DE-₁), DE-₂*

MEYER-LÜBKE, G. II 674–675; AUERBACH, V. 222–225; Sextil Pușcariu, *Das rumänische Präfix des-* (extras din „Zeitschrift für romanische Philologie", 63, 1943, p. 1–23); IORDAN, LRA 196–198; IORDAN, STIL. 211–212; BENEŠ, P. 90–91; DRINCU, P.V. 60 – 64.

**1.** A. Prefixul *des-* are următoarele variante l i t e r a r e:

a. varianta fonetică *dez-*, înaintea temelor care încep cu o (semi)-vocală sau cu o consoană sonoră (cu excepția lui *z*): *dezameți, dezexcitare, deziperitare, dezînșela; dezierna, deziotaciza; dezbate, dezlega, dezmembra, dezrădăcina, dezvălui* etc.

b. varianta fonetică $de_1$-, obligatorie înaintea temelor care încep cu *s*, *ș* și neobligatorie înaintea temelor care încep cu *j* și *z*: *desăxăna, destruna, deșela* etc.; *dejghebat, dezdrobi, dezgîrci* (dar: *dezjudeca, deszăpezi, deszăvorî* etc.).

În cazul în care în *deciocăla* (și *desciocăla*) s-ar identifica drept temă un cuvînt românesc, am avea de-a face și aici cu varianta $de_1$- a prefixului *des-* înaintea sunetului *č*. Întrucît acesta este singurul cuvînt în care varianta $de_1$- apare în condiția menționată, iar modul lui de analiză este controversat, (vezi p. 88, 91) ne menținem rezerva în legătură cu existența variantei $de_1$- (în cuvinte vechi) înainte de *č*.

La acestea se adaugă variantele r e g i o n a l e necondiționate *di(s)-* (Moldova), *dă(s)-* (Muntenia), *d'e(s)-* (Transilvania), explicabile prin sistemul fonetic al graiurilor respective, ca și cele condiționate: *deș-*, *dej-* înainte de *ḱ*, *ǵ* (*deșcheia, dejgheoca* etc.).

Există și variante regionale accidentale *dest-* (*destumfla*) și *destr-* (*destrarma, destrauri*) (vezi § 4).

B. Prefixul $de_2$- este considerat din aceeași serie cu *des-* pe baza identității de valori și, parțial, și a originii comune (cu deosebiri referitoare la momentul pătrunderii în limbă).

Prefixul $de_2$- are și varianta *dă-* (numai în *dăpăra*), pentru care vezi § 4.

Pentru delimitarea prefixului $de_2$- de prefixul $de_3$-, vezi *DE-₃*.

La cuvintele mai noi în limbă a căror temă începe cu consoanele *s, ș, j, z* (vezi mai sus A b) nu putem stabili dacă avem a face cu varianta $de_1$- a prefixului *des-* sau cu prefixul $de_2$-; vezi exemple ca *desîmburire, deslavoniza* etc. Din această cauză, în listele care urmează, am grupat într-o categorie aparte aceste formații cu statut ambiguu. Pentru confuzia dintre *des-* vechi și *de-* nou vezi GRAUR, T. 255.

Există dublete de la aceeași temă formate cu $de_2$- și *des-* (*degarnisi — dezgarnisi, dehidrogenare — deshidrogenare, depersonalizare — despersonalizare*) pentru care vezi § 7.

**2. *Des-*.** În DM sînt înregistrate 161 de formații analizabile, la care se adaugă 234 din alte surse:

*descaragializa* (IORDAN, LRA 197), *descăiera* (DA ms.), *descăptuși (ib.), descăpui* „decapita" *(ib.), descebălui (ib.), descelui (ib.), descementare* (D. MED.), *descernelizare* Ind. hîrt. (LTR[2]), *descerui* (DA ms.), *descetlui* „a dezlega" *(ib.), deschega* (AUERBACH, V. 222), *deschiori* (DA ms.), *deschiriat (ib.), descinsti (ib.), desciolănat (ib.), desciumpăvi (ib.), desciunti (ib.), descîrliga (ib.), descîrni (ib.), desclironomisi (ib.), descobila (ib.), descoleși (ib.), descopcia (ib.), descopertă* (*-are* LTR[2]), *descopitat* (DA ms.), *descoronare (ib.), descredere* (DRINCU, P. V. 63), *descroșnia* „a descărca o croșnie" (DA ms.), *descruci (ib.), descrunta* (SCRIBAN), *descuiba* (DA ms.), *desculpa* (DRINCU, P. V. 64), *descumpăra* (ASAN, D.P.H. 209), *descununa* (DA ms.), *descutropi (ib.), descuviința (ib.), desfapinică (ib.), desfasona (ib.), desfeciori* „a lăsa pe cineva fără feciori; a-i lua unei fete feciorìa" *(ib.), desfermeca (ib.), desfeli (ib.), desfiera (ib.), desfierbinta (ib.), desfilui* „a rupe filele ..." *(ib.), desflori* „a-și pierde florile" *(ib.), desfrăți (ib.), deshărăci (ib.), des-*

*hidrogenare* (-*ație* URSU, T.), *deshobota* „a scoate hobotul" (DA ms.), *desholba* (*ib.*), *deshollet* (*ib.*), *despăivăna* „a dezlega calul de la păivan (=pripon)" (*ib.*), *despăna* „a destupa o gaură astupată cu pene; a ieși pana de lemn de la o coadă de secure" (*ib.*), *despărînți* (*ib.*), *despăși* „a păși înapoi" (*ib.*), *despetrece* „a păși înapoi peste corpul unui copil; a despăși" (*ib.*), *despetrifica* (*ib.*), *despielat* „fără piele" (*ib.*), *despierde* „a se pierde" (*ib.*), *despietri* „a readuce la viață" (*ib.*), *desplini* (despre larva albinelor) „a se dezvolta" (*ib.*), *despocăli* „a despacheta" (*ib.*), *despocilti* „a fi sătul" (*ib.*), *despoliticianiza* (IORDAN, LRA 196), *despopulariza* (DA ms.), *despotoli* (despre foc) „a se aprinde din nou" (*ib.*), *despotrivit* „lipsit de omogeneitate" (*ib.*), *despovățui* (-*tor* DA ms.), *desprăfuitor* (DER, LTR$^2$; -*ire* DA ms.), *desprăvăli* „a aduce la forma inițială un obiect transformat prin prăvălire" (DA ms.), *despreoți* (*ib.*), *desproprietări* (*ib.*), *despune* (înv.) „a stăpîni" (CADE), *desputernici* (DA ms.), *despuți* (*ib.*), *destabula* „a șterge din tabulă un act" (*ib.*), *destăbăcire* (LTR$^2$), *destărbăci* „a scoate pe cineva din toropeală" (DA ms.), *destărnița* (*ib.*), *destecat* „scos din teacă" (DA ms.), *desțăra* „a expatria" (*ib.*), *desțese* (*ib.*), *desțintui* (AUERBACH, V. 222), *dezabona* (DN$^2$), *dezaburire* (DA ms.), *dezactiva* (DN$^2$, cf. DER, LTR$^2$), *dezadaptare* (LTR$^2$), *dezadormi* (IORDAN, LRA 197), *dezaera* (DN$^2$, cf. DER, LTR$^2$), *dezafecta* (DN$^2$), *dezaferentare* „suprimarea impulsurilor nervoase aferente" (D. MED.), *dezaglomera* (DN$^2$), *dezaharificare* (LTR$^2$), *dezalbuminare* (D. MED., LTR$^2$), *dezalcalinizare* (LTR$^2$), *dezalcalizare* Ped. (LTR$^2$), *dezamarare* Nav. (*ib.*), *dezamestec* (*ib.*), *dezamidază* (D. MED.), *dezaminare* (*dezaminază* DER, D. MED., LTR$^2$), *dezamoniacalizare* (LTR$^2$), *dezamorți* (DA ms.), *dezancora* (IORDAN, LRA 198), *dezanexa* (id., *ib.*), *dezangrenare* (D. MED., LTR$^2$), *dezanofelizare* (D. MED.), *dezaprecia* (IORDAN, LRA 198), *dezapreta* (DA ms.), *dezarămire* (LTR$^2$), *dezarborare* Nav. (*ib.*), *dezargilare* (-*or* *ib.*), *dezargintare* (*ib.*), *dezarhieri* (DA ms.), *dezaristator* Maș. „organ al batozelor care rupe aristele" (DER), *dezasfaltare* „separarea asfaltului din păcură" (DER, LTR$^2$), *dezasocia* (DA ms.), *dezasurzi* (*ib.*), *dezașeza* „a se schimba" (DRINCU, P.V. 60), *dezauri* (DA ms.), *dezbăloșa* „a curăți de bale" (*ib.*), *dezbășcălui* „a scoate bașca" (*ib.*), *dezbășcășui* (Pușcariu, *op. cit.*, p. 14), *dezbătători* (DA ms.), *dezbenzinare* Ind. extr. (DER, LTR$^2$), *dezblăni* (DA ms.), *dezblehui* (*ib.*), *dezboteza* (*ib.*), *dezbrăcina* (*ib.*), *dezbredeli* „a desface bredelul" (*ib.*), *dezbroboni* (MDE; -*itor* MDE, LTR$^2$), *dezbuimăci* (DA ms.), *dezbuluci* (*ib.*), *dezbuzumenit* „deșteptat din somn" (*ib.*), *dezdatora* (*ib.*), *dezdepăna* (*ib.*), *dezdruma* (IORDAN, LRA 198), *dezembrionare* (D. MED.), *dezemulsiona* (DN$^2$; -*ant* DER, LTR$^2$), *dezexcitare* Electr. (DER, LTR$^2$), *dezgarnisi* (DA ms.), *dezgălbeni* (*ib.*), *dezgăti* (*ib.*), *dezgăuca* „a încolți" (*ib.*), *dezgăvozdi* (*ib.*), *dezgheal!* (*ib.*), *dezgimfa* „a se dezumfla" (*ib.*), *dezgrăi* „a se dezice" (*ib.*), *dezgrășa* (R. Todoran, în CL XVIII, 1973, nr. 1, p. 41), *dezgubenat* „destrăbălat, dezbăierat" (DA ms.), *dezierbi* (*ib.*), *dezierna* (*ib.*), *dezindustrializare* (*ib.*), *dezinfesta* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *dezinflama* (DN$^2$), *dezinforma* (*ib.*), *dezinhibiție* (D. MED.), *dezinsectiza* (*dezinsecție* DN$^2$; -*are* DER, D. MED., LTR$^2$), *dezinserție* (DER, D. MED.), *dezinvaginație* (D. MED.), *deziotaciza* Gram. (DA ms.), *deziperitare* Tehn. mil. (LTR$^2$), *deziubi* (DA ms.), *dezîncunjura* (Pușcariu, *op. cit.*, p. 13), *dezîndatorire* (DA ms.), *dezînșela* (IORDAN, LRA 198), *dezîntoarce* (AUERBACH, V. 222), *dezjudeca* „a judeca" (DA ms.), *dezlăța* „a scoate din laț" (*ib.*), *dezluminat* (*ib.*), *dezmăcelări* (*ib.*), *dezmăci* „a face să nu se mai contracte" (*ib.*), *dezmăcinare* „sfîșiere, zdrobire" (*ib.*), *dezmădulări* „a se dezmembra" (DA ms. s.v. *dezmădula*), *dezmărita* (*ib.*), *dezmelița* „a face pe cineva să nu mai sufere dureri provocate de melițare" (*ib.*), *dezmințat* „fără minte" (*ib.*), *dezmira* (-*atic* *ib.*), *dezmihni* (*ib.*), *dezminca* (Pușcariu, *op. cit.*, p. 13), *dezmugurire* Hort. (LTR$^2$), *dezmuștizare* (D. MED.), *dezmușuroit* (LTR$^2$), *dezmuți* (DA ms.), *deznaționaliza* (-*ator* *ib.*), *deznăclăi* (*ib.*), *deznăduși* (*ib.*), *deznărăvi* (*ib.*), *deznăuci* (*ib.*), *deznegri* (*ib.*), *deznegura* (*ib.*), *deznisipar* (-*are*, -*ator* LTR$^2$), *deznituire* (*ib.*), *deznomoli* (DA ms.), *deznora* „a se însenina" (*ib.*), *deznoroci* (*ib.*), *deznoroi* (*ib.*), *dezobliga* (*ib.*), *dezobrinti* (*ib.*), *dezobstrua* „a se destupa" (DN$^2$), *dezocupa* (IORDAN, LRA 198), *dezomogenizare* (D. MED.), *dezorîndui* (-*ială* DA ms.), *dezosa* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *dezotrăvi* (DA ms.), *dezoțelire* (LTR$^2$), *dezoxicolic* (DER, LTR$^2$), *dezoxicorticosteron(ă)* (DER, D. MED., LTR$^2$), *dezoxigena* (URSU, T.), *dezoximanoză* (D. MED.), *dezoxiriboză* (*dezoxiribonuclează* D. MED., LTR$^2$; *dezoxiribonucleic* DER), *dezrăguși* (DA ms.), *dezrămura*, (AUERBACH, V. 225), *dezregula* „a dezorganiza" (DA ms.), *dezridica* „a ridica; a îndepărta din funcție" (*ib.*), *dezrobi* (*ib.*), *dezroși* (*ib.*), *dezrugini* (*ib.*), *dezrumeni* (*ib.*), *dezrupe* „a ridica ceva din locul în care se află" (*ib.*), *dezuleiere* (DER), *dezvăra* (Pușcariu, *op. cit.*, p. 16), *dezveșteji* (id. *ib.*, p. 13), *dezvirgina* (MDE, cf. D. MED.). *dezvlăgui* (IORDAN, LRA 198), *dezvorbat* „explicit" (Pușcariu, *op. cit.*, p. 13);

varianta *de-*$_1$:

*desămăra* (DA ms.), *desăxăna* „a da jos saxanaua" (*ib.*), *deschilăvi* (*ib.*), *deschilodi* (Pușcariu, *op. cit.*, p. 14), *desclinti* (< *scrinti* DA ms.), *desîngera* „a face o rană să nu mai sîngereze" (*ib.*), *destrîmba* (Pușcariu, *op. cit.*, p. 13), *desurzi* (id. *ib.*), *dezdrobi* (DA ms.), *dezgîrci* „a face să treacă zgîrciul" (*ib.*).

***De-*₂**. În DM sînt înregistrate 61 de formaţii analizabile, la care se adaugă din alte surse 134:

*deaccentuare* (LTR$^2$), *debavura* (DN$^2$, cf. DER, LTR$^2$), *debazificare* (LTR$^2$), *debenzolare* Ind. cărb. (LTR$^2$), *debridare* (D. MED.), *debuclare* Electr. (LTR$^2$), *deburare* Ind. text. (DER, LTR$^2$), *debutanizare* Ind. petr. (LTR$^2$), *decadraj* Cinem. (DN$^2$, LTR$^2$), *decanulare* (D. MED.), *decapsula* (DN$^2$; *-are*, *-ator*, *-aţie* DER, D. MED., LTR$^2$), *decarbonatare* (LTR$^2$), *decarbonizare (ib.)*, *decarboxilare* Biochim. (DER, LTR$^2$), *decartelizare* (DA ms.), *decălire* (DER şi *descăli*, *-itură* DA ms.), *decentrare* (LTR$^2$), *declimata* (DN$^2$), *declorizare* (D. MED.), *decoafa* (DN$^2$), *decoagulare* (D. MED.), *decoda* (DN$^2$; *-aj* LTR$^2$), *decola* (DN$^2$; *-aj*, *-ator* DER, D. MED., LTR$^2$), *decoletare* (DER, LTR$^2$), *decolonizare* (CL XVIII (1973), nr. 1, p. 25, MDE), *decompensa* (DN$^2$; *-aţie* DER, D. MED.), *decompoziţie* (D. MED., DN$^2$, LTR$^2$), *decomprimare* (LTR$^2$), *deconsilia* (DN$^2$), *deconsolida* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *decontamina* (DN$^2$, cf. D. MED., LTR$^2$), *decontracturare* (D. MED.), *decorelare* (LTR$^2$), *decorporare* (D. MED.), *decositorire* (DER), *decroma* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *decupra* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *decurarizare* (D. MED.), *decuspidare (ib.)*, *dedentiţie (ib.)*, *dediferenţiere (ib.)*, *dedolomitizare* Geol. (LTR$^2$), *deduriza* (MDE, cf. DER, D. MED., LTR$^2$), *deetanizare* Ind. petr. (LTR$^2$), *defazaj* (DER, DN$^2$, LTR$^2$), *defeminiza* (DN$^2$, cf. D. MED.), *defenolare* (LTR$^2$), *defibrilare* (*-ator* D. MED.), *defibrinare* (D. MED., LTR$^2$), *deflebotomizare* (D. MED.), *deflexiune (deflector* DER, D. MED., LTR$^2$), *defloculare* Chim. (DER, LTR$^2$), *defocalizare* (LTR$^2$), *defosfora* (DN$^2$, cf. DER), *defrînare* (LTR$^2$), *degarnisi* (LTR$^2$), *degazolina* Ind. petr. (DN$^2$, cf. DER, LTR$^2$), *deglificare* (LTR$^2$), *degermina* (DN$^2$, cf. DER, LTR$^2$), *degipsare* (LTR$^2$), *degonfla* (DN$^2$), *degranulare* (D. MED.), *degrăsuire* (LTR$^2$), *degroşa* (MDE), *degudrona* (DN$^2$; *-ator* LTR$^2$), *dehidrogena* (*-ază* DN$^2$, URSU, T., cf. DER, D. MED., LTR$^2$), *deiodază* (D. MED.), *deionizare* (D. MED., LTR$^2$), *delarvizare* (D. MED.), *delecitinizare* (LTR$^2$), *delesta* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *delignificare* (LTR$^2$), *delintersa* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *delinare* „îndepărtarea lînei de pe piei" (LTR$^2$), *deloial* (IORDAN, LRA 196), *demargarinizare* (LTR$^2$), *demasculinizare* (D. MED.), *demetanizare* (LTR$^2$), *demielinizare* (D. MED.), *demodulaţie* (DN$^2$, LTR$^2$; *-ator* DER), *demorfiniza* (D. MED.), *demucilaginare* (D. MED., LTR$^2$), *demucozare* (D. MED.), *demula* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *demultiplica* (DN$^2$; *-ator* LTR$^2$), *demutizare* (D. MED.), *denatalitate* (DN$^2$), *denaturaliza* (DA ms.), *denazaliza* (DN$^2$), *denazificare* (DER), *denervare* (D. MED.), *denichela* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *denisipator* (DER), *denitrificare* (*ib.*, D. MED., DN$^2$, LTR$^2$; *denitrare* LTR$^2$), *denitrogenare* (D. MED.), *denominalizare* Fin. (DER), *denucleariza* (DN$^2$), *deparafina* (DA ms.), *depava* (DN$^2$, LTR$^2$), *depănuşător* (DER), *depectinizare* (LTR$^2$), *deperiostare* (D. MED.), *depersonalizare* (DER, D. MED.), *depiclare* (LTR$^2$), *depigmenta* (DN$^2$, cf. DER, D. MED.), *depiridinizare* Ind. cărb. (LTR$^2$), *deplacare* (D. MED), *deplanare* Rez. mat. (DER, LTR$^2$), *deplanta* (DN$^2$, cf. LTR$^2$), *deplastifiant* (DN$^2$, LTR$^2$), *deplia* (DN$^2$), *deplumbare* (D. MED.), *depoetiza* (DA ms.), *depolimerizare* (DER, D. MED., LTR$^2$), *depoliticianiza* (IORDAN, LRA 196), *depropanizare* (*-ator* LTR$^2$), *deproteinizare* (D. MED.), *derăfturat* (DA ms.), *derealizare* (D. MED.), *deregla* (DN$^2$; *-aj* DA ms.), *derocare* Min. (LTR$^2$), *detalonare* (DER, LTR$^2$), *detartra* (DN$^2$), *detensionare* (LTR$^2$), *deterpenate* adj. pl., Ind. chim. (LTR$^2$), *detimbrare* „modificare a timbrului" (DER, DN$^2$, LTR$^2$), *detona* „a nu fi în ton, a distona" (DA ms.), *detorsionare* (D. MED.), *detubare* (DER, D. MED., LTR$^2$), *devaliza* „a fura" (DN$^2$), *devascularizare* (D. MED)., *devitalizare (ib.)*, *devitrificare* Chim. (DER), *devulcanizare* (LTR$^2$).

***Des-*** sau ***de-*₂**. În DM sînt înregistrate 16 formaţii analizabile, la care se adaugă 27 din alte surse:

*desaliniza* (DN$^2$, cf. LTR$^2$; *desalinare* LTR$^2$), *desălbătici* (Botez, în DA ms.), *desăminţare* (LTR$^2$), *desărăturare (ib.)*, *descăma* „a scoate scamele" (*-ătură* DA ms.), *descăunare (ib.)*, *desensibiliza* (*-ator* DN$^2$, cf. DER, D. MED., LTR$^2$), *desertizare* Tehn. (LTR$^2$), *desescviterpenate* adj. pl. „fără sescviterpene" (LTR$^2$), *desilicifiere* (LTR$^2$), *desîmburire (ib.)*, *deslavoniza* (DA ms.), *desolvatare* (DER, D. MED., LTR$^2$), *desolzi* (DA ms.), *destearinizare* (LTR$^2$), *desublimare* (DER, MDE), *desulfatare* Ind. alim. (LTR$^2$), *desulfitare* (DER, LTR$^2$), *desulfonare* (MDE), *desulfura* (DN$^2$, cf. DER, LTR$^2$; *desulfurază* LTR$^2$), *desulfurizare* (LTR$^2$), *deşarjă* (DN$^2$), *deşistare* (DA ms.), *deşlamare* (*-or* LTR$^2$), *deşocare* (D. MED.), *dezeţuire* Poligr. (LTR$^2$).

Nu am luat în consideraţie verbele înregistrate numai în MDE şi glosate prin substantivul cu formă de infinitiv lung atestat în alte surse.

Derivatele cu *des-*, *de-*₂ sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *demineraliza*, *denivela*, *depopula*; *descoase*, *desface*, *desholba*, *desprinde*, *dezauri*, *dezbate*, *dezdăuna*, *dezechilibra*, *dezobişnui*, *dezrobi*, *dezumfla* etc.

Verbele bază pot fi la rîndul lor derivate cu prefixe: *dezîntoarce*, *dezrăsuci* etc.

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *decalibra, defăima ; dejuga, desfrunzi, desfunda, despodobi, destrăma* (cf. *tramă* „fir"), *dezlîna, dezmembra, dezmirişti, dezosa* etc.

Aici intră şi o formaţie ca *demoraliza* „a-şi pierde moralul", care prin verbul *moraliza* „a face morală" nu este analizabilă din punct de vedere semantic.

— un adjectiv (formaţii parasintetice) : *deduriza, demutiza ; descîrni* (< *cîrn*), *descreţi, descrunta, desplini, desputernici, deştepeni, desgreuna, deznegri, dezvinovăţi* etc.

— un numeral (formaţie parasintetică) : *dezdoi ;*

— un adverb (formaţie parasintetică) : *descrucişa ;*

1. Formaţiile analizabile prin raportare la un numeral şi la un adverb, majoritatea celor raportabile la un substantiv şi numeroase dintre cele raportabile la un adjectiv pot fi considerate şi semianalizabile prin verbe cu *in-*$_1$, vezi p. 88 şi 89.
2. Verbele care au ca bază un numeral sau un adverb sînt formate numai cu prefixul *des-*.

II s u b s t a n t i v e (inclusiv infinitive lungi), analizabile în raport cu :

— un substantiv : *decadraj, decompoziţie, dedentiţie, deflexiune, denatalitate, deplastifiant ; dezavantaj, deziluzie, deznădejde, dezordine* etc. ; *deaccentuare, dediferenţiere, defocalizare, depiclare, dezîndatorire, dezmăcinare* etc. ; (formaţii parasintetice) *debandadă* „rupere a rîndurilor, ieşire din bandă", *defazaj* „diferenţă de fază între două mărimi alternative", *denisipator, depănuşător* etc. ; *degipsare, delînare, depectinizare, desărăturare, dezalbuminare, dezinsectizare* etc. ;

— un adjectiv (formaţii parasintetice) : *dezaferentare*, cf. *aferent ;*

Am încadrat la substantive numai infinitivele lungi cărora nu le-am găsit un verb corespunzător (de exemplu, am înregistrat aici pe *dezaferentare*, în lipsa verbului **dezaferenta*, de la care ar fi putut deriva în mod normal cu sufixul *-are*). Ne exprimăm totuşi rezerva cu privire la inexistenţa acestor verbe în limbajul ştiinţific, deoarece unele surse (DER, LTR[2]) înregistrează numai numele operaţiei, al acţiunii, exprimat prin substantive cu formă de infinitiv lung.

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *deloial ; descopitat, despieptănat, despoleit, despotrivit, deşucheat, dezagreabil, dezbuzumenit, dezluminat ;*

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *derăfturat* „(cal) care nu are rafturi pe el", *desescviterpenate* (esenţe ~) cf. *sescviterpene, deterpenate* (pl.) cf. *terpene ; dejghebat* „ieşit din jgheab, dezlănţuit", *desciolănat, descreierat, destecat* „scos din teacă", *dezgubenat* „destrăbălat, desbăierat" cf. *gubă* „sarică, suman", *dezlocuit, dezminţat ;*

Majoritatea adjectivelor formate cu *des-* au formă participială. Ne exprimăm şi aici rezerva cu privire la inexistenţa verbului, neatestat în sursele folosite de noi.

IV a d v e r b e, analizabile în raport cu un adverb : *decrescendo ;*

V i n t e r j e c ţ i i, analizabile în raport cu o interjecţie : *dezgheal!* „îndemn pentru boi să iasă din jug", cf. *gheal!* „îndemn pentru boi să intre în jug".

Numeroase formaţii sînt s e m i a n a l i z a b i l e. Cele mai multe au paralele formate cu *în-*$_1$ ; un număr mai redus permite semianaliza prin formaţii cu alte prefixe *(a-*$_1$, *ad-, in-*$_1$, *re-*$_2$, *sub-)* sau elemente de compunere *(bez-)* :

*des-/în-*$_1$ : *descăleca — încăleca, descălţa — încălţa, descărca — încărca, deschide—închide, descovoia — încovoia, descurca — încurca, desfăşura — înfăşura, desplînta* DA ms.*—implînta, despresura — împresura, despreuna—*

*împreuna*, *destinde — întinde*, *destoarce — întoarce*, *dezbodoli — îmbodoli*, *dezbrăca — îmbrăca* (legătura cu *bracă* „un fel de îmbrăcăminte" nu se face, deoarece acesta din urmă este strict regional), *dezgrădi — îngrădi*, *dezvăța — învăța*, *dezveli — înveli* etc.;

*de(s)-/a-*$_1$ : *deglutina* DA ms. — *aglutina*, *deprecia — aprecia*, *deroga — aroga*, *destupa — astupa*, *deșterne — așterne*, *dezmeți — ameți*, *dezmorți — amorți* etc.;

*de-/ad-* : *desorbție* DER — *adsorbție*;

*de-/in-*$_1$ : *deflație* DER — *inflație*;

*de-/re-*$_2$ : *degenera — regenera*;

*dez-/bez-* : *dezmetic — bezmetic*;

*dez-/su-* : *dezgruma* DA ms. — *sugruma*.

Unele formații cu *de-*$_2$ permit semianaliza printr-un cuvînt neprefixat, din aceeași familie: *decerebrare* DER, D. MED., cf. *cerebral*, *cerebel*; *decofra* „a scoate o piesă din cofraj"; *decortica*, cf. *cortical*; *defensiv*, cf. *ofensiv*; *deferiza*, cf. *fero-* și *fier*; *deplastificator* „material care micșorează plasticitatea", cf. și *plastic*, *plastifiant*; *desulfonare* „eliminarea grupărilor sulfonice" DER; *detoxificare (detoxifiere)* D. MED., cf. *toxic*, *toxină* etc.

1. Unele cuvinte populare sau învechite cu etimologia neclară ar putea fi formații cu *des-* de la o bază neidentificată: *desfăurat* adj. „neîncins, nearanjat, descătărămat" *Ion Creangă* VI 152, în DA ms.(acesta ar putea fi legat eventual de *faur*); *despeta* (rar, Sălaj) „a-și bate joc, a necăji" *(Cînd soarele d-asfințea, Omul cu plugu-și venea, Muierile-l despetea.* DR IV 777, în DA ms.); *despomila*, *dăspomila* (reg.) „a despiedica un bou scoțîndu-i funia legată cu un capăt de un corn și cu celălalt de picior" TOMESCU, în DA ms.; *detorni* „a se năpusti" Dosoftei, *Anonymus Caransebesiensis*, în DA ms. și „a alunga, a zgorni" Ciaușanu, în DA ms.

2. Pentru alte formații (moștenite sau adaptări) s-au propus etimoane românești care nu se susțin din punct de vedere semantic. Pentru *de(s)ciocăla* „a descheia, a desface din încheieturi, a demonta" s-a propus ca bază *ciocălău* (sau, indirect, *cioaclă* „targă" SCRIBAN, s. v. *înciocălez)*; vezi discuția la Al. Procopovici *(Înciocăla-De(s)ciocăla)*, în DR X, partea a II-a, 1943, p. 309–314. *Desmira* „a alinta, a răsfăța" este astăzi destul de greu de pus în legătură cu *mira*; Pușcariu, *op. cit.*, p. 17 demonstrează legătura semantică originară dintre cele două cuvinte: de la *mira* cu sensul „a privi rău" la *desmira* „a scăpa (un copil) de deochi" (probabil luîndu-l în brațe), și de aici la sensul de „a alinta".

Prefixele *des-* și *de-*$_2$ sînt preponderent verbale. Comparativ cu numărul verbelor derivate, formațiile substantivale și adjectivale sînt relativ puțin numeroase, iar celelalte părți de vorbire (adverb, interjecție) sînt reprezentate în mod accidental fie prin formații cu *de-* (un adverb), fie prin formații cu *des-* (o interjecție). Dacă ținem seama de faptul că cele mai multe substantive au formă de infinitiv lung și cele mai multe adjective sînt de origine participială (deci unele dintre ele ar presupune existența unui verb, iar celelalte ar putea fi considerate ca primul pas spre crearea verbului respectiv), categoria verbului este și mai bogată.

De obicei analiza semantică a verbelor formate cu *des-* se face prin raportare la perechea opozitivă formată cu *în-*$_1$ (mai rar cu *a-*$_1$) sau la verbul simplu *(descrunta — încrunta*, *desmorți — amorți*, *desface — face* etc.*)*. Chiar atunci cînd din punct de vedere formal este posibilă analiza printr-o altă parte de vorbire, în cazul în care există și formația cu *în-* de la aceeași bază analiza semantică poate avea în vedere (și) formația cu *în-* : *despodobi* „a da jos podoabele, a nu mai fi împodobit", cf. *împodobi* „a pune podoabe"; *descreți* „a desface un lucru creț; a face acțiunea opusă lui încreți", cf. *încreți* „a face ca un lucru să fie creț" etc.

Opoziția *în-/des-* este atît de frecventă, încît existența unui derivat poate atrage formarea celuilalt. După *închiriat* (mai frecvent) s-a creat *deschiriat*, iar după *descăleca* cu sensul istoric „a se stabili într-un loc"

s-a format *încăleca* cu sensul „a se porni dintr-un loc în număr mare pentru a se aşeza în altă parte" (cf. Puşcariu, *op. cit.*, p. 5).

Există însă o categorie de formaţii parasintetice în care verbul cu *des-* nu se opune altui verb (nici simplu, nici prefixat): tipul *despărinţi, dezmirişti, dezosa* etc.; acestea se analizează atît semantic, cît şi formal numai prin baza existentă.

3. Prefixele *des-*, *de-*$_2$ au următoarele valori:

1) d e s f a c e r e a, dezlipirea, separarea

a) obiectului denumit de bază: *decupla* „a desface un cuplu"; *descăiera*, *descătărăma* „a desface cataramele", *deschinga*, *deschiotora* „a desface o cheotoare", *descîlci* „a desface fire încurcate (cîlţi)", *descleia, despacheta, despături, desperechea, despleti, destrăma, dezbăiera, dezbumba, dezlîna, dezmembra, deznoda* etc.;

b) de obiectul denumit de bază: *debandadă* „rupere a rîndurilor, ieşire din bandă", *debarca* „a părăsi barca", *deborda* „a da peste bord", *decuvaj* „tragerea vinului din cuvă", *demoda* „a ieşi din modă", *deruta* „a părăsi ruta"; *dejghebat* „ieşit din jgheab", *desţăra* etc.;

2) n e g a ţ i a

a) opusul, contrariul cuvîntului bază, anularea acţiunii verbului bază, revenirea la starea anterioară (valoare negativă propriu-zisă): *debloca, decolora, decomanda, deconecta, decongela, degaza, demachia, demagnetiza, demina, demineraliza, demonta, depolariza, depopula* etc.; *descerni, descongestiona, desconsidera, despopi, despotcovi, despotrivit, dezameţit* etc.;

În descîntece, unele verbe de mişcare formate cu *des-* exprimă opoziţia faţă de verbul bază prin repetarea acţiunii într-un sens contrar: *despăşi* „a păşi înapoi peste corpul cuiva" Viciu, Gl. în DA ms. *(Dacă cineva trece peste unul care-i culcat jos, acesta nu mai creşte, de nu-l* ***despăşeşte****), despetrece* „idem" etc.

b) absenţa, îndepărtarea obiectului sau a calităţii denumite de cuvîntul bază (valoare privativă): *decalibra* „a-şi pierde calibrul", *decuscuta* „a curăţa cuscuta de pe plante", *deparafina* etc.; *descreierat* „fără minte, creier", *desfrîu, deshăma, desminţat, despiedeca, dezalbuminare, dezinsectizare, deznădejde, dezordine* etc.;

c) insuficienţa, diminuarea: *decuspidare* „acţiunea de reducere a cuspidelor", *defocalizare* „focalizare defectuoasă", *denatalitate* „scăderea natalităţii", *denutriţie* „nutriţie insuficientă" etc.;

Această nuanţă negativă apare clar numai la derivatele cu *de-*$_2$. Dintre derivatele cu *des-* numai *dezluminat* ar putea fi atras în grupul celor de mai sus, în cazul în care glosarea din DA ms. este corectă: „cu lumina scăzută". Citatul prin care este ilustrat acest sens este însă neclar: *Cum stelele pe ceruri se şterg* ***dezluminate****, Cînd luna străluceşte.* I. Negruzzi, în DA ms.

d) negaţia indirectă (negarea unei acţiuni dependente de verbul bază): *deconsilia* „a sfătui pe cineva să nu facă ceva", *desfătui, despovăţui*;

e) modificarea, transformarea în sens negativ a obiectului (calităţii) denumite de bază: *denatura* „a altera natura unui lucru", *desfigura*;

3) i n t r a r e a, p ă t r u n d e r e a într-o anumită perioadă de timp: *desprimăvăra, dezvăra* „a intra în (primă)vară";

Puşcariu, *op. cit.*, p. 16 explică această valoare ca urmare a amestecului dintre două idei: „a ieşi din iarnă şi a se face primăvară". În formaţiile de mai sus *des-* este sinonim cu *în-*$_1$; cf. *a se împrimăvăra*. Vezi şi GRAUR, P. I. 337, unde se spune că folosirea lui *des-* pentru *în-* se poate explica prin rolul de indicator afectiv al celui dintîi.

4) rol de indicator (valoare prezentă numai la formaţiile cu *des-*)

a) al negaţiei : *descoji, deşucheat, dezgoli ;*

b) al separării, desfacerii : *deschilini* „a (se) deosebi, a (se) separa" cf. *chilin* „deosebit, separat", *descotorosi, despierde* „a se pierde, a dispărea" Dosoftei, în DA ms., *despinteca* „a spinteca", *dezmăcinare* „sfîşiere, zdrobire" Dosoftei, în DA ms., *dezridica* „a ridica ; a îndepărta din funcţie", *dezrupe* Coresi, la DHLR II 351 etc.

1. Vezi GRAUR, P. I. 337. Max Auerbach (v. 225) socoteşte că *des-* ataşat unor baze care conţin ideea de separare are o valoare de întărire, intensificare. Puşcariu, *op. cit.*, p. 14 spune că în astfel de cazuri avem a face cu o întrebuinţare hipercaracterizatoare. În acelaşi loc foloseşte şi termenul de „întăritor" pentru verbe ca *deschilodi, descotorosi, dezbăşcălui* şi *dezbăşcăşi ;* întrucît asemenea verbe sînt glosate prin bazele lor, este greu de susţinut valoarea de întărire a prefixului.

2. Formaţiile cu *des-* folosite în anumite construcţii alături de verbul simplu (sau de cel paralel format cu *în*-$_1$) exprimă ideea de intensitate şi de durată a acţiunii : *coase şi descoase, face şi desface, încurcă şi descurcă, leagă şi dezleagă, înnoadă şi deznoadă* etc. Vezi IORDAN, LRA 197–198, STIL. 211–212.

Unele formaţii cu *des-* au acelaşi sens cu baza lor şi de aceea este greu de atribuit o anumită valoare semantică prefixului : *dezaburire* „aburire" Gorjan, în DA ms., *dezjudeca* „a judeca", *desplini* (despre larva albinelor) „a se dezvolta, a ajunge la maturitate".

1. Aceeaşi valoare cu formaţiile cu *în*-$_1$ sau *a*-$_1$ care permit semianaliza o au verbele *a destinde*, sinonim parţial cu *a întinde, a destoarce* (= a întoarce) şi *a deşterne* care înseamnă şi „a aşterne" (vezi Puşcariu, *op. cit.*, p. 6, 14 – 15).

2. Este neclară valoarea prefixului în formaţia *desfapînică*, nume de plantă (ŞEZ. XV, în DA ms.).

**4.** Prefixul românesc *des-* este moştenit din latină, fiind continuatorul lat. *dis-* (cu varianta *di-* înaintea anumitor consoane).

La origine prefixul latin avea semnificaţia spaţială de plecare de la un punct în diverse direcţii contrarii şi de separare : *dimittere, discurrĕre, disiungĕre, differre*. După modele de tipul *concordia — discordia, comparare—disparare* se dezvoltă semnificaţia negativă a prefixului : *displicet, disconducit* etc. Cf. TEKAVČIĆ, G. I. III 158, MEYER-LÜBKE, G. II 674 – 675.
În latină cu *dis-* se formau verbe *(disparere)*, substantive *(discors)* şi adjective *(difficilis)*.
În unele cuvinte *dis-* avea rolul de a întări sensul verbului simplu, datorită confuziei cu prefixul *de- (disperēo)*, în altele corespundea sensului gr. *δια-(distendo* = *διατείνω)*.

Prefixul *des-* a fost moştenit în limba română în derivate de la verbe, dintre care unele sînt (semi)analizabile : *descoperi* < lat. *discooperire, despărţi* < lat. *dispartire, despune* < lat. *disponere, destoarce* < lat. *distorquere, dezlega* < lat. *disligare* etc.

1. La unele formaţii cu *des-* există incertitudine dacă sînt moştenite sau sînt formate pe teren românesc. De exemplu, în cazul lui *defăima* (şi *desfăima*) SCRIBAN propune ca etimon fie pe *faimă* (pe care TDRG îl socoteşte format după *defăima)*, fie lat. pop. **diffamiare* (după clasicul *defamo* şi *diffamo) ;* CIORANESCU crede că verbul este un derivat denominal de la *defaimă* (neatestat în dicţionarele curente). Puşcariu, *op. cit.*, p. 11 susţine etimologia latinească, propunînd şi un **disfamiare* pentru a explica varianta *desfăima*. — *Descăleca* ar putea proveni din *încăleca* prin schimb de prefix (SCRIBAN, CIORANESCU) sau, după cum dau majoritatea dicţionarelor, dintr-un lat. **discaballĭcāre* (TDRG, CDDE, CADE, DM). — Pentru *descheia* s-a propus ca etimon lat. *disclavare* (DM), dar şi rom. *cheie* (TDRG, SCRIBAN) şi *încheia* (CADE). — La *descînta*, etimonul latin e susţinut de Puşcariu (*op. cit.*, p. 7), CADE, CIORANESCU : **discantare ;* SCRIBAN trimite la *cînt*, iar TDRG la *încînta*. — Sub *descuia* SCRIBAN consemnează cele două ipoteze în legătură cu etimologia : *cui* (cf. şi TDRG, care trimite la *cui* şi *încuia)* şi *discuneare* (CADE, DM). — Pentru *desfăta*, cei mai mulţi cercetători au presupus un etimon latin în *dis-*. S-au reconstruit mai multe cuvinte latineşti care ar fi putut sta la baza verbului românesc : **disfautare, *disfatare, *diseffetāre* etc. (vezi Puşcariu, *op. cit.*, p. 18—19 şi CIORANESCU). Etimologia românească este susţinută de SCRIBAN *(făt, fată)* şi, mai recent, de G. Mihăilă, în SCL XIX (1968), nr. 4, p. 417—418, care demonstrează cu citate din textele vechi legătura cu *fată* „fecioară", sensul iniţial al verbului fiind „a dezvirgina", sens de la care au evoluat celelalte, ca „a simţi plăcere senzuală ; a petrece ; a (se) delecta" etc. — Cu excepţia lui Puşcariu *(op. cit.*, p. 10), care spune că în *desmînta* „abraten" nu este sigur dacă avem a face cu prefixul *de*-$_3$ sau *des-* ataşat la

*smintă*, majoritatea cercetătorilor propun un etimon latin cu *dis-* : **dismantāre* (dat ca probabil de CIORANESCU din lat. *mantāre* „esperar", intensiv al lui *manēre*), **dismentāre* (din *mens* TDRG) sau **dismonitāre* (Giuglea, la CIORANESCU). — La *despica* majoritatea cercetătorilor susțin etimologia latină : *dēspicāre* (SCRIBAN, CIORANESCU). Vezi discuția mai pe larg la GRAUR, E. 88, care nu exclude nici legătura cu *specio*, dar respinge posibilitatea derivării din *spic* (cf. DM), prin care nu se explică din punct de vedere semantic. — Pentru *dezbrăca* s-a propus un etimon neatestat **disbracare* (cf. TDRG, CDDE) ; Pușcariu, *op. cit.*, p. 4 trimite și la *bracă* și *îmbrăca* (pentru ultimul vezi și A. Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1955, I, p. 357). — În cazul lui *de(z)juga* s-a reconstruit un etimon latin **disiugare* (TDRG, CADE, Lombard, *op. cit.*, p. 356, DM), dar s-a susținut și derivarea pe teren românesc din *jug* (SCRIBAN). — Afară de CIORANESCU, majoritatea dicționarelor (TDRG, CADE, SCRIBAN, DM) îl derivă pe *dezmăța(t)* din *mațe*. CIORANESCU nu este de acord cu această etimologie, socotind-o nepotrivită din punct de vedere semantic și propune un etimon latin **dismētiāre* (din lat. *mētīri*).

2. Alte formații conținînd pe *dez-* au etimologie și mai complicată și e greu de afirmat dacă sînt (semi)analizabile în română. Așa este *dezbăra*, care a fost legat de unii cercetători de *dezbăiera* (cf. HEM 2364, SCRIBAN) ; ultimul dicționar trimite și la v. gr. *báros* „greutate", ca și la it. *sbarazzare* (după ZINGARELLI format din *imbarazzare* cu schimb de prefix), fr. *débarrasser* „a cotorosi" (formație cu *dé-* de la *embarrasser* ROBERT, s.v.) ; Pușcariu, *op. cit.*, p. 20 trimite și la un eventual **disbaiulare*, iar TDRG îl leagă de v. sl. *brati*. — Pentru *dezmetici* există ipoteza moștenirii dintr-un lat. **dismatticare* < *mattus* (care s-ar găsi și în *ameți* < **ammattire*), cf. Pușcariu, *op. cit.*, p. 16, dar și a formării în română din *dezmetic*, prin schimb de prefix cu *bezmetic* (cf. TDRG, SCRIBAN, CADE).

3. În *dezmierda* (neanalizabil) majoritatea cercetătorilor recunosc că au de a face cu un derivat cu *dis-* din latină, deși etimonul nu este atestat ; s-a reconstruit un **dismerdāre* din *merda* (Pușcariu, *op. cit.*, p. 16, SCRIBAN, CIORANESCU și CADE).

Formațiile cu *des-*, *dez-* sînt atestate începînd cu primele texte românești și apar în toate perioadele de dezvoltare a limbii. Pentru atestări din secolul al XVI-lea vezi VASILIU, D. C. 252 : *descoperi*, *desface*, *despărți* ; *dezbate*, *dezgvozdi*, *dezrădăcina*, *dezrupe* și ASAN, D. P. H. 209 : *descînta*, *descumpăra*, *desface* ; pentru varianta $de\text{-}_1$ vezi *defăima* Dosoftei, la TDRG.

Cu prefixul vechi *de(s)-* au fost adaptate cuvinte din limbi neromanice, unele formate cu alte prefixe, altele fără prefix : *desluși* cf. sl. *doslušati*, *dezgîrci* „a separa, a îndepărta" cf. scr. *razgrnuti* etc. ; *dezlupi* „a coji" cf. sl. *lupiti* „a coji".

Pentru *de(s)ciocăla* „a descheia, a desface din încheieturi, a descompune, a demonta", explicat adesea prin *ciocălău* (SCRIBAN, CADE, DM), ni se pare mai convingătoare explicația lui Al. Procopovici (în DR X, partea a II-a, 1943, p. (313—314), care propune ca etimon magh. *csukló* „încheietură, articulație".

Începînd cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, alături de prefixul moștenit sînt împrumutate din limba franceză dubletele sale neologice reprezentînd la origine mai ales pe lat. *dis-*, uneori și pe *de-*.

Încă din latina populară *dis-* tinde să elimine pe *de-* (cf. ILR I 104) ; în franceză urmașii lui *dis-* au înlocuit în cea mai mare parte pe *de-* din latină (MEYER-LÜBKE, G. II 674—675, DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, s.v. *dé-*, Graur, în LR IX (1960), nr. 3, p. 29 ș.u.).

Prefixul vechi *des-* a fost întărit prin împrumuturi : în formele *des-(dez-)* s-a adaptat fr. *dés-* reprezentînd lat. *dis-* : *deshidrata*, cf. fr. *déshydrater* ; *dezinteresa*, cf. fr. *désintéresser* ; *dezorienta*, cf. fr. *désorienter* etc.

Prefixul $de\text{-}_2$ (din aceeași serie cu *des-*) reprezintă, în cea mai mare parte a cazurilor, fr. *dé-* (variantă a prefixului *dés-* înainte de consoană sau urmașul lat. *de-*) : *decarbura*, cf. fr. *décarburer* ; *deflora*, cf. fr. *déflorer* ; *demoraliza*, cf. fr. *démoraliser* etc. Cu valoare negativă $de\text{-}_2$ provine și din lat. *de-*, împrumutat în aceeași perioadă cu fr. *dé-* : *decapita*, cf. fr. *décapiter*, lat. *decapitare* ; *decolora*, cf. fr. *décolorer*, lat. *decolorare* ; *deforma*, cf. fr. *déformer*, lat. *deformare* ; *degrada*, cf. fr. *dégrader*, lat. *degradare* etc.

Dintre formațiile negative moștenite cu prefixul latin *de-* numai *depăra* cu varianta *dăpăra* (cf. lat. *depilare*) este analizabil. Dar acest verb are forme flexionare (prezent *dapăr*, *daperi* etc.) în care nu se mai recunoaște prefixul *de-*.

În epoca pătrunderii primelor împrumuturi din franceză sau latină, prefixul redă forma din cuvîntul de origine sau este „românizat”:

a. împrumuturi: *dezarmat* Văcărescu (1830), la CLOSE, D., cf. fr. *désarmé*; *deforma*, cf. fr. *déformer*, lat. *deformare*; *dezoxida* (1848), la URSU, T., cf. fr. *désoxyder*; *dezoxigena* (1848), la URSU, T., cf. fr. *désoxygéner*; *decolorant* (1852), la URSU, T., cf. fr. *décolorant*; *dezinfecta* (1852), la URSU, T., cf. fr. *désinfecter* etc.;

b. semicalcuri

α) cu românizarea prefixului: *destrona* Eliade (1834), la CLOSE, D. 280, cf. fr. *détroner*; *descolora* (1848) la URSU, T., cf. fr. *décolorer* (lat. *decolorare*); *deznaționaliza* Bălcescu, la DRINCU, P. V. 61, cf. fr. *dénationaliser* etc.

β) cu românizarea temei: *decompune* (1836), la URSU, T., cf. fr. *décomposer*; *descinstit* Eliade (1837), la CLOSE, D. 279, cf. fr. *déshonoré*;

c. calcuri (se traduce atît prefixul, cît și tema): *descompune* (1832), la URSU, T. și *dezalcătui* (1814–1818), la URSU, T., cf. fr. *décomposer*; *despopula* Văcărescu (1834), la CLOSE, D. 280, cf. fr. *dépeupler*; *desregulat* Eliade (1837), la CLOSE, D. 280, cf. fr. *déréglé*; *dezgust* Eliade (1837) și *dezgusta* Alexandrescu (1838), la CLOSE, D. 280, cf. fr. *dégoût*, *dégoûter* etc.

Verbul *desfide* este un calc parțial dacă pornim de la etimonul latin *(diffidere)* și total dacă avem în vedere pe cel francez *(défier)*.

Calcurile (parțiale sau totale) nu s-au păstrat toate mai tîrziu, fiind de obicei înlocuite cu împrumuturi: *destrona* prin *detrona*, *descolora* prin *decolora*, *desregulat* prin *dereglat* etc. Uneori însă s-a impus forma calchiată: *descompune*, *deznaționaliza*, *dezgust(a)* etc.

În unele cuvinte *de-*$_2$ negativ ar fi putut pătrunde și din germană sau engleză. De exemplu, *demodulație* < germ. *Demodulation* (DN[2]), engl. *demodulation*.

MDE indică originea franceză, dar nu am identificat în această limbă un cuvînt corespunzător.

Prefixul neologic *dis-* a fost redat în unele cazuri prin *des-*, dubletul său vechi: *dispreț* — *despreț*, *disprețui* — *desprețui*, *discorda* — *descorda* etc.

Uneori variantele deosebite ale unui cuvînt începînd cu *de(s)-* și *di(s)-* se explică prin etimoane diferite: *despera/dispera*, cf. lat. *desperare*, fr. *désespérer*, it. *disperare*; *deforma/difforma* (a. 1848), la URSU, T., cf. fr. *déformer* și *difformer* etc. (vezi și *DIS-* § 4).

Cu prefixul *des-* sînt calchiate uneori cuvintele franceze formate cu *ex-*: *descreierat* = fr. *écervelé*, *descărna* = fr. *écharner*, *deșțăra* = fr. *expatrier*.

Vezi Pușcariu, *op. cit.*, p. 7.

Varianta dezvoltată *destr-* se explică prin înlocuirea primei părți a prefixului *întru-* cu *des-*: de la verbe de tipul *întrarma*, *întrauri* unii scriitori ardeleni (P. Maior, I. Pop-Reteganul) au format pe *destrarma*, *destrauri*; vezi și *destrunoca* (Maramureș) „a dezbina, a învrăjbi”, format după *întrunoca* (< *într-un loc*). Prin *destr-* se explică varianta *dest-* din *destumfla* (MAT. FOLK. la Pușcariu, *op. cit.*, p. 6).

În general, valorile prefixelor românești corespund celor ale prefixelor de origine. S-au dezvoltat pe teren românesc valorile de sub 3 și 4 (intrarea într-o anumită perioadă, valoare accidentală, și valoarea de indicator). Nu se explică prin model străin verbele formate cu *des-* care au aceeași valoare semantică cu baza lor.

Nerecunoscînd valoarea de indicator a prefixului *des-*, R. Todoran (în CL XVIII, 1973, nr. 1, p. 40 – 41) socotește că formații ca *deschilini*, *descoji* (în care prefixul nu are rol privativ) ar putea proveni din sintagmele *de chilin* „separat, despărțit”, respectiv *de coajă*, de unde ar

fi rezultat verbele compuse cu prepoziţia *de*: **dechilini*, **decoji* în care *de* a fost înlocuit cu *des-* (substituire favorizată de existenţa variantei fonetice *de-* a lui *des-* înainte de siflante şi sibilante). Această explicaţie nu rezistă însă la alte verbe în care *des-* nu are sens negativ: *dezgoli*, *dezridica*, *dezrupe* etc.

5. Originea temelor la care se ataşează prefixele *des-*, *de-*$_2$ este variată:

— latină (moştenite): *delînare*, *demutizare*, *depănuşător*, *depăra*, *desăra*, *desărcina*, *descălca*, *descăpăţîna*, *descărna*, *descoase*, *descreierat*, *descreşte*, *descreţi*, *descrunta*, *dezamăgi*, *dezbate*, *de(z)juga* etc.;

— comună cu albaneza: *dezaburire*, *dezgropa*, *dezmugurire*;

— slavă: *decălire*, *decositorire*, *dejghebat*, *denisipator*, *descerni*, *descîlci*, *descleia*, *descleşta*, *descloci*, *descolăci*, *descotorosi*, *descumpăni*, *desfătui*, *despleti*, *despotcovi*, *despovăra*, *deszăpezi*, *deszăvorî* etc.;

— maghiară: *descelui*, *descetlui*, *deschilini*, *deshăma*, *deşucheat*, *dezalcătui* etc.;

— turcă: *derăfturat*, *desăxăna*, *deschiaburi*, *deschiorî*, *dezbuluci*, *dezgheal* etc.;

— greacă: *desclironomisi*, *dezaharificare*, *dezarhieri*;

— latino-romanică: *debloca*, *decalcifia*, *decalibra*, *decapota*, *decarbura*, *declasa*, *deconecta*, *decupla*, *defavoare*, *degaza*, *demobiliza*, *deparafina*, *detrona*, *detensionare*, *detubare*; *descoperta*, *despoliticianiza*, *dezaglomera*, *dezanexa*, *dezaprecia*, *dezasfaltare*, *dezomogenizare* etc.;

— germană: *degipsare*, *descătărăma*, *deşuruba*, *dezeţuire*, *deznituire* etc.;

— nesigură: *desciumpăvi*, *desciunti*, *descîrliga*, *despocîlti*, *destărbăci*, *dezbumba*, *dezgărdina*, *dezmîhni*, *deznoroi* etc.

Atît *des-*, cît şi *de-*$_2$ se ataşează la teme de origine variată (*de-*$_2$ nu se întîlneşte în formaţii avînd teme de origine comună cu albaneza, maghiară sau nesigură). Formaţiile cu *de-*$_2$ predomină la temele de origine latino-romanică; în toate celelalte cazuri însă formaţiile cu *des-* sînt mai numeroase. La derivatele cu *des-* se disting din punct de vedere numeric cele cu teme moştenite şi de origine slavă.

6. Prefixele *des-* şi *de-*$_2$ sînt productive în limba noastră. Numărul mare de derivate cu *des-* (*dez-*) se explică şi prin întărirea prefixului vechi datorită împrumuturilor neologice conţinînd prefixul francez omonim. Productivitatea prefixului vechi se datoreşte şi valorii expresive a formaţiilor sale în construcţii în care sînt folosite alături de verbul simplu (tipul *face şi desface*). Aşa se explică creaţiile ocazionale: *dezbăta*, *dezadormi* etc. (IORDAN, LRA 197—198, STIL. 211—212) şi numeroasele formaţii din descîntece în care apar opoziţii mai mult sau mai puţin curioase: *păşi/despăşi*, *petrece/despetrece*, *mînca/dezmînca* etc. De asemenea, din punct de vedere semantic, formaţiile cu *de(s)-* sînt foarte necesare în limbajul tehnico-ştiinţific pentru a exprima o anumită operaţie care anulează efectul alteia sau prin care se înlătură o anumită substanţă etc.

7. Prefixul *des-* este folosit pe tot teritoriul de limbă română, în toate epocile de dezvoltare a limbii şi în toate stilurile ei. Prefixul *de-*$_2$ aparţine limbajului cultivat, cu precădere celui tehnico-ştiinţific. Numeroase formaţii cu cele două prefixe au o circulaţie restrînsă la un anumit domeniu. Aşa sînt unii termeni uzitaţi numai în limbajul tehnico-ştiinţific: *debenzolare*, *decanulare*, *dedolomitizare*, *deflebotomizare*, *deplumbare*, *dezamarare*, *dezomogenizare* etc.

Între *des-* şi *de-*$_2$, neologic, există o concurenţă care se manifestă în existenţa unor dublete de la aceeaşi temă, mai ales cînd aceasta din

urmă este neologică (cf. IORDAN, LRA 196—197). Forma cu *de-* apare de obicei în vorbirea cultă, iar cea cu *des-* caracterizează vorbirea populară; vezi exemple ca: *de(s)hidrogena*, *de(s)personaliza*, *de(s)politicianiza*, *de(z)garnisi*, *de(z)mobiliza* etc. Tendința este să se prefere în unele cazuri *des-*, mai vechi, și cu o mai mare forță expresivă (de exemplu *despersonalizat* H. Papadat-Bengescu, la IORDAN, LRA 197). Variația *de-/des-* poate apărea și la unele formații din limbajul tehnic avînd o bază din fondul vechi al limbii, deși aici ne-am aștepta să găsim numai prefixul vechi *des-*: *de(s)căli(re)*. În sfîrșit, trebuie menționate dubletele aparținînd unor epoci și stiluri diferite care prezintă și deosebire semantică: *desflori* „a-și pierde florile" (învechit) și *deflora* (literar), *dezlîna* (literar) și *delîna(re)* (tehnic).

Există și formații ocazionale cu cele două prefixe care nu s-au impus: *deloial; descaragializa*, *descăpui*, *desputernici*, *deșțăra* etc.; în această categorie pot fi considerate și verbele cu *des-* folosite numai în descîntece: *descîrni*, *despăși*, *despetrece*, *destrîmba*, *dezmelița*, *dezmînca* etc. Prefixul *des-* apare frecvent atît în limba populară și regională, cît și în cea cultă, iar o mare parte a derivatelor sale aparțin limbii comune: *descoase*, *desface*, *destrăma*, *dezminți*, *dezobișnui*, *dezumfla*, *dezvinovăți* etc.

***DEZ- vezi DES-***

***DI-$_1$ vezi DIA-***

***DI-$_2$ vezi DIS-***

## *DIA- (DI-$_1$)*

**1.** Prefixul *dia-* are varianta *di-$_1$*, în combinație cu o temă care începe cu o vocală *(a* mai ales, dar și *e)*: *diacustică*, *diartroză*, *dielectric*, *diereză*.

Această variantă este omonimă cu elementul de compunere *di-* „doi" < gr. δι-, pentru care vezi FC I 247. Confuzia cu acest element de compunere se poate produce la formațiile în care prefixul *di(a)-*are sensul „între": de exemplu *dialog* „conversație" este înțeles de unii vorbitori numai drept „conversație între doi vorbitori" (vezi Al. Graur, *Puțină aritmetică*, p. 115).

În derivate, *dia-* are un accent secundar pe prima silabă *dìa-*. Numai în puține cazuri găsim variantă *diá-* cu accentul (principal) pe a doua silabă ca în *diástolă* și (înv.) *diámetru*, *diáfragmă* (vezi p. 95).

**2.** În DM sînt înregistrate 6 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 13 din alte izvoare:

*diabaz* Min. (DER), *diacaustică* Fiz. (LTR$^2$), *diacustică* (DN$^2$), *diaelectric* (LTR$^2$), *diafilm* (DN$^2$, LTR$^2$), *diafonie* (DN$^2$, DER), *diageneză* Geol. (DER, LTR$^2$), *diamalț* (DER), *diamorfină* (D. MED.), *diapauză* Zool. (DER), *diaproiecție* (LTR$^2$), *diartroză* Anat. (DER, LTR$^2$), *diaspor* Min. (DER, LTR$^2$).

Nu am luat în considerație cuvîntul *diacritic (semne diacritice)*, deoarece în limba română nu se simte legătura semantică dintre derivat și cuvîntul de bază.

Derivatele sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *diabaz*, *diacaustică*, *diacustică*, *diafilm*, *diafonie*, *diageneză*, *diamalț*, *diametru*, *diamorfină*, *diapauză*, *diapozitiv*, *diaproiecție*, *diartroză*, *diaspor*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *diacronic*, *diaelectric* și *dielectric*, *diamagnetic*, *diatonică* (f.).

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *diaclinal* (LTR²), cf. *sinclinal; diafiză* (DN²), cf. *hipofiză; diaforá* (Cantemir, în DA ms.), cf. *anaforá; diagnoză*, cf. *prognoză; diagramă*, cf. *anagramă; dializă*, cf. *analiză; dialog*, cf. *monolog; diaplegie* (DN²), cf. *hemiplegie; diaree*, cf. *logoree; diascop* (DER, LTR²), cf. *episcop* s.n., *electroscop; diastaltic* (DN²), cf. *peristaltic; diastază*, cf. *metastază; diastil* (DN²), cf. *peristil; diastolă*, cf. *sistolă; diatermie*, cf. *termic; diateză*, cf. *metateză; diereză*, cf. *sinereză*.

3. Formaţiile cu *dia-* au următoarele valori:

1) s t r ă b a t e r e a („prin, de-a lungul"): *diacronic, diageneză, diatermie* „încălzirea ţesuturilor dinăuntrul corpurilor (cu ajutorul curenţilor de înaltă frecvenţă)";

2) t r e c e r e a dintr-un loc în altul, dintr-un sens în altul („de la... ... la"): *diafonie* „trecere a unui semnal de pe o cale de transmisiune pe o altă cale", *diamagnetic* „care se deplasează de la un cîmp magnetic mai intens spre altul mai slab" etc.;

3) poziţia de m i j l o c („între"): *diartroză* „articulaţie mobilă dintre oase"; vezi şi semianalizabilul *diafiză;*

4) i n t e n s i f i c a r e a : *diamalţ* „extract din malţ uscat", *diamorfină* „derivat al morfinei mai puternic decît ea";

La acest sens se încadrează şi semianalizabilul *diaplegie* „paralizie totală" (DN²).

5) o p o z i ţ i a („contra"): *dielectric* „izolant electric".

În unele derivate valoarea prefixului e mai puţin clară: *diapauză, (gamă) diatonică* „succesiune de mai multe sunete la distanţă de tonuri şi semitonuri", *diaspor. Diafilm, diapozitiv, diaproiecţie* şi *diascop* sînt legate de sensul de sub 1 („prin"), pornind de la transparenţa imaginilor.

4. *Dia-* este un prefix neologic de origine grecească (διά-), care a pătruns în limba română prin împrumuturi, fie direct din greacă, fie din latină sau, mai ales, din limbile romanice (uneori chiar pe mai multe căi); împrumuturile din alte limbi sînt rare:

| | |
|---|---|
| (analizabile) | *diamagnetic* — fr. *diamagnétique; diametru* — fr. *diamètre*, ngr. διάμετρος; |
| (semianalizabile) | *dialog* — gr. διάλογος, fr. *dialogue*, it. *dialogo*, germ. *Dialog;* |
| (neanalizabile) | *diafragmă* — lat. *diafragma*, ngr. διάφραγμα, fr. *diaphragme*. |

În greceşte διά- avea valorile: separarea, pătrunderea (traversarea), superioritatea, terminarea şi trecerea dintr-un loc la altul şi distribuirea (BAILLY, s.v., RIEMANN-GOELZER, GR. GR. 340). Cu aceleaşi sensuri prefixul a fost împrumutat şi în franceză (cf. ROBERT, s.v.).

Varianta de accentuare *diá-* (de ex. *diámetru)* reproduce accentul prefixului grecesc.

Uneori e greu de ştiut de unde provine un anumit derivat atunci cînd dicţionarele străine nu-l menţionează. E cazul unui cuvînt ca *diafilm*, care are probabil o origine multiplă, dar nu e înregistrat decît în dicţionarele ruseşti sub forma диафильм (cf. HRISTEA, E. 114, nota 1).

Derivatele cu *dia-* au fost împrumutate sporadic la începutul secolului al XVIII-lea, dar mai ales spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor:

(analizabile) *diámetru* a. 1790 (URSU, T.);
(semianalizabile) *dialog* (Cantemir, în DA ms.);
(neanalizabile) *diáfragmă* a. 1829—1830 (URSU, T.).

În secolul al XVIII-lea au fost împrumutate unele grecisme, care nu s-au menţinut în limba română, ca, de exemplu: (semianalizabil) *diaforá* „neînţelegere", (neanalizabil) *diacrisis* „discernămînt" a. 1786 (în DA ms.) etc.

**5.** Temele derivatelor sînt neologice, mai ales de origine grecească şi latino-romanică (cf. însă *diamalţ* cu temă de origine germană).

**6.** Prefixul este neproductiv în limba română (apare numai în împrumuturi). Nu avem nici un derivat sigur românesc (ar putea fi însă termenii: *diaspor, diamalţ).*

**7.** Derivatele cu prefixul *dia-* aparţin stilului ştiinţific (fiind folosite în special în terminologia fizicii şi a medicinei).

## *DIS- (DIZ-, DI-₂)*

BENEŠ, P. 90 — 91; RIZESCU, P. N. 8 — 9, 23; FLOREA, P. N. 63, 64, 67, 68.

**1.** Prefixul *dis-* are următoarele variante fonetice: *diz-*, condiţionată de unele teme care încep cu o vocală sau cu o consoană sonoră *(dizarmonie, dizgraţie)* şi *di-*$_2$, necondiţionată fonetic *(diform)* sau condiţionată de prezenţa lui *s* ca primă consoană a temei *(disimula, disolubil)*. Sonorizarea lui *s* din *dis-* nu este însă obligatorie în relaţie cu teme care încep cu o consoană sonoră *(disjunct)*.

În unele cazuri, se sonorizează prima consoană a temei, ceea ce poate masca analiza formaţiei: *dizolva, dizoluţie* (cf. *disoluţie)*.

Prefixul *di(s)-* se deosebeşte de varianta omonimă regională a prefixului *de(s)-* prin repartiţia stilistică şi teritorială şi prin originea temelor (vezi *DES-, DE-*$_2$ § 1). Cf. totuşi în limba comună cazuri ca *dispera* pentru *despera* sau *diforma* pentru *deforma* (atras şi de existenţa lui *diform)*. Pentru încercările vechi de redare a lui *dis-* prin *des-* vezi § 4.

Faţă de elementul de compunere *dis-* „dificil, anormal" (pentru care vezi FC I 247), prefixul omonim se delimitează prin origine (elementul de compunere provine din greacă, de unde a pătruns şi în latină), parţial şi prin sens. Din punct de vedere semantic există unele apropieri în situaţiile în care formaţiile cu prefix au sensul de „insuficienţă calitativă, ceea ce e considerat subnormal" (compară derivatul *disonant* „care sună neplăcut" cu compusele din terminologia medicală de tipul *disfuncţie* „tulburare a funcţiei unui organism", *disovulaţie* „ovulaţie defectuoasă" etc.) şi chiar privativ, cu anumite teme (compară derivatul *disproporţie* cu compusul *disimetrie)*.

La acestea se adaugă o deosebire de ordin fonetic şi grafic: elementul de compunere îşi menţine finala nesonorizată înaintea unei vocale (vezi *disartroză, disovulaţie)* sau a unei consoane sonore (vezi *disgrafie, disgravidie)*.

Confuzia între elementul de compunere *dis-* şi prefixul omonim apare la RIZESCU, P. N. 8 — 9. Probabil că şi la FLOREA, P. N. 63 este vorba de o confuzie între *dis-* şi alte elemente de formare a cuvintelor, deoarece în locul citat apare un număr nejustificat de mare de formaţii cu *dis-* în DM: 60 (noi am înregistrat numai 20 în aceeaşi sursă, vezi mai jos).

Varianta *di-*$_2$ a prefixului *dis-* se deosebeşte: a) de elementul de compunere omonim prin sens (acesta din urmă înseamnă „dublu"), cf.

*dimorf* „cu două forme" şi *diform* „fără formă", şi b) de varianta $di$-$_1$ a prefixului *dia-* prin origine şi sens.

2. În DM sînt înregistrate 20 de formaţii a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 8 din alte surse:

*discontare* (DA ms.), *discontinua (ib.)*, *disentiment (ib.)*, *disolubil* „solubil" *(ib.)*, *disoluţie* „dizolvare" (URSU, T.; şi: *dizoluţie* DN²), *disparitate* „lipsă de paritate" (DA ms.), *distorsiune* „răsucire, torsiune a unei părţi a corpului" (DER, D. MED., DN², LTR²), *dizarmonie* (D. MED., DN², LTR²; şi: *dizarmonios, dizarmonic* DA ms.).

Derivatele cu prefixul *dis-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *difuziune, dispoziţie* „aşezare într-o anumită poziţie", *disproporţie, diversiune, dizgraţie* etc.; *discredit, dispreţ;* (formaţii parasintetice) *diform, disonanţă* etc.;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *discontinuu, disolubil;*

— un substantiv: (formaţie parasintetică) *disonant;*

III v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *disimula, displăcea, dispune* „a pune într-o anumită ordine", *distrage;*

— un substantiv: (formaţii parasintetice) *disculpa, disloca, distona;*

— un adjectiv: (formaţie parasintetică) *dilata.*

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *difracţie,* cf. *refracţie; discorda,* cf. *acorda, concorda, încorda; disimila,* cf. *asimila; disjunctiv,* cf. *conjunctiv; disocia,* cf. *asocia; dispărea,* cf. *apărea* etc.

*Dis-* formează de preferinţă substantive cu teme substantivale (mai ales substantive feminine, rar neutre). Urmează, în ordine descrescîndă, verbele şi, pe ultimul loc, adjectivele.

3. Prefixul are următoarele valori:

1) d i r e c ţ i a d i v e r g e n t ă, abaterea, separarea: *disloca, dispoziţie, dispune* „a pune altfel...", *distrage* „a abate atenţia cuiva...", *distona* „a fi de ton diferit" etc.;

2) sens n e g a t i v-p r i v a t i v

a) negaţia propriu-zisă (opusul, contrariul noţiunii exprimate de bază): *disculpa* „a nu fi în culpă", *displăcea* „a nu-i plăcea", *discontinuu* „care nu este continuu", *discursiv* „care nu este cursiv" etc.;

b) absenţa sau insuficienţa calitativă (sub ceea ce e considerat normal) a noţiunii exprimate de bază: *discredit* „pierderea creditului", *disproporţie* „lipsă de proporţie", *dizarmonie* „lipsă de armonie", *dizgraţie* „pierdere a graţiei" etc.; *diform, disentiment* „neînţelegere, nepotrivire", *disonant, distona* Muz. „a suna fals" etc.

La unele formaţii nu se poate remarca o diferenţă semantică faţă de cuvîntul bază: *disolubil* „solubil", *distorsiune* „torsiune". În ultima formaţie prefixul ar putea avea valoare de indicator pentru sensul de abatere (vezi valoarea de sub 1).

Valorile cel mai bine reprezentate ca număr de formaţii sînt cele de sub 2 (în special sensul privativ).

4. Prefixul neologic *dis-* reprezintă prefixul latin *dis-*, împrumutat direct sau prin intermediul limbilor romanice (parţial deci el este dubletul prefixului moştenit *des-*).

Valorile prefixului romănesc sînt cele ale prefixului latinesc *dis-* (cu varianta *di-*), pentru care vezi *DES-*.

Prefixul *di(s)-* a pătruns în limba noastră începînd din secolul al XIX-lea atît în cuvinte neanalizabile, cît şi analizabile.

Majoritatea cuvintelor conţinîndu-l pe *di(s)-* ne-au venit din franceză, dar în multe cazuri etimologia împrumuturilor este multiplă, ele putînd proveni, în egală măsură, din latină sau italiană. De exemplu : *diform*, cf. fr. *difforme*, lat. *difformis ; disoluţie*, cf. lat. *dissolutio*, fr. *dissolution ; dispoziţie*, cf. fr. *disposition*, it. *disposizione*, lat. *dispositio ; disproporţie*, cf. fr. *disproportion*, it. *disproporzione* etc.

Izolat, *dis-* se explică şi din germană (cf. *distona* din germ. *distonieren)*.

A existat la început o perioadă de şovăire în adaptarea formaţiilor cu *dis-*, acesta din urmă fiind confundat în unele cazuri cu dubletul său vechi : *des-*. Aşa se explică în unele situaţii variaţiile cu *des-* şi *dis-* de la aceeaşi temă : *dispreţ/despreţ* C. Negruzzi, în DA ms., *dispreţui/despreţui* id. *ib.*, *discorda/descorda* DN² etc.

Alteori dubletele se pot explica prin etimologii diferite : *dispera* şi *despera*, *diforma* şi *deforma* (vezi mai pe larg la *DES-* § 4).

Pe teren românesc, prefixul *dis-* a intrat în componenţa cîtorva semicalcuri : verbele *displăcea* (cf. it. *dispiacere*, fr. *déplaire)*, *dispune* (cf. lat. *disponere*, fr. *disposer)*, *distrage* (cf. lat. *distrahere*, fr. *distraire)* şi substantivul *dispreţ* (cf. şi verbul *dispreţui)*, care are drept corespondent it. *disprezzo*, dar în componenţa căruia intră un cuvînt vechi în limbă : *preţ* (cf. şi derivatul *preţui)*.

Din punct de vedere formal şi *discontare* cu sensul probabil ,,diferenţă de bani, rest'' (Mihail Davidoglu, *Minerii*. Dramă în 3 acte. Editura de stat, 1949, p. 60) ar putea constitui un semicalc după germ. *Diskont*, *Diskontierung* ,,scontare, scont'' (cf. şi fr. *décompter* şi rom. *cont)*.

**5.** Marea majoritate a temelor la care sînt raportabile formaţiile în *dis-* sînt neologisme de origine latino-romanică : *difuziune*, *discontinuu*, *discredit*, *disculpa*, *discursiv*, *disproporţie* etc. Cîteva formaţii sînt raportabile la teme moştenite : *disloca*, *displăcea*, *dispreţ*, *dispune*, *distrage*.

Aceste ultime formaţii (majoritatea semicalcuri) dovedesc că prefixul *dis-* are o oarecare productivitate pe terenul limbii române.

**6.** Formaţiile analizabile cu *dis-* aparţin limbii literare. O serie de cuvinte au pătruns în limba comună : *displăcea*, *dispoziţie*, *dispreţ*, *dispune*, *dizgraţios*.

***DIZ-* vezi *DIS-***

## *DO- (D-)*

AUERBACH, V. 228 ; PETROVICI, ALMĂJ, 38, 148, 149 ; COTEANU, E. 64 ; Maria Clopoţel, *Despre ,,aspectul'' verbal în graiurile bănăţene*, în ,,Studia Universitatis Babeş-Bolyai'', 1964, 1, p. 125 — 126 ; I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromâneşti ză- şi do-*, în SMFC IV 33—36 ; GL. OLT. 34—35 ; COHUŢ-VULPE, P. F. 374 — 380.

**1.** Prefixul *do-* apare în aceleaşi graiuri cu adverbul *do*, care are sensurile : ,,de tot, chiar'' (COHUŢ-VULPE, P.F. 376—377, L. Costin, Novacoviciu în DA ms.), ,,aproape, aproape de tot'' (FOLCLOR OLT.-MUNT. I,

Gregorian, în GR.S. VII (1937), 32—193, adesea împreună cu adverbul *mai*: *mai do* „aproape, cît pe-aci" cf. JAHRESBERICHT, VII 43, GL. OLT.). Ca adverb (precedat uneori de *mai*), *do* poate determina un verb: *mai do terminasem vinul* (COHUȚ-VULPE, P.F. 379), un adjectiv: *eu îs bolnavă mai do moartă* (id. *ib*., p. 379), un numeral: [fata] *s-a măritat de șaisprece, n-o do avut șaisprece* (id. *ib*., p. 376). Sensul de „cît pe-aci", „gata de" al adverbului *do* se întîlnește, mai ales, în exemple cu verbul la conjunctiv: *Puii de mierlă, pînă mai do să zboare, sînt în piele goi* (SMFC IV 34); cf. și construcții de tipul *era să*: *Era mai do să cad, dar n-am căzut* (*ib*.).

În unele cazuri e greu de stabilit statutul de prefix sau cel de adverb al lui *do*.

1. Em. Petrovici și D. Șandru, în BL V (1937), p. 129, interpretează pe *do* numai ca prefix, în timp ce M. Gregorian, numai ca adverb. Deși analizează valorile specifice ale prefixului *do-* și ale adverbului *do*, I. Rizescu nu enunță și alte criterii de delimitare a lor. De acest aspect s-a ocupat mai recent Magdalena Vulpe. Pe lîngă criteriul semantic, autoarea invocă și topica, mai precis posibilitatea intercalării unui cuvînt (sau a mai multor cuvinte) între adverbul *do* și termenul determinat, ceea ce nu e posibil în cazul prefixului *do-*. Astfel, în exemplul: [cașul] *cînd îi mai do el fiert, se-ngroașă* COHUȚ-VULPE, P. F. 376, între adverbul *do* și cuvîntul determinat *fiert* a fost introdus pronumele *el*. Dar chiar și aceste criterii, după cum afirmă autoarea, lasă deschisă în unele cazuri „posibilitatea unei duble interpretări" (id. *ib*., p. 377). Considerăm neîntemeiată „regula" formulată de M. Vulpe, după care *do-* ca prefix determină numai verbe, nu și adjective (vezi prefixele *pre(a)-*, *răs-* etc.). În fraza: *găsesc un junculete ... mort/nu do mort/numai se zbătea* COHUȚ-VULPE, P. F. 376, autoarea consideră că am avea a face cu adverbul *do*, deoarece acesta determină un adjectiv (*mort*) și are sensul „de tot", sens care dealtfel poate fi întîlnit și la prefixul *do-* (vezi *lucr. cit*., p. 375).

2. Dificultatea de a delimita prefixul de adverb se reflectă și în scris: *do* apare separat într-un exemplu ca: *do mort*, cu cratimă: *do-ari* (PETROVICI, ALMĂJ, 148) sau împreună cu cuvîntul următor: *dogăta*.

2. Prefixul *do-* are varianta *d-* (*dobîrși*, *doborî*).

3. În DM este înregistrat un singur derivat a n a l i z a b i l: *doborî*, la care se adaugă 31 de derivate regionale din alte surse:

*doajunge* „a ajunge de-a binelea" (PETROVICI, ALMĂJ, 248; Șandru, în BL V (1937), 129), „a ajunge (chiar la)..." (COHUȚ-VULPE, P. F. 326), *doalb* „alb de tot" (Șandru, în BL V (1937), 129), *doaranja* „a termina de aranjat" (GL. OLT.), *doarde* „a arde de tot" (*ib*.), *doavea* „a avea îndeajuns" (PETROVICI, ALMĂJ, 148), „a avea (chiar ...)" (COHUȚ-VULPE, P. F. 326), *dobăga* (id. *ib*., 375), *dobine* (SMFC IV 35), *dobîrși* „a sfîrși" (DENSUSIANU, Ț. H. 214), (*ne*)*docioplit* „grosolan, necioplit" (DLR), *docînta* „a termina de cîntat" (PETROVICI, ALMĂJ, 148), *docurge* „a curge pînă la sfîrșit" (*ib*.), *doda* „a da" (*ib*.), *doduce* „a se duce (chiar...)" (COHUȚ-VULPE, P. F. 327), *doface* „a termina de făcut" (Șandru, în BL V (1937), 129, GL. OLT., COHUȚ-VULPE, P. F. 327), *dofi* „a fi" (GL. OLT.), „a fi chiar, încă" (COHUȚ-VULPE, P. F. 327), *dofierbe* „a fierbe de tot" (GL. OLT.), *dogăsi* „a găsi" (*ib*.), *dogăta* „a (se) isprăvi de tot" (PETROVICI, ALMĂJ, 148), *dogăti* „a termina de gătit (mîncarea)" (GL. OLT.), *doînvigui* „a se împlini, a (se) aduna, a (se) termina de adunat" (COHUȚ-VULPE, P. F. 327, 375), *dolăsa* „a (se) lăsa de tot" (Hodoș, în DLR ms.), *dolua* „a lua de tot" (COHUȚ-VULPE, P. F. 327, 375), *domulge* „a termina de muls" (PETROVICI, ALMĂJ, 149, COHUȚ-VULPE, P. F. 327), *donkiia* „a încheia de tot" (PETROVICI, ALMĂJ, 149), *doomorî* „a omorî de tot" (COHUȚ-VULPE, P. F. 327), *doplin* „plin de tot" (PETROVICI, ALMĂJ, 149), *doras* „plin ras" (*ib*.), *dospune* „a spune" (GL. OLT.), *dosurd* „surd (de tot)" (*ib*.), *dotermina* „a termina (de tot)" (*ib*., COHUȚ-VULPE, P. F. 327), *dozice* „a zice" (GL. OLT).

Derivatele cu *do-* sînt:

I v e r b e (frecvente), analizabile în raport cu un verb: *doaduce*, *doajunge*, *doface*, *dofierbe*, *dogăti*, *dolăsa*, *domulge*, *dostrica* etc.;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *doalb*, *doplin*, *dosurd*;

III a d v e r b, analizabil în raport cu un adverb: *dobine*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *dobîndi*, cf. *izbîndi*, *prebîndi*; *dogori*, cf. *prigori*.

4. Prefixul *do-* are valorile:

a) aspectuală perfectivă (îndeplinirea completă a unei acţiuni): *doaranja, docurge (Dżeżitu-al mic mi-l tăiai. Cursă sînźi, nu docursă*, PETROVICI, ALMĂJ, 70), *doface, dolăsa, dolua, dostrica* etc.;

b) intensivă (la adjective): *doalb, doplin* etc.

Vezi şi COTEANU, E. 64, EVSEEV, S. 93. În unele cazuri, valoarea derivatului este apropiată de cea a temei: *dobine (Apruape ie mai dobine pentru pomi.* SMFC IV 35), *doda (Mori, mîndruțo o ći scoală, Ori dodă-m şi mie boală!* PETROVICI, ALMĂJ, 70), *dogăsi*.
Uneori derivatele în care *do-* are valoarea „chiar" sînt însoţite şi de adverbul *chiar*, prezenţa acestuia din urmă fiind redundantă: *dofi (N-a dofost kar de tot săsetă.* GL. OLT.), *dozice (Să nu dozîsem kar așă.* GL. OLT.).

5. Prefixul *do-* a pătruns în limba română prin împrumuturi din bulgară şi sîrbocroată (rar din vechea slavă).

1. În vechea slavă *do* exprimă faptul că acţiunea e îndeplinită „pînă la un punct, pînă la capăt": доити „a sosi, a ajunge", доконьчати „a termina" VAILLANT, V. S. 338). Aceeaşi valoare o are prefixul în sîrbocroată şi în bulgară: scr. *dočitati* „a citi pînă la capăt", *dogradili* „a termina de construit", *dovreti* „a sfîrşi fermentarea"; bg. дочета „a citi pînă la capăt", доям „a mînca pe săturate" (cf. RJ. IAZU, s.v., L. Andreičin, M. Ivanov, K. Popov, *Съвременен български език*, Sofia, 1957, p. 8). În sîrbocroată, în texte mai vechi, *do* are şi funcţiunea de adverb cu valoarea „de tot, chiar", rar folosit. Cu această funcţiune *do* a fost împrumutat şi în limba română, în graiurile din Banat şi din regiunile limitrofe; vezi § 1. Nu poate fi exclusă nici ipoteza că adverbul *do* s-a dezvoltat din prefixul *do-*, pe teren românesc (cf. COHUŢ-VULPE, P. F. 377).
2 După G. Weigand, sensul derivatelor româneşti cu *do-* s-ar explica prin influenţa magh. *meg* (*Der banater Dialekt*, în JAHRESBERICHT III (1896), 232), ceea ce nu poate fi admis.

Prefixul a fost probabil detaşat din împrumuturi analizabile şi semianalizabile ca: *doborî* < bg. *доборя* (analizabil în raport cu *oborî* < v.sl. оборити); *dobîrşi*, cf. scr. *dovršiti* (analizabil în raport cu *obîrşi*, de la *obîrşie*, cf. v.sl. обрѫшати); *dogori (dogorî)*, cf. bg. *догорям (догорявам)*, scr. *dogorjeti*, v. sl. догорѣти (cf. *prigori*).

De asemenea *do-* a fost „simţit" ca prefix din derivate bulgare sau sîrbocroate în care temele există independent în româneşte (poate şi derivatele, deşi textele româneşti nu le atestă), ca, de exemplu: scr. *dočitati*, bg. *дочета*, bg. *доплащам* „a plăti ceva în plus" etc. Unele împrumuturi cu prefixul *do-* sînt neanalizabile pentru vorbitorii români: *dojeni* < v. sl. досєнѫ < догнати; *domoli*, cf. rus. *домолиться* (<v. sl. домолити сѧ).

Pentru ultimul cuvînt vezi GRAUR, E. 90, care, pe lîngă etimologia propusă, nu exclude nici posibilitatea influenţei lui *moale* asupra familiei: *domol, domoli, nemoliţi*; vezi şi TDRG, s.v. *domoli*.

6. Ca origine, temele la care se adaugă prefixul sînt:
— latine moştenite (cele mai multe): *doavea, dolăsa, doplin, dospune, dosurd, dozice* etc.;
— slave: *dobîrşi, doborî, dociti* etc.;
— comune cu albaneza: *dogăta*;
— neologice: *doaranja, dotermina*.

7. Cu excepţia lui *doborî*, general în limbă, derivatele cu *do-* aparţin, în special, graiului din Banat şi din regiunile învecinate. În aceste graiuri prefixul *do-* este productiv.

Vezi acum şi Eugen Beltechi, *Trei arii bănăţene: do(-), pro-, ză-*, în CL XX (1975), nr. 2, p. 173—187.

*E- vezi EX-₁*

## ECTO-

1. Prefixul *ecto-* este omonim cu *ecto-*, variantă învechită a elementului de compunere *hecto-* din formații ca *ectolitru*, *ectometru* (PROT.-POP., s.v. *ecto* „hecto-") apărută sub influența pronunțării și a grafiei italiene (vezi și N. A. Ursu, în SILL I 152).

2. În DM sînt înregistrate 2 derivate analizabile, la care se adaugă 12 derivate din alte surse:

*ectoantigen* (D. MED.), *ectoblast* (și: *ectomezoblast ib.*), *ectocolostomie (ib.)*, *ectocornee (ib.)*, *ectocranial (ib.)*, *ectodinamomorf* Pedol. (LTR²), *ectogeneză* Biol. (DN²), *ectoparazit* (DER, LTR², D. MED., DN²; și: *ectoendoparazit* DER), *ectoperitonită* (D. MED.), *ectoplacentă (ib.)*, *ectoretină (ib.)*, *ectosferă (ib.)*.

Derivatele cu *ecto-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *ectoderm* (și *ectodermă*), cf. *derm*, *dermă*; *ectogeneză*, cf. *geneză*; *ectoplasmă*, cf. *plasmă* etc.;

II adjective (rar), analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *ectodinamomorf*; *ectoparazit* apare atît ca substantiv, cît și ca adjectiv;

— un substantiv (formație parasintetică): *ectocranial*.

În cîteva cazuri *ecto-* se atașează și la teme anterior compuse sau prefixate cu *mezo-* sau *endo-*, formînd derivate ca *ectoblast* și *ectomezoblast*, *ectoderm* și *ectomezoderm*, *ectoparazit* și *ectoendoparazit*.

Formații semianalizabile: *ectocardie*, cf. *miocardie* (D.MED.); *ectofit (ib.)*, cf. *fito-*; *ectoprocta*, cf. *endoprocta* (LTR²); *ectozoar*, cf. *protozoar* (D. MED.).

3. Prefixul *ecto-* exprimă exterioritatea spațială: *ectocornee* „pătura externă a corneei", *ectoderm* „foiță embrionară externă", *ectogeneză* „teorie ... care absolutizează acțiunea mediului extern", *ectoparazit* „parazit extern" (cf. *ciuperci ectoparazite* „ciuperci parazite al căror miceliu se dezvoltă la suprafața organelor atacate") etc.

Derivatele cu *ecto-* formează de obicei perechi antonimice cu derivatele cu prefixul *endo-*.

Mai puțin clar reiese această valoare a prefixului la adjectivul *ectodinamomorf* (folosit în sintagma *soluri ~e* „soluri formate sub acțiunea predominantă a climei, influențate în mai mică măsură de ceilalți factori pedogenetici").

4. *Ecto-* este un prefix neologic, de origine grecească, împrumutat în limba română prin derivate din diferite limbi moderne (franceza, engleza, germana, italiana, rusa). Împrumuturile cu acest prefix au corespondente în mai multe limbi: *ectoderm*, cf. fr. *ectoderme*, it. *ectoderma*, germ. *Ektoderm*, engl. *ectoderm*, rus. *эктодерма*; *ectoparazit*, cf. fr. *ectoparasite*, it. *ectoparassita*, germ. *Ektoparasit*, engl. *ectoparasite*, rus. *эктопаразиты* (pl.); *ectoplasmă*, cf. fr. *ectoplasme*, it. *ectoplasma*, germ. *Ektoplasma*, engl. *ectoplasm*, rus. *эктоплазма* etc.

În limba greacă ἐκτός, compus al lui ἐκ, avea statut de adverb și de prepoziție, cu sensul „în afară" (cf. BAILLY, s.v.). El a fost folosit de diverse limbi moderne, în combinație cu baze grecești sau latinești,

la formarea unor termeni din domeniul medicinei, biologiei etc., termeni în care *ecto-* își păstrează sensul originar, indicînd exterioritatea față de obiectul denumit prin bază.

Cu același sens, apare și prefixul înrudit la origine *exo-* (vezi *EXO-*, p. 111), cît și baza lor comună *ec-* (< gr. ἐκ, adverb și prepoziție, înregistrat și ca prefix de MIRAMBEL, G. 218), care în limba română apare numai în formații semianalizabile: *eccrin* cf. *endocrin* (D. MED., s.v. *glandă*), *ecmnezie* cf. *amnezie (ib.)*, *ecnoia* cf. *paranoia (ib.)*, *ectopie* cf. *distopie*, *heterotopie (ib.)*.

În limba română derivatele cu *ecto-* sînt atestate abia în secolul al XX-lea.

5. Prefixul pare a fi neproductiv în limba română: el apare numai în combinație cu teme neologice, în termeni de strictă specialitate, pentru care e de presupus că au circulație internațională, chiar atunci cînd unii dintre ei nu sînt înregistrați în dicționarele pe care le avem la dispoziție: *ectoantigen*, *ectocornee*, *ectocolostomie*, *ectodinamomorf*, *ectoperitonită*, *ectoplacentă*, *ectosferă*, *ectoretină*.

Derivatele cu *ecto-* aparțin stilului științific (în special terminologiei medicale și biologice).

***EM-* vezi *EN-***

## *EN-* (*EM-*, *AN-*$_4$)

1. Prefixul *en-* are varianta condiționată *em-* înaintea sunetelor *b*, *p*, *f*: *embolie*, *emplastru*, *emfază*, *emfizem*; *an-*$_4$ este o variantă învechită a lui *en-*: *ancefalic* (cf. URSU, T.).

*Emplastru* apare și sub forma (învechită) *implastru* (URSU, T.).

*En-* e de obicei neaccentuat în românește. În formații neanalizabile învechite prefixul apare și accentuat: *émplastron*; vezi și *énfraxis*, *éngrafon* la GÁLDI, M. 179.

2. În DM sînt înregistrate numai 2 formații a n a l i z a b i l e: *encefalic* și *enciclică*.

Prefixul *en-* apare și în *epenteză* (vezi *EPI-*).

Din alte surse se adaugă 8 derivate:

*enarmonie* Muz. (DER, DN²), *enartroză* (D. MED.), *encaustică* Pict. (DER, DN²), *encondrom* (D. MED.), *encranius (ib.)*, *enoftalmie (ib.)*, *enosteom (ib.)*, *entopic* (SCL XXVI (1975), nr. 5, p. 46).

Formațiile cu *en-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu:

— un substantiv: *enarmonie*, *enartroză*, *encondrom*, *encranius*, *enoftalmie*, *enosteom*;

Într-o perioadă mai veche — pe la jumătatea secolului trecut — formația *emplastru* era analizabilă în raport cu *plastru* (azi nefolosit), ambele cuvinte avînd sensul de „plasture" (cf. URSU, T.).

— un adjectiv: *encaustică*, *enciclică*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *encefalic*, *entopic*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *empiem* Med. (D. MED., DN²), cf. *piemie*; *enantem* Med. (DER, DN², D.MED.), cf. *exantem*; *enclitic*, cf. *proclitic*; *endemic*, cf. *epidemic*; *engramă* (D. MED.), cf. *diagramă*; *enostoză*

(D.MED.), cf. *entostoză; entropie* Fiz., cf. *isotropie; enurezis* Med. (DER, DN[2], D. MED.), cf. *diureză; enzimă*, cf. *zimază; enzootie* Med. (DER, DN[2]), cf. *epizootie*.

3. Valoarea lui *en-* este i n t e r i o r i t a t e a („în, înăuntru"): *encefalic, encondróm* „tumoare (condrom) dezvoltată în interiorul unui os", *enoftalmie* „înfundarea globului ocular în orbită", *enosteom* „osteom dezvoltat în sinusurile paranazale"; în cazul unui derivat semianalizabil ca *enantem* „erupție apărută pe fața interioară a unei cavități naturale" sensul prefixului reiese din opoziția cu derivatul *exantem* „erupție exterioară".

Sensul „la urmă" al lui *enclitic* reiese din opoziția cu *proclitic* (ultima fiind probabil o formație ulterioară față de *enclitic*).

În alte formații, valoarea lui *en-* este neclară: *enarmonie* „egalitatea înălțimilor unor sunete care poartă denumiri diferite", *encaustică* „procedeu de pictură făcută cu culori diluate în ceară topită", *enciclică* „circulară trimisă de papă catolicilor".

4. *En-* este un prefix neologic de origine grecească (ἐν-). El a pătruns în românește prin împrumuturi, fie direct din greacă, fie prin intermediul altor limbi: de cele mai multe ori prin franceză, dar și prin latină (uneori, pe mai multe căi):

(analizabile) *emplastru* — lat. *emplastrum* (varianta învechită *émplastron* este un împrumut după ngr. ἔμπλαστρον, vezi URSU, T.), *enarmonie* — fr. *enharmonie*, *enartroză* — fr. *énarthrose*;

(semianalizabile) *enclitic* — fr. *enclitique*, lat. *encliticus*, gr. ἐγκλιτικός, *endemic*—ngr. ἐνδημικός, fr. *endémique*, *enzootie* — fr. *enzootie*;

(neanalizabile) *embolie* — fr. *embolie*.

În greacă ἐν(-) („înăuntru, în") este prepoziție și prefix. Cu ultima funcțiune are varianta ἐμ- (înainte de β, π, φ, μ, ψ) (cf. BAILLY, s.v.; RIEMANN-GOELZER, GR. GR. 340; MIRAMBEL, G. 373). Din greacă, derivatele cu ἐν- au pătruns în latina tîrzie și medievală de unde au fost împrumutate de limba franceză. În multe derivate franceze, valoarea prefixului *en-* este neclară, fapt care se oglindește și în termenii pătrunși în românește.

Varianta *an-* din (înv.) *ancefal* redă pronunțarea din franceză a prefixului gr. ἐν- în derivate a căror temă începe cu o consoană, *encéphale, enclitique, encyclique, enharmonie, enzootie*.

Prefixul e pronunțat *en-* în franceză numai înainte de vocale: *énarthrose, énostose, énurésie*.

Pronunțarea *en-* a prefixului este generală în limba română de azi (și sub influența termenilor latini cu *en-*). Varianta condiționată *em-* se explică și etimologic prin forma grecească și latinească a prefixului (vezi mai sus).

Toate formațiile cu *en-* din limba română sînt împrumuturi. Primele împrumuturi au pătruns pe la jumătatea secolului al XIX-lea:

(analizabile) *ancefalic* (a. 1843, cf. URSU T.),

(semianalizabile) *endemic* (a. 1843, cf. URSU, T.),

(neanalizabile) *emplastron* (într-un manuscris tradus din grecește la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cf. URSU, T.), *emfizem* (a. 1852, cf. URSU, T.).

5. Prefixul este neproductiv.

Formațiile cu *en-* aparțin stilului științific, fiind mai frecvente în terminologia medicală.

**END-** *vezi* **ENDO-**

## ENDO- (END-, ENDON- ANDO-), ENTO- (ENT-)

1. *Endo-* şi *ento-* sînt prefixe din aceeaşi serie, pentru că sînt originar înrudite şi atît de asemănătoare ca înţeles, încît au devenit perfect sinonime (v. p. 105).

În situaţiile în care derivatul cu *ento-* este definit prin cel cu *endo-* (*entoderm* v. *endoderm* D. MED.) *ento-* ar putea fi considerat chiar variantă.

Variantele fonetice *end-*, respectiv *ent-*, apar în derivatele (împrumutate) a căror bază începe cu o vocală, în special *o-*: *endarterită* (DER, D. MED.), *endoftalmită* (D. MED.), *endosmoză* (DA ms., DER, D. MED., DN[2], LTR[2]), *entamoeba* (D. MED.), *entoptic* (*ib.*), *entostoză* (*ib.*). Prefixul *endo*are şi varianta fonetică învechită *ando-* în *andocarp* (URSU, T.) şi varianta etimologică învechită *endon-* în *endonarterite*, *endonenterite* (LM).

2. ***Endo-***. În DM sînt înregistrate 4 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 32 din alte surse:

*endarterită*, *endobază* (D. MED.), *endobiologie* (*ib.*), *endobucal* (*ib.*), *endocapilarită* (*ib.*), *endocervicită* (*ib.*), *endociclic* Paleont. (LTR[2]), *endocraniu* (DER, D. MED.), *endodiascop* (D. MED.; şi: *endodiascopie*), *endodină* (LTR[2]), *endoenzime* (pl.) Biochim. (DER, D. MED., LTR[2]), *endoestezie* (DN[2]) cf. *estezie* (D. MED.), *endoflebită* (D. MED.), *endoftalmită* (*ib.*), *endogeneză* (DN[2]), *endolizină* (D. MED.), *endomagmatic* (LTR[2]), *endometrită* (DER, D. MED., DN[2]; şi: *endometriom*, *endometrioză*, *endometrium* D. MED.), *endomitoză* (D. MED.), *endonazal* (LL 10 (1965), p. 236), *endonucleolus* (D. MED.), *endoparazit* (DER, D. MED., DN[2], LTR[2]; şi: *endoparazitism* D. MED.), *endopeptidază* (D. MED.), *endoplasmă* (DER, D. MED., DN[2]), *endopoliploidic* (D. MED.), *endoproteză* (DER), *endoradioterapie* (DER), *endostetoscop* (D. MED.), *endotoxină* (DER, D. MED., LTR[2]), *endovasculită* (D. MED.), *endovenos* (*ib.*), *endovibrator* Telecom. (LTR[2]).

Derivatele cu *endo-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv (se remarcă, prin frecvenţă, bazele formate cu sufixul *-ită*): *endobază*, *endobronşită*, *endocapilarită*, *endoderm*, *endoflebită*, *endolimfă*, *endoparazit* etc.; (formaţie parasintetică) *endoftalmită*;

II a d j e c t i v e (mai rar), analizabile în raport cu un adjectiv: *endobucal*, *endociclic*, *endomagmatic*, *endonazal*, *endotermic* (şi: *endoterm*), *endovenos*.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *endocard*, cf. *miocard*; *endocarp*, cf. *exocarp*, *pericarp*; *endocrin* (şi *exoendocrin*, *endoexocrin*), cf. *eccrin*, *exocrin*; *endofagie*, cf. *exofagie* (D. MED.); *endofazie* „trăire interioară a actului vorbirii, fără exteriorizare verbală", cf. *afazie*, *disfazie*; *endoforie*, cf. *esoforie* (D. MED.); *endogamie* (DER, DN[2]), cf. *exogamie*, *poligamie*; *endomorfism* (DER, DN[2], LTR[2]), cf. *izomorfism*; *endoscop(ie)* (DA ms., DN[2]), cf. *microscop(ie)*; *endoteliu* (DER, DN[2], D. MED.), cf. *epiteliu* etc. (de remarcat preponderenţa semianalizei prin prefixele antonimice *exo-*, *ecto-*).

***Ento-***. Nici o formaţie a n a l i z a b i l ă în DM, 4 derivate analizabile în alte surse: *entamoeba*, *entoblast* (D. MED.), *entoderm* (*ib.*), *entoptic* „viziunea şi situarea exterioară a unor elemente din interiorul propriului ochi" (*ib.*).

Derivatele cu *ento-* sînt:
s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu
— un substantiv: *entamoeba*, *entoblast*, *entoderm;*
— un adjectiv: *entoptic.*

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *entofit* (D. MED.), cf. *fito-; entoscop(ie)* (D. MED.), cf. *microscop(ie); entostoză* „e n o s t o z ă" *(ib.); entozoar* (DA ms., D. MED., DN[2]), cf. *protozoar.*

3. Prefixele *endo-*, *ento-* exprimă i n t e r i o r i t a t e a spaţială: *endocraniu* „faţa internă a cutiei craniene", *endoestezie* „sentiment, sensibilitate internă" cf. *estezie* „sentiment", *endogeneză* „producere a celulelor în interiorul altor celule", *endometrită* „inflamaţie a mucoasei uterului", *endosmoză* „trecere a unui lichid printr-o membrană din mediul exterior acesteia în spaţiul mărginit de ea", *endoparazit* „parazit care trăieşte în interiorul organelor sau al ţesuturilor organismului gazdă", *endobucal* „în interiorul cavităţii bucale", *endovenos* „în interiorul unei vene" etc.; *entoderm* „pătura germinală primitivă internă care formează căptuşeala tubului digestiv şi a derivatelor sale", *entoptic* etc.

În unele cazuri baza substantivală indică un instrument, iar derivatul cu *endo-*, *ento-* utilizarea acestuia în interiorul organismului: *endoscop* „instrument folosit la cercetarea cavităţilor interne" (vezi şi *endodiascop*, *endostetoscop*, *entoscop)*, *endoproteză* „proteză folosită în interiorul corpului".

Derivatele cu prefixul *endo-* formează, de obicei, perechi antonimice cu derivatele cu prefixele *ecto-* şi *exo-*.

1. Derivatul *endopoliploidic* are aceeaşi valoare cu baza (în D. MED. e definit prin *poliploidie*).
2. Din definiţiile date în dicţionare nu reiese clar sensul prefixului la *endobiologic*, *endomitoză* sinonim cu *endopoliploidie*, *endonucleolus* „aria necolorată dintr-un nucleol", *endomagmatic* (în sintagma *roci endomagmatice* „roci magmatice de adîncime şi de suprafaţă"), *entamoeba* „gen de amibă (amoeba)".

4. *Endo-* şi *ento-* sînt prefixe neologice, de origine grecească, intrate în limba română prin împrumuturi din limbile moderne.

*Endo-* provine din gr. ἔνδον, cu statut de adverb şi de prepoziţie, avînd sensul „în interiorul, înăuntrul, spre interior" (BAILLY, s.v.), iar *ento-* din gr. ἐντός, de asemenea cu statut de adverb şi de prepoziţie, cu sensul „în interiorul, înăuntrul, în spatele, dincoace de" (uneori folosit în opoziţie cu ἐκτός, cf. BAILLY, s.v.), ambele formate de la ἐν (pentru care vezi *EN-)*. Ele au fost folosite de limbile moderne la formarea unor termeni ştiinţifici (fr., it., germ., engl. *endo-*, *ento-*, rus. *эндо-*, *энто-*); cel mai adesea formaţiile sînt cu *endo-*, iar puţinele formaţii cu *ento-* sînt glosate de obicei, în limbile moderne, prin termeni care îl conţin pe *endo-*: *entoderm* „endoderm", *entoblast* „entoderm primitiv", *entofit* „endoparazit", *entozoar* „endoparazit". În felul acesta, opoziţia cu *ecto* se realizează prin *endo-*, şi nu prin *ento-*, ca în greacă.

Cele mai multe derivate cu aceste prefixe au corespondente în mai multe limbi, dar limba română le-a împrumutat mai ales din franceză şi din italiană: *endoderm (entoderm)*, cf. fr. *endoderme*, it. *endoderma*, germ. *Endodermis (Entoderm)*, engl. *entoderm*, rus. *эндодерма*; *endometrită*, cf. fr. *endométrite*, it. *endometrite*, germ., engl. *endometritis*, rus. *эндометрит*; *endoparazit*, cf. fr. *endoparasite* (şi *entoparasite)*, it. *endoparassita*, germ. *Endoparasit*, engl. *endoparasite* (şi *entoparasite)*, rus. *эндопаразиты* (pl.); *entoblast*, cf. it. *entoblasto*, engl. *entoblast; ento-*

*zoar*, cf. it. *entozoario*, fr. *entozoaire* etc. Pentru cîteva formații am întîlnit corespondente într-o singură limbă: *endarterită*, cf. engl. *endarteritis (endoarteritis)*; *endoradioterapie*, cf. fr. *endoradiothérapie*; *endovenos*, cf. it. *endovenoso*; *entoptic*, cf. fr. *entoptique*.

Varianta învechită *ando-* se explică exclusiv prin influența limbii franceze, iar varianta *endon-*, ca un grecism neobișnuit.

În limba română derivatele cu *endo-* sînt atestate începînd cu mijlocul secolului al XIX-lea. Astfel, pe la 1842 este înregistrat *andocarp* (URSU, T.), care reapare cu doi ani mai tîrziu (1844—1845) sub forma *endocarp* (*ib.*). Alte atestări datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *endosmoză* (PROT.-POP.), *endofragmă* (COSTINESCU). În dicționarul lui Laurian și Massim sînt înregistrate multe formații cu *endo-* la care se păstrează, de obicei, aspectul etimologic fie numai al bazei, fie și al prefixului: *endocardite*, *endoesthesia*, *endogastrite*, *endonarterite*, *endonenterite*, *endopericardite*, *endophlebite*, *endopleura*, *endosmose*, *endosperm*. Pentru formațiile în *ento-* dispunem de atestări numai din secolul al XX-lea.

5. Prefixul *endo-*, care apare numai în combinație cu teme neologice, este slab productiv în limba română: este probabil o formație românească *endobiologie*, termen despre care știm că a fost creat de C. I. Parhon (vezi D. MED.), fără a fi putut identifica sursa în care l-a folosit. Pe terenul limbii române au putut fi formate și alte derivate la care nu am găsit corespondente în alte limbi, ca *endobază*, *endocapilarită*, *endoproteză* etc. *Ento-* nu pare a fi productiv în română.

Derivatele cu *endo-* și *ento-* aparțin stilului științific, și anume terminologiei medicale.

***ENDON-*** vezi ***ENDO-***

***ENT(O)- vezi ENDO-***

***EP- vezi EPI-***

## *EPI- (EP-, IPI-)*

1. Prefixul *epi-* are varianta *ep-*, în combinație cu o temă care începe cu o vocală: *eparhie*, *epodă*, *epoxizi*; *ipi-* este o variantă învechită: *ipistat*. În derivate, *epi-* are un accent secundar pe prima silabă: *èpi-*. Rar găsim și varianta *epí-* (*ipí-*), cu accentul (principal) pe a doua silabă, ca în *epíscop*, *epístolă*, *epítrop*.

Derivatul semianalizabil *episcóp* s.n. „aparat de proiecție prin reflexie" (DN², LTR²), cf. *diascop*, se deosebește de omograful său *epíscop* s.m. („grad în ierarhia bisericească") prin poziția accentului, diferită la ultimul în limba literară actuală (*epíscop* are și varianta *episcóp*).

2. În DM sînt înregistrate 7 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 15 din alte surse:

*epiciclu* (DN², LTR²), *epicontinentală (mare*~DER), *epidesmin* Min. (LTR²), *epifaringe* (D. MED.), *epifenomenalism* Filoz. (DER), *epifonem* (DN²), *epifrază (ib.)*, *epipaleolitic* (DER), *episilogism* (DN²), *epispastic* Med. (URSU, T.), *epistil* (DN²), *epiteoretisi* „a cerceta cuprinsul unei scrieri" (BRV II 138), *epitermal(ă) (treaptă~ă)* Geol. (DER), *epizonă* Geol. (DER, LTR²), *epoxizi* pl. (DER, LTR²).

Formațiile cu *epi-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *epicarp*, *epicentru*, *epiciclu*, *epidermă*, *epidesmin*, *epidiascop*, *epifaringe*, *epi-*

*fenomen(alism)*, *epifonem*, *epifrază*, *epiglotă*, *epipaleolitic*, *episilogism* *epistil*, *epizonă*, *epodă*, *epoxizi*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *epicontinental*, *epigenetic*, *epitermal*, *epispastic*;

III v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *epiteoretisi*.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *eparhie*, cf. *exarhie*; *epicard* (DN[2]), cf. *cardiac*; *epicotil* (DER), cf. *cotiledonat(e)*; *epidemie*, cf. *endemie*; *epifiză*, cf. *hipofiză*; *epifite* pl. (DER, DN[2]), cf. *fitologie*; *epigastru*, cf. *ipogastru*; *epigraf*, cf. *poligraf*, *epigramă*, cf. *diagramă*; *epilog*, cf. *prolog*; *epiteliu*, cf. *endoteliu*; *epizoare* pl., cf. *protozoare*; *epizootie*, cf. *enzootie*; *eponim*, cf. *sinonim*, *omonim*.

*Epenteză*, cf. *metateză*, este o formaţie cu două prefixe: *ep-*, variantă a lui *epi-*, şi *en-* (vezi p. 8, 102).

3. Prefixul *epi-* are următoarele valori:

1) s u p r a p u n e r e a („pe, deasupra"): *epicard* „învelişul de deasupra inimii", *epicentru* „regiune situată deasupra focarului, centrului unui cutremur", *epidermă*, *epiglotă* etc. Acest sens se confundă uneori cu exterioritatea (vezi glosări ca *epicarp* „membrană externă" etc.). De aceasta din urmă se leagă valoarea de răspîndire, extindere prezentă la formaţiile semianalizabile *epidemie*, *epizootie*;

2) p o s t e r i o r i t a t e a spaţială sau temporală („după, la urmă"): *epifonem* „exclamaţie la sfîrşitul unui discurs, unei povestiri", *epifrază* „figură retorică adăugată unei fraze şi care dezvoltă o idee accesorie", *epigeneză* „proces de depunere a mineralelor după formarea rocilor în care sînt depozitate", *epipaleolitic* „denumire a perioadei postglaciare, pînă la apariţia formelor neolitice", *epitermal* „referitor la stadiul final al procesului hidrotermal". La valoarea de posterioritate se poate ataşa şi exprimarea unui caracter secundar: *epifenomen* (şi *epicheremă*?).

3) p r o x i m i t a t e a („spre"): *(mare) epicontinentală* „partea mării cu adîncime mai mică, situată spre continent"; aici poate fi încadrat şi *epizonă* „zonă de transformare metamorfică cuprinsă între suprafaţa pămîntului şi adîncimi variabile de 4–6 km".

4. *Epi-* este un prefix neologic de origine grecească (ἐπί). El a pătruns în limba română prin împrumuturi, fie direct din greacă, fie din latină sau din limbile romanice, în special din franceză. Împrumuturile din alte limbi (slave sau germană) sînt rare; unele formaţii cu *epi-* au intrat în româneşte pe mai multe căi:

| | |
|---|---|
| (analizabile) | *epicarp* — fr. *épicarpe*, it. *epicarpio*, |
| | *epidermă* — lat. *epiderma*, fr. *épiderme*, |
| | *epifrază* — fr. *épiphrase*, |
| | *epiglotă* — fr. *épiglotte*, |
| | *epidiascop* — fr. *épidiascop*, germ. *Epidiaskop*; |
| (semianalizabile) | *epigastru* — gr. ἐπιγάστριον, |
| | *episcóp* s.n. — germ. *Episcop*, |
| | *epizootie* — gr. ἐπιζωοτία, rus. эпизоотия, fr. *épizootie*; |
| (neanalizabile) | *epíscop* s.m. — gr. ἐπίσκοπος, sl. єпископъ, ѥпископъ, |
| | *epistaxis* „hemoragie nazală" — fr. *épistaxis*, |
| | *epitaf* — fr. *épitaphe*, lat. *epitaphius*, |
| | *epitalam* — fr. *épitalame*, gr. ἐπιθαλάμιον. |

Cele mai vechi atestări cu prefixul *epi-* sînt derivate neanalizabile sau, cel mult, semianalizabile în limba română. Acestea apar în texte

din secolul al XVI-lea — al XVII-lea : *episcop* s.m. (cca. a. 1580, în DA ms.) vezi şi *arhiepiscop* (Coresi, în DA), *eparhie* (Ureche, la TDRG), *epistolie* (a. 1652, în DA ms.), *epitrop* (Dosoftei, în DA ms.).

Cuvinte ca *episcop, epitrop, eparhie* sînt termeni ecleziastici de origine bizantină care au pătruns în limba română începînd din secolul al X-lea, prin mijlocirea textelor slave (MIHĂESCU, INFL. 186—187).

Forma *piscop* pentru *episcop* provine din gr. biz. πίσκοπος şi poate fi găsită în PO 11.

Numeroase derivate cu *epi-* au pătruns în sec. al XVIII-lea începînd cu Cantemir *(epifoneme)* şi cronicarii munteni *(epigrama)*; vezi la GÁLDI, M. numeroase împrumuturi, unele neadaptate, de la sfîrşitul acestui secol şi din prima jumătate a sec. al XIX-lea : *epilepsie* a. 1760, *epizootie* a. 1829 etc.

Majoritatea derivatelor cu *epi-* a pătruns în limba română în prima jumătate a secolului al XIX-lea : *epiglotă* (a. 1820, la URSU, T.), *epigastru* (a. 1830, *ib.)*, *epispastic* (a. 1830, *ib.)* etc.

Varianta *ipi-* din *ipistat (epistat)*, *ipitrop (epitrop)* reproduce pronunţarea neogrecească.

**5.** Prefixul se ataşează la teme neologice, în special de origine latino-romanică. *Epi-* e neproductiv în limba română (apare numai în împrumuturi).

**6.** Derivatele cu *epi-* aparţin stilului ştiinţific, fiind folosite cu precădere în terminologia ştiinţelor medicale şi geologice.

***ES-$_1$ vezi EX-$_1$***

***ES-$_2$ vezi EXO-***

***ESTRA- vezi EXTRA-***

## *EX-$_1$ (E-, ES-$_1$)*

IORDAN, LRA 198; RIZESCU, P. N. 1—11.

**1.** Prefixul *ex-$_1$* are varianta condiţionată *e-* înainte de sunetele : *l, m, n, r, v (elibera, emigra, enumera, erupe, evapora)*. Înainte de *f* şi *p* apare cînd *ex- (exfolia)*, cînd *e- (efluviu)*.

1. În cazul unor derivate e greu de delimitat prefixul *ex-$_1$* de varianta *ex-$_2$* (înainte de vocala *o-*) a prefixului *exo-*, deoarece ambele elemente derivative au valori apropiate (de ex. *exoftalmie, exosmoză)*, vezi p. 110

În DER se notează, de exemplu, că *exosmoză* e format cu prefixul *ex-*, şi nu cu *exo-*, ca în alte dicţionare. În DER, DN², D. MED. *exoftalmie* e considerat că ar fi un derivat cu prefixul *exo-*; la ROBERT pentru *exophtalmie* găsim etimologia : *ex* „hors" şi gr. *ophtalmos*.

2. În unele derivate semianalizabile *s-* din temă se confundă cu *ex-*, ca de exemplu: *expira, exista* (spre deosebire de *exsudare*, în care grafia permite delimitarea clară a prefixului şi a temei).

Varianta *es-$_1$*, care se întîlneşte în special în scrierile din prima jumătate a secolului al XIX-lea : *espune, estrage* etc. (cf. URSU, T.), este învechită. Ea se întîlneşte, de obicei, înainte de consoană; vezi însă şi exemple (neanalizabile) ca *esact, esala, esista*, în care apare şi varianta *ez-*.

**2.** În DM sînt înregistrate 21 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 21 de derivate din alte izvoare :

*elansa* (DN²), *emarginat (ib.)*, *emascula (ib.)*, *excorporaţie (ib.)*, *exînscris* (LTR²), *exsanguinotransfuzie* (DER), *exsudare* Tehn. „proces de separare şi ieşire la suprafaţă a unor anumiţi componenţi dintr-un material eterogen" (LTR²), *exulceraţie* (DN²) ; pentru derivatele cu *ex-* „fost" vezi p. 109, 110 şi 298—299.

Derivatele cu *ex-*$_1$ *(e-)* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *elansa, emigra, erupe, exclama, expune, extermina, extinde, extrage, extrăda;*

— un substantiv (formații parasintetice): *emascula, enerva, enumera, evapora, exmatricula, expatria;*

Derivatul *enumera* (fr. *énumérer*) poate fi analizat în raport cu *număr* (pl. *numere).*

— un adjectiv (formații parasintetice): *elucida, epura, exacerba, expropria;*

— un adjectiv sau un verb: *elibera;*

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *efluviu, excorporație, excurs, ex-ministru, exsanguino-transfuzie, exsudare;* etc.

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un substantiv (formații parasintetice): *emarginat, excentric;*

— un adjectiv sau un participiu: *exînscris, exteritorial.*

Cele mai multe derivate stabile cu prefixul *ex-*$_1$ *(e-)* sînt verbe.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *eflorescență*, cf. *floare; elabora*, cf. *laborios; elonga* (DER, DN[2]), cf. *oblong; emite*, cf. *demite, remite; emolient*, cf. *moale; evoca*, cf. *invoca; excava*, cf. *cavitate; excrescență*, cf. *concrescență; excita*, cf. *incita; exclude*, cf. *include; excomunica*, cf. *comunitate; exfolia* (DN[2]), cf. *interfolia; exhuma*, cf. *înhuma; expectora*, cf. *pectoral; explicit*, cf. *implicit; exporta*, cf. *importa; exprima*, cf. *imprima; expuncțiune* (DN[2]), cf. *punct; exterior*, cf. *interior; exsudație* (DN[2]), cf. *asudare; extern*, cf. *intern.*

Cele mai multe derivate semianalizabile cu *ex-*$_1$ *(e-)* se pot raporta la derivate cu prefixul *în-*$_1$ *(îm-*$_1$*).*

3. Prefixul *ex-*$_1$ *(e-)* are valorile:

1) e x t e r i o r i t a t e a („în afară"): *elansa, exmatricula, expatria, expune, extrage; excentric, exînscris.* În cazul lui *elibera*, prefixul are rol de i n d i c a t o r al sensului exprimat de bază;

2) t r e c e r e a într-o nouă stare (valoare eventivă sau factitivă): *elucida, enerva, evapora;*

3) p i e r d e r e a unei calități („fost"), de obicei în derivare cu substantive care denumesc o funcție, un rang, un grad: *ex-prinț* (I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 340), *ex-șef* (Gherea, în DA ms.); cf. însă și: *ex-siameze* (INF. BUC. nr. 4104, 1966, 21 oct., p. 4/5.)

Uneori *ex-* (cu valoarea de sub 3) apare și pe lîngă nume de persoane (vezi GRAUR, N. P. 103, unde e inregistrat un exemplu ca *ex-Duflos).*

Dintre sensurile prefixului, cele mai bine reprezentate sînt: „în afară" și „fost".

Cu ultima valoare, prefixul apare scris de obicei despărțit de temă prin cratimă: *ex-director, ex-ministru* etc. Vezi DLRC, s.v. *ex-*; vezi și p. 298—299.

4. *Ex-*$_1$ este un prefix neologic de origine latină, dublet al prefixului moștenit *s-* (< lat. *ex-*); el a fost împrumutat în limba română, la începutul secolului trecut, fie direct din latină, fie din limbile romanice (în special din franceză): *elibera* — lat. *eliberare, excurs* — lat. *excursus, extinde* — lat. *extendere, enerva* — fr. *énerver, epura—fr. épurer, expatria* — fr. *expatrier, exporta* — it. *esportare, expropria* — fr. *exproprier.* Uneori e greu de precizat din ce limbă a pătruns în românește un anumit derivat: *elucida* — lat. *elucidare*, fr. *élucider; evapora* — lat. *evaporare*, fr. *évaporer.*

Cele mai multe derivate cu *ex-*$_1$ *(e-)* sînt împrumuturi. Pe teren românesc s-au format și unele semicalcuri ca: *expune* — lat. *exponere*, *extrage* — lat. *extrahere*.

Pentru dublete ca: *evapora — svapora*, vezi p. 220.

Valorile lui *ex-*$_1$ se explică prin împrumuturile din latină și din limbile romanice (vezi p. 217).

*Ex-* cu sensul „fost" provine din franceză.

Fr. *ex-* cu acest sens a devenit productiv în timpul revoluției din 1789 (cf. Nyrop, G. III 234) și, mai ales, în secolul al XIX-lea: *ex-député, ex-ministre, ex-roi* (cf. Meyer-Lübke-Piel, 150).

Printre cele mai vechi atestări cu prefixul *ex-*$_1$ amintim: *extrage* (a. 1836, la Ursu, T.), *evapora* (a. 1837, la Ursu, T.), *espune* (a. 1837, la Close, D. 283), *ex-militar* (C. Bălăcescu, 1845, în *Primii noștri dramaturgi*, 1956, p. 123).

Varianta *es-*$_1$ la unele împrumuturi din secolul trecut se explică în parte prin italiană (vezi it. *esistenza, esplicazione* etc.). Ea a devenit o variantă fonetică populară a lui *ex-* explicabilă prin tendința reducerii grupurilor de consoane.

**5.** Temele derivatelor cu *ex-*$_1$ *(e-)* sînt, în cea mai mare parte, de origine latino-romanică; puține sînt latinești moștenite *(expune, extrage)*.

Prefixul e puțin productiv, cu excepția sensului „fost", cu care se creează și derivate ocazionale.

Prefixul *ex-*$_1$ se folosește și independent, cu valoare adverbială, în expresia *a bea ex* „a bea dintr-o dată tot vinul din pahar" BPH V (1938), 211. După Iorgu Iordan (*ib.*, nota 1) *ex* din această expresie ar putea fi traducerea germ. *aus-* din derivatul verbal *austrinken* „a bea tot vinul din pahar"; în favoarea acestei explicații s-ar putea invoca faptul că *aus-* este o particulă separabilă care poate apărea, la anumite timpuri, după tema verbală. Folosirea lui *ex(-)* se poate explica direct prin lat. *e(x)bibere* cu același sens; separarea prefixului se întîlnește în formula *bibamus ex! (Frumoase vremi! Dar unde-s? unde-s? S-au dus pe veci! Bibamus. ex.* M. Eminescu, *Opere*, vol. IV, 1952, p. 353), dar nu este exclus să aibă același model german

**6.** Derivatele cu *ex-* aparțin stilului științific (fiind folosite în special în terminologia științelor tehnice și matematice). Cele cu sensul „fost" apar în stilul administrativ și în limbajul familiar.

***EX-*$_2$ *vezi EXO-***

## *EXO- (EX-$_2$, ES-$_2$)*

**1.** Prefixul *exo-* are varianta fonetică *ex-*$_2$ în derivatele (împrumutate) a căror bază începe cu vocala *o* *(exoftalmie, exosmoză)* sau, sporadic, cu *a, e* *(exantropie, exencefal*, dar *exoemisiune, exoenzimă)*.

La rîndul ei, varianta *ex-*$_2$ are varianta etimologică învechită *es(s)-*$_2$ în derivatul semianalizabil *esostosă (essostosă)*, cf. Ursu, T., s. v.

*Es-*$_2$, variantă a lui *ex(o)-*, nu trebuie confundat cu *eso-* „înăuntru" din formații semianalizabile ca *esoforie* și *esotropie* (D. MED.), antonime ale unora cu *exo-*: *exoforie, exotropie*.

Varianta *ex-*$_2$ este greu de delimitat de prefixul omonim *ex-*$_1$, deoarece ambele au același sens și, parțial, aceeași sferă de întrebuințare. Din această cauză unele dicționare consideră că în exemple ca *exoftalmie*, *exosmoză* prefixul este *ex-*$_1$, și nu *exo-* (cf. Robert, OXFORD, pentru primul exemplu, DER pentru cel de-al doilea).

2. În DM sînt înregistrate 3 derivate analizabile, la care se adaugă 17 derivate din alte surse:

*exantropie* (D. MED.), *exencefal (ib.)*, *exobază (ib.)*, *exobiologie* (DN[2]), *exobucal* (D. MED.), *exociclic* Paleont. (LTR[2]), *exoderm* (DER, DN[2]), *exoemisiune* Fiz., Electr., Met. (LTR[2]), *exoenzimă* Chim., Biol. (DER), *exogastrulă* (D. MED.), *exometru (ib.)*, *exoparazitism (ib.)*, *exopeptidază* (D. MED., LTR[2]), *exosplenopexie* (D. MED.), *exosferă* (D. MED., DN[2], LTR[2]), *exospori* pl. (LTR[2]), *exotoxină* (DER, D. MED., LTR[2]).

Derivatele cu *exo-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *exobază*, *exoparazitism*, *exosmoză*, *exotoxină* etc.;

II adjective (mai rar), analizabile în raport cu un adjectiv: *exobucal*, *exociclic*, *exotermic*.

Formaţii semianalizabile: *exocarp* (DER, DN[2]), cf. *endocarp*, *pericarp*; *exocrin* (DER, D. MED., DN[2]), cf. *endocrin*; *exogamie* „obiceiul de a nu se căsători decît cu indivizi aparţinînd altui trib sau clan" (DER, DN[2]), cf. *endogamie*, *poligamie*; *exogen* „care provine sau acţionează din afară" (DER, DN[2], D. MED., LTR[2]), cf. *endogen*; *exomorfism* (DER, DN[2], LTR[2]), cf. *izomorfism*; *exotropie* (D. MED.), cf. *esotropie* etc. De remarcat că cele mai multe formaţii de acest fel sînt semianalizabile prin raportare la formaţii cu *endo-*.

3. Prefixul *exo-* exprimă exterioritatea spaţială (substantive şi adjective): *exobiologie* „ramură a biologiei care studiază prezenţa şi particularităţile formelor de viaţă în spaţiul cosmic, pe planetele sistemului solar", *exoenzimă* „enzimă extracelulară", *exoftalmie* „propulsia în afară a globului ocular", *exosmoză* „trecere a unui lichid printr-o membrană din spaţiul mărginit de ea către mediul dinafara ei", *exospori* „spori care se formează la exterior...", *exobucal* „care e situat în afara cavităţii bucale", *exociclic* „care se găseşte în catena laterală a unui compus ciclic" (LTR[2] s.v. *exo-)*, *exocrin* „care are secreţie externă", *exotermic* „care se produce cu degajare de căldură" etc.

Derivatele cu *exo-* formează, de obicei, perechi antonimice cu derivatele cu prefixul *endo-*.

Din definiţiile date în dicţionare, la unele derivate cu *exo-* nu reiese clar sensul: *exoemisiune* „emisiune electronică produsă de către o suprafaţă metalică sau nemetalică, care a ajuns într-o stare instabilă în urma exercitării prealabile a unei anumite acţiuni fizice asupra ei", *exometru* „aparat cu ajutorul căruia se măsoară calitatea luminiscentă a radiaţiilor Röntgen în raport cu unităţi de lumină".

4. *Exo-* este un prefix neologic de origine grecească folosit de limbile moderne la formarea unor derivate din terminologia ştiinţifică.

În limba greacă ἔξο, format de la ἐξ, care, la rîndul lui, reprezintă gr. ἐκ înainte de vocală, are statut de adverb şi de prepoziţie, cu sensul „în afara, afară de" (cf. BAILLY, s.v.). El a fost folosit de diverse limbi moderne (sub forma *exo-* în franceză, germană, engleză, *eso-* în italiană, prin care se explică varianta *eso-* din română, *экзо-* în rusă), în combinaţie mai ales cu baze greceşti sau latineşti, la formarea unor termeni în care *exo-* îşi păstrează sensul originar — exterioritatea faţă de obiectul denumit prin temă —, ca şi *ecto-*, cu care e înrudit la origine. Cele două prefixe, sinonime între ele şi folosite cam în aceleaşi domenii ale terminologiei ştiinţifice, formează uneori derivate de la aceeaşi bază, cu acelaşi sens: *exoderm* / *ectoderm* (vezi şi Quillet, *Dictionnaire encyclopédique*, 1935, care trece fr. *exoderme* ca sinonim al lui *ectoderme)*, *exocardie* / *ectocardie* (semianalizabile, D. MED.), *exoparazitism* / *ectoparazit*.

Prefixul a pătruns în limba română mai întîi direct din greacă prin derivate neanalizabile apoi a fost reîmprumutat din limbile de circulaţie internaţională prin derivate care au de obicei corespondente în mai multe limbi: *exoderm*, cf. fr. *exoderme*, germ. *Exodermis*, it. *esoderma*, engl. *exoderm; exoftalmie*, cf. fr. *exophtalmie*, it. *esoftalmia*, engl. *exophtalmia*, rus. *экзофтальмия*; *exosmoză*, cf. fr. *exosmose*, germ. *Exosmose*, it. *esosmosi*, engl. *exosmose*, rus. *экзосмоз*; *exospori* (pl.), cf. fr. *exospore*, germ. *Exosporen*, engl. *exospore; exotermic*, cf. fr. *exothermique*, it. *esotermico* (sau rus. *экзотермический*; cf. şi *exoterm* cu corespondent în germ. *exotherm)* etc.; pentru *exotoxină* am întîlnit corespondent numai în fr. *exotoxine*.

Primele atestări ale unor cuvinte cu *exo-* provin din secolul al XVIII-lea, fiind grecisme neanalizabile în limba română, care au dispărut odată cu încetarea influenţei greceşti: *exocastron* „cartier mărginaş" (a. 1715), *exof(i)lă* „carte mică, fără valoare, la jocul de cărţi" şi *exoflisi* „a lichida o afacere, a se descotorosi de cineva nedorit" (a. 1794) etc., la GÁLDI, M. 186.

Derivatele analizabile cu *exo-* împrumutate din franceză, germană etc. sînt atestate abia în secolul nostru; prima atestare de care dispunem pentru un termen semianalizabil este de la mijlocul secolului al XIX-lea: *esostosă (exostoză)* a. 1852, URSU, T., s. v.

5. Prefixul *exo-* apare numai în combinaţie cu teme neologice şi din această cauză e greu de precizat dacă e productiv sau nu pe terenul limbii române, deşi la unele derivate nu am întîlnit, în dicţionarele pe care le avem la dispoziţie, corespondente în limbi străine (cf. exemple ca *exencefal*, *exobucal*, *exociclic*, *exoemisiune*, *exoenzimă*, *exometru*, *exoparazitism*, *exopeptidază*, *exosplenopexie)*.

Derivatele cu *exo-* aparţin stilului ştiinţific, fiind folosite în special în terminologia medicală.

## *EXTR- vezi EXTRA-*

## *EXTRA- (ESTRA-, STRA-₂, EXTR-, EXTRO-)*

IORDAN, LRA 198—199; OCHEŞEANU, P. 41—42, 49, 50.

1. Prefixul *extra-* are variantele etimologice învechite *estra-* în *estraordinar* (NEGULICI), *estrafin*, *estrajudiciar* (PROTOPOPESCU), *stra-*₂ în *straformare* (URSU, T., s.v. *metamorfoză)*, *stravedere* (URSU, T., s.v. *transparenţă)*, *stravagant*, *stravaganţă* (Heliade, la CLOSE, D. 304) şi variantele etimologice *extr-* şi *extro-* numai în formaţii semianalizabile (împrumutate): *extrinsec* cf. *intrinsec*, *extrovertit* (DN[2]) Psih. „extravertit" („care îşi îndreaptă atenţia spre lumea dinafară" MDE) cf. *introvertit* „care îşi îndreaptă atenţia mai ales spre viaţa sa interioară" şi *extroversiune* Med. „revărsare în afară a unui organ cav" cf. *introversiune* Psih.

2. În DM sînt înregistrate 8 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 34 de derivate din alte surse:

*extrabisericesc* (DI), *extracentral* (MDE), *extraconjugal* (IORDAN, LRA 198), *extracontabil* (DER), *extracorporal* (DN[2]), *extracurent* (LTR[2]), *extrados* (DER, DN[2], LTR[2]), *extradotal* (IORDAN, LRA 198, DN[2]), *extradural* (D. MED.), *extrafain* (IORDAN, LRA 199, SMFC I 42), *extrafluid* (*cerneală ~ă*), *extragalaxie* (CL XVIII (1973), nr. 1, p. 25; şi: *extragalactic* LL 10 (1965), p. 238, MDE), *extra-*

*gramatical* (DN²), *extrajudiciar* (PROTOPOPESCU, DN²), *extralegal* (IORDAN, LRA 198, DN²), *extralingvistic* (DN²), *extraliterar* (ROM. LIT. 1975, nr. 47, p. 4, col. 2), *extranatural* (IORDAN, LRA 199), *extraperitoneal* (DN²; şi: *extraperitonizare* D. MED.), *extrapiramidal* (D. MED.), *extraplan* (SCL XXIV (1973), nr. 3, p. 249), *extraplat* (SMFC I 42), *extrapleural* (DN²), *extraprofesional* (Şt. Bănulescu, *Iarna bărbaţilor*, ed. II, 1966, p. 134), *extrareglementar* (DN²), *extrarezonanţă* (LRC I 42), *extrasistolă* (DER, D. MED., DN²), *extrastatutar* (DN²), *extraterestru* (*ib.*), *extrateritorial* (IORDAN, LRA 198, DN²; şi: *extrateritorialitate* DN²), *extraşic* (IORDAN, LRA 199, SMFC I 42), *extrauman* (DI), *extraurgent* (SMFC I 42), *extravehicular* (în presa actuală).

Derivatele cu prefixul *extra-* sînt:

I a d j e c t i v e (majoritatea), analizabile în raport cu:

— un adjectiv (de obicei în *-al* sau *-ar*): *extrabugetar*, *extracelular*, *extrafin*, *extralegal*, *extraordinar*, *extraparlamentar*, *extraplat*, *extraşcolar*, *extrateritorial*, *extraurban*, *extrauterin* etc.;

— un substantiv: *extraplan*; (formaţie parasintetică) *extradural* „situat în afara sau deasupra d u r e i mater";

*Extra-* din *extraplan* (*lucrări* ~) este la limita dintre prepoziţie şi prefix (cf. AVRAM, P. N. 249). Am încadrat formaţia la derivatele cu prefixe pentru că în limba română *extra(-)* nu apare ca prepoziţie.

II s u b s t a n t i v e (rar), analizabile în raport cu un substantiv: *extracurent*, *extrados*, *extragalaxie*, *extraperitonizare*, *extrasistolă*.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *extrapola* (CL XVIII (1973), nr. 1, p. 28; şi: *-are*, *-aţie* Mat. şi Filoz. DER, DN², D. MED., LTR²), cf. *interpola* (*-are*, *-aţie*); *extrovertit* (*extravertit*), cf. *introvertit*; *extravilan* (DER, DN²), cf. *intravilan*; *extravaza* (despre sînge, umori) „a se vărsa" (DN²; şi: *extravazare* DER, D. MED.), cf. *transvaza* (DN²); *extrinsec*, cf. *intrinsec* etc.

Am considerat pe *extrapola*, *extrapolare*, *extrapolaţie* semianalizabile, pentru că analiza prin *pol*, acceptabilă la *interpola*, *interpolare*, *interpolaţie*, e mai greu de susţinut din punct de vedere semantic.

3. Prefixul *extra-* are următoarele valori:

1) e x t e r i o r i t a t e a

a) spaţială (la adjective, frecvent): *extracelular*, *extraparlamentar*, *extrapleural*, *extraurban* etc.; (la substantive, rar, neobişnuit): *extrados* „suprafaţa exterioară convexă a unui arc sau a unei bolţi", *extragalaxie* „spaţiu exterior galaxiei noastre";

Cu această valoare, *extra-* se foloseşte adesea în opoziţie cu *intra-*.

b) abstractă (la adjective, frecvent): *extraconjugal*, *extradotal*, *extrajudiciar*, *extralegal*, *extralingvistic*, *extrareglementar*, *extrastatutar* etc.;

2) s u p e r i o r i t a t e a calitativă (echivalentă cu superlativul absolut; numai la adjective): *extrafain*, *extrafin*, *extraplat*, *extraşic*, *extraurgent*;

1. Cu această valoare prefixul *extra-* a ajuns să se detaşeze de bază, fiind întrebuinţat în limbajul comercial ca adjectiv invariabil, cu sensul de „foarte bun": (*vin*, *lichior*, *mazăre*, *mălai*, *măsline* etc.) *extra*. Vezi FC I p. VIII.
2. *Extracentral* indică, în unele contexte, superioritatea („foarte central"), în altele, exterioritatea spaţială („în afara centrului").

3) a d a o s u l, caracterul suplimentar (rar, numai la substantive): *extrasistolă* „contracţie suplimentară a inimii, care survine între contracţiile normale ...", eventual *extracurent* Electr. „curent de regim tranzitoriu produs prin autoinducţie, care se suprapune curentului principal";

4) d e p ă ş i r e a unei limite, poziţia sau starea d i n c o l o d e sfera noţiunii exprimate de bază (rar, neobişnuit): *extranatural* „supranatural".

Numai varianta *stra-*$_2$ are şi sensurile:

— s c h i m b a r e, m o d i f i c a r e a noţiunii exprimate prin bază: *straformare* „metamorfoză";

— t r e c e r e a prin ceva, parcurgerea în toate direcţiile: *stravedere* „transparenţă".

4. *Extra-* este un prefix neologic, de origine latină (dubletul prefixului moştenit sub forma *stră-*, vezi p. 226—227), care a pătruns în limba română mai ales prin împrumuturi din limbile moderne, de regulă din franceză şi din italiană; variantele *estra-*, *stra-*$_2$ se explică numai prin italiană.

De obicei derivatele au corespondente în mai multe limbi: *extrafin*, cf. fr. *extra-fin*, it. *extrafino*; *extralegal*, cf. fr. *extra-légal*, it. *estralegale* (şi *extralegale*); *extraordinar (estraordinar)*, cf. lat. *extraordinarius*, it. *(e)straordinario*, fr. *extraordinaire*, engl. *extraordinary*, germ. *extraordinarius*; *extraparlamentar*, cf. it. *estraparlamentare*, fr. *extraparlementaire*; *extracurent*, cf. fr. *extra-courant*, it. *estracorrente*; *extrados*, cf. fr. *extrados*, it. *estradosso*, engl. *extrados*; *extrasistolă*, cf. fr. *extra-systole*, it. *estrasistole* (şi *extrasistole*), rus. *экстрасистолия* etc. Alte formaţii au corespondente într-o singură limbă: *extradotal*, cf. it. *estradotale*; *extragalactic*, cf. fr. *extragalactique* etc.

După DN² *extradotal* provine din fr. *extra-dotal*, pe care nu l-am găsit în izvoarele franţuzeşti de care dispunem.

În limba latină *extra* funcţiona ca adverb şi ca prepoziţie, iar în latina tîrzie şi ca prefix, cu sensul „în afara, dincolo de ...", opus lui *intra*, în derivate ca *extramundanus*, *extranaturalis* (cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. II 230, ERNOUT-MEILLET), sens preluat de limbile romanice şi de alte limbi moderne. Pentru sensul de intensificare nu putem da explicaţii istorice sigure. Deoarece se regăseşte în formele moştenite ale prefixului din italiană, *stra-*, şi din română, *stră-*, se pare că acest sens nu era străin limbii latine.

Vezi şi ROHLFS, G. III, p. 353—354: „l'originario valore locale di *extra*... ha fatto sorgere già in epoca latina un significato secondario di «excessivo», «che è oltre misura» *(extraordinarius)*" şi ILR I 101, care consideră că lat. *extra* „exprima [şi] superlativul absolut". În derivatul *extraordinarius*, care ar putea constitui punctul de plecare, *extra-* nu are însă chiar sensul de „foarte", ci de „peste".

Este posibil însă ca sensul de superlativ să se fi dezvoltat abia în limbile moderne, unde, în orice caz, a luat o mare dezvoltare.

Vezi, de exemplu, MARCHAND, E. W. 116—117, GUILBERT-DUBOIS, P. I. 91.
ROBERT consideră că în franceză sînt două prefixe *extra-*, unul avînd sensul „în afara", împrumutat din latină, celălalt, cu sensul în discuţie, dezvoltat din primul (aceeaşi idee apare şi în DN²).

Derivatele cu *stra-*$_2$, neobişnuite în limba de astăzi, se explică fie prin împrumut *(stravagant*, cf. it. *stravagante*; *stravaganţă*, cf. it. *stravaganza)*, fie prin calc; astfel, într-un compendiu de istorie naturală tipărit la Sibiu în anul 1856 (cf. URSU, T.) apar termenii *straformare* şi *stravedere*. Ambele formaţii cu *stra-* (dintre care prima are şi un dublet cu *stră-*, *străforma*, cf. *STRĂ-*, p. 227) se explică, probabil, prin confuzia dintre *trans-* şi *stra-*, prefixe diferite la origine, dar care se aseamănă atît din punct de vedere fonetic, cît şi semantic.

Şi în italiană se întîlnesc convergenţe între prefixele *tra-* şi *stra-*, provenite din lat. *trans-*, respectiv *extra-*, pentru care vezi MEYER-LÜBKE, G. II 677—678, ROHLFS, G. III 353—354.

În limba română *extra- (stra-*$_2$*)* a fost împrumutat cu ambele sensuri în derivate atestate sporadic în prima jumătate a secolului al XIX-lea:

formaţiile neanalizabile *stravaganţă* (a. 1828), *stravagant* (a. 1836), apoi *extrauterin* (a. 1836—1838), la URSU, T., s.v., *extraordinar* Mumuleanu (a. 1825), la CLOSE, D. 281. În mai multe dicţionare apărute pe la mijlocul secolului al XIX-lea sau ceva mai tîrziu sînt inserate *extraordinar* şi *extravagant*, *extravaganţă* (NEGULICI, POLIZU, STAMATI); la PROTOPOPESCU sînt înregistrate adjectivul *estra* şi derivatele *estrafin*, *estrajudiciar*, *estraordinar*. Majoritatea împrumuturilor cu *extra-* datează însă din secolul nostru.

5. Prefixul *extra-* se combină, de obicei, cu teme neologice noi — latino-romanice: *extraconjugal*, *extracurent*, *extraşic* etc. sau germane: *extrafain* — şi mult mai rar cu teme vechi: *extrabisericesc* (moştenită din latină), *extraşcolar* (slavă).

6. Prefixul este puţin productiv în limba română; el nu a dat decît cîteva derivate stabile pe teren românesc, de obicei adjective, dintre care mai important este *extraşcolar*. Datorită folosirii lui şi ca adjectiv independent cu valoare de superlativ, poate şi frecvenţei cuvîntului *extraordinar* cu care se formează superlativul absolut, *extra-* poate constitui uneori un mijloc de formare a unor derivate spontane de tipul **extrasensibil*; faţă de formaţiile obişnuite de superlativ ele prezintă avantajul că sînt mai expresive şi mai concise.

7. Derivatele cu *extra-* aparţin limbii literare; ele au o repartiţie stilistică diferită după sensurile pe care le au: adjectivele care indică exterioritatea aparţin limbajului ştiinţific, iar cele care exprimă superioritatea limbajului familiar cultivat sau limbajului comercial al reclamelor. Substantivele cu *extra-* se întîlnesc în terminologia medicală şi tehnică.

***EXTRO-* vezi *EXTRA-***

***HIP-* vezi *HIPO-***

## *HIPER- (IPER-, HYPER-)*

IORDAN, LRA 199, 212; OCHEŞEANU, P. 42—43, 48, 49, 50.

1. Prefixul *hiper-* are două variante etimologice învechite: varianta fonetică *iper-*, în formaţii ca *ipertrofie* (URSU, T., s. v.), *ipercrinie*, *ipercritic*, *iperstenie* (PROTOPOPESCU), şi varianta grafică *hyper-*, în *hypercritic*, *hyperdramă*, *hypertrofie* (ANTONESCU).

Derivatele cu *hiper-* poartă accentul secundar pe prima silabă a prefixului şi accentul principal pe temă *(hìpertensiúne*, *hìpertoníe* etc.), cu excepţia formaţiei semianalizabile *hipérbolă*, care este accentuată pe cea de a doua silabă a prefixului; *hiperbolic* este însă accentuat pe temă.

2. În DM sînt înregistrate 6 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 109 din alte surse:

*hiperacantoză* (D. MED.), *hiperadrenalism (ib.)*, *hiperalcalin* (SMFC I 42), *hiperaldosteronism* (D. MED.); *hiperalgezie (ib.)*, *hiperalternanţă* (PUŞCARIU, L. R. II 261), *hiperaminoacidurie* (D. MED.), *hiperazotemie* (şi: *hiperazoturie ib.)*, *hiperbilirubinemie (ib.)*, *hiperbrahicefalic (ib.)*, *hiperbrahicranial* (şi: *hiperdolihocranial ib.)*, *hipercalcemic* (şi: *hipercalcipexie*, *hipercalciurie ib.)*, *hipercaliemic* (şi: *hipercaliurie ib.)*, *hipercamerinic (ib.)*, *hipercaracterizare* (PUŞCARIU, L. R. II 261), *hipercementoză* (D. MED.), *hipercheratoză* (DER, D. MED., MDE), *hiperchinezie* (DER, D. MED., MDE), *hipercloremie* (D. MED.), *hiperclorurahie (ib.*; şi: *hipercloruraţie* SMFC I 43, *hiper*, *clorurie* D. MED.), *hipercoagulabilitate (ib.)*, *hipercolesterolemie (ib.)*, *hipercompresor* (SMFC I 43), *hiperconjugare* Chim. (LTR[2]), *hipercorect* (şi: *hipercorectitudine* DN[2]), *hipercrialgezie* (D. MED.), *hipercriestezie (ib.)*, *(h)ipercritic* (ANTONESCU, PROTOPOPESCU; şi: *hipercritică* DA ms.), *hiper-*

*cupremie* (D. MED.), *hiperdialectal* (PUŞCARIU, L. R. II 395; şi: *hiperdialectism* id. *ib.* 236), *hiperdramă* (ANTONESCU), *hiperemotivitate* (DN²), *hiperempirism* (DER), *hiperencefal* (D. MED.), *hiperendemie (ib.)*, *hiperentuziast* (IORDAN, LRA 199), *hiperepifizie* (D. MED.), *hiperepinefrinism (ib.)*, *hiperestezie* (DN²), *hiperestrogenism* (D. MED.), *hipereutectic* (LTR²), *hiperexcitabilitate* (DN²), *hiperextensiune* (D. MED.), *hiperfin* (LTR²), *hiperfocal* Fiz., Cinem. *(ib.)*, *hiperfoliculinie* (DER, MDE; şi: *hiperfoliculinism* D. MED.), *hiperfosfatemie* (şi: *hiperfosfaturie* D. MED.), *hiperfuncţiune* (DN²), *hipergammaglobulinemie* (şi: *hiperglobulinemie* D. MED.), *hipergeometric* (LTR²), *hiperglicemie* (DER, D. MED., DN², MDE; şi: *hiperglicemiant* DC), *hiperglicinurie* (D. MED.), *hiperglicorahie (ib.)*, *hipergonadism (ib.)*, *hipergranuloză (ib.)*, *hiperhidratare (ib.)*, *hiperhidroză* (DER, D. MED., DN², MDE), *hiperimunizare* (D. MED.), *hiperinovaţie* (PUŞCARIU, L. R. II 312); *hiperinsulinism* (DER, D. MED., MDE), *hiperinvoluţie* (D. MED.), *hiperiritabil* (SMFC I 43), *hiperleucocitoză* (D. MED.), *hiperlipemie (ib.)*, *hiperliterarizat* (PUŞCARIU, L. R. II 325), *hiperlordoză* (D. MED.), *hiperluteoidism (ib.)*, *hipermenoree* (DER, MDE), *hipermetamorfoză* (D. MED.), *hipermobilitate (ib.)*, *hiperovarie (ib.)*, *hiperoxalurie (ib.)*, *hiperpalestezie (ib.)*, *hiperparatiroidism* (DER, D. MED., MDE; şi: *hipertiroidism*, *hipertiroidie* MDE), *hiperparazit* (D. MED., DN², LTR²), *hiperpepsinie* (D. MED.), *hiperpigmentaţie (ib.)*, *hiperpinealism (ib.)*, *hiperpirexie (ib.)*, *hiperpiruvicemie (ib.)*, *hiperpituitarism (ib.)*, *hiperplachetoză (ib.)*, *hiperplan* (DER), *hiperplatimeric* (D. MED.), *hiperpneumatoză (ib.)*, *hiperprolinemie (ib.)*, *hiperprosexie (ib.)*, *hiperproteinemie (ib.)*, *hiperraţionalizare* (ROM. LIT. 1975, nr. 51, p. 3, col. 4), *hiperrealist* (ROM. LIT. 1975, nr. 47, p. 23, col. 1), *hiperreflexie* (D. MED.), *hipersceptic* (IORDAN, LRA 199), *hipersegmentare* (D. MED.), *hipersideremie (ib.)*, *hipersomnie (ib.)*, *hipersonoritate (ib.)*, *hipersorbţie* (DC), *hiperstereoscopie* (LTR²), *hipersuprarenalism* (D. MED.), *hipersuprafaţă* (DER), *hipersustentaţie* (DER, LTR², MDE), *hipertehnicizat* (ROM. LIT. 1975, nr. 36, p. 5, col. 2), *hipertetralogie* (D. MED.), *hipertonicitate (ib.)*, *hipertrombocitemie (ib.)*, *hiperuricemie (ib.)*, *hiperventilaţie (ib.)*, *hipervitaminoză* (DER, MDE), *hiperzel* (PUŞCARIU, L. R. II 236).

Nu am trecut printre derivate pe *hiperatom* „a t o m instabil, în care unul dintre nucleonii nucleului este înlocuit, pentru un timp extrem de scurt, cu un h i p e r o n" (cf. DC, LTR²), pentru că nu e derivat cu prefixul *hiper-*, ci compus din *atom* şi prescurtarea lui *hiperon* „particulă elementară stabilă, considerată nucleon excitat...".

Derivatele cu prefixul *hiper-* sînt:

I s u b s t a n t i v e (majoritatea, de obicei în *-ie* sau *-ism*), analizabile în raport cu:

— un substantiv: *hiperaciditate*, *hipercheratoză*, *hiperglicemie*, *hiperhidratare*, *hiperparazit*, *hiperplan*, *hipersecreţie*, *hipersensibilitate*, *hipertensiune*, *hipertiroidism*, *hiperurbanism*, *hipervitaminoză* etc.; (formaţii parasintetice) *hipercementoză* cf. *cement*, *hiperglicemiant* „factor care determină creşterea g l i c e m i e i" etc.;

— un adjectiv (formaţii parasintetice): *hiperpituitarism* „hiperfuncţia lobului anterior al glandei p i t u i t a r e (= hipofiza)", *hipersuprarenalism* „sindrom de hipersecreţie a hormonilor suprarenali..." etc.;

II a d j e c t i v e (mai rar), analizabile în raport cu un adjectiv: *hiperbrahicranial*, *hipercorect*, *hiperentuziast*, *hiperfin*, *hiperfocal*, *hipergeometric*, *hiperiritabil*, *hiperplatimeric*, *hipersceptic*, *hipersensibil*, *hipertehnicizat* etc.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e (multe dintre ele prin raportare la cele în *hipo-*): *hiperacuzie* (DN²), cf. *hipoacuzie*; *hiperbolă*, cf. *parabolă*, *metabolă*; *hipercorticism* (D. MED.), cf. *cortico-*, *cortical*; *hipercrom(ie)* (D. MED., LTR²), cf. *hipocrom(ie)*; *hiperfagie* (D. MED.), cf. *fago-*; *hipergalactie (ib.)*, cf. *hipogalactie*; *hipermetrop (hipermetropie, hipermetropism ib.)*, cf. *hipometrop*; *hipermimie* „mobilitate şi expresivitate exagerată a mimicii" *(ib.)*, cf. *hipomimie*; *hipermnezie* (D. MED., DN²), cf. *amnezie*; *hiperneologiza* (IORDAN, LRA 199), cf. *neologic*, *neologism*; *hiperstenie* (D. MED.), cf. *astenie*; *hipertermie* (D. MED., DN²), cf. *termo-*, *termic*; *hipertrofie* (şi verbul *a hipertrofia)*, cf. *hipotrofie*, *atrofie* etc.

De menţionat că formaţiile analizabile sînt substantive sau adjective, dar printre cele semianalizabile se întîlnesc şi verbe ca *hipertrofia* (cf. fr. *hypertrophier)*, *hiperneologiza*.

3. Prefixul *hiper-* are următoarele valori:

1) s u p e r i o r i t a t e a cantitativă sau calitativă, excesul, exagerarea (frecvent, valoare caracteristică substantivelor și adjectivelor). Indicînd depășirea limitei superioare a normalului, *hiper-* sugerează ideea de „patologic" (în sensul de „exces") în terminologia medicală (domeniu în care *hiper-* e frecvent folosit în opoziție cu *hipo-*) sau, mai rar, de „greșeală" în terminologia lingvistică: *hiperaciditate* „boală care constă în secreția excesivă de suc gastric", *hiperdolihocranial* „cu valori excesive ale indexului dolihocranial", *hiperemotivitate* „emotivitate excesivă și morbidă", *hiperfuncțiune* „funcțiune exagerată a unui organ", *hipersomnie* „somnolență sau tendință la somn prelungit", *hipersonoritate* „sonoritate exagerată", *hipertensiune*, *hipervitaminoză* „tulburare a funcțiunilor organismului datorită administrării excesive de preparate vitaminice sau ingerării de alimente foarte bogate în vitamine" etc.; *hiperalternanță*, *hipercorect* și *hipercorectitudine*, *hiperdialectal*, *hiperurbanism*.

Uneori derivatele care indică excesul sînt folosite ironic: *hipercritică*.

Unele adjective cu *hiper-*, din limbajul cultivat, care exprimă superioritatea calitativă, intensificarea unei însușiri, valoare însoțită uneori de o nuanță de ironie, sînt echivalente cu gradul superlativ absolut (vezi și GUILBERT-DUBOIS, P. I. 88, 100 — 103): *hiperentuziast*, *hiperfin*, *hiperiritabil*, *hipersensibil*, *hipertehnicizat*.

După definițiile date în dicționare, și cîteva substantive (în totalitate sau numai unele sensuri ale lor) par a exprima superioritatea absolută, fără a include ideea de „patologic": *hiperextensiune* „extensiune maximă a unei articulații", *hiperhidratare* „creșterea conținutului de apă al organismului", *hiperimunizare* „imunizare intensivă ... ca urmare a trecerii prin boală sau a vaccinării obișnuite", *hiperinvoluție* „întoarcere rapidă la mai puțin decît talia normală a unui organ care a avut temporar dimensiuni mari";

2) c a r a c t e r u l s u p l i m e n t a r (foarte rar, la substantive): *hiperparazit* „parazit al altor paraziți care atacă plantele și animalele"

1. La cîteva derivate cu *hiper-* nu se detașează o valoare deosebită de cea a bazei (în D. MED. sînt definite prin bază): *hiperaldosteronism*, *hiperazotemie*.

2. După definițiile date în dicționare, nu putem detașa valoarea prefixului în raport cu baza la derivatele: *hiperconjugare* Chim. „efectul de îmbinare care are loc între o legătură simplă C—H și o legătură dublă vecină", *hiperplan* Mat. „varietate liniară cu n — 1 dimensiuni într-un spațiu euclidian cu n dimensiuni", *hipersuprafață* Mat. „varietate cu n — 1 dimensiuni într-un spațiu euclidian cu n dimensiuni"; *hiperfocal* Fiz., Cinem. (*distanță* ~*ă* „distanța dintre planul-obiect cel mai apropiat de un instrument optic și focarul obiect al obiectivului acelui instrument", cf. *distanță focală* „distanța de la unul din punctele principale pînă la focarul de același nume al unui sistem optic"), *hipergeometric* Mat. (*funcțiune* ~*ă* „funcțiune de o variabilă, reală sau complexă, care e integrala ecuației diferențiale de ordinul al doilea").

4. *Hiper-* este un prefix neologic, de origine grecească, împrumutat de limba română din limbile moderne, mai ales din franceză, dar și din italiană, germană, rusă, engleză; în aceste limbi prefixul are o largă întrebuințare în terminologia științifică, în special în cea din domeniul medicinei.

În limba greacă ὑπέρ e folosit ca adverb și ca prepoziție, dar și ca prefix care exprimă excesul sub forma (ὑ)περ-, în exemple ca ὑπερβάλλω, ὑπερβολή, ὑπερβολικός (cf. MIRAMBEL, G. 219). În limbile moderne (fr., germ., engl. *hyper-*, it. *iper-*, rus. *гипер-)* apare în calcuri după greacă sau în formații proprii, avînd sensul „prea mult, excesiv, pe deasupra" (cf. DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, s.v., MARCHAND, E. W. 118—119).

Limba română a împrumutat prefixul mai ales sub forma *hiper-*. Varianta *iper-* se explică prin influența pronunțării din limba franceză sau a pronunțării și a grafiei din greacă și din italiană; evoluția ulterioară

a limbii române a impus însă formele cu *h* inițial, după modelul limbii latine (vezi și N. A. Ursu, în SILL I 152). Varianta grafică *hyper-* se justifică prin franceză. În ce privește accentul, el are același loc, pe temă, ca în limba greacă și în unele limbi moderne (franceza, engleza, germana); excepția constituită de *hiperbolă*, accentuat pe a doua silabă a prefixului, urmează modelul din latină *(hyperbole)* și din unele limbi moderne (it. *ipérbole*, rus. *гипéрбола*, germ. *Hypérbel* — dar și *Hyperbóle)*.

Formațiile din limba română au, de obicei, corespondente în mai multe limbi moderne: *hipercritic*, cf. fr. *hypercritique*, it. *ipercritico*, engl. *hypercritic(al)* (și germ. *hypercritisch)*; *hiperestezie*, cf. fr. *hyperesthésie*, it. *iperestesia*; *hiperglicemie*, cf. fr. *hyperglycémie*, it. *iperglicemia*, rus. *гипергличемия*; *hipertensiune*, cf. fr. *hypertension*, it. *ipertensione*, engl., germ. *Hypertension*; *hipervitaminoză*, cf. fr. *hypervitaminose*, germ. *Hypervitaminose* etc. Pentru unele formații am găsit corespondente numai într-o singură limbă: *hipercorect*, cf. fr. *hypercorrect*.

Derivatele cu *(h)iper-* sînt atestate de pe la mijlocul secolului al XIX-lea în formații semianalizabile: *iperbolă*, *iperbolic* (VALIAN), *iperboloid* (a. 1851, la URSU, T., s. v.), *hipertrofie* (a. 1852, la URSU, T., s. v.).

O formație cu *iper-*, într-o variantă neanalizabilă în limba română, împrumutată direct din greacă, apare încă la începutul secolului al XVIII-lea: *ipervolicesc* cf. ὑπερβολικός (Cantemir, la GÁLDI, M. 200).

Mai frecvent, derivatele cu *hiper-* apar ceva mai tîrziu, după 1870, și la începutul secolului al XX-lea: *ipercrinie*, *ipercritic*, *iperstenie* PROTOPOPESCU, *hiperiritabil* Caragiale, în DA etc.

**5.** *Hiper-* se combină mai ales cu teme neologice (latino-romanice sau grecești). O singură formație, parasintetică, are o temă moștenită din latină: *hipersomnie*.

**6.** Prefixul e productiv. Pe lîngă *hipersomnie*, discutat mai sus, *hiper-* a putut forma derivate pe terenul limbii române și de la teme neologice, de exemplu în formații cu *-are* sau *-at* (*hiperimunizare*, *hipersegmentare*, *hipertehnicizat*) sau în alte formații cărora nu le-am găsit corespondente în limbi străine, în sursele pe care le-am putut consulta *(hiperinsulinism*, *hiperplan*, *hipertetralogie)*.

În aceeași ordine de idei, e de menționat modificarea hipercorectă a lui *iperită* (< fr. *ypérite*) în *hiperită* (cf. DN[2]), sub influența lui *hiper-*.

**7.** Majoritatea derivatelor cu *hiper-* aparțin terminologiei științifice, prefixul fiind simțit ca un element savant. El e foarte răspîndit în terminologia medicală și, mai rar, în cea din domeniul matematicii, de unde a pătruns și în tehnică, în cea din domeniul chimiei și al lingvisticii. O parte dintre derivate, și anume adjectivele care exprimă superioritatea calitativă, se folosesc în limbajul familiar cultivat, de unde au pătruns și în literatura beletristică *(hipercritic*, *hiperiritabil*, *hipersceptic*, *hipersensibil* etc.).

## *HIPO- (HIP-, IPO-, YPO-, HYPO-)*

RIZESCU, P. N. 5, 11–12, 18, 20.

**1.** Prefixul *hipo-* se deosebește de *hipo(-)*, element de compunere (sau adjectiv în sintagme de tipul *concurs hipo)*, pentru care vezi FC I 26, 251, prin sens și prin origine.

**2.** Prefixul *hipo-* are următoarele variante etimologice:

varianta fonetică *hip-* în derivatele (împrumutate) a căror bază începe cu o vocală (*a* sau *o*): *hipalgezie*, *hipalgie*, *hiparterial*, *hipaxial* (DC; cf. însă *hipoaciditate* D. MED., DN[2], MDE, *hipoafrodizie* D. MED., *hipoalgezie ib.*, *hipoazotic*, *hipoazotită* DC, *hipoazotos* LTR[2], *hipoazoturie* D. MED.); *hipodonție*, *hiposmie* (semianalizabile, D. MED.; cf. însă *hipoonichie*, *hipoovarie* D. MED.);

varianta fonetică *ipo-* în formații ca *ipocomisar* (DA), *ipodiacon* (*ib.*), *ipodidascal* (*ib.*), care nu au formații paralele în *hipo-*, sau în formații ca *ipogastric* (URSU, T., COSTINESCU), *ipogastru* (PROTOPOPESCU, DA), *ipostenie* (PROTOPOPESCU), *ipoteză* cu forme paralele în *hipo-*;

variantele grafice *hypo-* și *ypo-* în *hypoazotic*, *hypogastru*, *hyposulfit* etc. (ANTONESCU), *ypodiacon* (GÁLDI, M. 200), *ypohondriac*, *ypochimen*, *ypothesis* (Cantemir, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 405).

Derivatele cu *hipo-* poartă accentul secundar pe prima silabă a prefixului și accentul principal pe temă, ca și cele în *hiper-* (*hìpostáză*, *hìpotensiúne* etc.), cu excepția lui *ipótesis* (GÁLDI, M. 271), variantă ieșită din uz a lui *ipoteză*, și a formației neanalizabile *ipólipsis* (TDRG), ambele accentuate pe cea de a doua silabă a prefixului.

**3.** În DM sînt înregistrate 5 derivate a n a l i z a b i l e (4 în *hipo-* și 1 în *ipo-*), la care se adaugă 76 de derivate (73 în *hipo-* și 3 în *ipo-*) din alte surse:

*hipalgie*, *hiparterial*, *hipaxial*, *hipoaciditate* (D. MED., DN[2], MDE), *hipoafrodizie* (D. MED.), *hipoalgezie* (*ib.*; și: *hipalgezie* DC), *hipoazotic* (DC; și: *hipoazotită ib.*, *hipoazotos* LTR[2], *hipoazoturie* D. MED.), *hipoblast* (*ib.*), *hipobranhial* (*ib.*), *hipobromit* (DC; și: *hipobromos* LTR[2]), *hipocalcemie* (și: *hipocalcie*, *hipocalciurie* D. MED.), *hipocalie* (și: *hipocaliemie*, *hipocaliurie ib.*) cf. *caliu*, *hipochinezie* (*ib.*), *hipocicloidă* (DN[2], LTR[2]; și: *hipociclu* LTR[2]) cf. *cicloidă*, *hipocitemie* (D. MED.), *hipocloremie* (*ib.*; și: *hipoclorit* ANTONESCU, DC, D. MED., LTR[2], *hipocloros* ANTONESCU, DER, LTR[2]), *hipoclorurahie* (D. MED.), *hipocolesterolemie* (*ib.*), *hipocristalin* (DN[2], MDE), *hipocrom* (LTR[2]; și: *hipocromatoză* D. MED., *hipocromazie*, *hipocromie ib.*), *hipocupremie* (*ib.*), *hipoderm* (DER, D. MED.; și: *hipodermiază* D. MED., *hipodermită ib.*, *hipodermoză* DER), *hipoendemie* (D. MED.), *hipoestezie* (D. MED., DN[2]), *hipoeutectic* Met. (LTR[2]), *hipofaringe* (D. MED.), *hipofibrinogenemie* (*ib.*), *hipofonie* (DN[2]), *hipofosfat* (DC, DER, LTR[2]; și: *hipofosfatemie* D. MED., *hipofosfaturie ib.*), *hipofosfit* (DC, DER, LTR[2]), *hipofosforic* (și: *hipofosforos* DER, LTR[2]), *hipofuncțiune* (DN[2]; și: *hipofuncție* MDE), *hipogammaglobulinemie* (și: *hipoglobulie* D. MED.), *hipogenezie* (*ib.*), *hipogenitalism* (*ib.*), *hipoglicemie* (*ib.*, DN[2]; și: *hipoglicemiant* DC), *hipoglicorahie* (D. MED.), *hipogonadism* (*ib.*), *hipohidroză* (*ib.*), *hipoiodit* (DC; și: *hipoiodos* DC, s.v. *hipoiodit*), *hipoleucocitoză* (D. MED.), *hipoluteinism* (*ib.*), *hipomanie* „stare maniacală atenuată" (*ib.*), *hipomenoree* (*ib.*), *hipomicron* (*ib.*), *hiponatremie* (*ib.*), *hiponeurotizare* (*ib.*), *hiponitric* (*ib.*), *hipoonichie* (*ib.*), *hipoovarie* (*ib.*), *hipopalestezie* (*ib.*), *hipoparatiroidism* (*ib.*; și: *hipotiroidism*, *hipotiroidie* DER, D. MED., DN[2]), *hipopepsie* (*ib.*), *hipopituitarism* (*ib.*), *hipopneumatoză* (*ib.*), *hipoproteinemie* (*ib.*), *hipoprotrombinemie* (*ib.*), *hiporeflexie* (*ib.*), *hiposecreție* (DER, D. MED.), *hiposensibilitate* (D. MED.), *hiposexualism* (*ib.*), *hiposideremie* (*ib.*), *hiposulfat* (ANTONESCU, LTR[2]; și: *hiposulfit* ANTONESCU, DC, DER, D. MED.), *hiposulfuric* (ANTONESCU, DER; și: *hiposulfuros* LTR[2]), *hiposuprarenalism* (D. MED.), *hipotaxie* (*ib.*), *hipotermal* (DER, LTR[2]), *hipotestoidism* (D. MED.), *hipotonicitate* (D. MED., DN[2]), *hipoventilație* (D. MED.), *hipovitaminoză* (DER), *hipoxantină* (DC, D. MED., LTR[2]), *hipoxantozină* (DC); *ipocomisar* (DA), *ipodiacon* (*ib.*), *ipodidascal* (*ib.*).

Derivatele cu prefixul *hipo-* sînt:

I s u b s t a n t i v e (cel mai frecvent), analizabile în raport cu:

— un substantiv: *hipoaciditate*, *hipoleucocitoză*, *hiponeurotizare*, *hiposulfat*, *hipotensiune*, *ipodiacon* etc.; (formații parasintetice) *hipogenezie*, *hipoglobulie*, *hipoproteinemie* „scăderea p r o t e i n e l o r din sînge" etc.

— un adjectiv (formații parasintetice): *hipogenitalism*, *hipopituitarism* cf. *pituitar*, *hiposuprarenalism*;

II a d j e c t i v e (mai rar), analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *hipoazotic*, *hipoazotos*, *hipobranhial*, *hipoeutectic*, *hipofosforic*, *hipofosforos*, *hipogastric*, *hiponitric*, *hiposulfuric*, *hiposulfuros*, *hipotermal*;

— un substantiv (formații parasintetice): *hipobromos*, *hipocloros*, *hipoiodit*.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e (multe dintre ele prin raportare la formaţiile în *hiper-*) : *hipoacuzie*, cf. *hiperacuzie* (D. MED.) ; *hipobaropatie (ib.)*, cf. *baro-* + *-patie* ; *hipocarbie (ib.)*, cf. *carbo-* ; *hipoclorhidrie (ib.)*, cf. *hiperclorhidrie* ; *hipodonţie (ib.)*, cf. *oligodonţie* ; *hipofiză*, cf. *epifiză* ; *hipogalactie* (D. MED.), cf. *hipergalactie* ; *hipomnezie (ib.)*, cf. *hipermnezie* ; *hipoplazie* (DER), cf. *hiperplazie* ; *hiposmie* (D. MED.), cf. *hiperosmie* ; *hipostil*, cf. *peristil* ; *hipotrofie*, cf. *hipertrofie* etc.

4. Prefixul *hipo-* exprimă i n f e r i o r i t a t e a (de obicei cantitativă, sau spaţială mai rar calitativă) :

a) cantitativă, diminuarea. În terminologia medicală, *hipo-* indică, cel mai adesea, în derivatele substantivale, depăşirea limitei inferioare a normalului, sugerînd ideea de „patologic" (în sensul de „insuficienţă", prin opoziţie cu *hiper-*) : *hipoaciditate* „scădere a acidităţii gastrice sub valorile normale", *hipofuncţiune* „diminuare a activităţii unui organ, a unui sistem, a unei funcţiuni", *hipoglicemie* „scădere a concentraţiei glucozei în sînge", *hipogonadism* „deficit secretor al gonadelor", *hipoovarie* „insuficienţă ovariană", *hipoparatiroidism* „insuficienţă paratiroidiană", *hiposensibilitate* „sensibilitate scăzută", *hiposuprarenalism* „insuficienţă secretorie a suprarenalelor", *hipotensiune* etc.

În terminologia chimică *hipo-* indică diminuarea oxidării, poziţia inferioară în seria unor compuşi cu oxigen (cf. MARCHAND, E. W. 119 ; e caracteristic substantivelor şi adjectivelor) : *hipoclorit* „sare a acidului hipocloros", *hipofosfat* „sare a acidului hipofosforic", *hiposulfit* „sare a acidului tiosulfuric" ; *(acid) hipoazotos* „acid care se obţine prin reducerea oxidului de azot sau a acidului azotos", *(acid) hipofosforic* sau *hipofosforos* „(acid) oxigenat al fosforului", *(aliaj) hipoeutectic* „(aliaj) cu concentraţia în componentul caracteristic mai mică decît cea corespunzătoare eutecticului" etc.

Uneori diminuarea e dusă pînă la dispariţia caracteristicii obiectului indicat prin bază (inferioritatea absolută) : *hipofonie* „amuţire a unui sunet", *hipomicron* „particulă care poate fi observată la ultramicroscop, dar e invizibilă la microscopul obişnuit" ;

b) spaţială (la substantive şi adjective) : *hipofaringe* „porţiunea de jos a faringelui", *hipogastru* „partea inferioară a abdomenului", *hipostază* „stagnarea sîngelui în vasele capilare ale membrelor inferioare ale corpului" ; *hiparterial* „situat dedesubtul unei artere", *hipobranhial* „care e localizat dedesubtul arcurilor branhiale", *hipotermal* „prima etapă a procesului hidrotermal" ;

În cîteva formaţii substantivale cu *hipo-* ideea de inferioritate spaţială pare combinată cu cea de interioritate (= profunzime) : *hipoblast* „entoderm primitiv", *hipocentru* „locul din interiorul scoarţei pămîntului, de unde se propagă spre suprafaţă undele unui cutremur", *hipocicloidă* „curbă descrisă de un punct pe un cerc care se rostogoleşte fără alunecare în interiorul unui alt cerc fix", *hipoderm* „stratul cel mai profund al pielii".

c) în rang (subordonarea), numai pe lîngă substantive care denumesc funcţii (în varianta *ipo-*) : *ipocomisar* (înv.) „subcomisar (de poliţie)", *ipodiacon* „subdiacon", *ipodidascal* (înv.) „învăţător pentru începători".

Într-un singur caz, *ipo-* indică presupunerea, supoziţia bazată pe probabilitate : *ipoteză*.

La adjectivul *hipocristalin* (despre roca vulcanică) „care e alcătuită din cristale şi din sticlă" e greu de delimitat valoarea prefixului în raport cu baza.

5. *Hipo-* este un prefix neologic cu origine multiplă în limba română: el a fost mai întîi împrumutat direct din greacă, apoi reîmprumutat din limbile moderne de circulație internațională.

În limba greacă prefixul apare sub forma (ὑ)πο-, în exemple ca ὑπογραφή, ὑπόθεσις și marchează dependența, subordonarea (cf. MIRAMBEL, G. 219).
În limbile moderne (fr., germ., engl. *hypo-*, it. *ipo-*; rus. *гипо-*) prefixul are sensul „sub, inferior, în deficit" (cf. DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, MARCHAND, E. W. 119), formînd un cuplu opozițional cu *hiper-*, cu mențiunea că *hipo-* e mai puțin frecvent și nu a depășit granițele terminologiei științifice (cf. GUILBERT-DUBOIS, P. I. 110).

În derivatele luate direct din limba greacă, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, prefixul are forma *ipo- (ypo-)*, unii termeni nefiind încă adaptați la structura morfologică a limbii române (cf. ROSETTI-CAZACU-ONU, *lucr. cit.*, p. 510): *ypothesis* (și formațiile neanalizabile întîlnite la Cantemir, menționate la p. 119), *ipodiacon* (a. 1743, în DA), *ypodiacon* cf. ὑποδιάκονος, *ipodidascal (Uricariul*, a. 1743, în DA) cf. ὑποδιδάσκαλος; termenii au dispărut din limbă odată cu încetarea influenței grecești.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, limba română a (re)împrumutat din limbile moderne, mai ales din franceză și din italiană, derivate în *hipo-*, în special din domeniul terminologiei medicale; derivatele apar de obicei sub forma *hipo-*, cu *h* inițial după aspectul scris din franceză (uneori și cu *-y-*: *hypo-*), mai rar cu *ipo-*, sub influența pronunțării din franceză sau a pronunțării și a grafiei din greacă și din italiană (de menționat că unele cuvinte sînt atestate mai întîi sub forma unor variante grecești).

Evoluția ulterioară a limbii române a impus formele cu *h* inițial la majoritatea cuvintelor formate cu *hipo-* și cu *i* inițial numai la cîteva formații.

Vezi și Al. Graur, *Evoluția limbii române*. Privire sintetică. Editura științifică, București, 1963, p. 48, care susține că „în loc de un singur prefix, avem astăzi două și vorbitorii nu recunosc totdeauna legătura dintre ele".

Dintre formațiile analizabile, singura încetățenită cu *i* inițial este *ipoteză* (cu variantele *ipotes* P. Maior, *ipótesis* a. 1835, la GÁLDI, M. 201, *ypothesis*) cf. gr., lat. *hypothesis*, fr. *hypothèse*, it. *ipotessi*; vezi și derivatul *ipotetic*. La acestea se adaugă cuvinte neanalizabile ca *ipocrit* (cu o variantă grecească învechită *ipocritis* a. 1698, la GÁLDI, M. 200 și o alta latinizantă *hipocrit* LB, în DA; vezi și *ipocrizie* cu variantele grecești învechite *ipocrisie* Cantemir, la GÁLDI, *loc. cit.* și *ipocris* LB, în DA), *ipohondru*, *ipotecă*, *ipotenuză* etc.

Într-un singur caz se observă o diferențiere semantică și stilistică între formația cu *ipo-* și cea cu *hipo-*: *ipostază* (neanalizabil în română), cu sensul „stare, situație în care se găsește cineva", e folosit în diverse stiluri ale limbii literare, iar *hipostază* (analizabil) „încetinire a circulației sîngelui în membrele inferioare sau în plămîni, cauzată de o lungă ședere în pat" se întrebuințează exclusiv în terminologia medicală; ambele sînt împrumutate, la date diferite, din fr. *hypostase* (pentru *hipostază*, cf. și germ. *Hypostase*, engl. *hypostasis* etc.). Cf. și *ipohondru* adj., s. m./ *hipocondru* s. n. (Anat.).

La rîndul său *ipostază* are o variantă învechită *ipostas*, numai cu sens teologic, cu prima atestare în DA din 1776, care provine din sl. ипостась — cf. GRAUR, A. E. 56—57 — sau din gr. ὑπόστασις — cf. TDRG, CIORANESCU.

În ce privește accentul, el are același loc pe temă ca în franceză sau în alte limbi moderne; excepția constituită de *ipotesis* și *ipolipsis* (v. p. 119), accentuate pe a doua silabă a prefixului, se explică prin greacă, unde accentul apare în unele derivate pe temă, în altele pe prefix.

Formațiile analizabile cu *hipo-* au, de obicei, corespondente în mai multe limbi : *hipogastric*, atestat mai întîi în varianta *ipogastric* (a. 1843) și *ipogastră* (a. 1829—1830), ambele la URSU, T., cf. fr. *hypogastrique*, respectiv *hypogastre*, engl. *hypogastrium*; *hipocentru*, cf. fr. *hypocentre*, germ. *Hypozentrum*, rus. *гипоцентр*; *hipoclorit (hypoclorit* a. 1862), cf. fr. *hypochlorite*, it. *ipoclorito*, germ. *Hypochlorite*; *hipoglicemie*, cf. fr. *hypoglycémie*, it. *ipoglicemia*, germ. *Hypoglykämie*, rus. *гипогликемия*; *hiposulfit*, cf. fr. *hyposulfite*, germ. *Hyposulfite*, rus. *гипосульфит*; *hipotensiune*, cf. fr. *hypotension*, it. *ipotensione*, engl. *hypotension* etc.

**6.** Prefixul *hipo-* se combină mai ales cu teme neologice latino-romanice sau grecești (face excepție o formație veche în *ipo-* împrumutată din greacă, *ipodiacon*, a cărei temă grecească este venită prin filieră slavă). Din această cauză e greu de precizat productivitatea prefixului în limba română. Este sigur românească formația *ipocomisar*, cu *ipo-* de origine grecească și cu tema franțuzească. Prefixul a putut forma derivate pe teren românesc și cu teme neologice (în exemple ca *hiponeurotizare* sau ca unele adjective în *-os* de tipul *hipoazotos*, *hiposulfuros*).

**7.** Majoritatea derivatelor cu *hipo-* aparțin terminologiei științifice, prefixul fiind simțit, ca și *hiper-*, un element savant. Formațiile se întîlnesc mai ales în terminologia medicală, unde sînt folosite de obicei prin opoziție cu cele în *hiper-*, și în cea chimică. Dintre formațiile în *ipo-*, *ipocomisar*, *ipodiacon* și *ipodidascal*, folosite în limbajul administrativ, au dispărut din limbă ; *ipoteză* e folosit în limbajul cultivat.

***HYPER-* vezi *HIPER-***

***HYPO-* vezi *HIPO-***

***I-$_1$* vezi *IZ-***

***I-$_2$* vezi *ÎN-$_1$***

***I-$_3$* vezi *IN-$_2$***

***IG-* vezi *IN-$_2$***

***IJ-* vezi *IZ-***

***IM-$_1$* vezi *ÎN-$_1$***

***IM-$_2$* vezi *IN-$_2$***

***IN-$_1$* vezi *ÎN-$_1$***

## *IN-$_2$ (IM-$_2$, I-$_3$, IG-; ÎN-$_2$, ÎM-$_2$)*

IORDAN, LRA 199—200; BENEŠ, P. 92—94; Florica Ficșinescu, *Prefixul negativ in-*, în SMFC IV, p. 3—14.

**1.** Prefixul *in-$_2$ (im-$_2$, i-$_3$, ig-; în-$_2$, îm-$_2$)* se delimitează de prefixul *în-$_1$ (îm-$_1$)* și de dubletul său neologic *in-$_1$ (im-$_1$, i-$_1$)*, care apar în formații ca *înaripa*, *îmblînzi*, *infiltra*, *impune*, *ilumina* etc., prin clasa morfologică a derivatelor (prefixele *în-$_1$* și *in-$_1$* derivă, în general, verbe, iar *in-$_2$ (im-$_2$ . . .)* în special adjective) și, mai ales, prin valori (prezența, respectiv absența, sensului negativ).

Unii cercetători (cf. IORDAN, LRA 199) nu disting două unități diferite, *in-$_1$* și *in-$_2$*, considerînd că este vorba de un singur prefix neologic *in- (im-...)* din *impune* etc. care, în derivatele adjectivale, are valoare negativă.

2. Prefixul *in-*$_2$ are două serii de variante :
a. variante condiționate, din limba contemporană : *im-*$_2$, *i-*$_3$ și *ig-* ;
b. variante învechite : *în-*$_2$ și *îm-*$_2$.

Varianta *im-*$_2$, cu asimilare, este fonetică (și etimologică) și se identifică în formații de la baze care încep cu labialele *b* și *p* : *imbatabil*, *imprudent* etc.

În formații de la baze care încep cu labiala *m*, de tipul : *immaterial, immobil, immobilitate* (la URSU, T.), se identifică varianta grafică, învechită, *im-*$_2$ (vezi § 5, p. 125–126). În limba contemporană, în aceste cuvinte apare varianta fonetică *i-*$_3$.

Varianta *i-*$_3$ este fonetică (și etimologică) în formații analizabile de la baze care încep cu *l*, *m* sau *r* (*ilogic*, *imobil*, *irațional* etc.) și în formația neanalizabilă *ignora*.

Varianta etimologică *ig-* se identifică în formația analizabilă *ignobil*.

Variantele învechite (etimologizante și, foarte rar, etimologice) *în-*$_2$ și *îm-*$_2$ (adaptate, în majoritatea cazurilor, după modelul prefixului moștenit din latină *în-*$_1$, *îm-*$_1$) se identifică într-o serie de formații analizabile de tipul : *împarisilabic*, *încunvenient (încunvenint, încunvenință)*, *înfinitate*, *învulnerabilitate* etc. (toate la PONTBRIANT), *împonderabil*, *încomplet*, *îndefinit* (toate la URSU, T.) și în formațiile neanalizabile *împertinend* (la CLOSE, D.) și *întrepid* (în DA), formații care circulă, în limba contemporană, cu variantele neologice ale prefixului.

3. În DM sînt înregistrate 194 de formații a n a l i z a b i l e cu prefixul *in-*$_2$ (*im-*$_2$, *i-*$_3$, *ig-*).

1. În numărul de mai sus nu sînt incluse toate formațiile din DM în care se identifică prefixul discutat, deoarece dintr-o familie de cuvinte derivate cu *in-*$_2$ (*im-*$_2$...) și cu sufixe diferite, de tipul : *ilegal, ilegalist, ilegalitate, ilegaliza, ilegalizare ; indefinibil, indefinit ; indispune, indispus, indispoziție* etc., am avut în vedere numai un singur derivat, fie cuvîntul format numai cu prefix (*indispune*), fie — în cazul familiilor în care toate cuvintele sînt derivate și cu sufixe — primul înregistrat în ordine alfabetică (*ilegal, indefinibil*).
2. Nu am mai adăugat formații din alte surse, limitîndu-ne la corpusul — bogat și reprezentativ — din DM, deoarece formațiile cu acest prefix reprezintă o clasă deschisă în lexicul limbii române contemporane (vezi § 7, p. 127).

Derivatele cu prefixul *in-*$_2$ (*im-*$_2$, *i-*$_3$, *ig-*) sînt :

I a d j e c t i v e (unele folosite și adverbial sau, mai rar, și ca substantive), analizabile în raport cu :
— un adjectiv (primar, de origine participială sau, cel mai frecvent, derivat cu un sufix) : *ilicit*, *ilimitat*, *imaculat*, *imemorial*, *imoral*, *imparțial*, *impermeabil*, *impur*, *inadmisibil*, *incolor* cf. *color* (neatestat în dicționare), *incomplet*, *indecis*, *invalid*, *iregular*, *irevocabil* etc. ;
— un substantiv : *inamic*, *inform*, *inodor* cf. *odor* „miros" ; (parasintetice) *indubitabil* cf. *dubiu*, *insațiabil* cf. *saț(iu)* ;
— un verb : (formații parasintetice) *imperturbabil*, *incalificabil*, *inconciliabil*, *insondabil*, *interminabil*, *irezistibil* ;

Nu am considerat analizabil derivatul *impasibil*, deoarece raportarea lui la *păsa*, posibilă din punct de vedere semantic, prezintă dificultăți din punct de vedere formal (și etimologic).

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu :
— un substantiv : *impolitețe*, *incontinență*, *indelicatețe*, *indisciplină*, *inechitate*, *inelegantă*, *inexperiență*, *insubordonare*, *insucces* ; (parasintetic) *insomnie* ;

Derivatul *insomnie* a fost considerat parasintetic, fiind analizabil semantic prin *somn*, și nu prin *somnie* „somnolență".

— un verb : (formație parasintetică) *inconvenient* ;

III v e r b e, analizabile în raport cu:
— un verb: *indispune;*
— un adjectiv: (formaţie parasintetică) *imortaliza.*

În afară de substantivele şi verbele menţionate mai sus, în limba română contemporană există numeroase alte s u b s t a n t i v e (derivate cu sufixele *-enţă/-anţă*, *-ie (-iune)* şi *-itate)* şi v e r b e (formate cu *-iza* şi, mai rar, cu *-a)*, în care se identifică prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$*...)*, pe care nu le-am avut în vedere (vezi nota 1, p. 123), de tipul: *inactivitate, inacţiune* cf. *inactiv; inconsecvenţă* cf. *inconsecvent; inconstanţă* cf. *inconstant; indiscreţie* cf. *indiscret; injusteţe, injustiţie* cf. *injust; insensibilitate, insensibiliza* cf. *insensibil; invalida, invaliditate* cf. *invalid* etc. Uneori, legătura semantică dintre aceste derivate şi adjectivul corespunzător este mai greu de stabilit, fiind analizate, mai frecvent, prin substantivul sau prin verbul opus, *inactivitate* „lipsă de a c t i v i t a t e", *injustiţie* „nedreptate; opusul lui j u s t i ţ i e", *invalida* „opusul lui v a l i d a" etc.

Derivatele cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$*, i-*$_3$*, ig-)* sînt, în marea lor majoritate, adjective (181 de formaţii, faţă de numai 11 substantive şi 2 verbe) analizabile prin raportare la adjective (170 de formaţii). Remarcăm că prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$*...)* se ataşează, de preferinţă, la adjective derivate cu sufixe de la teme verbale. Numărul formaţiilor de la adjective primare, de tipul: *impar, impur, inapt, incert, inegal, inutil, ireal* etc., este relativ mic (aproximativ 25 de derivate).

Cele mai numeroase adjective formate cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$ *...)* sînt raportabile la adjective formate cu sufixul *-bil* (95 de formaţii): *ilizibil, impenetrabil, imponderabil, imuabil, incoercibil, inconsolabil, incurabil, inepuizabil, inestimabil* etc.

Derivatele cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$*...)* de acest tip sînt mai frecvente decît adjectivele de bază corespunzătoare, care au, dealtfel, atestări adeseori ulterioare în limba română (vezi Maria Iliescu, *Sufixul adjectival -bil în limba română*, în SMFC I 95; BENEŠ, P. 94; vezi şi § 5, p. 126). Faptul acesta poate indica originea parasintetică a unora dintre formaţiile în discuţie, analizate de noi, din punct de vedere sincronic, direct prin adjectivul derivat cu *-bil.* Dealtfel, în materialul luat în discuţie, există o serie de derivate cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$*...)* analizabile exclusiv ca formaţii parasintetice (vezi mai sus).

O altă clasă bine reprezentată de adjective cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$ *...)* este cea a formaţiilor raportabile la adjective derivate cu sufixul *-ent, -ant* (17 formaţii): *inaderent, incoerent, inconstant, independent, inexistent, inoperant* etc.

Adjectivele cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$ *...)* raportabile la adjective derivate de la teme nominale, cu alte sufixe decît cele menţionate mai sus, de tipul: ***imaterial, impopular, impudic, inactiv, ireverenţios*** etc., sînt relativ puţine.

Menţionăm, de asemenea, existenţa formaţiilor cu teme deja prefixate, în majoritate derivate în care ambele prefixe sînt analizabile: *imprevizibil, incompresibil, indescifrabil, indisolubil* (faţă de *insolubil), inexplicabil, insubordonare, ireconciliabil, irevocabil* etc. (cf. Fl. Ficşinescu, *lucr. cit.*, p. 8).

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *impunitate*, cf. *puniţiune, punibil, punitiv; indestructibil*, cf. *destructiv; indisolubil*, cf. *dizolva; ingrat*, cf. *gratitudine; intact*, cf. *tactil* etc.

4. Prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$*, i-*$_3$*, ig-)* are valoare n e g a t i v ă, exprimînd:

a) opoziţia, contrariul bazei (valoare negativă propriu-zisă): *imperfect, imposibil, inabil, inamic, incomod, incorect, indispune, inexact, inimitabil, inospitalier, insociabil, insuficient* etc.;

Cu excepţia lui *imaculat* (poate şi a lui *imparţial* şi a lui *incredul)*, prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$*...)* nu se ataşează la teme care denumesc însuşiri negative, aşa încît derivatul, indicînd opusul bazei, să exprime o însuşire pozitivă.

b) absenţa, lipsa obiectului denumit de bază (valoare privativă): *impolitețe* „lipsă de politețe", *indisciplină* „lipsă de disciplină", *indubitabil* „fără dubiu", *inodor* „fără miros", *insomnie* etc.;

c) necuprinderea în sfera bazei (derivatul denumește o calitate care fie a depășit sfera bazei, fie nu a intrat încă în ea): *impuber* „care nu a atins încă vîrsta pubertății", *inedit; inapreciabil* „care nu mai poate fi apreciat sau măsurat", *incalculabil, incomensurabil, inestimabil, ireductibil* „care nu mai poate fi simplificat" etc.

1. Sensul unora dintre aceste derivate are o nuanță de superlativ (*incalculabil, inestimabil* etc.).
2. În derivatele *indigest* „care nu poate fi ușor digerat" (și, mai ales, *indigestie*) și *inform* „fără formă precisă, cu o formă nepotrivită" prefixul indică insuficiența calitativă, neatingerea nivelului considerat normal.
3. În derivatul *imperceptibil* „care nu poate fi perceput; abia perceptibil, aproape neobservat" prefixul are și valoarea de diminuare a calității denumite de bază.

În general, prefixul *in-*$_2$ (*im-*$_2$ ...) are valorile de sub a. și c. în formațiile (adjective) raportabile la o temă de proveniență verbală, iar valoarea de sub b. în formațiile (majoritatea substantive) raportabile la o temă nominală.

Uneori, în același derivat se pot identifica două dintre valorile menționate mai sus (negativă propriu-zisă și privativă): *ilogic* „care nu este logic; fără logică", *impudic* „care nu este pudic; lipsit de pudoare", *inexpresiv* „care nu este expresiv; lipsit de expresie" etc.

Paralelismul semantic dintre derivatul prefixat și corespondentul său pozitiv nu este întotdeauna total; de exemplu, unele derivate indică opoziția numai în legătură cu anumite sensuri ale bazei: *impersonal* este opusul lui *personal* cu sensul „care se referă la o persoană", nu și cu sensul de „propriu" (care apare în contextul *locuință personală*), la fel *imaculat* față de *maculat*, *imaterial* față de *material*, *impropriu* față de *propriu* etc.; alteori, derivatele cu *in-*$_2$ (*im-*$_2$ ...) au și un sens fără corespondent printre sensurile bazei: *invalid* „care nu este valid", dar și „schilod, infirm", la fel *imemorial* față de *memorial* etc. (cf. Fl. Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 10).

5. *In-*$_2$ (*im-*$_2$, *i-*$_3$, *ig-*) este un prefix neologic de origine latină, care a intrat în limba română pe la începutul secolului al XIX-lea, prin cuvinte analizabile, împrumutate din latină și din limbile romanice (foarte frecvent din franceză), uneori și din limbi neromanice (cînd este vorba de cuvinte din limbajul științific internațional), de exemplu:

— cuvinte cu etimologie multiplă: *imobil* < lat. *immobilis*, fr. *immobile*, it. *immobile; imprecis* < fr. *imprécis*, it. *impreciso; incert* < < lat. *incertus*, it. *incerto; incompatibilitate* < fr. *incompatibilité*, germ. *Inkompatibilität*, engl. *incompatibility; incontinență* < fr. *incontinence*, it. *incontinenza; indirect* < lat. *indirectus*, fr. *indirect*, it. *indiretto*, germ. *indirekt; iremediabil* < lat. *irremediabilis*, fr. *irrémédiable* etc.;

— cuvinte împrumutate din franceză: *imortaliza* < fr. *immortaliser; inapt* < fr. *inapte; inavuabil* < fr. *inavouable; ireproșabil* < fr. *irréprochable* etc.;

— cuvinte împrumutate din italiană: *intratabil* < it. *intrattabile* etc.

. Forma de bază a prefixului *in-*$_2$ și varianta fonetică *im-*$_2$ au corespondente identice în latină (și în limbile romanice), de unde au fost împrumutate. Varianta *i-*$_3$ provine:
*a.* din variantele latinești *il-*, *im-* și *ir-*, care au apărut prin asimilarea totală a consoanei finale a prefixului *in-* la consoana inițială a bazei (*illimitatus* < *in-* + *limitatus*, *immobilis* < < *in-* + *mobilis*, *irremediabilis* < *in-* + *remediabilis* etc.), variante pe care unele limbi romanice, ca franceza și italiana, le-au moștenit, dar care în română, unde nu există consoane

duble, nu s-au transmis, reducîndu-se la *i-* (cu excepția unor formații ca *immaterial, immobil* etc., cu varianta grafică învechită *im-*; vezi nota de la p. 123);
*b.* din varianta fonetică latinească *i-*, apărută prin disimilare totală, atunci cînd prefixul *in-* s-a atașat la o temă care începea cu *gn* (*ignoro, -are* cf. *gnarus, gnosco*).
2. Varianta etimologică *ig-* apare numai în formația *ignobil* < lat. *ignobilis*, formată inițial cu varianta *i-* de la *gnobilis* (ca și *ignoro*), dar care a putut fi analizată, mai tîrziu, prin *nobilis* (< *gnobilis*, în urma reducerii grupului consonantic inițial), segmentîndu-se, astfel, încă din latină, o variantă *ig-*.

Cele mai vechi atestări, în limba română, ale unor derivate cu prefixul *in-*$_2$ (*im-*$_2$ ...) sînt din prima jumătate a secolului al XIX-lea: *incomplex* (a. 1814—1818, la URSU, T.), *infinit* (a. 1821, id. *ib.*), *indiferent* (a. 1828, la CLOSE, D.), *indifinit* (a. 1835, la URSU, T.) și *indefinit* (a. 1838, id. *ib.*), *indiscret* (a. 1837, la CLOSE, D.), *incomăsurabil, incomensurabil, incomenzurabil* (a. 1837, la URSU, T.), *irațional* (a. 1837, id. *ib.*), *inecval* (a. 1837, id. *ib.*) și *inegal* (a. 1848, id. *ib.*), *inecual* (a. 1857, id. *ib.*), *invariabil* (a. 1840, id. *ib.*), *inegalitate* (a. 1842, id. *ib.*), *incurabil* (a. 1842, id. *ib.*), *insomnie* (a. 1844, id. *ib.*), *indigestie* (a. 1845, id. *ib.*), *immaterial* (a. 1848, id. *ib.*), *immobil* (a. 1848, id. *ib.*) și *imobil* (a. 1857, id. *ib.*), *imperfect* (a. 1848, id. *ib.*) etc.

Menționăm că formațiile în care apar variantele învechite *în-*$_2$ și *îm-*$_2$ au atestări mai tîrzii decît formațiile corespunzătoare în care apar formele neologice ale prefixului, *in-*$_2$ și *im-*$_2$: *imponderabil* (a. 1848, la URSU, T.)/*împonderabil* (a. 1849 și a. 1852, id. *ib.*); *incomplect* (a. 1848, id *ib.*) și *incomplet* (a. 1852, id. *ib.*)/*încomplet* (a. 1859, id. *ib.*) — numai *indefinit* și *îndefinit* sînt atestate în același an (a. 1848, la Asachi, id. *ib.*) —, ceea ce înseamnă că prefixul a fost împrumutat cu formele sale din limba contemporană, iar formațiile cu *în-*$_2$, *îm-*$_2$ reprezintă adaptări etimologizante ulterioare.

După cum reiese din atestări, unele dintre aceste derivate cu *in-*$_2$ (*im-*$_2$ ...) au fost împrumutate înaintea corespondentului lor pozitiv, de exemplu: *impermeabil* (a. 1848, la URSU, T.) / *permeabil* (a. 1851, id. *ib.*), *imponderabil* (a. 1848, id. *ib.*) / *ponderabil* (a. 1851, id. *ib.*), *incurabil* (a. 1842, id. *ib.*) / *curabil* (a. 1851, id. *ib.*), *invariabil* (a. 1840, id. *ib.*) / *variabil* (a. 1844, id. *ib.*) etc.; așadar, în momentul intrării lor în limba română, respectivele formații erau, unele, neanalizabile, altele, analizabile ca formații parasintetice, de exemplu: *inalterabil* (a. 1848, la URSU, T.), cf. *altera* (a. 1848, id. *ib.*); *indifinit* (a. 1835, id. *ib.*), cf. *defina* „defini" (a. 1829, id. *ib.*), *definit* (a. 1848, id. *ib.*) etc.

Faptul că derivatele negative s-au împrumutat înaintea corespondentelor lor pozitive, precum și faptul că sînt mai frecvente decît acestea din urmă, s-ar putea explica prin aceea că, pentru vorbitori, prezintă mai mult interes ceea ce n u s e p o a t e, decît ceea ce este posibil (cf. Maria Iliescu, *lucr. cit.*, p. 95).

Singurul derivat (neanalizabil) moștenit din latină este *întreg* < lat. *integer* < *in-* + **tagros*, formație neclară și în latină (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.). Dintre celelalte formații, unele sînt adaptări, eventual calcuri: *impracticabil* cf. fr. *impraticable* (după *practică*), *inamic* cf. lat. *inimicus* (după *amic*, dar a circulat și forma, neanalizabilă, *inimic*), *incalificabil* cf. fr. *inqualifiable*, it. *inqualificabile* (după *calificabil*), *incorectitudine* cf. fr. *incorrection*, *indefinibil* cf. fr. *indéfinissable*, *inechitate* cf. fr. *iniquité* (după *echitate*), *inexactitate* cf. fr. *inexactitude*, *injustețe* cf. fr. *injustice*, *insubordonare* cf. fr. *insubordination*, *intraductibil* cf. fr. *intraduisible* etc.

**6.** Derivatele cu *in-*$_2$ (*im-*$_2$ ..) sînt raportabile la teme n e o l o g i c e, de origine latino-romanică. Cîteva sînt analizabile prin teme moștenite în limba română: *insațiabil*, *insomnie* etc.

În aceeași categorie ar intra și derivatul *înliniștit* „neliniștit", calc după fr. *inquiet* (la Ana Goldiș Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain*, Paris, 1973, p. 221).

7. Prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$ ...) nu este productiv în limba română; despre nici unul dintre derivate nu se poate afirma cu certitudine că ar fi fost format pe teren românesc (chiar dacă baza are atestări anterioare derivatului), deoarece toate au corespondente în latină sau în limbile romanice. Totuși, numărul derivatelor cu acest prefix în limba română sporește continuu, înregistrîndu-se mereu formații noi, împrumutate și adaptate sau, poate, create în românește, dat fiind că prefixul se poate atașa la orice adjectiv neologic (eventual, substantiv sau verb).

8. Toate derivatele cu prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$...,) se folosesc în limba română contemporană, în varianta sa cultă, în general: *ilogic*, *imaterial*, *imperceptibil*, *imposibil*, *imprecis*, *impropriu*, *inaplicabil*, *incomparabil*, *indescriptibil*, *indisponibil*, *inestetic*, *inofensiv*, *insucces*, *involuntar*, *iremediabil*, *irezistibil* etc. Unele formații cu acest prefix se folosesc, mai ales, în stilul științific sau juridico-administrativ, de exemplu: *imponderabil*, *imprescriptibil*, *inalienabil*, *inamovibil*, *incoercibil*, *incognoscibil*, *incombustibil*, *incompresibil*, *indelebil*, *indisolubil*, *infuzibil*, *inuzitat*, *ireconciliabil*, *irecuzabil* etc.

## *INFRA-*

RIZESCU, P. N. 12.

1. În DM sînt înregistrate 4 derivate analizabile, la care se adaugă 12 din alte surse:

*infraacustic* (LTR[2]), *infracondilism* (D. MED.), *infragermen* (*ib.*), *infralimbaj* (ROM. LIT. 1975, nr. 50, p. 5, col. 3), *infraliteratură* (din presă), *inframastită* (D. MED.), *infrarefracție* (LTR[2]), *infrasonor* (MDE, DN[2]), *infratemporal* (D. MED.) cf. *temporal* „de tîmplă", *infratentorial* (*ib.*), *infravalanginian* Stratigr. (LTR[2]), *infravirus* (D. MED.).

Derivatele cu prefixul *infra-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *infragermen*, *infralimbaj*, *infraliteratură*, *inframastită*, *inframicrob* (și: *inframicrobian*, *inframicrobiologie*, *inframicrobioză* D. MED.), *infrarefracție*, *infrastructură*, *infrasunet*, *infravirus*, *infravalanginian*; (formații parasintetice) *infracondilism* „devierea în jos a condililor mandibuli";

II adjective (unele folosite și substantivat), analizabile în raport cu:
— un adjectiv: *infraacustic* (*telegrafie* ~*ă*), *infraroșu*, *infrasonor*, *infratemporal*;
— un substantiv (formație parasintetică): *infratentorial* „care e situat sub tentoriul cerebelului".

2. Prefixul *infra-* exprimă inferioritatea:

a) spațială (poziția sub, dedesubt): *infracondilism*, *inframastită* „inflamație a stratului conjunctiv lax retromamar", *infrastructură* (prin opoziție cu *suprastructură*) „ansamblul elementelor care susțin partea principală (inferioară) a unei construcții"; *infratemporal* „situat sub regiunea temporală", *infratentorial* (sinonim cu *subtentorial*, prin opoziție cu *supratentorial*);

*Infrastructură* are și un sens secundar „între", sinonim cu *intra-*, vezi și p. 128 („ansamblul acelor elemente existente în cadrul unei economii naționale, menite să înlesnească legăturile dintre ramuri și dintre diferite zone teritoriale. Infrastructura include transporturile, șoselele, căile ferate, sistemul de comunicații", cf. *Dicționar de economie politică*, Editura politică, București, 1974, s.v.).

b) dimensională şi calitativă (= diminuarea sau insuficienţa): *infragermen* „inframicrob”, *inframicrob* „microorganism extrem de mic, puţin evoluat şi incomplet organizat, care nu-şi poate realiza singur metabolismul”, *infravirus* „denumire dată unor acizi nucleici deveniţi autonomi şi presupuşi capabili să determine anumite afecţiuni ...; în scara taxonomică au o poziţie inferioară faţă de virusuri”, *infrarefracţie* (sinonim cu *subrefracţie*, opus lui *suprarefracţie)* „refracţie a undelor radioelectrice în troposferă, mai puţin pronunţată decît refracţia în atmosfera standard”, *infrasunet* „vibraţii nepercepute de urechea omului, cu o frecvenţă mai mică de 16 oscilaţii pe secundă”, *infrasonor; infraliteratură.*

Uneori relaţia semantică dintre prefix şi bază nu este contractată direct, ci prin intermediul unui determinant neexprimat al bazei, format cu *infra-;* definiţia formaţiei rezultate conţine însă şi termenul care lipseşte (vezi *ultra-*, p. 251): *infraacustică* „referitor la i n f r a s u n e t e”.

Sensurile derivatelor *infraroşu* şi *infravalanginian* se încadrează la cîte două valori:

— diminuare şi inferioritate spaţială, în sensul de neatingere a unei limite spaţiale (« dincoace de »): *infraroşu* „(radiaţii) care sînt dincoace de roşu, în spectrul solar”;

— inferioritate spaţială şi temporală: *infravalanginian* „subetaj al v a l a n g i n i a n u l u i”.

**3.** *Infra-* este un prefix neologic, de origine latină, care a pătruns în limba română prin împrumuturi sau semicalcuri din franceză, italiană, germană, engleză, rusă.

În limba latină *infra*, cu statut de adverb şi de prepoziţie, avea sensul de „mai jos, sub, dedesubtul”, fiind opus lui *supra* (cf. Hofmann-Leumann-Szantyr, l. g. II 231, Ernout-Meillet); a fost moştenit numai în italiană, mai ales ca prefix verbal, în exemple ca *frammettere, frattempo* (cf. Rohlfs, g. III 355—356). De la sensul de „sub”, *infra-* şi-a dezvoltat un sens secundar „între”, sinonim cu *intra-* (apare în italiană în formaţii ca *frapporre/trapporre, framischiare/tramischiare*, cf. Meyer-Lübke, g. II 679, sens care se întîlneşte şi la *infrastructură*, v. p. 127).

Ca element neologic, *infra-* a fost folosit de limbile moderne pentru a forma derivate substantivale care exprimă inferioritatea (cf. Robert, s.v., oxford, s.v.).

După sursele de care dispunem, unele împrumuturi au corespondente într-o singură limbă, altele în mai multe limbi: *inframastită*, cf. it. *inframastite; inframicrob*, cf. fr. *inframicrobe; infratemporal*, cf. engl. *infratemporal; infratentorial*, cf. engl. *infratentorial; infrastructură*, cf. fr., engl. *infrastructure.*

După dm *inframicrob* este o formaţie românească; pentru ideea că e împrumutat din franceză vezi şi dn[2], Rizescu, *lucr. cit.*, p. 22, nota 1.

Semicalcurile cu *infra-* au model în mai multe limbi: *infraroşu*, cf. fr. *infrarouge*, it. *infrarosso*, germ. *infrarot*, engl. *infrared*, rus. *инфракрасный*; *infrasunet*, cf. fr. *infra-son*, it. *infrasuoni*, rus. *инфразвук.*

Derivatele cu *infra-* sînt atestate în secolul nostru, cea mai veche atestare fiind la Scriban: *infrastructură* şi prefixul *infra-;* cade, da nu inserează nici o formaţie cu *infra-*.

**4.** Prefixul *infra-* se combină cu teme moştenite *(infraroşu, infrasunet)*, neologice latino-romanice *(inframicrob, infrarefracţie, infrastructură* etc.) sau greceşti *(infracondilism).*

Prefixul *infra-* este productiv în limba română mai ales prin semicalcuri cu teme moştenite.

O formaţie românească poate fi şi *infravirus*, despre care ştim că a fost creat de Şt. S. Nicolau (cf. D. MED., s. v.), dar nu am identificat sursa în care l-a folosit pentru prima oară.

5. Formaţiile cu *infra-*, puţine la număr, sînt termeni savanţi din domeniul medicinei şi al fizicii, cu excepţia derivatului *infrastructură*, care aparţine domeniului tehnico-economic.

***INTER-* vezi *ÎNTRE-***

## *INTRA-*

1. În DM sînt înregistrate 4 derivate a n a l i z a b i l e. La acestea se adaugă 26 de derivate din alte izvoare:

*intraatomic* (DN[2], LTR[2]), *intracarpatic* (DN[2], LTR[2]), *intracerebral* (DN[2]), *intracolinar* (LTR[2]), *intrados* (DER, DN[2], LTR[2]), *intragalvanizare* (D. MED.), *intrageanticlinal* (DER, LTR[2]), *intrageosinclinal* (DER, LTR[2]), *intralingvistic* (DN[2]), *intraluminal* (D. MED.), *intramagnetic* (LTR[2]), *intramolecular* (DN[2], LTR[2]), *intramontan* (DN[2], LTR[2]), *intramural* (D. MED.), *intranazal* (DN[2]), *intraocular (ib.)*, *intraoral* (D. MED.), *intraperitoneal (ib.)*, *intrarahidian (ib.)*, *intraspecific (ib.)*, *intraspinal* (D. MED.), *intraşcolar* (SCRIBAN), *intrateluric* (LTR[2]), *intratubal* (D. MED.), *intrauterin* (DN[2]), *intrazonal* (DER, LTR[2]).

Derivatele cu *intra-* sînt:

I a d j e c t i v e (cele mai frecvente), analizabile în raport cu un adjectiv: *intracelular*, *intraglandular*, *intramagnetic*, *intramuscular*, *intravenos* etc.;

Din punct de vedere semantic, unele derivate de mai sus se pot analiza şi ca parasintetice, în raport cu substantivul de bază (*intracelular—celulă*, *intravenos—vînă*), mai ales în exemple ca *intraspecific* „care are loc în interiorul aceleiaşi s p e c i i".

II s u b s t a n t i v e (rar), analizabile în raport cu un substantiv: *intrados* „suprafaţa interioară, concavă, a unui arc, a unei bolţi etc.", *intragalvanizare* „galvanizarea suprafeţei interne a unui organ".

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *intrapiretic* (D. MED.), cf. *piretoterapie*; *intravilan*, cf. *extravilan*.

În cazul lui *intradermoreacţie* (D. MED., DER) „reacţie imună, folosită în diagnosticul bolilor infecţioase", nu avem a face cu un derivat substantival cu prefixul *intra-*, ci cu o formaţie alcătuită din prefixul *intra-* + elementul de compunere *dermo-* + s. *reacţie* (*dermoreacţie* nu e atestat).

2. Prefixul *intra-* are următoarele valori:

1) i n t e r i o r i t a t e a („înăuntru", de obicei în opoziţie cu *extra-*): (în sens spaţial, frecvent la adjective) *intracelular*, *intramolecular*, *intramuscular*, *intraglandular*, *intraocular*, *intraurban*, *intravenos*, *intrazonal* etc.; (cu sens abstract) *intralingvistic*;

2) i n t e r v a l u l dintre două obiecte („între"): *intracarpatic*, *intracolinar*, *intramontan*.

Valoarea (2) „intervalul dintre două obiecte" este legată uneori de „interioritate" (1). Astfel, un derivat ca *intramontan* „care se află, se desfăşoară între culmile munţilor" poate fi interpretat şi „care se află în interiorul masivului muntos".

3. *Intra-* este un prefix neologic de origine latină. El a fost împrumutat în română din limbile romanice, mai ales din franceză.

În latină, *intra-* „în interiorul" (în epoca imperială şi cu sensul „cu") era prepoziţie. Ca prefix a format rare derivate (cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L.G. I 93, 220, II 234—235;

ERNOUT-MEILLET, s.v. *in*). În franceză, *intra-* („în interior") este un prefix savant împrumutat din latină (ROBERT, s.v.).

Cele mai multe derivate analizabile provin din franceză: rom. *intraatomic* — fr. *intra-atomique*, rom. *intracerebral* — fr. *intracérébral*, rom. *intrarahidian* — fr. *intrarachidien*. Rare sînt şi împrumuturile din alte limbi: *intraurban* — cf. it. *intraurbano*, *intramontan* — germ. *intramontan*; cf. şi *intrados* — it. *intradosso* sau fr. *intrados*.

Este posibil ca următoarele derivate să nu fi avut nici un model străin: *intracarpatic*, *intraglandular*, *intraspecific*, *intraşcolar*.

Derivatele cu acest prefix s-au format probabil la începutul secolului nostru.

**4.** Temele derivatelor (cu rare excepţii ca: *intraşcolar)* sînt de origine latino-romanică.

**5.** Prefixul este puţin productiv.

**6.** Derivatele cu *intra-* se folosesc, mai ales, în stilul ştiinţific, în anumite terminologii specializate (medicală, minieră etc.): *intraocular*, *intrauterin*; *intramagnetic*, *intrateluric* etc.

## *INTRO- (ÎNTRO-)*

**1.** *Intro-* are varianta învechită *întro-*, în derivatul *întroduce* (vezi DA, s.v.; vezi şi Heliade, *Regulile sau gramatica poeziii*, Bucureşti, 1831, la CLOSE, D. 289); vezi § 4.

**2.** În DM este înregistrat un singur derivat a n a l i z a b i l, şi anume verbul *introduce*, analizabil în raport cu un verb.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *intromisiune* „introducerea unui corp în interiorul altuia", cf. *admisiune*, *omisiune*, *transmisiune*; *introspectiv* şi *introspecţie*, cf. *retrospectiv* şi *retrospecţie*; *introvertit*, cf. *extravertit*.

**3.** *Intro-* exprimă i n t e r i o r i t a t e a („înăuntru, în interior"): *introduce* „a băga, a include, a îngloba", *introspecţie* „observare interioară".

**4.** *Intro-* este un prefix neologic de origine latină, dublet al prefixului moştenit *întru-*. El a fost împrumutat în română din limbile romanice, mai ales din franceză (unde este un prefix savant) prin derivate (semianalizabile) ca: *introspectiv* — fr. *introspectif*, *intromisiune* — fr. *intromission*, *introvertit* — fr. *introverti* — it. *introvertito*.

În franceză *intro-* are acelaşi sens („înăuntru") ca şi lat. *intro-*, pentru care vezi *ÎNTRU-*.

Pe teren românesc s-a format semicalcul *introduce* după fr. *introduire* (sau lat. *introducere)*.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, *introduce* e înregistrat sub formele *întroduce* (vezi § 1) şi *întruduce* (Heliade, *Gramatica românească*, Sibiu, 1828, Aristia, *Iliada*, Bucureşti, 1837, la CLOSE, D.), primul derivat cu prefixul românizat *întro-* pentru *intro-*, al doilea cu substituire de prefix: *întru-* în loc de *intro-*. În aceeaşi perioadă (a. 1835) apare şi forma literară *introduce* (Marcovici, în DA).

**5.** Tema derivatului *introduce* este moştenită.

**6.** Prefixul *intro-* e foarte slab productiv.

**7.** Derivatele aparţin limbii literare.

***IPER-* vezi *HIPER-***
***IPI-* vezi *EPI-***
***IPO-* vezi *HIPO-***
***IS-* vezi *IZ-***
***IŞ-* vezi *IZ-***

## *IZ-* *(IS-, I-$_1$, IJ-, IŞ-)*

AUERBACH, v. 239–240.

1. Prefixul *iz-* are variantele *is-*, *i-*$_1$, *ij-* şi *iş-*.

Varianta *is-* este

a) f o n e t i c ă (şi etimologică), înaintea unor teme care încep cu o consoană surdă, de obicei în formaţii neanalizabile sau, cel mult, semianalizabile în limba română: *iscusi*, *ispiti*, *isprăvi* etc. (vezi însă şi *ishod*, formaţie analizabilă);

b) g r a f i c ă, hipercorectă, înaintea unor teme care încep cu o consoană sonoră, deci nemotivată fonetic, în formaţii analizabile şi semianalizabile, de tipul: *isbîndi*, *isgoni*, *ismeni*, *isnou* etc.

Varianta grafică *is-* (cf. şi *răs-* pentru *răz-* în situaţii similare) a apărut sub influenţa unor derivative de origine latină *(des-, s-)*, la care această grafie, justificabilă etimologic, a fost recomandată pentru evitarea pronunţării şi grafiei cu asimilare *(dez-, z-*$_1$*)*, considerate populare (cf. A. Graur, *Une loi du „plus grand effort"*, în BL I, p. 111–112).

Varianta fonetică *i-*$_1$ se identifică în formaţiile: *iscopit*, *isledi*, *ismerit*, *ismintit*, *ismolenci*, *ispăşi*, *istacti*, *izbici* vb. şi *izvon*, ale căror baze încep cu *s* (sau *z*) + consoană.

1. *I-*$_1$ are statut de variantă — pur fonetică, rar şi etimologică — a lui *iz-* *(is-)* în situaţiile în care *s-* *(z-)* următor nu este analizabil ca prefix în limba română. În formaţiile *ispoved(u)i*/*spoved(u)i*, cf. *propovedui*, *izbici* s./*zbici*, cf. *bici*, *izgoni*/*zgoni*, cf. *goni*, *izgorît*/*zgorît*, cf. *dogorît*, *izmomi*/*smomi*, cf. *momi*, în care *s-* *(z-)* următor este (semi)analizabil, ar fi posibilă în principiu identificarea a două prefixe succesive: *i(s)-* + *s-* (respectiv *i(z)-* + *z-*$_1$), dar preferăm identificarea unuia singur, *is-* *(iz-)*, considerînd, de la caz la caz, că avem a face fie cu formaţii paralele independente, fie cu o substituire de prefixe; vezi şi p. 133.
2. În legătură cu formaţiile de tipul ultimelor discutate mai sus, unii lingvişti (cf. IORDAN, STIL. 216) consideră că formele cu *z-* *(s-)* reprezintă v a r i a n t e (mai) expresive ale formelor cu *iz-* *(is-)*, din care ar fi rezultat, prin dispariţia lui *i-* iniţial. Vezi însă nota de la p. 133 şi *S-*.
3. Formaţiile cu varianta *i-*$_1$, care au în paralel variante etimologice, mai răspîndite, fără *i-*, se confundă pe plan sincronic cu exemple ca *ismarand*, *ispion*, *işcoală* şi *işpital* (toate din DA), variante regionale ale cuvintelor (neologice) *smarand*, *spion*, *şcoală* şi *spital* (eventual şi cu *isihastru* (DA)/*sihastru*, deşi, în acest caz, *s-* iniţial din forma de bază nu este urmat de o consoană), cuvinte în care *i-* protetic se explică diferit de la caz la caz, fără legătură cu prefixul *i(s)-*.

Varianta etimologică *ij-* (cu alternanţa fonetică normală *z/j*) apare într-o singură formaţie semianalizabilă: *ijdărî (ijderi)*.

În DA s.v. *ijderi* se înregistrează şi formaţia paralelă *izdărî*, cu varianta de bază a prefixului.

Varianta *iş-*, identificată în formaţia neanalizabilă *işdăni*, reprezintă o pronunţare regională, cu disimilare, a lui *ij-* din *ijdărî (ijderi)*.

2. În DM sînt înregistrate 3 formații a n a l i z a b i l e cu prefixul *iz- (is- . . .)*: *izgoni, izlaz*, cf. *laz* „teren despădurit" și *ispăși*, cf. *spăsi* „id.".

Cuvintele *izdat* „colici, crampe stomacale" (și „drac", în DA) și *izmeni*, din DM, sînt neanalizabile semantic prin *dat*, respectiv prin *meni*. De asemenea, am considerat neanalizabilă formația *izbucni*, deoarece raportarea la *bufni* prezintă dificultăți și din punct de vedere formal și, mai ales, semantic.

Din DA se adaugă 15 formații analizabile:

*izafla* (și *izăfla)* „a a f l a, a găsi", *izbici* „a (se) z b i c i", *izbici* „b i c i", *izblăzni* „a duce în păcat, a corupe, a ispiti, a ademeni", cf. *blăzni* „a înșela, a amăgi, a duce în greșeală", *iscopit* „s c o p i t", *izda* [1] „a trăda, a denunța", cf. *da* „a preda pe mîna justiției, a denunța", *ishod* „exod, ieșire", cf. *hod* „mers", *isledi* „a urma, a urmări", cf. *sledi* „id.", *ismerit* „s m e r i t", *ismintit* „s m i n t i t", *ismolenci* „obiecte ciobănești de îmbrăcăminte", cf. *smolenci* „id.", *izmomi* „a atrage, a m o m i", *iznou (isnou, iznov)* din locuțiunea adverbială *de* sau *din iznou* „din n o u, iarăși" (s.v. *iznoavă)*, *istacti* „ulei de smirnă", cf. *stacti* „id." și *izvon* „z v o n".

1. Verbul *izda*[1] nu este un derivat cu *iz-* de la verbul *a da* (vezi p. 134), dar poate fi analizat semantic și formal prin raportare la acesta; într-o situație asemănătoare este și formația, rară, *iznou*, analizabilă prin *nou*.
2. Verbul *izda*[2] „a (se) îmbolnăvi" (eventual și „a se fermeca, a se vrăji" — sens nesigur, dedus dintr-un descîntec —, la ROSETTI, L. D. 30) a fost creat în românește de la substantivul *izdat* „colici, crampe" < scr. *izdat* „id.", considerat după formă un participiu (cf. GĂMULESCU, E. 143—144), și este, ca și substantivul de la care s-a format, neanalizabil din punct de vedere semantic. De asemenea, verbul *izbrăni* „a lichida (o afacere, o datorie etc.)" nu este analizabil în limba română, neputîndu-se stabili nici o legătură semantică (și nici etimologică, dealtfel) cu *brăni* „a împiedica, a opri".
3. În cuvintele *iscoli* „a c o d i" și *islutură* „numele unei boli" cf. *luătură*, din DA, s-ar putea, eventual, identifica varianta *is-* a prefixului *iz-*. În legătură cu verbul *isimbra*, înregistrat numai în DA cu trimitere la *simbra*, care nu figurează în DA ms., nu ne putem pronunța, necunoscîndu-i sensul și istoria.

Derivatele cu prefixul *iz- (is- . . .)* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *izafla, izbici, izblăzni, izda* [1], *izgoni, isledi, izmomi, ispăși;*

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *izbici, ishod, izlaz, istacti, izvon;*

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *iscopit, ismerit, ismintit, (de) iznou.*

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *izbi*, cf. *răzbi; izbîndi*, cf. *dobîndi; ijdărî* (variantă a lui *ijderi*) „a afla, a scorni, a iscodi; a z ă d ă r î" (DA); *izgorî* „(despre cereale) a se strica arzînd" (DA) și „a arde pîinea în cuptor" (GĂMULESCU, E. 134, în varianta *izgîrî)*, cf. *dogorî, zăgorî; izmeni*, cf. *primeni; ispisoc*, cf. *zapis; ispoved(u)i*, cf. *propovedui; isprăvi*, cf. *oprăvi* „a isprăvi", *pravilă; izvrăti* „a schimba, a răstălmăci sensul" (DA), cf. *răzvrăti.*

În cazul formațiilor *izbăvi*, cf. *zăbăvi (zăbovi)*, *istrăvi* „a (se) risipi, a (se) pierde; a cheltui" (DA), cf. *otrăvi* și *izvodi*, cf. *provodi (prohodi)*, semianalizabile din punct de vedere formal, analiza semantică este mai greu de făcut. Verbul *izbuti* ar putea fi, eventual, pus în legătură cu *năzbutie (năzbîtie)*.

3. Valorile prefixului *iz- (is- ...)* în limba română sînt neclare și, de aceea, greu de stabilit.

Majoritatea derivatelor par să aibă același sens cu baza: *izafla, izgoni, izmomi, iznou, izvon* etc.

În *ishod* (eventual și în *izlaz)* prefixul are valoarea „din", indicînd p l e c a r e a, i e ș i r e a dintr-un anumit loc.

4. *Iz-* este un prefix de origine slavă, care a pătruns în limba română prin cuvinte împrumutate din slava veche sau din limbile slave moderne, în special din sîrbocroată:

— analizabile: *izgoni* < v. sl. *izgoniti*, *ishod* < v.sl. *ischodŭ*, *izlaz* < sl., bg., scr. *izlazŭ*, *isledi* < v.sl. *islěditi*, *izmomi* < scr. *izmamiti*, *ispăşi* < v. sl. *ispasti*;

— semianalizabile: *izbi* < sl. *izbiti*, *izbîndi* < v. sl. *izbądą* (la infinitiv: *izbyti)*, *ijdărî* < v. sl. *iždenan* (la infinitiv: *izgnati)*, *izgorî* < sl. *izgorěti*, scr. *izgoreti*, *ispoved(u)i* < v.sl. *ispovědati*, *ispovědovati* etc.;

— neanalizabile: *izbrăni* < v. sl. *izbĭranŭ* (la infinitiv: *izbrati)*, *iscusi* < v.sl. *iskusiti*, *ispiti* < v. sl. *ispitati*, *izumit* „zăpăcit, uluit, ieşit din minţi" (şi *izumi* „a uimi", la SCRIBAN) < v.sl. *izumiti*, *izvîrji* „a caterisi" < v. sl. *izvrěsti* etc.

În limba slavă veche, prefixul из- *(ис-)* forma verbe tranzitive de la verbe, indicînd, în general: a) ieşirea sau extragerea (orientarea acţiunii denumite de bază spre exterior): изити „a ieşi", истрьгнѫти „a smulge" etc.; b) desăvîrşirea, terminarea acţiunii denumite de bază: испити „a bea totul, a goli", избити „a ucide pînă la ultimul" faţă de оубити „a ucide" etc. (cf. VAILLANT, v. s. 338). În limba română s-au transmis 1 sau 2 derivate (substantivale) cu prima dintre valorile menţionate. Verbele româneşti cu *iz-* au avut, probabil, la origine valoarea aspectuală de sub *b*.

Cele mai vechi atestări ale unor cuvinte împrumutate cu *iz- (is- ...)* datează din secolul al XVI-lea: *izgoni* (Coresi, în DA), *ishod* (Palia, în DA), *isledi* (Coresi, la TDRG) — împrumuturi analizabile; *izbăvi* (*Codicele Voroneţean*, Coresi, în DA), *izbîndi Noul Testament*, în DA), *izmeni* (Coresi, în DA), *isprăvi* (Coresi, în DA) — împrumuturi semianalizabile.

Prefixul *iz-*, detaşat din împrumuturile analizabile, a format un derivat românesc, de la un cuvînt latinesc moştenit: *izafla*, asupra vechimii căruia nu ne putem pronunţa cu precizie, deoarece toate atestările sînt din texte populare bănăţene din secolul al XIX-lea.

Derivatul *izblăzni* (atestat la Cantemir, vezi TDRG) a fost format, probabil, tot pe teren românesc, fie de la *blăzni*, prin care se analizează, fie, mai curînd, de la *săblăzni* < v. sl. *sŭblazniti* (cu care are acelaşi sens), prin schimbare de prefix, ca şi *îmblăzni* „id.". De asemenea, *izbíci* pare a fi un derivat românesc, format cu *iz-* de la *bici* < v.sl. *bič* sau, poate, de la *zbíci* „id." < pol. *zbicza* (la TDRG), prin substituirea prefixului.

În ceea ce priveşte perechile de formaţii (analizabile sau semianalizabile) *ispoved(u)i/spoved(u)i*, *izgoni/zgoni*, *izgorît/zgorît* şi *izmomi/smomi*, precizăm că formele cu *iz- (is-)* sînt toate etimologice, împrumutate (vezi mai sus), iar dubletele lor cu *s- (z-)*, care nu au corespondente în slavă (cu excepţia lui *spoved(u)i* < v.sl. *sŭpovedeti*, la CIORANESCU), ar putea fi formate în româneşte, fie prin substituire de prefix, fie *(smomi* şi *zgoni)* direct de la cuvîntul de bază. Vezi şi *S-*.

O situaţie specială prezintă formaţiile *izbicí*, *iscopit*, *ismerit*, *ismintit*, *ismolenci*, *istacti* şi *izvon*, care au în paralel dublete etimologice fără *i-*: *zbicí* < scr. *zbjeći se* (la CADE), *scopit* cf. *scopi* < v. sl. *skopiti*, *smerit* cf. *smeri* < v. sl. *sŭměriti*, *smintit* cf. *sminti* < v. sl. *sŭmensti*, *smolenci* cf. *smoală* < v. sl. *smola* (în DA ms.), *stacti* < v. sl. *stacti*, *zvon* < v. sl. *zvonŭ* şi care ar putea fi considerate creaţii româneşti de la formele etimologice normale, cu un *i-* (variantă fonetică a lui *iz-*), sub influenţa dubletelor etimologice *isledi* < v. sl. *islěditi* / *sledi* < v. sl. *slěditi*, *ispăşi* < v. sl. *ispasti*, *ispasati* / *spăsi* < v. sl. *sŭpasti*, *ispoved(u)i* < v. sl. *ispovědati*, *ispovědeti* / *spoved(u)i* < v. sl. *sŭpovedeti*, dublete în care

apare varianta fonetică și etimologică *i-* (pentru analiza lui *ispoved(u)i*, vezi însă p. 132, nota 1 și p. 131).

O altă dovadă a faptului că *iz-* a fost simțit ca prefix de către vorbitorii limbii române este adaptarea unor împrumuturi ca *izda* < scr. *izdati*, intrat în familia lui *a da* (cf. flexiunea *izdau*, alături de *izdez)* și *iznou* (inițial *iznov*, *iznoavă* < v. sl. *izŭ nova*, locuțiune adverbială cu prepoziția *izŭ)*, care au fost încadrate în clasa derivatelor analizabile cu prefixul *iz-*. De asemenea, formațiile neanalizabile *iscodi* < v. sl. *sŭhoditi* „a (se) coborî, a veni, a explora", influențat de *ishoditi* „a străbate" (cf. SCRIBAN), *iscrăși* „a născoci, a inventa; a zugrăvi, a închipui" < v. sl. *sŭkrasiti* „id.", *istrăvi* < v. sl. *sŭtraviti* și formația semianalizabilă *ispisoc* < rus. *spisokŭ*, ale căror corespondente slave sînt derivate cu prefixul *cъ-*, au fost adaptate în românește cu *is-*, prin schimbare de prefix.

**5.** Prefixul *iz- (is...)* a fost slab productiv în limba română.

O. Densusianu (cf. DHLR I 245—246) consideră că prefixul *iz-* (ca și *na-*, *pa-*, *po-*, *pri-)* nu a fost deloc productiv în limba română.

**6.** Majoritatea derivatelor analizabile cu *iz-* sînt regionale *(izafla*, *izda*, *izmomi*, *iznou* etc.), folosindu-se mai ales în Banat, zonă unde s-a manifestat influența sîrbocroată, sau învechite, ieșite din uz *(izblăzni*, *ishod*, *isledi)*. Numai *izgoni* și *izlaz* (și, într-o oarecare măsură, *ispăși)* se mai folosesc în limba literară contemporană.

## ÎM-₁ vezi ÎN-₁

## ÎM-₂ vezi IN-₂

## ÎN-₁ (ÎM-₁, N-), IN-₁, (I-₂ IM-₁), AN-₅ (AM-)

DRĂGANU, R. S. 42—43; AUERBACH, V. 229; S. Pușcariu, *Etimologii*, în DR IV₂ (1927), p. 687—703; Iorgu Iordan, *Compusele românești cu în-*, în BPH III (1936), p. 57—116; Flora Șuteu, *Prefixul în-/in-*, în SMFC II 36—65.

**1.** Prefixele *în-₁*, *in-₁*, *an-₅* sînt dublete, primul fiind moștenit, ultimele două împrumuturi neologice. Ele au valori apropiate, așa că unele derivate pot apărea cînd cu un prefix, cînd cu celălalt:

—corecte cu *în-*: *încadra-incadra*; *încasa-incasa*; *încorpora-incorpora*; *înhuma-inhuma*;

—corecte cu *in-*: *incarna-încarna*; *infiltra-înfiltra*; *insufla-însufla*; *inunda-înunda*.

Vezi și GRAUR, A. E. 56, unde se arată printre altele: „există tendința de a înlocui pe *în-* cu *in-*, ce e drept în neologisme".

De asemenea, în familia aceluiași cuvînt s-a produs un amestec între cele două dublete: *insemn* (postverbal de la *însemna)* după *insignă*, *imbold* (postverbal de la *îmboldi)* după *impuls*.

Vezi și IORDAN, LRA 485.

**2.** Prefixul *în-₁* are varianta fonetică *îm-₁*, înaintea bilabialelor *b*, *p*: *îmbătrîni*, *îmbulzi*, *împărți*, *împietri* etc., în timp ce înaintea bilabialei *m* găsim varianta *în-₁*: *înmărmuri*, *înmiresma*, *înmîna* etc.

Varianta *n-* a lui *în-*₁ apare în derivate ca : *năcri (Caş dulce se mai poate obţine punînd în lapte, în loc de cheag,* ***năcreală****.* ŞEZ., în DA), *nălbi, năspri* (cf. DA).

Derivatele cu *în-* formate de la teme cu *n-* se scriu cu dublu *n : înnădi, înnămoli, înnebuni, înnegri, înnegura, înnobila, înnoda, înnoi* etc.

Unele cuvinte de mai sus apar uneori scrise cu un singur *n* : *înopta* (Alecsandri, în DA). Se cunoaşte şi situaţia inversă, scrierea cu dublu *n*, deşi tema nu începe cu *n* : *înnaripa, înnăspri* (cf. DA) ; cuvinte ca *îneca, înota* apar scrise şi cu doi *n*, cu toate că baza nu e folosită independent în limba literară.

*In-*$_1$ are varianta fonetică *im-*$_1$ înainte de *b, p : imblocaţie, importa, i-*$_2$ înainte de *l, r, m, n (n* din *in-* fiind asimilat de aceste consoane) : *ilumina, iradia, irupe, imigra, inerva.*

*An-*$_5$ are varianta fonetică *am-* înaintea bilabialelor *b, p : ambarcader, ambarcaţie, amplasa.*

În legătură cu delimitarea derivatelor cu prefixul *în-*$_1$ de cuvintele compuse cu prepoziţia *în*, problemă care se pune, în special, la verbele compuse parasintetice (ultimele avînd la bază un grup sintactic format dintr-o prepoziţie şi un substantiv sau altă parte de vorbire substantivată, la care s-a ataşat un sufix verbal), vezi FC I 18—19, 213—214 (vezi şi p. 10—11 pentru problema semantică a delimitării derivatelor de compuse).

Pentru compuse parasintetice ca : *îngenunchea, înlătura, înmîna*, vezi FC I 18—19, 213—214 ; pentru următoarele compuse parasintetice : *încrucişa, înscăuna, înspina, înţepa*, vezi DA (cf. Flora Şuteu, *Prefixul în-/in-*, în SMFC II 58 ; Theodor Hristea, *Derivarea regresivă morfologică şi raporturile ei cu cea lexicală*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 95).

**3. *În-*$_1$ *(îm-*$_1$*).*** În DM sînt înregistrate 464 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 107 derivate din alte izvoare :

*îmbălegăra* „a îngrăşa cu bălegar" (GL. OLT.), *îmbărbura* „a unge copiii pe faţă cu miere în ziua de mucenici sau de barburi pentru sănătate" (UDRESCU, GL.), *îmbăţoşat* „rigid, ţeapăn" *(ib.)*, *îmberegăţi* „a sugruma" *(ib.)*, *îmblînzi* „a face să apară blînda" (GL. OLT.), *îmboieri* „a se îmbrăca cu straie de oraş" (UDRESCU, GL.), *îmbonţa* „a se înzorzona" *(ib.)*, *îmboţi* „a şifona" (LEX. REG. II), *îmbrăcina* „a (se) strînge cu brăcinarul" (UDRESCU, GL.), *îmbrebena* „a se rumeni la faţă" *(ib.)*, *îmbulgări* „a bate pe cineva cu bulgări de zăpadă" (LEX. REG. II), *îmbumbica* „a se îmbufna" (UDRESCU, GL.), *îmbura* „(mai ales despre pomi) a albi din cauza gerului" (LEX. REG. II), *îmburicos* „buricos" (CLOSE, D.), *împaienta* „a bate paiantele" (GL. OLT.), *împărea* „a părea" (MAT. DIAL. I 259), *împătula* „a încărca (căruţa) pînă peste loitre, în afară" (UDRESCU, GL.), *împepenat* „durduliu, plin" (MAT. DIAL. I 229), *împanglicat* (BPH III 107), *împicioronga* „a se ridica singur în picioare" (UDRESCU, GL.), *împieţală* „căptuşeală" (GL. OLT.), *împildit* „încăpăţînat" (MAT. DIAL. I 229 ; *împildi* „a lua pe cineva pe ocolite, în pilde" UDRESCU, GL.), *împlămădi* „a plămădi" (GL. OLT.), *împlimbare* „plimbare" (UDRESCU, GL.), *împocăli* „a împacheta" (LEX. REG. I), *împomila* „a împiedica (o viţă) cu pomila" (UDRESCU, GL.), *împoma* „a planta pomi" (UDRESCU, GL.), *împopistra* „a împodobi ceva cu desene, figuri etc." ; „a împestriţa" (GL. OLT. ; LEX. REG. I ; UDRESCU, GL.), *împregeta* „a întîrzia" (LEX. REG. I), *împrilostit* „certăreţ" (LEX. REG. II), *împrinde* „a se deprinde cu ceva" (UDRESCU, GL.), *împudrat* „pudrat" *(ib.)*, *împuteri* „a-şi aduna puterile, a se forţa" (MAT. DIAL. I 76), *încăpestri* „a pune căpăstrul" (UDRESCU, GL.), *încăpriora* „a (se) pune căpriorii (la casă)" (GL. OLT.), *încercelat* „(despre animale) care are cercei la gît" (UDRESCU, GL.), *închiciura* „a se încărca cu chiciură" (UDRESCU, GL.), *închioroia* „a se uita chioriş" *(ib.)*, *închiosteia* „a pune chiosteile" (UDRESCU, GL.), *închiotora* „a-şi încheia aţele de la gulerul cămăşii care servesc de cheotoare" (MAT. DIAL. I 178), *închitui* (LTR[2]), *încifra* (SMFC II 63), *înciocni* (TEAHA, C. N.), *încîrjoia* „a (se) încovoia" (UDRESCU, GL.), *încobila* „a pune cobilele (la plug)" (GL. OLT.), *încocîrla* „a (se) cocîrla" (UDRESCU, GL.), *încompleta (ib.)*, *încruda* „(despre alimente) a se întoarce din copt sau din fiert, cînd au dat de răceală" *(ib.)*, *încumplit* (Conachi, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 572), *îndogori* „a dogori" (GL. OLT.), *îndrăgălui* „a se îndrăgosti" *(ib.)*, *înfîna* „a afîna" (MAT. DIAL. I 36), *înforţa* „a (se) forţa" (UDRESCU, GL.), *înfricos* (FC I 19), *înfrunţi* „a alege dintr-o mîncare numai ce-i mai bun" (LEX. REG. II), *înfulfuca* „a se împopoţona, a se fulfuca" (UDRESCU, GL.), *înfurniga* „a mişuna (ca furnicile)" (GL. OLT.), *îngalonat* (DA), *îngăunos* (GL. OLT.),

*îngăzdui* ,,a găzdui'' (LEX. REG. II), *înghiorț* (DA), *îngiubelat* (DA), *îngoni* ,,a fugi'' (GL. OLT.), *îngrindina* ,,a cădea grindina'' (UDRESCU, GL.), *îniuțit* (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), *înlățit* ,,lărgit'' (Iancu Văcărescu, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 527), *înlenoșa* ,,a se lenevi'' (LEX. REG. I), *înlibova* (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), *înmreji* ,,a împleti dantelă'' (LEX. REG. I), *înnuielat* ,,acțiunea de a bate nuiele pe pereții casei de lemn'' (GL. OLT.), *înoțări* (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), *înrulare* ,,prelucrare prin deformare a unui material solid în formă de tablă'' (LTR²), *înrușina* ,,a rușina'' (GL. OLT.), *însîmbra* ,,a mulge oile'' (LEX. REG. I), *însorți* ,,a ieși la sorți'' (DA), *însticlit* ,,ca sticla'' (UDRESCU, GL.), *înstînjini* ,,a stînjeni'' *(ib.)*, *înstrălumina* (Dosoftei, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 151), *însuflare* Fiziol. ,,inspirație'' (URSU, T.), *însumeți* (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), *întăciuna* ,,a face tăciuni'' (UDRESCU, GL.), *întermina* ,,a termina'' (GL. OLT.), *întigni* ,,a tihni'' (UDRESCU, GL.), *întipui* ,,a imagina'' (URSU, T.), *întîrcoli* ,,a înconjura'' (GL. OLT.), *întîrșa* ,,a bate, a tîrși'' *(ib.)*, *întomnat* (LL II 98), *întransforma* ,,a (se) transforma'' (GL. OLT.), *întrînti (ib.)*, *întrogna* ,,a căpăta troagnă (= guturai)'' (MAT. DIAL. I 48), *întromna* ,,a (se) îmbolnăvi de troamnă'' (LEX. REG. II), *întulbura* (TEAHA, C. N.), *întulpăni* ,,a îmbrobodi cu tulpane'' (GL. OLT.), *întunde* ,,a tunde'' *(ib.)*, *înțăncușa* ,,a face țăncușă (la pepeni)'' (LEX. REG. II), *înțărmuri* ,,a înlemni'' (UDRESCU, GL.), *înțifna* ,,a se bosumfla'' *(ib.)*, *înușura* ,,a simplifica'' (URSU, T.), *înveghea* ,,a învăța dintr-o întîmplare'' (LEX. REG. II), *înverga* (DER, DN²), *învergelat* ,,acțiunea de a pune nuiele, vergele cruciș, pe pereții casei'' (GL. OLT.), *înviețuitor* ,,vital'' (URSU, T.), *învigora* (DN²), *învolnici* (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), *înzbilța* ,,a vîna cu zbilțul'' (LEX. REG. II), *înzdroba* ,,a se îmbolnăvi, mai ales de zdroabă (= gripă)'' *(ib.)*.

Derivatele cu prefixul *în-*$_1$ *(îm-*$_1$*)* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *împărea, împrinde, încrede, îngălbeni, înscrie, întinde, întocmi, întrece* etc.;

— un substantiv (formații parasintetice): *îmbăiera, îmbăla, îmbălsăma, îmbelșuga, îmboboci, imboldi, îmbrînci, îmbrobodi, îmbroboni, îmbujora, îmbulzi, îmbumba, împăienjeni, împăpuri, împărtăși, încazarma, înflăcăra, înfiora, înhăma, înlemni, înrudi, înșira, întemeia, înțărca, înțepa* etc.;

— un adjectiv (formații parasintetice): *îmbuna, împestrița, împrospăta, împuțina, încălzi, încărunți, încreți, îndîrji, îndulci, înduioșa, înfierbînta, înmulți, întrista* etc.;

— un verb sau (parasintetic) un substantiv: *îmblăni, împietrui, împușca, înarma, îngîtui, întipări* etc.;

— un verb sau (parasintetic) un adjectiv: *îmbolnăvi, înăcri, înălbi, îndatora, înroși* etc.;

— un numeral (formații parasintetice): *împătri, încinci, îndoi, întrei* etc.;

— un adverb (formații parasintetice): *împoncișa, încrucișa, înjosi, înlesni, întîrzia* etc.;

— o interjecție (formații parasintetice): *înhăpa, înhăța* etc.

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un substantiv (formații parasintetice): *încercelat, îngalonat, îngiubelat, înmănușat, înscăiat, înțurțurat, înzeit* etc.;

— un adjectiv: *îmburicos, încumplit, înfricos, îngăunos, înlățit* etc.;

— un substantiv sau un verb: *însticlit;*

III s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *împieială;* (formații parasintetice) *încrengătură, înnuielat, învergelat* etc.

IV i n t e r j e c ț i i, analizabile în raport cu o interjecție: *înghiorț.*

Cele mai numeroase derivate sînt cele verbale parasintetice.

Nu am luat în considerație cuvinte ca *împrăștia, îndura*, care nu pot fi raportate semantic la o bază cu existență independentă în limba română, sau cuvinte ca *închiondora* (,,a se uita la cineva chiondoriș, încruntat''), cu etimologie neclară.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *îmbina*, cf. *dezbina; îmbrăca*, cf. *dezbrăca; împresura*, cf. *despresura; încălța*, cf. *descălța; încărca*, cf. *descărca; închide*, cf. *deschide; încheia*, cf. *descheia; încuia*, cf. *des-*

*cuia; îngloba*, cf. *global; înhuma*, cf. *deshuma; întinge*, cf. *atinge; întoarce*, cf. *destoarce; învăța*, cf. *dezvăța; înveli*, cf. *dezveli* etc.

Cele mai multe derivate semianalizabile cu prefixul *în-*$_1$ se raportează la derivate semianalizabile cu *des-*.

***In-*$_1$ *(im-*$_1$*, i-*$_2$*)***. În DM sînt înregistrate 15 derivate analizabile, la care se adaugă 8 derivate din alte izvoare:

*imblocație* (DN[2]), *implanta (ib.)*, *incarbonizare (ib.)*, *incarcerație* (DER), *incurge* (DA), *indura* DER, DN[2]), *influx* (DN[2]), *insaliva* (DA).

Derivatele cu *in-*$_1$ sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:
— un verb: *imigra, impune, incurge, induce, iradia, irupe;*
— un substantiv (formații parasintetice): *incarna, incrusta, inculpa, inerva, insaliva, intona*;
— un verb sau (parasintetic) un substantiv: *ilumina, implanta, infiltra, insufla;*
— un adjectiv (formații parasintetice): *indura, intoxica;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *incarbonizare, influx*, (formații parasintetice) *imblocație, incarcerație.*

Derivatele verbale sînt cele mai numeroase.

Formații semianalizabile: *imersiune*, cf. *emersiune; implicit*, cf. *explicit; implora*, cf. *deplora; implozie* (DER), cf. *explozie; impluviu* (DER), cf. *pluvial, pluviometru; importa*, cf. *exporta; impresie*, cf. *expresie; imprima*, cf. *comprima, reprima; impulsie*, cf. *repulsie; incita*, cf. *excita; incizie*, cf. *circumcizie; include*, cf. *exclude; incrimina*, cf. *criminal; infix*, cf. *prefix; inflorescență*, cf. *eflorescență; infuzie*, cf. *perfuzie; influență*, cf. *afluență; ingresiune* (DN[2], LTR[2]), cf. *regresiune; inscripție*, cf. *transcripție; insolație*, cf. *solar; inspira*, cf. *expira; instaura*, cf. *restaura; instila*, cf. *distila; institui*, cf. *constitui; insurecție*, cf. *resurecție; intabula*, cf. *tabular; intitula*, cf. *titlu; intensiv*, cf. *extensiv; invoca*, cf. *convoca, revoca; involuție*, cf. *evoluție* etc.

Cele mai multe derivate semianalizabile cu prefixul *in-*$_1$ *(im-*$_1$*)* se raportează la derivate semianalizabile cu *ex-*$_1$ și *re-*$_2$.

***An-*$_5$ *(am-)***. În DM sînt înregistrate 5 derivate.

Derivatele sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:
— un verb: *amplasa;*
— un substantiv: *andosa;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *ambranșament*, (formații parasintetice) *ambarcație, ancadrament.*

Formații semianalizabile: *ambarcader*, cf. *debarcader; angaja*, cf. *degaja.*

4. Prefixele *în-*$_1$, *in-*$_1$, *an-*$_5$ au următoarele valori:

1) transformarea, trecerea de la o stare la alta (valoare eventivă):

a) dobîndirea însușirii denumite de temă: *îmbăta, îmbătrîni, îmblînzi, îmbogăți, îmbolnăvi, înăcri, înălbi, încărunți, îndulci, înlenoșa, întineri, învia* etc.; *indura* „a întări";

b) dobîndirea unei însușiri asemănătoare cu cea a obiectului denumit de temă; asemănarea cu acel obiect: *îmbujora, împîsli, împietri* „a se preface în piatră"; *însticlit, împepenat* etc.;

c) transformarea în obiectul denumit de bază: *îmbrînzit, încenușa, întăciuna; incarbonizare;*

2) d o b î n d i r e a obiectului denumit de temă, dotarea cu acest obiect: *îmbăla*, *îmburuiena* „a (se) umple de buruieni", *împîcli* „a (se) acoperi cu pîclă", *încercăna* „a căpăta cearcăne (la ochi)", *înflori*, *înfrunzi*, *înzăpezi* etc.; *inculpa*, *incrusta* „a se depune sub formă de cruste pe pereţii unei conducte", *inerva* etc.;

3) r e a l i z a r e a unei acţiuni cu ajutorul obiectului denumit de temă: *îmbălsăma* „a unge cu balsam", *îmbrobodi* „a acoperi capul cuiva sau a se acoperi pe cap cu o broboadă sau cu altă învelitoare", *încleia* „a lipi cu clei", *împomila*, *înghimpa* „a (se) înţepa (cu un ghimpe)", *înhăma* „a pune hamurile pe cal sau pe alt animal de tracţiune; a prinde calul la căruţă, la trăsură sau la sanie", *înjuga* „a prinde cu jugul", *înnuielat*, *întîrşa*, *învergelat*, *înzbilţa* etc.; *insaliva* „a muia alimentele cu salivă", *intona* „a rosti un cuvînt cu un anumit ton; a cînta";

4) a s e m ă n a r e a cu obiectul denumit de temă (în ce priveşte acţiunea făcută de el): *îmberbeca* „a împinge (ca un berbec)", *împînzi* „a (se) întinde (ca o pînză)", *înglonţi* „a zbura glonţ" (BPH IV 107), *învăpăia* „a se aprinde (ca o văpaie)"; *infiltra* „a străbate, a se introduce în porii corpurilor solide (ca prin filtru)";

5) i n t e r i o r i t a t e a („în"): *înnopta* „a petrece noaptea undeva", *însera* „a petrece seara undeva"; *imigra*, *impune*, *incurge*, *induce*, *insufla* „a introduce pulbere, gaze într-un spaţiu închis", *intoxica*, *irupe* „a intra cu violenţă"; *ambarcader*, *amplasa* „a aşeza o maşină, o instalaţie etc. într-un anumit loc";

6) rol de i n d i c a t o r (al transformării, al dobîndirii unui obiect sau al interiorităţii): *împudra*, *înauri*, *înăcri*, *îndogori*, *înfăptui*, *îngăunos*, *înghionti*, *înmărita*, *înurzica* etc.; *implanta*, *incarceraţie*.

Vezi GRAUR, P. I. 335–336. Aşadar prefixul nu este în derivatele de sub punctul 6 „un simplu element protetic", cum susţine Puşcariu (*lucr. cit.*, p. 700).

Derivă verbe de la interjecţii: *înhăpa*, *înhăţa*.

În genere, se observă o schimbare de sens a cuvîntului prefixat în raport cu derivatul format de la acelaşi cuvînt (fără prefix): *cununa* „a (se) căsători", *încununa* „a aşeza (pe capul cuiva) o cunună în semn de omagiu" (pentru valoarea prefixului, vezi mai sus, sub 2); *tipări* „a imprima prin tipar", *întipări* „a imprima pe o suprafaţă (în urma unei apăsări)", fig. „a se fixa în minte" (pentru valoarea prefixului, vezi mai sus, sub 6).

Prefixul *în-*$_1$ poate avea uneori mai multe valori în acelaşi derivat. Astfel, *însera*: *a.* „a petrece seara undeva", dar şi *b.* (sens eventiv) „a se face seară"; *încercui*: *a.* „a strînge într-un cerc", dar şi *b.* „a strînge ca într-un cerc" etc. În aceeaşi situaţie se pot găsi şi unele derivate cu *in-*$_1$, ca, de exemplu, *intoxica* („a introduce în organism substanţe toxice, a otrăvi"), în care prefixul are valoarea de „interioritate", dar şi de „transformare".

Unele valori ale acestor derivate (de exemplu: *încercui*) sau chiar unele derivate s-ar putea explica prin aceea că avem a face cu formaţii compuse parasintetice, şi nu cu derivate.

Numeroase derivate au un sens apropiat de cel al bazei: *îmbîrfi*, *împieri*, *împîndi*, *împrăji*, *împropti*; *închiria*, *îndelicat*, *înfulfuca*, *îngăzdui*, *înholba*, *înmuia*, *înnăclăi*, *înnumăra*, *înruşina*, *înschimba*, *însleit*, *înşti*, *întermina*, *învorbi* etc. (vezi şi SMFC III 48).

1. În genere e greu de precizat dacă derivate ca: *îmbîrfi*, *împieri*, *împîndi* etc. şi cuvintele de bază corespunzătoare (*bîrfi*, *pieri*, *pîndi*) sînt folosite de unul şi acelaşi vorbitor.

2. Pentru valoarea de „hipercaracterizare” pe care ar avea-o, în cazul unor derivate de mai sus, prefixul *în-*₁, vezi Flora Şuteu, *lucr. cit.*, p. 55–56; vezi şi S. Puşcariu, în ZRPH LXIII (1943), p. 15.

3. Este posibil ca în unele derivate ca: *înfrînge, încrede* prefixul să aibă o valoare de intensificare.

În unele derivate cu *in-*₁ valoarea prefixului e mai puţin clară, ca de exemplu: *influx*.

5. *a*. Prefixul *în-*₁ este moştenit din latină (ca şi prepoziţia *în*).

În latină *in* cumula ambele funcţiuni (de prepoziţie şi de prefix). Valorile lui *în-*₁ din româneşte sînt apropiate de cele ale lat. *in-*. Acesta din urmă are sensurile: 1) interioritate şi situare deasupra (cu referire la spaţiu şi la timp): *immitto, ineo, infero, inicio* etc.; 2) trecerea într-o nouă stare: *incalesco, insuesco*; 3) intensificarea unei însuşiri: *inopimus, innoxius*. Cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.; LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. I 58, 120, II 273–274.

Prefixul a fost moştenit prin derivate ca: (analizabile) lat. *infrangere* > rom. *înfrînge*, lat. *intendere* > rom. *întinde*; (semianalizabile) lat. *incalciare* > rom. *încălţa*, lat. *incipere* > rom. *începe*, lat. *inclinare* > rom. *închina*.

Unele derivate au devenit ulterior neanalizabile, prin pierderea bazei: *învinge* < *în-* + *vince* „a învinge” (< lat. *vincere*), *întuneric* < *în-* + *tuneric* „întunecime” (< lat. *tenebricus*).

Pe teren românesc s-au format numeroase derivate cu *în-*₁: *înfiinţa, înflăcăra, înlemni, înmănunchea, înmuia, întări* etc.

În unele cazuri e greu de precizat dacă avem de-a face cu un cuvînt moştenit din latină sau derivat pe teren românesc, ca de exemplu: *încheia* < *în-* + *cheie* (+ *-a*) sau lat. **inclauare*; *împiedica* < *în-* + *piedică* (+ *-a*) sau lat. *impedicare*.

Vezi şi GRAUR, E. 8, unde se critică tendinţa de a se explica toate derivatele româneşti prin originale latineşti.

Există mai multe derivate al căror etimon nu are prefix, *în-* fiind adăugat pe teren românesc: *îmblăti* < *în-* + v.sl. млатити, *împroşca* < < *în-* + sl. (rus.) *прочкати*, *împistri* < *în-* + v. sl. пистрити (sau de la adj. *pistru, -ă*), *îngrădi* < *în-* + v. sl. градити.

Într-o situaţie asemănătoare cu derivatele de mai sus este şi *înverşuna*, cu etimologie nesigură, care ar putea fi apropiat de *vierşun* „rămăşag”, cf. DA.

În legătură cu *în-* înainte de labiale, în cuvinte de tipul *îmblăti*, acad. Al. Graur arată că „Limba română nu a moştenit din latineşte cuvinte conţinînd grupurile *mr* şi *ml*” (E. 118). Este posibil aşadar ca, în cazul v.sl. млатити, să fi apărut întîi un *î* protetic şi numai după aceasta s-a putut introduce un *b* epentetic: ** îmlăti* > *îmblăti* (*loc. cit.*). De la cuvinte ca *îmblăti*, în care silaba iniţială a fost simţită prefix, *în-* a fost introdus la alte teme slave (de exemplu: *îngrădi, îndrăzni*).

Cît despre *înşela*, acad. Al. Graur (E. 7) emite următoarea ipoteză: „dacă socotim că verbul românesc *a înşela* vine de la expresia *a pune şaua*, deci omul înşelat a fost asimilat cu un animal de călărie, căpătăm o viziune asupra relaţiilor dintre membrii societăţii, iar dacă admitem că *a înşela* a fost împrumutat din slavul *mŭšelŭ* «cîştig necorect», această viziune se spulberă”.

Cît priveşte derivatul *îngădui* < magh. *engedni*, acesta apare şi sub forma *gădui* (Zanne, în DA), datorită tăierii silabei iniţiale (*în-*), socotită prefix de vorbitori.

În sfîrşit, se cunosc mai multe cuvinte cu *în-*, despre care nu se ştie dacă e prefix, deoarece etimologia acestor cuvinte e necunoscută: *îmbîcsi, îmbodoli, îmbuiba, încotoşmăna, înfofoli, îngăima, îngăla* (*încăla*), *îngurzi, înviora* etc.

Pentru unele derivate de mai sus s-a emis ipoteza că sînt formate cu prefixul *în-*. Despre *îmbîcsi* se arată în DA că e derivat din *în-* + *bîcsi* (după analogia lui *înfunda, îndesa, înghemui*); în CADE se trimite la *bîcsi*.

După G. Giuglea, DR II (1921—1922), 632 (unde se arată că lat. *bubia* şi deci **imbubiare*, primul etimon propus de Ov. Densusianu, al doilea de S. Puşcariu, nu există), la baza lui *îmbuiba* ar sta lat. *imbuere*, moştenit în româneşte sub forma populară ** imbuviare*. Despre *încăla (îngăla)* „a se îngrăşa" se arată în DA că ar putea proveni din lat. pop. ** incallare* „a face să fie umflat, tare", din *callum (callus)* „umflătură, piele îngroşată, şorici, carnea unor fructe", cf. CADE s.v. *încăla)*. Forma cu *g* „ar putea fi şi ea de provenienţă străveche" prin amestecul lui **incallare* cu *galla* „gogoaşă de ristic", (în limbile romanice şi) „umflătură", deci s-ar putea presupune un lat. pop. ** ingallare*. În acelaşi dicţionar se combat atît etimologia propusă de Cihac („din cauze formale"—alb. *gatë* „viol, burtos, gras", *ngal*, *ńal* „înviu, însănătoşez, îngraş"), cît şi cea formulată de Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 148 (<*cal); pentru ultima etimologie vezi şi Iorgu Iordan, în BL IX (1941), p. 67, SCRIBAN. Candrea şi Cioránescu consideră pe *înviora* format de la *viu* (Cioránescu îl explică de la un plural **viuri*, după modelul *fumuri > înfumura)*. În DA, se arată că *înviora* provine din lat. pop. **inuiulare* (cf. S. Puşcariu, *Convorbiri literare* XXXIX 325 — 326, N. Drăganu, DR II 617—623), dar se menţionează că „n-ar fi exclus să avem a face cu un lat. pop. **inuibrare* «a face să vibreze, să nu mai fie apatic, nepăsător»... cf. DR IV 704".

Unele valori din latină au căpătat o dezvoltare mai mare în limba română, altele au devenit mai puţin importante. Astfel sensul de a marca „interioritatea", primordial în latină, s-a păstrat în mai mică măsură în româneşte. În schimb, fundamentală devine indicarea transformării, a trecerii într-o nouă stare (valoare eventivă).

Derivatele cu *în-*$_1$ sînt numeroase în limba veche.

Alături de formele cu prefix apar însă adesea şi altele fără prefix, ca şi azi dialectal (vezi p. 142): *îmbătrîni* PO, Coresi, în DA, şi *bătrîni* PSALT., Coresi, în DA; *îmbogăţi* Coresi, în DA şi *bogăţi* PSALT., în DA.

În genere, e greu de stabilit o cronologie relativă în legătură cu formele prefixate faţă de cele neprefixate. Cu toate acestea, se poate observa, din analiza unor exemple din DA şi DHLR, că forma neprefixată e mai veche. Să se compare: *bolnăvi* (Neculce, în DA) — *îmbolnăvi* (exemple recente); *cremeni* (Coresi, în DA) — *încremeni* (Neculce, în DA); *dupleca* (PSALT., în DA) — *îndupleca* (Dosoftei, în DA); *frumuseţa* (Coresi, la DHLR II 355) — *înfrumuseţa* (*Anonymus Caransebesiensis*, în DA); *vrista* (PO 130/8) — *învrista* (N. Costin, în DA).
Alteori ambele forme, atît cea cu *în-*, cît şi cea fără acest prefix, pot fi găsite în acelaşi text vechi: *fricoşat* — *înfricoşat* (Coresi, în DA), *acoperi* — *înacoperi* (*Psaltirea Hurmuzaki*, în DA), *presura* — *împresura* (Coresi, în DA).

Cu prefixul *în-*$_1$, s-au format numeroase calcuri şi semicalcuri, atît într-o epocă mai veche, cît şi în limba contemporană.

În textele vechi găsim calcuri cu *în-*$_1$ după derivate slave cu prefixele по-, въ-, на-: *înarăta* (DHLR II 352) — v. sl. показати, *încurţi* (*loc. cit.*) — v. sl. въдворити, *înzăcea* (DHLR II 353) — v. sl. належати sau greceşti: *însorţi* (*Biblia*, 1688) — gr. κατακληρονομέω. Primele adaptări de neologisme derivate cu prefixul *în-*$_1$ datează de la începutul secolului al XVIII-lea: *informui* „a informa" (Cantemir, în DA), *întituli* „a se intitula, a se numi" (Cantemir, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 386).

Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales în cel următor, s-au împrumutat numeroase cuvinte şi s-au format calcuri după limbile romanice.

În terminologia ştiinţifică de la începutul şi mijlocul secolului trecut s-au format unele derivate cu *în-*$_1$ (vezi p. 136): *înfăşurătură*, *însuflare*, *înuşura*.

În aceeaşi epocă găsim termeni specializaţi, cu prefixul *in-*$_1$: *incurgere*, *induraţie* etc.

Unii autori, ca Iancu Văcărescu, Costache Conachi etc., manifestă o oarecare preferinţă pentru formaţiile cu *în-* (vezi p. 135). În legătură cu alţi autori însă, de exemplu cu I. Budai-Deleanu, unii cercetători fac următoarea observaţie: „Extrem de numeroase cuvinte care sînt construite, în limba literară, cu prefixul *în-*, apar neprefixate în poemul [*Ţiganiada* n.n.] lui Budai-Deleanu; dimpotrivă — o serie de cuvinte care n-au primit în limba literară prefixul *în-*

sînt prefixate la Budai cu acest element derivativ" (Luiza și Mircea Seche, *Limba și stilul lui I. Budai-Deleanu*, în CILL III 40). Pentru ultima situație se pot cita formații ca: *înluțit*, *înlibovi*, *înoțări*, *însumeți*, *învolnici* etc.

Cele mai multe adaptări, semicalcuri și calcuri s-au format după derivate franceze, prefixul rom. *în-*$_1$ „traducînd" fie fr. *en-*: (împrumuturi, semicalcuri): *încadra* — fr. *encadrer*, *încuraja* — fr. *encourager*, *înmagazina* — fr. *enmagasiner*, (calcuri) *încăpățîna* — fr. *entêter*, fie fr. *in-*: *înscrie* (a. 1838, la URSU, T.) — fr. *inscrire*.

Unele semicalcuri și calcuri s-au mai format:
— după latină, ca de exemplu: *încorona* — lat. *incoronare*,
— după germană: *înrîuri* — germ. *beeinflussen*.

De cele mai multe ori nu se poate ști cu precizie modelul care a stat la baza unor împrumuturi adaptate: *îmbarca* — fr. *embarquer*, it. *imbarcare*; *încorpora* — fr. *incorporer*, lat. *incorporare*; *înmatricula* — fr. *inmatriculer*, lat. *inmatriculare*; *înscena* — germ. *inscenieren*, it. *inscenare*.

Cîteva derivate cu *în-*$_1$ s-au format prin schimbare de prefix: *încifra* „a încurca, a complica" (Eminescu, în DA) după *descifra*; *îndesa* după lat. *condensare* „a face des" (sau din *în-* + lat. *densare* „a face des, a îndesa prin bătăi o țesătură, a îngrămădi").

*b.* Prefixele *an-*$_5$, *in-*$_1$ sînt dublete neologice ale lui *în-*$_1$, intrate în limba română prin împrumuturi analizabile, mai ales din franceză: *andosa* — fr. *endosser*, *ambranșament* — fr. *embranchement*; *inculpa* — fr. *inculper*, *incorpora* — fr. *incorporer* (lat. *incorporare*), *infiltra* — fr. *infiltrer*; mai rar din latină: rom. *induce* — lat. *inducere* sau italiană: *informa* — fr. *informer*, it., lat. *informare*, *intona* — it. *intonare* (fr. *entonner*).

Unele împrumuturi ca: *inspecta* — fr. *inspecter*, *instaura* — fr. *instaurer* (lat. *instaurare*), *ambarcader* — fr. *embarcadère* sînt semianalizabile.

În franceză, prefixul *en- (em-)* este moștenit (< lat. *in-*), iar *in- (im-)* este dubletul neologic corespunzător. *En-* derivă verbe ca: *endormir*, *enfumer*, *engeler*, *enrouler*, substantive: *encaisse*, *entrain*; următoarele derivate sînt parasintetice: *encadrer*, *engager* etc.
Ca și în românește, în franceză se găsesc derivate care se folosesc atît cu *en-*, cît și cu *in-*: *employer* — *impliquer*, *empreindre* — *imprimer*, *encroûter* — *incruster*, *endurer* — *indurer*, *entendant* — *intendant* (NYROP, G. III 214; vezi ROBERT, s.v.).

În cazul unor împrumuturi e greu de precizat din care limbă a venit cuvîntul; nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca derivatul să fi pătruns pe mai multe căi:
(analizabile) *ilumina* — lat. *illuminare*, fr. *illuminer*,
(semianalizabile) *imigra* — lat. *immigrare*, fr. *immigrer*, it. *immigrare*,
(neanalizabile) *inaugura* — lat. *inaugurare*, fr. *inaugurer*, it. *inaugurare*.

În cazul lui *incurge*, un sens al derivatului provine dintr-o limbă, celălalt sens din altă limbă: 1. „a năvăli", semicalc după lat. *incurrere*; 2. „(despre banii care se plătesc, despre un act care se înaintează la o instituție) a intra", calc după germ. *einfliessen*.

Primele derivate au pătruns în românește pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales în secolul următor: (analizabile) *indurație* (ms. de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea), *inducere* (a. 1849, la URSU, T.), *inunda* (NEGULICI, S.V.).

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri, după derivate din franceză, latină, cu *in- (im-, i-)*:

a. prefixul este împrumutat, baza este calchiată: rom. *impune* — fr. *imposer*, rom. *irupe* — lat. *irrumpere*;

b. prefixul este calchiat, baza este împrumutată: rom. *încadra* — fr. *encadrer*.

Fără model străin s-a format probabil derivatul *insaliva (in-₁ + salivă + -a)*.

6. *În-₁* se poate atașa atît la cuvinte vechi, cît și la neologisme; temele pot fi de diferite origini:

— latină (moștenite): *îmbătrîni, împietri, împlini, încălzi, înnopta, însela, întineri* etc.;
— comună cu albaneza: *îmbucura, înjumătăți, înțărca* etc.;
— onomatopeică: *înhăpa, înhăța* etc.;
— maghiară: *îmbumbi, însăma* etc.;
— turcă: *închiaburi, îndușmăni* etc.;
— grecească: *împrospăta, încondeia, însfora* etc.;
— latino-romanică (în special franceză): *împacheta, înamora* etc.;
— germană: *înșuruba*.

Temele la care se atașează prefixele *in-₁* și *an-₅* sînt de origine:
— latină (moștenite): *ilumina, impune, induce, irupe* etc., *andosa;*
— latino-romanică: *inculpa, inerva, infiltra, intona, iradia* etc., *amplasa*. Cele mai multe teme sînt neologice.

7. Prefixul *în-₁* a fost cel mai productiv prefix în limba română veche. Foarte productiv este de asemenea și în limba contemporană. Creații noi, dintre care unele ocazionale, se formează necontenit, ca de exemplu: *împanglicat (personalitatea violentă și împanglicată a patronului*, cf. BPH III 107), *întomnat (S-a dus poezia întomnatului parc*. Beniuc, la I. Coteanu, în LL II, p. 98).

„Poate la fel de repede ca negativele despre care am vorbit, iau naștere și compusele cu prefixul *în-*" (Coteanu, *loc. cit.*).

Prefixul neologic *in-₁* e puțin productiv; *an-₅* e neproductiv.

8. În legătură cu prefixul *în-₁* s-a susținut că graiul muntean, mai mult decît celelalte, manifestă o predilecție pentru formele prefixate, acolo unde limba literară folosește numai cuvîntul de bază: *împlimba, împudrat, încurăți, îngăunos, înstăpîni, întermina, întrînti, întunde* etc.

Vezi acad. Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, în BPH III (1936), p. 106—108, unde se arată, printre altele, că unii vorbitori consideră cuvintele de bază (ca de exemplu: *plimba, stăpîni)* învechite și populare și de aceea preferă derivatele corespunzătoare *(împlimba, înstăpîni)*.

Derivatele cu *în-* de acest fel sînt frecvente în toate regiunile țării. Astfel, *înmărita* poate fi întîlnit într-o regiune din centrul Moldovei și într-o arie mică din Dobrogea.

Cf. V. Rusu, *Note despre compusele românești cu în-: dr. înmărita*, în SCL X (1959), nr. 1, p. 113—117.

Alteori, în aceeași regiune găsim atît derivate cu *în-* (cărora le corespund forme neprefixate în limba literară): *înciocni, întărmina, întulbura*, cît și fără prefix: *bătrîni, negri, vînăți; cărunți, cremeni, lemni, tîmpla* etc. (vezi și p. 140—141).

Cf. TEAHA, C. N. 107.

Derivatele cu *în-₁* aparțin tuturor stilurilor limbii literare. Un număr de derivate s-a specializat pentru limbajul tehnic *(îngenuncherea tulpinilor, înnămolire, înzidire)*. În vorbirea intelectualilor ardeleni găsim

cîteva neologisme romanice intrate prin filieră germană: *înarticula, întabula* etc.

Derivatele cu *in-*$_1$ și *an-*$_5$ se găsesc numai în limba literară. Unele dintre ele sînt formații savante sau aparțin unei terminologii specializate (*imigra, infiltra, intona, iradia; ambranșament, andosa*).

***ÎN-*$_2$ *vezi IN-*$_2$**

***ÎNTR-*$_1$ *vezi ÎNTRU-***

***ÎNTR-*$_2$ *vezi ÎNTRE-***

***ÎNTRĂ- vezi ÎNTRE-***

## *ÎNTRE- (ÎNTR-*$_2$*, ÎNTRĂ-), ANTR(E)-, INTER-*

DRĂGANU, R. S. 60; Elena Carabulea, *Prefixele* **inter-, între-**, în SMFC III 27—39; AVRAM, P. N. 249.

1. Prefixul *între-* are uneori înainte de vocală varianta *într-*: *întrajutorare, întrîmbla* (dar *întreamesteca, întreucide*). Varianta necondiționată *întră-* apare izolat în *întrănod*. *Antre-* are varianta *antr-*, înainte de vocală (*antract*); *antri-* apare într-un derivat neanalizabil (*antricot*).

Varianta *intre-*, rezultat al unei contaminări a lui *între-* și *inter-*, se găsește numai în derivatul *intrecostal* (URSU, T.). Varianta *inter-* apare în derivatul (semianalizabil) *intermitent* (URSU, T.).

Derivatele (analizabile și semianalizabile) cu *inter-*, formate de la teme cu *r-*, se scriu cu dublu *r*: *interraional, interregional, interregn, interrupție.*

În DA se menționează că derivatele *interegn, interoga, interupție* se scriu uneori și cu dublu *r*.

*Între-, antr(e)-, inter-* sînt prefixe din aceeași serie.

Substituirile acestor prefixe, în cazul unor derivate, sînt frecvente: *antrepozit* și *întrepozit* (Kogălniceanu, în DA); de asemenea întîlnim: *întrelinii — interlinii, întrănod — internod, întrepătrunde — interpătrunde* (v. și p. 144).

Prefixul *între-* se delimitează de prepoziția *între*, ultima alcătuind cuvinte compuse (vezi FC I, 19, 213, unde se dau exemple de compuse: a. propriu-zise: *întredinți* „spații între dinții unei spete de țesut"; b. parasintetice: *întreochea*). În ceea ce privește pe *inter-*, în situații în care formează adjective de la substantive (*întreceri* ***interfacultăți***), acesta ar putea fi socotit, în derivate de acest fel, că e la limita dintre prefix și prepoziție (AVRAM, P. N. 249; vezi și p. 282, 286).

2. ***Între-***. În DM sînt înregistrate 11 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 18 din alte izvoare:

*întrănod* (DA), *întreamesteca* (SMFC III 31), *întrebirui* (*ib.*), *întrecoastă* (*ib.*, și: *întrecostos* URSU, T.), *întrecunoaștere* (SMFC III 31), *întredomnie* (*ib.*), *întredormire* (*ib.* 32), *întrefier* Electr. (DER, LTR[2]), *întregol* Constr. (LTR[2]), *întrelăsa* (DA), *întrelinie* (DA), *întreminca* (DA), *întremurire* (SMFC III 31), *întreschimbare* (DA), *întresfîșia* (*ib.* 31), *întreucide* (*ib.* 31), *întrevorbi* (*ib.*), *întrîmbla* (*ib.* 32).

Derivatele cu *între-* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *întreciocni, întredeschide, întrepătrunde, întreprinde, întrerupe, întretăia* etc.;

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv (uneori de origine verbală): *întrajutorare, întrecoastă, întrecunoaştere, întrefier, întregol* etc.

Derivatele verbale sînt mai numeroase decît cele substantivale.

Formaţie s e m i a n a l i z a b i l ă: *întretîlni* (SMFC III 31), cf. *întîlni*.

***Antre-***. În DM este înregistrat un singur derivat a n a l i z a b i l: *antract*; la acesta se adaugă derivatul *antresol* (DN²). Ambele derivate sînt s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *antrepozit*, cf. *depozit; antrepriză*, cf. *repriză*.

***Inter-***. În DM sînt înregistrate 25 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 80 din alte izvoare:

*interafrican* (SMFC III 35), *interamerican (ib.)*, *interanual (ib.)*, *interarab (ib.)*, *interatomic (ib.)*, *interauricular (ib.)*, *interbalcanic (ib.)*, *interbritanic (ib.)*, *intercolhoznic (ib.)*, *intercolonament* (DN²), *intercolonial (ib.)*, *intercomunicaţie (ib.)*, *intercondiţionare (ib.)*, *interconectare (ib.*, LTR²), *interconfesional* (DA), *intercooperatist* (SCÎNTEIA, 1971, nr. 8783, p. 2/2), *intercurent* (DN²), *interdental* (DN²), *interdialect* (SCL XVII, 1966, nr. 1, p. 113), *interdigital* (SMFC III 35), *interdisciplinar* (CONTEMPORANUL, 1966, nr. 6, p. 9/5), *interelectronic* (SMFC III 35), *intereuropean (ib.)*, *interfacultăţi (ib.)*, *interfaţă* (DER, LTR²), *interfază* (D. MED.), *interfibrilar* (SMFC III 35), *interfluviu* (DER, LTR²), *intergerman* (SMFC III 35), *interglaciar* (DN²), *interglaciaţie* (DER, LTR²), *intergrupal* (CONTEMPORANUL, 1966, nr. 11, p. 9/5), *interinclinare* (SMFC III 35), *interinfluenţare* (CONTEMPORANUL, 1966, nr. 8, p. 9/3), *interîntrebări* (LR VII, 1958, nr. 4, p. 110—111), *interjudeţean* (SMFC III 35), *interliniar* (DN²), *interlună (ib.)*, *intermaxilar* (SMFC III 35), *intermetalic* (LTR²), *intermigraţie* (SMFC III 35), *interministerial (ib.)*, *intermodulaţie* Telecom. (LTR²), *intermural* (D. MED.), *intermuscular* (DA), *internegativ* Cinem. (LTR²), *internod* Bot. (DN², LTR²), *interoccidental* (SMFC III 35), *interocular* (DN², LTR²), *interoraşe* (SMFC III 35), *interosos (ib.)*, *interpapilar (ib.)*, *interparlamentar* (DN²), *interpătrundere* (DA), *interperiodic* (SMFC III 35), *interpersonal (ib.)*, *interpoziţie* (D. MED.), *interpunctuaţie* (DA), *interpuncţie* (DN²), *interpunte* Nav. (DN², LTR²), *interpupilar (ib.)*, *interreflexiune* (DN², LTR²), *interregional* (DN²), *interrelaţie* (SMFC III 35), *interrenal* (D. MED.), *interromanic* (SCL VIII, 1957, nr. 1, p. 115), *interscapular* (D. MED.), *interschimbabilitate* (DER, DN², LTR²), *intersesiuni* (SMFC III 35), *intersexualitate* (DER), *intersolar* (SMFC III 35), *interspaţiu (ib.)*, *interspecific* (DN²), *interstadial* (DER), *intersterilitate* (SMFC III 35), *intertropical* (DN²), *interţări* (SMFC III 35), *intervocalic* (SMFC III 35), *interzonal* (DN²).

Derivatele cu *inter-* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *interpune, interveni, interzice;*

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv (uneori cu valoare substantivală): *interafrican, interaliat, intercelular, interdepartamental, interoceanic, interplanetar, interpupilar, interspecific, interşcolar, intertropical, interzonal* etc.;

— un substantiv (la plural): *interfacultăţi, interoraşe, intersesiuni* etc.;

III s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *interacţiune, interconexiune, internod, interpunte* etc.

Dintre derivatele cu prefixul *inter-*, cele mai numeroase sînt adjectivele, după care urmează substantivele şi verbele (ultimele fiind foarte rare).

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *interbelic* („Era socialistă" 1975, nr. 10, p. 54), cf. *antebelic; interferenţă*, cf. *conferenţă; interlocutor*, cf. *conlocutor; interludiu*, cf. *preludiu; interpolare*, cf. *extrapolare; interrupţie* (SMFC III 37), cf. *erupţie; intersecţie*, cf. *disecţie; intertip* Poligr., cf. *linotip; interverti*, cf. *converti*.

**3.** Prefixele *între-, antr(e)-, inter-* au următoarele valori:

1) r e c i p r o c i t a t e a, amestecul: (verbe) *întreamesteca, întremînca* „a mînca (în sens figurat) unul pe altul", *întretăia, întreţese, între-*

*vorbi;* (substantive) *interdependență, interinfluențare, intermodulație* „modulația curenților dintr-o cale de către curenții altor căi", *interschimbabilitate* „proprietate a unor piese de a se putea înlocui una pe cealaltă"; (adjective) *interjudețean, internațional, interurban.*

La derivatele adjectivale cu *inter-* putem identifica și valoarea de „intervalul dintre două obiecte", ca de exemplu *interurban* „care are loc între două sau mai multe orașe" și „care este situat între două sau mai multe orașe".

Cu valoare de i n d i c a t o r al reciprocității: *întreciocni; interrelație;*

În legătură cu rolul de indicator al lui *între-* în derivate verbale ca *întreciocni*, acad. Al. Graur arată că aceste verbe „nu se folosesc decît la reflexivul reciproc" (P. I. 337).

2) îndeplinirea a p r o x i m a t i v ă a unei acțiuni, pe jumătate, cu intermitențe (din cînd în cînd): *întredeschide, întrevedea, întrezări;*

3) s u p r i m a r e a, î n t r e r u p e r e a unei acțiuni (la mijloc): *întretăia* „a tăia ceva de-a curmezișul, la mijloc sau în alt loc" (vezi și sensul de sub 1), *întrerupe* „a rupe la mijloc, a face să înceteze, a suspenda, a tăia vorba cuiva"; *interveni, interzice; intersecție;*

4) partea, i n t e r v a l u l (spațial sau temporal) dintre două obiecte, momente (sens apropiat de prepoziția *între)*; care e situat între două obiecte, fenomene: (substantive) *întrefier* „porțiunea neferomagnetică care întrerupe porțiunea feromagnetică a unui circuit magnetic", *întregol* „porțiunea dintr-un zid, care se găsește între două goluri"; *antract* „pauză, interval de timp care separă două acte ale unei reprezentații teatrale", *antresol* „etaj mic situat între parter și primul etaj"; *interdialect (**Interdialectul** prezintă o fază intermediară a procesului istoric al integrării dialectelor în limba națională.* B. Cazacu, *Despre noțiunea de „interdialect"*, în SCL XVII (1966), nr. 1, p. 13), *interlună* „timp în care luna este invizibilă, înainte de apariția lunii noi", *interpunte* „spațiul cuprins între două punți și bordajul unei nave", *interspațiu* „distanța dintre două centre (de perspectivă a două fotograme aeriene succesive dintr-un șir determinat)";

De sensul de sub 4. s-ar putea lega și derivatul *internunțiu*, termen denumind pe ambasadorul papei care-și exercită funcția în intervalul dintre două misiuni ale nunțiului papal ordinar.

(adjective) *intercelular, intercontinental, interglaciar, interliniar, interstadial, intervocalic.*

Uneori la valoarea de „reciprocitate" se poate adăuga și cea de „schimbare între obiecte", ca de exemplu *interpus* „persoană care apare într-un act juridic în locul adevăratului interesat", *intersexualitate* „fenomen care constă în schimbarea sexului în stadiile tardive ale dezvoltării individuale a unui animal sau a unei plante dioice".

4. *Între-, antr(e)-, inter-* sînt prefixe neologice, la baza cărora stă lat. *inter-*. *Inter-* este împrumutat direct din lat. *inter-* sau fr. *inter-*, rar și din alte limbi. *Antr(e)-* provine din prefixul fr. *entre-*, împrumutat sub forma în care se pronunță în franceză. Atît fr. *entre-*, cît și lat. *inter-* au fost și calchiate prin *între-*, sub influența prepoziției *între*.

*Inter-* avea în latină valoare de prepoziție și de prefix. Ca prefix avea sensurile: 1. „între": *intercedo, interpono;* 2. „din cînd în cînd": *intermitto;* 3. „privare, distrugere": *interdico, intereo, interficio* (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.). Prefixul lat. *inter-* a fost moștenit în limbile romanice, dar e puțin răspîndit (cf. MEYER-LÜBKE, G. II 679; vezi și Iorgu Iordan și Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Editura didactică și pedagogică, București, 1965, p. 234). În limba română *inter-* a fost moștenit numai cu funcțiunea de prepoziție *(între)*, nu și cu cea de prefix (numai într-un derivat neanalizabil: lat. *interrogare* > rom. *întreba*). În franceză, lat. *inter-* a fost moștenit sub forma *entre-* și împrumutat sub forma *inter-* (NYROP, G. III 217, 235). În franceză, valorile fr. *entre-* sînt următoarele: I în derivate verbale: a.

„reciprocitatea": *s'entraider, s'entrelacer*, b. „la mijloc": *entrecouper, entremêler*, c. „pe jumătate": *entrouvrir, entrevoir;* II în derivate nominale: intervalul, partea situată între două obiecte: *entracte, entrecolonne* (NYROP, G. III 217; ROBERT, s. v.). Unele dublete, în limba franceză, sînt derivate cu *inter-* și *entre-: interposer — entreposer*. Fr. *inter-* are valorile următoare: spațiul dintre două obiecte, reciprocitatea, repartiția (cf. ROBERT, s.v.); el se atașează, în special, la adjective, în timp ce *entre-* formează, mai ales, derivate verbale (NYROP, G. III 217, 235). Fiind un prefix savant, *inter-* a pătruns și în limbile neromanice: rus. *интернациональный*, germ. *international*.

*Inter-* a pătruns în românește prin împrumuturi din latină și, mai ales, din franceză: *interastral* — fr. *interastral*, *intercostal* — fr. *intercostal*, *interdepartamental* — fr. *interdépartemental*, *intercurent* — lat. *intercurrens*, *internunțiu* — lat. *internuntius*.

Unele împrumuturi cu *inter-* provin din germană, ca de exemplu: *interconfesional* — germ. *interkonfessional*.

Cu acest prefix s-au format pe teren românesc unele semicalcuri: *interpătrundere* — fr. *interpénétration*, *interpune* — fr. *interposer* sau lat. *interponere*, *interzice* — lat. *interdicere* sau fr. *interdire*.

În cazuri foarte rare, derivate românești cu *inter-* calchiază derivate rusești cu *меж-*: *intercolhoznic* — după rus. *межколхозный* (cf. HRISTEA, E. 166).

Fără model străin s-au format, probabil, derivate ca: *interjudețean*, *interorașe*, *interperiodic*, *intersolar*, *interspațiu*, *interșcolar* etc.

Prefixul *antr(e)-* a fost împrumutat în românește prin derivate analizabile ca: *antract* — fr. *entracte*, *antresol* — fr. *entresol*.

Unele împrumuturi sînt neanalizabile în românește: *antretoază* (< fr. *entretoise)* „fiecare din grinzile transversale care leagă grinzile principale ale unui pod", *antricot* — rus. *антрекот* (GRAUR, E. 43), cf. fr. *entrecôte*.

După derivate latine cu *inter-* și după derivate franceze cu *entre-*, s-au format în românește numeroase calcuri cu prefixul *între-: întresfîșia* — fr. *entredéchirer*, *întretăia* — fr. *entrecouper*, *întrevedea* — fr. *entrevoir* etc.; *întrănod* — lat. *internodium*, *întrîmbla* — lat. *intercedere*.

Unele derivate cu *între-* calchiază cuvinte germane formate cu *unter-: întrelăsa* — germ. *unterlassen*, *întrevorbire* — germ. *Unterredung*.

Uneori e greu de stabilit dacă rom. *între-* redă germ. *unter-* sau fr. *entre-: întreamesteca* — germ. *untermengen (untermischen)* sau fr. *entremêler*, *întreține* — germ. *unterhalten* sau fr. *entretenir*.

Vezi IORDAN, LRA 200—201. În germană, particula *unter-* formează compuse stabile și nestabile cu verbe (vezi Walter Henzen, *Deutsche Wortbildung*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1965, p. 87). Pentru valoarea „între" a lui *unter-* vezi Sachs-Villatte, *Encyclopädisches Wörterbuch der französischen & deutschen Sprache*, Berlin, 1885, s.v.

Foarte rar, prefixul *între-* calchiază elementul de compunere rus. *взаимо*: *întrajutorare* — rus. *взаимопомощь* (sau fr. *entraider)*.

Fără model străin s-au format puține derivate cu *între-: întrebirui*, *întredormire* etc.

Dintre formațiile cu *între-*, numai derivatul *întrîmbla* este înregistrat într-o lucrare din limba română veche și anume într-un dicționar din jurul anului 1700 *(Anonymus Caransebesiensis)*.

În DA apare și *întrăport*, considerat ca fiind format din *întră-* (= *între-*) și *port*. Cuvîntul este ilustrat printr-un citat din Dosoftei: *De la dînșii deprindzîndu-și părul tunzînd, supt acel durios și călugărilor de folos întrăport* (*Viețile Sfinților* 8) și este glosat „port pe care-l au membrii aceleiași clase sociale, cf. uniformă". De aici s-ar putea trage concluzia că prefixul *între-* apare și în textele vechi. În realitate avem a face, așa cum a arătat J. Byck, cu o greșeală de tipar, pentru cuvintele separate *întră* (verb) *port (Dicționarul limbii române*, în „Gazeta literară", an. IV, 1957, nr. 47 (193), p. 4).

Cele mai vechi derivate cu *inter-* sînt atestate în lucrări din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului următor: *interpunții* a. 1783, *interregn* a. 1808 (la ȘINCAI, O. I CLXVIII).

Derivatul neanalizabil *interiecție* apare la Cantemir, în DA.

Derivatele cu *între-*, *inter-* au intrat masiv în limba română pe la mijlocul secolului al XIX-lea. În prima jumătate a veacului trecut găsim înregistrate (în opera lui Heliade) derivate ca: *întrevedea* a. 1832, *întrerupe* a. 1836 (la CLOSE, D. 289). Din aceeași epocă datează și cîteva adaptări cu *între-* ale unor formații semianalizabile, ca de exemplu: *întrelocutor* (a. 1831, la Heliade, citat de CLOSE, D. 289), *întrepriză* (Negruzzi, I 342, în SMFC III 28); vezi și p. 144.

În lucrările științifice din prima jumătate a secolului al XIX-lea găsim rare atestări cu aceste prefixe: *intersecție (Elemente despre gheometrie ...* ms. 1820—1830, la URSU, T.), *mușchi întrecostoși* (Kretulescu, *Manual de anatomie descriptivă*, București, 1843, la URSU, T.), *intercostal* (Polizu, *Prescurtare de anatomie descriptivă*, București, 1859, la URSU, T.).

În dicționarele bilingve de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului trecut găsim aceleași derivate cînd cu *inter-*, cînd cu *între-*: *interveni* (PONTBRIANT), *intervenire* (PROT.-POP.) — *întreveni* (CODRESCU); *intersecție* (NEGULICI) — *întresecțiune* (PONTBRIANT); *intermediar* (PROT.-POP.) — *întremediar* (PONTBRIANT); cf. și *interiecție* (Cantemir, în DA) — *întreiepciune* (STAMATI). Derivatele cu prefixele *între-*, *inter-* sînt însă rare în dicționarele bilingve din acea epocă. Astfel în dicționarul lui Vaillant găsim doar un singur derivat cu *între-*, nici unul cu *inter-*; la Pontbriant opt cu *între-*, trei cu *inter-*; la Polizu trei cu *inter-*, nici unul cu *între-*; la Costinescu șapte cu *între-*, zece cu *inter-* etc. (nu am avut în vedere derivatele de la cuvintele formate cu *inter-*, *între-*).

**5.** Prefixele *inter-* și *între-* se pot atașa la teme de origini diferite, atît vechi, cît și noi:

a. latinești (moștenite): *întretăia*, *întrevedea*; *interveni*, *interzice*;
b. slave: *întreciocni*; *intercolhoznic*;
c. maghiare: *întrebirui*; *interorașe*;
d. latino-romanice (mai ales franceză): *interacțiune*, *interdepartamental*, *intermolecular*.

Se pare că prefixul *inter-* manifestă o anumită preferință pentru teme neologice, iar *între-*, pentru cele moștenite.

*Antre-* apare numai în împrumuturi, cu teme neologice.

**6.** În ceea ce privește productivitatea, remarcăm următoarele: *antr(e)-* e neproductiv; *între-* și *inter-* sînt productive, gradul de productivitate al celui de al doilea fiind mai ridicat.

**7.** Derivatele cu *inter-* și *între-* aparțin limbii literare.

*Inter-* formează numeroase derivate în stilul științific, mai precis, în terminologia tehnică, medicală și politico-administrativă.

În schimb, *între-* apare rar în stilul științific. Cîteva derivate cu *între-* sînt formații culte cu caracter regional (în Transilvania și Bucovina): *întrelăsa*, *întrevorbire*.

Derivatele cu *antr(e)-* aparțin limbii literare.

## *ÎNTRU-* (*ÎNTR-*$_1$)

**1.** Prefixul *întru-* este omonim cu prepoziția *întru*, care poate intra în alcătuirea unor cuvinte compuse. Distingem derivatele cu prefixul *întru-* de compusele cu prepoziția *întru* prin sintaxa specifică fiecărei

categorii de formații (vezi FC I, p. 19; vezi și mai sus, p. 10–11). Astfel sînt compuse:

a. propriu-zise: *întruiele* „răceală, reumatism" (DA); *întrucît* (FC I 228, 229);

b. parasintetice: *întralta* (Heliade, *Meditații poetice*, la CLOSE, D. 122), *întrapora* (DA), *întroloca* (FC I 213), *întropărta* (*ib.*), *întruchipa* (*ib.* 213, 214), *întruni* (FC I 214).

2. Prefixul *întru-* are, ca și prepoziția corespunzătoare, varianta *într-*[1] înainte de vocală: *întrarma*, *întroptire* etc.

3. În DM sînt înregistrate 3 derivate analizabile. La acestea se adaugă 3 derivate din alte izvoare:

*întrarginta* (DA), *întroptire* (*ib.*), *întraurel* (*ib.*).

Derivatele cu prefixul *întru-* sînt:

I verbe, analizabile semantic și formal în raport cu un substantiv: *întrarginta*, *întraripa*, *întrarma*, *întrauri*;

Din punct de vedere formal derivatele de mai sus s-ar putea analiza și în raport cu un verb.

II substantiv, analizabil în raport cu un numeral: (formație parasintetică) *întroptire* „serbarea zilei a opta după o sărbătoare";

Forma de infinitiv lung *întroptire* poate presupune existența unui verb: **întropti*.

III adjectiv, analizabil în raport cu un adjectiv: *întraurel*.

1. *Întraurel* ar putea fi și un derivat de la verbul *întrauri*.
2. Nu am luat în considerație formația *întruiela* „a mișca corpul încoace și încolo", deoarece este un derivat de la compusul *întruiele*.

4. Prefixul *întru-* are următoarea valoare: dobîndirea obiectului, calității, denumite de bază: *întrarginta* „a acoperi un obiect cu un strat subțire de argint", *întrarma* „a înzestra cu arme", *întraripa* „a căpăta aripi; a înaripa" etc.

În cazul lui *întroptire*, valoarea prefixului e neclară.

5. Prefixul *întru-* provine din prepoziția omonimă *întru*, care este moștenită din lat. *intro* „înăuntru".

În latină *intro* era adverb, iar într-o epocă tîrzie a devenit prepoziție și prefix (*introduco*, *introrumpo*, *introspicio*). Ca prefix n-a fost moștenit în românește. ERNOUT-MEILLET, s.v. *in*; BOURCIEZ, E. 262; ILR I 205, 206, 261.

După DA formarea unor derivate cu *întru-* s-ar datora unor cauze de ordin fonetic: *într(u)-* se substituie lui *în-*, înainte de vocale: *întrarginta*, *întraripa* (pentru *înarginta*, *înaripa*).

După DA *întrema* provine din *întrarma*, de unde *întrăma*, prin disimilarea lui *r*. Înțelesul vechi s-a păstrat la A. Pann (DA, s.v.) în exemple ca: *Și ciomagu-și întremă* „pregăti de atac, înarmă". S. Pușcariu consideră posibilă și ipoteza că *întrarma*, de la baza lui *întrema*, nu e derivat de la *întrarmă*, ci de la *într-* + *arm* „partea de sus a piciorului la animale"; la origine s-ar fi spus despre vite că *se-ntrarmă* („se scoală în picioare după o boală"), sinonim cu *a se împicioroga* (DR I (1920–1921), 235–237).

Derivatele cu *întru-* sînt vechi în limba română: *întrarma* apare în *Palia de la Orăștie*, 1582 (ediția îngrijită de Viorica Pamfil, ed. Acad. R.S.R., București, 1968, p. 175/3), *întraripa* la Dosoftei, Cantemir, în DA, *întrauri*, într-un document din 1780, în DA.

În legătură cu încercarea de a se substitui prefixul *intro-* prin *întru-* (*introduce*), vezi p. 130.

6. Temele derivatelor cu prefixul *întru-* sînt moştenite.
7. Prefixul *întru-* a fost puţin productiv în trecut; azi este neproductiv.
8. Derivatele cu *întru-* sînt învechite şi populare.

## JUXTA-

1. În DM sînt înregistrate 2 derivate analizabile, la care se adaugă 3 din alte surse:

*juxtaarticular* (D. MED.), *juxtaglomerular* (*ib.*), *juxtapoziție* (DA, DN[2]).

Formaţiile cu *juxta-* sînt:

I adjective, analizabile în raport cu:
— un adjectiv: *juxtaarticular*, *juxtalinear* (şi: *juxtapus*);
— un substantiv (formaţii parasintetice): *juxtaglomerular* „care se găseşte în vecinătatea glomerulului renal";

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *juxtapoziție* (şi: *juxtapunere*);

III verbe, analizabile în raport cu un verb: *juxtapune*.

2. Derivatele cu *juxta-* indică alăturarea spaţială: *juxtaarticular* „situat în imediata apropiere a unei articulaţii", *juxtalinear* (despre o traducere) „orînduită pe două coloane, astfel ca fiecare cuvînt al traducerii să se afle în acelaşi rînd cu cuvîntul respectiv al originalului", *juxtapune* „a pune ceva alături" etc.

3. *Juxta-* e un prefix neologic, reprezentînd la origine lat. *iuxta*, adverb şi prepoziţie, cu sensul de „în imediata apropiere, foarte aproape de..., unul lîngă altul, pe acelaşi plan, la acelaşi nivel" (cf. HOFMANN-LEUMANN-SZANTYR, L.G. II 235—236, ERNOUT-MEILLET). În limba română provine din franceză (unde are acelaşi sens, cf. ROBERT) sau direct din latină prin:

— împrumuturi: *juxtapoziți(un)e*, cf. fr. *juxtaposition*; *juxtalinear*, cf. fr. *juxtalinéaire*;

— semicalcuri: *juxtapune*, cf. fr. *juxtaposer*, lat. *iuxtapono*.

Formaţiile cu *juxta-* sînt atestate începînd cu cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *juxtapozițiune* Maiorescu, în DA, *juxtapunere* Murgoci-Ludwig, în DA.

4. Prefixul *juxta-* se combină cu teme neologice (latineşti: *juxtalinear*, franţuzeşti: *juxtaarticular*, *juxtapoziție*) sau vechi (moştenite din latină: *juxtapune*).

Prefixul este foarte slab productiv în română: cf. *juxtapune(re)*.

Din construcţia *traducere juxtalineară* s-a format prin trunchiere substantivul *juxtă* (Teodoreanu, în DA), cu varianta etimologică *iuxtă*, care circulă în limbajul şcolarilor, cu sensul special „traducere juxtalineară a textelor greceşti şi latineşti" (cf. DA).

5. Cele cîteva formaţii cu acest prefix se întîlnesc în terminologia ştiinţifică din domeniul filologiei (*juxtalinear*, *juxtapunere*) sau al medicinei (*juxtaarticular*, *juxtaglomerular*); *juxtapoziție* e învechit.

**1.** Prefixul *me-*, identificat în formaţii ca *meplat* şi *mepriza*, are varianta fonetică *mez-* înaintea unor teme care încep cu o vocală *(mezalianţă* şi *mezaventură)*; varianta *mez-* este înregistrată şi în varianta grafică învechită *mes-* (cf. *mesalianţă* şi *mesaliat* în DLR).

**2.** Varianta *mez-* a prefixului *me-* se delimitează de elementul de compunere omonim *mez(o)-* „de mijloc, mijlociu" < gr. μεσο-, μεσος (cf. FC I 253), din formaţii ca *mezenter(ită)* etc., prin origine şi valori (vezi mai departe 4 şi 5).

**3.** În DLR sînt înregistrate 2 derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *me-(mez-)* : *mepriza* „a dispreţui" cf. *priza*[2] „a aprecia, a preţui' (DLR ms.) şi *mezalianţă* (şi *mezaliat*); la acestea se adaugă 2 formaţii din alte surse: *meplat* (MDE) şi *mezaventură* (DN[2]).

1. În FC I 131 *mezalianţă* este considerat cuvînt compus, în formarea căruia ar interveni un element de compunere.
2. Analiza semantică a formaţiei *meplat* „(în sculptură) plan de tranziţie între două suprafeţe plate" (care, deci, n u este p l a t) este mai dificilă în limba română.

Formaţiile cu prefixul *me-(mez-)* sînt:
I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu
— un substantiv: *mezalianţă* şi *mezaventură*;
— un adjectiv: *meplat*;
II un v e r b, analizabil în raport cu un verb: *mepriza*.

În limba contemporană se foloseşte mai curînd adjectivul *meprizabil*, absent în DLR, dar înregistrat în DN[2] (unde nu apare verbul corespunzător).

În varianta *me-*, prefixul în discuţie se identifică şi într-o formaţie s e m i a n a l i z a b i l ă: *mefia* în DI (vezi şi *mefient*, *mefienţă* în DN[2]), cf. *confia* (şi *confient*, *confienţă)*.

**4.** Prefixul *me- (mez-)* are următoarele valori:
1) negativă: *meplat* şi *mepriza* (ca şi în semianalizabilul *mefia)*;
2) peiorativă: *mezalianţă* şi *mezaventură*.

**5.** *Me-(mez-)* este un prefix neologic de origine franceză (< *mé-*, *més-*), împrumutat în limba română la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea în derivate analizabile şi semianalizabile: *mepriza* (Bolintineanu, în DLR) < fr. *mépriser*, *mezalianţă* (COSTINESCU) < fr. *mésalliance*, *mezaliat* (Hasdeu, în DLR) < fr. *mésallié*, *mefia* < fr. *méfier* etc., cu teme neologice, împrumutate tot din franceză.

Originea prefixului fr. *mé-*, *més-* (şi a it. *mis-)*, cu valoare negativă şi peiorativă, este controversată: unii cercetători îl socotesc urmaşul adverbului lat. *minus* (MEYER-LÜBKE, G. II 619 şi 684—685) sau consideră că lat. *minus*, cu valoare negativă, a devenit prefixul *mes-* (în Galia) şi *mis-* (în Italia) prin fuziune cu prefixul germanic *mis-*, *miss(i)-*, cu valoare peiorativă (cf. BOURCIEZ, E. 200, părere la care se raliază şi Iorgu Iordan în cap. *Formarea cuvintelor* din Iorgu Iordan şi Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 235—236; vezi, mai pe larg, TEKAVČIĆ, G. I. 152—153 şi 286); alţii contestă sursa latinească (Walter v. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, nr. 117/118, p. 129), propunînd ca etimon numai un francic **missi* (DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, ROBERT).

Varianta *mez-* redă pronunţarea etimonului francez, iar *mes-* este apropiată de scrierea acestuia.

**6.** Prefixul *me- (mez-)* nu este productiv în limba română; toate formaţiile în care apare sînt cuvinte împrumutate.

7. Formaţiile cu *me-* *(mez-)* sînt în general rar folosite, fiind învechite *(mepriza)*, termeni tehnici *(meplat)* sau elemente ale stilului livresc, pretenţios *(mefienţă, meprizabil, mezaventură)*. Dintre toate, numai *mezalianţă* aparţine limbii literare curente.

***MET-* vezi *META-***

## *META- (MET-)*

RIZESCU, P. N. 5, 12–13.

1. Prefixul *meta-* are varianta condiţionată fonetic *met-*, prin eliziune, în derivatele (împrumutate) a căror temă începe cu o vocală (de obicei *a*, rar *e, o)* sau cu aspirata *h*: *metacroleină, metamfetamină, metarterială* etc.; *metencefal*; *metonimie* (semianalizabil); *methemoglobină*. Varianta *met-* apare şi în prefixul compus *meten-* *(metem-)*, pentru care vezi p. 155.

Elidarea vocalei finale a prefixului înaintea unei teme cu iniţiala vocalică *a* nu e obligatorie, existînd şi formaţii ca *metaantimonios, metaarmonic, metaarsenic, metaarsenit* etc.; uneori se înregistrează variante la unul şi acelaşi cuvînt, fie în surse diferite: *metaaldehidă* în LTR² şi *metaldehidă* în DC, fie în aceeaşi sursă: *metaldehidă* e consemnat de MDE ca variantă la *metaaldehidă*.

Varianta *met-* a prefixului *meta-* trebuie deosebită de elementul omonim din compuse ca *metacrilat, metacrilic, metoxipiridoxină* în care *met-* reprezintă o prescurtare a lui *metil* (în unele cuvinte confuzia este evitată prin scrierea cu *th* a elementului de compunere, după modelul limbii franceze: *methocel* „eter metil al celulozei, numit şi metilceluloză").

Formaţiile cu *meta-* sînt accentuate de obicei pe temă, cu excepţia lui *metatesis* (variantă învechită a lui *metateză*, formaţie semianalizabilă) şi a lui *metaforă* (neanalizabilă), care sînt accentuate pe prefix, şi anume pe cea de-a doua silabă a acestuia: *metátesis, metáforă*; la ambele cuvinte accentul se justifică etimologic (vezi p. 154).

2. În DLR sînt înregistrate 9 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 70 de derivate din alte surse:

*metaaldehidă* (LTR², MDE; şi: *metaldehidă* DC, MDE), *metaantimoniat* (LTR²; şi: *metaantimonios ib.*, *metaantimonit* DC, LTR²), *metaarmonic* (LTR²), *metaarsenic* (şi: *metaarsenios, metaarsenit ib.)*, *metabisulfit* (DC, LTR²), *metaborat* (DC, LTR²; şi: *metaboric* DC), *metacannel* Min. (LTR²), *metacaolinit* Min. *(ib.)*, *metacariocit* (D. MED.), *metacelom (ib.)*, *metacentru* (DM, DN², MDE; şi: *-ic* LTR²), *metacercar* (D. MED.), *metacinabru* (LTR²), *metacon* (şi: *metaconid* D. MED.), *metacriptozoit (ib.)*, *metacristal* (LTR²), *metacroleină* (DC, S.V. *meta-)*, *metacrom (ib.*; şi: *metacromotipie* LTR²), *metadifenol (ib.*, S.V.*meta-)*, *metadinam* Electr. *(ib.)*, *metadină (ib.)*, *metafază* (D.MED.*)*, *metafosfat* (DC, LTR², MDE; şi: *metafosfatază* D. MED., LTR²), *metafosfit* (DC), *metafosforic* (LTR², MDE; şi: *metafosforos* LTR², DC, S.V. *metafosfiţi)*, *metagalaxie* (LTR², MDE), *metageneză* (DM, DN², LTR², MDE; şi: *metagenetic* MDE), *metageometrism* (DN²), *metagranulocit* (D. MED.), *metahidroxid* (DC), *metalimbă* (SMFC III p. 13, nota 2, MDE; şi: *-aj* MDE), *metalingvistic (Dicţionar rus-român de termeni lingvistici şi filologici* de un colectiv sub conducerea conf. dr. Victor Vascenco, Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1970; şi: *-ă)*, *metalogică* (MDE), *metamagnetism* (LTR², MDE), *metamatematică* (MDE), *metamfetamină* (D. MED.), *metamielocit (ib.)*, *metanitrofenol* (DC), *metaperiodat* (LTR²), *metaplasmă* (D. MED., MDE), *metapneumonie* (D. MED.), *metapol (ib.)*, *metaproteină (ib.)*, *metapsihic* (MDE), *metapsihologie* (MDE), *metarossit* Min. (LTR²), *metarteriolă* (D. MED.), *metarubricit (ib.)*, *metascolex (ib.)*, *metasemiotică (Dicţionar rus-român...)*, *metasemnificaţie* (SCL XXVI (1975), nr. 5, p. 486), *metasifilis* (D. MED.), *metasilicat* (LTR²), *metasilicic* (DC, LTR²), *metastabil* (DC, LTR², MDE), *metastibnit* (LTR²), *metastructură* (LTR²), *metasystox* (DC), *metateorie* (MDE), *metathalamus* (D. MED.), *metatonic (Dicţionar rus-român...)*, *metatorbenit* Min. (LTR²), *metatraumatic* (D. MED.), *metatrombină (ib.)*, *metavanadat* (DC), *metavanadic (ib.*, S.V. *metavanadaţi)*, *metavariscit* (LTR²), *metaxilen* (DC, S.V. *meta-)*, *metaxilit* (LTR²), *metencefal* (MDE; şi: *metencephalon* D. MED.), *methemoglobină* (DC, LTR²).

Derivatele cu prefixul *meta-* sînt:

I substantive (frecvent), analizabile în raport cu un substantiv: *metacarp*, *metafizică* (folosit şi ca adjectiv), *metastază*, *metatorax (metatorace)* etc.; (formaţii parasintetice) *metaantimoniaţi* pl. „produşi obţinuţi prin dizolvarea sau topirea pentaoxidului de antimoniu cu hidroxizi alcalini", *metaborat* „sare a unui acid al borului ...", *metageometrism*, *metatonie* cf. *ton*;

II adjective (mai rar), analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *metaarmonic*, *metaarsenios*, *metaboric*, *metafosforic*, *metafosforos*, *metapsihic*, *metasilicic*, *metastabil*, *metastatic*, *metatraumatic*;

— un substantiv (formaţii parasintetice, rar): *metaantimonios* „acid ipotetic al antimoniului".

Formaţii semianalizabile: *metabolă* (DN[2]), cf. *hiperbolă*; *metabolism*, cf. *anabolism*, *catabolism*; *metacronism* „eroare de dată prin postdatare" (DN[2]), cf. *cronologie*; *metacronoză* „modificări în timpul de cronaxie al nervilor şi muşchilor" (D. MED.); *metafite* (pl., DN[2]), cf. *zoofite*; *metafiză* (D. MED.), cf. *epifiză*; *metafrast*, cf. *perifrastic*; *metagramă* (DN[2]), cf. *anagramă*; *metamer(ie)* (D. MED., DN[2], LTR[2]), cf. *izomer(ie)*; *metamorfism*, cf. *izomorfism*; *metanephros* (D. MED.), cf. *nefro-*; *metaplazie* (D. MED., MDE), cf. *hipoplazie*; *metasomatism* (LTR[2]), *metasomatoză* (DN[2]), cu dubletul *metensomatoză* (pentru care vezi p. 155), cf. *somatic* (prin raportare la *soma* e o formaţie parasintetică analizabilă); *metateză*, cf. *epenteză*; *metavoltin* (LTR[2]), cf. *voltait*; *metazoar*, cf. *protozoar*; *metonimie*, cf. *omonimie*, *paronimie* etc.

3. Prefixul *meta-* are următoarele valori:

1) posterioritatea, succesiunea, situarea după obiectul denumit de bază:

a) spaţială (uneori în corelaţie cu *meso-* sau *pro-*$_2$): *metaarteriolă* „vas de sînge situat între arteriolă şi un capilar propriu-zis", *metacarp* „parte din scheletul mîinii cuprinsă între carp şi falange", *metastază* „localizare secundară a unei boli", *metatars* „parte a scheletului labei piciorului cuprinsă între tars şi degete", *metatorax* „al treilea segment al toracelui la insecte (după torax)", *metencefal* „al treilea segment al encefalului embrionar" etc.; *metamielocit* „element celular intermediar din seria granulocitară, între mielocit şi granulocitul nesegmentat ...", *metafonie* „diftongarea condiţionată de anumite vocale din silaba următoare".

La acest sens se încadrează şi termenii cu *meta-* din chimia organică care „indică poziţia 3 a unui substituent faţă de un alt substituent [indicat de bază] considerat că ocupă poziţia 1, în combinaţiile aromatice" (DC): *metadifenol*, *metanitrofenol*, *metaxilen* etc.;

b) temporală (mai ales în termeni de patologie, cu sensul „care survine după, ca urmare a ..."): *metacriptozoit* „stadiu în evoluţia parazitului malariei, care urmează celui de criptozoit ...", *metageneză* Geol. „faza finală, geochimică, a procesului de încărbunare început în diageneză"; Biol. „alternanţă a două generaţii, una sexuată şi una asexuată"; *metapneumonie* „care survine după vindecarea unei pneumonii", *metasifilis* „termen folosit ... pentru manifestările tardive ale sifilisului", *metatraumatic* „apărut ca urmare a unui traumatism", *metacronism* (semianalizabil) etc.;

În funcţie de sensul bazei, unii termeni cu *meta-* pot să indice poziţia internă sau intermediară (mijlocie) de-a lungul unui reper: *metafază* „stadiu mijlociu al mitozei, în care cromozomii se găsesc aproape într-un singur plan, la ecuatorul fusului, formînd platoul ecuatorial; ur-

mează profaza și precedă anafaza" cf. *fază* „termen utilizat în medicină pentru denumirea stărilor succesive în evoluția bolilor periodice", *metaplasmă* „incluziuni elaborate în protoplasma celulară".

2) d e p ă ș i r e a unei limite, situarea d i n c o l o d e sfera noțiunii exprimate de bază: *metafizică* „parte a filozofiei idealiste avînd drept obiect fenomenele care nu pot fi percepute cu simțurile noastre, care depășesc cadrul experienței ...", *metagalaxie* „ansamblul nebuloaselor extragalactice de la care se pot recepționa radiații", *metageometrism* „teorie care afirmă posibilitatea existenței unui număr mai mare de dimensiuni decît cele trei stabilite de Euclid pentru formele spațiale", *metapsihologie* „studiul fenomenelor metapsihice", *metapsihic* „care indică un fenomen psihic neobișnuit, care nu a putut fi explicat științific" etc.;

3) r e f e r i r e a l a (d e s p r e) obiectul denumit de bază, baza fiind, de obicei, numele unei discipline științifice: *metalimbă* „totalitatea enunțurilor despre o anumită limbă (naturală sau formalizată) care e supusă analizei", *metalimbaj*, *metalingvistică*, *metalogică* „teoria valorii enunțurilor filozofice", *metamatematică* „știință care cercetează teoriile și adevărurile matematice din punctul de vedere al logicii matematice", *metasemiotică*, *metateorie* „teorie care studiază structura, sistemul conceptual și metodele unei teorii date ...";

4) t r a n s f o r m a r e a, m o d i f i c a r e a obiectului denumit de bază: *metafrază* „traducere a unui text în care se urmărește mai ales interpretarea fidelă a conținutului", *metamorfism* (semianalizabil) „modificare, transformare a structurii unor roci subterane sub influența anumitor roci"; *metacinabru* „modificația cubică a cinabrului" (LTR[2]), *metacristal* „cristal bine dezvoltat format prin metasomatoză în medii solide", *metastructură* Chim. fiz. „rețea cristalină parțial distrusă, în care scheletul rețelei inițiale se mai păstrează încă, dar în care cîmpul de forțe e perturbat și regula valențelor, strict respectată la structurile de echilibru, nu mai e verificată" cf. *structură* „dispoziția relativă a atomilor în molecula unei substanțe", *metastibnit* „modificație amorfă, de culoare roșie-cărămizie, a stibnitului" (LTR[2]) etc.

În chimia anorganică *meta-* „indică acizi sau săruri rezultate prin eliminarea unei molecule de $H_2O$ din molecula unui acid tri- sau polibazic" (cf. DC): *metabisulfit* „sare a unui acid ipotetic ai cărui derivați provin din eliminarea unei molecule de apă din două molecule ale unui sulfit acid", *metacaolinit* „produs instabil obținut prin deshidratarea caolinitului la anumite temperaturi", *metafosforos* (*acid*~) „acid care se obține prin descompunerea $SiCl_4$ cu apă", *methemoglobină* „pigment sanguin anormal, de culoare brun deschis, obținut prin oxidarea hemoglobinei" etc.;

5) a s e m ă n a r e a cu baza (cf. MARCHAND, E. W. 126): *metacannel* „cărbune de tip cannel cu luciu mai strălucitor decît cel obișnuit", *metavariscit* „fosfat natural de aluminiu, asemănător cu variscitul, de care se deosebește prin cristalizarea sa în sistemul monoclinic", *metaxilit* „xilit negru, intercalat în cărbunele brun pămîntos ..." etc.

La cîteva formații din domeniul fizicii și al matematicii *meta-* aduce nuanța de „aparent" în raport cu baza: *metacentru* „intersecție imaginară a verticalelor care trec prin centrele de greutate ale volumului de apă dislocat de un plutitor (considerat în poziție înclinată și în poziție normală de plutire)", *metapol* „punctul de intersecție a planului cu bisectoarea unghiului avînd vîrful său în centrul de perspectivă al clișeului, iar laturile sale fiind verticala care trece prin centrul de perspectivă și axa principală a clișeului" (sin.: *punct focal*, *isocentru*, *ortocentru*), *metastabil* „care

aparent e stabil, dar se distruge cu ușurință la o mică perturbație exterioară" etc.

În unele cazuri, la derivatele cu *meta-* nu se detașează o valoare deosebită de cea a bazei, cum este, de exemplu, *metaperiodat*, pe care LTR[2] îl consideră sinonim cu *periodat*.

4. *Meta-* este un prefix neologic de origine grecească.

În limba greacă μετα-, μετ- (cu statut și de adverb și de prepoziție, cf. BAILLY) indică ideea de posterioritate, opunîndu-se adesea lui προ- (cf. MIRAMBEL, L.G. 381–382), de tranziție, de trecere, de schimbare (cf. MIRAMBEL, G. 219). El a fost folosit de diverse limbi moderne la formarea unor derivate din terminologia științifică care exprimă succesiunea, transformarea etc. (cf. DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND).

Prefixul a pătruns în limba română mai întîi direct din neogreacă în secolul al XVIII-lea, prin unele formații neanalizabile de uz restrîns care au dispărut odată cu încetarea influenței grecești: *metahirisi* „a folosi, a întrebuința" (Antim, la TDRG), cf. μεταχειρίζομαι, *metahiris* „folosire" (1777–82), cf. μεταχείρισις, ambele la GÁLDI, M. 209–210. Tot în acest secol pătrund însă și formații analizabile sau semianalizabile, unele neadaptate la structura fonetică sau morfologică a limbii române, care ulterior au fost reîmprumutate din limbile de circulație internațională: *metafisică* „învățătura care arată lucruri mai sus de fire" (Cantemir, în DLR), cf. μεταφυσικός (și lat. *metaphysica)*, *metamórfosis* „schimbare a feței" (Cantemir, la GÁLDI, M. 210), cf. μεταμόρφωσις, *metátesis* „schimbare" (a. 1797, la GÁLDI, *loc. cit.*), cf. μετάθεσις.

Începînd cu prima jumătate a secolului al XIX-lea limba română a împrumutat termeni științifici cu *meta-* din limbile moderne, în special din franceză. Derivatele au accentul, de obicei, pe temă, ca și în limbile din care au fost împrumutate, de exemplu *metatéză*, cf. fr. *métathèse*, germ. *Metathese*, rus. *метатеза*, spre deosebire de varianta învechită accentuată pe prefix, menționată mai înainte, care urmează accentul din greacă, latină, italiană; formația neanalizabilă *metaforă*, atestată pentru prima oară la sfîrșitul secolului al XVIII-lea într-o traducere (în manuscris), din italiană, a lui Amfilohie Hotiniul (vezi DLR), este accentuată pe a doua silabă a prefixului, ca în italiană și în latină.

La Ienăchiță Văcărescu cuvîntul apare, ca în greacă, cu accentul pe finală: *metaforá* (cf. ROSETTI–CAZACU–ONU, ILR I 510).

Cel mai adesea, formațiile cu *meta-* au corespondente în mai multe limbi; împrumuturi: *metacarp*, cf. fr. *métacarpe*, it. *metacarpo*, germ., engl. *metacarpus*; *metacentru*, cf. fr. *métacentre*, it. *metacentro*, germ. *Metazentrum*, rus. *метацентр*; *metageneză*, cf. it. *metagenesi*, germ. *Metagenese*, rus. *метагенез*; *metaldehidă*, cf. fr. *métaldéhyde*, germ. *Metaldehyd*, engl. *metaldehyde*, rus. *метальдегид*; *metatorax*, cf. fr. *métathorax*, germ., engl. *metathorax*; *metencefal*, cf. fr. *métencéphale*, germ., engl. *metencephalon* etc.; semicalcuri (rar): *metalimbă*, cf. fr. *métalangue*, it. *metalingua (metalengua)*, germ. *Metasprache*, rus. *метаязык*; *metalimbaj*, cf. fr. *métalangage*, engl. *metalanguage*.

Vezi și Theodor Hristea, *Calcul internațional*, în SCL XXVI (1975), nr. 5, p. 502, care consideră că punctul de plecare al semicalcurilor menționate este engl. *metalanguage*.

Derivatele de acest fel sînt atestate în lucrări științifice care datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea (izolat, chiar de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: *metamorfosi* a. 1790, la URSU, T.): *metacarp*, a. 1830, la URSU, T., *metamorfoză* a. 1830, la URSU, T., *metatars(us)* a. 1830, la URSU, T., *metafizică* a. 1825, *metastazie* a. 1837, ambele la CLOSE, D. 291, sau în dicționarele de pe la mijlocul secolului trecut: *metafizică*,

*metafizicesc, metafiziceşte, metamorfoză* VALIAN, *metafizică, metafrază, metamorfoză, metastază* NEGULICI, *metabolă, metacarp, metacronism, metafizică, metafrază, metatars, metateză* PROT.-POP. etc. Majoritatea împrumuturilor cu *meta-* datează însă din secolul nostru.

5. *Meta-* este un prefix savant care apare în combinaţii cu teme neologice, de obicei cu circulaţie internaţională în terminologia ştiinţifică (face excepţie *metalimbă*, a cărui temă este moştenită din latină). Din această cauză e greu de precizat productivitatea prefixului pe terenul limbii române, chiar dacă pentru unele derivate nu am întîlnit, în dicţionarele de care dispunem, corespondente în alte limbi, cum e cazul derivatului *metasemnificaţie.*

Prefixul este slab productiv, în semicalcurile menţionate. Posibilitatea formării de derivate în limba noastră nu este exclusă nici la derivatele cu corespondente în limbile moderne a căror bază este folosită în acelaşi domeniu.

Derivatele cu *meta-* aparţin stilului ştiinţific, fiind folosite în special în terminologia chimică şi fizică, apoi în cea medicală, în matematică sau în lingvistică.

6. Prefixul *meta-* are şi un compus, ***meten-***, cu varianta fonetică etimologică ***metem-***. El se identifică în două formaţii substantivale, ambele împrumutate : *metempsihoză* „concepţie religioasă potrivit căreia sufletul parcurge mai multe existenţe, reîncarnîndu-se succesiv . . .", cf. *psihoză*, şi *metensomatoză*, cu varianta *metemsomatoză* (DLR) şi dubletul *metasomatoză* (DN²) „concepţie religioasă potrivit căreia sufletul omenesc trece prin diverse corpuri", formaţie semianalizabilă prin raportare la *somatic* (sau formaţie parasintetică analizabilă prin raportare la *soma* „nume dat celulelor somatice" DN²).

În ambele derivate prefixul exprimă schimbarea, transformarea.

*Meten- (metem-)* e un compus din *met(a)-* şi prefixul *en-* (pentru care vezi p. 102—103). El a fost împrumutat din franceză, care, la rîndul ei, l-a luat din greacă prin formaţiile menţionate : *metempsihoză* cf. fr. *métempsicose* (< gr. μετεμψύχωσις < μετα- + εν- + ψυχή „suflet"), *metensomatoză* cf. fr. *métensomatose* (< gr. μετενσωμάτωσις < μετα- + εν- + σῶμα „corp") ; dubletul *metasomatoză* provine din germ. *Metasomatose* (cf. şi engl. *metasomatism*, rus. *метасоматизм*).

Cf. *Dictionnaire encyclopédique Quillet, L-O*, Paris, 1935.

Ambele formaţii aparţin terminologiei ştiinţifice. Prefixul nu este productiv în limba română.

***N- vezi ÎN-₁***

***NA- vezi NĂ-₁***

## *NĂ-₁ (NA-, NE-₁, NO-, NI-₁)*

AUERBACH, V. 240—241, Florica Ficşinescu, *Prefixul regional nă-*, în SMFC V 9—15.

1. *a*. Prefixul *nă-₁* (cu varianta *ne-₁*) se delimitează de varianta *nă-₂* a prefixului *ne-₂* (din formaţii ca *năbun — nebun, năfericat — neferecat, nătot — netot)* prin valoarea semantică : pe cînd prefixul *ne-₂* (*nă-₂*) are valoare negativă, prefixul *nă-₁ (ne-₁)* este lipsit de această valoare.

*b.* Prefixul *nă-*$_1$ trebuie deosebit de segmentul inițial *nă-* dintr-un compus ca *nămiază* (alcătuit din prepoziția *în*, aici în varianta *n*, și substantivul *amiază*, cu *a* inițial neaccentuat devenit *ă)*, care prin raportare la *miază* poate fi segmentat, prin falsă analiză, în *nă/miază*.

1. În cazul altor compuse cu prepoziția *în* > *n*, ca *năiurea* (< *în* + *aiurea)*, *năldealului* (< *în* + *al* + *dealului)*, sau al variantelor unor derivate cu prefixul *în-*$_1$, ca *năcri*, *nălbi*, segmentul *nă-* nu poate fi confundat cu prefixul *nă-*$_1$ din cauza absenței unor teme fără *a- (ă-)* care ar putea permite izolarea sa prin falsă analiză.
2. În unele formații, după cum arată Florica Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 13, este greu de precizat statutul lui *nă-* (dacă el reprezintă: a) prefixul discutat în monografia de față, b) varianta prefixului *ne-*$_2$ sau c) reflexul lui *în(-*$_1$*)*, prefix sau prepoziție, urmat de *a-)*, ca, de exemplu, în *năfundos* „fără fund, adînc" (regionalism înregistrat în DLR fără citat și care, în unica sursă indicată — *Revista critică* III 162 —, apare fără context), pentru care cf. *înfunda* (cu unul dintre sensuri „a (se) adînci"), *înfundat*. În schimb *năiura* „a aiura", despre care aceeași autoare crede că poate fi derivat de la *aiura* cu *în-* sau cu *nă-*$_1$, este foarte probabil format prin derivare cu sufix fie de la adverbul *neiurea*, compus din *în aiurea*, fie chiar direct de la acest grup sintactic adverbial.
*Năduf*, *năduh*, formație semianalizabilă (cf. *zăduf)*, conține fie prefixul *nă-*$_1$ (dacă admitem, împreună cu DLR, că este un împrumut din sl. **naduch)*, fie prefixul negativ *ne-*$_2$ (dacă acceptăm punctul de vedere întîlnit la GRAUR, E. 27 — și justificat, dealtfel, și de sensul formației — conform căruia *năduh* vine dintr-o formă inițială *neduh* „lipsă de respirație").
3. Pentru ipoteza unor legături etimologice atît între prefixul negativ *ne-*$_2$ și prefixul *nă-*$_1$, cît și între acesta din urmă și segmentul inițial *nă-* din formații ca *nămiază*, vezi p. 160.

2. Prefixul *nă-*$_1$ are următoarele variante fonetice: *ne-*$_1$ *(nefufănă*, variantă a lui *năfufănă* „femeie proastă, toantă" DLR, *nesilnic*, variantă a lui *năsilnic* „violent, brutal; aspru, neîndurător; puternic, tare; greu de suportat, dificil; nemulțumit, cîrcotaș, mofturos; apatic, nepăsător, inactiv" DLR, la care trebuie adăugat *necheaun* „persoană fără căpătîi, haimana", cf. *cheaun* „zăpăcit" SMFC V 12, alături de care nu apare și o formă cu *nă-;* (semianalizabil) *nepusti* DLR, s.v. *năpusti* etc.), *na-*, *no-* (în formații care cunosc și o variantă cu *ne-:* (semianalizabil) *năclad* „butuc de lemn, lespede sau suport de fier pe care se c l ă d e s c lemnele în vatră; grindă care se așază la baza unui construcții, pe care s e c l ă d e ș t e o stivă de scînduri etc.", *neclad*, *naclad*, *noclad* DLR; *nătîntoc*, *netîntoc*, *natantoc*, *notîntoc* DLR), probabil și *ni-*$_1$ (într-o singură formație analizabilă din nordul Moldovei: *nicuvioasă* „preacuvioasă" SMFC V 12, alături de care însă nu este atestată și o formă cu *nă-)*.

După Florica Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 10, despre varianta *ne-* a prefixului *nă-*$_1$ este vorba și în *neagoi* „a liniști, a potoli", cf. *ogoi* „id.", *nestoia* „a se potoli", cf. *ostoi(a)* „id.". Sinonimia dintre termenii cu *ne-* și cei fără *ne-* de mai sus, obișnuită între derivatele cu prefixul *nă-*$_1$ și bazele lor (vezi § 4), poate constitui un argument în favoarea acestei ipoteze, pe care însă diferențele fonetice (absența lui *o* după *ne-)*, mai greu de explicat, o fac nesigură (cf. și DLR).

3. În DLR sînt înregistrate 19 formații a n a l i z a b i l e cu prefixul *nă-*$_1$, la care se adaugă următoarele 6 din alte surse:

*năcoabă* „om prost" (L. Costin, în SMFC V 11), cf. *coabă* „pacoste" (id. *ib.); năgrăpat* „ciupit de vărsat" (ALR II/I h. 45/47 Vălcani — Sînnicolaul-Mare), cf. *grăpat; năpîrșă* „femeie ușuratică" (UDRESCU, GL.), cf. *pîrșă* „id." (id. *ib.); năzdrîmb* „grosolan, bădăran" (UDRESCU, GL.), cf. *zdrîmb* „fandosit, sclifosit (id. *ib.); năzgîmb* „(persoană) care se uită ponciș, sașiu, zbanghiu" (id. *ib.)*, cf. *zgîmb* „id." (id. *ib.); năzglîmb* „urît" (L. Costin, în SMFC V 10), cf. *zglîmb* „mînios, scîrbos" (id. *ib.)*.

Derivatele cu prefixul *nă-*$_1$ sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *năcoabă*, *năcorcoață* „stricăciune" (și *năcîrcoață* „femeie pisăloagă" DLR), cf. *corcoață* „haină ruptă și învechită, zdreanță; femeie de moravuri ușoare" (DA); *năglod* „noroi"; *năhîcă* „femeie leneșă", cf. *hîcă* „necaz, neplăcere, supărare, scîrbă, sfadă, ceartă, proces"; *nămeal* „nămol, glod",

cf. *meal* „(un fel de) pămînt, cu care se spoiesc casele în loc de var; pămînt argilos; ardezie, gresie, șist"; *năpîrșă, năpîrț, -ă* s. m. și f., adj. „(om) mare și prost" (DLR), s. m. art. „poreclă dată (mai ales) unui om bătrîn, prăpădit, hodorogit sau unui om moale, blegos, nătăvălos, tîrîie-brîu", s. f. „epitet injurios dat unei femei ușuratice; pîrșă, năpîrșă" (UDRESCU, GL.), cf. *pîrț*, variantă a lui *pîrci* „țap"; (formație parasintetică) *năfufănă*, cf. *fufă;*

II a d j e c t i v e (unele dintre ele folosite și ca substantive), analizabile în raport cu un adjectiv: *năgrăpat; năhui* „tont, nerod", cf. *hui* „nătărău" (Pașca, în SMFC V 10); *năprui* „nătîng, prost", cf. *prui* „id."; *năsilnic*, cf. *silnic; năstrașnic* „avan, grozav" (cf. Grigoriu-Rigo, în DLR); *nătînt* „nerod, nătîng"; *năzgîmb; năzglîmb;*

Adjectivele *nătîntav* și *nătîntoc* sînt fie derivate cu sufixe *-av*, respectiv *-oc*, de la *nătînt*, fie, mai puțin probabil, formații parasintetice de la *tînt*.

III v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *năbui* „(despre apă, sînge etc.) a țîșni, a veni cu furie, a năvăli" (în DLR variantă a lui *năboi*), cf. *bui* „id."; *năcîrcăli* „a lucra superficial, fără tragere de inimă", cf. *cîrcăli* „id."; *nămînji* „a murdări", cf. *mînji* „id."; *năpiști* „a țîșni", cf. *piști* „a curge încet, a se scurge, a se prelinge; a izvorî, a țîșni"; *năzări;*

— un verb sau (formație parasintetică) un substantiv: *năgrăbi* „a năvăli, a se năpusti" (DLR), „a se grăbi" (UDRESCU, GL.), cf. *grăbi, grabă;*

1. *Năpîrli* „(despre unele animale) a-și lepăda părul, pielea, penele etc." se analizează în special prin referire la unul dintre sensurile lui *pîrli*, și anume „a trece prin flăcări un porc tăiat, o pasăre tăiată pentru a-i îndepărta complet perii, puful sau penele" (celelalte semnificații ale acestui verb sînt mai îndepărtate de sensul lui *năpîrli*).
2. În categoria verbelor cu prefixul *nă-*$_1$ ar putea fi menționat eventual și *năpusti*, cu unul dintre sensuri „a lăsa în părăsire, a abandona", cu care poate fi raportat la adjectivul *pustiu* sau la verbul *pustii* (care înseamnă, printre altele, și „a părăsi pe cineva, a lăsa pustiu"). Din punct de vedere formal însă analiza acestui verb prin bazele amintite comportă unele dificultăți.

IV a d v e r b e, analizabile în raport cu un adverb: *năbuzna* (în expr. *a da năbuzna* = a năvăli, a da b u z n a).

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *năbărî* „a intra cu forța, a invada", cf. *tăbărî; năbravnic(ă)*, cf. *dumbravnic(ă); năbuși*, cf. *prăbuși; năclad (năcladă)*, cf. *clădi; năgîlvi* „a se îngrămădi, a se înghesui" (UDRESCU, GL.), cf. *îngîlvi* „id." (id. *ib.*); *năndrălău* „tînăr care umblă handra; derbedeu, haimana" (id. *ib.*), cf. *hăndrălău; năpădi*, cf. *prăpădi; năpîrstea* „epitet (adesea ironic) dat unui om mic de statură, iute la fire, vioi, isteț; dracul" (UDRESCU, GL.), cf. *zăpîrstea* „id."; *năpuc* „purcelul cel mai mic al unei scroafe", cf. *repuc, zăpuc; nărui*, cf. *hurui; născodi* „născoci", cf. *iscodi; nătlăgele*, cf. *pătlăgele; năvăli*, cf. *prăvăli, tăvăli; năvod*, cf. *zăvod; năzuină*, cf. *vizuină*.

În derivatul cu dublă analiză *năzbate* „a se tîrgui" (ALR II 3645/13, în SMFC V 10), prin raportare la *zbate* se identifică prefixul *nă-*$_1$, în timp ce prin raportare la *bate*, se segmentează un prefix compus *năz-* (< *nă-*$_1$ augmentat cu *s-* sau *z-*).

De acest prefix compus sau dezvoltat ***năs-, năz-*** ar putea fi vorba și în următoarele cîteva cuvinte: *năsfiros* „năzuros, mofturos, nemulțumit, supărăcios, țîfnos; mînios", care ar putea fi analizat prin *fire* ca o formație parasintetică cu sufixul *-os*, *năzbîcă* „neplăcere, supărare, nărav", pentru care cf. *bîgă* „nărav" (LEX. REG. II 19, variația *c/g* în segmentul final al unor cuvinte fiind obișnuită); (semianalizabile) *năzduf* (cu sens nepre-

cizat) cf. *văzduh*, *năzvăța* „a se răsfăța, a se alinta, a se răzgîia" cf. *dezvăța*, *învăța* (alături de care pot fi amintite și cuvinte neanalizabile, ca: *năstrunchiat* „zburdalnic", *năzgodie* „ciudățenie", *năzgovenie* „născocire, snoavă, anecdotă, glumă, fleac", *năzvăsi* „a răsfăța", după Florica Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 11, semianalizabil prin *devăsi* „a se risipi, a se pierde, a se strica", cu care însă nu se potrivește semantic).

1. Din motive fonetice, verbul *năclăi* (< bg. *наклея*) și derivatul său, adjectivul *năclăios*, nu au putut fi interpretate drept formații analizabile cu prefixul *nă-*$_1$, deși legătura semantică a primului cu substantivul *clei* (de la care probabil a și fost format în limba de origine), ca și a celui de-al doilea cu adjectivul *cleios* este evidentă pentru unii vorbitori. Lucrul acesta este dovedit și de existența variantei *năcleios*, a lui *năclăios*, care a luat naștere prin etimologie populară, în urma apropierii acestui adjectiv de *clei*, *cleios*.
2. Sinonime cu *năbuzna* sînt adverbele *năgrabă* (în expr. *a da năgrabă* = a da năvală, a năvăli), foarte probabil derivat postverbal din *năgrăbi*, și *năbîrna*, *năvîrna* (în expr. *a da năbîrna*, *năvîrna*, cu același sens ca mai sus), care, după Florica Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 11, stau probabil în legătură cu *a năvîrni* „a se strădui, a se trudi", în timp ce DLR le leagă de verbul *năbări* (pentru care vezi ceva mai înainte).
3. Un mare număr de cuvinte care nu au fost incluse pe lista formațiilor analizabile, adjective și substantive cu etimologie neclară, avînd sensul „(om) prost, tont", încep cu *nă-*. Despre unele dintre ele s-a presupus că ar putea fi formate cu prefixul *nă-*$_1$ (deoarece sensul menționat mai sus se întîlnește frecvent la formații cu acest prefix, ca: *năhui*, *năprui*, *nătînt*).
*Năgîrd*, după Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 11, poate fi derivat de la *gîrb* „gheb", dar poate fi pus în legătură și cu *ogîrdi* (LEX. REG. II 70) „a fi slăbit și fără putere din cauza vîrstei".
*Nălet*, pentru care Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 15, propune explicația *nă-* + *oletui* „a se vlăgui" este mai curînd un împrumut din tc. *nalet* (cf. Andrei Avram, *Note etimologice*, în LR XXII (1973), nr. 3, p. 193–194).
Alte cuvinte, ca *nădălog*, *nănălău*, *năvîrc*, *năvîrgeac*, cu varianta *năbîrgeac* (cf. DLR), *năpîrnoc*, *năvleg*, cu varianta *năbleg* (pentru care cf. DLR; varianta, apărută foarte probabil prin etimologie populară, este notată de Florica Ficșinescu, *lucr. cit.*, p. 10, printre derivatele cu prefixul *nă-*$_1$), au etimologia necunoscută sau neclarificată. Nu este însă exclus ca unele dintre ele să se afle într-o anumită legătură fie cu derivatele cu prefixul *nă-*$_1$, fie cu cele cu prefixul negativ *ne-*$_2$. (Vezi în acest sens ipoteza formulată de SCRIBAN și de Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV (1963), nr. 1, p. 14–15, după care *năvleg* ar putea fi derivat de la *vlagă* cu prefixul negativ *ne-*$_2$.)
Pentru *năzdravăn*, vezi *NE-*$_2$.
4. De asemenea nu se poate preciza dacă următoarele cuvinte, cu originea neclarificată, au sau nu la inițială prefixul *nă-*$_1$, așa cum s-a susținut despre unele dintre ele.
Astfel, după Florica Ficșinescu sînt formate cu acest prefix: *năficii*, *năcăfăi* „a merge încet, anevoie" (de la *făcăi* „a se slei, a se îngroșa prin răcire", cf. *lucr. cit.*, p. 10; în DLR din interjecția *năfic*), *năplod* „gunoi" (de la *plod*, *ib.* 11, etimologie neconvingătoare din punct de vedere semantic), *năsoci* „a merge greu, prin noroi, prin iarbă mare etc." (de la *sogi* „a frămînta aluat", *ib.* 10; mai probabil împrumut din bg. *насоча се*, cf. Andrei Avram, *Note etimologice*, în LR XXII (1973), nr. 3, p. 194), *nătînji* „a face mofturi la mîncare" (com. din Zagra–Năsăud, în DA ms., de la *tînji*, *otînji* „a se usca, a se ofili", *ib.*; mai probabil o variantă regională a lui *nătîngi* „a deveni nătîng, a se prosti; a se încăpățîna, a se îndărătnici; a face mofturi la mîncare", cf. DLR), *năvrajbă* „silință, zel" (de la *vrajbă*, *ib.* 11), *năturni* „a se lua după cineva, a urmări pe cineva" (semianalizabil prin *dăturni* „a îndepărta pe cineva", *ib.*; în DLR cu etimologie necunoscută, pus în legătură cu *înturna*). Alte cuvinte, neclare ca formație, prin conținutul lor se încadrează în sfera semantică a cuvintelor cu *nă-*$_1$: *năprăvală* „boală de vite, vreme rea cu furtună, vijelie; om năprasnic" (cf. *prăvăli*, *ib.* 15; cf. și DLR), *nărăznat* (cu sens neprecizat, cf. *razna*, *rîză*, *ib.*; în DLR pus în legătură cu *nărămzat* „portocaliu"), *nărujit* „mușcat de cîini" (cf. *rujă* „umflătură roșie în obraz" *ib.*).
În DLR *nătăvală* „namilă, matahală" este considerat drept derivat cu *nă-*$_1$ de la *tăvăli* (etimologie insuficient de convingătoare), iar următorii termeni cu *nă-* inițial sînt raportați la cuvinte fără *nă-*: *nămornic* „care întrece (cu mult) limitele normale de volum, înălțime; namilă, matahală" (cf. *mamor* și *mamorniță*), *nămuchiu* „cusătură pe muchie" (cf. *muchie*), *năstrap* „picătură, strop care sare dintr-un lichid în fierbere sau care se formează pe suprafața exterioară a unor vase" (cf. *strop*, *năstrapă*).

**4.** După cum rezultă din definițiile celor mai multe dintre formațiile analizabile cu prefixul *nă-*$_1$, între acestea și cuvîntul de bază nu există diferențe de înțeles. Să se compare *năbui*, *năcîrcăli*, *năhui*, *nămeal*, *nămînji*, *năpîrșă*, *năprui*, *năsilnic*, *năstrașnic*, *nătînt*, *nătîntav*, *năzări*, *nă-*

*zgîmb* cu *bui*, respectiv *cîrcăli*, *hui* etc. Nu este însă exclus ca în unele dintre aceste derivate prefixul *nă-*$_1$ să exprime intensificarea, valoare uneori mai greu de sesizat și, din această cauză, poate neînregistrată în definiție. Această valoare reiese din compararea sensului lui *năgrăbi* cu *grăbi*, a lui *năpiști* „a țîșni" cu unul dintre sensurile lui *piști*, și anume „a curge încet, a se scurge" (cu sensul „a țîșni", *piști* este sinonim cu *năpiști)* și, eventual, din compararea lui *nicuvioasă* cu adjectivul *cuvioasă*.

În *năgrăpat*, *nă-*$_1$ pare să exprime asemănarea.

Uneori între derivat și bază există o deosebire semantică de la concret la abstract (să se compare *năcoabă* cu *coabă*, *năhîcă* cu *hîcă)* sau de la abstract la concret *(năcorcoață* față de *corcoață)*. Alteori atît derivatul, cît și baza exprimă însușiri negative, destul de apropiate între ele (să se compare *năzglîmb* cu *zglîmb*, *năfufănă* cu *fufă)*.

Prefixul este simțit în general drept depreciativ, ceea ce ar putea explica pe de o parte preferința sa pentru teme avînd de asemenea înțeles depreciativ, iar pe de altă parte numărul mare de adjective și de epitete în care apare.

5. Prefixul *nă-*$_1$ este de origine slavă.

Vezi AUERBACH, v. *loc. cit.*

În vechea slavă *na-* se adăuga la substantive, adjective, verbe și adverbe, fiind unul dintre prefixele bine reprezentate ca număr de formații, trăsătură pe care și-o păstrează și în limbile slave moderne (cf. Iv. Lekov, *Словообразователни склоности на славянските езици*, Sofia, 1958, p. 11–17).

Valoarea prefixului nu este prea clară. Afară de „pe", sens întîlnit în formații ca v.sl. напасти, накладати „a încărca", *na-*, în combinație cu adjective sau adverbe, exprimă, după unii cercetători, o valoare de diminuare sau de aproximare (scr. *nablid* „subpallidus", bg. *naludničav* „etwas töricht"), ca și o valoare de întărire, de augmentare (rus. *набольно* „sehr schmerzhaft", scr. *najlepši)*; la unele verbe *na-* indică aspectul perfectiv. Cf. Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, zweiter Band, *Stammbildungslehre*, Wien, 1875, p. 358, 359, 401, vierter Band, *Syntax*, Wien, 1883, p. 213–215; Wenzel Vondrák, *Slavische Grammatik*, I. Band. *Lautlehre und Stammbildungslehre*. Ed. a II-a, Göttingen, 1924, p. 676; VAILLANT, v. s. 132; Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, zweiter Band, Heidelberg, 1955, s.v. *на*.

În română prefixul a putut pătrunde din diferite limbi slave, și în special din sîrbocroată sau din bulgară, prin împrumuturi:

— analizabile: *năpîrli* < bg. *напърля*, scr. *naprljati*; *năsilnic* < v. sl. насильнъ (cf. scr. *nasilnik*, rus. *насильный*, *насильник*); *năzări* < v.sl. назрѣти;

— semianalizabile: *năbuși* < scr. *nabušiti* (cf. TDRG, SCRIBAN, CIORANESCU; în DLR, s. v., formația sîrbocroată nu este considerată drept etimon, fiind notată cu *cf.* înainte), *năclad* < v. sl. накладъ (cf. Mihai Mitu, *Note lexicale și etimologice*, în LR XXV (1976), nr. 1, p. 73–74; vezi tot aici și discuția în legătură cu *năcladă* s.f., probabil format în românește de la *năclad)*, *năpădi* < v.sl. напасти, -падж, *năpusti* < v. sl. напоустити, *năvăli* < v. sl. навалити;

— neanalizabile (majoritatea): *nădejde* < v. sl. надѣжда, *năloagă* (Banat, Oltenia) „mulțime", (nordul Moldovei) „zăpadă mare" < scr. *naloga*, cf. ucr. *naloga*, *năpăstui* < v. sl. напастовати, *năpîrstoc* < bg. *напръсток* (cf. v. sl. напръстъкъ, ucr. *neperstok)*, *năvădi* < v. sl. наведж etc.

În unele împrumuturi (mai ales neanalizabile sau semianalizabile) *na-* s-a păstrat neschimbat (ca în *naclad*, *navădi*, variante ale lui *năclad*, respectiv *năvădi)* sau a devenit *no-* (probabil accidental, ca în varianta *noclad* a lui *năclad)*.

Alteori *na-* a devenit *ne-*$_1$ mai ales în împrumuturi ale căror teme încep cu o consoană urmată de o vocală anterioară: *nesilnic*, variantă a lui *năsilnic; nedejde*, variantă a lui *nădejde*. O situaţie asemănătoare se întîlneşte şi într-o formaţie ca *necheaun*, creată pe teren românesc, în care *ne-*$_1$ se datorează, probabil, timbrului palatal al consoanei următoare.

*Nevedi*, variantă a lui *nrăvădi*, a putut apărea numai „cînd al doilea *ă* s-a schimbat în *e*" (Graur, e. 30).

În alte formaţii, ca *nefufănă*, *netîntoc*, în care prezenţa lui *ne-*$_1$ nu poate fi motivată fonetic, pare să fie vorba de influenţa prefixului negativ *ne-*$_2$.

În legătură cu acesta din urmă s-a presupus că ar fi avut un rol important în apariţia prefixului *nă-*$_1$, care s-a putut detaşa din formaţii cu prefixul negativ *ne-*$_2$, pronunţat regional *nă-* (cf. Florica Ficşinescu, *lucr. cit.*, p. 13). Ipoteza pare puţin probabilă atît pentru faptul că este greu de crezut ca o variantă slab reprezentată cum este *nă-*$_2$ să fi reuşit să se impună ca prefix, cît şi pentru că lasă neexplicată ştergerea valorii negative a prefixului *ne-*$_2$. Este însă foarte probabil ca variante cum sînt *nefufănă, netîntoc*, ale unor formaţii depreciative cu prefixul *nă-*$_1$ *(năfufănă, nătîntoc)*, să fi apărut prin analogie cu derivate cu prefixul negativ *ne-*$_2$, ca *nebun, netot*.

La apariţia unor derivate cu prefixul *nă-*$_1$ este posibil să fi contribuit şi existenţa unui adverb compus ca *nămiază*, pentru a cărui structură şi dublă modalitate de analiză, vezi **1.** b. (Nu acelaşi lucru se poate susţine însă în legătură cu formaţii ca *năcri, nălţa*, a căror analiză nu permite izolarea unui segment iniţial *nă-* şi a unei teme cu iniţială consonantică.)

1. După cum s-a putut constata, datele de mai sus nu sînt suficiente pentru a confirma punctul de vedere potrivit căruia prefixul *nă-*$_1$ trebuie considerat „ca un prefix format pe teren românesc" din varianta *nă-*$_2$ a prefixului negativ *ne-*$_2$ sau din fragmentul *nă-* provenit dintr-un *în-*, prefix sau prepoziţie (cf. Florica Ficşinescu, *lucr. cit.*, p. 14).

2. Cîteva dintre formaţiile analizabile cu prefixul *nă-*$_1$ merită o discuţie specială în legătură cu originea lor.

*Năfleţ* pare să aibă ca punct de plecare adjectivul *nătăfleţ*, probabil rezultat din contaminarea lui *nătărău* cu *fleţ*. La rîndul său *nătărău* este foarte probabil derivat de la *netare* (< pref. *ne-*$_2$ + *tare)* cu suf. *-ău* (cf. DLR). O formă metatezată ca *năflîteţ* întăreşte ipoteza că *nă-* din *năfleţ* poate să fie acelaşi cu *nă-* din *nătăfleţ* şi, în ultimă instanţă, cu cel din *nătărău*.

*Năglod*, în DLR fără etimologie, poate fi explicat după R. Todoran *(Note etimologice*, în CL XVIII (1973), nr. 1, p. 43) prin apropierea lui *năglag* „pămînt galben (care muiat devine foarte lipicios)" de *glod*.

*Năgrăbi* este mai curînd o formaţie românească cu prefixul *nă-*$_1$ de la verbul *grăbi* (cf. sensul acestuia într-un citat ca următorul: *Au grăbit cu calul asupră-le*. Neculce, în DA) decît un împrumut din bg. *награбя* „a fura, a răpi" (care nu are nici unul dintre sensurile lui *năgrăbi)*, după cum se arată în DLR. Se poate presupune că *năstraşnic*, în DLR variantă la *năstruşnic*, rezultă din apropierea lui *năstruşnic* de *straşnic*.

Faptul că în română au fost împrumutate din slavă formaţii analizabile şi semianalizabile ca *năbuşi* alături de *prăbuşi*, *năvăli* alături de *prăvăli* (în limba de origine derivate cu prefixe diferite de la aceleaşi teme) a creat probabil impresia că *nă-*$_1$ se află în variaţie liberă cu fragmentul iniţial al unor cuvinte. Astfel se pot explica dublete ca *năbravnic — dumbravnic*, *nătlăgele — pătlăgele*, *năvod — zăvod*.

Originea lui *s*, *z* din *năs-*, *năz-* pare să fie diversă. Într-o formaţie cu dublă analiză ca *năzbate*, *z* reprezintă prefixul temei *(zbate)*, la care s-a ataşat *nă-*$_1$. În *năzvăţa*, foarte probabil creat după modelul lui *dezvăţa* prin substituirea fragmentului iniţial *de-* cu *nă-*$_1$, *z* reprezintă finala prefixului *dez-*. *Năzduf* pare să fi apărut prin înlocuirea fragmentului iniţial al cuvîntului *văzduh* cu prefixul *nă-*$_1$ (variaţia *h/f* de la finală fiind un fapt obişnuit în cuvintele de origine slavă). În alte cazuri ca *năsfiros*, *năzbîcă*, prezenţa lui *năs-*, *năz-* este mai greu de explicat.

În secolul al XVI-lea sînt atestate cuvinte neanalizabile cu prefixul *nă-*$_1$, ca : *nădejde* (Coresi, în DLR), *năvedi* (*Psalt.*, *ib.*) ; din prima jumătate a secolului al XVII-lea se cunosc formații semianalizabile, ca: *năvăli* (Ureche, *ib.*, *Noul Testament*, 1648, *ib.*), *năduv* (Varlaam, *ib.*), dar și analizabile : *năsilnic* (Moxa, *ib.*, Herodot, *ib.*), *năzări* (Herodot, *ib.*).

Cea mai mare parte a derivatelor cu prefixul *nă-*$_1$ sînt însă regionalisme al căror moment de apariție este greu de datat.

6. Multe dintre derivatele cu prefixul *nă-*$_1$ sînt formate de la teme de origine slavă (din vechea slavă sau din limbile slave moderne) : *năcîrcăli*, *năcoabă*, *nămeal*, *nămînji*, *năpiști*, *năpîrșă* și *năpîrț*, *-ă*, *năstrașnic*. O singură formație are o temă moștenită din latină : *năzbate*.

La fel de numeroase ca și derivatele de la teme de origine slavă sînt cele de la teme cu originea necunoscută sau neclarificată : *năbleg*, *năbui*, *năcîrcoață*, *năfufănă*, *năgrăpat*, *năhîcă*, *năhui*, *nătînt* și *nătîntav*, *năzdrîmb*, *năzgîmb*, *năzglîmb*.

7. Prefixul *nă-*$_1$ are caracter regional. Puținele formații care au pătruns în limba literară (ca, de exemplu : *năpădi*, *năvăli*) sînt semianalizabile. Zona de răspîndire a acestui prefix o constituie Banatul, Oltenia și în mai mică măsură Transilvania. Pentru nordul Moldovei, exemplele sînt puține și nesigure din cauza fonetismului lor (*na-*, *ne-*, *ni-*).

Prefixul *nă-*$_1$ este productiv, după cum o dovedește numărul destul de mare de formații analizabile în care apare. El se caracterizează printr-o mare mobilitate, care îl face să se substituie segmentului inițial al unor cuvinte, formînd dublete (vezi, de exemplu, perechile *născodi — iscodi*, *nătlăgele — pătlăgele*, *năvod — zăvod* etc.).

***NĂ-*$_2$ *vezi NE-*$_2$**

***NE-*$_1$ *vezi NĂ-*$_1$**

## *NE-*$_2$ (*NĂ-*$_2$, *NEA-*, *NI-*$_2$)

IORDAN, LRA 203—205 ; IORDAN, STIL. 212—214 ; GUȚIA, E. 159—165, 486—496 ; C. Otobîcu, *Unele observații cu privire la valoarea semantică a prefixului ne-*, în LR VII (1958), nr. 4, p. 43—52 ; BENEŠ, P. 92—94 ; FLOREA, P. N. 61—69 (passim) ; DRINCU, P. V. 60—66.

1. Prefixul *ne-*$_2$ are următoarele variante regionale : *nă-*$_2$ (*năbăsăditor* „tăcut" ALR I, în DLR s.v., *năfericat* ALR SN I, în DLR s. v. *neferecat*, *năfericire* DLR s. v. *nefericire*, *nătot* DLR s. v. *netot* etc. ; în limba literară *nă-*$_2$ apare numai în cuvinte devenite neanalizabile : *nătărău* etc.) ; pentru delimitarea variantei regionale *nă-*$_2$ a prefixului *ne-*$_2$ de prefixul *nă-*$_1$, vezi *NĂ-*$_1$, unde se dau exemple susceptibile de două interpretări ; *ni-*$_2$ (*nicredință Catalogul manuscriptelor românești* I, în DLR s. v. *necredință*, *nicum*, *nicurat*, în DLR s. v. *necum*, respectiv *necurat*, *niferecat* ALR SN I, în DLR s.v. *neferecat* ; literar în neanalizabilul *niznai*) și rar *nea-* (*neabun* ALRM II/I, în DLR s.v. *nebun*, *neabunie* DLR s. v. *nebunie*).

Vezi GRAUR, E. 27—30 ; Florica Ficșinescu, *Prefixul regional nă-*, în SMFC V 9.

Prefixul *ne-*$_2$ este de regulă neaccentuat. Izolat, accentul poate sta pe prefix, ca în cazul adverbului *némite*.

În construcţii ocazionale cu valoare expresivă (vezi § 6) în care formaţia cu *ne-* se alătură termenului pozitiv reluat dintr-un enunţ anterior (tipul *tînăr, ne-tînăr* ...) sau în care *ne-* se foloseşte pentru negarea unei îmbinări de cuvinte, deoarece se insistă asupra sensului negativ, *ne-*$_2$ poate avea uneori un accent tot aşa de puternic ca cel al cuvîntului negat (cf. IORDAN, STIL. 213). În asemenea situaţii, *ne-* este adesea despărţit în scris prin cratimă de cuvîntul / cuvintele pe care le neagă.

Uneori *ne-*$_2$ poate ţine locul întregului derivat negativ care este reluat prin baza pozitivă. În acest caz *ne-* apare izolat şi este scris fără cratimă : ... *pătlăgeaua, pătrunjelul şi alte legume* **ne** *sau mai puţin mirositoare se întîmplaseră să fie victimele marelui cuţit.* Gib I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, Craiova, 1973, p. 12.

2. În DLR sînt înregistrate 449 de formaţii analizabile.

1. Numărul formaţiilor din DLR este în realitate mult mai mare, dar în calculul nostru am luat în consideraţie numai cîte o formaţie dintr-un grup avînd temă comună : de exemplu *nemişcare*, nu şi *nemişcat, nemişcător*, care nu sînt totuşi în mod obligatoriu derivate în lanţ, ci pot proveni fiecare din cuvîntul-bază (la rîndul lui derivat cu sufix) la forma pozitivă *(mişcare*, respectiv *mişcat, mişcător* etc. + *ne-)*. Dealtfel, DLR înregistrînd în mod deliberat numai o parte dintre formaţiile cu *ne-* existente, numărul derivatelor din DLR este foarte mic şi nu ilustrează marea productivitate a acestui prefix (de regulă nu au fost consemnate în dicţionarul amintit formaţiile nominale banale).

2. Întrucît derivarea cu *ne-*$_2$ formează un sistem deschis, nu am adăugat formaţiile din alte surse.

Formaţiile cu *ne-*$_2$ sînt :

I adjective, analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *neclar, nedemn, nedulce, nemîndru, nerău, netare, netot, neveşted* etc. ; *neaducător, neamăgeţ, neascultător, necomparabil, neeconomicos, neleneş, nelumesc, nemilostiv, neorganic, nepredicativ, nestricăcios, nevîrstnic* etc. ; (de origine participială) *neadormit, neajutorat, neasemuit, necopt, necugetat, neîmpăcat, neîndeplinit, neînţeles, neobosit, nepotolit, nepreţuit, nepriceput, nesocotit, nespus, nevăzut, nevrut* etc. ;

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *neapătat* „neudat" TEODORESCU, P.P. 72, *nebriciuită* Dan Deşliu, la I. Coteanu, în LL II (1956), p. 96, *nemuzicabil* etc. ;

— un verb (formaţii parasintetice) : *nechemăcios, neclintibil, neîngîndurit* cf. *îngîndura, nemîntuicios, nestrăbăcios* cf. *străbate, neveştezicios* etc. ;

Se remarcă preferinţa prefixului pentru adjectivele de origine participială, ca şi pentru cele derivate cu sufixele *-tor, -bil, -cios* (ultimul în limba veche) şi *-os*, primele trei în relaţie cu teme verbale. Formaţiile de la adjective derivate cu alte sufixe *(-esc, -nic, -eţ, -eş, -atec, -iv, -ic* etc.) sînt mai mult sau mai puţin întîmplătoare (1—3 derivate negative) în DLR. Sînt puţin numeroase, şi în general neuzuale, creaţiile cu *ne-*$_2$ de la adjective primare.

II substantive, analizabile în raport cu :

— un substantiv (inclusiv infinitivul lung) : *neastîmpăr, nelucru, nenoroc, neom, nepreget, neregulă, nesomn* etc. ; *neaducere, necioplire, nedelicateţe, neîndurare, neîngăduinţă, nejudecată, nemoralitate, neoboseală, neprieteşug, neputrejune, nevinovăţie* etc. ; (formaţii parasintetice) *nedinţire, neobrăzare* etc. ;

— un substantiv sau un verb (formaţii parasintetice) : *nemărginime ;*

— un verb (formaţii parasintetice) : *nesosinţă ;*

— un adverb : *neunde* „neant" ;

1. Substantivele formate cu *ne-*$_2$ sînt în marea lor majoritate de gen feminin (numărul celor de gen masculin şi neutru este neglijabil : în DLR 7, respectiv 20). Din punct de vedere semantic, predomină abstractele (verbale, cele mai numeroase, şi denominale).

2. Trebuie menţionat că unele substantive negative sînt formaţii regresive. De exemplu : *nepăs* < *nepăsare* (cf. DLR), care a fost numărat printre substantivele neutre.
3. Posibilitatea ataşării prefixului atît la adjective, cît şi la substantive abstracte creează adeseori confuzie în mintea unor vorbitori, care, în unele construcţii, în loc să nege calitatea exprimată de adjectiv, folosesc în mod greşit prefixul pentru a nega acţiunea denumită de substantiv. De exemplu : *neadîncirea suficientă a problemei, nepregătirea temeinică a examenelor* etc. în loc de *adîncirea nesuficientă, pregătirea netemeinică* etc. (IORDAN, LRC 317, nota 1).

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *neasculta, nebăga, necinsti, neclinti, necunoaşte, nedumeri, neferici, negriji, nehotărî* ROM. LIT. VIII, nr. 36, p. 17/3, *nemulţumi, nemuri* „a face pe cineva să devină nemuritor", *nesocoti, neşti* etc.

1. Prefixul *ne-*$_2$ se poate ataşa şi la o locuţiune verbală: *nebăga samă* Dosoftei, la PUŞCHILĂ, D. 67.
2. Formaţiile cu *ne-* de la verbe sînt în număr foarte restrîns. Derivarea de la verbe nefiind specifică prefixului *ne-*, toate verbele de mai sus pot fi formaţii regresive fie de la adjectivele de origine participială *(neascultat, nebăgat, necinstit, neclintit, necunoscut* etc.*)*, fie de la unele derivate cu sufixe *(neascultător, necunoscător, nemuritor, nehotărîre* etc.).
3. În cazul verbului *nepricepa* Dosoftei, în DLR (de altă conjugare decît *pricepe)* analiza formală trebuie să pornească numai de la derivatul *nepricepător* Coresi, în DLR (format de la verbul *pricepe).*
4. Nu intră în lista derivatelor cu *ne-* verbe ca *nedreptăţi, neputinţa,* derivate secundare de la formaţiile abstracte *nedreptate, neputinţă,* şi nici verbe de tipul *nelăuţi, netrebnici, nevolnici,* derivate secundare de la adjective negative : *nelăut, netrebnic, nevolnic.*

Prefixul *ne-*$_2$ s-a gramaticalizat în relaţie cu gerunziul, participiul şi supinul verbelor, înlocuind complet negaţia *nu* : *neştiind, neştiut, -ă, de neştiut* etc.

În unele locuţiuni de tipul *pe alese,* în care avem a face probabil cu vechi abstracte de genul feminin, este utilizată mai mult forma negativă a substantivului la plural : *pe negîndite, pe nesimţite, pe nevăzute* etc.

IV adverbe, analizabile în raport cu un adverb : *nealtădată, necum* (şi cu valoare de conjuncţie), *nelesne, nemite* etc. ;

Un număr mai mare de adverbe sînt analizabile : a) prin raportare la un adverb de origine adjectivală (sau participial-adjectivală) : tipul *neconvingător, nedesluşit* sau b) prin raportare directă la un adjectiv (respectiv participiu) care la pozitiv nu se foloseşte adverbial : tipul *necontenit, neîncetat* etc. Considerăm că iniţial formaţiile negative de sub *b* au avut valoare de adjectiv şi apoi şi-au schimbat categoria gramaticală.

V pronume, analizabile în raport cu un pronume : *nealtul ;*
VI conjuncţii, analizabile în raport cu :
— o conjuncţie (adverb relativ) : *necum ;*
— un adverb : *netocma* (vezi însă p. 280).
VII compuse parasintetice, formate prin negarea unor îmbinări de cuvinte (mai ales locuţiuni adjectivale şi adverbiale). De obicei este vorba de grupuri sintactice alcătuite din prepoziţie + substantiv : *nedetreabă, neînregulă, neînstare, nelalargul, nelalocul* etc.

1. Cînd grupul de bază este format cu un substantiv care are în mod obişnuit un corespondent negativ, există două posibilităţi de negare a ansamblului : *nedetreabă* şi *de netreabă ; neînregulă* şi *în neregulă* (vezi IORDAN, LRA 204).
2. În unele grupuri sintactice mai dezvoltate în care apar două prepoziţii urmate de un substantiv, prefixul poate preceda grupul sau se poate interpune între cele două prepoziţii. De exemplu, *pe de rost (a învăţa~)* apare într-un context *pe ne-de rost : învăţarea (chiar şi pe ne-de rost!) a regulilor gramaticale.* Iorgu Iordan, în LR XIII (1964), nr. 1, p. 57, dar e posibilă şi formula *nepederost.*

Avînd în vedere faptul că numărul verbelor, adverbelor, pronumelor şi conjuncţiilor formate cu *ne-* este redus, se poate spune că *ne-*$_2$ este un prefix specific nominal. În cadrul categoriei numelui, predomină numericeşte adjectivele (chiar dacă cifrele din DLR trebuie privite cu rezervă,

remarcăm că în această sursă numărul adjectivelor este aproximativ dublu față de cel al substantivelor).

Formațiile cu *ne-*$_2$ pot fi dislocate de adverbul *mai* dînd naștere unor cuvinte compuse din *ne-* + *mai* + participiu, substantiv sau pronume: *nemaiauzit, nemaipomenit, nemaivăzut* etc.; *nemaialtul; nemairăbdare, nemaivenire* (cf. FC I 183, 201 — 202, 126). Aceste construcții au probabil ca punct de plecare formulele gramaticalizate conținînd un gerunziu: *nemaivorbind (de faptul), nemaicrezînd (în)...* etc. Faptul că în acest tip de formații se întîlnește adesea și scrierea izolată a elementelor componente (vezi p. 299) dovedește că *ne-* este simțit ca o negație independentă.

3. *Ne-*$_2$ are valoare n e g a t i v ă, exprimînd:

a. opoziția, contrariul (negația propriu-zisă): *neadevărat* „care nu este adevărat, mincinos", *neaducător, neajutat, nelămurit, neleneș, nemulțumi, neprieten, nerău, neromanic, nevăzut* etc. Această nuanță este caracteristică în special adjectivelor, verbelor și substantivelor concrete;

b. lipsa, absența, insuficiența noțiunii exprimate de bază (valoare privativă): *neadevăr, neajutorare, neastîmpăr, neavere, nechibzuință, necurățenie, necuviință, nedelicatețe, neîndemînare, neplăcere, nesaț, nesomn, neștiință* etc.; *neapătat, nerușinat* „fără rușine". De remarcat această nuanță mai ales la substantivele abstracte;

1. Și unele adjective, în anumite contexte, nu exprimă opoziția totală, ci numai p a r ț i a l ă, deci insuficiența însușirii exprimate de bază: *necopt* poate însemna și „crud" (= care nu e copt), dar și „care nu este suficient copt"; tot așa *nefiert, nefript* etc.

2. În cazul verbului *negăti* „a schingiui" față de *găti* „a nimici, a dovedi, a omorî (pe cineva)" am avea a face eventual tot cu sensul de diminuare, insuficiență a noțiunii exprimate de bază.

c. inferioritatea calitativă (nuanță depreciativă): *neminte* „minte proastă", *nenărăvie* (înv.) „vrajbă, dezbinare" cf. *nărăvie* „obicei", *netrai* „trai rău" etc.

Atașat unor baze cu sens negativ prefixul *ne-*$_2$ le dă valoare de pozitiv: cf. *(des)cojit* „fără coajă" și *necojit* „cu coajă"; *cioplit* „care nu este întreg", *necioplit* „întreg"; *deșertat* „care nu este plin" și *nedeșertat* „plin"; tot așa *dezjudeca — nedejgiudeca* Dosoftei, la PUȘCHILĂ, D. 67, *răutate — nerăutate* Dosoftei, la PUȘCHILĂ, D. 63, *rupt — nerupt* etc.

Datorită situației de mai sus considerăm că în cazul lui *neobrăzat* simpla indicație din DLR „negativ al lui *obrăzat;* obraznic, nerușinat" etc. nu este suficientă, deoarece *obrăzat* are și sensul de „obraznic" (= fără obraz), și sensul de „respectuos (= cu obraz)" (de la acesta din urmă trebuie să se pornească în cazul formației negative).

Unul și același derivat cu *ne-*$_2$ poate fi interpretat ca avînd mai multe nuanțe negative. De exemplu:

— negația propriu-zisă și absența calității exprimate de bază (*nerușinat* „care nu a fost rușinat" și „fără rușine"; tot așa *neastîmpărat* „fără astîmpăr", „care nu este astîmpărat" etc.);

— nuanță privativă și depreciativă: *nepovățuire* „lipsă de îndrumare" și „îndrumare greșită" etc.

Nu întotdeauna prin adăugarea prefixului *ne-* se neagă toate sensurile pozitivului sau măcar cele mai frecvente. Astfel *netot* înseamnă numai „neîntreg la minte", *nedrept* „injust" (nu și „indirect"), *neliniște* „lipsă de liniște sufletească" etc.

Uneori sensurile negativului nu corespund cu cele ale pozitivului din diverse cauze (evoluții semantice, calcuri): astfel, *nebun* „dement, smintit" nu are legătură cu sensurile lui *bun*, *necuratul* s.m. „diavolul" nu are termen de opoziție în planul pozitivului, după cum *necăpos* cu sensul „acefal"

(cf. URSU, T. 140) nu se opune lui *căpos* „cu cap mare"; *necuviință*, *nedelicatețe* „vorbă, faptă necuviincioasă, nedelicată" sînt concrete, față de bazele lor care sînt abstracte.

O situaţie specială au şi adverbele care nu au corespondent adverbial în planul pozitivului (vezi mai sus § 2, IV): *necontenit*, *neîncetat*, *nespus* etc. Şi în cazul unor adverbe negative se remarcă o îndepărtare semantică faţă de bază. Să se compare: *neapărat* „sigur" şi *apărat* „păzit, ocrotit", *negreșit* „(de)sigur" şi *greșit* „eronat", *nesmintit* „riguros" şi *smintit* „nebun" etc.

În cazul adjectivelor participiale negative, diferenţa faţă de pozitiv poate consta, mai ales în limba veche şi în cea populară, în prezenţa la cele dintîi a sensului activ (echivalent cu cel al derivatelor în *-tor*) sau a sensului pasiv combinat cu ideea de „posibilitate" (caracteristică adjectivelor în *-bil*). De exemplu: *neabătut* „care nu se abate" (*cale* ***neabătută***), *neamăgit* „neamăgitor" (*calea cea* ***neamăgită*** *a mîntuirii Mineiul*, 1776, în DLR), *nesimțit* „nesimţitor" (*necurații și* ***nesîmțîții*** *idoli* Dosoftei, în DLR) etc. sau *neapărat* „inevitabil" (*moartea cea* ***neapărată*** Dosoftei, în DLR), *neconsolat*, *necontestat*, *nerăbdat* „insuportabil" (*Făcea dureri* ***nerăbdate*** *sfîntului. Mineiul*, 1776, în DLR) etc.

Există unele serii sinonimice de adjective de origine participială, derivate cu *ne-*, la care sensul negativ al formaţiilor trece pe planul al doilea în favoarea ideii de superlativ. De exemplu: *nespus* înseamnă şi „care nu s-a spus", dar şi „extraordinar" (*frumusețe nespusă*); tot aşa: *ne(mai)auzit*, *ne(mai)întîlnit*, *ne(mai)pomenit*, *ne(mai)povestit*, *ne(mai)-văzut* etc.

CIORANESCU s.v. *ne-* consideră că în compuse de tipul *nemaipomenit* sensul lui *ne-* este de „nunca" (niciodată). De fapt, acest sens este dat de *mai*, *ne-* păstrînd valoarea negativă propriu-zisă „nu".

Alte formaţii cu valoare de superlativ conţin ideea de „foarte mare": *necuprins*, *nelimitat*, *nemărginit*, *nemăsurat*, *nenumărat* etc.

Uneori derivatele cu *ne-* sînt echivalentele semantice ale unor adjective cu sens pozitiv (fără ca valoarea negativă în raport cu baza să fie cu totul estompată). De pildă, pentru noţiunea „vioi, activ" se folosesc: *neastîmpărat*, *nedomolit*, *neistovit*, *neliniștit*, *neobosit*, *neostoit*, *nepotolit* etc., iar pentru cea de „identic, la fel": *neclătit*, *neclătinat*, *neclintit*, *neschimbat*, *nestrămutat* etc.

4. Prefixul românesc *ne-*$_2$ este de origine slavă.

Omonimul slav нє funcţiona atît ca prefix, cît şi ca negaţie independentă; principalele valori ale prefixului *ne-* în română corespund valorilor prefixului нє- din slavă: opusul, contrariul bazei, lipsa, absenţa elementului denumit de bază, ca şi valoarea peiorativă. Cf. VAILLANT, V. S. 215, DHLR I 246.

Prefixul a pătruns în română într-o epocă anterioară despărţirii dialectelor, fapt demonstrat de prezenţa lui şi în aromână (cf. arom. *nividzut*, *niputeare* etc.).

Cf. DHLR I 246, ROSETTI, ILR 320, PUŞCARIU, L.R. I 285.

Din slavă au fost împrumutate numeroase formaţii cu *ne-*, analizabile în limba română datorită existenţei independente a cuvîntului bază; adjective: *nemilostiv*, cf. v.sl. нємилостивъ şi rom. *milostiv; nevinovat*, cf. v.sl. нєвиноватъ şi *vinovat* etc. şi substantive: *nevoie*, cf. v.sl. нєволꙗ şi rom. *voie; nemilosîrdie*, cf. v.sl. нємилосрьдиє şi *milosîrdie* etc.

În cuvinte neanalizabile în română sl. нє- a devenit *nă-* (mai rar *na-*, *no-*) : *năstruşnic* < нєстроуженъ, *năuc* < нєоукъ, *năpristan* şi *napristan* (variante la *nepristan)* < нєпрѣстаньно, *nărod*, *narod*, *norod* (variante la *nerod*, *-oadă)* < bg. *нерода*.

În unele împrumuturi neanalizabile din limbile slave moderne, *ne-* a devenit *ni-* : *niznai* < rus. *незнаю*, *nihainic* < scr. *nehajnik*.

Într-o formaţie împrumutată ca *năzdrăvan* (<scr. *nezdravan* ; cf. şi bg. *нездрав*) nu mai există indici formali şi semantici pentru a recunoaşte că avem a face la origine cu un derivat cu *ne-*. Varianta *nezdrávăn*, refăcută în română, este analizabilă prin *zdravăn*, dar e şi ea influenţată semantic de cuvîntul împrumutat (de exemplu, cu sensul „admirabil, grozav" etc.). Pentru etimologia lui *năzdrăvan*, vezi A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 64, id. E. 29.

Cîteva formaţii cu *ne-* *(ni-)*, neanalizabile sau greu analizabile în română, sînt moştenite din latină : *nimic* cu varianta *nemică* < *ne mica*, cf. *mică* ; *neşcît* < *nescio-quantus*, cf. *cît* ; *niscare* < *nescio qualis*, cf. *care* (vezi şi *neştine* < *nescio* + *qui* + *ne*, *niscai* < *nescio qualis*, *nişte* < *nescio quid*, de asemenea *negoţ* < *negotium)*. Datorită acestora, ca şi existenţei în unele limbi romanice a unei negaţii neaccentuate *ne*, a fost susţinută şi ideea originii latine a lui *ne-*$_2$, fie din lat. *ne(-)*, fie din lat. *non* neaccentuat.

Astfel, în LM s.v. prefixul românesc este pus în legătură cu prefixul latin omonim : *ne-* din formaţii ca : *necopinatus*, *nefandus*, *nefastus*, *nefrendis*, *negotium*, *neglego*, *nescio* etc. Prefixul latin nu s-a transmis însă în nici o limbă romanică, deoarece încetase de a mai fi productiv încă din latină în derivarea verbală (într-o epocă veche) şi era puţin productiv în derivarea nominală (cf. ERNOUT-MEILLET s.v., ILR I 100 şi 104).
Este greu de admis şi ideea (susţinută în CADE s.v. *nu)* provenienţei lui *ne-*$_2$ din lat. *non*, devenit în poziţie atonă **nă-* şi apoi modificat formal după slavul *ne-*.

Formaţiile cu *ne-* sînt foarte numeroase începînd din primele scrieri româneşti (pentru productivitatea prefixului în secolul al XVI-lea, vezi ASAN, D.P.H. 210, VASILIU, D. C. 255—256).

În limba veche negaţia adjectivului şi a substantivului se făcea şi cu ajutorul lui *nu* : *Aceştea oameri neburi şi nu măndri*. PSALT., în DLR s.v. *nu* ; *Ci acestia au fost nu adivăr. Herodot, ib.*

Unele formaţii cu *ne-*$_2$ din textele vechi pot fi semicalcuri după cuvinte slave formate cu acelaşi prefix : *necurat* „necredincios, păcătos, păgîn", cf. v.sl. нєчистъ (DLR s.v.) ; *nefăcătoare* traduce v.sl. *neplody* „sterilis" Coresi, la DHLR II 358 ; *nepriitoriu* „démon, diable, Satan", după v.sl. *neprijaznĕ* „malus, diabolus" *Codicele Voroneţean*, la DHLR II 360 ; *neputred* după v.sl. *neistlĭnĕninŭ* „incoruptibilis" Coresi, la DHLR II 360 ; *nerău* adj. şi s., traduce v.sl. *nezloba* „innocentia" şi *nezlobivŭ* „innocens" PSALT., Coresi, la DHLR II 360 etc.

*Ne-* substituie în această perioadă şi alte prefixe slave : *necrescut* „demens, vanus" după v.sl. *bezumĭnŭ* Coresi, la DHLR II 358, *nevedea* (a se ~) după v.sl. *vŭznenavidĕti* „odisse" Coresi, la DHLR II 361 etc.

În unele cazuri cu *ne-* se calchiază formaţii greceşti cu α(ν)- : *nedieresit* „nedespărţit, inseparabil" Cantemir, în DLR, cf. şi ROSETTI—CAZACU—ONU I 402, cf. gr. ἀδιαίρεος, *nestăpînire* „anarhie" (a. 1773) GCR II, în DLR, cf. gr. ἀναρχία etc.

În perioada pătrunderii masive de cuvinte din limbile romanice (care începe de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea), cu *ne-* se calchiază formaţii din franceză (uneori latină sau italiană) conţinînd prefixul *in-* : *neatîrnare*, cf. fr. *indépendance*, it. *indipendenza* ; *negrijă*, cf. lat. *incuria* (Cantemir, în DLR s.v.) ; *nepătrunzime*, cf. fr. *impénétrabilité*, it. *impenetrabilità* ; *nevindecabil*, cf. lat. *incurabilis*, fr. *incurable*, it. *incurabile* etc. ; în cele mai dese

cazuri este calchiat numai prefixul, nu și baza formației: *necolor*, cf. fr., it. *incolore; necurabil* (cf. mai sus *nevindecabil); nedigestie*, cf. lat. *indigestio*, fr. *indigestion*, it. *indigestione* etc. (cf. DRINCU, P. V. 61—62, URSU, T.).

Într-un caz ca *netimpos* (Aristia, 1836, la CLOSE, D. 293) prin care se redă it. *intempestivo* avem a face mai curînd cu o adaptare a cuvîntului (adjectivul *timpos* neexistînd în limbă) decît cu un calc.

Uneori prin *ne-* este redat în această perioadă prefixul *a(n)-* sau sînt calchiate cuvinte conținînd acest prefix: *neorganic* (a. 1830, la URSU, T.), cf. ngr. ἀνόργανος, fr. *inorganique* și *anorganique*, germ. *anorganisch* (*anorganic* este înregistrat la URSU, T. în 1844); *necăpos* pentru fr. *acéphale* (Stamati, în DLR), *neputere* (a. 1834, la URSU, T.) pentru fr. *adynamie*, gr. ἀδυναμία.

Cîteodată prin *ne-* se traduce și fr. *non-*: *neavenit* (DDRF, Alexi, în DLR) pentru fr. *non avenu*.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea pătrunde din franceză (vezi DLR) un adjectiv analizabil, conținînd în această limbă pe *né-*, urmaș (cult) al prefixului latin *ne-*; este vorba de *nefast*, pentru care cf. și lat. *nefastus*, it. *nefasto*. Fiind vorba de o singură formație de acest fel, nu putem considera că *ne-* romanic a avut vreo influență la întărirea prefixului vechi *ne-*$_2$, ci mai curînd că formația în discuție a fost asimilată la derivatele negative deja existente, în cazul în care în momentul pătrunderii lui *nefast* în limbă exista și baza sa posibilă: *fast* (lipsa atestărilor pentru acesta din urmă — cf. DA s.v. — ne împiedică să decidem dacă împrumutul *nefast* a fost de la început analizabil).

1. Adjectivul *necesar* (și derivatele din familia lui) și verbul *neglija*, la origine tot derivate cu *ne-* în latină, intrate prin filieră franceză, nu sînt analizabile în română și nu au putut contribui în nici un mod la consolidarea prefixului romanic.

2. Cf. și Pavao Tekavčić (*Concetti negativi nella formazione delle parole dell'italiano d'oggi*, în „Beiträge zur romanischen Philologie", IX, 1970, Heft 2, p. 289), care exclude prefixul *ne-* dintre prefixele negative italiene, deoarece se găsește numai în latinisme.

Prefixul *ne-*$_2$ este și a fost foarte productiv în toate epocile de dezvoltare a limbii române.

Existența unor variante hipercorecte cu *ne-*$_1$ pentru *nă-*$_1$ constituie indirect încă o dovadă a marii productivități a lui *ne-*$_2$ (vezi p. 160).

**5.** Derivarea cu *ne-*$_2$ constituind un sistem deschis, temele la care se atașează acest prefix sînt de origini variate: sînt reprezentate toate categoriile de cuvinte (moștenite, de origine slavă, maghiară, turcă, romanică etc.) din vocabularul românesc.

**6.** Prefixul *ne-*$_2$ este productiv în toate stilurile limbii, în toate epocile și în toate regiunile țării.

Pentru productivitatea lui *ne-* în limba literaturii artistice vezi: Ion Coteanu, *Creația lexicală în poezia noastră nouă*, în LL II (1956), p. 95—97; Gheorghe Pop, *Note asupra inovațiilor lexicale din poezia noastră contemporană*, în LR XV (1966), nr. 3, p. 231—233; Andrei Nestorescu, *Originalitate sau „modă" stilistică?*, în LR XVIII (1969), nr. 3, p. 275—277; Paula Diaconescu, *Concepte moderne în analiza limbii. Implicațiile lor în analiza stilistică a textului literar*, în LL 1974, nr. 4, p. 639—648.

Anumite restricții gramaticale (preferința pentru teme nominale) sau semantice (selectarea, în cazul substantivelor, mai ales a celor abstracte) cu privire la bazele la care se atașează *ne-*$_2$, valabile în limba literară în general, nu funcționează în limba populară și familiară, unde, în construcții spontane, *ne-*$_2$ poate nega orice fel de cuvînt. Astfel, în formule de tipul: ***Tînăr, ne-tînăr***, *moartea ia* (la IORDAN, STIL. 213), caracterizate prin alăturarea formației negative la termenul pozitiv reluat dintr-un enunț ante-

rior, se pot întîlni creaţii ad-hoc ca *albastru — nealbastru*, *amin — neamin*, *care — necare*, *ce — nece*, *cine — necine*, *de ce — de nece*, *mersi — — nemersi*, *tată — netată*, *unde — neunde* etc.; de asemenea poate fi negată şi o îmbinare liberă de cuvinte (construcţie sintactică prepoziţională): *În biserică, ne-n biserică*... Eminescu, la IORDAN, LRA 214 etc.

În construcţiile sintactice spontane în care se creează opoziţia între termenul pozitiv şi cel negativ (format cu *ne-*) se întîmplă ca acesta din urmă să revină la sensul etimologic (legat de cuvîntul bază) în cazurile în care sensurile din limba comună ale celor două cuvinte s-au îndepărtat foarte mult. Este vorba de perechi ca: *voie — nevoie*, *tot — netot* în exprimări ca: — *Am avut voie să ies. — **Voie, ne-voie**, te voi pedepsi*; *A făcut tot ce i-aţi cerut. **Tot, ne-tot**, sînt nemulţumit de dînsul.* IORDAN, LRA 205.

În alte cazuri apare un cumul de negaţii în aceeaşi formulă: un derivat cu *ne-* urmat de o formaţie negativă de la *nimic*, neobişnuită în alte ocazii: *Cine vine la noi — şi vin mulţi, **nechemaţi, nenimic***. Tiktin, la IORDAN, STIL. 214.

În poezia modernă (mai ales în ultimele decenii) s-a lărgit mult cîmpul de întrebuinţare a prefixului *ne-*$_2$, exploatîndu-se valoarea artistică a unor serii antonimice cu un termen negativ. Modelul apare încă în poezia clasică (*pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă* Eminescu, la Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 641). Se remarcă folosirea negativă a unor substantive cu sens concret, în opoziţie cu uzul curent. Astfel apar la Nichita Stănescu: *necuvinte*, *nefoc*, *nefum*, *nemare*, *nepeşte*, *nepiatră* etc., la Ion Alexandru: *nedrum*, la Ion Gheorghe: *neculori*, *necizmari* etc. (cf. Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 644). Depăşirea normei semantice a derivatelor cu *ne-*$_2$ se realizează în limbajul poetic actual şi prin formarea frecventă a negativelor de la adjective primare: *neîntreg*, *nefrumos*, *nedivin*, *netreaz* (Nichita Stănescu, la Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 644).

Întărirea poziţiei prefixului *ne-*$_2$ în limbă se datoreşte uneori şi frecvenţei mai mari a derivatului prefixat în comparaţie cu baza lui. Cauzele acestui fenomen sînt multiple: importanţa mai mare a sensului negativ al unei anumite noţiuni, caracterul învechit al cuvîntului bază etc. Vezi perechile: *neisprăvit — isprăvit*, *nelegiuire — legiuire*, *neputincios — putincios*, *netrebnic — trebnic*, *nevolnic — volnic* etc.

Marea productivitate a prefixului rezultă şi din posibilitatea lui de a se ataşa cu uşurinţă atît la teme vechi, cît şi la teme neologice, unde poate înlocui prefixele împrumutate mai recent (de exemplu pe *in-*$_2$). Trebuie remarcată ataşarea prefixului la un număr mare de cuvinte din aceeaşi familie, derivarea de la tema pozitivă putînd să aibă loc de fiecare dată în mod independent: *necurat*, *necurăciune*, *necurăţenie*, *necurăţi*, *necurăţie*, *necurăţime*, *necurăţire*, *necurăţit*, *necurăţitor* sau *neprieten*, *neprietenesc*, *neprietenie*, *neprieteşug* etc., ca şi crearea cu ajutorul lui a numeroase serii de derivate sinonime (vezi § 3).

Faptul că majoritatea formaţiilor cu *ne-*$_2$ sînt adjective şi că acestea din urmă sînt folosite ca adverbe, adesea cu un sens modificat, întăreşte, de asemenea, indicele de frecvenţă a derivatelor cu acest prefix.

Productivitatea foarte mare a acestui prefix este şi consecinţa faptului că s-a gramaticalizat în construcţie cu anumite forme verbale, ca şi a capacităţii lui de a se combina cu anumite grupuri sintactice mai mult sau mai puţin dezvoltate.

**NEA- vezi NE-**$_2$
**NI-**$_1$ **vezi NĂ-**$_1$
**NI-**$_2$ **vezi NE-**$_2$
**NO- vezi NĂ-**$_1$

## NON-

IORDAN, LRA 205—206; GUŢIA, E. 158; FLOREA, P. N. passim.

1. În DLR sînt înregistrate 7 formaţii analizabile, la care se adaugă 19 din alte surse:

*nonacţiune* (GUŢIA, E. 158), *nonaliniere* (L. Seche, în PN, 1972, nr. 4 (191), p. 40), *nonartist* (GUŢIA, E. 158), *nonautori* pl. (PN, *loc. cit.*), *nonbeligerant* (DN[2]; şi: *nonbeligeranţă* IORDAN, LRA 205), *noncărţi* pl. (PN, *loc. cit.*), *noncomputaţional* (SCL XXVI (1975), nr. 3, p. 311), *noncontradicţie* (MDE), *nonfigurativ* (*ib.*), *nonflam* (LTR[2]), *nonintervenţionist* (IORDAN, LRA 205), *nonoameni* pl. (PN, *loc. cit.*). *nonreflexiv* (SCL XXVI (1975), nr. 4, p. 440), *nonrelaţie* (*ib.*, p. 444), *nonreligie* (GUŢIA, E. 158), *nonstop*, *nonterminativ* (SCL XXVI (1975), nr. 4, p. 385), *nontransponibil* (şi: *-itate* GUŢIA, E. 158), *nonverbal* (SMFC VI 117).

1. La Luiza Seche, *loc. cit.*, figurează şi alte formaţii cu *non-*, pe care nu le-am reţinut întrucît nu sînt însoţite de indicarea izvoarelor din care provin: *nonactivitate*, *nondemonstrat*, *nonmuzică*, *nonpoezie*, *nonroman*, *nontalent*.
2. Sursele care înregistrează formaţii cu *non-* oscilează în ceea ce priveşte grafia. În DLR, din 8 formaţii înregistrate, 7 sînt scrise fără cratimă şi 1 (*non-eu*) cu cratimă. Î.O. inserează numai formaţia *nonsens*, scrisă într-un singur cuvînt. În izvoarele literare majoritatea formaţiilor sînt scrise cu cratimă; vezi şi cele din articolele lui I. Guţia şi L. Seche. Întrucît în concepţia noastră *non-* are statut de prefix, adoptăm scrierea fără cratimă a tuturor formaţiilor.

Formaţiile cu *non-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *nonconformism*, *noneu*, *nonexistenţă*, *nonintervenţie*, *nonrelaţie*, *nonsens*, *nonvaloare*, *nonviolenţă* etc.;

Este de remarcat preferinţa prefixului pentru substantive abstracte (denominale şi deverbale).

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *noncomputaţional*, *nonconformist*, *nonreflexiv*, *nontransponibil*, *nonverbal* etc.

2. Prefixul *non-* are valoare negativă, exprimînd:

a. opusul primitivului: *nonartist*, *nonconformist(ă)* „care nu este conformist(ă)", *noneu* (Filoz.) „ceea ce există în afara eului; ceea ce nu este eu", *nonexistenţă* „ceea ce nu este existenţă; inexistenţă", *nonreflexiv*, *nonreligie* „ceea ce este în afara religiei", *nonverbal* etc.;

b. lipsa, absenţa primitivului: *nonsens* „lipsă de sens", *nonstop*, *nonvaloare* „lipsă de valoare", *nonviolenţă* „lipsă de violenţă" etc.

3. *Non-* este un prefix neologic. Existent atît în limbile romanice, cît şi în limbi neromanice de mare circulaţie (engleza, germana etc.), el reprezintă la origine adverbul (negaţia accentuată) latin *non*, moştenit sub diverse forme în toate limbile romanice.

În latina clasică *non* se plasează în faţa unor cuvinte negative: *non-nihil* „pas rien", *non-numquam* „pas jamais", *non nemo, non nullus* „pas personne", formînd cîteva litote, pentru „o anumită cantitate", „uneori", „unii". (Vezi ERNOUT-MEILLET s.v.)
Ca element de formare a cuvintelor *non-* apare în latina scolastică ataşat la nume (substantive şi adjective): *non-debitor*, *non-voluntate*, *non-bonus*, *non-necessarius* etc.
Aceleaşi tipuri se regăsesc şi în vechea franceză: *non-foi*, *non-créance*, *non-droiturier*, *non-juste*, *non-puissant* etc. (Vezi MARCHAND, E. W. 129.)

În limba română prefixul *non-* pătrunde prin împrumuturi din franceză începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea: (analizabile)

*noninterventie* *Curierul românesc* (1831), în DLR, cf. fr. *non-intervention; nonsens* Hasdeu, în DLR, cf. fr. *non-sens;* (neanalizabile) *nonşalant* şi *nonşalanţă* ALEXI, cf. fr. *nonchalant* (cf. şi germ. *nonschalant), nonchalance; nonpare(i)l* „corp de literă tipografică" (cu atestări din secolul al XX-lea în DLR), cf. fr. *nonpareille.*

Unele formaţii cu *non-* reprezintă (semi)calcuri după model francez sau german: *noneu* după fr. *non-moi,* germ. *Nicht-Ich.*

Relativ recent a pătruns din engleză formaţia *nonstop* (cf. engl. *non-stop* MARCHAND, E. W. 130), folosită în special în îmbinările *program* sau *orar nonstop.*

**4.** În general, formaţiile cu *non-* au teme neologice. Nu este exclusă însă nici posibilitatea ca acest prefix să se ataşeze la teme vechi (vezi formaţiile ocazionale *noncărţi* şi *nonoameni* şi termenul filozofic *noneu,* care au teme moştenite).

**5.** *Non-* este productiv în limba literară, cu deosebire în unele terminologii ştiinţifice (filozofie, jurisprudenţă, medicină, lingvistică etc.) şi în terminologia politică.

Unele formaţii cu *non-* au mai multă stabilitate şi răspîndire în exprimarea curentă a oamenilor culţi: *nonconformism/-ist, nonsens* etc.; altele sînt formaţii ocazionale, folosite în special în presă: *nonautori, noncărţi, nonoameni, nonreligie* etc. Posibilitatea de a forma cuvinte cu *non-,* în limba literară, este practic nelimitată. De exemplu am spicuit unele derivate din SCL XXVI (1975), nr. 3 şi 4: *semantică* ***noncomputaţională*** *şi computaţională* (nr. 3, p. 311), *relaţii* ***nonsimetrice*** *şi* ***nonreflexive*** (nr. 4, p. 440), ***nonrelaţie*** (*ib.*, p. 444), *verbe terminative şi* ***nonterminative*** (*ib.*, p. 385) etc.

În lingvistică, productivitatea prefixului trebuie pusă în legătură cu crearea terminologiei adecvate în clasificările bazate pe opoziţiile binare (de exemplu: *verbal — nonverbal, reflexiv — nonreflexiv* etc.).

***O-$_2$ vezi OB-***

## *O-$_1$ (OT-)*

AUERBACH, V. 242 — 243; IORDAN, STIL. 215.

**1.** Prefixul *o-$_1$* este diferit prin origine, valori, vechime etc. de prefixul *o-$_2$* (variantă a lui *ob-*) din *ocurge, opune.*

**2.** *O-$_1$* are varianta necondiţionată *ot-* în derivatul analizabil *otcîrmui* (mai frecvent *ocîrmui);* pentru *oticni,* vezi p. 172. În derivate neanalizabile ca *uspenie* (cu varianta *ospenie)* sau în *umori* (variantă a lui *omorî)* prefixul are o variantă etimologică *u-.*

**3.** În DLR sînt înregistrate 8 derivate a n a l i z a b i l e cu *o(t)-.* Acestea sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *ocîrmui, orăpăi, orîndui, oscîrbi, osfinţi, otînji;*

— un substantiv (formaţie parasintetică): *osîmbri* „a primi s i m b r i e";

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *osfeştanie.*

1. În DLR este înregistrat şi *osîrgui,* pentru care se trimite la *sîrgui* (ambele probabil cu acelaşi sens).

2. Cu sensul din DLR „a lovi tare, a bate, a cotonogi" *otînji* e greu de analizat semantic prin *tînji*; vezi însă în LEX. REG. II 52 sensul „a se ofili".
3. Nu am luat în considerație cuvîntul *opări*, deoarece nu poate fi raportat, din punct de vedere semantic, la *pară* „flacără", deși ambele cuvinte sînt înrudite la origine.
4. În ceea ce privește pe *omorî*, acesta poate fi apropiat de unii vorbitori de *muri (mor)*, deși cuvintele au etimologii diferite.
5. Auerbach, *loc. cit.*, enumeră printre derivate și pe *ocoși* „a face pe deșteptul", pe care îl leagă de *coși* „a se bășica, a se umfla". Cele două cuvinte nu au nici o legătură nici ca sens, nici ca etimologie, primul fiind un derivat de la *ocoș* „deștept", al doilea un împrumut (ucr. *kosytysja*).

Formație s e m i a n a l i z a b i l ă : *oproșca* „a se î m p r o ș c a".

*Oticni* prin sensul „a face sforțări, a se sili din răsputeri să respire sau să vomiteze" pare analizabil prin *icni*, dar prin sensul „a cădea" se apropie de *poticni*, prin care este semianalizabil; la analiza prin *icni* prefixul ar avea varianta *ot-*. Pentru etimologie vezi p. 172.

**4.** Valorile prefixului sînt greu de precizat, deoarece derivatele și temele corespunzătoare au sensuri apropiate (uneori numai unul din sensuri).

*Ocîrmui* și *cîrmui* „a conduce, a guverna" (cuvîntul de bază are înțelesul de „a ține cîrma, spre a da direcția, unei plute, bărci etc."); *orăpăi* „a face zgomot, a bocăni" — *răpăi* „(despre ploaie, grindină etc.) a izbi o suprafață tare, producînd zgomote dese, scurte și ritmice"; „(despre oameni) a lovi ritmic în ceva, a trosni"; *orîndui* și *rîndui* 1. „a (se) așeza într-o anumită ordine, a (se) grupa într-un anumit fel, a (se) aranja"; 2. (înv. și pop.) „a hotărî, a dispune; a numi" (cu al doilea sens, mai ales, derivatul *orîndui*); *oscîrbi* e apropiat ca sens de *scîrbi* (*Oamenii se oscîrbiră de dînsul.* Ureche, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 225), dar are și înțelesul de „a zdrobi, a sfărîma, a sparge" *Psaltirea Hurmuzaki* 13v/6; *osfinți* are, pe lîngă înțelesul „a fi cuiva de folos, de ajutor, a sprijini, a ocroti, a apăra pe cineva", și pe cel de „a binecuvînta, a blagoslovi, a s f i n ț i" (*Pravila de la Govora*, la TDRG); *otînji* și *tînji* „(despre plante) a se usca, a se ofili" (cuvîntul de bază are și sensul „(despre oameni) a lîncezi").
IORDAN, STIL. 215, arată, printre altele, că toate derivatele cu *o-* sînt împrumuturi slave, cărora le corespund în românește cuvinte neprefixate: *oscîrbi* — *scîrbi*, *osfinți* — *sfinți*; cuvintele de bază sînt „mult mai des (poate singurele) întrebuințate astăzi".

**5.** Prefixul $o\text{-}_1$ este de origine slavă. El provine atît din sl. о-, об-, cît și, mai rar, din sl. оу-.

În slavă, prefixul о- (об-) avea valoare de „împrejur": оградити „a închide de jur împrejur". În majoritatea cazurilor sensul lexical al prefixului s-a pierdut, rămînînd numai funcția de a forma verbe perfective, de la imperfective postnominale (de ex., оженити, ослѣпити).
Prefixul оу-, cu valoare inițială de „separare", capătă cu timpul un sens neclar în majoritatea derivatelor (cf. MIKLOSICH; VAILLANT, V. S. 339).
În limbile slave contemporane ca, de exemplu, în bulgară, sîrbocroată, ucraineană, prefixele о- și оу- și-au menținut în mică măsură valoarea lexicală din vechea slavă, păstrîndu-și mai ales funcția de a forma verbe perfective. Astfel, în bulgară găsim exemple ca: *копая* „a săpa", *окопая* „a săpa de jur împrejur"; *бия* „a bate", *убия* „a omorî" (cf. L. Andreičin, N. Kostov, K. Mircev, E. Nikolov, *Bălgarski ezik*, Sofia, 1955, p. 173); în sîrbocroată *okupati* „a spăla pe cineva complet" (cf. A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 255; Ivan Popović, *Geschichte der serbo-kroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 236); în ucraineană găsim de asemenea, pe lîngă funcția perfectivă *володіти-оволодіти*, și sensul lexical „împrejur": *обкопувати* „a săpa de jur împrejur" (cf. O. M. Parhomenko, *Ukrainska mova*, Kiev, 1961, p. 136—137, 281).

Prefixul slav *o-* a pătruns în limba română prin împrumuturi ca:
(analizabile) *oscîrbi* < sl. оскрьбити,
*osfinti* (și adaptat *osfinți*, sub influența lui *sfinți*) < sl. освѧтити,
(neanalizabile) *osebi* < sl. осебити,
*ogradă* < sl. ограда.

1. Pentru *ocîrmui* Tiktin și Scriban presupun ca etimon pe sl. **otŭkrŭmovati*, ceea ce nu se susține din punct de vedere semantic (sl. отъ- are sensul de „îndepărtare, separare, deviere"). După DM *ocîrmui* e un derivat de la *cîrmui* prin analogie cu *oblădui*. După CIORANESCU *ocîrmui* provine din sl. *okrŭmiti*, cf. *ocîrmui*, dublet al lui *ocîrmi* (< sl. *okrŭmljati*, cf. CADE). În DLR se arată că *ocîrmui* provine din *ocîrmi* (< slavonul окрьмити „a conduce") sub influența

lui *cirmui*. În toate aceste dicționare recente etimologia variantei *olcirmui* rămîne neexplicată. În scrierile românești din sec. al. XVI-lea—al XVII-lea este atestat numai *ocirmui*, varianta *olcirmui* fiind întîlnită abia la începutul sec. al XVIII-lea în opera lui N. Costin și în cea a lui Cantemir.
2. În ce privește pe *oticni* (pentru care în DLR se trimite pentru etimologie la *icni*, iar în CADE se indică scr. *otegnuti)*, credem că trebuie să pornim de la тъкнѫти „figere" (cu grupul -тък- caracteristic pentru verbele slave care exprimă „izbirea"), потъкнѫти „defigere">rom. *poticni*.

Prefixul slav оу- a intrat în limba română prin împrumuturi ca:
(analizabile) *orînd(u)i* < v. sl. оурѧдити,
(neanalizabile) *omorî* (și *umori)* < v. sl. оумоpити,
*osîrdie* (și *usîrdie)* < v. sl. оусърдиѥ,
*ostoi* (și *ustoi(a))*< v. sl. оустоıати.

De remarcat existența variantei etimologice *u*- în derivatele neanalizabile. Uneori aceasta este varianta de bază: *uspenie* (și *ospenie)* < v. sl. оуспениѥ.

Pentru etimologia lui *orîndui* s-ar putea presupune și substantivul *orîndă* (< *orîndi*). După cum reiese din textele cercetate, în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a celui următor, nu întîlnim decît formația *orîndi*; *orîndui* apare abia într-un text din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (Herodot, 1645, în DLR ms,) și la începutul secolului al XVIII-lea (în opera lui Cantemir).

Pe teren românesc s-au format probabil *orăpăi* (< *răpăi)* și *otînji* (< *tînji)*.

Ca și în slavă, în românește nu se mai simte valoarea lexicală a prefixului *o*-$_1$, cele mai multe derivate fiind împrumuturi. Este posibil însă ca unele derivate să fi căpătat anumite sensuri pe teren românesc, ca, de exemplu, *oscîrbi* „a zdrobi, a sparge, a sfărîma, a nimici", pe lîngă „a mîhni" (v. sl. оскръбити „a mîhni").

Cele mai vechi atestări de derivate cu prefixul *o*-$_1$ apar în texte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea: *orîndui* (PO), *oscîrbi* (Coresi, în DLR), *osfinți* (Dosoftei, în DLR).

**6.** Temele derivatelor sînt de origine slavă, în afară de *răpăi* (din *orăpăi)*, care este un cuvînt onomatopeic.

Prefixul *o*-$_1$ a fost foarte puțin productiv; azi e neproductiv.

**7.** Cu excepția lui *orîndui*, care se mai folosește în limba literară actuală, derivatele cu *o*-$_1$ sînt învechite *(ocîrmui, osfinți)*, populare *(oticni)* sau regionale *(osîmbri, otînji*, cf. DLR). *Oscîrbi* este atestat numai în textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea (vezi TDRG, DLR).

Despre *osfeștanie*, fără citate în DLR, IORDAN, STIL. 215 menționează că e mai rar decît *sfeștanie* „nu numai în limba comună ... ci și în cea bisericească".

## *O*-$_2$ *vezi OB*-

## *OB- (O-$_2$)*

DRĂGANU, R. S. 2; RIZESCU, P. N. 13.

**1.** Prefixul *ob*- are varianta *o*-$_2$ înaintea unor teme care încep cu *c, f, m, p (ocluziune, oferi, omite, opune)*, izolat și cu *s* (înv. *oservator* Stamati, în DLR).

1. În derivate cu teme care încep cu *c, f, p* se întîlnesc variantele grafice învechite *oc-, of-, op-*: *occurge, offeri, oppoziție* sau *oppus* (vezi DLR, s.v.).
2. O variantă fonetică *oc*- există în formațiile neanalizabile *occident, occiput*, precum și în varianta coruptă *ocsărva* pentru *observa*.

2. În DLR sînt înregistrate 12 derivate analizabile, la care se adaugă 4 derivate din alte izvoare:

*obovat* (MDE) „(despre frunze, sepale etc.) care are lățimea cea mai mare în partea superioară", *obovoid* „în formă de ou cu vîrful în jos" (Al. Beldie, *Plantele lemnoase din R.P.R. Manual de determinare*, București, 1953, p. 224), *obversiune* Log. (DN[2]), *obzăcut* „obiect" (Mumuleanu, la CLOSE, p. 155).

Derivatele cu acest prefix sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:
— un verb: *obduce, obține, obveni, ocurge, opresa, opune;*
— un substantiv (formații parasintetice): *oblitera, obtenebra* „întuneca" (Călinescu, în DLR; cf. *tenebre);*

II substantive, analizabile în raport cu:
— un substantiv: *obversiune, opoziție, opresiune* „asuprire";
— un adjectiv (participiu): (înv.) *obzăcut;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *ocurent* „care se întîlnește într-un text" (cf. *curent* „care circulă"), *oblung* (variantă rară a lui *oblong)* „lunguieț, alungit", *obovat, obovoid.*

Formații semianalizabile: *obiect*, cf. *subiect; oblong*, cf. *longevitate; obstrucție*, cf. *destrucție, instrucție; ocluziune*, cf. *recluziune; ofensiv*, cf. *defensiv; oferi*, cf. *referi; omite*, cf. *demite; oprima*, cf. *reprima; opugna*, cf. *repugna* etc.

3. *Ob-* are valorile:

1) opoziția, anularea sau inversarea obiectului denumit de bază („(în) contra"): *oblitera* „a șterge literele, a deveni neciteț", *obovat* și *obovoid, obversiune, opoziție, opune;* în cazul lui *opresiune*, prefixul are valoarea de indicator al sensului exprimat de bază;

În DLR adjectivul *oboval* < fr. *obovale* este glosat incomplet „(despre frunze, petale etc.) care are formă ovală". La Quillet, *Dictionnaire encyclopédique*, Paris, 1935, *obovale* e definit „frunză ovală al cărei capăt e mai îngust spre pețiol", deci sens identic cu al lui *obovat, obovoid.*

2) suprapunerea: *obduce* „a acoperi, a înveli", de care se leagă și caracterul neașteptat al acțiunii: *obveni* „a surveni", *ocurge* „a surveni";

3) dobîndirea unei însușiri (valoare eventivă): *obtenebra;*

4) desăvîrșirea unei acțiuni (valoare perfectivă): *obține;*

5) aproximarea unei însușiri: *oblung;*

6) anterioritatea: *obzăcut* (= semianalizabilul *obiect).*

4. *Ob-* *(o-*$_2$*)* este un prefix neologic de origine latină *(ob-, o-, obs-)*, care a pătruns în limba română prin împrumuturi venite fie direct din latină, fie din limbile romanice (mai ales din franceză); uneori prefixul a pătruns pe mai multe căi:

| | |
|---|---|
| (analizabile) | *obduce* — lat. *obducere,* |
| | *oblitera* — fr. *oblitérer*, lat. *obliterare,* |
| | *opresiune* — fr. *oppression,* |
| | *obveni* — lat. *obvenire;* |
| (semianalizabile) | *oblong* — fr. *oblong*, lat. *oblongus;* |
| (neanalizabile) | *obliga* — fr. *obliger*, lat. *obligare,* |
| | *obtura* — fr. *obturer*, lat. *obturare.* |

În latină *ob(-)* avea valoare de prepoziție și prefix (cu variantele *o-, obs-*). Ca prefix era folosit cu sens local: „înainte, înainte de", de unde și „în vederea" (sens fizic și moral), „contra", „în schimbul" (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.); de asemenea indica perfectivarea, în exemple ca: *occido*

(cf. ILR I 103). Prefixul *ob- (o-)* a ieșit din uz în limbile romanice (cf. ILR I 101, 106), dar a fost împrumutat din latină în epoca modernă atît în limbile romanice, cît și în alte limbi. Pentru valorile prefixului în limbile moderne vezi OXFORD. Unele derivate latinești cu *ob- (o-)* au fost moștenite în românește, dar au devenit neanalizabile în limba noastră : lat. *occidere*> rom. *ucide*, lat. **oblitare*> rom. *uita*.

Pe teren românesc s-au format semicalcurile :

*obține* — lat. *obtinere*, fr. *obtenir*,
(înv.) *obzăcut* — lat. *obiectum*,
*opune* — lat. *opponere*, it. *opponere*.

Varianta *oblung* a adj. *oblong*, considerată de DLR împrumut din italiană *(oblungo)*, poate fi o adaptare pe teren românesc.

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu *ob- (o-$_2$)* datează de la jumătatea secolului trecut : *obzăcut* (Mumuleanu), *opus* (a. 1838, la URSU, T.), *opresiune* (a. 1841, în DLR), *oblung* (a. 1855, la URSU, T.).

**5.** Temele la care se atașează prefixul sînt moștenite din latină *(obduce, obține, opune)* sau romanice *(oblitera, opresiune)*.

*Ob- (o-$_2$)* e slab productiv (prin semicalcuri).

**6.** Derivatele aparțin limbii literare, fiind folosite în diverse stiluri. De uz curent sînt *obține* și *opune*. Unele formații sînt termeni livrești : *oblitera, obtenebra, ocurent*. *Obduce* (Agîrbiceanu, în DLR), *obveni* (Barițiu, în DLR), *obvenient* (Barițiu, în DLR), *obzăcut*, *ocurge* (Hasdeu, în DLR) sînt învechite (primele trei latinisme folosite în Transilvania, ca și semianalizabilul *obtruda)*.

***OT- vezi O-$_1$***

***P- vezi PO-***

***PA- vezi PO-***

## *PAR-$_1$*

RIZESCU, P. N. 13 — 14

**1.** Prefixul *par-$_1$* este omonim cu *par-$_2$*, variantă a lui *para-*, din derivate ca : *paraldehidă, paravalanșă, parselenă* etc. (vezi p. 175) și cu *par-*, variantă veche a elementului de compunere *pari-* din formații ca *parucid* pentru *paricid* (vezi DLR).

**2.** În DLR sînt înregistrate 3 derivate analizabile cu prefixul *par-$_1$*.

Formațiile cu *par-$_1$* sînt :

I verbe, analizabile în raport cu un verb : *parcurge, parveni ;*

II substantiv, analizabil în raport cu un verb : *parjur*.

Din punct de vedere semantic, *parfum* nu e analizabil în raport cu baza.

**3.** Valoarea lui *par-* este străbaterea („prin") : *parcurge, parveni*.

**4.** *Par-* este un prefix neologic, împrumutat din franceză prin derivate ca :

(analizabile) *parveni* — fr. *parvenir*,
*parjur* — fr. *parjure ;*
(neanalizabil ; rar) *parsemat* „presărat, împestrițat" (Lăcusteanu, în DLR) — fr. *parsemé*.

Pe teren românesc s-a format semicalcul *parcurge* după fr. *parcourir*.
În franceză, *par-* provine din lat. *per-* (acesta din urmă moştenit în limba română sub forma *pre-* şi împrumutat sub forma *per-*, vezi p. 183, 195—196) şi are sensul de „prin" (cf. DARMESTETER, T. 87).

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu *par-*$_1$ se găsesc în texte literare de la mijlocul şi din a doua jumătate a secolului trecut *(parvenit* la Asachi, *parvenire* la Filimon).

În secolul trecut au existat ezitări în folosirea prefixelor *par-* şi *per-*: vezi dubletele *parcurge* şi *percurge*, *parjur* şi *perjur*, *parveni* şi *perveni* (vezi *PER-*, p. 183).

5. Temele la care se ataşează prefixul sînt numai latine moştenite: *parcurge*, *parjur*, *parveni*.

6. *Par-*$_1$ este un prefix foarte slab productiv (apare într-un calc). Derivatele aparţin limbii literare.

## *PAR-*$_2$ vezi *PARA-*

## *PARA- (PAR-*$_2$*)*

IORDAN, STIL. 205, id., LRA 208, id., LRC 317; Cristina Gherman, *Prefixul para-*, SMFC IV 15 — 21.

1. Prefixul *para-* are varianta fonetică necondiţionată *par-*$_2$, care apare

— atît înaintea vocalelor *a* şi *o* (frecvent): *parafazie*, *paramnezie*, *paraxial*, *paronichie*, *paroxiton* sau *e* (rar, în formaţii semianalizabile): *parelie*, *parenteral*,

— cît şi înaintea unor consoane (rar, în formaţii semianalizabile sau neanalizabile): *parhelie*, *parselenă*; *parbriz*.

Compară cu varianta *para-*, care apare şi ea în ambele tipuri de contexte, parţial în proporţie inversă însă:
— înainte de consoană (frecvent): *parahidroză*, *parasolar*
— înainte de vocală (frecvent înainte de *a*, *e*, *o* şi, se pare, întotdeauna înainte de *i*): *paraaminobenzoic*, *paraarticular*, *paraelectricitate*, *paraexamen*, *paraimunitate*, *parainfluenţă*, *paraomfalocel*, *paraordin*.

În unele situaţii se înregistrează ambele variante cu aceeaşi bază, fie în surse diferite (contemporane sau distanţate în timp): ***paraaldehidă*** DC/***paraldehidă*** D. MED., ***parselenă*** LTR² (vezi şi *parseline* pl. Genilie, în DLR)/***paraselene*** pl. Şincai, în DLR, fie în aceeaşi sursă: ***para-/parautohton*** LTR²; vezi şi combinaţiile cu tema *amin-*: ***paraaminofenol/paraminoflavolină***, ***paraminol***.

Varianta *par-*$_2$ se distinge de prefixul omofon *par-*$_1$ cu ajutorul clasei morfologice a bazelor *(par-*$_1$ se ataşează la verbe, *par-*$_2$ la substantive sau adjective) şi al conţinutului semantic *(par-*$_1$ exprimă „pătrunderea în spaţiu", iar *par-*$_2$ nu exprimă niciodată acest sens, vezi § 3).

Prefixul *para-* are şi varianta accentuală *pará-*, care apare numai în formaţii neanalizabile, împrumutate, ca: *parádos*, *parápon*; *parábolă*.

2. În DLR sînt înregistrate 36 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 117 din alte surse:

*paraacetaldehidă* (DER, LTR²), *paraacte* pl. (GÁLDI, M. 210), *paraaglutinină* (D. MED.), *paraalergie* (D. MED.), *paraalilanisol* (LTR²), *paraaminobenzoic* (DER), *paraaminofenol* (D. MED., LTR²), *paraaminosalicilic* (DER), *paraarticular* (D. MED.), *para(a)utohton* Geol. (LTR²), *parabazedov* (D. MED.),

*parabenziloxilofenol* (D. MED.), *parabuclă* Nav. (LTR$^2$), *paracarinal* (D. MED.), *paracazeină* (LTR$^2$), *paracian*, cf. *cian* Chim. (LTR$^2$), *paracheratoză* (DER, D. MED.), *parachinezie* (D. MED.), *paraciocoi* (SMFC IV 19), *paracistită* (D. MED.), *paracivilizație* (LL X (1965) 238), *paracoccidioides*, cf. *coccidioides* (D. MED.), *paracolită* (D. MED.), *paracoxalgie* (D. MED.), *paracristalin* Ind. cărb. (LTR$^2$), *paracritică* (ROM. LIT. 1975, nr. 36, 5/1), *paracromatină* (D. MED.), *paracunoscut* (GÁLDI, M. 218), *paradiabet* (DER), *paradiafonie* Telecom. (DER, LTR$^2$), *paradicloranbenzen* (LTR$^2$), *paradioxan*, cf. *dioxan* Chim. (LTR$^2$), *paradirector* (IORDAN. STIL. 205), *paradoctor* (id. *ib.* ) *paraelagic*, cf. *elagic* (LTR$^2$), *paraelectricitate* (*ib.* ), *paraemiedrie*, cf. *emiedrie* Min. *(ib.)*, *paraexamene* pl. (IORDAN, STIL. 205), *parafazie* (D. MED.), *parafenilendiamină* Chim. (LTR$^2$), *parafimoză*, cf. *fimoză* (D. MED.), *paraflebită (ib.)*, *parafonie (ib.)*, cf. *fonie* (DN$^2$; în FC I 249, *-fonie* este înregistrat ca element de compunere), *paraformaldehidă* (DER, D. MED., LTR$^2$), *parafuchsină* (LTR$^2$), *parafum* (LTR$^2$, MDE), *paraganglion* (DER, D. MED.), *parageosinclinal* Geol. (LTR$^2$), *paragnais*, cf. *gnais* Min. (LTR$^2$), *paragramatism* (D. MED.), *paragripal* (D. MED.), *paraheliu* (DF), *parahemofilie* (D. MED.), *parahidrogen* (LTR$^2$, MDE), *parahidroză* (D. MED.), *parahormon* (D. MED.), *paraimunitate* (DER, D. MED.), *parainfluență (ib.)*, *paralac* Chim. (LTR$^2$), *paraldehidă* (D. MED., LTR$^2$), *paralege* (IORDAN, LRA 208), *paralgie*, cf. *algie* (D. MED.), *paraliteratură* („Tribuna", 1975, nr. 32, 2/2), *paramanie* (D. MED.), *paramastită (ib.)*, *paramedian (ib.)*, *parameniscită (ib.)*, *parametrită (ib.*, DN$^2$), *paramimie* (D. MED.), *paramolar (ib.)*, *paramorbili*, cf. *morbili* „rujeolă" *(ib.)*, *paramorfină (ib.)*, *paranestezie (ib.)*, *parantiselenă* Meteor. (LTR$^2$), *paranucleină* (D. MED.), *paranucleol (ib.)*, *paraomfalocel*, cf. *omfalocel (ib.)*, *paraordine* pl. (IORDAN, STIL. 205), *paraparează* (D. MED.), *parapensii* pl. (GÁLDI M. 218), *parapeptonă* (D. MED.), *parapertussis*, cf. *pertussis (ib.)*, *paraplasmă (ib.)*, *paraplastin (ib.)*, *parapneumonie* (D. MED.), *parapodzol* (LTR$^2$), *parapoliomielită* (D. MED.), *paraproteine* pl. *(ib.)*, *parapsihologie* (MDE), *parapsoriazis* (D. MED.), *pararaport* (IORDAN, STIL. 205), *pararegulament* (IORDAN, LRA 205), *pararicketsia* (D. MED.; și: *-oză* DER), *pararitmie* (D. MED.), *pararocă* (MDE), *pararozanilină*, cf. *rozanilină* (LTR$^2$), *parascaris*, cf. *ascaris* (D. MED.), *parascarlatină (ib.)*, *parasifilis (ib.)*, *parasistolie (ib.)*, *paraspasm (ib.)*, *parastatistică* (IORDAN, STIL. 205), *paraședință* (SMFC IV 19), *paratablou* (IORDAN, STIL. 205), *parataxă*, cf. *taxă* (IORDAN, LRA 208), *paratendinită* (D. MED.), *paratenonită (ib.)*, *paratimie*, cf. *timie* „afectivitate" *(ib.)*, *paratrahom*, cf. *trahom (ib.)*, *paratuberculoză* (DER, D. MED.), *paravaccina* s., cf. *vaccină* (și: *-al* D. MED.), *paravătrai* (LTR$^2$), *paravenos* (DER), *paravizită* (IORDAN, LRA 208), *paraxial* (LTR$^2$, MDE), *paraxoni* pl., cf. *axon* (D. MED.), *paronichie*, cf. *onichie* (D. MED.).

Derivatele cu *para-* sînt:

I s u b s t a n t i v e (categoria cea mai numeroasă), analizabile în raport cu:

— un substantiv: *paracăzător*, *paraflacără*, *parafrază*, *parageneză*, *paraleu*, *paratifos*, *paratrăsnet*, *parazăpadă*, (formații parasintetice) *pararitmie*, *parasistolie* etc.; un derivat e analizabil în raport cu un substantiv propriu: *par(a)selen(ă)*;

— un adjectiv (în mod excepțional, vezi § 4 *b.*): *parasolar*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *paramagnetic*, *paramilitar*, *pararoșu*, *parasimpatic*, *paravertebral* etc.;

— un substantiv (formații parasintetice): *paracarinal*, *paravaccinal* etc.

Prefixul *para-* apare și într-un verb: *parafraza*. Conținutul semantic al formației („a exprima prin p a r a f r a z e") implică însă analiza ei prin intermediul s u b s t a n t i v u l u i de bază: *parafrază* + *-a*. Considerăm, în consecință, că *para-* nu derivă verbe (*parafraza* este un derivat al lui *parafrază)*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e (foarte numeroase): *parabolă*, cf. *hiperbolă*; *paracetamol*, cf. *acetaminofen*; *paracronism*, cf. *anacronism*; *paradox*, cf. *-dox* FC I 247; *paradrom*, cf. *-drom* FC I 217; *paralogie*, *-ism*, cf. *-logie* FC I 252; *paramnezie*, cf. *amnezie*, *dismnezie* D. MED; *paranomie*, cf. *-nomie* FC I 254; *parapitec*, cf. *pitecantrop*; *parhelie* și *parelie*, cf. *helio-* FC I 250; *parodie*, cf. *-odie* FC I 254; *paronim*, cf. *-onim* FC I 254; (formații parasintetice) *parenteral*, cf. *enter(o)-* FC I 248; *paroophoron*, cf. *ooforo-* D. MED. S.V.; *parosmie*, cf. *osmo-*$_1$ FC I 254 etc.

1. Formația *parathormon* „hormon secretat de glandele paratiroide" (D. MED.) pare a fi c o m p u s din segmentul *parat(iroidă)* și cuvîntul *hormon*.

2. *Parabază* „parte a comediei vechi grecești situată ... la începutul piesei ... în care ... autorul își expunea propriile păreri în legătură cu faptele înfățișate" nu e analizabil semantic

3. Valorile prefixului *para-* sînt:

1) p r o x i m i t a t e a s p a ț i a l ă, c o e x i s t e n ț a (frecventă mai ales în terminologia medicală): *paraarticular* „juxtaarticular", *paratiroidă* „fiecare din cele patru glande... situate alături de glanda tiroidă", *paravenos* „localizat lîngă un țesut venos"; *paranimfă* „fată care însoțește mireasa la nuntă", *paraxial* „situat în vecinătatea axei optice..."; *paranucleol* „corpuscul... coexistent cu nucleul în interiorul nucleului celulei", *parageneză* „formarea în aceeași epocă și în aceleași condiții a unor minerale asociate";

În funcție de sensul bazei, „proximitatea" poate să conțină și noțiunea de „orientare de-a lungul unui reper": *paravertebral* „aflat de-a lungul ambelor părți ale coloanei vertebrale", „anterioritatea spațială": *paroxiton* sau „posterioritatea temporală": *paracronism* „... situarea unui eveniment mai tîrziu decît a avut loc în realitate", *parasifilis* „manifestările tardive ale sifilisului".

2) d i s t a n ț a (d e p ă r t a r e a) s p a ț i a l ă (în terminologia chimică): *paraaminobenzoic, paraaminofenol;*

Aceasta este valoarea tipică a derivatelor cu *para-* care denumesc derivații disubstituiți izomeri ai benzenului în poziția cea mai depărtată din cele trei posibile — celelalte două sînt redate prin elementul de compunere *orto-* și prefixul *meta-*.

3) e x t e r i o r i t a t e a și i n f e r i o r i t a t e a calitativă: *paracivilizație (Viața se desfășoară într-o arie de* ***paracivilizație*** *rămînînd circumscrisă la rudimentele formelor ei originare.* CONTEMPORANUL, 1961, 50 (792), 1/5), *paraliteratură (Abundența „materialului documentar" se păstrează în granițele unei* ***paraliteraturi****, a unei colecții de împrejurări prezentate cu accente disproporționat publicistice.* TRIBUNA, 1975, nr. 32, 2/2), *parapsihologie* „psihologia care se ocupă de fenomenele psihice neexplicabile științific";

4) caracterul s u p l i m e n t a r sau c o m p l e m e n t a r: *paramolar* „dinte supranumerar"; (relația se stabilește cu derivatul de la aceeași bază cu *orto-) parasimpatic* (cele două sisteme, *para-* și *ortosimpatic*, care formează sistemul *simpatic*, sînt complementare);

5) a s e m ă n a r e a: *parafoc*[2] „culoare galbenă-portocalie (ca focul)", *parafrază, paramagnetic* „care se magnetizează ca fierul, dar mult mai slab", *paramilitar;* (în terminologia medicală, formațiile cu *para-* denumesc adesea forme de boli mai ușoare decît boala denumită prin bază sau forme atipice ale acesteia) *parapneumonie* „proces... cu evoluție... ... asemănătoare cu a pneumoniei, dar cu etiologie nespecifică", *parascarlatină* „formă ușoară de scarlatină", *paratuberculoză* „specie de tuberculoză atipică"; *paradiabet* „stare patologică asemănătoare diabetului, produsă de cauze extrapancreatice", *parahormon* „substanță care, deși nu e de natură hormonală, acționează la distanță ca un hormon", *parapertussis* „infecție... evoluînd clinic asemănător cu tusea convulsivă (= pertussis)", *paratifos* „boală cu simptome asemănătoare cu ale tifosului exantematic, dar produsă de un bacil diferit";

1. „Asemănarea" e exprimată probabil și de formația *paraur*, care apare într-un context neconcludent (un descîntec): *Așa să faci, cocoș paraur, cu coada de aur* ȘEZ. IV 21.
2. Ideea de „asemănare" poate apărea asociată cu ideea de „proximitate" sau de „posterioritate": *paraimunitate* „stare de rezistență ... redusă apărută în organism paralel cu imunitatea specifică", *paravaccinal* „apărut după o vaccinare, fără a reprezenta o acțiune specifică a acesteia" ori cu aceea de „opoziție": *parafraza* are și sensul de „a interpreta greșit în mod tendențios, cu rea-voință".

6) o p o z i ț i a, p r o t e c ț i a c o n t r a (obiectului denumit de bază): *parados, paraflacără, parafulger, parafum, parascîntei, paravalanșă, paravînt, parazăpadă;*

7) i n s u f i c i e n ţ a: *paragrafie* „tulburare a limbajului scris... caracterizată prin deformarea cuvintelor...", *paramimie* „pervertirea expresiei mimice..., neconcordanţa pînă la opoziţie între aceasta şi conţinutul trăirilor bolnavului", *pararitmie* „tulburare de ritm", *paratimie* „discordanţa dintre răsunetul afectiv şi conţinutul faptic de care se leagă" (*timie* „afectivitate");

8) caracterul s e c u n d a r, d e r i v a t: *paraautohton* Geol. „pînză de amploare secundară care acoperă autohtonul şi e acoperită, la rîndul ei, de o pînză majoră", *pararocă* „roca... provenită din transformarea rocilor sedimentare"; (relaţia se stabileşte cu compusul de la aceeaşi bază cu *orto-*) *parapodzol* „podzol secundar" (în opoziţie cu *ortopodzol* = podzol primar);

9) g e n e r a l i t a t e a: *paranestezie* „anestezie a întregului corp";

10) i n t e n s i f i c a r e a, s u p e r i o r i t a t e a a b s o l u t ă (în majoritatea cazurilor, în construcţii expresive, cu conţinut afectiv, în care derivatul e precedat de cuvîntul bază): (în limba populară) *ciocoi paraciocoi, leu paraleu, roşu pararoşu;* (în limba cultă, mai ales vorbită, în forme de plural; ideea de „intensitate" priveşte mai ales aspectul cantitativ şi este prezentată ironic) *acte şi paraacte, pensii şi parapensii, rapoarte şi pararapoarte, vizite şi paravizite.*

1. Vezi IORDAN, STIL. 205.
2. O. Densusianu (*Opere* I 230, n. 4) crede că formaţia *pararoşie (O năpîrcă roşie, roşie,* ***Pararoşie.*** „Ion Creangă" II 311) „nu poate fi decît o alterare a lui *proroşie*".
3. *Paraleu* pare să aibă o situaţie aparte, anume apare uneori neînsoţit de cuvîntul bază: — fie că apare singur: *Îşi adună pe toţi* ***paraleii*** *pîngă el.* Pribeagul, în DLR, ***Paraleul*** *are mulţi amici.* I. Negruzzi, în DLR (vezi, în acelaşi text, şi femininul (depreciativ) *paraleoaică);* — fie că e însoţit de cuvîntul (considerat probabil sinonim) *zmeu: Ard munţii ... că le-a dat foc z m e i i* ***paraleii.*** ŞEZ. I 60.
4. Această valoare pare să o aibă şi derivatul *paracritică,* deşi nu e folosit în construcţia menţionată (*înfocaţi partizani ai acestei supercritici sau, cum vrem să-i spunem,* ***paracritici*** ROM. LIT. 1975, nr. 36, 5/1).

*4. Para-* este un prefix neologic cu etimologie multiplă în două accepţii ale acestei noţiuni: receptarea pe căi diferite a aceluiaşi prefix (gr. παρά-, intrat atît direct, cît şi prin alte limbi) şi confundarea unor formanţi originar diferiţi (gr. παρά- şi fr. *pare-, para-).*

*a.* Gr. παρά-, împrumutat iniţial (în secolul al XVIII-lea) direct din neogreacă prin derivate ca:

(analizabile) *paragrafie* (a. 1782) la GÁLDI, M. 219 < παραγραφή;

(semianalizabile) *paranomie* (a. 1705—1746) R. Popescu, în DLR < παρανομία, *paragrafos* (a. 1748) Iorga, în DLR < παράγραφος;

(neanalizabile) *paraclitichi* (a. 1701) la GÁLDI, M. 28 < παρακλητική, *paradigmă* (a. 1705) Cantemir, în DLR < παράδειγμα, *parátaxis* (în DLR, s.v., este paroxiton) (a. 1715) la GÁLDI, M. 221 < παράταξις, *parapon* (a. 1774) la GÁLDI, M. 220 < παράπονο(ν), *paráxin* (a. 1779) la GÁLDI, M. 221 < παράξενος, *parastisi* (a. 1787) la GÁLDI, M. 220 < παραστaίνω, *paratirisi* (a. 1796) la GÁLDI, M. 221 < παρατηρῶ etc.

1. Vezi mai multe exemple la GÁLDI, M. 217 — 221 şi la C. Gherman, *lucr. cit.* 15 (grupate pe părţi de vorbire).
2. În mod cu totul izolat, *para-* apare în secolul al XVI-lea, într-un derivat neanalizabil: *parasimă* (*Codicele Voroneţean,* în DLR) < παράσημα.
3. În greacă, παρά- se ataşează la substantive, adjective şi verbe şi exprimă: „alăturarea" (παραθαλασσία „ţărm, litoral", πάρεδρος „adjunct, asesor"), „caracterul secundar" (πάραθλον „luptă secundară"), „compararea" (παράλληλος „paralel"), „excesul" (παραγεμίζω „a supraîncărca"), „opoziţia" (παρανομῶ „a acţiona împotriva legii", παράφωνος „disonant"), „omisiunea" (παραβλέπω „a închide ochii, a trece peste") etc., sensuri preluate de limbile care au împrumutat prefixul. Vezi MIRAMBEL, L.G. 381, DIMITRAKOS, LIDDELL—SCOTT—JONES.

Din această perioadă nu avem decît o singură atestare de formaţie care pare a fi românească : *(lei şi) paralei* Cantemir, în DLR.

Pentru tipul originar grecesc, vezi GÁLDI, M. 217 – 218, unde apar şi exemple româneşti din secolul al XIX-lea.

În secolul al XIX-lea (cînd împrumuturile noi din neogreacă sînt foarte puţin numeroase, de exemplu : *paraloghizm* (a. 1825) Vîrnav, în DLR, *paralaghie* (a. 1843) la GÁLDI, M. 220, *parafernă* (a. 1851) STAMATI), prefixul *para-* pătrunde prin o serie de derivate din franceză, la rîndul lor de origine greacă sau formate în franceză cu prefixul împrumutat :

(analizabile) *parafrază* Bolliac, în CILL I 97 < *paraphrase, parametru* STAMATI < *paramètre ;*

(semianalizabile) *parhelie* (a. 1804–1808) Şincai, în DLR < *parhélie, paralogism* (cca. 1832) I. Golescu, în DLR (cuvîntul a fost împrumutat întîi din greacă, vezi mai sus) < *paralogisme, paraplegie* (a. 1852) *Manualul sănătăţii...*, în DLR < *paraplégie, paralogie* (a. 1863) Filimon, în DLR < *paralogie ;*

1. Se pare că în secolul al XIX-lea *parafernă* era analizabil deoarece e folosit în contextul bazei sale : *muierea aceasta mi-a fert capul cu fernele şi cu parafernele ei* LM II 584. Remarcăm că aici *para-* nu are sens intensiv, ca în *pensii şi parapensii*, ci exprimă „exterioritatea, caracterul suplimentar", totuşi structura construcţiei pare să fie influenţată de construcţia cu sens intensiv.

2. Recent, *paragrafie* şi *paralogie* au fost reîmprumutate din franceză cu sensurile din terminologia medicală : „tulburări ale limbajului scris", respectiv „ale gîndirii...".

În aceeaşi perioadă, apar şi o serie de împrumuturi din greacă şi/sau latină şi/sau din limbile romanice (rar şi neromanice) : (analizabile) *paranimfă* Eminescu, în DLR – lat. *paranympha*, ngr. παράνυμφος, (semianalizabile) *paragraf* Şincai, în DLR – lat. *paragraphus*, fr. *paragraphe, parabolă* Heliade, în DLR – lat. *parabola*, fr. *parabole*, (neanalizabile) *paradox* „Curierul românesc" (1829) în DLR – ngr. παράδοζος, fr. *paradoxe, paralaxă* NEGULICI – lat. *parallaxis*, fr. *parallaxe, paraselen* Şincai, în DLR – fr. *parasélène*, it. *paraselene*, *parabază* ANTONESCU – fr. *parabase*, germ. *Parabase.*

În secolul al XX-lea se înmulţesc împrumuturile din franceză :

(analizabile) *paracazeină* < *paracaséine, paracenteză* < *paracentèse* (şi lat. *paracentesis), paraelagic* < *paraélagique, paraldehidă* < *paraldéhyde, paramagnetic* < *paramagnétique, paramilitar* < *paramilitaire, paratifoidă* < *paratyphoïde* etc. ;

(semianalizabile) *paracronism* < *parachronisme, paramnezie* < *paramnésie, parodie* < *parodie* etc.

Vezi mai multe exemple, grupate pe părţi de vorbire, la C. Gherman, *lucr. cit.* 16 – 17.

Varianta *par-*$_2$ a prefixului, apărînd înainte de consoană fără raţiune etimologică în formaţia *parselenă* (folosită în terminologia astronomică actuală (LTR), cp. cu varianta mai veche *paraselen*, vezi mai sus) se explică, eventual, prin analogie cu *parhelie*, unde se explică etimologic (vezi mai sus).

*b.* Fr. *para-* şi *pare-*, ambele cu sensul „protecţie contra" :

*α*) fr. *para-* a pătruns în română în secolul al XIX-lea, prin împrumuturi şi semicalcuri de tipul :

—împrumuturi semianalizabile : *parasol* (a. 1862) *Calendar*, în DLR < fr. *parasol ;*

În forma *parazol* (a. 1778 – Iorga, în DLR), cuvîntul a fost împrumutat la sfîrşitul secolului al XVIII-lea din germană : *Parasol.*

neanalizabile: *parașiut* „Albina românească" (1832) în DLR < *parachute*, *paravan* (a. 1842) Cuciuran, în DLR < fr. *paravent*, *paratoner* „Universul" (1846), în DLR < fr. *paratonnerre;*

1. În limba actuală, circulă în terminologia minieră un semicalc greșit după fr. *parachute* „dispositif de securité qui permet d'arrêter la chute accidentelle de la benne dans un puits de mine", anume *paracăzător* „dispozitiv de siguranță pentru oprirea din cădere..." (LTR$^{2}$, DER, în DLR). După cum arată sensul formației și modelul francez, ea ar fi trebuit să aibă forma **paracădere*.
2. În terminologia tehnică actuală, fr. *paravent* a fost calchiat în forma *paravînt* pentru a reda sensul special de „dispozitiv de protecție împotriva curenților de aer ... de-a lungul liniilor unei stații de triaj" (v. LTR$^{2}$, DER).

— semicalcuri: *paratunet* NEGULICI — fr. *paratonnerre*, *paraploaie* (a. 1870) COSTINESCU — fr. *parapluie*, *parasoare* id. — fr. *parasol*, *parafulger* (a. 1897) Poni, în DLR — fr. *parafoudre*.

În franceză *para-* „protection contre" apare în împrumuturi din italiană ca *parapet* < *parapetto*, *parasol* < *parasole*, *paravent* < *paravento* (compuse cu it. *parare* „a se apăra de o lovitură, a se opune") și în formații făcute după modelul împrumuturilor menționate ca: *parachute*, *paragrêle*, *parapluie*, *paratonnerre*. Vezi J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne*, în „Le français moderne" XXV (1957), 245—246, DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, s.v. 2, *para-*.

*Parapet* (Asachi, în DLR) e împrumut din franceză, germană sau italiană (fr. *parapet*, germ. *Parapett*, it. *parapetto*), iar *parapleu* (LB) este fr. *parapluie* împrumutat prin intermediul magh. *paraplé*. (*Paraplui* (STAMATI) este, evident, împrumut direct din franceză.)

În secolul al XX-lea apar semicalcuri noi după formații franțuzești. De exemplu: *parados* — fr. *parados*, *paraflacără* — fr. *paraflamme*, *parafoc*[1] „zid..." — fr. *parafeu*, *parazăpadă* — fr. *paraneige*, *paratrăsnet* — fr. *paratonnerre*.

*Parasolar* „apărătoare montată în obiectivul aparatului de fotografiat ... pentru a opri pătrunderea luminii suplimentare în aparat" este un semicalc greșit după *parasoleil* „idem" (LAROUSSE). Vezi greșeala de același tip reprezentată prin *paracăzător*.

β) fr. *pare-* (*parer*) a intrat în română prin
— împrumuturi: (analizabil) *paravalanșă* < fr. *paravalanche* (< *parer* și *avalanche*, v. LITTRÉ), (neanalizabil) *parbriz* < fr. *pare-brise;*
— calcuri: *parafum* — fr. *parefumée*, *parascîntei* — fr. *pare-étincelles*, unde, după cum se vede, fr. *pare-* a fost redat prin rom. *para-*.

Vezi DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, s.v. *parer* < it. *parare*, ROBERT, s.v. 2. *pare-*. Pentru distincția dintre fr. *para-* „protecție contra" și *pare-* care are ca punct de plecare verbul fr. *parer*, vezi J. Marouzeau, *loc. cit.*

O poziție specială are formația *paravătrai*, care calchiază derivatul francez format cu prefixul sinonim, în această situație, *anti-*: *anti-ringard*.

Fr. *para-*, care pare să fi căpătat în franceză statut de prefix, și termenul de compunere fr. *pare-* s-au confundat în română datorită sinonimiei perfecte. (Dealtfel, se pare că chiar în franceză confuzia s-a putut produce în formații ca *paravalanche*.)

În formațiile în care prefixul are sensul de „protecție contra", analiza semantică se face și prin raportare la verbul *para* „a evita printr-o contralovitură o lovitură a adversarului".

Sursa grecească (directă sau indirectă, vezi *a.*) și cea franceză (vezi *b.*) a prefixului s-au confundat, de asemenea, în română datorită apropierii dintre unul din sensurile gr. *para-*, anume „opoziția", și sensul fr. *para-* și *pare-* „protecție contra". Datorită acestei situații, considerăm că *para-* de origine greacă și cel de origine franceză constituie o singură unitate, cu etimologie multiplă.

5. Temele formaţiilor cu *para-* sînt mai ales neologice latino-romanice *(paraacte, parabuclă, paracivilizaţie, paracristalin, paradirector, paradoctor, paraexamen, paraliteratură, paraordine, pararocă, parautohton* etc.) şi moştenite (sau formate din elemente moştenite : *paracăzător, paracunoscut, paraflacără, parafulger, parafum, paralege, paraleu, pararoşu, paraşedinţă, paratunet* etc.). Foarte rar sînt de origine slavă (veche sau modernă) : *paratrăsnet, parazăpadă.*

6. Productivitatea prefixului *para-* se demonstrează cu certitudine prin (semi)calcuri (vezi § 4) şi prin categoria deschisă constituită de formaţiile spontane, ocazionale de tipul *(şedinţe şi) paraşedinţe.* La acestea se adaugă, probabil, formaţii din terminologiile tehnice (în special medicală şi chimică), cu privire la care însă nu avem suficiente informaţii etimologice pentru a ne putea pronunţa.

Semnificative pentru productivitatea prefixului sînt şi următoarele fapte :

— derivatul *paravătrai* care calchiază un model francez format cu *anti-* (vezi mai sus, sub 4.) ;

— formaţia *paradentoză,* pentru *parodontoză (para-* + gr. *odous, odontos* „dinte" + *-oză),* cu *o* din tema cuvîntului înlocuit cu *a* pentru a apărea mai clar prefixul (+baza latino-romanică *dent-).*

7. Derivatele cu *para-* aparţin în număr mare limbii literare, cu preponderenţă terminologiilor tehnico-ştiinţifice din domeniile medical, chimic şi biologic.

Formaţiile cu valoare de „intensificare" de tipul *şedinţe şi paraşedinţe* apar în limbajul oamenilor instruiţi (vezi IORDAN, STIL. 205), iar cele de tipul *paraleu, pararoşu* sînt populare (chiar dacă apar şi la scriitorii culţi).

Surprinzătoare e apariţia formaţiei *paragraf,* termen prin excelenţă cult, cu un sens special, „motiv ornamental care se coase pe piept ar deasupra buzunarului", în vocabularul artei populare (Păcală, în DLR).

***PĂ- vezi PO-***
***PE- vezi PRE-***

## *PEN-*

RIZESCU, P. N. 14.

1. În DLR sînt înregistrate 3 derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *pen-.*

Formaţiile cu *pen-* sînt :

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv : *peninsulă, penumbră ;*

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv : *penultim.*

2. Valoarea lui *pen-* este a p r o x i m a r e a („aproape") :

a) în sens abstract calitativ : *peninsulă, penumbră ;*

b) în sens local, confundîndu-se cu anterioritatea : *penultim.*

3. *Pen-* este un prefix neologic, de origine latină, care a pătruns în limba română prin împrumuturi fie direct din latină, fie din limbile

romanice. Este posibil ca unul şi acelaşi cuvînt să fi pătruns pe mai multe căi:

*peninsulă* — lat. *paeninsula*, fr. *péninsule*,
*penultim* — lat. *paenultimus*, fr. *pénultième*.

*Penumbră* este un semicalc (adaptare) după fr. *pénombre*, it. *penombra*.

Un împrumut neanalizabil în limba română este *peneplenă* Geogr., Geol. „suprafaţă plană sau uşor ondulată" — fr. *pénéplaine*.

În latină *paene* avea valoare de prepoziţie şi, foarte rar, de prefix, cu sensul „aproape (de)" (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.). Prefixul n-a fost moştenit în limbile romanice. În limba română *paene* a fost moştenit numai cu funcţiunea prepoziţională: *pînă* < *paene* + *ad*.

Derivatele cu *pen-* au fost împrumutate la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor; cel mai vechi pare a fi *peninsulă* (a. 1766, la URSU, T.).

**4.** *Pen-* este un prefix neproductiv şi slab reprezentat în limba română.

Derivatele aparţin limbii literare.

## PER-

RIZESCU, P.N. 15–16.

**1.** În DLR sînt înregistrate 17 derivate analizabile cu prefixul *per-*. La acestea se adaugă 14 din alte izvoare:

*perabrodil* (DC), *peracid* (DC, LTR²), *perbenzoic* (DC, s.v. *per-*), *perborat* (DC, LTR²), *percarbonat* (şi: *percarbonic* LTR²), *percetonă* (DC), *perclorat* (DC, LTR²), *percromat* (şi: *percromic* DC), *perduren* (DC), *perfluoretan (ib.*, s.v. *per-)*, *perfosfaţi* (pl., DC), *perhidrofenantren* (DC, s.v. *per-*), *persare* (LTR²), *pervibrare* (şi: *pervibrator ib.*).

Formaţiile cu *per-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb: *perfora*, *permuta*, *pertracta*, (înv.) *percur(g)e*, (înv.) *perveni*;

II substantive, analizabile în raport cu:
— un substantiv: *peracid*, *percarbonat*, *perclorat*, (înv.) *perjur*, *peroraţie*, *peroxid*, *persare*, *persulfat*, *percent*, *pervibrator*;
— un adjectiv : *perplin* „canal plin cu apă la stăvilarul unui rîu";

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *perfoliat*, *perlingual*, *perlucid*, *peroral*.

Cuvîntul *pertracta* „a trata, a dezbate îndelung" (Maiorescu, în DLRC) a fost pînă nu demult analizabil în raport cu (înv.) *tracta* „a discuta" (Ghica, Negruzzi, în DLRC); de asemenea *perlucid* „foarte strălucitor" e analizabil în raport cu sensul (rar) al lui *lucid* „strălucitor" (cf. DA ms.).

Formaţii semianalizabile: *percepe*, cf. *concepe*; *perfect*, cf. *defect*; *perfuzie*, cf. *infuzie*; *perhidrol*, cf. *hidro-*; *permite*, cf. *emite*; *persifla*, cf. *siflant*; *persista*, cf. *insista*; *persorpţie* (LTR²), cf. *adsorpţie (ib.)*; *perspectivă*, cf. *retrospectivă*; *perturba*, cf. *conturba*; *perverti*, cf. *converti* etc.

**2.** Prefixul *per-* are următoarele valori:

1) străbaterea: *percurge*, *perveni*; indicator al valorii de „străbatere": *perfora*;

2) i n s t r u m e n t u l („pe"): *perlingual*, *peroral*;

3) i n t e n s i f i c a r e a: *perlucid*, *perplin*, *pertracta*, *pervibrator*.

În ultima valoare se încadrează şi sensul special pe care îl are în termenii din domeniul chimiei, unde indică cantitatea m a i m a r e decît cea obişnuită a unui element dintr-un compus: *peroxid*, *percarbonat*, *perclorat*, *permanganat*, *persulfat*.

*Peracid* este un acid al cărui nume începe cu *per-* (vezi ROBERT), iar *persare* sarea unui peracid (LTR²).

Valoarea prefixului e neclară în *perfoliat*.

**3.** *Per-* este un prefix neologic de origine latină, dublet al prefixului moştenit *pre-* (lat. *per*). El a pătruns în limba română prin împrumuturi fie direct din latină, fie din limbile romanice, în special din franceză. Uneori derivatul a venit pe mai multe căi:

(analizabile) *perfora* — fr. *perforer*, lat. *perforare*,
*perjur* — lat. *periurus*, *periurium*,
*perlucid* — lat. *perlucidus*,
*permuta* — lat. *permutare*, fr. *permuter*,
*perveni* — lat. *pervenire*;
(semianalizabile) *perfect* — lat. *perfectus*, it. *perfetto*,
*persifla* — fr. *persifler*,
*persista* — fr. *persister*,
*perspectivă* — fr. *perspective*;
(neanalizabile) *persecuta* — fr. *persécuter*.

Pe teren românesc s-a format semicalcul *percurge* după lat. *percurrere*. *Persare* este, probabil, tot semicalc. Un împrumut din germană este *perlingual* (germ. *perlingual*), după care s-a format în română *peroral* (DLR). Din germ. *Perzent*, magh. *percent* s-a împrumutat reg. *perţent* „procent", care are varianta românizată *percent*.

1. În legătură cu valorile prefixului lat. *per-*, vezi *PRE-*, p. 195. În franceză, *per-* este un prefix savant împrumutat din latină, dublet al prefixului moştenit *par-*.
2. În limba română uneori s-a împrumutat pentru aceeaşi noţiune atît formaţia latină cu *per-*, cît şi cea franceză cu *par-*: vezi, în secolul trecut, *perjur/parjur*, *perveni/parveni* şi semicalcul *percurge/parcurge*. Cele două verbe s-au fixat în forma cu *par-*. *Perjur* şi *parjur* au fost înlocuite cu *sperjur*.

Derivatele cu *per-* au pătruns în limba română spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales pe la mijlocul secolului următor: (neanalizabil) *perfect* (pe la a. 1790, la URSU, T.); (semianalizabil) *perturbaţie* (a. 1852, la URSU, T.).

**4.** Temele la care se ataşează prefixul sînt latine moştenite, dar mai ales romanice:

moştenite din latină: *percurge*, *permuta*, *persare*, *perveni*;
romanice: *peracid*, *perfora*, *peroral*, *pervibrator*.

Prefixul e foarte slab productiv, apărînd de obicei în împrumuturi (cf. totuşi *peroral* şi semicalcurile *percurge*, *persare*).

**5.** Derivatele cu *per-* se întîlnesc numai în stilul ştiinţific, fiind frecvente în chimie; o răspîndire mai largă are *perfora*. Unele derivate sînt ieşite din uz (*percurge*, *perjur*, *perveni*) sau cu circulaţie regională (*perţent*).

Rizescu, p. n. 15; Luiza Seche, *Prefixul peri-*, în smfc vi 11 — 33.

1. Prefixul *peri-* este omonim cu segmentul *peri-* < rus. *nepe-*, existent numai în cuvinte semianalizabile ca: *peripiscă* „corespondență" (< rus. *nepenucка*), *perivodi* „a numi" (< rus. *nepeводить*).

2. În derivate, prefixul are un accent secundar pe prima silabă (*pèripneumonie*); în cazuri rare, accentul (principal) apare pe a doua silabă în unele cuvinte neanalizabile (*perífan*, *perílipsis*) sau în forme învechite ale unor cuvinte (*perímetros* la Ursu, t.).

Cuvîntul *perimetru* a fost înregistrat izolat și cu unele variante alterate ale prefixului: *pere-* (*peremetru* ms. de pe la 1840, în dlr) și *peli-* (*pelimetru* gl. olt.).

3. În dlr sînt înregistrate 26 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 97 de derivate din alte izvoare:

*periadenită* (smfc vi), *periamigdalian* (*ib.*), *perianal* (*ib.*), *periangiocolită* Med. (*ib.*), *periapendicită* (*ib.*), *periapendicular* Med. (*ib.*), *periapical* Med. (*ib.*), *periareolar* Med. (*ib.*), *periarticular* (*ib.*), *periastru* Astron. (*ib.*), *periaxial* Anat. (*ib.*), *periblastulă* Biol. (*ib.*), *peribranhial* (*ib.*), *peribronhial* (*ib.*), *peribronșită* (*ib.*), *pericecal* Anat. (*ib.*), *pericefalic* Anat. (*ib.*), *pericelular* (*ib.*), *pericentru* Mat. (*ib.*), *pericerebral* (*ib.*), *perichistectomie* Med. (*ib.*), *pericicloidă* Mat. (*ib.*), *pericil* Bot. (*ib.*), *pericistită* (*ib.*), *periclinal* Geol. (*ib.*), *pericolecistită* (*ib.*), *pericolită* (*ib.*), *pericord* (*ib.*), *pericorneal* Anat. (*ib.*), *pericoroidal* Anat. (*ib.*), *pericoronarită* Med. (*ib.*), *perideferentită* Med. (*ib.*), *periduodenită* Med. (*ib.*), *periecuatorial* (*ib.*), *perielectrotonus* Med. (*ib.*), *periencefalită* (*ib.*), *perienterită* (*ib.*), *periesofagită* (*ib.*), *perifaringian* (*ib.*), *perifascicular* (*ib.*), *periflebită* (*ib.*), *perifoliculită* Med. (*ib.*), *perifrenită* Med. „inflamație a regiunii din jurul nervului frenic" (*ib.*), *perigalaxie* Astron. „poziție corespunzătoare celei mai mici distanțe de galaxia noastră" (*ib.*), *periganglionar* (*ib.*), *perigastrită* (*ib.*), *perigenital* (*ib.*), *periglandular* (*ib.*), *periglotic* (*ib.*), *perihepatită* (*ib.*), *periintestinal* (*ib.*), *perijupiter* Astron. (*ib.*), *perilaringită* (*ib.*), *perilenticular* Anat. (*ib.*), *perilobular* (*ib.*), *perilunar* (*ib.*), *perimaritim* (*ib.*), *perimeningită* (*ib.*), *perimuntos* (*ib.*), *perinatal* „care se referă la circumstanțele care au loc în jurul unei nașteri" (*ib.*), *perinefritic*, (*ib.*), *perineural* (*ib.*), *perinuclear* (*ib.*), *perinerv* (*ib.*), *periocular* (*ib.*), *perioftalmic* (*ib.*), *perioptic* (*ib.*), *perioral* (*ib.*), *periorbital* (*ib.*), *periovarian* (*ib.*), *periovular* (*ib.*), *peripancreatită* (*ib.*), *periparazitism* (*ib.*), *peripetal* Bot. (*ib.*), *peripiloric* (*ib.*), *peripleurită* (*ib.*), *peripolar* (*ib.*), *periporită* Med. „inflamație în jurul glandelor sudorifere" (*ib.*), *periprostatită* (*ib.*), *perirectită* (*ib.*), *perirenal* (*ib.*), *perisaturn* Astron. (*ib.*), *periselenar* (*ib.*), *perisigmoidită* Med. (*ib.*), *perisinovial* (*ib.*), *perișcolar* (*activitate perișcolară*) (*ib.*), *peritiroidită* (*ib.*), *peritoracic* (*ib.*), *peritraheită* (*ib.*), *peritropical* (*ib.*), *periuranus* Astron. (*ib.*), *periurban(ă)* (*centură*) (Contemporanul 1968, nr. 32, p. 9/7), *periureterită* (smfc. vi), *periuvular* (*ib.*), *perivaginal* (*ib.*), *periviscerită* (*ib.*), *perizonă* (*ib.*).

Derivatele cu prefixul *peri-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu:

— un substantiv: *periadenită*, *periarterită*, *perifrază*, *perilimfă*, *perimetru*, *peripneumonie*, *perisferă*, *peritiroidită*, *perizonă* etc.;

— (formație parasintetică): *periporită*;

— un adjectiv (formații parasintetice): *perideferentită*, *perifrenită*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *peribronhial*, *perifaringian*, *periglaciar*, *periovarian*, *periterestru* etc.;

— un substantiv (formații parasintetice): *pericentric*, *periunghial*.

Numărul substantivelor e mai mare decît cel al adjectivelor, reprezentînd aproximativ 60% din totalul derivatelor analizabile.

Nu am luat în considerație un derivat ca *peristil*, pentru care nu putem stabili o legătură semantică în limba română între prefix și temă.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *periandric* (smfc vi), cf. *andro-*; *pericard*, cf. *endocard*; *pericarp*, cf. *epicarp*; *periclinal* Geol. (ltr[2]), cf.

*sinclinal; perigeu*, cf. *apogeu; periheliu*, cf. *helio-; periost*, cf. *osteo-; periscop*, cf. *diascop; perisperm* Bot. (LTR²), cf. *endosperm; peristom* (SMFC VI), cf. *stomato-; peritomie* (SMFC VI), cf. *anatomie* etc.

4. *Peri-* are valorile:

1) „în jurul, împrejurul":

a) local (cele mai multe): *pericard, pericarpatic, pericentric, periglaciar, perilună, periterestru;*

b) temporal: *perinatal.*

Apropiat de acest sens este şi sensul „aproape de" (= distanţă mică) din unii termeni de astronomie ca: *perijupiter* „punctul cel mai apropiat de Jupiter la care se află un satelit al său pe orbită", *perisaturn, periuranus* etc.

1. De la valoarea de „în jurul, împrejurul, din toate părţile" se poate ajunge la cea de referire („despre"): vezi *perigrafie* „raport; descriere", ca şi la cea de intensificare din *perifrază* şi din unele derivate semianalizabile ca *periplegie* „paralizie totală", *periegeză* „călătorie lungă". 2. Analiza semantică din mai multe formaţii adjectivale de mai sus impune o altă analiză formală decît cea adoptată sub 3 II, şi anume interpretarea lor drept formaţii parasintetice. Astfel sensul lui *peri-* din adjectivul *pericarpatic* „situat în jurul munţilor Carpaţi" trebuie pus în legătură cu substantivul *(munţii) Carpaţi* şi nu cu adjectivul *carpatic.*

2) „deasupra; în afara": *periciclu, pericraniu, periderm, periost* etc.;

Această valoare se confundă uneori cu cea de sub 1.

3) „în intervalul dintre": *perisistolă.*

În unele exemple, ca *peripneumonie*, valoarea e neclară sau egală cu baza.

5. *Peri-* este un prefix neologic de origine grecească (< περί), care a pătruns în româneşte prin împrumuturi din limba de origine şi, în special, din limbile romanice (cu precădere din franceză); împrumuturile din alte limbi sînt rare:

(analizabile) *pericraniu* — ngr. περικράνιον
*periderm* — fr. *périderme*
*perilimfă* — fr. *périlymphe*
(semianalizabile) *pericard* — fr. *péricarde*
*pericarp* — fr. *péricarp*

Variantele învechite în *-iu, -io(n)* ale unor substantive terminate azi în consoană sînt împrumuturi din latină, respectiv greacă: *pericardio, pericardion, pericardiu*, cf. lat. *pericardium*, ngr. περικάρδιον; *pericarpiu* — lat. *pericarpium.*

(neanalizabile) *perierghie* — gr. περιεργία
*peripiisi* — gr. περιποιῶ (aorist περιποίησα).

Cuvîntul *periplizon* din expr. *a lua în periplizon* „a-şi bate joc de cineva" este un derivat neanalizabil de la gr. περιπλαίζω, cu acelaşi sens (vezi A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), 108).

Uneori e greu de precizat din ce limbă provine derivatul:

*perifrază* — it. *perifrasi*, fr. *périphrase*, germ. *Periphrase* (rus. *перифраза*);

*peripneumonie* (mai vechi *peripleumonie)* — fr. *péripneumonie*, ngr. περιπνευμονία, lat. *peripneumonia.*

În greacă, περί- ca prefix are valorile „în jurul" (περιβαίνω), „deasupra" (περιγίγνομαι) (BAILLY, s.v.). În franceză, *péri-* are valoarea „în jurul" (ROBERT, s.v.); probabil şi valoarea „în intervalul dintre", nerelevată în lucrările de specialitate.

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri (adaptări) ca: *perijupiter* — fr. *périjove, perişcolar* (cf. fr. *periscolaire), perimuntos* (cf. *perimontan), periunghial (inflamaţie~ă)* (cf. *perionixis* — fr. *périonyxis*,

it. *perionissi)*. Cu sau fără model străin s-au format pe teren românesc şi derivate ca: *periterestru*, (poate şi) *pericarpatic*.

Rare derivate cu *peri-* au pătruns în limba română în secolul al XVIII-lea: (analizabile) *perigrafie* (Cantemir, la GÁLDI, M. 225), *pericranion* (ms. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, la URSU, T.), *peripleumonie* (a. 1785, la GÁLDI, M. 226); (semianalizabile) *pericardio* (a. 1790, la URSU, T.).

La începutul secolului al XIX-lea apar, pe cale savantă, prin traducerea unor lucrări ştiinţifice din greceşte, din limbi romanice sau chiar din alte limbi, ca de exemplu maghiara, derivate ca: (analizabile) *peripneumonie* (a. 1816, la URSU, T.), *perimetru* (a. 1820, la URSU, T.), *pericraniu* (a. 1849, la URSU, T.).

**6.** Majoritatea derivatelor cu prefixul *peri-* au teme neologice. Există puţine derivate cu teme latine moştenite: *perilună*, *perimunte*, *periunghie*.

**7.** *Peri-* este folosit în terminologia ştiinţifică. Derivatele aparţin mai cu seamă medicinei, dar şi ştiinţelor naturii, astronomiei.

## *PO- (P-, PĂ-, PA-)*

AUERBACH, V. 243; IORDAN, STIL. 206; GRAUR, E. 24–27; ROSETTI, ILR 206; AVRAM, C. 5–10.

**1.** Prefixul *po-* are variantele *p-* (în combinaţie cu teme cu *o* iniţial): *popri; pă-: păhui, păstrungă*$_2$ (şi *postrungă*$_1$*); pa-: paroi, paroşu, paucenie* (şi *păucenie, poucenie)*.

**2.** În DM sînt înregistrate 11 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 11 derivate din alte izvoare:

*parói* (şi *paroi* ,,a roi a doua oară în aceeaşi vară") ,,roiul ieşit dintr-un roi care a roit şi el în aceeaşi vară" (DLR), *păhui* ,,aiurit, zăpăcit, zănatic"; ,,năuc, prost" (DLR), *pohiriş* (*ţigan hiriş— pohiriş)* ,,get-beget" (SCRIBAN), *ponegru* ,,foarte negru" (DLR ms.), *poroboti* ,,a da buzna, a se îngrămădi"; ,,a se apuca de ceva cu înverşunare" (DLR ms.), *paroşu* ,,foarte roşu" (DLR ms.; TDRG S.V.; BPH VII–VIII (1940–1941), 116), *posluji* (şi: *poslujnic*) (DLR ms.), *postrungă*$_1$ ,,strungăreaţă" (DLR ms.), *potopi* ,,a distruge" (DLR ms.), *poucenie* ,,învăţătură" (*ib.*), *pozmoc* ,,smoc de păr" (DLR ms.).

Derivatele cu prefixul *po-* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *pocăi*, *pogodi*, *popri*, *poroboti*, *posluji*, *potopi*;

— un verb sau (formaţie parasintetică) un adjectiv: *ponegri*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv (uneori provenit de la un participiu): *păhui* (cf. *hui*, vezi şi *TĂ-* p. 245; semianalizabil faţă de *căhui*, *tăhui)*, *pogîrjit* (cf. *ogîrjit;* semianalizabil faţă de *gîrjob)*, *pohiriş* (cf. *hiriş* ,,autentic"), *poleit* (cf. *leit*), *ponegru*, *poroşu*;

III s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *pociumb* (şi *pociump)* ,,ţăruş, par, prăjină" (cf. *ciump* ,,căpătîi rămas dintr-o creangă"), *pofală* ,,pompă, fast", *pohoţ* ,,persoană ticăloasă", *pojar* 1⁰ ,,boală"; 2⁰ (înv.) ,,incendiu", *poslujnic*, *postrungă*, *poveste*, *pozmoc*.

*Poleit*, *potopit* şi *poveste* sînt legate semantic, pe teren românesc, de bazele lor numai în expresiile *leit-poleit*, *topit-potopit*, *veste-poveste*, vezi p. 187.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *pocîlti* „a flămînzi, a slăbi din cauza unei alimentații insuficiente" (DLR ms.), cf. *cohîlti* „a fi prăpădit trupește"; *pohrib* (DLR ms.), cf. *cohrib* (vezi și p. 66); *poticni*, cf. *zăticni*.

3. *Po-* are valoarea de i n t e n s i f i c a r e a însușirii unui adjectiv sau a acțiunii unui verb (de obicei în corelație cu cuvîntul de bază): *ponegru* (*Mă-ntîlnii cu un om* ***ponegru***. L. COSTIN, GR. BĂN. s.v.), *poroșu* (*Ho! vacă roșă* ***poroșă*** Marian, în DLR ms.), *(leit) poleit* „întocmai, la fel, aidoma" (*Copil* ***leit-poleit*** *cu părinții lui*. TDRG, s.v.); *(a înnegri și)* ***ponegri*** *(pe cineva)* IORDAN, STIL. 206, *potopi* (*Seceta a topit și* ***potopit*** *recolta*. IORDAN, STIL. 206).

În cazul derivatului *paroi*, se pare că prefixul exprimă r e p e t a r e a.

În unele formații, valoarea de intensificare a prefixului e mai puțin clară, derivatul avînd o valoare apropiată de cea a bazei: *pocăi*, *pohoț*, *pojar*, *popri*, *poroboti*, *posluji*, *poucenie*.

În legătură cu *poveste* din expr. *a-i merge, a i se duce (cuiva) vestea și* ***povestea*** „a deveni renumit printr-un fapt sau o pățanie" acad. Iorgu Iordan remarcă următoarele: „Cu alte cuvinte, *poveste* pare a avea în formula noastră un înțeles diferit de cel obișnuit: *veste* ar fi o singură știre, *poveste* (= *po-* + *veste*) ar arăta știri mai multe, așadar o întărire a noțiunii precedente. Intervine, cu siguranță, și un joc de cuvinte, în cazul cînd *poveste* își păstrează sensul originar („știre mincinoasă, inventată") atît de deosebit de al lui *veste*" (STIL. 206).

4. *Po-* este un prefix împrumutat din slavă (по-), care a pătruns în limba română prin derivate analizabile ca: *pocăi* < v.sl. покаꙗти сѧ, *polei* < v.sl. полиꙗти, *popri* < v. sl. попрѣти, *potopi* < v.sl. потопити, *poveste* < v. sl. повѣсть.

1. În vechea slavă по- era un prefix productiv, cu valoare de întărire, de creștere sau de diminuare a unei însușiri, a unei acțiuni, ca, de exemplu, побогатъ „mai bogat". În cazul multor derivate, sensul prefixului e neclar: побрати „a lupta pentru", помошти „a ajuta" (VAILLANT, v. s. 339; vezi și Fr. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, vol. II, Viena, 1875, p. 359). Prefixul a fost moștenit în limbile slave moderne. În bulgară, de exemplu, по- are valorile: *a.* „o acțiune care se face în sus, deasupra" (*положа*), *b.* „o acțiune care se face pentru scurtă vreme" (*почакам* „aștept puțin timp") etc. Cu ajutorul lui по- se exprimă gradul comparativ: *по-добър, по-широка* (L. Andreičin, M. Ivanov, K. Popov, *Съвременен български език*, în „Учебник за I Курс на учителските институти, част I, Sofia, 1956, p. 246, част II, Sofia, 1957, p. 10).
2. În legătură cu ipoteza originii dacice a prefixului, în ILR II 364 se menționează: „*po- (pă-)* în cuvinte ca *postrungă* < *strungă, pociump* < *ciump* a fost considerat autohton de G. Reichenkron". În continuare se arată că *po-* „apare însă și în numeroase împrumuturi slave" (vezi și C. Poghirc, LR XVI (1967), nr. 5, p. 421).

Pe teren românesc s-au format derivate ca: *ponegru*, *poroșu*, (probabil) *poroboti*, *pozmoc*. În ce privește derivatul *ponegri*, este posibil ca acesta să fie semicalc după v. sl. почрьнати, dar nu poate fi exclusă nici posibilitatea de a se fi format independent de cuvîntul slav corespunzător.

*Poslujnic* și *posluji* sînt variante lexicale ale lui *poslușnic* și *poslușí* (v. sl. послоушникъ, послоушити), apropiate de *sluji* prin etimologie populară.

1. În legătură cu *Bobotează*, considerat, în genere, că provine de la *apă-botează* (DA, CADE, SCRIBAN), s-a emis, printre altele, și ipoteza, greu de admis, că ar fi format cu prefixul *po-*: *po-* + *botează* (SCRIBAN).
2. După DLR, *paroșu* ar proveni din *pa[ra]-*[1] + *roșu*, deși *pa-* poate fi varianta prefixului *po-* (cf. *poroșu*).

Cele mai vechi derivate cu prefixul *po-* se găsesc atestate în texte din secolele al XVI-lea — al XVII-lea: *pocăi* (*Codicele Voronețean*, în DLR ms.), *poticni* (Dosoftei, în DLR ms.) etc.

5. Temele derivatelor sînt de origine:
— latină: *ponegru*, *poroșu* etc.;

— comună cu albaneza: *postrungă;*
— slavă: *pojar, pofală, popri, poroboti, posluşi, poticni, potopi, poveste* etc.

Cele mai frecvente teme sînt de origine slavă. Prefixul *po-* a fost puţin productiv în trecut; azi e neproductiv.

**6.** Cîteva derivate, ca *pocăi, ponegri, popri* aparţin limbii literare. Cele mai multe formaţii sînt regionale: *pogîrjit, pohoţ, ponegru, poroboti, postrungă, pozmoc* etc.

Unele derivate sînt învechite: *pofală, poslujnic, poucenie* etc. sau au sensuri învechite: *pojar* („incendiu").

Folosirea derivatelor *poleit, potopi, poveste* în formule care le alătură cuvintelor de bază este caracteristică pentru vorbirea populară şi familiară.

## *POD- (POT-)*

**1.** Prefixul *pod-* are următoarele variante:

— varianta fonetică obligatorie *pot-*, în derivate de la un cuvînt cu iniţială surdă. Această pronunţare transpare uneori în scris: *potpolcovnic*; mai adesea însă scrisul menţine unitatea prefixului, notînd în orice context fonetic varianta fundamentală consacrată de uzul literar: *podpolcovnic, podparuşnic* etc.;

— varianta fonetică facultativă *pot-* (în variaţie liberă cu *pod-*), în derivate cu iniţială nazală: *pot-/podmol, pot-/podnog*. Grafiile *pot-* şi *pod-* în acest context nu sînt relevante pentru pronunţările respective: fiecare din ele poate reda în aceeaşi măsură atît pronunţarea cu *-t-*, cît şi pronunţarea cu *-d-*.

În formaţii neanalizabile se întîlneşte şi varianta etimologică *pad-pat-* (pentru variaţia finalei consonantice, vezi mai sus): *pad-/patnoşcă*.

1. Varianta *potcomor* (variantă, la Ureche, a lui *podcomor*) este considerată în DLR „suspectă, probabil greşeală de tipar".
2. *Patnoşcă* este tratat în DLR (în interiorul aceluiaşi volum) ca variantă a lui *padnóşcă* şi ca articol separat, pe baza aceluiaşi material ilustrativ, cu acelaşi sens şi aceeaşi etimologie şi cu o singură diferenţă: în cazul celui de al doilea, accentul e considerat necunoscut.

**2.** În DM este înregistrat un derivat analizabil cu prefixul *pod-*. *(podmol)*, la care se adaugă 5 din DLR.

Derivatele cu *pod-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *poddiacon, podmol* cf. *mol*, variantă regională a lui *mîl, podparucic* cf. *parucic*, variantă a lui *porucic, podpolcovnic, podporuşnic;*

Formaţia neanalizabilă *podvadă* „corvoadă" este analizabilă în varianta *podhod* (care apare cu sensul „încărcătură transportată..." la Sevastos, în DLR) prin raportare la *hod* „mers".

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *podvolnic*.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: (substantive) *podcomor* „şambelan" cf. *comornic* „cămăraş", *podpiscă* „semnătură" cf. *zapiscă* „adeverinţă"; (1 verb) *podpri* „a opri" cf. *opri*.

1. Eventual şi *podlînc* (probabil) „cobur" (cu etimologia nerezolvată, vezi DLR s.v.) cf. *oblînc*. Notăm că *podlînc* este tratat în acelaşi dicţionar (tomul privitor la litera O), pe baza aceluiaşi material ilustrativ, încă o dată, ca variantă a cuvîntului *oblînc* (s.v.).
2. *Podladă* „mobilă ţărănească folosită ca laviţă şi ca ladă pentru haine etc." nu e o formaţie cu prefixul *pod-*, ci, se pare, un corespondent al magh. *padláda*, compus (în limba de origine) din *pad* „laiţă" şi *láda* „ladă" (vezi LR x, 1961, nr. 2, p. 125).

3. Valoarea prefixului *pod-* este inferioritatea abstractă (subordonarea): *poddiacon*, *podparucic* „sublocotenent", *podpolcovnic* „locotenent-colonel".

Derivatele *podvolnic* „liber" și *podmol* „aluviune, mîl" sînt identice cu bazele lor din punct de vedere semantic.

În formația *podmol* cu celelalte sensuri ale ei, „mal înalt...; prispă (de pămînt); vatră; firidă", valoarea prefixului nu este clară.

4. Prefixul *pod-* reprezintă prefixul slav подъ-.

Vezi Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, vol. al II-lea, *Stammbildungslehre*, Viena, 1875, p. 409—410, unde prefixul slav *podъ-* este înregistrat cu sensul „sub" spațial și temporal și cu sens diminutival.

În română a fost împrumutat prin formații din vechea slavă și mai ales din limbile slave moderne, ca:

— analizabile și semianalizabile: *poddiacon* < v.sl. подъдиаконъ, *podpri* < v.sl. подъпрѣть; *podmol* < bg. *подмол*; *podpiscă* < rus. *подписка*, *podporucic* < rus. *подпоручик*, *podpolcovnic* < rus., ucr. *подполковник*; *podcomor* < pol. *podkomorzy* (v. și rus. *подкоморий*, împrumutat din polonă, cf. Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1953—1958), *podporușnic* < pol. *podporucznik*;

Referirea la magh. *padmaly*, făcută în DLR în alineatul privitor la etimologia lui *podmol*, nu se justifică deoarece cuvîntul maghiar menționat nu corespunde din punct de vedere semantic (v. TAMÁS, E., s.v.).

— neanalizabile: *podnojie* „scăunel pentru picioare" < v. sl. подъножие; *podhorniță* „policioară"<ucr. *подгорница*; *podnog* „pedală la războiul de țesut..."< bg. *подногa*; *podscarb* „titlu în ierarhia nobiliară poloneză" < pol. *podskarbi*.

O poziție aparte ocupă formația *podvolnic*, care pare a fi împrumutată din rusă (*повольный*, DLR s.v.) și modificată în română prin substituirea prefixului originar (*по-*) cu prefixul *pod-*. Această substituție operată în interiorul limbii române ar atesta faptul că, fără a fi fost propriu-zis productiv, *pod-* a fost simțit ca element derivativ al limbii române.

În eventualitatea verificării ipotezei formulate mai sus, *povolnic* „cal care umblă liber" (LEX. REG. I 55) ar putea fi interpretat ca un reflex direct (fără substituție de prefix) al rus. *повольный* „liber".

Unele formații împrumutate din rusă prezintă și o variantă care redă pronunțarea din limba de origine a vocalei prefixului: *pad-* (*padnoșcă* < rus. *подножка*). Aceeași variantă apărînd uneori la formații împrumutate din bulgară atestă, probabil, o etimologie multiplă a cuvîntului respectiv (adaosul sursei ruse): *patnog*, variantă la *podnog* < bg. *подногa*.

În secolul al XVI-lea sînt atestate, sporadic, numai formații neanalizabile: *podnojie* (*Codicele Voronețean*, în DLR). În secolele următoare atestările sînt relativ mai frecvente și reprezintă formații analizabile și semianalizabile: *poddiacon* (*Pravila de la Govora*, în DLR), *podcomor* (Ureche, în DLR), *podporușnic* (N. Costin, în DLR), *podpri* (Dosoftei, în DLR). În perioada care cuprinde sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea se remarcă apariția cîtorva rusisme cu existență efemeră aparținînd stilului administrativ: *podpolcovnic* (GCR 1782, în DLR), *podpiscă* („Curierul românesc" 1830, în DLR), *podparucic* („Telegraful" 1854, în DLR).

5. Prefixul *pod-* nu este productiv în limba română (apare exclusiv în formații împrumutate). Vezi totuși § 4.

6. Cu foarte puţine excepţii de formaţii populare sau regionale (*podmol*, *podvolnic*), derivatele cu *pod-* sînt literare şi chiar livreşti, aparţinînd vechiului stil administrativ şi mai ales al ierarhiei administrative (*podpiscă*; *podparucic*, *podpolcovnic*, *podporuşnic*) şi stilului bisericesc, inclusiv ierarhiei bisericeşti (*podnojie*, *poddiacon*).

Formaţiile literare cu *pod-* sînt ieşite din uz.

Derivatul *poddiacon*, singurul cu bază care continuă să aibă circulaţie în limba contemporană, este concurat şi înlocuit de *ipodiacon* (GCR 1743, în DLR), respectiv, *subdiacon* (atestat în limba contemporană la G. Călinescu, în DLR).

## POI-

1. *Poi-* este un prefix accentuat.

2. În DM este înregistrat 1 derivat analizabil (*poimîine)*, la care se adaugă 1 : *poimarţi* (Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în „Buletin ştiinţific", Academia R.S.R., Secţiunea de ştiinţă a limbii, literatură şi artă", an. I, 1949, nr. 2, p. 142) „nicio lată".

Ambele derivate sînt adverbe, analizabile în raport cu :

— un adverb : *poimîine;*

— un substantiv (cu valoare adverbială) : *poimarţi.*

3. Prefixul are valoarea de posterioritate în timp („după, ulterior").

4. *Poi-* este un prefix moştenit din lat. *post-*, printr-o singură formaţie : *poimîine* < *postmane.*

1. Lat. *post(-)*, *pos(-)* a fost moştenit în limba română ca adverb şi ca prefix; ca prepoziţie este reprezentat numai în compusul *de post* > *după* (cf. şi compusul adverbial *ad post* > *apoi)*. Urmaşul adverbial al lat. *pos(t)* este considerat de unii cercetători *păi* sau *poi*.
În CADE este înregistrat adv. *poi* < lat. *post*, în cuvîntul *poimîine*; SCRIBAN îl menţionează cu etimologia *pos*, socotindu-l forma literară a lui *păi* (ultima însă frecventă în limbajul popular şi familiar).
La CIORANESCU este înregistrat adv. *păi*, cu varianta *poi* < lat. *post*. După DA, TDRG, CADE, DLR, DM, adv. *păi* provine de la *apăi* (< *apoi)*.
2. Pentru prefixul lat. *post-*, vezi p. 191. Vezi şi MEYER-LÜBKE, G. II 618, REW 6684, 6685, 6686, unde se arată că prefixul lat. *post-* a fost moştenit în unele limbi romanice prin derivate ca : *postcinium*, *postcras*, *post(de)mane*.
3. *Poimîine* este socotit de FC I (p. XI, 26, 222) că ar fi un compus semianalizabil, ceea ce e greu de admis, deoarece sensul cuvîntului nu poate fi explicat prin sensul a două adverbe. Unele dicţionare (REW, CDDE, CADE, DM) socotesc adv. *poimîine* moştenit din latină (*post* + *mane)*; altele (ŞĂINEANU, SCRIBAN) îl consideră format pe teren românesc (la TDRG se trimite pentru etimologie la adv. *apoi)*.

Pe teren românesc s-a format derivatul *poimarţi.*

După Al. Graur, *loc. cit.*, el ar fi rezultatul unei contaminări (*poimîine* + *marţi)*.

5. Temele derivatelor sînt moştenite din latină.

6. Prefixul este foarte slab productiv.

## POST-

IORDAN, LRA 206; RIZESCU, P. N. 16.

1. În DM sînt înregistrate 9 derivate analizabile, la care se adaugă 26 de derivate din alte izvoare :

*postabdomen* (MDE), *postaprindere (ib.)*, *postaxial* (D. MED.), *postcalculaţie* (DER), *postcapilar* (D. MED.), *postcardinal (ib.)*, *postcavă (ib.)*, *postcenuşărire* Chim. (LTR[2]), *postclimacteriu*

(D. MED.), postefect Fiz. (LTR[2]), postgeneral (SCÎNTEIA, nr. 7605 (1968), 3/2), postglaciar (DN[2], LTR[2]), postglosatori pl. (MDE), postimagine (D.MED.), postimpresionist (IORDAN, LRA 206), postliceal (R.L. nr. 8419 (1971) 5/6), postmaturație Agr. (LTR[2]), postmăcel (IORDAN, LRA 206), postmediu (SCÎNTEIA, nr. 7608 (1968), 4/1), postnodular (D. MED.), postpaleoslav (PUȘCARIU, L.R. I 296), postpoziție (DN[2]), postsincronizare Cinem. (LTR[2]), postșcolar (DN[2]), posttraumatic (CONTEMPORANUL nr. 748 (1961), 7/7, cf. LR XI, 1962, nr. 3, p. 390), postuniversitar (SCÎNTEIA, nr. 7703 (1968), 4/5).

Derivatele cu prefixul *post-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb: *postdata*, *postpune*;

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *postcalcul(ație)*, *postefect*, *postimpresionist*, *postfață*, *postmaturație*, *postmăcel*, *postpoziție*, *postsincronizare*; (parasintetic) *postcenușărire*;

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *postdiluvian*, *postgeneral*, *postglaciar*, *postliceal*, *postmediu*, *postnominal*, *postoperatoriu*, *postpalatal*, *postpaleoslav*, *postșcolar*, *posttonic*, *posttraumatic*, *postuniversitar*, *postverbal*.

Cele mai multe derivate cu *post-* sînt adjective și substantive.

Formații semianalizabile: *postbelic*, cf. *antebelic*; *postludiu* (DER, DN[2], MDE), cf. *preludiu*; *postmeridian*, cf. *antemeridian*.

2. Prefixul are valoarea de posterioritate („după"):

*a.* în spațiu: *postfață*, *postpune*, *posttonic*, *postpoziție* etc.; uneori e vorba de situarea nu după ceva, ci în partea posterioară (finală): *postabdomen*, *postpalatal*.

*b.* în timp („ulterior, în urmă"): *postbelic*, *postdata*, *postdiluvian*, *postoperatoriu*, *postsincronizare* etc.; uneori e vorba de caracterul tardiv al acțiunii denumite de bază: *postaprindere*.

În *postnominal* și *postverbal* valoarea inițială de posterioritate este interpretată mai curînd ca proveniență.

Numeroase derivate analizabile și semianalizabile cu prefixul *post* intră în opoziție cu derivate formate cu prefixele *ante-* și *pre-*; de exemplu: *postdata* — *antedata*, *postfață* — *prefață* (vezi și p. 48, 195).

3. *Post-* este un prefix neologic de origine latină, care a intrat în românește prin împrumuturi, în special, din franceză:

(analizabile) *postdata* — fr. *postdater*,
*postglaciar* — fr. *postglaciaire*,
*postpalatal* — fr. *postpalatal*;
(semianalizabile) *postmeridian* — fr. *postméridien*.

Rare sînt împrumuturile din latină: (neanalizabile) *postscenium* — lat. *postscenium*.

În latină, întrebuințarea lui *post-* ca prefix, provenit din prepoziția omonimă, era rară și de dată recentă. Lat. *post* prepoziție, adverb (opus lui *ante*) are sensurile: „după, în urmă; după aceea" (temporal și local) (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.; ILR I 104); în latina populară *post-* a dispărut lăsînd puține urme (cf. K. Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, herausgegeben und bearbeitet von Helmut Schmeck, München, 1954, p. 177, MEYER-LÜBKE, G. II 618). Cu aceleași valori din latină, prefixul *post-* a fost împrumutat și în franceză (cf. ROBERT, s.v.).

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri, ca, de exemplu: *postfață* — fr. *postface*, *postpune* — fr. *postposer* (sau adaptare a unui împrumut din latină: *postponere)*.

E greu de spus care derivate s-au format în românește fără model străin. Este posibil ca în această situație să fie unele cuvinte ca: *postcalculație*, *postgeneral*, *postmediu*, *postpaleoslav*, *posttraumatism* etc.

Derivatele *postnominal* și *postbelic*, socotite de DM și DN[2] ca formații românești fără model străin, apar și în alte limbi; primul în franceză: *postnominal* (cf. J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, s.v.), al doilea, în italiană: *postbellico* (rar folosit, *Dizionario enciclopedico Sansoni*, Firenze, 1954, s.v.).

Derivatele cu prefixul *post-* au fost împrumutate în limba română în a doua jumătate a secolului trecut (*postpune* POLIZU, *postmeridian* DDRF), dar mai ales la începutul secolului al XX-lea.

Cele mai multe teme sînt neologice de origine romanică; cele moștenite sînt rare (*postfață, postpune; postaprindere, postcenușărire, postmăcel*).

5. Prefixul e puțin productiv.

6. Derivatele cu *post-* aparțin stilurilor științific, publicistic și administrativ.

În stilul științific (domeniul filologic) se folosește și prepoziția latinească *post* la datări aproximative de tipul *post 1500*; vezi AVRAM, P. N. 248. Această prepoziție apare și în unele formule latinești ca *post-factum, post-mortem, post-partum, post-scriptum* (unele înregistrate de dicționarele românești ca substantive sau adverbe), care nu trebuie confundate cu derivatele cu prefixul *post-*.

***POT-* vezi *POD-***
***PRĂ-$_1$* vezi *PRE-***
***PRĂ-$_2$* vezi *PRO-$_1$***

## *PRE- (PRI-, PRĂ-$_1$, PE-), PREA-*

DHLR I 176, 248, 274; DRĂGANU, R. S. 60; AUERBACH, V. 245—248; IORDAN, LRA 195—196; I. Rizescu, *Prefixul pre- în limba română*, în SMFC I 5—17; OCHEȘANU, P. 32—36; E. Petrovici, *Prefixul slav meridional prě- în elementele slave ale limbii române*, în SCL XI (1960), nr. 3, p. 611—624; MIHĂILĂ, Î. 195; ROSETTI, ILR 306, 320, 572; Iorgu Iordan, *Roum. pre-*, în RRL XV (1970), nr. 5, p. 471—473; id., STIL. 206—207.

1. Prefixele *pre-* și *prea-* fac parte din aceeași serie, întrucît au valori apropiate (vezi p. 194) și sînt înrudite ca origine (vezi p. 195—197). De multe ori cele două prefixe sînt greu de delimitat între ele, unul putînd apărea în locul celuilalt, ca de exemplu: *preaeminent* și *preeminent, prespori* („a spori mai mult") — *preaspori*.

1. În vechile texte, *prea-* e notat прѣ- și, rar, пре-: прѣюшор și преюшор (*Cartea românească de învățătură*, 1646), прѣблестемать, dar препъкътось (*Pravila ritorului Lucaci*). Șovăiri în scrierea prefixului datorită probabil „alternanței grafice" *e/ě* se observă și în secolele următoare, ca de exemplu: *preajudecată* (*Arhiva românească*, 1830, în DLR ms. ) pentru *prejudecată*.
2. În legătură cu delimitarea derivatelor cu prefixul *pre-* de compusele cu prepoziția *pre*, respectiv adverbul *prea*, vezi p. 10—12 și FC I, p. VIII, 19.
Vezi și IORDAN, STIL. 206, unde se menționează: „*pre(a)* prefix cu două variante fonetice".

2. Prefixul *pre-* are variantele *pe-, pră-$_1$* și *pri-*.

Varianta *pe-* se găsește în derivatul *petrece* (mai vechi *pretrece*).

În *pefuga* „a goni, a fugări" (FC I 214) și *perinda* (DLR s.v.) avem a face cu verbe compuse parasintetice care au la bază prepoziția *pe*.

*Pră-$_1$* este exclusiv variantă fonetică regională; azi bănățeană: *prăsăra* ALR I 733/130, 35, *prăsuci* (pita) „frămînta" DR VII 86 (învechit și la Dosoftei: *prăființă* „prefacere", *prănaște* „renaște", cf. PUȘCHILĂ, D. 63, 68).

Uneori este destul de greu de delimitat varianta *pră-$_1$* de *pră-$_2$*, varianta lui *pro-$_1$*, mai ales în cazurile în care o formație cu *pră-* poate fi raportată la derivate sinonime de la o temă comună cu ambele prefixe ca, de exemplu: *prăsădi* „a sădi, a răsădi" față de *prosădi* și *presădi*.

*Pri-* este variantă fonetică regională (moldovenească) în exemple ca : *priface* C. Negruzzi, în DLR ms. ; varianta *pri-* apare însă și în limba literară în derivatele *priboli*, *prigoni*, *pritoci*, *priveghea*.

Unele derivate cu *pri-* din limba literară contemporană, ca *priveghea* (analizabil), *pricestui*, *primeni*, *pristăvi* (neanalizabile) au variante învechite cu *pre-* : *preveghea*, *precestui*, *premeni*, *prestăvi*.

E. Petrovici atrage atenția asupra derivatului neanalizabil *pristol*, care prezintă variantele: *prestol*, *prastol* (vezi și DLR ms., DM) și *preastol* (vezi și DLR ms.).

3. ***Pre-***. În DM sînt înregistrate 82 de derivate a n a l i z a b i l e cu *pre-*. La acestea se adaugă 104 derivate din alte izvoare :

*prăființă* (PUȘCHILĂ, D. 63), *prănaște* (id. *ib.* 68), *preabecedar* (SMFC I 15), *preadolescent* (DN[2]), *preaduna* ,,a aduna (din nou)'' (GL. OLT.), *prealarmă* (Iordan, *Roum. pre-*), *prealbe* (ROSETTI, L. D. 79, notat *pre albe*, cu prefixul despărțit de temă), *prealiaj* (LTR[2]), *preambalat* (Iordan, *lucr. cit.*), *preamplificator* (DER, LTR[2]), *preaprinde* (LTR[2]), *prebalnear* (Iordan, *lucr. cit.*), *prebiologic (ib.)*, *precalcul (ib.)*, *precampanie (ib.)*, *precartesian* (Iordan, *lucr. cit.)*, *precerne* (Iordan, STIL. 206), *prechema* ,,a chema (din nou)'' (GL. OLT), *preclasic* (Iordan, *Roum. pre-)*, *preclimacteriu* ,,fază anterioară c l i m a c t e r i u l u i'' (DN[2]), *precomandă* (Iordan, *lucr. cit.*), *precomă* (SCÎNTEIA, 1967, nr. 7525, p. 6/5), *precomisie* (Iordan, *lucr. cit.)*, *precompetițional (ib.)*, *precomprimat* (DER ; Iordan, *lucr. cit.* ; LTR[2]), *preconcentrare* (DER, LTR[2]), *precondiție* (Iordan, *lucr. cit.)*, *preconferință (ib.)*, *preconsolidare* Geol. (LTR[2]), *preconștient* (Iordan, *lucr. cit.)*, *precontractual* (DER, Iordan, *lucr. cit.)*, *precorectură* (DN[2]), *precritic* (Iordan, *lucr. cit.)*, *predacic (ib.)*, *predigestie* (DN[2]), *predisociație* Fiz. (LTR[2]), *preelectoral* (Iordan, *lucr. cit.)*, *preevidență (ib.)*, *prefierbe* ,,a fierbe (din nou)'' (GL. OLT.), *preființa* ,,a preface'' (CV 1949, nr. 4, p. 34), *prefilmic (literatură prefilmică)* (Iordan, *lucr. cit.)*, *prefiltru* (LTR[2]), *prefinal (ib.)*, *preforjare* (DN[2]), *preformism* Filoz. *(ib.)*, *preformui* (PUȘCHILĂ, D. 93), *prefrămînți* ,,a frămînți (din nou, bine de tot)'' (GL. OLT.), *prefrige* ,,a distila a doua oară'' (SMFC I 10), *pregalbine* (ROSETTI, L.D. 79, notat *pre galbine)*, *preglaciar* (LTR[2]), *pregeneric* (Iordan, *lucr. cit.)*, *pregrup* (LTR[2]), *preicteric* Med. (Iordan, *lucr. cit.)*, *preindustrializare* (LTR[2]), *preinfarct* (Iordan, *lucr. cit.)*, *preîncolțire* (LTR[2]), *preînfunda* ,,a înfunda (din nou)'' (GL. OLT.), *preînregistrare* (LTR[2]), *prejunghia* (Marian, în DLR ms. ; ROSETTI, L. D. 79), *premagnetizare* (LTR[2]), *prematrimonial* (Iordan, *lucr. cit.)*, *premiedza* ,,a înjumătăți'' (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 67), *premîna* ,,a mîna (din nou)'' (GL. OLT.), *premodern* (Iordan, *lucr. cit.)*, *premodulare* Telecom. (LTR[2]), *prenatal* (DN[2]), *preolimpic* (SCÎNTEIA, 1967, nr. 7497, p. 5/6 ; 1967, nr. 7502, p. 5/4), *preom* (Iordan, *lucr. cit.)*, *preorășenesc* (DER ; LR XI, 1962, nr. 4, p. 397), *prepașoptist* (Iordan, *lucr. cit.)*, *prepotent* (DN[2]), *prepotrivire* Poligr. (LTR[2]), *prepractică* (Iordan, *lucr. cit.)*, *prepuberal (ib.)*, *prerafaelism* (DN[2]), *prerăsuna* ,,a răsuna (cu ecou?)'' (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 527), *prerăzboi* (Iordan, *lucr. cit.*), *prereflexiv (ib.)*, *prerenaștere (ib.)*, *prerupe* ,,a trage clopotul după mort'' (LEX. REG. II 41), *presscleroză* (DN[2]), *preselector* Telecom. *(ib.)*, *presfărîma* Min. *(ib.)*, *presocialist (-democratic)* (Iordan, *lucr. cit.)*, *prespăla* ,,a spăla (din nou)'' (GL. OLT.), *prespori* ,,a spori mult'' (ALR I 337, în DLR ms.), *prestelar* (Iordan, *lucr. cit.)*, *prestrănepot* (SCURTU, T. Î.), *prestrăbun (ib.)*, *prestrînge* ,,a strînge (din nou)'', *presuci* (DR VII 86), *preșoc* (Iordan, *lucr. cit.)*, *preștiințific (ib.)*, *pretensionare* (DER), *pre-text* (Iordan, *lucr. cit.)*, *preturna* ,,a turna din nou'' (SMFC I 10), *preține* ,,a ține'' (GL. OLT.), *preuzinal* (Iordan, *lucr. cit.)*, *prevaporizare* Termot. (LTR[2]), *prevărsa* (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 495), *prevence* ,,a învinge'' (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 67), *previnde* ,,revinde'' (GL. OLT. ; ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 495) ; în *Premioriță* (în ,,Oaia năzdrăvană'' de Ion Gheorghe : *avem o Premioriță*, la Iordan, *lucr. cit.*) avem a face cu o formație neobișnuită, un nume propriu.

Derivatele cu prefixul *pre-* sînt :

I v e r b e, analizabile în raport cu :

— un verb : *precumpăni*, *preda*, *predomina*, *preface*, *pregăti*, *preînnoi*, *prelucra*, *preocupa*, *prepune*, *presădi*, *presimți*, *preveni*, *prezice* etc. ; *priboli*, *prigoni* etc. ;

— un substantiv (parasintetic) : *prefira ;*

— un verb sau un substantiv (în ultima ipoteză, formația e parasintetică) ; *preființa*, *presăra ;*

În legătură cu verbul compus parasintetic *prescurta*, vezi FC I 19, 214.

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu :
— un substantiv (uneori de origine verbală) : *preabataj*, *preconsolidare*, *prefață*, *pregrup*, *preînregistrare*, *premilitar*, *premolar*, *prenume* etc. ; (parasintetice) *preflorație*, *preformism* ; *pretensionare* etc. ;
— un verb (formații parasintetice) : *preopinent*, *președinte* ;

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv (uneori provenit de la un participiu) : *precapitalist*, *preconceput*, *prefeudal*, *prelung*, *prepalatal* etc.

Adverbele *prejos*, *presus* sînt formații compuse cu prepoziția *pre* (vezi FC I 216, 223).

Dintre părțile de vorbire derivate cu *pre-*, cele mai frecvente sînt verbele și substantivele.

Formațiile s e m i a n a l i z a b i l e cu *pre-* sînt rare : *preceda*, cf. *succeda* ; *prefix*, cf. *sufix*, *infix* ; *prefoliație* (LTR[2]), cf. *exfoliație* ; *preludiu*, cf. *interludiu* ; *prepinge* „a se compensa, a trece de la unul la altul" (LEX. REG. II 16), cf. *împinge* „a cheltui" ; *pricepe*, cf. *începe* ; *prigori*, cf. *dogori*.

***Prea-***. În DM sînt înregistrate 13 derivate a n a l i z a b i l e cu *prea-*, la care se adaugă 20 de derivate din alte izvoare :

*preabirui* (DHLR II 362), *preachiar* (Maior, în DLR ms.), *preaciudat* (I. Barbu, în DLR ms.), *preacîntat* (DLR ms.), *preacurînd* (*ib.*), *preacuviință* (DHLR II 362), *preadrept* (DLR ms.), *preaeminent* (ROM. LIT. 1966, nr. 34, p. 1/8), *preaface* (GL. OLT.), *preagreși* (DHLR II 362), *preaiubi* (id. *ib.*), *preaînțelept* (DLR ms.), *prealăuda* (*ib.*), *preamîndru* (DHLR II 362), *preamulțime* (*ib.*, 363), *preanegru* (DENSUSIANU, L. D. 368), *prearăbda* (DLR ms.), *preasec* (DENSUSIANU, L. D. 368), *preaseninat* „foarte luminat" (Șincai, în DLR ms.), *preaslăvi* (DHLR II 363).

Derivatele cu *prea-* sînt :

I a d j e c t i v e (adesea substantivate), analizabile în raport cu :
— un adjectiv (uneori de origine verbală) : *preabun*, *preacinstit*, *preacurat*, *preacuvios*, *preaeminent*, *preafericit*, *preaiubit*, *preaînalt*, *preaînțelept*, *prealuminat*, *preanegru*, *preaplecat*, *preaputernic*, *preasec*, *preasfînt* ;
— un substantiv (formație parasintetică) : *preaseninat* ;

Unele adjective (substantivate) sînt atestate numai la feminin, ca, de exemplu : *preacurată*, *preanevinovată* (epitete date Maicii Domnului).

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv : *preacuviință*, *preamulțime* ;

III v e r b e, analizabile în raport cu un verb : *preaface*, *preagreși*, *preamări*, *preaslăvi* etc. ;

Statutul verbului *prea-fără-dumnezei* „a huli foarte tare, a nega cu totul (pe Dumnezeu)" (*prea-fără-dumnezeind și năpaste vecinilor aducînd* Coresi în DLR ms.) nu este prea clar. După DHLR II 371 și FC I 211, am avea de-a face cu un compus cu adverbul *prea* ; pentru etimologie cele două izvoare trimit la sl. бєзбогъ „impius". Este posibil însă ca *prea-fără-dumnezei* să fie un derivat (parasintetic) cu prefixul *prea-*, anume un calc după v. sl. прѣ-бєз-боянѣнше (cf. Cazania de la Zabludov, p. 214[r]), derivat cu prefixul прѣ-.

IV a d v e r b e, analizabile în raport cu un adverb: *preacurînd*.
Prefixul *prea-* formează, în special, adjective.

**4.** Prefixele *pre-* și *prea-* au o valoare comună : i n t e n s i f i c a r e a unei însușiri, a unei acțiuni etc. ; această valoare, specifică pentru prefixul *prea-*, e mai rară în cazul lui *pre-* :

*prea-* : *preabun*, *preacinstit*, *preacurat*, *preacuvios*, *preaeminent*, *preaînalt*, *preaînțelept*, *preaplecat*, *preaputernic* etc. ; *preamări*, *preaslăvi* etc. ; *preacuviință* *preamulțime* ;

În *preaface* „a face tot" (GL. OLT.) prefixul are valoare aspectuală.

*pre-* : *precovîrşi*, *precumpăni*, *prelung*, *preocupat*, *prespori* ; *preeminent*, *prepotent* etc. ; *prealbe*, *pregalbene*.

Unele derivate verbale apar în acelaşi context cu baza, marcînd întărirea acţiunii respective, ca, de exemplu : *după ce fata a* ***cernut*** *şi* ***precernut*** *făina* (IORDAN, STIL. 206), ***slăveşte*** *şi* ***preaslăveşte*** *pe B* (id. *ib.* 206), *pe nenorocitul de N. totdeauna l-au* ***gonit*** *şi* ***prigonit*** *ai lui ; a* ***vegheat*** *şi* ***privegheat*** *o noapte întreagă la căpătîiul prietenului său bolnav* (id. *ib.* 207).

Prefixul *pre-* are şi următoarele valori :

1) i t e r a t i v ă (repetare a unei acţiuni) (în Banat şi în regiunile limitrofe din Oltenia) : *preaduna*, *prechema*, *prefierbe*, *prefrige*, *preînfunda*, *prespăla*, *preturna* etc. ;

Cf. PETROVICI, ALMĂJ, 39.
Uneori derivatele cu această valoare sînt însoţite şi de adverbul *iară*, prezenţa acestuia din urmă fiind redundantă : *O* ***prefierbi*** *iară în căldare şi se face urdă* (GL. OLT.).

2) d i m i n u a r e a unei acţiuni : *pregusta* „a gusta puţin" (*Codănacele numa-l pun pe limbă* [rachiul], *abia-l* ***pregustă*** (Jipescu, în DLR ms.) ;

3) s t r ă b a t e r e a : *petrece*, *prevedea* „a vedea prin, a întrevedea" ;

4) t r e c e r e a dintr-o formă în alta, dintr-un loc în altul : *preda*, *preface*, *prelua*, *prelucra*, *presădi* ;

5) r ă s p î n d i r e a de jur împrejur, pretutindeni : *prefira* „a (se) împrăştia", *prelinge*, *presăra* ;

*Prefira* are, în graiul bănăţean, sensul de „a privi amănunţit" (Novacoviciu, în DLR ms.) ; „a se uita bine în jur" (L. Costin, în DLR ms.).

6) a n t e r i o r i t a t e a „înainte, înainte de" :

a) cu referire la spaţiu : *prefaţă*, *premolar*, *prenume* ; *preorăşenesc*, *prepalatal* ;

b) cu referire la timp : *preaviz*, *preistorie*, *prejudecată*, *preexista*, *presimţi*, *prevedea* „a vedea înainte, a deduce mersul evenimentelor viitoare", *prezice*.

*Pre-* („înainte") apare în opoziţie cu *post-*, în exemple ca : *Trebuie în acelaşi timp să existe o absolută precizie* ***pre*** *şi* ***postoperatorie*** (SCÎNTEIA, 1968, nr. 7713, p. 6/7).

Uneori prefixul are numai rol de i n d i c a t o r al anteriorităţii : *preconta*, *predestina*, *predetermina*, *pregăti*, *preîntîmpina*, *prevesti*.

Vezi GRAUR, P. I. 336.

La sensul de „înainte" se adaugă uneori înţelesul de „deasupra" : *precădere* „întîietate", *predomina* „a sta mai presus, a se ridica deasupra altora", *predomni* „predomina".

În cazul unor derivate, ca, de exemplu : *precurma*, *preţine* etc., derivatul are un sens apropiat de cel al temei.

5. Prefixele *pre-* şi *preă-* au etimologie multiplă.

*Pre-* este un prefix moştenit, care continuă două prefixe latineşti : *per-* şi, mai puţin, *prae-*.

În latină, prefixele *per-*, *prae-* formează derivate de la substantive, adjective, verbe şi adverbe : *praecordium*, *praeclarus* ; *perficio*, *perlate*.
Lat. *per-* avea următoarele valori : „prin, de-a lungul (spaţial şi temporal)" (*uenio—peruenio*), „de jur împrejur, pretutindeni, în toate părţile" (*perambulo*), „durata" (*peruigilo*), „terminarea, desăvîrşirea acţiunii" (*facio — perficio*), (mai rar) „devierea, abaterea" (*perdo*, *pereo*) şi intensificarea unei însuşiri sau a unei acţiuni (*perbene*, *pergaudio*).
Lat. *prae-* exprima anterioritatea spaţială şi temporală (*praecipio*, *praedico*) şi intensificarea unei însuşiri (*praeclarus*, *praetener*).
Fr. Stolz, *Per und Anhang*, în ALLG III 498—500 ; cf. CDDE, s.v. ; PUŞCARIU, s.v. ; MEYER-LÜBKE, G. II 680—681 ; ERNOUT-MEILLET, s.v.

Prefixele latinești au fost moștenite prin derivate analizabile ca: lat. *perlingere* > rom. *prelinge*, lat. *perambulare* > rom. *preumbla (primbla, plimba)*, lat. *permediare* > rom. *premiedza* „a înjumătăți" (Coresi, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 67), lat. *peruigilare* > rom. *preveghea (priveghea)*; lat. *praeponere* > rom. *prepune* (PUȘCARIU, s.v.; CDDE, s.v., TDRG, s.v.). Alte derivate din latină sînt semianalizabile în românește: lat. *percipere* > rom. *pricepe*.

În unele cuvinte prefixul *pre-*, de obicei în varianta sa *pri-*, provine din v. sl. *prě-*: *priboli* „a se vindeca de o boală" < sl. *prěbolěti* (bg. *preboléja* „a suferi de o boală"), *prigoni* < sl. **prěgoniti*, *prěgnati*, *prigori* < bg. *pregorjá (pregórjam)* (cf. E. Petrovici, *lucr. cit.*, p. 623–624), *pritoci* < bg. *pretoča*, scr. *pretočiti*.

În cazul derivatelor de mai sus, unii lingviști au susținut, mai demult, și posibila influență a sl. при- (vezi DHLR I 274, AUERBACH, v. 246, 248). Mai recent, E. Petrovici a arătat că „Din cauza confundării celor două prefixe slave *pre-* și *pri-* în elementele slave ale limbii române s-ar putea să avem uneori îndoieli asupra etimologiei formei românești" *(lucr. cit.*, p. 623). Influența sl. при- e greu de admis dacă ținem seama de faptul că acest prefix are cu totul alte sensuri decît прѣ- (vezi și I. Rizescu, *lucr. cit.*, p. 5).
Pentru unele verbe românești cu *pri-* s-au dat greșit etimologii slave cu *pri-*, mai apropiate formal, dar necorespunzătoare semantic. Astfel Miklosich și Tiktin consideră că *prigori* ar proveni din v. sl. *prigorěti*, iar DM din bg. *prigorjá*.
Cît despre rolul prefixului slav прѣдъ- (susținut de I. Rizescu, *loc. cit.)* în etimologia multiplă a prefixelor românești *pre-* și *prea-*, acesta nu poate fi luat în considerație.

O primă formație cu prefixul *pre-* cu baza neologică e înregistrată la Dosoftei *(preformui* „a schimba, a împodobi", la PUȘCHILĂ, D. 93).

Într-o epocă relativ recentă, pe la începutul secolului al XIX-lea, au pătruns în limba română numeroase împrumuturi din latină și din limbile romanice (în special din franceză), care au întărit vechiul prefix românesc *pre-* (în special cu sensul de „anterioritate"): *prefigura* — fr. *préfigurer*, *preocupa* — fr. *préoccuper*, *prematur* — lat. *praematurus* (fr. *prématuré*, it. *prematuro)*, *premedita* — fr. *préméditer*, *presta* — lat. *praestare*, *preconta* — it. *precontare*.

Unii lingviști consideră pe *pre-* neologic *(preexista)* prefix diferit de cel vechi *(preface)* (vezi Iordan, *Roum.* **pre-**, în RRL XV (1970), nr. 5, p. 471).

După derivate din aceste limbi s-au format numeroase semicalcuri pe teren românesc: *precumpăni* — fr. *prépondérer* (lat. *praeponderare)*, *predispune* — fr. *prédisposer*, *pregăti* — lat. *praeparare*, *preîntîmpina* — fr. *prévenir*, *prejudecată* — fr. *préjugé* (mai vechi, *prejudeț* după lat. *praeiudicium)*, *presimțămînt* — fr. *pressentiment*, *președinte* — fr. *président*, it. *presidente* (lat. *praesidens*) după *ședea*.

Unele împrumuturi și (semi)calcuri provin din limbi neromanice: din germană (calcuri după formații cu *vor-* și *über-*, semicalcuri după formații cu *prä-*): *prenumăra* „a abona" (Hasdeu, în DLR ms.) — germ. *pränumerieren*, *prelua* — germ. *übernehmen*, *preom* — germ. *Vormensch*; din rusă (calcuri după formații cu *nepe-*): *prelucra* (sens politic) — rus. *переработать*.

De multe ori e greu de știut la ce limbă trebuie raportat împrumutul sau calcul din românește.

Nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca derivatul să fi provenit din mai multe limbi: *prepoziție* — lat. *praepositio* — fr. *préposition* — germ. *Präposition*.

Uneori același derivat poate avea un sens moștenit, altul calchiat: *prevedea* 1. „a vedea prin, a întrevedea" < lat. *peruidere* „a zări prin ceva" (cf. N. Drăganu, *Etimologii*, în DR V (1926), p. 370), 2. „a avea intuiția celor ce urmează să se întîmple, a vedea înainte" < v. sl. *pro-*

zrěti (cf. DHLR II 361), atestat în limba veche; în limba contemporană *prevedea* cu ultimul sens este un calc după fr. *prévoir*. *Prepune* cu sensurile: 1. „a pune înainte", 2. „a bănui" provine din lat. *praeponere*, iar cu sensul de „a traduce" e un calc după v.sl. прѣложити. După DM *prepune* „a însărcina pe cineva cu o funcție" e format după fr. *préposer*.

Pe teren românesc s-au format numeroase derivate fără model străin: *pregusta*, *presăra*; *preabecedar*, *preşcolar* etc.

1. Probabil că în cazul unor derivate semianalizabile şi neanalizabile ca *prescură* < v. sl. *proskura*, *pricăji* < v. sl. *prokažati* avem a face cu schimbarea lui *pro-* în *pri-* sub influența prefixului *pre-* (*pri-*).
2. Uneori e greu de stabilit dacă un derivat este moştenit sau format pe teren românesc:
După unii lingvişti *prefira* ar proveni din lat. **perfilare* (DR IV (1924—1926), p. 710), după alții ar fi un derivat parasintetic de la *fir* (CADE, s.v.). Cuvîntul apare şi la Dionisie Eclesiarhul (cf. DLR ms., s.v.) sub forma *presfira*, contaminare între *răsfira* şi *prefira*.
*Prelung* (după care s-a format şi *prelarg*) este considerat de W. Meyer-Lübke un cuvînt moştenit din latină: lat. *perlongus* (REW). De aceeaşi părere sînt şi S. Puşcariu (în C. S. 477—487), şi Ov. Densusianu şi I. A. Candrea (CDDE). Acad. Al. Graur însă nu exclude posibilitatea ca *prelung* să se fi format pe teren românesc (*Corrections roumaines au Rew*, în BL V (1937), p. 109).
Cuvintele *preziuă* şi *preseară*, socotite de acad. Iorgu Iordan drept calcuri după germ. *Vortag*, respectiv *Vorabend* (LRA, p. 207; vezi şi Iordan, *Roum. pre-*, p. 471), s-ar fi putut forma în româneşte şi fără model străin.
În aceeaşi situație sînt şi alte cuvinte ca, de exemplu, *preface*, care poate fi un calc după sl. прѣтворити (vezi CADE, s.v.) sau o formație românească independentă de derivatul slav.
După ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 495, derivatele *prevărsa* şi *previnde* de la Budai-Deleanu sînt „alcătuite poate după modelul german (cf. germ. *verkaufen*) sau după forme asemănătoare bănățene (cf. băn. *a prăface* „a face din nou")".
3. În cazul unor cuvinte formate pe teren românesc pot exista şi unele sensuri calchiate după diferite limbi. Astfel *prelua* (< *pre-* + *lua*) are, pe lîngă sensul învechit „a cîştiga", şi următoarele: „a lua (de la cineva)" după fr. *prélever*; „a lua în primire" (în opoziție cu *preda*) după germ. *übernehmen* (IORDAN, LRA 206) sau magh. *átvenni* (DR IV 699); *prescrie* 1. „a transcrie" după sl. (scr.) *prepisati*, 2. „a hotărî, a dispune, a stabili" şi (Jur.) „a şterge (o pedeapsă, o datorie)" după lat. *praescribere* (fr. *prescrire*, germ. *vorschreiben*).

Prefixul *prea-* are la bază pe v. sl. прѣ-, de la care a preluat şi sensurile. Prefixul a pătruns în limba noastră prin împrumuturi slave meridionale de tip răsăritean (bulgar) care au fost simțite analizabile de vorbitorii români: прѣгрѣшити > *preagreşi*, прѣмѫдръ > *preamîndru*, altele ca прѣмеждие > *primejdie* erau neanalizabile.

În slavă, прѣ- avea numai funcțiunea de prefix, formînd derivate de la substantive, adjective şi verbe: прѣпогыбѣлъ, прѣвеликъ, прѣселити (cf. MIKLOSICH, s.v.; VAILLANT, V.S. 337). Ca adverb *prea* a apărut pe teren românesc (cf. E. Petrovici, în DR X, 1, p. 139).
În legătură cu *prea-*, H. Mihăescu crede că provine din lat. *per* (în derivate cu adjective cu *a-* ca: *per acer*, *per albus*, *per amarus*, *per asper*, *per appositus* etc.), influențat de particula slavă *prě* (recenzie la GRAUR, T., în „Revue des études sud-est européennes", tome VII, 1969, nr. 3, p. 554).

Valoarea de intensificare a prefixului rom. *prea-* se datoreşte nu numai v. sl. прѣ-, ci, într-o anumită măsură, şi lat. *per-*, *prae-*, care cu adjective şi substantive marcau superlativul absolut (*perfacilis*, *perfacile*, *perbene*; *praetener*, *praelargus*), iar cu verbe, intensificarea acțiunii (*percupio*, *perodi*, *perplaceo*, *pergaudeo*).

Pentru situația din latină vezi J. André, *Les adjectifs et adverbes à valeur intensive en* **per-** *et* **prae-**, în „Revue des études latines" XXIX, 1953, p. 121, Manu Leumann, *Lateinisches enklitisches* **per-** *und steigerndes* **per-**, în „Kleine Schriften zur lateinischen, griechischen und allgemeinen Sprachwissenschaft", Zürich, 1959, p. 49—54.
Valoarea de întărire a lui *per-* e rară atît în latină, cît şi în limbile romanice, ca, de exemplu, în italiană (cf. ROHLFS, G. III 357), în franceză (cf. BRUNOT, H. 286; DARMESTETER, T. 97).
Pentru părerea că rom. *prea-* constituie o fuziune între lat. *prae-* şi sl. *prě-*, vezi Hugo Hultenberg, *Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes*, Uppsala, 1903, p. 96—97.

Pe teren românesc s-au format unele calcuri cu *prea-*, ca, de exemplu : *prealăuda* — v. sl. прѣхвалити,
*prearăbda* — v. sl. прѣтръпѣти,
*preaînțelepciune* — v. sl. прѣмѫдрость.

Puține derivate cu *prea-* s-au format și fără model străin : *preaeminent*, *preaputernic* etc.

Derivatele cu *pre-* și *prea-* apar în vechile texte românești : *prevedea* „a deduce mersul evenimentelor viitoare" (*Psaltirea Hurmuzaki*, în DLR ms.), *prepune* (PSALT., la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 67), *prevence* (*Psaltirea Hurmuzaki*, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 67) ; *preacîntat* (PSALT., la ROSETTI, ILR 572), *preadrept* (*Biblia* (1688), în DLR ms.).

1. Dintre atestările lui *pre-* de la începutul secolului al XIX-lea menționăm următoarele :
— derivatul *prestrănepot*, în două acte din jurul anului 1800 (SCURTU, T. Î. 102) ;
— cîteva derivate care apar în lucrări științifice (toate la URSU, T.) : împrumuturi ca *preceda* (ms. de pe la 1814—1816) și *predispoziție* (Dr. Vidmann, *Despre apa minerală de la Balta Albă*, București, 1847) și semicalcul *prelucra* (Cihac, *Istoria naturală*, Iași, 1837) ;
— pentru *prevărsa* și *previnde* de la Budai-Deleanu vezi p. 197.
2. În scrierile reprezentanților Școlii ardelene găsim unele derivate cu *prea-* ieșite ulterior din uz : *preachiar* „foarte limpede" (Maior, în DLR ms.), *preafund* „profund, adînc" (Șincai, în DLR ms.).

**6.** Prefixele *pre-* și *prea-* se pot atașa la teme de diferite origini, ca, de exemplu :

— latine (moștenite) : *precădere*, *preda*, *prefață*, *prelung* etc. ; *preabun*, *preaînalt* etc. ;
— slave : *preceas*, *presădi* ; *preaiubi*, *preasfînt* ;
— comune cu albaneza : *pregăti* ;
— latino-romanice : *preconta*, *preimperialist* ; *preaeminent*.

**7.** Prefixul *pre-* este azi productiv, mai productiv decît în limba veche, dar, în special, cu sensul de „anterioritate" (vezi și Iordan, *Roum. pre-*, 473). În limba contemporană, se formează necontenit derivate cu acest prefix : *preabecedar*, *preadolescent*, *preambala*, *precomandă*, *preconferință*, *prefabricate* pl., *preolimpic* ; *Premioriță*, *preom* etc.

Prefixul *prea-* a fost productiv în limba veche ; azi e puțin productiv.

**8.** Derivatele cu *pre-* aparțin tuturor stilurilor limbii literare. Cu valoarea „înainte" prefixul e frecvent în stilul științific : *preabataj*, *prealiaj*, *preconsolidare*, *prefiltru*, *preforjare*, *preîncălzire* etc.

Valoarea de „repetare" a lui *pre-* este regională (în Banat și regiunile limitrofe din Oltenia, vezi p. 195).

Derivatele cu *prea-* sînt, în genere, învechite. În limba contemporană apar, mai ales, în terminologia bisericească (*preacurata*, *preafericitul*), în stilul arhaizant al literaturii artistice (*preaciudat* I. Barbu, în DLR ms., *preacuvioșie* Sadoveanu, în DLR ms., *preaiubit* C. Negruzzi, în DLR ms.), în diferite producții populare (*prealuminat*, *preaputernic* ; *preanegru*, *preajunghia*).

Cu sensul de intensificare atît *prea-*, cît și *pre-* sînt frecvente în limba descîntecelor (derivatele apar de obicei în corelație cu cuvîntul de bază) : *Acolo junghie, acolo prejunghie* ROSETTI, L. D. 79 ; *Soare sec preasec... Doi boi negri preanegri.* DENSUSIANU, în GR.S. IV 368 ; *Albe, prealbe, galbine, pregalbine* ROSETTI, L. D. 79.

**PREA-** *vezi* **PRE-**
**PREO-** *vezi* **PRO-₁**
**PRI-** *vezi* **PRE-**

## PRO-$_1$ (PRA-$_2$, PREO-)

AUERBACH, V. 248–249; PETROVICI, ALMĂJ 39, 153, 154; COTEANU, E. 64; Maria Clopoţel, *Despre „aspectul" verbal în graiurile bănăţene*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", 1964, 1, p. 125; I. Rizescu, *Prefixele pro- în limba română*, în SMFC IV 28–30.

1. *Pro-*$_1$ are în unele împrumuturi neanalizabile sau semianalizabile varianta *pră-*$_2$: *prăbuşi*, *prăpădi*, *prăvăli*, dar şi varianta regională *pręo-*: *preofac* (vezi p. 200).

Uneori este destul de greu de delimitat varianta *pră-*$_1$ a lui *pre-* (de ex. *prăsădi* „a sădi, a răsădi", cf. *prosădi)* de *pră-*$_2$, varianta lui *pro-*$_1$, mai ales în cazurile în care derivatele, cu prefixe diferite, au teme comune şi sensuri apropiate.

2. În DM sînt înregistrate două derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 30 de derivate din alte izvoare:

*proafla* (PETROVICI, ALMĂJ 153), *proalbastră* (MAT. FOLK. 1519), *procreşte (ib.)*, *probotează* (L. COSTIN, GR. BĂN., s. v.), *procufunda* (PETROVICI, ALMĂJ 153), *proda (ib.)*, *prodănou* (notat *pro-dănou* la PETROVICI, ALMĂJ 154), *produce* „a aduce din nou" *(ib.*; Şandru, în BL V (1937), 129), *proface* (PETROVICI, ALMĂJ 154, GL. OLT.), *profrige* (despre ţuică) „a distila de două ori" (COHUŢ-VULPE, P.F. 342; vezi şi *prefrige*, p. 195), *progalbenă* (MAT. FOLK., în DLR ms.), *proîncăleca* (PETROVICI, ALMĂJ 154), *proîncepe (ib.)*, *prolega (ib.)*, *prolua (ib.)*, *proîntoarce (ib.)*, *propleca (ib.)*, *propocni (ib.)*, *propune* „a pune din nou" (GL. OLT.), *propurta* (ALRM I/I h. 136, în DLR ms.), *proreclama* (GL. OLT.), *proroasă* adj. f. (MAT. FOLK., în DLR ms.), *proruga* (PETROVICI, ALMĂJ 154), *prorupe (ib.)*, *prosădi* (Pamfile, în DLR ms.), *proscoate* (DLR ms.), *prosocoti* (L. COSTIN, GR. BĂN. 170), *proumbla* (PETROVICI, ALMĂJ 154), *proveni* „a reveni" *(ib.)*, *prozice (ib.*, ROSETTI, L. D. 80).

Derivatele cu *pro-*$_1$ sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *proafla*, *prociti*, *proda*, *proreclama*, *prosădi*, *prozice* etc.;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *proalbastru*, *progalben*, *proroasă*;

III a d v e r b, analizabil în raport cu o locuţiune adverbială: *prodănou*.

Cele mai numeroase derivate sînt cele verbale.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *prăpădi*, cf. *năpădi*; *prăvăli*, cf. *tăvăli* (vezi şi § 1); *proclet*, cf. *treclet*; *produf*, cf. *zăduf*; *propis*, cf. *zapis*.

3. *Pro-*$_1$ are următoarele valori:

1) i t e r a t i v ă (repetare a unei acţiuni): *proafla*, *prociti* (*Un preot bătrîn... Îmi citea şi-mi* **procitea** *Şi din gură îmi grăia.* Păsculescu, în DLR ms.), *procufunda*, *procreşte*, *proda*, *proface*, *proscoate* etc.

Uneori derivatele sînt însoţite şi de adverbul *iară*, prezenţa acestuia din urmă fiind redundantă: *Io am proreclamat iară la Bucureś* (GL. OLT.), *Morlu iar să proruga* (PETROVICI, ALMĂJ 108), *Şi iar o proplicat (ib.* 60).

În unele cazuri prefixul are numai rolul de i n d i c a t o r al repetării, ca, de exemplu: *prodănou*, *prorupe* „a înceta" (Novacoviciu, în DLR ms.);

2) i n t e n s i v ă (intensificarea acţiunii verbului, întărirea însuşirii adjectivului): *prociti* (în exemple ca: *Acest svînt au* **procitit** *foarte cu socotinţă toată dumnezeiasca scriptură.* Dosoftei, în DLR ms.), *prosocoti*

„a se socoti bine, a se gîndi bine" (*Şi iar m-am* ***prosocotit*** *Să nu mă las de iubit.* L. COSTIN, GR. BĂN. 170); *proalbastru* „foarte albastru" (*Ho! Ursită roasă,* ***proroasă****, Albastră* ***proalbastră****, galbenă* ***progalbenă****.* MAT. FOLK. 1519).

Vezi şi COTEANU, E. 95; EVSEEV, S. 93.

Un sens apropiat de cel intensiv îl are prefixul în următoarele derivate: *propurta* „a se plimba", *proumbla* „a cutreiera", probabil şi în *prosădi* dintr-o poezie populară: *A sădit şi te-a* ***prosădit.*** Pamfile, în DLR. ms.

În *proslăvi* valoarea derivatului este aceeaşi cu cea a bazei.

În unele cazuri, sensul prefixului e mai puţin clar, ca, de exemplu: *proboteazä* „molitvă care se citeşte mamei şi pruncului la şase săptămîni de la naştere".

**4.** Prefixul *pro-*$_1$ este de origine slavă. El a pătruns în limba română prin împrumuturi:

— analizabile *prociti* — v. sl. прочитати, *proslăvi* — v. sl. прославити;

— semianalizabile *prăpădi* — v. sl. пропасти, *prăvăli* — v. sl. провалити; *produf* — v. sl. продѹхъ, *proclet* — v. sl. проклѧтъ.

În vechea slavă про- avea sensul de „străbatere, pătrundere", ca de exemplu: пронти, прокопати, de „rupere" în пробити, de unde la figurat sensul de „izbucnire", ca în прогнѣвати. Sensurile din vechea slavă pot fi întîlnite şi în limbile slave moderne. În bulgară, *pro-* indică ideea de „străbatere prin" (*проводя*), de „mişcare spre interior" (*проветря*), „începutul unei acţiuni, acţiune care se face pentru prima dată" (*протека*) (cf. VAILLANT, V. S. 339; Léon Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933, p. 173; L. Andreicin, M. Ivanov, K. Popov, *Съвременен български език*, Sofia, 1957, p. 36).

În graiul bănăţean şi în cele limitrofe, sensul lui *pro-* care indică repetarea unei acţiuni s-a dezvoltat „din cel al prefixului verbal sîrb *pre-*". (PETROVICI, ALMĂJ 38).

Trecerea scr. *pre-* la rom. *pro-* se explică probabil prin derivate în care tema începe cu o vocală *(o)*, şi anume de la scr. *preobraziti* „a transforma" (împrumutat în româneşte sub forma *probozi* „a se schimba"), s-a putut detaşa prefixul sub forma *pręo-* (ca în *pręofac*). „Din acest *pręo-* s-a dezvoltat *pro-* din Almăj (cf. *vre-o* devenit *vro*)" (PETROVICI, ALMĂJ 39).

Cea mai veche atestare a unui derivat cu prefixul *pro-*$_1$ este cea a lui *prociti* (Dosoftei, în DLR ms.; M. Costin, în DLR ms.).

**5.** Temele la care se ataşează prefixul pot fi de diferite origini:

— latine (moştenite): *procreşte, produce, proruga* etc.;
— slave: *prociti, proslăvi* etc.;
— maghiare: *prosocoti;*
— onomatopeice: *propocni.*

**6.** Prefixul *pro-*$_1$ este productiv numai în graiul bănăţean şi în cel din regiunile învecinate.

Vezi acum şi Eugen Beltechi, *Trei arii bănăţene: do* (-), *pro-, ză-*, în CL XX (1975), nr. 2, p. 173–187.

## *PRO-*$_2$

AUERBACH, V. 248–249; I. Rizescu, *Prefixele pro- în limba română*, în SMFC IV 23–28, AVRAM, P. N. 239–243.

**1.** Prefixul *pro-*$_2$ se delimitează de prepoziţia *pro* „pentru", ultima apărînd în opoziţie cu *contra* (*Întîmplarea aceasta departe de a fi un argument* ***contra*** *este un argument* ***pro.*** Kogălniceanu, în SMFC IV 26). Dificultatea

de a stabili statutul de prefix sau prepoziţie al lui *pro-* ne întîmpină mai ales atunci cînd este folosit pe lîngă un nume propriu, ca în exemplul: *Atmosfera intelectuală, cu deosebire cea din Italia, s-a însufleţit, devenind mult mai arzătoare, decît cu decenii în urmă, **pro-Croce.*** CONTEMPORANUL 1966, nr. 11, p. 10/4 (vezi AVRAM, P. N. 243).

Uneori e greu de delimitat *pro-*$_2$ de *pro-*$_1$, deoarece prefixul slav care stă la baza acestuia din urmă poate reproduce în anumite cazuri gr. πρό- ca şi *pro-*$_2$ (vezi p. 200). Remarcăm, de exemplu, că la Cantemir *(Opere complete*, vol. IV, 1973, p. 63) găsim termenul *providej* („cela ce cu înţelepciune lucrurile, pînă a nu fi, cum vor cădea cu mintea le află") cu menţiunea că provine din latină şi slavonă (vezi şi p. 202).

2. În DM sînt înregistrate 18 derivate analizabile, la care se adaugă 17 derivate din alte izvoare:

*proamerican* (SMFC IV 26), *proafrican (ib.)*, *procunoaşte* (Pann, în DLR ms.), *procuvîntare* (TDRG), *prodictator* (SMFC IV 26), *proegumen* (TDRG, SMFC IV 27), *proface* „a profita" (Iorgovici, în SMFC IV 29), *progăti* „pregăti" (Pann, în SMFC IV 27), *prograda* Pedol. (DER), *progriji* (Iorgovici, în SMFC IV 24), *pronazist* (DN$^2$), *propretor (ib.)*, *proscenîu* „avanscenă" (SMFC IV 24), *prosilogism (ib.)*, *proşedea* (Aristia, în DLR ms.), *provitamină* Chim. (DER, LTR$^2$), *prozăcut* „care stă înainte" (B. P. Mumuleanu, în LR X (1961), nr. 6, p. 563).

Derivatele cu prefixul *pro-*$_2$ sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb: *procrea*, *procunoaşte*, *produce*, *propăşi*, *propulsa*, *propune*, *proscrie*, *proşedea*, *prourma*, *provedea*, *proveni*;

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *proconsul*, *prodecan*, *pronaos*, *pronume*, *proparoxiton*, *propretor*, *prorector*, *prosilogism*, *provitamină*;

III adjective, analizabile în raport cu:
— un adjectiv (sau participiu): *proeminent*, *protonic*, *prozăcut* etc.;
— un substantiv: *profund*.

Cele mai frecvente derivate sînt cele substantivale şi adjectivale.

Nu am luat în consideraţie derivate ca: *proceda*, *propoziţie*, *proverb* deoarece nu există, în limba română, o legătură semantică între temă şi derivat.

Formaţii semianalizabile: *proclama*, cf. *aclama*; *proclitic*, cf. *enclitic*; *proforă* (GÁLDI, M. 238), cf. *anafora*; *prognoză*, cf. *diagnoză*; *progres*, cf. *regres*; *prolactină* (LTR$^2$), cf. *lactaţie*, *lactic*; *prolog*, cf. *epilog*; *proluviu* Geol. (DER), cf. *aluviu*, *diluviu*; *promite*, cf. *remite*; *proteză*, cf. *epenteză*; *provoca*, cf. *convoca* etc.

3. Prefixul *pro-*$_2$ are următoarele valori:

1) anterioritatea („înainte, dinainte"):

a) (temporală) *procunoaşte* „a prevedea", *provedea* „a prevedea";

b) (spaţială) *promotor* „cel care face să se mişte înainte" (vezi Al. Graur, *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1970, p. 147), *propăşi* „a face progrese, a înainta"; „a păşi înainte", (învechit) şi cu sensul „preceda": ***Propăşit** de Directorul Curţii... M. Sa suindu-se pe treptele tronului...* *Uricariul*, în DLR ms.; *propulsa* „a imprima unui obiect o mişcare de înaintare", *pronaos* „partea dinaintea naosului", *protonic* „care se găseşte înaintea silabei accentuate". În unele cazuri, anterioritatea spaţială se împleteşte cu cea temporală, ca, de exemplu: *proveni* „a rezulta din ceva sau de undeva";

2) ataşamentul, adeziunea („pentru, în favoarea" în opoziţie cu *anti-*): *proafrican* „care e de partea africanilor, care susţine pe africani";

3) substituirea („în locul cuiva sau a ceva"): *proconsul* „magistrat roman care guvernează o provincie fiind investit cu autoritatea unui consul; locţiitor al consulului", *prodecan* „locţiitor de decan", *pro-*

*nume* „partea de vorbire care ţine locul unui substantiv". (În secolul trecut, de exemplu la Filimon, *pronume* (cf. DDRF, s.v.) e folosit cu sensul de „poreclă", deci nume folosit în locul adevăratului nume al cuiva.)

1. Uneori se foloseşte greşit termenul *pronume* pentru *prenume* (extrem de răspîndit în combinaţia *numele şi pronumele*, vezi HRISTEA, E. 220).
2. Cu această valoare (3) *pro-*$_2$ apare în mai multe denumiri din terminologia lingvistică modernă, ca *profrază* (vezi şi *proadverb, promorfem*, în SCL XVIII (1966), nr. 3, p. 294–295).

Mai puţin clară e valoarea lui *pro-*$_2$ în cuvinte ca : *procrea, produce, proscrie.*

E posibil ca sensul lui *a se produce* „a se prezenta în faţa publicului cu un program artistic" să aibă o oarecare legătură cu înţelesul lui *pro-* „înainte".

4. *Pro-*$_2$ este un prefix neologic cu etimologie multiplă : la baza lui se găsesc atît lat. *pro-*, cît şi gr. πρό-, elemente derivative cu valori apropiate.

În latină, *pro-, prod-* aveau sensul „înainte, dinainte" (local şi temporal) ; de la el s-a ajuns la ideea de „apărare, protecţie", de unde şi valoarea „pentru (în favoarea)", „din cauză", de asemenea şi cea de „substituire", „în locul" (ERNOUT-MEILLET). În greacă, πρό- are sensul „înainte" temporal (opus lui μετά- „după") şi local (opus lui ὑπο-) (MIRAMBEL, L. G. 382).

Etimologia poate fi considerată multiplă şi pentru că prefixul a intrat pe diverse căi, direct din latină şi greacă sau prin intermediul altei limbi.

În legătură cu posibilitatea ca unele derivate să fi provenit din slavă, mai precis, cu posibilitatea confuziei dintre *pro-*$_1$ şi *pro-*$_2$ (vezi p. 201, *providej* din opera lui Cantemir) s-ar putea cita şi *prolog* „carte de cult" (GCR I 221/4 a. 1675, în DLR ms.) — v. sl. прологъ (cf. şi *prolog* „discurs" Cantemir, în DLR ms.) ; „prefaţă" — gr. πρόλογος, lat. *prologus*, fr. *prologue*, it. *prologo*.

Cele mai vechi atestări sînt ale unor împrumuturi din greacă pătrunse în limba română, în secolul al XVIII-lea :

(neanalizabile) *proimion* „prefaţă" (Cantemir, în DLR ms.) — gr. προοίμιον, *prolegomene* „preambul, introducere" — gr. προλεγόμενα, *pronoisi* „a (se) îngriji" (*Uricariul*, a. 1764, în DLR ms.) — gr. προνοέω (προνοῶ) ; *protimisis* „precădere, întîietate" (GÁLDI, M. 243, a. 1780) — gr. προτίμησις ;

(semianalizabile) *propedie* „primele elemente de învăţătură" (GÁLDI, M. 240) — gr. προπαίδεια ; *proforá* „pronunţare" (GÁLDI, M. 238, începutul sec. al XVIII-lea) — gr. προφορά ;

(analizabile) *pronaos* (GÁLDI, M. 239) — gr. πρόναος.

Unele derivate nu mai sînt folosite sau sînt rar folosite la mijlocul secolului trecut (cf. titlul unei lucrări a lui Eufrosin Poteca, *Prolegomena sau precuvîntare*, 1842).

Prefixul a pătruns şi prin împrumuturi din latină, unele din aceeaşi epocă cu cele greceşti, ca de exemplu : *produce* (Bolliac, 1835, în CILL I 178) — lat. *producere*.

Multe derivate din latină şi greacă au pătruns, mai ales, prin intermediul limbilor romanice. De multe ori e şi greu de precizat dacă derivatul a fost luat direct din latină, greacă sau a venit prin filieră romanică : *proparoxiton* — fr. *proparoxyton* — gr. προπαροξύτονος ; *proveni* — fr. *provenir* — lat. *prouenire*.

Există însă împrumuturi sigure din limbile romanice, ca de exemplu : *proceda* < fr. *procéder ;*

Derivatul latinesc *procedere* a fost moştenit în româneşte sub forma *purcede*, neanalizabilă pentru vorbitori (dubletul neologicului *proceda).*

*profera* < fr. *proférer ; proteja* < fr. *protéger ; provenienţă* < it. *provenienza.*

În franceză, *pro-* se găseşte mai ales în cuvinte împrumutate : *procéder, proclamer, procréer, proéminent* şi în cîteva rare formaţii franţuzeşti : *projeter, proposer* (după *proicere, proponere*).

În cuvinte vechi și populare găsim *pour-* pentru *pro-* *pourvoir*, *pourchasser* etc., în altele *pro-* refăcut (NYROP, G. III 235 și DARMESTETER, T. 274).

După modelul derivatelor latinești și romanice s-au format unele calcuri și adaptări (dintre care cîteva s-au menținut): rom. *progriji* — fr. *procurer* (IORGOVICI, O. S. V.); rom. *propăși*—lat. *progredi*; rom. *provedea*—fr. *pourvoir*.

Derivatul *prozăcut* — lat. *proiectus* este o formație greșită, deoarece autorul a confundat pe *iaceo* „a zăcea", care stă la baza derivatului și nu are participiu, cu *iacio* „a arunca", part. *iactus*.

Uneori nu se poate cunoaște derivatul care a stat la baza derivatului românesc. Astfel, *propune* poate fi format după lat. *proponere*, dar și după fr. *proposer*; *proscrie* — lat. *proscribere* —fr. *proscrire*. În cazuri rare, derivatul românesc este un calc după o formație germană: *prourma* (Bucovina) — germ. *fortsetzen* (cf. A. Graur, *Sur quelques types de calques*, în BL IV (1936), p. 193) sau un împrumut din germană: *procent*— germ. *Prozent*.

**5.** Temele la care se atașează prefixul pot fi de origine diferită:
— latine (moștenite): *procunoaște*, *propăși*, *proscrie*, *provedea*;
— neologice (latino-romanice): *proeminent*, *prorector*;
— comune cu albaneza: *progăti*;
— grecești: *proegumen*.

*Pro-*$_2$ a devenit productiv în ultimii ani în special cu sensurile: „pentru, în favoarea" și „în locul cuiva".

Mai puțin productiv, față de trecut, este azi prefixul *pro-*$_2$ cu înțelesul de „înainte".

Menționăm formații ocazionale ca *prodadaist* (*A-i înfrunta post-mortem pe criticii* ***prodadaiști***. ROM. LIT. 1975, nr. 37, p. 8/1).

**6.** Derivatele cu *pro-*$_2$ aparțin limbii literare (în special stilului științific).

Unele derivate ca: *procuvîntare*, *proegumen*, *provedea* sînt învechite, altele cu o circulație regională, ca, de exemplu, *prourma*.

***R-* vezi *RĂ-*$_1$...**

## *RĂ-*$_1$ (*RE-*$_1$), *RE-*$_2$ (*RĂ-*$_2$, *RI-*, *R-*)

DRĂGANU, R. S. 85—88; AUERBACH, V. 249—250; IORDAN, STIL. 207, id., LRA 208—210; Ana Canarache, *Re-*, în CV I (1949), nr. 6, 21—22; Angela Pavelescu, *Prefixul re- în compoziția verbelor*, în CV II (1950), nr. 4, p. 25—26; Gh. Bulgăr, *Prefixul re- (ră-)*, în SMFC II, 67—79; Sergiu Drincu, *Derivarea cu prefixul neologic re- în limba română*, în *Studii lingvistice*, Timișoara, 1972, p. 93—109.

**1.** Uneori e greu de delimitat prefixul *răs-* de prefixele *ră*$_1$- și *re-*$_2$ la temele cu *s-*, *z-* inițial (vezi p. 210), ca de exemplu: *răsuci*, *răsufla*, *răzbiera* etc.

În DLR se menționează ca etimon al lui *revărsa*: *ră(s)-* + *vărsa*; cît despre *răbufni*, acesta are ca variantă pe *răzbufni*.

2. Prefixele *ră-*$_1$ și *re-*$_2$ sînt dublete etimologice, primul fiind moștenit, al doilea împrumut neologic. Cele două prefixe au valori apropiate. De multe ori e greu de stabilit dacă avem a face cu prefixul vechi ori cu cel neologic, ca în exemplele: *răafla* (a. 1751, *Uricariul* X 106, în DLR) — *reafla*, *răciti* (E. Petrovici, *Limba lui Cantemir*, în LR II, 1953, nr. 6, p. 13) — *reciti*, în care primele derivate ar putea fi formate cu *ră-*$_1$ moștenit, deoarece sînt atestate în unele texte vechi.

Prefixul moștenit *ră-*$_1$ are în unele scrieri varianta *re-*$_1$, ultima sub influența lat. *re-*, de exemplu: *răduce* (Moxa, în DLR; Dosoftei, Cantemir, în DLR) — *reduce* (Cantemir, în SMFC II 69), *răpune* (M. Costin, în DLR) — *repune* (Alecsandri, în DLR).

În legătură cu formele *remîne*, *repune*, *resări*, *resuna* etc., care se întîlnesc la unii scriitori și cărturari din secolul al XIX-lea și care nu par a corespunde unei pronunțări reale cu *e*, fiind mai degrabă produs al ortografiei pseudoetimologice, de influență latină a timpului, vezi G. Istrate, *O problemă controversată: literarizarea*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, 1956, fasc. 1, p. 1 și urm., HRISTEA, E. 312.

Prefixul neologic *re-*$_2$ are varianta *ră-*$_2$, fie prin analogie cu vechiul prefix *ră-*$_1$, fie datorită unei pronunțări regionale: *răcurgere* „reflux" (I. Rus, la URSU, T.), *răduce* Mat. (Asachi, în DLR), *răflus* „reflux" (ms. a. 1785, în DLR), *răcădea*, *răsorbi*, *rățineа* (ultimele trei exemple la P. Maior), vezi și *răafla* (a. 1751, *Uricariul*, X, 106, în DLR) — *reafla*, *răvărsa* (*Biblia*, 1688, în DLR) — *revărsa*.

Cf. URSU, T. 266—267, id., *Cărți de popularizare traduse de Petru Maior*, în LR X (1961), nr. 2, p. 141.

*Ri-* este o variantă rară: *riposta*, înv. *riuniune* „reuniune".

Înainte de teme care încep cu vocala *a* prefixul *re-*$_2$ are varianta *r-*: *ralia*, *rapel*, *ratașa* (uneori coexistă ambele forme, cu *re-* și *r-*, ca în: *reanima — ranima*, *reangajat—rangajat*).

1. În ceea ce privește derivatul *răntu(r)na*, aici avem a face cu *ră*+ *(î)nturna*, deci o variantă a temei, nu a prefixului.
2. Rar, *r-* pentru *re-* apare și înaintea vocalei *-e-*, ca în *revoca*[2] „a evoca", *resconto* „reescont".

3. ***Ră-*$_1$**. În DLR sînt înregistrate 11 derivate analizabile cu prefixul *ră-*$_1$.

Derivatele sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb: *răbufni*, *răduce*, *rămîne* cf. *mînea*, *răntu(r)na*, *răpune*, *răsări*[1], *răsuna*, *rătunde* „a reteza" (cu privire la stupi);

Derivatul *răsări*[1] „a încolți" provine din lat. **resalire* (cf. DLR), *răsări*[2] (înv.) „a se rătăci"; „a pleca" e o formație românească din *răs-* + *sări* (cf. DLR). *Răpune* se analizează formal prin verbul *pune*, deși s-a îndepărtat, din punct de vedere semantic, de acesta din urmă. În DLR e înregistrat verbul *a rătunde*, cu două sensuri: a. „a rotunji", b. „a reteza (2)". În ceea ce privește etimologia propusă pentru acest cuvînt, credem că aceasta ar putea sta numai la baza celui de al doilea sens, fiind probabil un derivat cu prefixul *ră-* (*ră-* + *tunde* > *rătunde*). *Răfreca* (vezi DLR, s.v. *refeca*) „a cîrpi" (Hasdeu, în SMFC II 69), „a coase cu refec", p. ext. „a tivi" (DLR) e considerat de către Hasdeu că s-a format din lat. *refricare* „a reînnoi" (*răfreca*, *răfeca*), etimologie acceptată de PUȘCARIU și DLR.

— un substantiv (formații parasintetice): *răgloti* „a lupta, a se război cu cineva" cf. *gloată*, *răguși* cf. *gușă*;

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *răgăoace*[1] „cavitate, orbită";

Formație semianalizabilă: *răfăcanie* „fierberea țuicii a doua oară" cf. *prefăcanie*.

*Re-*$_2$. Numărul derivatelor a n a l i z a b i l e cu *re-*$_2$ din DLR este de 283. La acestea se adaugă 55 de derivate din alte izvoare:

*rabatere* Geom. (DN[2]), *reagrariza* (IORDAN, LRA), *reagrava* (DN[2]), *realbăstri* (Drincu, *lucr. cit.*), *realiniere* (DN[2]), *reanclanşare* Fiz. (LTR[2]), *recalibru* (DN[2]), *recoloniza* (IORDAN, LRA), *recombinare* (DER, LTR[2]), *reconsolida* (DN[2]), *reconversiune* (DER, DN[2]), *recristalizare* (DER, DN[2], LTR[2]), *recromare* (LTR[2]), *recurba* (DN[2]), *redevelopare* (LTR[2]), *rediscuta* (DN[2]), *redistilare* (LTR[2]), *redistribuire* (DER), *redubla* (SMFC II 75), *reevoca* (IORDAN, LRA), *reexistenţă (ib.)*, *reexpedia* (DN[2]), *reexporta* (DER, DN[2]), *refabrica* (IORDAN, LRA), *refilare* (LTR[2]), *reflotare (ib.)*, *refolosibil* (SCÎNTEIA, 1966, nr. 6872, p. 5/6), *reformula* (IORDAN, LRA), *refundamenta (ib.)*, *regăurire* (LTR[2]), *reimigra* (Drincu, *lucr. cit.*), *reimporta* (DN[2]), *reinvita (ib.)*, *reîmpopora* (Drincu, *lucr. cit.*), *reîncăpea (ib.)*, *reînchina (ib.)*, *reînregistra (ib.)*, *reînstăpîni* (IORDAN, LRA), *remedita* (G L 1966, nr. 39, p. 2/3), *remigra* (Drincu, *lucr. cit.*), *reorchestra* (DN[2]), *reordonanţă (ib.)*, *reoxidare* (LTR[2]), *repecetlui* (Drincu, *lucr. cit.*), *reporni* (IORDAN, LRA), *rerafinare* (LTR[2]), *reruraliza* (IORDAN, LRA), *resabota* C.f. (LTR[2]), *resăpare (ib.)*, *resufleţi* (ŞINCAI, O.I CXC), *retăbăcire* (LTR[2]), *retăcea* (GL 1968, nr. 10, p. 7/5), *revalahiza* (IORDAN, LRA), *revitaliza (ib.)*.

Derivatele cu prefixul *re-*$_2$ sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *reabona*, *readuce*, *realipi*, *reaminti*, *reangaja*, *reapărea*, *recalifica*, *recăsători*, *reclădi*, *reda*, *redeveni*, *reface*, *renaşte*, *reorganiza*, *restrînge*, *retipări*, *revalorifica*, *revărsa*, *revedea*, *reveni* etc.;

— un substantiv (formaţii parasintetice): *repatria*, *repărţi*, *resufleţi;*

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv (unele de origine verbală): *reapariţie*, *recirculaţie*, *recompoziţie*, *recristalizare*, *recromare*, *reflux*, *remuşcare*, *resursă* etc.;

III a d j e c t i v e (de origine verbală), analizabile în raport cu un adjectiv: *reangajat*, *reeligibil*, *refolosibil*, *retras*, *reţinut* etc.

Nu am inclus în suma formaţiilor cu *re-*$_2$ pe *reabilita*, *recapitula*, *recomanda*, *recita*, *reculege*, *recurge*, *redresa*, *resemna*, *reşedinţă* pentru că nu sînt analizabile semantic în limba română.

Cele mai numeroase derivate cu prefixul *re-*$_2$ sînt cele verbale, analizabile prin verbe.

Numeroase derivate sînt supraprefixate (vezi p. 259).

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *recriminare*, cf. *incriminare; refeminiza* (CONTEMPORANUL 1959, nr. 35, p. 4/3), cf. *feminin; refrigera* cf. *frigorific; regrada* (LTR[2]), cf. *degrada; regresa*, cf. *progresa; regurgitaţie* (DER, DN[2]), cf. *ingurgitaţie; remite*, cf. *emite; reprima*, cf. *oprima; restaura*, cf. *instaura; restitui*, cf. *institui; restrictiv*, cf. *constrictiv; resurecţie*, cf. *insurecţie; revoca*[2], cf. *convoca* etc.

Multe dintre formaţiile semianalizabile cu *re-*$_2$ se raportează la cele semianalizabile derivate cu prefixele *în-*$_1$ *(in-*$_1$*)*, *con-*.

După Gh. Bulgăr (*lucr. cit.*, p. 77), prefixul *re-* nu se ataşează, în general, la cuvintele care încep cu *r* + vocală, din motive „eufonice". Se cunosc totuşi unele derivate de acest fel: *reromanizare*, *rerafinare*, *reruralizare*.

4. *Re-*$_2$ are următoarele valori:

1) r e p e t a r e a acţiunii:

a) în acelaşi fel: *realege*, *reaprinde*, *redistribui*, *redistila*, *reedita*, *reevalua*, *reinstala* etc.;

Acelaşi sens îl are şi *ră-*$_1$ în derivate ca *răafla (De atunci nu să mai răaflă zapisul.* (a. 1751, *Uricariul*, X, 106, în DLR), *răciti* (E. Petrovici, *Limba lui Cantemir*, în LR II, 1953, nr. 6, p. 13).

b) în alt fel: *recalifica* „a obţine o nouă calificare", *recarbura* „a îmbogăţi un carbon (oţelul în stare topită)", *reconsidera* „a privi, a cerceta, a interpreta dintr-un nou punct de vedere", *reeduca* „a reface educaţia (greşită) a cuiva", *renaşte* „a se naşte din nou, a reapărea", *reorganiza* „a organiza pe baze noi", *retrata* „a trata un material textil

cu anumite soluţii pentru a-i mări rezistenţa", *reutila* „a utila din nou, a înzestra cu un nou utilaj";

Ideea de „repetare a acţiunii" apare mult mai clar în contextele în care derivatul cu *re-* se găseşte alături de bază: *N. a pus şi repus totul în ordine* (IORDAN, STIL. 207).

2) i n t e n s i f i c a r e a unei acţiuni (uneori poate cu o nuanţă perfectivă), a unei însuşiri, a unei calităţi: *recunoaşte* „a se cunoaşte în altul, a cunoaşte aşa cum trebuie după anumite semne caracteristice", *relansa* „a mări miza la cărţi", *relupta* „a se lupta din răsputeri", *resimţi* „a simţi puternic ceva", dar şi „a simţi", *restrînge* „a micşora, a reduce, a strînge mai mult", *reuni; revestit*[2] „foarte vestit" (*Aguşiţă al lui Topală, Care-i mîndru făr' de seamă Şi, de* **revestit** *prin ţară, Bate turcii de-i omoară.* MAT. FOLK. I 53), *renegat, renume.*

Cu această valoare apare şi vechiul prefix *ră-*$_1$ în derivate ca: *răbufni* „a răsuna puternic, a ţîşni cu putere", *răsuna* „a suna tare şi prelung", *răvărsa (revărsa)* „a se vărsa peste margini, a ieşi din albie, a inunda";

Valoarea de intensificare apare şi în unele cazuri în care derivatul este corelat cu cuvîntul de bază: *trecînd şi retrecînd* (SMFC II 74); vezi şi IORDAN, STIL. 207, unde se arată că *ră-* exprimă intensificarea acţiunii „atunci cînd verbul simplu există alături de cel compus" (*bufnea şi răbufnea*).

3) r e s t a b i l i r e a situaţiei vechi, iniţiale; întoarcerea la starea dinainte: *readuce* „a aduce din nou la locul sau la starea de mai înainte", *realipi* „a lipi din nou, a alipi la loc", *recuceri* „a cuceri din nou, a lua înapoi", *reda* „a da din nou cuiva un lucru, o situaţie etc.; a restitui", *reîncadra* „a încadra pe cineva din nou într-un post pe care l-a ocupat anterior", *redeveni* „a se face din nou aşa cum era înainte", *reechilibra* „a reveni la starea de echilibru", *reface (a-şi reface sănătatea)*, *relua* „a lua din nou", dar şi „a lua îndărăt", *reprimi* „a primi înapoi", *restabili* „a stabili din nou, a aduce în starea de la început (sau în alta mai bună)", *revalorifica* „a valorifica din nou, a repune în valoare";

4) m i ş c a r e a î n a p o i (sens care înglobează uneori şi pe cel de sub punctul 3): *repatria* „a se înapoia sau a aduce pe cineva în patrie, după o absenţă îndelungată", *reprivire* „privire retrospectivă", *retrage* „a trage înapoi", *reveni* „a veni înapoi", *reflux* „retragere periodică a apelor unei mări sau ale unui ocean";

Un sens apropiat poate fi întîlnit şi la următorul derivat cu *ră-*$_1$: *răduce* „a fi la fel, similar cu cineva sau ceva" (Moxa, în DLR).

5) o p o z i ţ i a, reacţia: *reacţiona* „a răspunde într-un anumit fel la o excitare sau la o acţiune din afară", *remustra* „a exprima o opinie contrară, a ridica o obiecţie, a protesta (*Am* **remustrat** *în contra acestei pretensiuni.* Sbiera, în DLR ms.), *resentiment* „sentiment ostil faţă de cineva, pornire (izvorîtă dintr-o nemulţumire mai veche)";

Dicţionarul lui Protopopescu şi Popescu (1862) pune pe primul plan acest sens al prefixului: „particulă care intră în componenţa mai multor ziceri spre a arăta înţeles împotrivitor, poftitor sau înmulţitor".

6) „aşa cum trebuie": *recunoaşte, reprezenta, remite;*

7) rol de i n d i c a t o r:

a) al repetării unei acţiuni: *reaminti* „a(-şi) aminti din nou, a rechema în minte", *redubla, reînnoi* „a schimba din nou, a face iarăşi nou";

b) al mişcării înapoi: *reîntoarce* „a se întoarce din nou la locul de plecare, a reveni", *rănturna (răntuna)* „a răsturna, a întoarce" (Varlaam, la TDRG);

c) al opoziţiei : *relupta* „a lupta contra, a se împotrivi" (Mureşanu, *Poezii*, 1868, p. 113), *reînvia* „a reveni la viaţă (după ce a murit); a învia".

De derivatele în care prefixul are rol de indicator sînt legate formaţiile cu *re-*$_2$ avînd valoare lexical-gramaticală (vezi sub 2) sau numai gramaticală (de exemplu, tranzitivizarea într-un caz ca *retăcea* „a trece sub tăcere, a ascunde"); de la acestea din urmă s-a putut ajunge la derivate al căror sens este egal cu al bazei.

În unele derivate cu *re-*$_2$ sau *ră-*$_1$ valoarea prefixului nu e suficient de clară : *reieşi, remarca, remuşcare; rămîne(a)*; în altele, ca : *reîntoarce, reconvalescenţă, recurba, resuge*, valoarea derivatului este egală cu cea a bazei.

Se pare că în limba contemporană există tendinţa de a se abuza de formaţiile în care prefixul are rol de indicator sau de derivatele avînd acelaşi sens cu al bazei (vezi *reaminti, reînnoi, resimţi, regăsi* etc.). Folosirea derivatelor în locul celor „simple" este nejustificată în exemple ca : *Este bine ca omul să-şi reamintească de satul natal; Plec astăzi la Bucureşti, dar mă reîntorc peste două zile* (IORDAN, LRA 209).
Apropiate de exemplele de mai sus sînt şi tautologiile (*N. reia din nou chestia*) care „trebuie condamnate" (id. *ib.* 208).

5. Prefixul *ră-*$_1$ provine din lat. *re-*, de la care a moştenit unele sensuri.

În latină, *re-* avea valorile următoare: mişcare înapoi (*recedo, respicio, redeo*), întoarcere la starea anterioară (*reficio, restituo*), intensificare (*repulso, recino*), repetare (*recanto*), mişcare în sens contrar, opoziţie (*recludo, renuntio, reuelo*). În latina tîrzie *re-* e frecvent, mai ales, cu sensul de „întoarcere la starea anterioară, la punctul de plecare". În unele cazuri, sensul derivatului e apropiat de cel al temei, ca, de exemplu : *remanere* (= *manere*), *resecare* (= *secare*). Cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.; BOURCIEZ 209; NYROP, G. III 221; MEYER-LÜBKE, G. II 681; ROHLFS, G. III 359—360; Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 67.

În limba română, lat. *re-* a fost moştenit în cuvinte ca : (analizabile) lat. *reducere* > rom. *răduce* (cf. DLR), lat. *reponere* > rom. *răpune* (cf. CADE, TDRG, DLR), lat. *resonare* > rom. *răsuna* (cf. CADE, SCRIBAN, DLR; după TDRG : *răz-* + *suna*), lat. *reversare* > rom. *revărsa* (cf. CADE, TDRG; în DLR : *ră(s)-* + *vărsa*); (neanalizabile) lat. *repausare* > rom. *răposa*, lat. *respondere* > rom. *răspunde*, lat. *repausum* > rom. *repaos*.

În unele cuvinte prezenţa prefixului e neclară, dar unele etimologii pornesc de la derivate latineşti cu *re-* (vezi *răfreca* p. 204). În *reteza*, după PUŞCARIU (s.v.) am avea de-a face cu un derivat de la **recaedio*, iar după Candrea (CADE s.v.), de la **retundio*; mai convingătoare este etimologia propusă de acad. Al. Graur, care consideră etimon al lui *reteza* pe lat. **retizo* < *retae* („arbori care cresc pe malul unui rîu") + *-izo* (*Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), 110). Acelaşi autor nu exclude nici posibilitatea ca la baza derivatului românesc să fie lat. *retare* „a curăţa albia unui rîu" (comunicare orală).

Pe teren românesc s-au format derivatele : *răafla, răbufni, răciti* (ultimul fiind o creaţie a lui Cantemir).

Cele mai vechi atestări cu *ră-* se găsesc în scrieri din secolele al XVI-lea — al XVII-lea : *rămîne* (Coresi, în DLR), *răpune* (M. Costin, în DLR), *răvărsa* (*Biblia*, 1688, în SMFC II 69).

Prefixul neologic *re-*$_2$ a fost împrumutat din latină şi din limbile romanice (mai ales din franceză), prin împrumuturi ca : (analizabile) *reclasa* — fr. *réclasser*, *recompensa* — fr. *récompenser*, *reconfirma* — fr. *réconfirmer*, *recopia* — fr. *récopier*, *reduplica* — lat. *reduplicare*, *relansa* — fr. *rélancer*; (semianalizabile) *releva* — fr. *relever*; (neanalizabile) *recupera* — fr. *récupérer*.

Unele împrumuturi au venit probabil pe mai multe căi : *repauza* — fr. *repauser*, it. *riposare*; *repeta* — fr. *répéter*, germ. *repetieren*.

Pe teren românesc s-au format unele adaptări, calcuri și semicalcuri : *reîmbla* — lat. *reambulare* (cf. DLR), *remustrare* — germ. *remonstrieren* (sub influența lui *mustra); reapărea* — fr. *réapparaître*, *recîștiga* — fr. *regagner*, *recoace* — fr. *recuire*, *recompune* — fr. *recomposer*, *reîntoarce* — fr. *retourner; renume* — fr. *renom*, *resimțămînt* — fr. *ressentiment*.

Cele mai multe calcuri sînt după franceză ; foarte rare sînt cele după germană : rom. *repăși* — germ. *zurücktreten* (A. Graur, *Sur quelques types de calques*, în BL IV (1936), p. 193 ; în DLR se menționează că e un calc după magh. *visszalép)*, rom. *retăcea* — germ. *verschweigen* (rom. *re-* corespunde germ. *ver-)*.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și chiar în secolul următor, s-a încercat să se redea prefixul neologic *re-*$_2$ prin vechiul prefix românesc *ră-*$_1$ (vezi și p. 204). Acest procedeu nu s-a impus (cf. S. Drincu, *lucr. cit.*, p. 96—97).

Uneori e greu de stabilit din ce limbă provine cuvîntul după care s-a format derivatul românesc. Un cuvînt ca *recere (A luat măsurile* ***recerute*** *spre a introduce ortografia.* Odobescu, în DLR) poate fi format fie după fr. *réquerir*, fie după lat. *requaerere ; reduce* după lat. *reducere*, fr. *réduire*, germ. *reduzieren ; reieși* „a izbuti" — it. *riuscire*, fr. *réussir*.

Multe derivate s-au format în limba română probabil fără model străin : *reangaja*, *reaprinde*, *reașeza*, *recăsători*, *reîncadra*, *reîncolți*, *reînființa* etc.

Uneori e greu de precizat dacă derivatul este un calc sau e o formație fără model din altă limbă. Astfel : *reciti*, *reclădi*, *recunoaște*, *repune*, *revedea* pot fi socotite semicalcuri după fr. *relire*, *rebâtir*, *reconnaître*, *reposer*, *revoir*, dar și formații independente de acestea din urmă ; de asemenea *recăpăta* (a. 1853—1854) „pare a fi un derivat autohton (cf. însă fr. *recevoir*, dar mai ales lat. *recipere)*" (vezi S. Drincu, *lucr. cit.*, p. 97).

Cele mai vechi atestări cu prefixul neologic *re-*$_2$ se găsesc în texte din secolul al XVIII-lea : *reduce* (în SMFC II 69), *redobîndi* (a. 1750, în SMFC II 70).

După S. Drincu *(lucr. cit.*, p. 100—101), în secolul al XVIII-lea derivatele cu *re-* apar sporadic, dar numărul lor crește între 1780 și 1860 și, îndeosebi, între 1830 și 1860. Același autor înregistrează următoarele derivate fără model străin la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în cursul celui următor (între 1780 și 1860) : *reafla*, *recăpăta*, *reîmpinge*, *reîndrepta*, *reîntoarce*, *reînvia* etc.

Sensurile din română ale prefixului neologic *re-*$_2$ sînt asemănătoare cu cele din limbile romanice (care continuă situația din latină, vezi p. 207).

În aceste limbi prefixul are sensurile : repetare (fr. *reprendre*, *refaire*, it. *riparlare*, *ripopolare*, *rimangiare*, sp. *recargar)*, restabilirea situației anterioare (fr. *regagner*, *refermer)*, mișcare înapoi (fr. *revenir*, it. *ritornare*, *ridare)*, opoziția (fr. *se rebiffer)*, intensificarea, terminarea acțiunii (fr. *réunir*, *ramasser*, *rechercher*, it. *riempire* „fare il pieno", *riguardare*, *risentire)*. În unele derivate sensul prefixului este neclar (fr. *raccourcir*, *renfermer*, *remplir*, it. *rallentare*, *radunare*, *riserbare)* (cf. NYROP, G. III 221, 236, ROHLFS, G. II 359—360, TEKAVČIĆ, G. I. III 155—156, ROBERT, s.v.).

În unele formații, caracterul analizabil al derivatului în raport cu cuvîntul de bază este numai formal, și nu semantic (cele două cuvinte s-au îndepărtat din punctul de vedere al sensului, vezi p. 205). Explicația „îndepărtării" semantice dintre derivat și cuvîntul de bază trebuie căutată în faptul că primul a fost împrumutat în română doar cu unele sensuri. Numai în limba de origine ne putem da seama de valoarea lui *re-* (pentru sensurile cuvintelor *reculege*, *recurge*, *redresa*, *remarca* vezi valorile corespunzătoare ale derivatelor din franceză : *recueillir*, *recourir*, *redresser*, *remarquer ;* cf. ROBERT, s.v. ; HATZFELD-DARMESTETER, s.v.).

O situație apropiată de limba română, în ceea ce privește părțile de vorbire derivate, se găsește și în celelalte limbi romanice. G. Rohlfs menționează, de exemplu, că în italiană *ri-* formează, în special, derivate verbale, intrînd rar în derivare cu alte părți de vorbire (G. II 360).

**6.** Temele la care se atașează vechiul prefix *ră-*$_1$ sînt, în cea mai mare parte, de origine latină. *Răbufni* are la bază o temă onomatopeică, iar *răciti* o temă slavă.

Temele la care se atașează prefixul neologic $re-_2$ sînt de diverse origini, atît vechi, cît și noi:

— latine (moștenite): *readuce, reafla, realege, reaminti, recunoaște, reda, reface, reîntineri* etc.;

— slave: *reclădi, reivi, replămădi* etc.;

— maghiare: *reîntîlni;*

— turcești: *recîntări;*

— grecești: *retipări;*

— neologice (latino-romanice): *reamenaja, reajusta, reanima, reexporta, reeduca, reîncadra, reutila* etc.

7. În trecut prefixul $ră-_1$ a fost puțin productiv. Azi e neproductiv, fiind înlocuit de $re-_2$, care este unul din cele mai productive prefixe neologice românești. Derivate cu $re-_2$ se formează necontenit în limba actuală.

„De fapt *re-* se poate astăzi alătura la orice temă verbală" (GRAUR, T. 257; vezi și S. Drincu, *lucr. cit.*, p. 103). În legătură cu productivitatea ridicată a prefixului *re-* în franceză, vezi Otto Duchaček, *Sur le problème de l'aspect et du caractère de l'action verbale en français*, în „Le français moderne" 1966, nr. 3, p. 169.

8. Derivatele cu prefixul moștenit $ră-_1$ aparțin tuturor varietăților limbii.

Derivate cu prefixul neologic $re-_2$ pot fi găsite în toate stilurile limbii literare.

1. Unele derivate sînt creații ocazionale, personale, ca de exemplu: *refi* „a reveni" *(Ascultă și cîntă și tînăr refii.* Macedonski, în DLR).
2. Printre derivatele cu prefixul *re-* unele sînt învechite, rare: *restatori* „a restatornici" (Barițiu, în DLR), *rechema* [2] „a pretinde" (a. 1831, în DLR), *recere* „a cere (din nou), a solicita" (Barițiu, Barcianu, în DLR), *reagent* Chim. (DLR), *refrunta* „a înfrunta" („Curierul românesc" 1848, în DLR), *resuge* „suge" (HELIADE, O. I 113, în DLR), *reîmbla* „a hotărnici" (Șincai, în DLR).

9. Prefixul $re-_2$ are următoarele compuse: *ra-*, *ran- (ram-)* și *rin- (rim-)*, la care se poate adăuga $res-_2$ din formații semianalizabile.

***Ra-***, compus din *r-* și prefixul $a-_1$, se identifică în două formații verbale: *racola* și înv. *rasenina* „a se însenina din nou" (Heliade Rădulescu, în DLR); pentru ultima formație cf. și *resenina*.

***Ran-*** (cu varianta *ram-)*, compus din *r-* și prefixul $an-_5$ (cu varianta *am-*), se identifică în verbele *rambursa, ranversa* și în substantivele *ranfort* „element care întărește o construcție" și *ranfluare* „repunere în stare de plutire a unei nave scufundate".

***Rin-*** (cu varianta *rim-)*, compus din *r-* și prefixul $in-_1$ (cu varianta $im-_1$), se identifică în verbul înv. *rimbomba* „a răsuna" și în substantivul înv. *rinfort* „întărire".

În formația semianalizabilă *respinge* cf. *împinge* se poate identifica prefixul compus $res-_2 < re-_2 + s-$.

Prefixele compuse cu *r-* trebuie deosebite de situațiile în care *r-* se adaugă la teme prefixate anterior cu $a-_1$ (de tipul *racomoda, racorda)*, respectiv cu $an-_5$ *(ramplasa);* vezi Introducerea, p. 8.

Prefixele compuse cu $re-_2$ și formațiile în care apar sînt în general împrumutate: *ra-* din franceză *(racola < racoler)* și din italiană *(rasenina*, adaptare după *rasserenare); ran- (ram-)* din franceză *(rambursa < rembourser, ranfort < renfort; ranfluare*, adaptare după *renflouage); rin- (rim-)* din italiană *(rimbomba < rimbombare).*

**RĂ-₂ vezi RĂ-₁...**

## RĂS- (RĂZ-, RES-₁)

AUERBACH, V. 250 ș.u.; IORDAN, STIL. 207—210; Gh. Bulgăr, *Prefixul răs- în limba română*, în SMFC I 17—28; OCHEȘEANU, P. 36—39.

**1.** Uneori e greu de delimitat prefixul *răs- (răz-)* de prefixele *ră-₁* și *re-₂* la temele cu *s-* inițial (vezi p. 203).

**2.** Prefixul *răs-* are varianta fonetică *răz-* înainte de consoane sonore (cu excepția lui *z*: *răszice*): *răzbate, răzda, răznepot.*

Derivatele cu *răs-* formate de la teme care încep cu *s* se scriu de obicei cu dublu *s*: *răssec, răsstrăbun* etc., pentru a se evita confuzia cu prefixul *ră-₁ (re-₁)*. În asemenea situații se întîlnește adesea și scrierea cu cratimă între prefix și temă (vezi și p. 297).

1. Uneori se întîlnește însă și scrierea cu un singur *s*, mai ales la teme cu *s* + consoană (vezi în DLR *răscădea, răstrăbun, răstrămoș, răstrănepot* etc.), dar și la *s* + vocală (vezi în DLR *răsări*[2]); de asemenea, în derivate a căror temă începe cu *z* + consoană nu se notează uneori consoana finală a prefixului (*răzbiera* DLR). În exemple de acest fel prefixul *răs-* poate fi confundat cu *ră- (re-)*.
2. În cuvinte semianalizabile sau neanalizabile apar variantele: *răș-, răj-, ris-, roș-, ros-, ruz-*: *rășchira, răjghina (risghina), rospiscă* „chitanță", *roșmiriță* „răzmeriță", *roscoală* „răscoală", *roștoc* „răstoacă", *ruzvali* „a curăța copacii de crengi".
3. Rareori înainte de sonore apare grafia *răs- (răsvirí)* și, mai rar, *răz-* înainte de surde (*răzfira*).

Foarte rar întîlnim și varianta fonetică *res-₁* (învechită și regională); *resuci* (cf. Hodoș, în DLR).

Uneori forma *res-₁ (rez-)* este o variantă grafică, folosită în scopul de a se da prefixului un aspect latin: *resbunare* (a. 1846, în DLR), *rescumpăra (ib.)*, *resplată* (SMFC I 24), *resurla* (HELIADE, O. I 198), *rezleți* (SMFC I 24), vezi și p. 213.

În ceea ce privește pe *răstriște (răs- + triște)*, acesta apare în limba literară sub forma *restriște*.

**3.** În DLR sînt înregistrate 103 derivate a n a l i z a b i l e; la acestea se adaugă 27 derivate din alte izvoare:

*răscăpăra* (SMFC I 22), *răscitat (ib.)*, *răscinla* (Văcărescu, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 527) *răscoase* „a coase de tot" (ROSETTI, L. D. 80), *răscrăpa* (SMFC I 23, 39), *răscrie* (FLACĂRA 1967, nr. 38, p. 4/2), *răscurma* „a scurma, a răscoli" (UDRESCU, GL.), *răscută* (TDRG, S. V. *răz-*), *răsfadă* „gălăgie, zarvă" (UDRESCU, GL.), *răsflori* (PUȘCHILĂ, D. 67), *răsimpunge* (Densusianu, în GR. S. IV, 1930, 2, p. 366), *răsjunghia* (ib. *ib.*), *răsplanuri* pl. (SMFC IV 20), *răspune* (Densusianu, *loc. cit.*), *răssec* (ib. *ib.*, p. 367), *răssfinte* (id., *ib.*), *răsșpuri* (cf. *șpur* „copil nelegitim") „copiii șpurilor" (SCURTU, T. Î. 77), *răstăia* (SMFC I 21), *răstriga (ib.*, p. 39), *războjoci* pl. (*ib.*, p. 23), *răzdeochi* (Densusianu, *loc. cit.*), *răzduce* (id. *ib.*, p. 366), *răzmate* (id. *ib.*, p. 367), *răzmirat* (SMFC I 23, 39), *răzneam* (*ib.*, p. 38), *răzvintura* (Coșbuc, *Aeneis*, București, 1896, p, 195), *resurla* (HELIADE, O. I. 198).

Nu am luat în considerație următoarele derivate cu etimologie nesigură: *răscoboală* „necaz, pacoste" (DLR, cf. *boală*), *răscocină* „parte a morii" (DLR, cf. *scoc*), *răstăbuși* (reg.) „a împrăștia" (DLR, cf. *buși*); cît despre *răsfug* „boală contagioasă a oilor" (< *răs-* + *foc*) DLR, e mai greu de stabilit o legătură semantică și formală între prefixul *răs-* și temă.

Derivatele cu prefixul *răs- (răz-)* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *răscoace, răscroi, răsfrînge, răsplămădi, răstăia, răzbate, răzbubui* etc.;

— un substantiv (formații parasintetice): *răsfăța, răsfira, răsfoi* „a întoarce foaie cu foaie o carte, un ziar etc.";

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *răscruce, răsfadă, răspas, răstimp, răznepot* etc.;

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv (provenit uneori din participiu): *răscunoscut, răzbucuros, răzbuzat, răzmirat;*

— un substantiv (formaţie parasintetică): *răzmăţat* „în dezordine";

IV n u m e r a l e, analizabile în raport cu un numeral: *răzmii;*

V a d v e r b e, analizabile în raport cu un adverb: *răsalaltăieri, răspoimîine.*

Dintre derivate cele mai numeroase sînt verbele.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *răsceafăr* „luceafăr", *răsprăştia*, cf. *împrăştia; răspunge*, cf. *împunge; răstoarce*, cf. *întoarce; răzbucni*, cf. *izbucni* etc.

4. Prefixul *răs- (răz-)* are următoarele valori:

1) Î n d e p ă r t a r e a, mişcarea spre exterior; împrăştierea, extinderea:

a) în spaţiu: *răscroi, răsface* „desface", *răsfira, răsfoi, răsfrînge, răsturna, răzbate, răzbucni* „a ţîşni, a revărsa", *răzbuşi* „a străbate" (Novacoviciu, în DLR), *răzbuzat* (despre buze) „răsfrînt";

b) în timp: *răspas, răspoimîine, răstimp.*

În cazul lui *răsalaltăieri*, prefixul poate exprima „un fel de superlativ" (cf. IORDAN, STIL. 209); cf. *răspoimîine.*

Cu acelaşi sens întîlnim prefixul în derivate în care marchează un grad de rudenie mai îndepărtat pe linie ascendentă sau descendentă: *răzbunic* „străbunic" (Sadoveanu, în DLR), *răzmamă* „străbunică", *răzneam* „rudă îndepărtată în linie ascendentă, strămoş", *răznepot, răsşpuri.*

1. Vezi şi *răzbunic* cu alt sens decît cel de mai sus şi anume în corelaţie cu *bunic (puţin îmi pasă de bunicu şi* ***răzbunicu*** *său* IORDAN, STIL. 210).
2. Sensul 1 („depărtare" în timp şi spaţiu) e foarte apropiat (şi uneori se poate confunda) de 2 („intensificarea") (vezi şi *STRĂ-* p. 226).

2) I n t e n s i f i c a r e a unei acţiuni, a unei însuşiri sau a unei cantităţi: *răscoace, răsfierbe, răspierde* „a prăpădi de tot" (GCR, în DLR), *răsplămădi, răsscăpăra, răssemăna* „a împrăştia foarte tare" (Dosoftei, la Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 21), *răstăia, răzbubui, răzgudui, răzmuia* „a muia tare" (ŞEZ., la Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 22); *răscunoscut* „foarte cunoscut", *răsputere* (în loc. adv. *din răsputeri* „din toate puterile, foarte tare"), *răzmii.*

Cele mai multe derivate cu acest sens apar în corelaţie cu cuvîntul de bază: *bucuros şi răzbucuros* (Creangă, la Bulgăr, *lucr.cit.*, p. 23), *citat şi răscitat* (GL, la Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 23), *îţi cred şi-ţi răscred* (Sbiera, în DLR).

Datorită expresivităţii lor, derivatele de acest fel pot fi create la nevoie de orice vorbitor pentru a sublinia valoarea intensivă a acţiunii sau cea de superlativ a însuşirii.

În cazul unor substantive derivate legate de temă ca: *Întinsori de iarbă, cu nenumărate* ***cute şi răscute****; ca să te îndepărteze de Manole Cumpătă, de atîţia* ***veri şi răzveri***, corelaţia arată o cantitate mare de obiecte (IORDAN, STIL. 208).

3) R e p e t a r e a acţiunii: uneori prefixul exprimă în acelaşi timp repetarea şi intensificarea, mai ales în cazul corelaţiei derivat + temă: *răscînta* „a cînta din nou" (I. Văcărescu, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 527), *războteza* „a primi din nou botezul"; „a schimba numele" (Russo, la Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 24), *răzjudeca* „a (se) socoti din nou, a cumpăni (mai bine) faptele", *răzvot* „votare din nou" (CADE, s.v.); *citi şi răsciti* înseamnă „a citi de mai multe ori", dar şi „a citi

mult", *da și răzda* „a da mult", dar și „a da mereu", *fierbe și răsfierbe* etc. (vezi și IORDAN, STIL. 208).

Totuși, în unele corelații de acest fel prefixul are exclusiv valoarea de repetare fără a cumula și pe cea de intensificare, ca, de exemplu: *Eu vă scad Vă răscad* („scad din nou") MAT. FOLK., în DLR.

Corelația poate apărea și cu un sinonim (derivat) al cuvîntului de bază: *De-a doua oară socotind și răschitind... gîndul în alt chip începu a i se pleca.* Cantemir, în DLR.

4) De la valoarea de „repetare, reeditare a unui fapt" se poate ajunge uneori la sensul de r e a d u c e r e, revenire la starea inițială: *răzbuna* cu sensul etimologic „a face din nou bun ceva, a restabili forma bună, dreaptă care a fost tulburată, schimbată; p. ext. a însemna" (*Cînd te văd, badeo, la lună, Inima mi se* ***răzbună.*** Hodoș, la Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 25), *răscumpăra* „a cumpăra (revenind la starea de lucru cumpărat)" (*Am vîndut și Ursului logofăt și am* ***răscumpărat****-o* (a. 1733) *Uricariul* XXIV, în DLR) (vezi și IORDAN, STIL. 209).

5) Îndepărtarea (sensul 1) poate duce și la n e g a r e a înțelesului pe care-l are cuvîntul de bază, la valoarea de o p o z i ț i e: *războli* „a se vindeca de o boală", *răscloci* „a se dezbăra de clocit", *răscucăi* „a desface, a elibera de cîntecul cucului, a scăpa pe cineva de o vrajă" (*Anuarul Arhivei de Folklor*, în DLR), *răspăr* cu sensul inițial „contrar direcției firești a părului" (*Începu a-l netezi pre spate și pre coaste în păr și* ***răspăr.*** Țichindeal, în DLR), *răspopă* „persoană căreia i s-a luat calitatea de popă", *restriște* „situație grea, șir de nenorociri care se abat asupra cuiva" (*triște* „soartă, destin, noroc").

6) În unele derivate, prefixul are rol de i n d i c a t o r fie al r e p e t ă r i i, fie al î n d e p ă r t ă r i i: *răscrăci* și *răscrăcăra* „a îndepărta mult picioarele unul de altul; a crăci", *răscurma*, *răstoarce* „a răscumpăra, a da înapoi o lovitură" (*Am vrut să-mi* ***răstorc*** *cele trei lovituri.* Creangă, în DLR), *răsuci* (uneori în corelație cu cuvîntul de bază: *Dormi sucit,* ***răsucit.*** GL, 1966, nr. 5, p. 5/1).

În unul și același derivat prefixul *răs-* poate apărea, în împrejurări diferite, cu diverse valori. Astfel, unele formații în care *răs-* are sensul de „contrar", ca: *răsconvinge* „a crede contrariul" (Caragiale, în DLR), *răstălmăci* etc., în corelație cu cuvîntul de bază capătă un sens intensiv: *M-am gîndit și* ***răzgîndit*** *din capul locului* (= m-am gîndit mult, la toate soluțiile) Alecsandri, în DLR, *convins și* ***răsconvins*** („foarte convins"), *a tălmăci și* ***răstălmăci*** („a tălmăci mult") (vezi și IORDAN, STIL. 209).

În unele cazuri, ca, de exemplu, *răscheie* „clanță", valoarea prefixului e neclară.

5. Prefixul *răs-* (*răz-*) provine din v. sl. раз- (рас-).

În slavă prefixul раз- avea următoarele valori: împrăștierea în diferite direcții, intensificarea, repetarea, separația, slăbirea acțiunii.

Vezi Fr. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, II, 1879–1883, p. 413; VAILLANT, V.S. 340; A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 233; ROSETTI, ILR 321.

Prefixul slav a pătruns prin derivate slave, dintre care unele sînt analizabile în românește: растопити сѧ > *a (se) răstopi*, разболѣти > *a războli*; (semianalizabil) разбити > *răzbi*; (neanalizabile) расточити > *răstoci* „a abate cursul unei ape pentru a prinde pești în albia secată", разврати > *răzvrăti*, разбой > *război*.

În ce privește pe *răzbel (rezbel)*, această formație învechită (vezi DLR, s.v.) provine din cuvîntul *război*, refăcut după lat. *bellum*.

Pe teren românesc s-au format calcuri de tipul : *răzgîndi* — v. sl. размыслити, (probabil) *răzda*—v. sl. раздавати, adaptări ca *răstimp* (din v. sl. растжпъ influenţat de *timp*). Unele derivate s-au format prin schimbare de prefixe, ca, de exemplu: *răstoarce—întoarce (răs-* pentru *re-*, vezi § 7, nota 2).

Numeroase derivate româneşti nu au nici un model străin : *răscroi, răsfăţa, răspăr, răsputeri, răzbuna* etc.

1. Pentru originea slavă a prefixului vezi TDRG s.v. şi ROSETTI, ILR 320—321. După Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, vol. II, Bonn, 1858, p. 430 şi MEYER-LÜBKE, G. II 682, prefixul *răs-* provine din lat. *re-* (fără a explica provenienţa lui *-s) ;* vezi şi SMFC II 36—37.
2. Mai mulţi lingvişti admit o dublă provenienţă a prefixului *răs-*. Astfel, după Al. Philippide, vorbitorii români au detaşat prefixul *răs-* prin falsă analiză din derivate cu *re-* (> *ră)* al căror cuvînt de bază începe cu *s-* : *ră(scoc), ră(zbat)* ca *răs(coc), răz(bat),* iar ulterior prefixul format în aceste condiţii a fost întărit de prefixul *răs-*, de origine slavă *(Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 101). Ov. Densusianu consideră şi el că *răs-* provine, pe de o parte, din prefixele latine *re-* + *ex-* în cuvinte ca *răzbuna, răscumpăra* şi, pe de alta, din vechiul slav раз- (рас-) din derivate ca : *răzbi* — развити, *răzvrăti* — развратити (DHLR I 247). Acest punct de vedere a fost însuşit şi de AUERBACH, V. 250—255.
Vezi şi GRAUR, T. 255 : ,,Poate în *răz- (răzbuna, răsturna)* de origine slavă, să se fi amestecat şi ceva din lat. *re- (re-ex-)?*''
În legătură cu valorile lui *răs-* acad. Iorgu Iordan se întreabă dacă nu cumva ele se datoresc faptului că prefixul ,,este pe de o parte moştenit, pe de alta împrumutat'' (STIL. 207).

Derivatele cu *răs- (răz-)* apar în vechile texte româneşti : *răsămăna* (PSALT., în DLR), *răsfira* (*Psaltirea Hurmuzaki*, în DLR), *răzjudeca* (*Codicele Voroneţean*, în DLR), *răzbate* (Dosoftei, la TDRG) etc.

Vezi ASAN, D.P.H. 211 ; VASILIU, D.C. 258.

6. Temele la care se ataşează prefixul sînt de diferite origini : latină : *răscoace, răscumpăra, răsfrînge, răzbate, răzbuna ;* comună cu albaneza : *răzbuzat ;* slavă : *răscroi, răsplăti ;* maghiară : *răzneam ;* neologică (latino-romanică) : *răscita, răsplanuri, răzvot.*

Prefixul se ataşează, în special, la teme vechi, foarte rar la cele neologice.

7. Prefixul *răs-* a fost productiv în limba veche. În limba română contemporană, prefixul este viu, dar puţin productiv. Astăzi se mai formează cu ajutorul lui *răs-* diferite derivate ocazionale (unele neînregistrate în dicţionar, vezi p. 26, 211), care exprimă intensificarea, repetarea (mai ales în corelaţie cu cuvîntul de bază), ca de exemplu : *S-a scris şi s-a* ***răscris*** *despre acest lucru.* FLACĂRA, 1967, nr. 38, p. 42.

1. Despre acest prefix, acad. Iorgu Iordan spune că ,,este foarte răspîndit în româneşte'' (STIL. 207).
2. O dovadă că *răs-* e vechi şi popular e şi faptul că în unele derivate cu $re\text{-}_2$ s-a înlocuit prefixul neologic cu *răs-* : *răscurbat, răzvoluţie* (SMFC I 21).

8. Derivatele cu prefixul *răs-* apar în toate stilurile limbii. În limbajul popular şi familiar se folosesc unele derivate împreună cu cuvîntul de bază, cu sensul de intensificare *(bucuros şi răzbucuros)*. Din limba populară cîteva derivate au pătruns în limba literară, de exemplu : *răzmii : Ar trebui un epos ca cele indiene cu mii şi* ***răsmii*** *de versuri.* (,,Convorbiri literare'', în DLR). În stilul beletristic există derivate care sînt probabil la origine creaţii personale ale unor scriitori : *răzdomni* ,,a scoate din domnie'' (Baronzi, în DLR), *răzgudui* ,,a zgudui cu putere'' (Murnu, în DLR), *răzmargine* ,,extremitate, margine a unui lucru'' (Coşbuc, în DLR), *răzvîntura* ,,a răsuci, a întoarce (id. *ib.* 195).

Unele derivate, destul de puţine, au căpătat o folosire specială în stilul ştiinţific *(răscoace, răsfrînge* etc.).

Numeroase derivate sînt regionale și populare: *războli* (nordul Moldovei), *răsfulgerat* (nordul Moldovei), *răsfundat* (în DLR cu mențiunea „reg."), *răspunge* (Transilvania), *răzbiera* (T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, p. 272), *răsșpuri* (Transilvania), *răzbuza* (Muntenia).

Unul și același derivat regional poate apărea în diferite părți ale țării: *răspieri* (Moldova, Oltenia, Transilvania).

Cele mai multe derivate regionale aparțin producțiilor populare, descîntecelor, blestemelor. Acestea apar mai ales în corelație cu cuvîntul de bază: *crăpa-răscrăpa*, *mațe-răzmațe* (în „Ghilușul", II, 1914, p. 20).

DENSUSIANU, L. D. 365—367; ROSETTI, L. D. 80.

Multe derivate cu *răs-* sînt învechite: *răzdumica*, *răsface*, *răzjudeca*, *răspierde*, *răssemăna*, *rässlăbi*, *răstulbura* etc.

***RĂZ- vezi RĂS-***

***RE-$_1$ vezi RĂ-$_1$***

***RE-$_2$ vezi RĂ-$_1$...***

***RES- vezi RĂS-***

## *RETRO-*

RIZESCU, P. N. 16—17.

**1.** În derivate prefixul are un accent (secundar) pe prima silabă: *rètroactív*. *Retro* s.n. (vezi § 5) este accentuat pe ultima silabă: *retró*.

**2.** În DLR sînt înregistrate 7 derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *retro-*, la care se adaugă 14 derivate din alte izvoare:

*retrobulbar* „(proces) localizat îndărătul globului ocular", cf. *bulbus* (= glob ocular) (D. MED.), *retrocuplare (ib.)*, *retrofuzee* Fiz. (DN$^2$), *retrohipofiză* „pulbere de hipofiză posterioară" (D. MED.), *retroinhibiție (ib.)*, *retromutație* „mutație inversă" *(ib.)*, *retroperitoneal* „(situat) înapoia peritoneului" *(ib.)*, *retropneumoperitoneu (ib.)*, *retroproiecție* Cinem. (LTR$^2$), *retropoziție* „plasarea (unui organ) înapoia poziției sale anterioare" (D. MED.), *retropulsiune* „retropoziție" *(ib.)*, *retrorachetă* (MDE; „Scînteia tineretului", 1966, nr. 5201, p. 2/6), *retroreflector* Opt. (LTR$^2$), *retrosternal* (DN$^2$).

Derivatele cu *retro-* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *retroceda*;

— un substantiv (formație parasintetică): *retrograda*;

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *retroflexie*, *retrofuzee*, *retroguardie*, *retroproiecție*, *retrorachetă*, *retroreflector*, *retroversiune*, *retrovizor*;

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *retroactiv*, *retrosternal*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *retrofecțiune* (D. MED.), cf. *infecție*; *retrognatism* (MDE), cf. *prognatism*; *retromorfism*, cf. *izomorfism*; *retrospectiv* (și: *retrospecțiune)*, cf. *introspectiv* (și: *introspecțiune)*; *retroversie* Med. (DLR), cf. *inversiune*.

**3.** Prefixul *retro-* are sensul general s i t u a r e a  î n a p o i, revenirea (în urmă, îndărăt, în sens contrar):

a) în spațiu: *retroguardie*, *retrosternal*, *retrovizor*;

b) în timp (anterioritatea sau revenirea la o situaţie anterioară): *retroactiv*, *retroceda*, *retrospectiv*.

Acelaşi sens îl are prefixul şi în cazul lui *retroversiune*, care nu trebuie înţeles ca o simplă „traducere", ci ca „traducerea din nou a unui text în limba străină din care a fost tradus".

La sensul „în urmă" se adaugă şi nuanţa de inferioritate ierarhică: *retrograda* sau calitativă: *retromorfism*.

4. *Retro-* este un prefix neologic de origine latină, care a pătruns în româneşte prin împrumuturi din limbile romanice (în special din franceză):

*retroactiv* — fr. *rétroactif*,
*retroceda* — fr. *rétrocéder*,
*retrograda* — fr. *rétrograder*,
*retroguardie* — it. *retroguardia*,
*retroproiecţie* — fr. *rétroprojection*,
*retrovizor* — fr. *rétroviseur*.

Împrumuturile din limbi neromanice sînt rare. *Retrorachetă* poate fi adaptare după engl. *retro-rocket* (cf. OXFORD, s.v.) sau semicalc după fr. *rétrofusée* (> rom. *retrofuzee*); *retroversiune*, adaptare după germ. *Retroversion*.

În latină, *retro-* („în urmă") era sporadic folosit ca prefix înainte de epoca imperială, dar capătă de atunci încolo o largă răspîndire (ILR I 104). În limbile romanice, *retro-* n-a fost moştenit, fiind un împrumut savant.

Singura formaţie pentru care nu am găsit un model în dicţionarele cercetate este *retroreflector*.

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu prefixul *retro-* sînt de la mijlocul sau din a doua jumătate a secolului trecut: *retroactiv* (I. Golescu, POLIZU, PROT.-POP., în DLR), *retrogradare* (NEGULICI, în DLR), *retroguardie* (Filimon, în DLR), *retrospectiv* (Russo, Negruzzi, în DLR).

5. *Retro-* este un prefix neproductiv în româneşte. Toate derivatele sînt împrumuturi cu teme latino-romanice.

Prefixul se foloseşte şi drept cuvînt independent, cu valoare substantivală: vezi mai vechiul *retro* (accentuat *retró*) de la jocul de biliard „lovitură care imprimă bilei o mişcare înapoi" (în expr. *a face un retro*) şi recentul *retro* din îmbinarea *modă retro*.

6. Derivatele cu *retro-* aparţin, în special, stilului ştiinţific (fiind mai numeroase în terminologia medicală) şi celui administrativ-politic. *Retroacţie* şi *retroguardie* sînt ieşite din uz.

De remarcat specializarea lui *retroversie*, ca termen medical, faţă de *retroversiune*.

## S- (Z-$_1$, SĂ-)

Rudolf Geheeb, *Prosthetisches a und s im Rumänischen*, în JAHRESBERICHT V (1898), p. 46—48; DRĂGANU, R. S. 39; AUERBACH, V. 255—257; IORDAN, STIL. 215—216; Em. Vasiliu, *Evoluţia lat. ex- în limba română*, în SCL VI (1955), nr. 3—4, p. 239—255.

1. Prefixul *s-* are varianta fonetică *z-*$_1$ înainte de consoane sonore: *zbuciuma*, *zvînta*. Înainte de sonante (*m*) are cînd varianta *z-*$_1$: *zmăcina*, cînd *s-*: *smomi*. Varianta *să-* e rară: *săblazńă*, *săvîrşi*.

2. În DM sînt înregistrate 48 de derivate analizabile cu prefixul *s-* (*z-*$_1$, *să-*), la care se adaugă 25 de derivate din alte izvoare:

*săblaznă* „greşeală, sminteală" (CADE, SCRIBAN), *scăluş*[1] şi *scăluş*[2] (TDRG), *scăţăra* (Creangă, la IORDAN, STIL. 216), *scîrmoceală* „acţiunea de a scîrmoci şi rezultatul ei" (UDRESCU, GL., cf. *cîrmoceală* id. *ib.*), *scîrn* „cîrn" (id. *ib.*), *scîrneci* „(fam.) epitet glumeţ dat unui copil care are nasul mic, cîrn", cf. *cîrneci* (id. *ib.*), *sclonţi* (despre oameni) „a mînca seminţe" (LEX. REG. II 108), *scumpăra* (TDRG), *sfăt* „făt" (= pălimar, TDRG), *sfîrţală* „femeie afectată şi fără stare", cf. *fîrţă, fîţăi* (MAT. DIAL. I 93), *sfrenţie* „frenţe" (= sifilis, TDRG), *sfulgera* (BPH V (1938), p. 172), *smîlci* „a-şi pierde cumpătul, a se speria, a o băga pe mînecă" (TOMESCU, GL., cf. *mîlci* „a înmărmuri (de frică), a o sfecli, a o băga pe mînecă" DLR), *sprăvăli* „prăvăli" (CADE), *stăciuna* „a lua tăciunele de pe fitilul lămpii" (LEX. REG. II 106), *stîrlici* (Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 250, cf. *tîrlici*), *stroncăni* (id. *ib.*, p. 240, cf. *tronc*), *svapora* (URSU, T.), *zbea* (TDRG), *zbruş* „bulgăre, bruş" (LEX. REG. II 103), *zgîrbaci* (TDRG), *zgoni* (IORDAN, STIL. 216), *zvînzoli* (Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 249 cf. *vînzoli*).

Derivatele cu prefixul *s-* (*z-*$_1$) sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *scădea*, *sclipi*, *scoace*, *scoborî*, *scufunda*, *scumpăra*, *smîlci*, *smomi*; *zbate*, *zbea*, *zdrăngăni*, *zmăcina* etc.; (formaţie parasintetică) *strecura*, cf. *trec(e)*;

*Zdrumica* „a zdrobi, a sfărîma" poate fi raportat la *dumica* „a sfărîma, a face fărîme un aliment" atît formal (refăcut sub influenţa lui *zdrobi*; cf. TDRG, CADE, SCRIBAN, DM), cît şi semantic. Cît despre *zgorni* „a scoate din culcuş",dar mai ales „a goni un vînat pentru a-l prinde", acesta s-a dezvoltat din *zăgoni* > *zogoni*, *r* adăugîndu-se prin contaminare cu *scorni* (A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), p. 119; id., BL V (1937), p. 79; vezi şi Iorgu Iordan, *Note*, în BPH V (1938), p. 183) (vezi *ZĂ-*, p. 255);

— un substantiv (formaţii parasintetice): *scîlcia*, cf. *calce*; *sclonţi*, cf. *clonţ*; *sfîşia*, cf. *fîşie*; *spulbera*, cf. *pulbere*; *stîrni*, cf. *tîrn* „mătură de nuiele"; *zblendui* „a zgudui", cf. *bleandă* „lovitură"; *zdrobi*, cf. *drob*; *zvînta*, cf. *vînt* etc.;

— un substantiv sau un verb: *scormoni*, cf. *corman*, *cormăni*; *sfărîma*; *sfulgera*; *sprăhui* „a scutura de praf (sau de altceva)", cf. *prah*, *praf*, *prăfui*; *zbiciui*; *zbuciuma* etc.;

SCRIBAN pune în legătură pe *a zborşi* cu *borş(i)*, deoarece consideră că sensul lui *zborşi* „a se zburli, a se încrunta" porneşte de la „a se face ţepos" („ca buruiana din care se făcea borşul odinioară"), şi cu rus. *morščiti-sěa* şi *smorščiti-sěa* „a se zborşi".

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *sfăt* cf. *făt*; *stuf* cf. *tufă*; *zbici* cf. *bici*; *zbilţ* cf. *bilţ*; *scăluş* cf. *căluş*; *sgripsor* cf. *gripsor*; *zvîrlugă* cf. *vîrlugă* etc.;

Cît despre *sperjur*, acesta poate fi analizat ca un derivat supraprefixat (*s-* + *per-*) şi pus în legătură cu *jura* sau cu postverbalul *jur* (vezi p. 258).

III a d j e c t i v e (unele provenite de la participii), analizabile în raport cu:

— un substantiv (formaţii parasintetice): *scrupos* „sfărîmicios" cf. *crupe*; *zvăpăiat* cf. *văpaie*;

— un adjectiv: *stocit* „stors de vlagă, sleit" cf. *tocit* „uzat"; *zgrunţuros* „grunţuros".

Unele formaţii sînt susceptibile de o dublă analiză, în sensul explicaţiei prin derivare progresivă sau regresivă: *scopcă* „săritură a unui cal care galopează" derivat cu prefixul *s-* de la substantivul *copcă* „săritură făcută de animale cînd fug" sau derivat regresiv de la *scopci* „a fugi, a goni, a galopa" (<*s-* + *copcă* + *-i*); *zgîrbaci* „bici" derivat cu prefixul *z-*$_1$ de la *gîrbaci* sau derivat regresiv de la *zgîrbăci* (< *z-* + *gîrbaci* + *-i*).

Cele mai numeroase derivate sînt cele verbale.

Nu am luat în considerație cuvinte ca : *scădea, scălda, scurma, smulge, spune, sloarce* (derivate la origine) care nu pot fi raportate, din punct de vedere semantic, la cuvintele : *cădea, cald, curma, mulge, pune, toarce.* În schimb, *sminti* ,,a scoate din minți'', pe care vorbitorii îl raportează la substantivul *minte*, moștenit din latină, nu are nici o legătură etimologică cu acesta din urmă, fiind un împrumut slav (съмѧсти, съмѧтѫ, cf. TDRG, CADE, s.v.).

Formații semianalizabile: *săvîrși*, cf. *covîrși; scuza*, cf. *acuza; sfrunta*, cf. *înfrunta; zdreanță*, cf. *treanță; zgorî*, cf. *dogorî.*

3. Prefixul *s- (z-₁)* are, în genere, valori puțin clare. S-ar putea totuși delimita următoarele valori :

1) mișcarea în afară: *scormoni, sprăhui, spulbera, stăciuna, strecura ;*

2) mișcarea (în afară și) în jos; indicator al mișcării în jos : *spinteca, scoborî, scufunda*, (poate și) *zgăura* (și *zgăuri)* ,,a zgîi ochii la cineva''; (,,despre ochi) a se adînci, a fi intrați în fundul capului'';

Cf. GRAUR, P. I. 335—338;

3) intensificarea: *scoace* ,,a (se) încălzi prea tare, a (se) înfierbînta, (despre cereale, făină, mălai etc.) a se încinge'', *sfărîma* ,,a sparge (în bucăți mici) ; a zdrobi'', *zbate* ,,a se mișca puternic încoace și încolo, a se agita ; a se zvîrcoli'', *zbea* ,,a absorbi, a suge, a resorbi'', *zmăcina* ,,a rupe în bucăți, a (se) sfîșia, a se măcina de tot'';

Nu putem fi de acord cu Em. Vasiliu (*lucr. cit.*, p. 249), după care *s-* ,,nu are o valoare definită'' în unele cuvinte, ca de exemplu *zmăcina.* Nu putem accepta nici următoarea părere exprimată de același lingvist : ,,În majoritatea cazurilor, *s- (z-)* are o funcțiune gramaticală, anume aceea de a forma verbe denominative'' (*lucr. cit.*, p. 249) ca în *scormoni, sprehui* etc. ; în toate cazurile vizate de autor avem a face cu formații parasintetice, în care prefixului îi sînt proprii anumite valori.

4) asemănarea: *scrupos* ,,sfărîmicios'' (cf. *crupe), zvăpăiat* ,,zburdalnic, zglobiu'' (cf. *văpaie) ;*

5) negativă: *scăpăta* (cf. Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 245), (poate și) *scădea.*

În unele cazuri, valoarea derivatului este egală cu cea a bazei : *scăluș* [1] (Zool.) ,,calul-dracului, căluș[1]'', *scăluș* [2] ,,parte a morii, căluș[2]'', *sfăt—făt, sfrențe—frențe, stufiș—tufiș.*

Pentru expresivitatea prefixului la ,,cuvinte neimitative'', vezi IORDAN, STIL. 216 ; *zbilț* ,,laț de păr de cal sau de sîrmă de prins animale, bilț'', *zdrahon — drahon, dragon, zdreanță — treanță, zgaidă* ,,cimpoi, gaidă'', *zgîrbaci — gîrbaci, zglăvoacă — glăvoacă.*

De cele mai multe ori, în situațiile de acest fel prefixul introduce o notă de expresivitate (apropiată de intensificare). Uneori baza acestor formații e onomatopeică, ca în *schelălăi—chelălăi, scheuna—cheuna, zdrăngăni—drăngăni ;* alteori prefixului i se datorește ,,intensificarea senzației acustice'' (IORDAN, STIL. 215), formația avînd ,,un caracter imitativ foarte precis,'' ... ,,chiar dacă nu-i vorba de imitarea unui zgomot propriu-zis'' *(loc. cit.)*, ca de exemplu : *zbiciui—biciui, zgrepțăna*, ,,a zgîria ; a se cățăra''*—grepțăna, zvîntura—vîntura, zvîrcoli—vîrcoli, zvîrlugă* ,,specie de pește ; vîrlugă'' etc.

4. Prefixul *s- (z-₁)* este moștenit din latină (< *ex-*).

În latină *ex- (e-)* exprima ideea de : a) ieșire *(egredior)*, uneori cu sensul secundar b) mișcare în sus *(effero) ;* la acestea se adaugă următoarele valori : c) terminarea, ducerea pînă la capăt *(ebibo)*, d) trecerea de la o stare la alta (verbe incoative : *excandesco)* și e) rar, intensificarea, mai ales a adverbelor *(exinde).* În latina tîrzie, mai ales, *ex-* formează numeroase verbe denominative. *Ex-* apare înaintea unei vocale și a consoanelor surde : *c, qu, s, t (excutio, exquiro, exsto, extraho)*, în timp ce varianta fonetică *e-* se găsește înaintea consoanelor sonore

şi a celor sonante *(ebibo, edigo, egredior, eligo, emitto, enato, erigo, e(i)icio, euado;* înaintea lui *p* se poate întîlni atît *ex-*, cît şi *e-* : *epotus, expello* (ERNOUT-MEILLET, s.v.). Ca şi în italiană, *ex-* îşi pierde vocala în româneşte, deoarece ambele limbi nu dezvoltă o vocală iniţială înainte de *s-* (BOURCIEZ, E. 156; Giaccomo Devoto, *Il prefisso S- in italiano*, în *Mélanges Bally*, Genève, 1939, p. 263—269).
În cazul unor derivate neanalizabile, lat. *ex-* a devenit *ş-* : *şchiop* < lat. **excloppus, şterge* < lat. *extergere*. Pentru *alege* vezi *A-*$_1$. Cît despre *astîmpăra* < lat. **extemperare*, acesta apare şi în varianta *stîmpăra*, care, după DA, a fost singura întrebuinţată ,,în literatura mai veche".

Prefixul *s-* *(z-*$_1$*)* a fost moştenit prin derivate ca:
(analizabile) *scădea* < lat. *excadere, scoace* < lat. *excoquere, zbate* < lat. *exbattere* etc.;
(neanalizabile, formal sau semantic) *scurta* < lat. *excurtare, smulge* < lat. *exmulgere, spune* < lat. **exponere, speria* < lat. **expauorēre* < *pauor* etc.

Numărul derivatelor neanalizabile în româneşte, moştenite din latină, este foarte mare. Uneori, atît derivatul latinesc cu *ex-*, cît şi tema corespunzătoare au fost moştenite în româneşte, dar s-a pierdut legătura dintre ele, ca de exemplu: *scălda* < lat. **excaldo — cald* < lat. *caldus; smicura* < lat. **exmiculare — mică* ,,fărîmă" < lat. *mica*.

Pe teren românesc s-au format numeroase derivate ca: *scopcă, scumpăra, sfărîma, sfîşia, sfulgera* (GRAUR, E. 144) etc.

Există mai multe derivate cu prefixul *s-* *(z-*$_1$*)* considerate de unii cercetători că ar fi moştenite din latină, de alţii formate pe teren românesc.

În legătură cu *spăimînta*, considerat că derivă de la **expauentare* (REW 3035), acad. Al. Graur se întreabă: ,,Nu cumva avem pur şi simplu de-a face cu un derivat de la *pămînt* (pentru înţeles, vezi fr. *atterrer*, lat. *consterno)* cu prefixul *s-*?" (E. 142). *Zgăura* (şi *zgăuri*) < *z-* + *gaură* + *-a* (cf. Em. Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 248) e considerat de Alf Lombard ca un derivat de la lat. **excauulare* (BL XIV (1946), p. 58); în REW nu se dă nici un corespondent romanic al cuvîntului românesc şi nici lat. **excauulare*. *Zvînta* e considerat de SCRIBAN (s.v.) fie descendent din lat. *euentare*, pop. **exuentare* (la CADE şi TDRG se dă ca etimon lat. **exuentare)*, fie o formaţie parasintetică de la substantivul *vînt*.
Pentru *strecura* — pe care îl considerăm, după GRAUR, E. 143—144, derivat românesc de la *a trece* cu prefixul *s-* (şi sufixul *-ura)* — s-au propus diferite etimologii latineşti în care nu e implicat prefixul *ex-* : **extracolare* (ŞĂINEANU, DM), **extracolare* sau *transcolare* (PUŞCARIU, SCRIBAN), *colare* (TDRG, cu îndoială), *stercorare*, influenţat în fonetism de *stră-* (CADE).

Prefixul moştenit *s-* *(z-*$_1$*)* a fost întărit ulterior prin împrumuturi din slavă ale unor derivate cu prefixul omofon съ-. Varianta *să-* are exclusiv origine slavă:
(analizabil) *săblazně* < v. sl. съблазнъ;
(semianalizabil) *săvîrşi* < v. sl. съвръшити.
Există însă şi împrumuturi din slavă cu varianta *s-* *(z-*$_1$*)*:
(analizabil) *zdrobi* < v. sl. съдробити;
(semianalizabil) *spovedi* < v. sl. *sŭpovedeti* (CIORANESCU).

În slavă съ- (сън-) are sensul de ,,mişcare în jos, coborîre, terminare" (сънти, сънити), cf. VAILLANT, V. S. 146.

Ca şi în cazul formaţiilor cu teme moştenite din latină, uneori e greu de precizat dacă avem a face cu un derivat împrumutat din slavă sau format pe teren românesc.

*Sclipi* este socotit de cei mai mulţi lingvişti că ar fi un derivat românesc de la *clipi* (CADE. TDRG, DM, SCRIBAN, Em. Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 248); s-a emis şi ipoteza că e un împrumut din slavă (съклепати, cf. AUERBACH, V. 256) sau chiar din greacă (sau mediogreacă) στίλβω, aorist ἔστιλψα (,,a străluci") > **stlipi*, în care *stl* > *scl* (CIORANESCU).
Părerile în privinţa lui *sprijini* sînt împărţite. După S. Puşcariu, verbul ar fi un derivat românesc de la substantivul *prăjină* > *prăjăni* > *sprijini*, cu înţelesul primitiv de ,,a propti, a întări printr-o prăjină" (DR I (1920—1921), p. 241—243; după H. Tiktin substantivul *sprijin* este împrumutat din sl. съпраженъ, participiul lui съпраштн ,,coniungere" (pentru verbul *sprijini* nu se indică etimologia) (TDRG, s.v.), în schimb, I.-A. Candrea socoteşte verbul *sprijini* împrumutat din slavă (prin participiul verbului спраштн), iar substantivul, derivat regresiv (CADE, S.V.).

De asemenea este posibil să fi avut un rol și prefixele de origine slavă *iz- (is-)* și *răs-*, la care s-au petrecut fie fenomene de falsă analiză, fie substituiri de prefixe. În orice caz, este o realitate existența a numeroase perechi de formații (analizabile și semianalizabile) cu : *s- (z-₁)* și *is- (iz-)*. Alături de *spoved(u)i / ispoved(u)i*, la care ambele formații sînt etimologice, în celelalte situații numai formația cu *is- (iz-)* este cunoscută în slavă : vezi *smomi / izmomi, stoci / istoci, zgoni / izgoni, zgorît / izgorît (IZ-*, p. 133).

1. Din această cauză, unii lingviști (cf. IORDAN, STIL. 216) consideră că formele cu *z- (s-)* reprezintă variante (mai) expresive ale formelor cu *iz- (is-)*, din care ar fi rezultat, prin dispariția lui *i* inițial (vezi *IZ-*, p. 131).
2. Unii lingviști au emis ipoteza că la baza unor derivate cu prefixul *s- (z-₁)* s-ar găsi prefixul *răs-*, ca de exemplu : *scumpăra* < *răscumpăra* (= *răs-* + *cumpăra*), de la care s-a detașat *ră-*, prin falsă tăietură, sub influența unor cupluri ca *răsuna — suna* (Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 248). Nu poate fi însă exclusă nici posibilitatea ca *scumpăra* să se fi format direct de la *cumpăra* cu prefixul *s-*.
3. *Z-* în unele cuvinte românești *(zgli)* „comparat cu arm. *z-*, sl. *iz-*, este dacic" după Vladimir Georgiev (*Lingvistica balcanică și limba română*. Universitatea din București, Cursurile de vară și colocviile științifice de limba, literatura, istoria și arta poporului român. Editura didactică și pedagogică, București, 1968, p. 22—23).

Pentru unele formații cu *s-*, analizabile sau neanalizabile, s-au propus etimologii diferite care pornesc de la limbi diferite : latină și slavă.

*Scilcia* „a toci încălțămintea (într-o singură parte) ; a deforma" provine probabil de la rom. *calce* (< lat. *calx, -cem* „călcîi", cf. DM, CADE), care a pierdut sensul din latină, menținîndu-se în românește ca nume al unei plante erbacee, cu frunze în forma copitei de cal (TDRG îl pune în legătură cu lat. *calcare)*. După unii lingviști, *scilcia* ar proveni însă din bg. *kalča* „a scrînti" sau de la derivatul acestuia cu *iz- : iskъlčam* (DR III (1923), 690). Fără a preciza etimologia, acad. Al. Graur îl socotește pe *scilcia* un derivat cu prefixul *s-* < lat. *ex-* (E. 144).
Pe *scorni* Em. Vasiliu (*lucr. cit.*, p. 248) îl apropie de bg. *skorivan, skorna* „a trezi, a deștepta", deoarece e greu de admis, din punct de vedere semantic, etimonul *corn* (cf. B. P. Hasdeu, în „Columna lui Traian", 1883, p. 48).
Pentru *scotoci* „a cerceta cu de-amănuntul, a răscoli" s-a propus ca etimon v. sl. *kotok* „motan" (Pușcariu, *Recenzii*, în DR III (1922—1923), p. 835 ; Spitzer, *Etimologii*, în DR IV (1924—1926), p. 662), dar mai probabil e faptul că provine de la *a scoate* + *-ci* (Gh. Dobrescu, *Sufixul verbal -ci*, în SMFC IV 43).
Pentru *sfăt* „paracliser, pălimar" (< *făt*, cu același sens) se arată în DA, s.v. *făt* că este posibilă „o apropiere de cuvintele *sfătuiesc, sfătui* etc.".
În ce privește situația lui *sminti*, vezi p. 217.

Sînt și cazuri în care e greu de precizat dacă unele cuvinte conțin prefixul *s-* sau acesta face parte din temă.

Pentru *scoroji* se menționează în CADE : „comp. *corogi*", în TDRG se trimite la v. sl. *(s)kora, koža* și la rom. *corogi*, în DM apare : „comp. v. sl. *skora" ;* așadar putem identifica prefixul *s-* în *scoroji* numai dacă admitem că formația derivă din rom. *corogi* sau din *coroagă* (vezi și Em. Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 248).
Cît despre *splai*, acesta e considerat de Em. Vasiliu *(lucr. cit.*, p. 250 ; în DM cu indicația v. *plai)* că ar proveni din substantivul *plai*, pe cînd acad. Al. Graur (BL IV (1936), p. 109) îl pune în legătură cu ngr. σπλάϊ (στὸ πλάϊ „vers la pante", „vers le rivage").
O etimologie puțin clară are și *scofilci*. După TDRG am avea a face probabil cu un derivat de la substantivul *falcă* (vezi și Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 248). În această ipoteză ar urma să identificăm în *scofilci* două prefixe : *s-* + *co-₂* (< v. sl. *po-)*.

Cîteva derivate neologice cu prefixul *s-* sînt împrumuturi din italiană :
*sconta* < it. *scontare*
*sforța* < it. *sforzare*
*sfrunta* < it. *sfrontare*
*sperjur* < it. *spergiuro* (vezi BATTISTI — ALESSIO, unde e înregistrat it. *spergiurare* < lat. *speriurare ;* vezi și ZINGARELLI, unde se menționează : it. *spergiuro* < lat. *periurium)*

*scadent* < it. *scadente*, *scadență* < it. *scadenza*.

Uneori în italiană există dublete cu *es-* și *s-*: *esperienza* și *sperienza*, *esperimento* și *sperimento*.

Unele împrumuturi cu *s-* (de la jumătatea secolului trecut) sînt dublete ale unor împrumuturi din latină sau franceză cu *ex-*: *svapora* — it. *svaporare*; *sperimental*, *speriment* — it. *esperimentale* și *sperimentale*, it. *esperimento* și *sperimento*. În aceeași perioadă au existat unele împrumuturi cu *s-* în loc de *ex-*, chiar în cazul în care nu există un model străin cu *s-*: *splicăciune*, *splicare*, *splicatoriu* „explicativ" (cf. lat. *explicator*). Un exemplu ca *spunent*, *spuninte* „exponent" se explică, desigur, prin apropiere de vechiul *spune* < lat. *exponere* (vezi și p. 218).

După R. Geheeb (*lucr. cit.*, p. 1, 30), în unele cuvinte *s-* ar avea un caracter pur protetic, în sensul că nu poate fi explicat etimologic și nici nu are o valoare dată. În aceeași perioadă, M. Auerbach (v. 255) respinge această idee. Mai tîrziu, unii lingviști au revenit asupra valorilor prefixului *s-*. S. Pușcariu (DR IV (1924—1926), p. 696) consideră că prefixul latin *ex-*, împreună cu *ad-* și *in-*, a ajuns în românește „aproape fără nici un conținut semantic, ci mai mult un element protetic". În studiul amintit al lui Em. Vasiliu, consacrat evoluției lat. *ex-* în limba română, nu apar derivate în care prefixul *s-* (*z-*) să fie „pur protetic" (vezi și I. Rizescu, în PLG I 155—160).

Considerăm că în toate cazurile avem a face cu prefixul *s-* ($z$-$_1$), a cărui valoare este mai bine sau mai puțin bine determinată (vezi p. 217).

Derivatele cu prefixul *s-* ($z$-$_1$) sînt atestate în cele mai vechi texte românești: *scobori* (*Lexicon Marsilianum*, în DLR ms.), *scumpăra* (*Codicele Voronețean*, în DLR ms.) *zvînta* (PO, în DLR ms.), *smomi* (*Pravila* 1646, Dosoftei, în DLR ms.), *sfrenți* (*Pravila* 1646, în DLR ms.), *zmăcina* (Varlaam, Dosoftei, în DLR ms.), *zbate* (Cantemir, în DLR ms.).

**5.** Temele la care se atașează prefixul pot fi de diferite origini:

| | |
|---|---|
| latină (moștenite) | : *scoace*, *scurge*, *sfîșia*, *zbea*, *zgăura* etc.; |
| slavă | : *smomi*, *sprăhui* etc.; |
| comună cu albaneza | : *sfărîma*; |
| latino-romanică | : *sconta*, *sforța* etc. |

**6.** Prefixul *s-* ($z$-$_1$) a fost productiv în limba română veche; în limba contemporană e foarte slab productiv.

Forme, învechite și populare, fără prefix ne întîmpină și în cazul unor derivate neanalizabile, ca de exemplu: *sfîrși* — *fîrși* (cf. TDRG, SCRIBAN).

**7.** Derivatele cu prefixul *s-* ($z$-$_1$) aparțin tuturor stilurilor limbii literare.

Numeroase derivate sînt regionale și populare: *scăluș*[1] (Banat), *scîrn* (Muntenia), *sclonți* (Maramureș), *scoace* (Moldova), *scrupos* (Moldova), *sfăt* (Transilvania), *sfîrțală* (Transilvania), *sfulger*, *sfulgera* (Muntenia), *smîlci* (Oltenia), *sprăhui* (Moldova, Transilvania), *stăciuna* (Maramureș), *zbruș* (Banat), *zgăura* (Transilvania).

***SĂ-* vezi *S-***

## *SE-*

**1.** În DM este înregistrat un singur derivat analizabil, și anume verbul *seduce*, raportabil la un verb.

Formații semianalizabile: *secesiune* „acțiunea unui grup de a se separa de o colectivitate, de un teritoriu, de un stat", cf. *acce-*

*siune* „mod de dobîndire a proprietății prin alipirea unui bun la altul, mai important"; *selecție* „alegere", cf. *colecție* „serie de obiecte de același fel, adunate și dispuse sistematic"; *segrega* „a se separa dintr-un tot; (despre elementele unui aliaj) a se separa prin răcire", cf. *agrega* „(despre elemente) a se uni într-un tot, a se alipi" și *separa* „a face să nu mai fie împreună, a (se) despărți, a izola", cf. *compara* „a (se) pune alături pentru a stabili asemănările și deosebirile; a (se) confrunta".

Formația *soluție*, în care din punct de vedere formal (prin raportare la *diluție*) s-ar putea identifica varianta *so-* a prefixului *se-*, nu a fost luată în considerație, deoarece nu este analizabilă din punct de vedere semantic.

**2.** În formația analizabilă *seduce* prefixul *se-* nu are o valoare clară, derivatul avînd același sens cu baza (cf. unul dintre sensurile lui *duce* „a înșela, a amăgi").

În formațiile semianalizabile, prefixul *se-* exprimă îndepărtarea, separarea de un tot.

**3.** *Se-* este un prefix neologic de origine latină, care a pătruns în limba română în secolul trecut, prin derivate împrumutate din latină și din limbile romanice: (analizabil) *seduce* < lat. *seducere*, fr. *séduire*; (semianalizabile) *secesiune* < lat. *secessio, -onis*, fr. *sécession*; *selecție* < lat. *selectio, -onis*, fr. *sélection*; *segrega* < lat., it. *segregare*, fr. *ségréger* și *separa* < lat. *separare*, fr. *séparer*.

În latină, prefixul *se-* (cu variantele: *sed-*, înainte de vocală, și *so-*, cu vocală scurtă) se atașa de preferință la verbe și indica separarea dintr-un tot sau îndepărtarea, avînd uneori și valoare privativă (cf. Ernout-Meillet, s.v. *sed, se, so-*), de ex. *secedere, secernere, securus, seditio, segrex, separare, seponere, sobrius, socors, solutio* etc.

Primele derivate cu *se-*, atestate în limba română la începutul secolului al XIX-lea, sînt formațiile semianalizabile *segrega* (*Învățătură* 1816, în DA ms.) și *separa* (*ib.*); derivatul analizabil *seduce* este atestat la mijlocul secolului trecut (la Lăzărescu, în DA ms.).

**4.** Formația *seduce* este raportabilă la un cuvînt moștenit, de origine latină, iar temele formațiilor semianalizabile cu *se-* sînt de origine latino-romanică.

**5.** Prefixul *se-* nu a fost niciodată productiv în limba română; toate cuvintele care conțin acest prefix sînt împrumuturi.

**6.** Formațiile cu acest prefix aparțin limbii literare.

***SI-* vezi *SIN-***
***SIM-* vezi *SIN-***

## *SIN- (SI-, SIM-)*

Rizescu, p. n. 17.

**1.** Prefixul *sin-* este omonim cu elementul de compunere *sin(o)-* „referitor la China" (cf. *sinantrop*) și cu *sin-* „sine" (cf. *sinamăgi, sin(e)-iubire, sinucide*, în FC I 125, 211). Prefixul este neaccentuat; unele formații semianalizabile au varianta învechită cu accentul (principal) pe prefix: *símbol, síncopă* (accente recomandate de Scriban).

**2.** Prefixul *sin-* are variantele fonetice *si-* înaintea unor teme care încep cu *l*, uneori și cu *m* (*silepsă*; *simetrie*, dar *sinmoșin*) și *sim-* înaintea unor teme care încep cu *b*, *f* sau *p* (*simbioză, simfonie, simpatriot*), vezi p. 222–223.

3. În DM sînt înregistrate 5 derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *sin*-, la care se adaugă 14 derivate din alte izvoare:

*simpatetic* „care provoacă stări sufletești (tainice); sugestiv" (MDE, DN[2]), *sinarmonism* (DER, DN[2]), *sinartroză* Anat. (DER, DN[2]), *sinchinezie* (D. MED.), *sincristalizare* Min. (LTR[2]), *sinepitrop* (GÁLDI, M. 253), *sinfazic* „care are aceeași fază" (MDE), *singenetic* Geol. (MDE), *singeneză* Geol. (DER, MDE, LTR[2]), *sinmoșin* „compatriot" (Conachi, în CREST. III/I 48), *sinmoștenitor* „comoștenitor" *(Codul Calimach*, Ed. Acad. R.S.R., 1958, p. 982), *sinoftalmie* (D. MED.), *sinton* „ușurința de acomodare afectivă cu ambianța" *(ib.)* cf. *ton* „fel de a fi și de a se purta în general" (DN[2]), *sintron* „scaunul arhieresc în altar" (SCRIBAN).

Derivatele cu prefixul *sin*- sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *simfonie, simpatriot, sinartroză, sinepitrop, singeneză, sinmoștenitor, sinoftalmie, sintron;* (formații parasintetice) *sinarmonism, sinmoșin;*

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *simpatetic, sinoptic, sinsedimentar;*

— un substantiv (formație parasintetică): *sinfazic*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *silepsă*, cf. *metalepsă; silogism*, cf. *paralogism; simbioză*, cf. *anabioză; simetrie*, cf. *telemetrie; simfiză*, cf. *apofiză; simpatie*, cf. *antipatie; sinarhie* (DN[2]), cf. *autarhie; sinclază* Geol., cf. *diaclază; sinclinal* Geol. (DER, DN[2], LTR[2]), cf. *anticlinal; sincopă*, cf. *apocopă; sincronie*, cf. *diacronie; sindactilie* Anat. (DER, MDE), cf. *dactilo-; sinereză*, cf. *diereză; singamie* (D. MED.), cf. *poligamie; sinonim*, cf. *antonim; sinostoză* (DER), cf. *osteo-; sinteză*, cf. *antiteză*.

Nu am înregistrat cuvîntul *sintonie* „egalitate în frecvența oscilațiilor a două sisteme fizice oscilante" deoarece nu există nici o legătură semantică cu cuvîntul *ton*.

4. Prefixul *sin*- are sensul de a s o c i e r e („împreună cu"):

a) (în același loc) *simpatriot* „compatriot", *sinarmonism*, *sindactilie* „malformație care constă în lipirea a două sau mai multe degete între ele", *sinmoșin*, *sinteză* etc.;

b) (în același timp, simultan) *sincronie*, *sincristalizare*, *singeneză*, *sinsedimentar* etc. Sensul de „asociere" poate dezvolta nuanța de „egalitate, identitate": *sinfazic*, *sinonim*.

În unele derivate, sensul prefixului e mai puțin clar, ca de exemplu: *sinartroză*, *sintron*, sau sensul tehnic actual al lui *simfonie* (spre deosebire de cel inițial „ansamblu de sunete consonantice", fig. „ansamblu de elemente armonizate").

5. *Sin- (si-, sim-)* este un prefix neologic, de origine grecească, care a pătruns în limba română prin împrumuturi, fie din greacă, fie din latină sau, mai ales, din franceză:

| | |
|---|---|
| (analizabile) | *simpatriot* — gr. συμπατριώτης, |
| | *sinarmonism* — fr. *synharmonisme*, |
| | *sinepitrop* — gr. συνεπίτροπος, |
| | *sinartroză* — fr. *synarthrose*, |
| (semianalizabile) | *sincronic* — fr. *synchronique*, |
| | *sintaxă* — fr. *syntaxe*, |
| (neanalizabile) | *sintagmă* — fr. *syntagme*. |

Unele împrumuturi au venit probabil pe mai multe căi:

| | |
|---|---|
| (semianalizabile) | *simetrie* — fr. *symétrie*, lat. *symmetria*, |
| | *simpatie* — fr. *sympathie*, lat. *sympathia*, it. *simpatia*, |
| | *sinteză* — fr. *synthèse*, gr. σύνθεσις. |

În greacă, σύν- (σύλ-, σύ-, σύμ-), ca prefix, avea valorile: „unirea mai multor obiecte în același loc (sau în același timp)", „comunitate de acțiune", „ansamblu" (BAILLY, s. v.; SOPHOCLES, s.v., MIRAMBEL, G. 381).
Prefixul grecesc a fost împrumutat cu aceleași variante și sensuri în latină, în limbile romanice și în alte limbi moderne.
Variantele lui *sin-* *(si-, sim-)* sînt aceleași ca și în limbile de unde provin împrumuturile. De remarcat că în formațiile pe teren românesc *sin-* se menține înainte de *m*. Variantele de accentuare pot indica sursa împrumutului: *símbol* reproduce accentuarea din greacă, iar *simból* pe cea din franceză.

Cele mai vechi împrumuturi cu prefixul *sin-* sînt înregistrate în scrieri din secolul al XVII-lea: (analizabile) *sintron* (Dosoftei, la SCRIBAN), (neanalizabile) *sinagogă* (a. 1651, la GCR I 153/36, în DLR ms.), *sinaxar* (Dosoftei, la GCR I 251/12, în DLR ms.), *singhel* (Dosoftei, în DLR ms.). În secolele următoare găsim derivate ca: *simpatriot* (Cantemir, la GÁLDI, M. 251; Ienăchiță Văcărescu, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 512), *symfonie* (Cantemir, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 404); (semianalizabile) *simetrie*, *simetric* (a. 1836, la URSU, T.).

Derivatele cu prefixul *sin-* sînt, în genere, împrumuturi; formațiile românești sînt foarte rare și limitate la prima jumătate a secolului al XIX-lea *(sinmoșin, sinmoștenitor)*.

**6.** Temele derivatelor sînt mai ales grecești și latino-romanice (cele mai frecvente): *simfonie*, *simpatriot*, *sinarmonism*, *sinartroză*, *sinepitrop*, *singeneză*, *sincristalizare*, *sinteză*, *sintonie* etc.; comune cu albaneza: *sinmoșin*.

**7.** Prefixul *sin-* a fost foarte slab productiv în trecut; azi e neproductiv.

**8.** Derivatele cu *sin-* aparțin, în special, stilului științific. Cîteva derivate sînt învechite: *simpatriot*, *sinepitrop*, *sinmoșin*, *sinmoștenitor*.

## *SOPRA- vezi SUPRA-*

## *SPRE-*

DHLR II 363.

**1.** Prefixul *spre-* se distinge de termenul de compunere prepozițional *spre* prin clasa morfologică a cuvîntului la care se atașează:

— prefixul precedă verbe și adjective (topică nenormală pentru prepoziția *spre): sprezice*, *spregrăitor*, *sprelung* etc.;

— termenul de compunere precedă substantive — inclusiv infinitive lungi (topică normală pentru prepoziția *spre): spregrai*, *spregrăire*, *spreseară* (FC I 19, 118), *spresărire (Codicele Voronețean*, în DLR ms.), *spresveat (Codicele Voronețean*, în DLR ms.).

**2.** În DM e înregistrat un derivat a n a l i z a b i l, la care se adaugă 5 derivate din DLR ms.:

*spregrăitor, sprelung, sprepus, sprevîrstnic, sprezice.*

Formațiile cu *spre-* sînt:

I a d j e c t i v e (inclusiv participii), analizabile în raport cu un adjectiv: *spregrăitor*, *sprelung*, *sprepus*, *sprevăzător*, *sprevîrstnic;*

II v e r b e, analizabile în raport cu un verb: *sprezice.*

3. Valoarea exprimată de prefixul *spre-* este p r o x i m i t a t e a: a) statică: *spregrăitor* „adverbial", *(nume) sprepus* „adjectiv"; b) dinamică (direcţia abstractă şi limita finală neatinsă): *sprezice* „a chema" (*Chiesariu* ***spregici***, *cătră chesariu se mergi. Codicele Voronețean*, în DLR ms.).

În cadrul unor coordonate temporale, această valoare se realizează în forma de a n t e r i o r i t a t e: *sprevîrstnic* (*Îngrijitoriu de averea şi persoana* ***sprevîrstnicului.*** STAMATI).

Valoarea prefixului este neclară în formaţia: *sprelung* „prelung" (*Lînoasa se deschide, Cea* ***sprelungă*** *intră. (Colţunul şi piciorul.)* Pascu, în DLR ms.).

În derivatul *sprevăzător* „străveziu" (*Ape şi izvoare mai* ***sprevăzătoare*** *şi decît cristalul.* Gorjan, în DLR ms.), prefixul exprimă s t r ă b a t e r e a („prin"), valoare suspectă pentru *spre-* (vezi mai sus: valorile definite ale prefixului *spre-* concordă cu valorile prepoziţiei omonime).

Remarcăm că în formaţiile *sprelung* şi *sprevăzător* prefixul *spre-* e sinonim cu prefixul *pre-*; cp. cu formaţiile paralele *prelung* şi *privăzător* „străveziu" (a. 1837, la URSU, T., s.v. *transparent*).

4. Prefixul *spre-* provine din prepoziţia *spre* (< lat. *super*) folosită în calcuri după modele latineşti cu *ad-* şi vechi slave cu на-:

*(nume) sprepus* — lat. *adiectiuum*, *spregrăitor* — lat. *aduerbialis* (cf. şi *spregrai* „adverb")

*sprezice* — v. sl. нарицати.

1. Lat. *super* a fost moştenit şi ca prefix, printr-o formaţie neanalizabilă în româneşte: *supercilium*> *sprînceană*.
2. Prin acelaşi fel de calcuri s-au format şi compusele cu *spre*: *spregrai* „adverb" — lat. *aduerbium*, *spresărire* „grăbire" — v. sl. наскакание, *spresveat* „uneltire, cursă" — v. sl. навѣтъ (вѣтъ „pact, sfat", cf. *Codicele Voronețean*, ediţie îngrijită de Mariana Costinescu, în pregătire).

*Sprelung*, *sprevăzător* şi *sprevîrstnic* par a fi derivate pe teren românesc.

1. În DM, *sprevăzător* este explicat printr-un *sprevedea*, care poartă menţiunea „învechit" (ceea ce presupune că a existat în limbă). Acest verb nu apare nici în DM şi nici în celelalte surse lexicografice pe care le-am avut la dispoziţie; vezi însă Galaction, *Jurnal* II, 1977, p. 29.
2. *Sprelung* s-ar putea să nu fie format cu *spre-*, ci cu *s-*, de la adjectivul sinonim *prelung*. (Faptul că sensul lui *sprelung* nu permite uşor identificarea vreunui raport semantic între acest cuvînt şi sensurile lui *spre* pledează pentru această etimologie.)
Vezi PASCU, C. 202, unde formaţia e explicată în modul următor: « *s-* + *prelung*, comp. mr. *spirlungu*, idem, ital. *spilungone* „om lung şi slab, cocîrlă", sicil. *spirlungo* „slab" ».
Vezi şi PAPAHAGI, unde este înregistrat un arom. *spirlungu* „lungăreţ" pus în legătură cu un *spirlungu* „prelung", acesta din urmă explicat prin lat. *ex-per-longus*.

Istoria prefixului *spre-* cuprinde mai multe straturi după originea derivatelor lui sau a modelelor care stau la baza lor.

Formaţia calchiată după vechea slavă apare în secolul al XVI-lea (vezi mai sus); formaţiile calchiate după latină apar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (*spregrăitori* Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească*, 1757, ediţie... de N. A. Ursu, p. 34, *sprepus* Văcărescu, în DLR ms.).

Presupusele formaţii româneşti apar spre mijlocul secolului al XIX-lea (*sprevăzător* Gorjan, în DLR ms., *sprevîrstnic* STAMATI).

Dată fiind sursa în care apare (vezi mai sus), *sprelung* nu poate fi datat.

5. Prefixul *spre-* a fost slab productiv. În limba contemporană nu este productiv deloc.

6. Majoritatea formaţiilor cu *spre-* sînt livreşti şi învechite, fie că e vorba de stratul cu model slav, fie că e vorba de cel cu model latinesc sau de formaţia românească *sprevîrstnic.*

*Sprelung* este popular, iar *sprevăzător*, singurul atestat şi în limba contemporană (Galaction, în DLR ms.), aparţine limbii literaturii artistice.

**STRA-₁ vezi STRĂ-**

**STRA-₂ vezi EXTRA-**

## STRĂ- (STRE-, STRA-₁, STRO-, ŞT(R)O-)

DRĂGANU, R. S. 42–43; AUERBACH, V. 259–260; IORDAN, LRA 210–211, id., STIL. 190; Rodica Ocheşeanu, *Prefixul stră-*, în SMFC II 79–85, id., P. 39–41.

1. Prefixul *stră-* are variantele regionale *stra-₁*, *stre-*, *stro-* şi *şt(r)o-*. Dintre acestea mai bine atestată este varianta *stre-* : *stremioară (Chestionar* ALR V 73/10, în DLR ms.), *stremoş*, *strenepot*, *strepunge*, *stretăia (Chestionar* ALR V 102, în DLR ms.), *strevedea* (Sandu-Aldea, în DLR ms.), în timp ce *stra-₁*, *stro-* şi *şt(r)o-* sînt rare, atestate izolat: *strababă*, *strofloci* (şi *ştrofloci*, *ştofloci*).

Popular găsim izolat şi variantele corupte *stram-*, *ştra(m)-* în: *stramport*, *ştramport*, *ştraport* (vezi şi p. 227).

2. În DM sînt înregistrate 18 derivate analizabile. La acestea se adaugă 25 de derivate din alte izvoare:

*străcurat* (SMFC II 80), *străfin (ib.)*, *străfloca (Arhivele Olteniei*, în DLR ms.), *străforma* (SMFC II 81), *străfulgat* „zburlit" (LEX. REG. I 38), *străguşa* (SMFC II 83), *străîntuneca* (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 151), *strămamă* (SMFC II 82), *strămătuşă* (SMFC I 40), *strămînzăţi* „a rămîne stearpă, a nu făta" (MAT. DIAL. I 236), *strămoină* (SMFC II 82), *strămoştean* „urmaş" (SMFC II 82), *strămunte (ib.)*, *străplanta (ib.* 81), *străporta* (SMFC II 82), *străsări (ib.)*, *străsoacră* (SCURTU, T. Î. 203), *străunchi* (SMFC I 40), *străromân* (SMFC II 85), *străslav (ib.)*, *străvăli* „a se rostogoli" (COHUŢ-VULPE, P. F. 345), *(de-a) străvăloaga* „de-a rostogolul" *(ib.)*, *străvăloacă* (LEX. REG. I 56), *străvăloci (ib.)*, *strofloci* (UDRESCU, GL.).

Derivatele cu *stră-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb: *străbate*, *străfulgera*, *strălumina*, *strămuta*, *străplanta*, *străpune*, *străsări*, *strătaia*, *străţese*, *străvedea* etc.;

— un substantiv (formaţii parasintetice): *străguşa*, *străfloci*;

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *străbunic*, *străfund*, *strămătuşă*, *strămior*, *strămunte*, *strănepot*, *străunchi* etc.;

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *străfin*, *strălimpede*, *străvechi*.

Dintre derivate, mai numeroase sînt cele verbale.

Formaţii semianalizabile: *străfiga* „a străpunge", cf. *înfige; străpăci* „a pierde ceva" (LEX. REG. I 108), cf. *a zăpăci; străpunge*, cf. *împunge; străvesti* „travesti".

3. Prefixul *stră-* are următoarele valori:

1) Trecerea prin ceva, parcurgerea în toate direcţiile: *străbate*, *strătăia* „a tăia în toate direcţiile, a parcurge", *străţese* „a ţese printre", *străvedea*; cf. şi *străfiga*[1], *străpunge*.

2) Deplasarea, trecerea dintr-un loc în altul: *străplanta* „a transplanta, a răsădi", *străporta* (şi *străpurta)* „a transporta", *străpune* „a aşeza un lucru în altă parte decît acolo unde se afla; a transporta".

Legată de această valoare (de deplasare = de schimbare dintr-un loc în altul) este şi cea de „trecere dintr-o formă în alta; schimbare": *străforma* „transforma" (*Străformînd ... Reuniunea de lectură în Soţietate*. Sbiera, în DLR ms.).

În *strămuta*, prefixul are rol de indicator al deplasării (dintr-un loc în altul), respectiv al schimbării (vezi GRAUR, P. I. 335–336).

3) Intensificarea unei acţiuni sau a unei însuşiri:

— verbe: *străfloca* „a (se) zburli, a (se) ciufuli"; „flocăresc rău" (SCRIBAN), *străfulgera* „a scînteia, a sclipi ca un fulger, a fulgera tare", *străluci* „a luci puternic", *strălumina* „a lumina puternic", *străsări* (într-un descîntec);

— adjective: *străcurat* (şi varianta *strecurat*) „foarte curat", *străfin* „foarte fin" (*Într-o dimineaţă aurie, învăluită în* ***străfine*** *barizuri*. Galaction, la IORDAN, LRA 211), *strălimpede* „foarte clar, deosebit de limpede", *străvechi* „foarte vechi";

— substantive: *străbabă*, *străfund* (*Vor efectua lucrări direct în* ***străfundurile*** *marine*. CONTEMPORANUL 1967, nr. 1, p. 10/1), *străputere* (mai ales în loc. adv. *din străputeri* „din răsputeri"), *străvuiet* „vuiet puternic şi prelungit".

Uneori derivatul cu această valoare apare alături de bază: *Mana oii mele să sară să* ***străsară***, *să vie la oaia mea în uger* (*Chestionar* ALR V, în DLR ms.); *Curat* ***strecurat*** *Ca roua din cîmp Ca steaua din cer* (în „Ţara nouă", vol. II, 1885, p. 591); *Frumuseţile tale... luminează...* ***străluminează*** (IORDAN, STIL. 190).

4) Depărtarea (de un punct):

a) în timp:

— substantive: *strămoină* „ţarină lăsată în părăsire, moină veche" (*Chestionar* ALR IV 123/264, în DLR ms.), *strămior* „miel, mieluşea de doi ani, pînă la trei ani".

În cuvîntul *străvătui*, sensul lui *stră-* este neclar. Dicţionarele înregistrează pe *vătui* şi pe *străvătui* cu acelaşi sens „ied de un an, iepure de un an"; numai Ov. Densusianu (Ţ. H. 339) glosează pe *vătui* „ied care n-a împlinit încă un an" şi pe *străvătui* „ied care a împlinit un an".

*Stră-* apare în unele derivate pentru a marca rude îndepărtate pe linie ascendentă sau descendentă: *străbunic* „tatăl bunicului sau al bunicii", *strămamă* „străbună", *strămoş*, *strămoştean* „descendent, urmaş, moştenitor îndepărtat" (Şincai, în DLR ms.), *strănepot*, *străsoacră* „mama soacrei (cuiva)";

— adjective: *străromân* (*Epoca aceasta, cînd limba română nu se divizase încă în dialectele de astăzi şi cînd cele mai caracteristice inovaţii luaseră fiinţă, o numim epoca* ***străromână***. PUŞCARIU, L.R. I 244), *străslav*;

b) în spaţiu: *strămunte* „munte de departe, munte care se găseşte dincolo, adică peste alţi munţi, mai departe decît munţii ce se văd" (*Să vă duceţi în munţi* ***strămunţi***. L. Costin, în DLR ms.).

După Şt. Paşca (DR IV (1924–1926), 1033) *stră-* din *strămunţi* ar avea sensul de intensificare, de augmentare.

Sensul 4 („depărtarea" în timp şi spaţiu) este foarte apropiat de 3 („intensificarea" unei acţiuni sau a unei însuşiri).

În unele derivate, ca de ex. *străguşi* „a sugruma, a gîtui", sensul prefixului e neclar; faţă de derivatul neprefixat *guşi* (*Lupul a* ***guşit*** *oile mele*. „Ion Creangă", în DA ms.), pare egal cu baza sau, cel mult, intensiv.

4. *Stră-* este un prefix moştenit din lat. *extra-* (vezi p. 114). Pe lîngă valorile moştenite odată cu prefixul latinesc (cf. DHLR II 26), s-au dezvoltat şi alte sensuri pe teren românesc.

Vezi SMFC II 81, unde se arată că sensul de intensificare al lui *stră-* nu poate fi explicat prin lat. *ultra-* „așa cum au făcut unii cercetători" (vezi și p. 114). Vezi și ERNOUT-MEILLET, s.v.; LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. II 230—231.

În limbile romanice, lat. *extra-* a fost moștenit numai în română *(stră-)* și în italiană *(stra-)*. În italiană, unele derivate cu *stra-* au și dublete în *tra-* (< lat. *trans-*) : *strabello — trabello, strabuono — trabuono*, probabil din cauza sensului aproape identic al prefixelor *extra-* și *trans-* și a asemănării fonetice (MEYER-LÜBKE, G. II 678, ROHLFS, G. III 361, acad. Iorgu Iordan și Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965, p. 233—234). În franceză și în spaniolă *extra-* a fost reluat ca împrumut savant (NYROP, G. III 234; Vicente García de Diego, *Gramática histórica española*, Madrid, 1950, p. 572). În albaneză, întîlnim prefixul *šter-* (corespunzător lat. *extra-*) care formează substantive și adjective (DHLR I 224).

În ce privește etimologiile derivatelor cu *stră-* susceptibile de a fi moștenite din latină, s-au emis diferite ipoteze. Astfel, *străbate, străluci, strămuta, străpunge* au fost considerate fie formații pe teren românesc, fie moștenite din latină.

*Străluci*: după Candrea și Densusianu (CADE, s.v., CDDE, s.v.) provine din lat. **tralucire* (lat. clas. *tralucēre*), influențat de derivatele cu *stră-*; după Lombard (*Le verbe roumain*, Lund, 1952, vol. I, p. 411—413) și Densusianu (HLR I 221) din **extralucire*; PUȘCARIU (s.v.), TDRG (s.v.) și REW (s.v.) îl consideră format pe teren românesc.

*Strămuta* e socotit de Candrea și Densusianu (CDDE, s.v.) și Auerbach (v. 259) că derivă din lat. *transmittere*, în DA, s.v. și CADE, s.v. se dă ca etimon lat. *extramutare*, în timp ce Tiktin (*lucr. cit.*, s.v.), MEYER-LÜBKE (*lucr. cit.*, s.v.) și Lombard (*lucr. cit.*, p. 412) cred că a apărut pe teren românesc.

Pentru *străpunge* s-a propus etimologia lat. **extrapungere* (CADE, s. v.) și *transpungere* (SMFC II 83).

În legătură cu *strecura* (pentru care vezi și *S-* p. 218), în cîteva dintre etimologiile propuse se admite prezența sau influența lui *stră-*.

Numeroase derivate cu *stră-* s-au format pe teren românesc: *străbunic, străfulgera, strămior, strămoș* etc.

*Străfund* este socotit de acad. Iorgu Iordan (STIL. 211, LRA 209) că ar fi un calc după fr. *tréfonds*.

Unele derivate au luat naștere prin schimbare de prefix:

a) în formații vechi și populare prin înlocuirea a diverse prefixe: *străfiga* (cu etimologie necunoscută la TDRG) — *înfige* (cu schimbarea conjugării), *străgușa* < *stră-* + *gușă* + *-a*, fiind influențat probabil atît de *guși*, cît și de *sugușa* (< *su(b)* + *gușă* + *-a)* „a apuca, a strînge de gușă pentru a omorî, a gîtui, a sugruma" (cf. ROSETTI, ILR 572);

b) în perioada modernă, prin confuzia dintre *trans-* și *stră-* (unele formații fiind greșite): *transforma* (fr. *transformer*, it. *transformare)* — *străforma* (SMFC II 83), *transporta* (fr. *transporter*, it. *transportare, straportare*) — *străporta, transplanta* (fr. *transplanter*) — *străplanta* (URSU, T.; DRINCU, P. V. 63), *transport — străport, ștramport, ștraport* (*Graiul nostru* I 203, în DLR ms.; BL XIV (1946), 111, DR V (1927—1928), 233; GR. S. V 12, în DLR ms.).

Unele derivate sînt calcuri în care *stră-* „traduce" diverse prefixe străine:

a) (izolat) fr. *entre-*: *strătăia* — fr. *entrecouper* (cf. TDRG, s.v., CADE, s.v., Lombard, *lucr. cit.*, p. 411—413);

b) (în terminologia unor lingviști) germ. *ur-* „primitiv, primar": *străromân, străslav*, după modelul unor cuvinte germane ca: *urrumänisch, urgermanisch*.

Este posibil ca în cazul unor cuvinte ca: *străgheată* (Transilvania, Banat) „lapte închegat" (<lat. **extracoagulata* sau *strangulata* la SCRIBAN), *strămurare* (< lat. **stramurare, stimulare* la SCRIBAN), *strănuta* (<lat. *sternutare*), să avem a face cu influența lui *stră-*. În legătură cu penultimul cuvînt, S. Pușcariu arată că „S-ar putea ca *stră-* din *strămurare* < lat. *stimularia* să nu

se explice prin orientarea după prefixul *stră-* din *străpung, străbat* etc. (PUȘCARIU, nr. 1652, unde se citează și forme sarde cu *str*), ci prin despicarea lui *t* în *tr*" (L.R. II 123).

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu prefixul *stră-* apar în texte din secolul al XVI-lea: *străbate (Psaltirea Hurmuzaki*, la DHLR II 140), *străluci* (PO, la DHLR II 134), *strămoș* (Coresi, la DHLR II 245), *strămuta* (PSALT., *Psaltirea Hurmuzaki*, Coresi etc., la DHLR II 306), *strănepot (Pravila ritorului Lucaci*, ed. Acad. R. S. R., București, 1971).

5. Prefixul *stră-* se poate atașa la teme de diferite origini:
latine moștenite: *străbate, străbun, strătăia, străvedea* etc.;
slave: *străbabă;*
comune cu albaneza: *strămoș;*
latino-romanice (în special, franceze): *străfin, străforma* etc.;
onomatopeice: *străvuiet.*

Temele celor mai multe derivate sînt vechi (moștenite din latină).

6. Prefixul *stră-* a fost și este productiv în limba română.

7. Derivatele cu *stră-* aparțin atît limbii literare, cît și limbii populare.

Unele derivate sînt regionale și populare, ca de exemplu: (Moldova, Bucovina) *străputere* (ȘEZ., în DLR ms.), (Banat) *străfloca*, (Transilvania, sudul Moldovei) *străgușa* (ALRM I/II h. 410, în DLR ms.), (Oltenia) *strămoșire*, (Transilvania, Moldova, Banat) *strămior* (DENSUSIANU, Ț.H., Păcală, *Chestionar* ALR V, în DLR ms.) etc.

Cîteva derivate regionale au caracter cult, ca, de exemplu, *străforma* (în Transilvania și Bucovina).

În sfîrșit, amintim cîteva formații ocazionale, din limba literaturii artistice, probabil creații personale: *străfin* (Galaction, la IORDAN, LRA, 211), *strălimpede* (Deșliu, în DLR ms.), *strățese* (Eminescu, în DLR ms.).

***STRE-* vezi *STRĂ-***

***STRO-* vezi *STRĂ-***

***SU-* vezi *SUB-***

## *SUB-* (*SU-, SUBT-, SUP-, SUPT-, SUS-*)

AUERBACH, V. 260–261; IORDAN, LRA 211–212, id., LRC 318; Laura Vasiliu, *Observații asupra prefixului sub- în limba română*, în OMAGIU IORDAN, 881–887.

1. Prefixul *sub-* este omonim cu prepoziția *sub*, care poate intra în alcătuirea unor cuvinte compuse. Distingem derivatele cu prefixul *sub-* de compusele cu prepoziția *sub* în felul următor: considerăm, în mod convențional, compuse formațiile în care termenii constituenți au o sintaxă normală (prepoziție + substantiv), iar sensul lui *sub* este local („inferioritatea spațială") și derivate formațiile ai căror constituenți nu au o sintaxă obișnuită (formațiile cu *sub-* + verb sau adjectiv), ca și pe acelea în care sensul lui *sub-* nu e local (formațiile de tipul *subadministrator, subarbust*).

Astfel, sînt compuse substantivele: *subamiază* și *sunimiez* (vezi FC I 114), *supat, supărete, subarbă, subbărbie, subdumbravă, subferestrar (ib.* 115*), Suplai, Sup(t)cetate, Sub Tei (ib.* 116*), subsuoară, suptjărtăvnic (ib.* 117*), supceriu (ib.* 118), *subetaj, subgrindă, subpămînt* (și

derivatul lui, *subpămîntean)*, *subraț*, *subsol*, *substrat*, *subtitlu*, *subnasion* (D. MED.), *subpiele* (OMAGIU IORDAN 883), *subpriton*, *suburs* (LTR[2]), *supîntecar* (DLR ms.).

Sînt compuse parasintetice: adjectivul *subunghial* *(panarițiu* ~ D. MED. S. V. *panarițiu)* *(sub + unghie + -al)*; verbele *subjuga* *(sub + jug + -a)*, *suguşa* *(sub + gușă + -a)*, *suptascunde* (Dosoftei, la PUŞCHILĂ, D. 68) *((pe) supt + ascuns + -e)*, *suvintra* (DM) *(sub + vintre + -a)*. *Sugruma (sub + grumaz + -a)* este compus parasintetic semianalizabil.

Menționăm că la L. Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 882—884, sînt inserate în mod greșit printre derivatele cu *sub-* compusele: *subarbă, subascunde, subdumbravă, subetaj, subfață, subferestrar, subgrumaz, subjuga, subpămînt, subpiele, subsol, subtext, subtitlu* și derivatul cu *-oi* de la prepoziția *subt: subtoi*.

Formațiile adjectivale de tipul *subalpin*, *subcarpatic*, *subclavicular*, *submarin* pot avea o dublă analiză formală și semantică, fiind raportabile atît la bazele substantivale *Alpi*, *claviculă*, *mare* etc. *(sub + Alpi + -in*, *sub + claviculă + -ar* etc.) cu definițiile „ceea ce se află sub Alpi, sub claviculă, sub suprafața mării etc.", cît și la bazele adjectivale *alpin*, *clavicular*, *marin* etc., cu definițiile „sub regiunea alpină, sub regiunea claviculară, sub suprafața marină etc.". Conform primei analize formațiile sînt compuse parasintetice; conform celei de a doua, derivate prefixale parasintetice. Optăm pentru a doua analiză, mai simplă din punct de vedere formal.

1. În felul acesta grupăm în aceeași clasă cu adjectivele de tipul *subclavicular* și pe cele de tipul *subcortical, sublingual,* care au aceeași structură semantică cu primele, dar nu permit decît analiza prin raportare la baza adjectivală (întrucît o bază substantivală nu există în română).

2. Formațiile *subdezvoltat* și *subcutanat,* analizabile exclusiv prin raportare la baze adjectivale, sînt considerate de Anca Giurescu *(Les mots composés dans les langues romanes,* The Hague—Paris, 1975, p. 89) compuse.

2. Prefixul *sub-* are variante de diverse tipuri.

*a*. Variantele etimologice *su-*, *sus-* și *suc-*.

*Su-* este variantă

— condiționată de *p*, *m*, *f*, *v* următori (în formații vechi, moștenite și românești): (analizabile) *supune* (cp. cu *subpus*, popular), *supleca* (cp. cu *subpleca*, vezi § 5), (semianalizabile) *sumuța*, *sufla*, *suvoalbe*.

Vezi și formațiile neanalizabile: *suferi, sufleca, sui, sumete.*
Cf., de asemenea, compuse ca *subarbă, supat.*
Formațiile noi îl mențin pe *-b(-)* înaintea consoanelor labiale: vezi *subbibliotecar, subfebră.*

— necondiționată: (în formații moștenite, neanalizabile sau semianalizabile) *sughița*, *surpa*; (în formații noi, semicalcuri): *surîde*, *suscrie* (și *subscrie)*.

Vezi și compusele parasintetice: *sugușa, suvintra.*

*Sus-* (în formații noi, semicalcuri): *sustrage* (cp. cu *subtrage)*, *susține* (cp. cu formele din limbajul neîngrijit (cf. IORDAN, STIL. 217): *subține* Aristia, *supține* Vîrcol, ambele în DLR ms.).

*Suc-* (în formații noi, împrumuturi semianalizabile): *succesor*.

*b*. Varianta morfologică (învechită) *subt-*: *subtadministrator*, *subtarenda*, *subtcăpitan*, *subtîncinge* (cp. cu *subadministrator*, *subarenda)*.

Se pare că varianta *subt-* e preferată în formațiile cu teme vocalice. Cp. cu situația constatată de I. Coteanu *(Forma prepoziției „supt" la Odobescu,* în BPH VII-VIII (1940—1941), p. 189—197) pentru prepoziția omonimă: *sub* apare înainte de consoană, iar *supt,* înainte de vocală.

*c.* Variantele fonetice (învechite) *sup-* : *supstare* şi *supt-* : *suptîmpărţire, suptstare, suptcîrmuire.*

1. Vezi compuse ca *supceriu, Sup(t)cetate.*
2. *Sup-* este şi variantă ortografică în : *suppleca, suppunere* ,,subiect''.

3. În DM sînt înregistrate 61 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 161 de derivate din alte surse :

*subacetat* (D. MED.), *subacuminat,* cf. *acuminat* (DLR ms.), *subacut (ib.), subacvatic* (DLR ms., DN$^2$, MDE), *subadjutor* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subaerian* (DLR ms.), *subalpestru (ib.), sub(t)-amendament* (şi : *subamendare ib.), subansamblu* (DER, DLR ms., LTR$^2$), *subantreprenor* (DLR ms.), *subantrepriză (ib.), subarahnoidoperitoneostomie* (D. MED.), *subarahnoidoureterostomie (ib.), subarboret* (DLR ms., DN$^2$, LTR$^2$), *subarctic* (DLR ms.), *subarmonică* Fiz. (DLR ms., LTR$^2$, MDE), *subartistic* (DLR ms.), *subasociaţie* Geobot. (LTR$^2$), *subatomic* (DLR ms., DN$^2$, MDE), *subaudiţiune* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subbibliotecar* (DLR ms.), *subbraţare* Nav. (LTR$^2$), *subcamerist* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subcancellariu* (ŞINCAI, O. I 468), *subcapitol* (DLR ms., DN$^2$), *subcarpatin* (DLR ms.), *subcasier (ib.), subcategorie (ib.), subcăpitan (ib.), subcentru (ib.), sub(t)cîrmuire* (şi : *sub(t)cîrmuitor, -ie ib.), subclavicular* (DLR ms., DN$^2$), *subclimax* Geobot. (DLR ms., LTR$^2$), *subcolonel* (DLR ms.), *subcomisie (ib.), subcomitet (ib.), subconsumaţie (ib.), subconştiinţă (ib.), subcont (ib.), subcontrafagot* (DER), *subcorectat* Opt. (LTR$^2$), *subcorp* Mat. (DER), *subcultură* (D. MED.), *subcupă* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subcuticular* (D. MED.), *subdat* (Gr. Obradovici, *Datorinţele a subdaţilor, adecă suptpuşilor, cătră monarhul lor...*, 1805), *subdelega* (şi : *-are, -at, -aţiune* la L. Vasiliu, *loc. cit.), subdezvoltare* (şi : *subdezvoltat* DLR ms., MDE), *subdiacon* (şi : *-ie* DLR ms.), *subdialect* (DER, DLR ms.), *subdificil* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subdimensiona* (şi : *-at* DLR ms.), *subdistrict* Geobot. (LTR$^2$), *subegumen* (DLR ms.), *subeutectic* Met. (LTR$^2$), *subexpunere* (D. MED., LTR$^2$), *subfamilie* (DLR ms.), *subfaţă* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subfebră* (şi : *-il, -ilitate* DLR ms., D. MED.), *subfilat* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subfilială* (DN$^2$), *subfrenic* (D. MED.), *subgardă* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subgen* (DLR ms.), *subgene* pl. Genet. (D. MED.), *subgeosinclinal* Geol. (LTR$^2$), *subglosită* (D. MED.), *subgrai* (DLR ms.), *subgranulaţie* (LTR$^2$), *subguvernor* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subhemofilie* (D. MED.), *subhercinică* Stratigr. (LTR$^2$), *subhigrofitie* Geobot. *(ib.), subhrăni* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subicter* (D. MED., MDE), *subinel* Mat. (DER), *subinginer* (DLR ms.), *subinspector (ib.), subintendant* (şi : *subintendanţie ib.), subintroduce (ib.), subinvoluţie* (D. MED.), *subiscăli* (şi : *-ire, -it* DLR ms.), *subizogravurie* (D. MED.), *subizorefracturie (ib.), subizostenurie (ib.), subizosterurie (ib.), subîmpingere* Geol. (DER, LTR$^2$), *sub(îm)puternici* (şi : *-ire* la L. Vasiliu, *loc. cit.), subîncrengătură* (LTR$^2$), *subîndesare* Geol. (LTR$^2$), *sub(t)însemna* (şi : *-are, -ătură* la L. Vasiliu, *loc. cit.), subîntinde* (MDE ; *subtinde* la L. Vasiliu, *loc. cit.* şi : *suptîntinzătoare* URSU, T. s.v. *coardă), subliminar* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), sublingual* (DLR ms., DN$^2$), *subliteratură* (în presa literară actuală), *sublocatar* (DN$^2$, MDE), *subluminic* (DLR ms.), *sublunar* (DLR ms., DN$^2$), *subluxaţie* (D. MED.), *submatitate* (D. MED.), *submediantă* Muz. (DLR ms., DN$^2$), *submedie* (DLR ms., DN$^2$), *submediocru* (DLR ms.), *submediteranean* (LTR$^2$), *submicron* (LTR$^2$, MDE), *submicroscopic* (D. MED.), *submulţime* (DER, LTR$^2$), *submuntean* adj. (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subnitrat* (D. MED.), *subnormală* s. (DER, LTR$^2$), *subolimpian* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), suborizont* (LTR$^2$), *subornator* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subparcelă* (LTR$^2$), *subperitoneal* (D. MED.), *subpleca* (şi : *supleca, -at* DLR ms.), *subponderal* (D. MED.), *subpretor* (ŞINCAI, O. I 178), *subprimar* (DLR ms.), *subprocurator (ib.), subprodus* (DLR ms., DN$^2$, MDE), *subprovincie* (DLR ms.), *subpurtătoare* Telecom. (LTR$^2$), *subramură* (DLR ms.), *subrasă (ib.), subrector (ib.), subredacţie (ib.), subrefracţie* Telecom. (LTR$^2$), *subrol* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subrustic* (id. *ib.), subsannaţiune* (id. *ib.), subsăpare* Geol. (LTR$^2$), *subscurt* Ind. lemn. (LTR$^2$), *subsector* (LTR$^2$), *subserie* (DLR ms., LTR$^2$), *subservitor* ,,infirmier'' (DLR ms.), *subspontan* Geogr. *(ib.), substa* ,,a subzista'' *(ib.), substare* ,,substanţă'' *(ib.), substaţie* (DLR ms., DN$^2$, LTR$^2$), *substăpîn* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), substructură* (DLR ms.), *subşir* Mat. (DER), *subşterne* (DLR ms.), *subtangentă* (DER, DLR ms., LTR$^2$), *subtascunde* (şi : *-ere* la L. Vasiliu, *loc. cit.), subtemă* (DLR ms.), *subtext* (DER, DLR ms.), *subtip* (DLR ms.), *subtitra (ib.), subtîncinge (ib.), subînsărcina* (şi : *-are* la L. Vasiliu, *loc. cit.), subtopire* (LTR$^2$), *subtorîndui* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subtraversare* Nav. (LTR$^2$), *subţine* (vezi § 2), *subvulcan* (LTR$^2$ ; şi : *-ic* DER), *subxerofitic* Geobot. (LTR$^2$), *subzăcea* (la L. Vasiliu, *loc. cit.), subzidi* (MDE), *subzonă* (LTR$^2$).

Derivatele cu *sub-* sînt :

I s u b s t a n t i v e (inclusiv infinitive lungi), analizabile în raport cu un substantiv (categoria cea mai numeroasă) : *subadministrator, subalternare* Log., *subarbust, subchiriaş* etc. ;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu :
— un adjectiv (sau participiu) : *subalpin, subatins, subcarpatic* etc. ;
— un substantiv (formaţii parasintetice) : *subcuticular, subluminic ;*

III verbe, analizabile în raport cu un verb: *subaprecia*, *subestima*, *subintitula* etc.

Formații semianalizabile: *subministra* „a pune la dispoziție" (SILL I 243), cf. *administra*; *subscripție*, cf. *inscripție*; *substanță*, cf. *constanță*, *instanță*; *substitui*, cf. *constitui*, *institui*; *subșterne* (SILL I 243), cf. *așterne*; *succesor*, cf. *antecesor*; *subvenție*, cf. *convenție*, *invenție*; *submaxilită* (D. MED.), cf. *maxilar*; *subteran*, cf. *terestru* etc.

*Subunitar* „care are o valoare mai mică decît unitatea" este analizabil (prin *unitar*) din punct de vedere formal; din punct de vedere semantic însă el nu poate fi analizat decît prin raportare la *unitate*, de aceea îl considerăm formație semianalizabilă.

4. Valorile prefixului *sub-* sînt:

1) inferioritatea

a) spațială (valoare frecventă la adjective): *subcarpatic*, *subcortical*, *submarin*, *subperitoneal*, *subsemna*, *subintitula*; fig. *subconștient*, *submina*;

În terminologia muzicală, *sub-* semnifică poziția inferioară într-o scară imaginară care se desfășoară de la grav la acut și, în același timp, poziția într-o succesiune marcată prin termenul ulterior: *subdominantă*, *submediantă*, *subton* „ton mai jos decît cel fundamental", *subcontrafagot* „instrument... cu sunet mai grav decît al contrafagotului".

b) ierarhică (= subordonarea) (formațiile denumesc adesea ranguri inferioare celor denumite de baze, funcții auxiliare): *subbibliotecar*, *subcomisar*, *subdirector*, *sublocotenent*, *subofițer*; *subclimax* „asociație vegetală căreia condițiile climatice îi permit să evolueze spre stadiul de climax ... fără a-l putea atinge", *subprefectură*;

La prima vedere s-ar părea că *subservitor* „infirmier" (Cuciuran, în DLR ms.) exprimă „inferioritatea ierarhică"; sensul cuvîntului arată însă că structura semantică a cuvîntului nu corespunde structurii sale formale.

— uneori subordonarea este asociată cu incluziunea în unitatea supraordonată (formațiile denumesc adesea produsele unor clasificări): *subansamblu*, *subarboret* „totalitatea arbuștilor care cresc într-un arboret", *subatomic* „care se află în atom", *subclasă*, *subdialect*, *subrasă*, *substație*, *subunitate*;

Formația *suburbie* exprimă aceeași idee de subordonare prin includere, dar poate da impresia că ar fi vorba de o valoare aparte și anume de vecinătatea spațială.

c) calitativă sau dimensională (= diminuarea, insuficiența, caracterul incomplet al procesului): *subalimenta*, *subaprecia*, *subatins* „atins în treacăt", *subexpunere*, *subicter*, *subinvoluție* „regresiune patologică ... care se produce mai încet decît în mod normal", *submedie*, *subliteratură*, *subluxație* „luxație incompletă", *submediocru*, *subpopulat*, *subpresiune* „presiune mai joasă decît o anumită presiune considerată ca normală", *subprodus* „produs inferior", *subsonic* care se efectuează cu o viteză mai mică decît a sunetului"; *subarbust* „arbust a cărui înălțime nu depășește un metru";

1. În terminologia chimică este folosit *sub-* cu această valoare pentru a forma derivate de tipul: *subacetat*, *subnitrat*; vezi și MARCHAND, E. W. 144.
2. În contextul: *limbaj suburban* („Săptămîna", nr. 264 (1975), 3/1), formația *suburban* pare să exprime „insuficiența" (cp. cu *suburban* „care ține de o suburbie").
3. Aici se încadrează și valoarea de „aproximare", dar, pe cît se pare, ilustrată numai prin două formații adjectivale: *subdificil* „cam anevoie" (PROT.-POP.), *subrustic* „cam țărănesc" (PROT.-POP.), care nu au avut circulație în afara dicționarelor din secolul trecut.

2) repetarea acțiunii la un nivel inferior celui la care s-a produs prima dată (valoare caracteristică pentru verbe, nume de agent și nume de acțiuni): *subdivide*, *subînchiria*; *subchiriaș*; *subarendă*;

3) caracterul derivat, ulterior al procesului: *subprodus* „produs obţinut în procesul de fabricaţie a altui produs".

Valoarea de „posterioritate" apare şi în formaţiile semianalizabile *succesor, sufix.*

5. Prefixul *sub-* are etimologie multiplă.

Un prim strat e vechi, moştenit din latină prin o formaţie analizabilă: *supune* < *suppōnĕre* şi cîteva semianalizabile: *sufla* < *sufflare*, cf. *afla*, *sughiţa* < *subgluttiāre*, cf. *înghiţi*, *sumete* < *submittĕre*, cf. *trimete*, *sumuţa* < **submotiare*, cf. *asmuţa*, *suvoalbe* < *subuoluere*, cf. *învoalbe*, *dezvoalbe*, la care se adaugă mai multe neanalizabile: *subţire* < *subtīlis*, *suferi* < *sufferre*, *sufleca* < ** suffolicāre*, *sui* < *subire*, *suleget* < ** sublĭcĭdus*, *surpa* < *subripere*, *suspina* < *suspirare*.

Pentru situaţia lui *sub-* în latină, vezi ERNOUT-MEILLET, s.v. *sub*, LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. II 279, ILR I 97—99, 101—103. Prefixul are varianta *sus-* înainte de consoanele *c, t, p, q* (*sustineo, suspendo* etc.) şi variantele cu asimilare: *suc-* (*succedere*), *suf-* (*sufferre*), *sup-* (*suppōnĕre*).

De remarcat că în toate cuvintele moştenite (cu excepţia neanalizabilului *subţire*) prefixul are varianta *su-*. Se remarcă, de asemenea, că, aşa cum a arătat Al. Graur (T. 255), în unele formaţii neanalizabile şi semianalizabile (*súfăr, súflec, súflu*) accentul nu se mută pe rădăcină, aşa cum se întîmplă în formaţiile analizabile (*supún*).

Format cu prefixul vechi *sub-* pare să fie un singur derivat: *subpleca*, *suppleca* şi *supleca* (cu transformarea $bp > pp > p$) „a (se) supune" Dosoftei, în PSALT. 90/27, id., în *Molitvenic*, la PUŞCHILĂ, D. 68, id., în PSALT. 114/41.

Vezi şi compusele parasintetice: *suguşa, suvintra.*

Un al doilea strat e neologic, reprezentat de împrumutul prefixului *sub-* din franceză şi latină prin formaţii ca:

analizabile: *subalpin* < fr. *subalpin*, *subdiviziune* < fr. *subdivision*, *subordona* < fr. *subordonner* (şi *subordina* < lat. med. *subordinare*); *suburban* < lat. *suburbanus*, fr. *suburbain*;

semianalizabile: *subscripţie* < lat. *subscriptio*; *subzista* < lat. *subsistere*, fr. *subsister*, *subvenţie* < lat. *subuentio*, fr. *subvention*;

neanalizabile: *subversiv* < fr. *subversif*; *subiect* < lat. *subiectum*; *subaltern* < fr. *subalterne*, lat. *subalternus*, *substantiv* < lat. *substantiuum*, fr. *substantif*.

1. Sergiu Drincu (P. V. 59) admite existenţa a două prefixe *sub-*: unul vechi şi altul neologic. Ulterior (P. T. 152), susţine, fără argumente explicite, că *sub-* „pare că este singurul prefix neologic creat pe teren românesc".

2. Pentru situaţia lui *sub-* în franceză, vezi BRUNOT, H. 174, 201, NYROP, G. III 204, 205, 228, 231, 237. Prefixul are variantele *sou-* şi *se-* în formaţiile moştenite (*sourire, secourir*), *sub-* în formaţiile împrumutate din latină (*subjonctif*), *sou(s)-* şi *sub-* în derivatele formate în franceză (*sous-entendre, souligner, subtropical*).

3. Compusul lui *sub-*, sinonim parţial cu el, lat. *subter-*, e reprezentat în română printr-o singură formaţie semianalizabilă: *subterfugiu*, împrumutată din latină (*subterfugium*, cf. şi fr. *subterfuge*).

Sub influenţa formei prefixului în latină şi a prepoziţiei româneşti corespunzătoare, în unele împrumuturi din franceză *sou(s)-* este redat prin *sub-*; de exemplu: *sous-cortical* — *subcortical*, *sous-alimenté* — *subalimentat*, *sous-chef* — *subşef*, *sous-classe* — *subclasă* (analizabile); *souterrain* — *subteran* (semianalizabil).

Foarte rar, adesea în formaţii învechite care par să nu fi avut niciodată circulaţie în limbă, *sub-* apare în împrumuturi din germană: (neanalizabil) *subtrahirui* (Gr. Obradovici, *Povăţuire către învăţătura socoatei sau aritmetica*, Buda, 1805) < *subtrahieren*, (analizabil) *subrector*

< *Subrektor*, *subtangentă* < *Subtangente* ori din germană sau latină: (semianalizabil) *subtracție* (ȘINCAI, Î. 11[v]) < germ. *Subtraktion*, lat. *subtractio*, (neanalizabil) *subtraend* (ȘINCAI, Î. 12[r]) < germ. *Subtrahend*, lat. *subtrahendus*.

*Sub-* apare în numeroase calcuri (sau semicalcuri) după

— franceză: *subarbust — sous-arbrisseau*, *subdezvoltat — sous-developpé*, *subînțelege—sous-entendre*, *sublinia — souligner*, *sublocotenent — sous-lieutenant*, *subînchiria — sous-louer*, *submulțime — sous-ensemble*, *subsemna* și *subiscăli — soussigner*; (cu varianta *su-*) *surîde — sourire*, *suscrie* (MAG. IST. I 144/19) — *souscrire (subscrie* — lat. *subscribere)*, (semianalizabil) *suscripție* (Stamati, la RIZESCU, P. N. 24) — *souscription (subscripție* — lat. *subscriptio)*; (cu varianta *sus-*) *sustrage — soustraire (subtrage* Asachi, în DLR ms. — lat. *subtrahere)*;

Apariția formelor *subpune* (Villon, *Pedagogia și metodica pentru învățătorii școalelor orășenești și sătești*, tradusă și prefăcută de Naum Petrovici, Buda, 1818, p. 24), *suppune* (Episcupescu, în DLR ms.) poate să se explice ca o reanaliză a vechiului *supune* prin analogie cu corespondentul său francez *soumettre*, dar și, pur și simplu, ca un calc după franceză.

— latină sau franceză: *suppune* „a presupune" (ȘINCAI, Î. 17[v]) — *supponere*, *supposer*; *substa* „a subzista" (Heliade, în DLR ms.) — *subsistere*, *subsister*; *sup(t)stare* „substanță" (Cantemir, Amfilohie Hotiniul, în DLR ms.) — *substantia*, *substance*;

— latină: *suppunere* „subiect" (Ianache Văcărescul, în DLR ms.) — *subiectum*, *subșterne* (POLIZU) — *substernere*; (cu varianta *sus-*) *susține* — *sustinere*;

— franceză sau germană: *subofițer — sous-officier*, *Unteroffizier*;

— germană: *subzăcea* (POLIZU) — *unterliegen*;

— italiană sau franceză: (neanalizabil semantic) *suplini — supplire*, *suppléer*.

Unele formații din limba franceză au fost redate în românește, în perioade diferite sau chiar în aceeași perioadă, prin forme diferite:
a. calcuri cu baze diferite: *soussigner — subtiscăli* (POLIZU — 1857), *subtînsemna* (Ghica, *Măsurile și greutățile românești...*, 1848, p. 209), *subsemna* (POLIZU);
b. împrumuturi propriu-zise și calcuri: *subdiviser — subtîmpărți* (Asachi, în DLR ms. — 1833), *subdiviza* (COSTINESCU — 1870); *subordonner — subtorîndui* (PROT.-POP. — 1862), *subordina* (ȘINCAI, O. III 210— 1808), *subordona* (Bolintineanu, *Opere*, 1851); *sous-gouverneur — subtocîrmuitor* (VALIAN — 1839), *subguvernor* (CODRESCU — 1859); *sublingual — sublimbal*, *sublimbale*, *sublingal* (COSTINESCU), *sublingual* (DN[2]).
Remarcăm că, în majoritatea cazurilor, împrumuturile sînt mai noi decît calcurile.
Vezi și la L. Vasiliu, *art. cit.*, p. 886, exemple de formații franțuzești cu prefixul *sub-* redate în dicționare și traduceri românești prin construcții nederivate.

Influența prepoziției omonime (moștenite din latină) *sub* se constată în faptul că prefixul prezintă în formațiile noi aceleași variante pe care le are și prepoziția (vezi § 1):

*subt-*: *subtadministrator*, *subtarenda* (Hamangiu, în DLR ms.), *subtcăpitan (Buletin*, Gazetă administrativă (1844), în DLR ms.), *subtîncinge* (C. Aristia, în DLR ms.), *subtîmpărți*, *subtînțelege* (Heliade, la CLOSE, D. 304);

*sup-*: *suppunere* „subiect", *supstare*;

*supt-*: *suptpus*, *suptîmpărțire* (Ghica, *Măsurile...* 45), *suptstare*, *suptcîrmuire* (document din 1844, în DLR ms.).

Prime atestări de formații cu *sub-* apar sporadic în secolul al XVIII-lea: (împrumuturi) *substanție* (Cantemir, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I

387), *succesor* (*Uricariul* (1776), în DLR ms.), *subtracție*, *subtraend* (ȘINCAI, Î. — 1785); (calc) *sup(t)stare* (Cantemir, Amfilohie Hotiniul, în DLR ms.). Formații relativ numeroase apar însă din secolul al XIX-lea și mai ales de pe la mijlocul secolului (vezi mai sus, p. 232, 233, atestări de împrumuturi și calcuri): (semianalizabile) *substanță* (Heliade — 1828), *subiect* (Văcărescu — 1834), (neanalizabile) *substantiv* (Heliade — 1828), *subjonctiv* (Aristia — 1835), toate la CLOSE, D. 304.

Și în această perioadă apar, mai ales în dicționare, împrumuturi din latină care par să nu fi avut niciodată circulație în afara izvoarelor respective; de exemplu: *subaudițiune* (PROT.-POP.) — *subaŭdītio, subiugale* ,,(în muzică, despre ton) subordonat'' (ANTONESCU) — *subiŭgālis*. Vezi și *subdificil, subrustic* discutate la p. 231.

Formațiile românești sînt rare în prima jumătate a secolului al XIX-lea: *subdat* (1805 — v. p. 230), *subpretor* (1808 — *loc. cit.*); formații relativ numeroase apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales în secolul al XX-lea: *subservitor* (Cuciuran, în DLR ms.), *subadministrator* (Kogălniceanu, în DLR ms.), *subgrefier* (Constantin Negruzzi, în DLR ms.), *submuntean* (B. P. Hasdeu, în DLR ms.).

În perioada modernă și contemporană a limbii române au dispărut din vocabularul activ o serie de formații, mai ales din terminologia administrativă (*subprefect*, *subprimar*, *subprovincie* etc.). În schimb, în ultimele decenii, diversele terminologii tehnice s-au îmbogățit cu numeroase derivate, atît formate pe teren românesc (*subcorp*, *subluminic*, *subpurtătoare*, *subspațiu* etc.), cît și, mai ales, împrumuturi și calcuri (*subalpin*, *subansamblu*, *subcortical*, *subdominantă* etc.).

**6.** Temele calcurilor și derivatelor românești sînt în număr mare de origine latino-romanică: *subchirurg*, *sublocotenent*, *subton*, *subunitate* etc., dar și moștenite: *subatins*, *subîmpărți*, *subînțelege*, *subrăcire*, *subsăpare*, *subsemna*, *subșterne* sau neromanice (cel mai puțin numeroase): *subarenda*, *subchiriaș*, *subiscăli*.

**7.** Prefixul *sub-* este un prefix productiv (vezi sub § 5 formații românești).

**8.** Derivate cu *sub-* există în toate stilurile limbii, dar ele sînt specifice stilurilor administrativ și științific.

***SUBT-* vezi *SUB-***

***SUP-* vezi *SUB-***

## *SUPER-*

IORDAN, LRA 193, 212, id., LRC 331; OCHEȘEANU, P. 43—44.

**1.** În derivate prefixul are un accent secundar pe prima silabă: *sùperarbítru*; în cazuri rare se întîlnește accentul (principal) pe a doua silabă a prefixului (*supér-*), ca în formația semianalizabilă *superflúu*, care are varianta de accentuare *supérfluu* (SCRIBAN).

**2.** În DM sînt înregistrate 6 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 61 de derivate din alte surse:

*superacril* (D. MED.), *superangular* Fot. (DLR ms., DN², LTR², MDE), *superbombă* (GRAUR, T. 256), *superbronz* Met. (LTR²), *supercalandru* Ind. hîrt. (*ib.*), *supercargo* Nav. (*ib.*), *supercentrifugă* (*ib.*), *supercivilizațic* (și: *supercivilizà, -at* DLR ms.), *superconfort* (DLR ms.), *supercoop*, *supercritică*

(ROM. LIT. (1975) nr. 36, 5/1), *superdelicat* (IORDAN, LRA 212, DLR ms.), *superdezvoltat* (DLR ms.), *superduralumin* Met. (LTR[2]), *superelogia* (și : *-ere* (CL XVIII (1973) 26), *super(h)eterodină* Telecom. (DER, DLR ms., LTR[2], MDE), *superfantomă* Telecom. (LTR[2]), *superfață* ,,suprafață'' (URSU, T ; și : *superfățari* ,,superficial'' id. *ib.*), *superfecundație* (D. MED.), *superfilm* (IORDAN, LRA 212), *superfiltru* (DLR ms.), *superfinisare* (DER), *superfinish* ,,superfiniție'' Met., cf. *finish* (LTR[2]), *superfiniție* Met., cf. *finiție* (LTR[2], MDE), *superfluență* ,,surplus'' (DLR ms.), *superfortăreață (~zburătoare)* (DLR ms.), *superfosforic* Chim. (LTR[2]), *supergalaxie* (DLR ms., LTR[2], MDE), *supergingaș (Istoria literaturii române* III, 1973, p. 34), *supericonoscop* (DER, DLR ms., LTR[2], MDE), *superimpregnare* (D. MED.), *superintendent* ,,episcop'' (DLR ms.), *superinvar* Met., cf. *invar* (LTR[2]), *superinvoluție (~uterină)* (D. MED.), *supermagazin*, *supermicroscop* (OCHEȘEANU, P. 44), *supernaturalism* (IORDAN, LRA 212, id., LRC 331), *supernetezire* Met. (LTR[2]), *supernilvar* Met., cf. *nilvar (ib.)*, *supernovă* (DER), *superorticon* Telecom. (DER, LTR[2]), *superoxid* (OCHEȘEANU, P. 44), *superplus* ,,superfluu'' (DLR ms.), *superpoziție* (DN[2], LTR[2], MDE), *superproducție* (MDE), *superreacțiune* Telecom. (LTR[2]), *superrefractar* Tehn. (LTR[2]), *superrevistă* (IORDAN, LRA 212), *superserviciu* (IORDAN, LRA 212), *superstar* (DLR ms.), *superstrat* (PUȘCARIU, L. R. I 180), *superștiință* (IORDAN, LRA 212), *supertaifun* (SCÎNTEIA, nr. 10343 (1975), 6/7), *supertemperament* (la V. Nestorescu, LR XII (1963), nr. 1, p. 76), *supertrust* (DN[2]), *superturnichet* Telecom., cf. *turnichet* (LTR[2]), *superumeral* ,,veșmînt papal care acoperă umerii'' (DN[2]), *superunghiular* (MDE), *superviza* (DLR ms., IORDAN, LRA 212), *superviziona* (IORDAN, LRA 212), *supervizualiza* (id., *ib.*).

Formațiile cu *super-* sînt:

I substantive (inclusiv infinitive lungi), analizabile în raport cu un substantiv (categoria cea mai numeroasă) : *superarbitru*, *superciment*, *superfosfat*, *superconfort*, *superfinisare*, *superimpregnare* etc. În mod excepțional, substantivul la care se atașează *super-* e o abreviere : *supercoop ;*

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *superdelicat*, *superfin*, *supersonic* etc. ;

III verbe, analizabile în raport cu un verb (categorie foarte slab reprezentată) : *superpune*, *superviza.*

În mod excepțional, categoria morfologică a derivatului e diferită de cea a bazei : împrumutul recent *superumeral* s. cf. *umeral* adj. și calcul învechit *superplus* adj. cf. *plus* s.

Formații semianalizabile: *superscripție* ,,parte inițială a rețetei care cuprinde date asupra bolnavului'' (D. MED.), cf. *inscripție*, *subscripție* ; *superfluu*, cf. *fluent; superlativ*, cf. *ablativ.*

3. Valorile prefixului sînt :

1) superioritatea spațială, poziția peste, deasupra : *superfață*, *superpoziție*, *superpune*, *superstrat*, *superumeral ;*

2) intensificarea unei însușiri, superioritatea calitativă relativă sau absolută, adesea neputîndu-se distinge între cele două grade de intensitate (echivalentă cu gradul comparativ de superioritate sau cu superlativul) : *superarbitru*, *superbronz* ,,numire dată unui grup de alame modificate ... cu o mare rezistență mecanică și o bună rezistență la coroziune'', *supercentrifugă* ,,centrifugă cu turație foarte înaltă'', *superciment* ,,ciment care se întărește foarte repede ...'', *superconfort*, *superduralumin*, *superfiltru* ,,filtru foarte fin'', *superfortăreață*, *(acid) superfosforic* ,,acid fosforic cu conținut mare în acizi polifosforici ...'', *supermicroscop*, *supernetezire*, *supernovă* ,,stea ... din clasa novelor ... de cîteva sute de ori mai strălucitoare'', *superproducție*, *superrevistă*, *supertrust* ,,trust care cuprinde întreprinderile unei anumite ramuri de producție din mai multe țări capitaliste'', *superviza.*

În formația *supercoop*, relația semantică dintre prefix și bază e contractată prin intermediul unui determinat absent al bazei, format cu *super-*. Acest determinat nefiind exprimat, prefixul lui trece asupra bazei (= determinantul), definiția formației rezultate însă conține și termenul care lipsește : *supercoop* ,,super magazin cooperatist''.

Intensitatea însuşirii poate depăşi limitele obişnuitului, atingînd un grad e x c e s i v: *superinvoluţie (uterină)* „involuţie ... mai rapidă decît cea normală" (= prea rapidă);

Valoarea superlativă este uneori însoţită de o notă ironică: *supercivilíza, superdelicat (Un spirit filozofic superdelicat.* Arghezi, la IORDAN, LRA 212), *superştiinţă, supertemperament (Supertemperamentul argentinian în fotbal şi-a creat un adevărat renume.* LR XII (1963), nr. 1, p. 76). Vezi IORDAN, LRA 212, OCHEŞEANU, P. 44.

3) r e p e t a r e a acţiunii (valoare caracteristică pentru nume de acţiune): *superfecundaţie* „fecundarea succesivă a două ovule".

4. *Super-* este un prefix neologic (dubletul prefixului moştenit *spre-)* împrumutat într-o primă fază (secolul al XIX-lea) din franceză şi latină prin formaţii puţine şi fără mare circulaţie în limbă:

— împrumuturi neanalizabile sau semianalizabile ca: *superfiţial* (Heliade — 1831, la CLOSE, D. 304), *superficial* (a. 1836, la URSU, T.) — lat. *superficialis*, fr. *superficiel; superlativ* Heliade—1828, la CLOSE, D. 304, NEGULICI — 1848) — lat. *superlatiuus*, fr. *superlatif; superstiţie* (Heliade — 1831, la CLOSE, D. 304, NEGULICI) — lat. *superstitio*, fr. *superstition; superficie* (COSTINESCU — 1870) — lat. *superficies; superfin* (id.) — fr. *superfin; superpoziţie, -une* (id.) — lat. *superposiiio*, fr. *superposition;*

— semicalcuri ca: *superfaţă* (a. 1813, la URSU, T.) — lat. *superficies; superfăţari* (STAMATI — 1851) — lat. *superficialis*, fr. *superficiel; superpunere* (COSTINESCU) — lat. *superponere*, fr. *superposition; superfluenţă* (Eminescu, în DLR ms.) — fr. *superfluité; superplus* „superfluu" (GHEŢIE — 1896) — probabil după lat. *superfluus* sau (mai puţin probabil) fr. *superflu.*

Un număr relativ mare de împrumuturi au pătruns însă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, din nou din franceză şi, mai tîrziu, din engleză, uneori prin intermediul francezei, în majoritatea cazurilor din diversele terminologii tehnice, inclusiv a cinematografiei: *superbombă* < fr. *superbombe, superciment* < fr. *superciment, superconfort* < fr. *superconfort, superfecundaţie* < fr. *superfécondation, superfiniţie* < fr. *superfinition, superfortăreaţă* < fr. *superforteresse, super(h)eterodină* < fr. *superhétérodyne, superstrat* < fr. *superstrat; supercargo* < engl. *supercargo, supercivilizat* < engl. *supercivilized, supertrust* < engl. *supertrust*; *superfosfat* — fr. *superphosphate*, engl. *superphosphate, supersonic* — fr. *supersonique*, engl. *supersonic, superstar* — engl. *superstar*, fr. *superstar, superstructură* — fr. *superstructure*, engl. *superstructure, superviza* — fr. *superviser*, engl. *supervise.*

1. I. Iordan (LRA 212) afirmă că prefixul s-a introdus prin cîteva cuvinte „de origine anglo-americană" din limbajul teatral şi al sportului venite prin intermediul limbii franceze. Vezi aceeaşi părere la R. Ocheşeanu (P. 44).

2. Pentru situaţia lui *super-* în franceza actuală, vezi J. Marion: *Une mode nouvelle en linguistique: le superlangage*, în „Revue de philologie française", XLI, 1929, p. 170—182, GUILBERT-DUBOIS, P. I. 98—100; pentru situaţia din engleză, vezi MARCHAND, E. W. 145—146.

*Superumeral* este împrumut din italiană sau latină: *superumerale, superhumerale*, iar *superintendent* şi *supericonoscop* din germană: *Superintendent, Superikonoskop.*

*Supermagazin* este un calc după engl. *supermarket.*

Derivate româneşti par să fie formaţiile ca: *superangular* şi *superunghiular, superbronz, supercoop, superdelicat, superfantomă, supernetezire, superştiinţă, supertemperament.*

5. Majoritatea derivatelor cu *super-* sînt formate de la baze neologice: latino-romanice sau internaţionale.

Cîteva excepții formate de la baze moștenite : *superdezvoltat*, *superfață*, *supernetezire*, *superpune*, *superștiință* și *superunghiular*.

6. *Super-* este un prefix productiv în limba română.

1. R. Ocheșeanu (P. 50) afirmă că *super-* e un prefix neproductiv și se folosește din ce în ce mai rar.
2. Recent, *super-* apare folosit independent în construcții ca : *motoreta Carpați super*.

7. Formațiile cu *super-* aparțin terminologiilor tehnice și științifice și limbajului comercial, cu preponderență al reclamelor.

## *SUPR- vezi SUPRA-*

## *SUPRA- (SUPR-, SUPRĂ-, SOPRA-)*

IORDAN, LRA 212—213 ; OCHEȘEANU, P. 44—46.

1. Prefixul *supra-* se distinge de termenul de compunere prepozițional *supra* din toponimicul *Suprapietrei* prin regimul în genitiv pe care îl are acest *supra* în compus.

La IORDAN, TOP. 495 și în FC I 116, *Suprapietrei* e prezentat drept compus cu prepoziția *asupra*. Fără a considera ipoteza inadmisibilă, formulăm încă una : primul termen al compusului poate fi prepoziția *supra*, atestată la Dosoftei (vezi TDRG, CADE) și păstrată în *asupra* și *deasupra*.

Mai dificil de stabilit este statutul lui *supra* în adjective ca *supraplan*. Există trei soluții posibile : *supra* este *a*. prefix, derivînd aici adjective de la substantive, *b*. prepoziție, termen constituent al unui adjectiv compus (e vorba de prepoziția neologică *supra*, cu regim în acuzativ, vezi AVRAM, P. N. 244) sau *c*. la limita dintre prefix și prepoziție.

Vezi și p. 286 ; AVRAM, P. N. 249, 250.

Întrucît nu există argumente categorice nici pentru soluția *a*, nici pentru soluția *b*, reținem soluția *c*.

2. Prefixul *supra-* are următoarele variante :

*a*. variantele învechite :

*supră-*, care apare la Dosoftei și, mult mai tîrziu, la I. Rusu (a. 1842, la URSU, T. 285) ; între cele două apariții pare să nu fie nici o legătură (vezi § 5) ;

*sopra-*, care apare la Asachi (la URSU, T. 285, vezi § 5, nota 2) ;

*b*. varianta fonetică *supr-* înaintea unor teme începătoare cu *a* : *supraduce* „a a d u c e în plus" (Aristia, în DLR ms.), *suprașeza* (*Calendar* 1794, 34/6, la GHEȚIE, B. 471) și *supramid* „fibră textilă fabricată din rășini sintetice poli a m i d i c e" (apariția acestei variante nu e obligatorie, vezi *supraactivitate*, *supraadăuga* etc.).

3. În DM sînt înregistrate 47 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 151 de derivate din alte surse :

*supraactivitate* (DLR ms.), *supraadăuga* (DLR ms.), *supraalbiire* (la Fl. Dimitrescu, LR XI (1962), nr. 4, p. 397), *supraantrenament* (D. MED.), *supracalificat* (DLR ms.), *supracarlingă* Nav. (LTR[2]), *supraclasă* (MDE), *supraclorinare* (LTR[2]), *supracoacere* Agr. (*ib.*), *supracomandă* (DLR ms.), *supracompensa* (IORDAN, LRA 213), *supracompoundare*, cf. *compoundare* Electr. (LTR[2]), *supracomprimare* Mec. (*ib.*), *supracompus* (IORDAN, LRA 213), *supraconductibilitate* (DER, LTR[2]), *supraconductiv* (MDE), *supraconductor* Fiz. (LTR[2], MDE), *supraconfort* (DLR ms.), *supraconsolida* Geol. (și : *-are* LTR[2]), *supraconștient* (DLR ms.), *supracopertă* (DN[2], MDE), *supracorectat* Opt., Telecom. (și : *supracorecție* LTR[2]), *supracreștere* Telecom. (LTR[2]), *supracurajos* (OCHEȘEANU, P.), *supracurent*

(DN², MDE), *supracursă* Ind. extr. (LTR²), *supradeterminare* (DLR ms.), *supradevelopare* (LTR²), *supradialectal* (DLR ms.), *supradimensiune* (și : *supradimensiona, -al, -are, -at ib.*), *supradividendă (ib.)*, *supradominantă* (DER, DN²), *supradotare* (și : *supradotat* DLR ms.), *supradresat (ib.)*, *supradubla* (IORDAN, LRA 213), *supraduce* (DLR ms.), *supraefort (ib.)*, *supraelastic (ib.)*, *supraelogiere (ib.)*, *supraestet (ib.)*, *supraetaja* (DN², MDE), *supraeu* (IORDAN, LRA 213), *supraeutectic* Met. (LTR²), *supraexcita* (IORDAN, LRA 213 ; și : *-ație* DER, MDE), *supraexpunere* Fot. (D. MED., LTR², MDE ; *supraexpus* MDE), *suprafacultate* (la Fl. Dimitrescu, *loc. cit.*), *suprafatigă* (DLR ms.), *suprafavorabil* (IORDAN, LRA 213), *suprafermenta* (id. *ib.* 46), *suprafin* (DLR ms.), *suprafiresc* (IORDAN, LRA 213), *suprafluid* (și : *-itate* DER), *suprafuziune* (DER, DN², LTR²), *supragaranta* (DLR ms.), *supragenunchi* (DLR ms.), *supraghicire (ib.)*, *supraglotic (ib.)*, *suprahepatic (ib.)*, *suprahrănit (ib.)*, *supraimersiune* Nav. (LTR²), *supraimperialism* (DER), *supraimprimare* Ind. text. (LTR²), *supraimpunere* (MDE), *supraindividual* (IORDAN, LRA 213), *suprainfecție* (DER, D. MED.), *supraintensitate* Electr. (LTR²), *supraintendent* (și : *supraintendență* IORDAN, LRA 213), *suprainterpretare* (DLR ms.), *supraintitula (ib.)*, *supraîmpingere* (LTR²), *supraîmplini* (și : *-ire* OCHEȘEANU, P.), *supraînălțare* C. f., Drum., Met. (DER, LTR²), *supraîncordare* (și : *supraîncordat* DLR ms.), *supraîndeplinire (ib.)*, *supraînsămînța (ib.)*, *supralărgire* C.f. (DER, LTR²), *supraliminar* Psih. (DLR ms.), *supraluciditate (ib.)*, *supralume (ib.)*, *supralumină* Constr. (LTR²), *supralungire* Ind. lemn. (LTR²), *supramarionetă* (DLR ms.), *supramaturație* Agr. (LTR²), *supramedie* (DLR ms.), *supramenționat (ib.)*, *supramid* (LTR²), *supramodulație* Telecom. *(ib.)*, *supranațional* (și : *-ism* IORDAN, LRA 213), *supranormal* (DLR ms.), *supranormativ (ib.)*, *supranumeros (ib.)*, *supraocluzie* (D. MED.), *supraorbital* (DLR ms.), *supraorganizare (ib.)*, *supraoxida* (și : *-are, -ație ib.*), *supraoxigenație (ib.)*, *suprapartizan* (SCÎNTEIA, nr. 10.497 (1976), 6/6), *suprapămîntesc* (DLR ms.), *suprapersonal (ib.)*, *supraplus (ib.)*, *supraprețui* (IORDAN, LRA 213), *supraproblemă* (DER), *supraprodus* (DN²), *suprapur* (R. L. nr. 8679 (1972), 6/8), *supraputere* (DLR ms.), *suprarabat (ib.)*, *suprarafinare* (LTR²), *suprarăcire* Met. *(ib.)*, *suprareacția (Head-Holmes)* (D. MED.), *suprarefractar* (LTR²), *supraregie* (DLR ms.), *supraregional (ib.)*, *suprarenină* (DER, D. MED., LTR²), *suprarețea* Fiz. (LTR²), *supraridicare* Geol. *(ib.)*, *suprasătesc* (DLR ms.), *suprascrie* (și : *-ere ib.*), *suprascriptură (ib.)*, *suprasexual (ib.)*, *suprasimț (ib.)*, *suprasolicita* (și : *-are* DN², LTR²), *suprasolvent* (și : *suprasolvire* DLR ms.), *suprastat* (și : *-al ib.*), *suprasterol* Chim. biol. (LTR²), *suprastocare* (DLR ms.), *suprastrat* (DER, IORDAN, LRA 213), *suprașeza* (la GHEȚIE, B. 471), *suprașlefuială* (DLR ms.), *suprașștire* „cunoaștere mai deplină decît cea obișnuită” *(ib.)*, *supratatuat (ib.)*, *supratehnic* (IORDAN, LRA 213), *supratemă* (DER), *supratemporal* (DLR ms.), *supratentorial* (D. MED.), *supraterestru* (DLR ms.), *supratipar* (DN², MDE), *supratitlu* (DLR ms.), *supratonator* Ind. hîrt. (LTR²), *supratonică* (DLR ms., MDE), *supratopire* (DN², LTR², MDE), *supratrăire* (COSTINESCU), *supratrust* (DN²), *supravalorifica* (și : *-are* DLR ms.), *supraverbal (ib.)*, *supravia (ib.)*, *supravizită* (DN²), *supravîrf (ib.)*, *supravoltor(-devoltor)* (LTR², MDE), *suprădumnădzăiesc* (Dosoftei, la PUȘCHILĂ, D. 71), *suprăființat* (id. *ib.* 70), *suprăntra* (id. *ib.* 68).

Formațiile cu *supra-* sînt :

I substantive (inclusiv infinitive lungi), analizabile în raport cu un substantiv (categoria cea mai numeroasă) : *supraapreciere, suprafață, supramuncă, supraproducție, suprastructură, supravoltaj*, (formație parasintetică) *supravoltor* cf. *volt ;*

*Supra-* se atașează de obicei la substantive abstracte, nume de acțiuni sau de calități.

II adjective, analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *supranatural, supraomenesc, suprarealist, suprarenal* etc. ;

— un substantiv : *supranumerar ;* (formație parasintetică) *supratentorial*, cf. *tentoriu ;*

1. Aici se poate încadra și adjectivul, analizabil prin raportare la un substantiv, *supraplan* (cp. cu *extraplan*).

2. Adjectivele de tipul *suprabugetar* „în afara bugetului”, *supranatural* „mai presus de natură” sînt analizabile formal prin raportare la adjectivele *bugetar, natural.* Din punct de vedere semantic însă este preferabilă analiza prin raportare la substantivele *buget* și *natură* (vezi definițiile) și în cazul acesta formațiile sînt parasintetice. Preferăm analiza prin raportare la adjective, deoarece este mai simplă și este totuși admisibilă și din punct de vedere semantic. *Suprabugetar* poate fi definit și prin „în afara a ceea ce este bugetar” etc.

3. În cazul lui *supraunitar*, singura analiză semantică acceptabilă e prin raportare la *unitate.* De aceea considerăm formația semianalizabilă (vezi *subunitar)*.

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *supraalimenta, supraevalua, supraveghea, supraviețui* etc.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e (din DLR ms.): *supraiacent*, cf. *subiacent; suprateran*, cf. *subteran.*

4. Valorile prefixului *supra-* sînt:

1) s u p e r i o r i t a t e a s p a ţ i a l ă, poziţia peste, deasupra (valoare caracteristică mai ales pentru substantive, verbe şi adjective participiale): *supracarlingă, supracopertă, supragenunchi* „parte a piciorului situată deasupra genunchiului", *supraimpresiune* „impresionare a unei pelicule cu două sau mai multe imagini prin suprapunere", *suprascriere; supramenţionat, suprarenal, supratatuat* „tatuat peste un alt tatuaj"; *supraterestru; supraetaja, suprapune;*

În apariţiile vechi ale verbului *suprăveni*, valorii „superioritate spaţială" îi este asociată „d i r e c ţ i a" (cp. cu sensul prepoziţiei *asupra): volbură purtată de va suprăveni* Dosoftei, *Paremiar* f. 31 b, *c-au suprăvinit blînzie preste noi şi certa-ne-vom* Dosoftei, *Psaltirea*, în PSALT. 189/25. În *suprănălţa* sensul prefixului e mai greu de precizat; ar putea fi acelaşi ca în *suprăveni*, după cum ar putea avea şi exclusiv rolul de i n d i c a t o r al mişcării în sus: *văzui pre necuratul suprănălţîndu-să şi suindu-să ca kedrii Livanului* Dosoftei, *Psaltirea*, în PSALT. 70/38 (cp. cu corespondentele din *Psaltirea Scheiană: rădicăndu-se şi inrălţăndu-se* PSALT. 70/12 şi Coresi: *prearădicăndu-se şi nălţindu-se* PSALT. 70/37–38.

2) i n t e n s i f i c a r e a unei însuşiri, s u p e r i o r i t a t e a calitativă r e l a t i v ă sau a b s o l u t ă, adesea neputîndu-se distinge între cele două grade de intensitate (echivalentă cu gradul comparativ de superioritate sau cu superlativul): *supraarbitru, supraclasă, supracomandă* „comandă supremă", *supraestet* „adept în cel mai înalt grad al estetismului", *suprafortăreaţă, supraintendenţă, supramarionetă* „marionetă foarte perfecţionată", *supraom, supraorganizare, suprapreţ, supraputere, suprarabat; supraelastic, supranumeros; supraalimenta, supravalorifica, supraveghea.*

Intensitatea însuşirii poate depăşi limitele normalului, atingînd un grad e x c e s i v: *supraaglomerat, supraîncălzit, suprapopulat, suprasensibil; supradevelopare* „developare condusă prea departe ...", *supraexpunere* „expunere ... un timp prea îndelungat"; *supraaprecia;*

1. Această valoare este denumită de Ivan Evseev (s. 92) i n t e n s i v - s a t u r a t i v ă.
2. S u p e r i o r i t a t e a a b s t r a c t ă (care nu e echivalentă cu intensificarea unei însuşiri) se asociază uneori cu e x t e r i o r i t a t e a a b s t r a c t ă: *supranaţional, supradialectal, suprapartizan.*

3) caracterul s u p l i m e n t a r: *supradividendă* „dividendă suplimentară", *supramuncă, supranume, supranumerar, suprasarcină* „sarcină suplimentară pe care o are de suportat un aparat ...", *suprataxă* „taxă suplimentară adăugată unei alte taxe"; *suprasolvent* „care plăteşte peste taxa stabilită"; *supragaranta* „a da o garanţie suplimentară";

În formaţia *supraadăuga* „a adăuga la ceva care este deja complet" *(Orice operă este apoi supraadăugată naturii.* Vianu, în DLR ms.), valoarea prefixului este aceea de i n d i c a t o r al caracterului suplimentar.

4) d e p ă ş i r e a unei limite, poziţia sau situarea d i n c o l o d e sfera noţiunii exprimate de bază (valoare exprimată mai ales prin adjective): *supraconştient* „mai presus de atitudinea conştientă", *supradialectal, suprafiresc, supraindividual* „mai presus de individ", *supranatural, supraomenesc, suprapămîntesc, suprasexual, supratemporal* „care pare a fi în afara timpului", *supraverbal* „care se exprimă prin alte mijloace decît cele verbale"; *suprarealism;*

De această valoare se leagă ideea de p o s t e r i o r i t a t e t e m p o r a l ă, exprimată clar numai prin: *supravieţui* şi *supraşeza (Ei orînduiesc ca să supraşeze pănă în şase luni execuţionei arestantului. Calendar*, 1794, 34/6).

5) caracterul n e a ş t e p t a t al acţiunii : *supraveni* „a veni, a se întîmpla pe neaşteptate".

5. În istoria prefixului *supra-*, se disting două straturi, care corespund, se pare, la două căi de apariţie a prefixului în limbă.

Primul strat, în varianta *supră-*, datează din secolul al XVII-lea şi este ilustrat prin cîteva formaţii, toate la Dosoftei : *suprăveni* (*Paremiar* 1683, la HEM 1931, *Psaltirea*, în PSALT. 189/25), *suprănălţa* (*Psaltirea*, în PSALT. 70/38), *suprădumnădzăiesc* (*Molitvenic*, la PUŞCHILĂ, D. 71), *suprăfiinţat* (id., *ib.* 70), *suprăntra* (id., *ib.* 68), *suprăpune* (id., *ib.*) şi *suprăvenire* (id., *ib.* 71). Întrucît toate derivatele sînt româneşti (chiar dacă unele sînt calcuri după latină — *suprăveni* şi *suprădumnădzăiesc*, cf. DA s.v. *asupraveni*, PUŞCHILĂ, D. 71 — sau după slavonă — *suprănălţa*, *suprăfiinţat*, cf. PUŞCHILĂ, D. 68, 70), această cale este i n t e r n ă : este folosită prepoziţia românească *supra* (în forma etimologică *supră-*, vezi DA s.v. *asupră*, ILR II 287) şi modelul oferit pentru verbe şi substantivele verbale de formaţiile cu *asupra* (*asupră-luare Codicele Voroneţean*, în DA, *asupraveni* Dosoftei, *Paremiar* 1683, f. 31 b, în HEM 1931).

Formaţia model, *asupră-luare*, este considerată compusă (vezi FC I 34) deoarece *asupra*, prepoziţie şi adverb, poate fi interpretat aici ca adverb.

Dat fiind însă că derivatele menţionate apar exclusiv la Dosoftei, e foarte posibil ca ele să nu fi avut circulaţie în limbă, deci să nu fi avut nici o influenţă asupra istoriei ulterioare a prefixului.

1. De aceea credem că *suprăpune* şi *suprăveni* de la Dosoftei nu au nici o legătură cu formaţiile introduse în secolul al XIX-lea prin calchierea lat. *supraponere* sau a fr. *superposer* (*suprapune* : D. Cornea, o traducere din 1849, în DLR ms.), fr. *survenir* (*supraveni* : HELIADE, O. I 389). Menţionăm că *supraveni* are la Heliade sens diferit de cel pe care îl are la Dosoftei („a veni pe neaşteptate" : *Cu ritul dimpreună, cu observări de forme, Nu mult şi* **supravine** *şi o credinţ-absurdă D-o teamă, d-o speranţă* HELIADE, O. I 389 ; cp. cu sensul care apare la Dosoftei, vezi p. 239). Notăm însă şi contextul următor, unde sensul lui *supraveni*, fiind ambiguu, poate fi apreciat ca o dovadă a menţinerii sensului vechi al compusului : *Tradiţia povesteşte că fiind ţara adesea bântuită de năvălirea tătarilor, odinioară ar fi supravenit aceştia până în margenile capitalei. Foaie pentru minte, inimă şi literatură* (1843), în DLR ms.
2. De asemenea fără legătură cu existenţa prefixului la Dosoftei, dar influenţat direct de forma prepoziţiei *asupră* pare să fie calcul ulterior *suprăfaţă* (a. 1842, vezi § 2).
3. Categoric fără nici o legătură cu vechiul *suprănălţa* este recentul *supraînălţa* din terminologia tehnică.

A doua cale, e x t e r n ă, este împrumutul prefixului latin *supra-*, începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin :

a) formaţii adaptate de tipul : *suprascrie* (Budai-Deleanu — 1818, în DLR ms.) — lat. *suprascribere* ;

Pentru situaţia lui *supra-* în latină vezi ERNOUT-MEILLET, s.v. *super-*, LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. II 250, ILR I 100, 104. Menţionăm că în latină *supra-* avea exclusiv sens local şi temporal.

b) formaţii cu etimologia multiplă, semicalcuri după latină sau calcuri după franceză : *suprapune* (Dionisie Piru Tesaleanul, în DLR ms. — 1849) — lat. *supraponere*, fr. *superposer* ; *supravia* (Asachi, în DLR ms. — 1853), *supravieţui* (*Calendar* (1857), în DLR ms.) — lat. *suprauiuere*, fr. *survivre*.

1. Vezi la COSTINESCU încă o modalitate de calchiere a fr. *survivre* : *supratrăire*.
2. Menţionăm corespondenţa dintre sensul lui *suprapune* în contextul citat („aplica" : *moaie într-însele pânză subţire pe care o* **suprapune** *la tâmple, stomah şi la pulsul mânilor*) şi acelaşi sens al lat. *supraponere* la A. Cornelius Celsus, m e d i c . În acelaşi timp atragem atenţia asupra faptului că textul citat (Dionisie Piru Tesaleanul, *Encolpiul doctorilor sau medicina practică. Tipărită a doua oară în Atena ... tradusă pe românie de ...*) pare a fi o traducere din greacă.

Pătrunderea prefixului neologic *supra-* în sistemul derivativ românesc a fost probabil susţinută de existenţa prepoziţiilor moştenite compuse cu *supra* : *asupra* şi *deasupra*. (Întrucît în limba veche apare exclusiv la Dosoftei, e puţin probabil ca prepoziţia *supra* să fi avut vreun rol.)

Vezi IORDAN, LRA 213, unde, recunoscîndu-se originea neologică a prefixului, se spune că este „simţit oarecum ca un element lingvistic băştinaş (din cauza marii asemănări fonetice şi semantice cu *asupra* şi *deasupra*)". Vezi şi OCHEŞEANU, p. 44 — 45.

Aşa se explică faptul că aproximativ în aceeaşi perioadă în care apar presupusele împrumuturi din latină şi chiar înainte de aceasta (la sfîrşitul secolului al XVIII-lea) apar şi formaţii cu *supra-* care redau :

— derivate latineşti cu *super-* : *supraficial* (Ion Brezoianu, în DLR ms. — 1850) — *superficialis*, *supracilie* „sprînceană" (C. Aristia, în DLR ms. — 1857) — *supercilium* ;

— derivate latineşti cu *super-* sau franţuzeşti cu *sur-* : *suprafaţă* (*Albina românească* 1830, în DLR ms.)—lat. *superficies*, fr. *surface*; *supraşeza* (1794) — lat. *supersedere*, fr. *surseoir* (*à l'exécution*) ;

— derivate din limba franceză cu *sur-* : *suprafin* (POLIZU) — *surfin* ;

— derivate din limba franceză cu *sur-* sau limba italiană cu *sopra-* : *supranumi* (Asachi, în DLR ms.) — fr. *surnommer*, it. *soprannominare*; *supraomenesc* (Asachi, în DLR ms.), *supraaman* (Heliade, în DLR ms.) — fr. *surhumain*, it. *soprumano*.

Forma prefixului din *soprafaţă* (Asachi, la URSU, T. 285) se datoreşte influenţei it. *sopra-*.

Mai mult, în aceeaşi perioadă apar şi derivate care par a fi formate în româneşte : *supracomandă* (Asachi, în DLR ms.), *suprapămîntean* (*Calendar* (1858), în DLR ms.), *supraştire* (Heliade, în DLR ms.).

Mult mai tîrziu, în secolul al XX-lea, *supra-* a fost împrumutat şi direct din franceză, prin formaţii, noi şi în această limbă, ca : *supraconductibilitate* < *supraconductibilité*, *supraconductiv* — cf. *supraconductivité*, *supraliminar* < *supraliminaire*, *supranaţional* < *supranational*, *suprasensibil* < *suprasensible*, *supraterestru* < *supraterrestre*. Aceste împrumuturi sînt însă foarte puţine, deoarece în franceză *supra-* este foarte puţin folosit ; vezi dicţionarele.

În mult mai mare măsură însă şi mult mai devreme (vezi mai sus), formaţiile româneşti cu *supra-* continuă să calchieze formaţii franţuzeşti cu *sur-*, de exemplu : *supraalimenta* — *suralimenter*, *supraestima* — *surestimer*, *supraîncălzi* — *surchauffer*, *supralicita* — *surenchérir*, *supramuncă* — *surtravail*, *supraoxidare* — *suroxidation*, *suprasatura* — *sursaturer*. Mult mai rar sînt calchiate formaţii cu *super-* : *suprastructură* — *superstructure*, *suprafortăreaţă* — *superforteresse*.

Unele formaţii franţuzeşti cu *sur-* au fost redate în română prin dublete formate din termeni cu prefixul împrumutat şi cu prefixul calchiat. De exemplu : *surface* — *surfaţă* (Poenaru — 1837) şi *suprafaţă* (vezi OCHEŞEANU, P. 45 şi URSU, T. S. V. *suprafaţă*) ; *surveiller* — *surveghea* (Ghica) şi *supraveghea* (vezi HRISTEA, E. 160) ; *surplus* — *supraplus* (ALEXI) şi *surplus* ; *surréalisme* — *surrealism* şi *suprarealism* etc. Termenii acestor dublete au evoluat în mod diferit. Astfel *suprafaţă*, *supraveghea*, *suprarealism* au înlocuit complet variantele cu *sur-*, în timp ce *surplus* l-a înlocuit pe *supraplus*.

În relativ numeroase cazuri, derivatele româneşti par a avea etimologie multiplă : structura formaţiilor prin care se calchiază modelele franţuzeşti cu *sur-* a putut să fie influenţată de corespondentele italieneşti cu *sopra-*, mai aproape de românescul *supra-* : *supraabundenţă* — fr. *surabondance*, it. *soprabbondanza* ; *supraexcita* — fr. *surexciter*, it. *sopraec-*

*citare; suprafuziune* — fr. *surfusion*, it. *sopraffusione; supranatural* — fr. *surnaturel*, it. *soprannaturale; supranumerar* — fr. *surnuméraire*, it. *soprannumerario*.

În cîteva cazuri italiana pare a fi chiar unica sursă etimologică: *supracopertă — sopraccoperta, supradominantă — sopraddominante, suprapreț — sopraprezzo* (adaptări și calcuri).

Odată cu modelele franțuzești și italienești, româna a adoptat și bogăția mai mare de sensuri pe care o au prefixele fr. *sur-*, it. *sopra-* în raport cu lat. *supra-*.

Pentru franceză, vezi dicționarele, pentru italiană, vezi Rohlfs, g. III 361.

Dat fiind contextul filozofic în care a apărut, *supraom* pare să fie un calc după germ. *Übermensch* (mai degrabă decît după fr. *surhomme* sau it. *superuomo*. Adjectivul *supraomenesc* însă e calchiat după franceză sau italiană). De asemenea calc după germană *(Oberlicht)* este *supralumină* (cp. cu împrumutul curent în limbă *oberliht)*.

În terminologia tehnică m o d e l e l e sînt adesea mai multe, de exemplu: *supracoacere* — germ. *Überreife*, engl. *overripeness; supracursă* — germ. *Überhub*, engl. *overtravel; supraîncălzire* — fr. *surchauffe*, germ. *Überhitzung*, engl. *overheating; supratensiune* — fr. *surtension*, germ. *Überspannung*, engl. *over-voltage*.

O situație aparte au formațiile *supraconștient, supraiacent* și *suprateran*, care sînt formate după modelul antonimelor lor, calcuri sau împrumuturi din franceză: *subconștient* < *subconscient*, *subiacent* < *subjacent*, *subteran* < *souterrain*.

În secolul al XIX-lea preponderența o au calcurile, derivatele pe teren românesc fiind foarte puține (vezi p. 240—241).

E concludent numărul mare de formații (27), în marea majoritate calcuri, care apar în dicționarul lui Costinescu, chiar dacă unele dintre ele n-au avut niciodată circulație în limbă.

În secolul al XX-lea, în special pe la mijlocul secolului, derivatele românești sînt din ce în ce mai numeroase atît în terminologiile tehnice, cît și în stilul literaturii beletristice (adesea formații ocazionale), mai ales cu valoarea „superioritate calitativă", cu toate subsensurile ei. De exemplu: *supracurajos, supradevelopare, supradotat, supradresat, supradubla, supraefort, supraestet, suprafermenta, supragaranta, supragenunchi, supraghicire, supraindividual, suprainterpretare, supraîncordare, supraluciditate, supralume, supralungire, supraorganizare, suprapersonal, suprarabat, suprasimț, suprasolvent, supravîrf*.

**6.** Temele derivatelor cu *supra-* sînt în număr mare latino-romanice: *supraactivitate, supraantrenament, supracalificat, supracomprimare, supraconfort, supracopertă, supraconsolida* etc.

Relativ numeroase sînt temele moștenite (inclusiv derivate de la astfel de teme): *suprafiresc, supragenunchi, supraîncălzi, supraîncărca, supralume, suprapămîntesc, suprasimț, supraveghea* etc.

Foarte rare sînt temele neromanice, slave: *supramuncă, supratipar, supratopire, supravîrf* și germane: *suprarabat, suprașlefuială*.

**7.** Prefixul *supra-* este foarte productiv în română.

**8.** Prefixul *supra-* este specific limbii literare. Majoritatea formațiilor aparțin stilului tehnico-științific, de exemplu: *supraantrenament, suprahepatic, supraocluzie, suprareacție, suprarenal* etc. (medicină), *supracompoundare, supracomprimare, supraconductibilitate, supracurent, supra-*

*intensitate* (fizică), *supraclorinare*, *supraoxigenaţie*, *suprapur*, *suprasaturat*, *suprasterol* (chimie), *supracoacere*, *supramaturaţie* (apicultură), *suprabugetar*, *supradividendă*, *supralicita*, *supramuncă*, *supraofertă*, *supraprofit*, *supratrust* (economie), *supradominantă*, *supratonică* (muzică), *supradialectal*, *supraregional* (lingvistică) etc.

Mai puţin numeroase sînt derivatele care nu aparţin vreunei terminologii. Cele mai multe dintre acestea însă sînt folosite într-un stil ales: *supraaglomerat*, *supraestima*, *supranatural*, *supranume*, *supraomenesc*, *suprapune*, *suprasolicita*, *supraveghea*, *supravieţui* etc.

Relativ numeroase sînt formaţiile ocazionale, care apar mai ales în literatura beletristică şi în limbajul presei: *supraconfort*, *supraconştient*, *supracurajos*, *supradotat*, *supraefort*, *supraestet*, *suprafacultate*, *suprafatigă*, *supraghicire*, *suprapersonal*, *supraştire* etc.

***SUPRĂ- vezi SUPRA-***

***SUPT- vezi SUB-***

## *SUR-*

IORDAN, LRA 213 – 214; RIZESCU, P. N. 17 – 18; HRISTEA, E. 160.

1. În DM sînt înregistrate 8 derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *sur-*, la care se adaugă 7 derivate din alte izvoare:

*surabundenţă* (ALEXI, în DA ms.), *surclasa* (IORDAN, LRA 213; *Viaţa românească* 1936, ianuarie, p. 61, în DLR ms.) „a întrece cu mult un adversar încît să pară de o clasă inferioară învingătorului", *surfin* „foarte fin" (comunicare orală), *surnumerar* (PONTBRIANT, s.v.), *surpasa* „a întrece, a depăşi" (ALEXI, în DLR ms.), *surrealism* (IORDAN, LRA 213), *surrenal* (DLR ms.).

Nu am inclus în inventar cuvintele: *surmenaj*, *surplombă* „porţiune dintr-un traseu de alpinism care depăşeşte planul vertical" (MDE), *surpriză*, pentru care nu putem stabili o legătură semantică, în limba română, între prefix şi temă.

Formaţiile cu prefixul *sur-* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *surexcita* (var. lui *surescita)*, *surnumi*, *surpasa*, *surprinde*, *surveghea*, *surveni;*

— un verb sau (formaţie parasintetică) un substantiv: *surclasa;*

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *surabundenţă*, *surfaţă*, *surplus*, *surrealism;*

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *surfin*, *surnatural*, *surrenal;*

— un substantiv: *surnumerar*.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *surfila* „a întări marginile unui material textil cu o cusătură rară" (DM), cf. *filatură; survola* „a zbura deasupra unui teritoriu" (DN[2]), cf. *volant*.

2. Prefixul *sur-* are următoarele valori:

1) s u p e r i o r i t a t e a s p a ţ i a l ă („deasupra, peste"): *surfaţă*, *surnumi*, *surrenal* etc.;

2) i n t e n s i f i c a r e a unei însuşiri (valoare egală cu superlativul): *surfin* sau superioritatea abstractă absolută: *surexcita*, *surveghea;*

3) d e p ă ş i r e a unei limite, poziţia sau situarea dincolo de sfera noţiunii exprimate de bază: *surclasa, surnatural, surpasa, surplus;*

4) c a r a c t e r u l s u p l i m e n t a r: *surnumerar, surnumi;*

5) c a r a c t e r u l n e a ş t e p t a t al unei acţiuni: *surprinde, surveni.*

**3.** *Sur-* este un prefix neologic, de origine franceză, care a fost împrumutat prin derivate ca:

(analizabile) *surclasa* — fr. *surclasser,*
*surexcita* — fr. *surexciter,*
*surpasa* — fr. *surpasser;*
(semianalizabile) *survola* — fr. *survoler;*
(neanalizabile) *surcupa* — fr. *surcouper,*
*surmena* — fr. *surmener,*
*insurmontabil* — fr. *insurmontable,*
*surşarj* — fr. *surcharge.*

În franceză *sur-*, dubletul moştenit al recentului *super-*, are valorile: „deasupra, peste", în sens local sau temporal: *surmonter, surlendemain,* sau marchează excesul: *surchauffer, surproduction* (ROBERT, s.v.).

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri:
(înv.) *surfaţă* — fr. *surface,*
*surprinde* — fr. *surprendre* (după *prinde),*
(înv.) *surveghea* — fr. *surveiller.*

Derivatele cu prefixul *sur-* sînt atestate din prima jumătate a secolului al XIX-lea: *surprinde* (a. 1834, la CLOSE, D.), *surfaţă* (a. 1837, la URSU, T.), *surplus* (STAMATI), *surnatural* (Negruzzi, în DLR ms.).

**4.** Temele derivatelor cu *sur-* pot fi atît vechi, moştenite *(surprinde, surveghea, surveni),* cît şi noi, de origine latino-romanică, în special franceză (ultimele fiind mai frecvente).

*Sur-* a fost slab productiv în secolul trecut, cînd a format unele derivate din categoria semicalcurilor; cele mai multe au fost înlocuite ulterior, prin formaţii cu prefixul *supra-* (de ex. *surfaţă — suprafaţă, surveghea—supraveghea,* vezi *SUPRA-* p. 241). În limba actuală prefixul *sur-* este neproductiv.

**5.** Derivatele cu *sur-* aparţin limbii literare. Cele mai multe formaţii sînt învechite: *surabundenţă, surnatural, surnumi, surveghea* etc. Singurele formaţii uzuale în limba actuală sînt *surplus, surprinde, surveni.*

***SUS-* vezi *SUB-***

***ŞT(R)O-* vezi *STRĂ-***

## *TĂ- (TE-, TO-)*

GRAUR, E. 26; REICHENKRON, DAK. 74, 85, 160; C. Poghirc. *O nouă teorie asupra substratului limbii române?* în LR XVI (1967), nr. 5, p. 420—421; ILR II 364; AVRAM C. 5 — 10.

**1.** Prefixul *tă-* (din *tămînji, tăvăli)* are şi variantele: *te- (tehui,* cf. DA, frecvent *tăhui,* cf. ALRM I/I h. 193; SCRIBAN*), to- (toflegi).*

**2.** În DM sînt înregistrate două derivate a n a l i z a b i l e. Acestea sînt:

I 1 v e r b, analizabil în raport cu un verb: *tămînji;*

II 1 a d j e c t i v, analizabil în raport cu un adjectiv: *tăhui* (cf. *hui;* semianalizabil față de *căhui, năhui, păhui).*

1. Pentru *hui* „prost, nătărău" vezi PAȘCA, GL. și CADE; ALRM I/I h. 135 îl înregistrează în expr. *hui de cap* „amețit", aproximativ în aceeași regiune (Moldova) ca și *tăhui.* La SCRIBAN găsim expresia (Moldova, fam.) *a-ți veni huiu* „a-ți veni hachița (capriciul)".
2. Substantivul reg. *teșmecherie* „înșelătorie, pungășie" (Moldova, la CADE, SCRIBAN) nu este un derivat (cu prefixul *te-*) de la *șmecherie,* cum ar putea rezulta de la CADE („comp. *șmecherie*"): Scriban a arătat că la baza lui stă „*teșmec* «înșelătorie» (de origine turcă; Moldova rar)"; autorul citat presupune influența lui *șmecherie,* în timp ce GRAUR, A. E. 79 crede că *teșmecherie,* derivat de la *teșmec* „a devenit într-un fel oarecare *șmecherie,* sau, în cel mai bun caz, a avut influență asupra lui *șmecherie* dacă acesta e de origine germană".

Formația *tăvăli* este s e m i a n a l i z a b i l ă prin *năvăli, prăvăli,* iar *toflegi, tofligi* (SCRIBAN) prin *cofleși, cofleji* (vezi *CO-*$_2$, p. 66).

**3.** Derivatele cu prefixul *tă-* au aceeași valoare cu cea a bazei.

**4.** *Tă-* este un prefix de origine slavă, provenit din același prefix slav по- (vezi *PO-*, p. 187) care a dat pe *co*$_2$-, ca alt rezultat al disimilării în vecinătatea unei labiale: v. sl. помазати (bg. *помазвам,* scr. *pòmazati,* rus, *помазать,* ucr. *помазати*) > rom. *tămînji* (și *comînji);* GRAUR, E. 24—27. Ideea paralelismului dintre prefixele *co-*$_2$, *po-* și *tă-* este întărită de existența variantelor asemănătoare *co-/că-, po-/pă-, tă-/te-* și de existența unor formații cu aceeași temă: *căhui/păhui/tehui (tăhui), comînji/tămînji, cofleși (cofleji)/toflegi (tofligi);* vezi Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 8—9.

Pornind de la v. sl. по- se poate clarifica și etimologia lui *tăvăli:* „de la sl. *poval-:* bg. *повалям,* rus. *повалить* „a doborî, a rostogoli", ucr. *повалити,* pol. *powalić* „a răsturna", iar scr. *povàliti* are același înțeles cu rom. *tăvăli*" (GRAUR, E. 26).

1. CADE dă ca etimon scr. *tavoljiti* „a duce o viață grea, mizerabilă". Alte lucrări recunosc tema slavă *valiti* „a rostogoli", dar nu se pronunță asupra prefixului (TDRG: „Formele sînt obscure; pentru *tă-* nu intră în discuție lat. *trans-*") sau îl consideră de altă origine (dacică la G. Reichenkron, vezi nota 2 *a*).
Scriban explică pe *tă-* din *tăvăli* ca în *tămînji,* iar restul prin v. sl. *valiti,* dar trimite și la scr. *tavoljiti;* menționăm însă că la *tămînji* îl explică pe *tă-* prin *tăvăli.*
2. În legătură cu originea lui *tă-* sau numai a unora dintre derivate, s-au emis și alte ipoteze, care atrag în discuție și cuvinte neanalizabile.
a) Pe baza comparației cu albaneza și armeana, G. Reichenkron a emis părerea că prefixul *tă- (to-)* din *tămînji, tăvăli* ar fi un element de substrat d a c (DAK. 74, 85, EL. 113, 120); vezi și C. Poghirc, *lucr. cit.*, p. 420 — 421 și ILR II 364.
În lucrarea lui I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română, Substratul comun româno-albanez,* București, 1970, nu se pomenește nimic de derivatele cu *to- (tă-).*
După G. Reichenkron (DAK. 160 — 161), există și alte cuvinte formate cu prefixul *tă- (to-)* neanalizabile în românește: *tăujer* „băț de lemn de stejar cu care se amestecă zerul" (< i.e. **ueg'h — ug'h* „a mișca"), *toiegi* „a porni la drum" (cf. lit. *eigà* „mers", arm. *ēj* „coborîre", gr. οἴχομαι „merg"), *tologi* „a zăcea" (< i.e. **legh-/logh* „a zăcea"); dintre acestea numai etimologia lui *tologi* poate fi acceptată (vezi C. Poghirc, *lucr. cit.*, p. 42: *toiegi* e un derivat de la *toiag* < sl. тоıгь, iar *tăujer* are o etimologie necunoscută). G. Reichenkron nu explică însă de ce prefixul dac *to-* a devenit în românește *tă-* în unele exemple, pe cînd în altele s-a păstrat. După C. Poghirc avem de-a face probabil cu „o asimilare la distanță, un fel de armonie vocalică": *tăvăli, tologi (lucr. cit.*, p. 420).
b) Ipoteza originii l a t i n e a prefixului *tă-* a fost susținută în DA, s.v. *comînji:* „Prin Moldova se zice *tămînji* (v.c.), al cărui prefix (lat. *trans-?*) se mai întîlnește și în verbul *tămînda* înrudit cu lat. *mandare*". Originea latină a lui *tă-* a fost combătută de Tiktin (TDRG, s.v. *tăvăli*).
c) Scriban consideră pe *tămînji* format cu prefixul *ta-*, ca în *tăvăli* ori ca în bg. *tabog,* „depozit".
d) Cioränescu (s.v. *mînji)* consideră pe *tămînji* un derivat cu prefixul *tă-* „puțin clar" și trimite la *tămînda* (fără a-l mai discuta pe acesta din urmă).
e) Numai Tiktin contestă raportul dintre *tămînji* și *mînji.*
f) Verbul *tămînda,* invocat de mai mulți cercetători în special în discuția asupra lui *tămînji* (vezi mai sus, sub *b* și *d*), figurează la CADE și SCRIBAN, care îl înregistrează ca regionalism

(Transilvania) cu sensul „a (se) amîna", fără a-i indica etimologia. În măsura în care *tămînda* este semianalizabil prin *comînda*, am avea a face cu un *tă*$_2$- omonim cu prefixul discutat aici. g) Pentru *tehui* s-a susținut proveniența din magh. *tahonya, tohonya* „trîndav" (cf. CADE, SCRIBAN ; la ultimul se trimite și la rom. *haihui*) ; această etimologie este pusă sub semnul întrebării de TAMÁS (s.v.), care menționează însă o anumită legătură cu magh. *tahó* „prostănac". Pentru *hui* CADE, PAȘCA, GL. și TAMÁS indică etimonul magh. *hülye*.

Nu cunoaștem atestări vechi decît pentru *tăvăli* (PO 130/7).

5. Temele derivatelor sînt de origini diferite :

— slavă : *tămînji ;*

— maghiară : *tăhui.*

Prefixul *tă-*, foarte slab productiv în trecut, este total neproductiv în limba contemporană.

Amîndouă derivatele lui sînt regionale (Moldova, Bucovina).

***TE-* vezi *TĂ-***

***TO-* vezi *TĂ-***

***TRA-* vezi *TRANS-***

## *TRANS- (TRANZ-), TRA-, TRĂ- (TRE-$_1$, TRI-), TRE-$_2$*

DRĂGANU, R. S. 60 ; IORDAN, LRA 214 ; V. Rudeanu, *Prefixul trans- în limba română*, în SMFC II 87 — 92.

1. *Trans-* are varianta fonetică (rară) *tranz-* în cuvinte neanalizabile sau greu analizabile : *tranzacție, tranzistor, tranzit, tranziție* (și familia acestuia).

*Trans-* este un prefix neaccentuat. Numai în neanalizabilul *tranzit* accentul este pe prefix.

În exemplele de mai sus, tema începe cu o vocală, fără ca prezența unei vocale să fie obligatorie pentru varianta *tranz-*.

Derivatele cu *trans-*, formate de la teme cu *s-*, se scriu cu dublu *s* : *transsiberian, transsinclinal, transsubstanțiere, transsudație* etc. (rar cu un *s*, ca în *transcrie)*, pentru a nu se crea confuzia că avem de-a face cu o variantă *tran-* (a lui *trans-*). În situații ca cele de mai sus găsim uneori și scrierea cu cratimă între prefix și temă (vezi și p. 298).

*Tră- (trăda, trămete,* forma învechită) are variantele *tri-*, *tre-*$_1$ în *trimite, tremite (tremete).*

*Tre-*$_2$ are varianta fonetică *tră- (trăsări*, în vestul Transilvaniei, cf. ALR I/II h. 233, punctele 302, 305).

La Alexici, în DLR ms. e înregistrată varianta coruptă *trăcsări*. Aceeași variantă apare și în ALR I/II h. 233 (în Transilvania, punctele : 56, 59, 61, 90, 94, 96, 103 ; *trăpsări*, punctul 65).

Prefixele *trans-, tra-, tră-, tre-*$_2$ aparțin aceleiași serii, pe baza originii comune (cu deosebiri referitoare la momentul pătrunderii în limbă) și a identității de valori.

2. În DM sînt înregistrate 24 de derivate a n a l i z a b i l e cu ***trans-***, la care se adaugă 30 de derivate din alte izvoare :

*transacetilază* Chim. (LTR²), *transafrican* (INF. BUC. 1971, 5692, p. 314), *transaldolază* (D. MED.), *transamidază* Chim. (LTR²), *transamidinază (ib.)*, *transaminare* Chim. (DER, LTR²), *transaminază* Chim. (D. MED.), *transanticlinal* Geol. (LTR²), *transcalculare* Topogr. (DER, LTR²),

*transcetolază* (D. MED.), *transconductanță* Geol. (LTR²), *transcristalizare* (DER, LTR²), *transfăgărășean* (R.L. 1971, 8394, p. 1/4), *transfluență* Geol. (LTR²), *transglicozidaze* pl. (D. MED.), *transhidrogenaze* pl. (LTR², D. MED.), *transiluminare* (DER), *translocație* (D. MED.), *transmetilaze* pl. (*ib.*), *transmineralizare* (*ib.*), *transmodulație* (LTR²), *transoceanic* (DER, DN²), *transpeptidare* (D. MED.), *transrenan* (DN²), *transsaharian* (*ib.*), *transsinclinal* Geol. (LTR²), *transsonic* Mec. (LTR²), *transsudație* (DN²), *transsulfuraze* pl. (D. MED.), *transuranic* Chim. (DN²).

Derivatele cu *trans-* sînt:

I v e r b e, analizabile în raport cu:

— un verb: *transcrie, transpărea, transporta, transpune* etc.;

— un substantiv (formație parasintetică): *transborda*;

II s u b s t a n t i v e

a) comune, analizabile în raport cu:

— un substantiv (uneori de origine verbală): *transcalculare, transiluminare, transpoziție, tranzacție* (cf. *act, acție, acțiune*) etc.; (formație parasintetică) *transliterație*;

— un verb: *transfug*;

b) proprii, analizabile în raport cu un substantiv: *Transaltai, Transvaal*; (formații parasintetice) *Transcaucazia, Transiordania*;

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *translucid*;

— un substantiv (formații parasintetice):

α) comun: *transmarin*;

β) propriu: *transcarpatic, transfăgărășean, transrenan, transsiberian* etc.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *transcendent*, cf. *ascendent*; *transductor* Telecom. (DER, LTR²), cf. *conductor*; *transelectronaze* Chim. (LTR²), cf. *electro-*; *transfocator* Cinem. (LTR²), cf. *focal*; *transfosfataze* pl. Chim. (LTR²), cf. *fosfat*; *transfuzie*, cf. *infuzie*; *transglicozilaze* pl. Chim. (LTR²), cf. *glicozurie*; *transgresiune*, cf. *digresiune*; *transtermie* (D. MED.), cf. *diatermie*; *transvertor* (DN²), cf. *convertizor*; *Transilvania*, cf. *silvi-, silvo-*.

***Tra-*** are două derivate verbale, analizabile în raport cu un verb: *traduce, trafora*. Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *traversa*, cf. *inversa*; *travesti*, cf. *investi*.

***Tră-*** apare într-un singur derivat verbal, analizabil în raport cu un verb: *trăda*. Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *trimite (trămite)*, cf. *transmite, remite*; pentru varianta *trimete*, cf. și *sumete (sumite)*.

Derivatul *trăda* se deosebește de tema *da*, prin flexiunea unor forme verbale: *trădez*, dar *dau*; cf. și *trădau* (rar) la SCRIBAN.

***Tre-₂*** poate fi identificat în două derivate verbale, analizabile în raport cu un verb: *tresălta, tresări*.

3. Prefixul *trans-* are valorile:

1) d e p ă ș i r e a u n e i l i m i t e spațiale, situarea „dincolo de" obiectul denumit de bază (adesea în opoziție cu *cis-*): *transcarpatin, transdunărean, transrenan*;

Un sens apropiat îl au în chimie anumiți izomeri ca, de exemplu, *transdecalină* (cf. *cisdecalină*), prefixul arătînd că este vorba de așezarea unor anumiți atomi (de hidrogen) d e o p a r t e ș i d e a l t a (a unui plan).

2) s t r ă b a t e r e a („prin"): *transcontinental, transfăgărășean, transiluminare, transsiberian* etc.;

În derivatul *translucid*, raportat la *lucid* (rar) „luminos, strălucitor" (DA ms.), prefixul are sensul de „străbatere".

3) d e p l a s a r e a, trecerea (dintr-un loc în altul) : *transfug*, *transplanta*, *transpune* (1° „a muta"), *transvaza*, *trăda;* sensul spațial e mai puțin clar în următoarele derivate : *transcrie*, *transliterație;*

4) s c h i m b a r e a, trecerea (dintr-o formă în alta) : *transfigura* „a(-și) schimba expresia, înfățișarea sau starea spirituală", *transforma*, *transpune* (2° „a schimba dintr-o stare sau dintr-o situație în alta") ; indicator al schimbării : *transmutație* „transformare a unui element chimic în altul".

Unele derivate au două valori, ca, de exemplu, *transatlantic* a) „de dincolo de Atlantic" (*regiune transatlantică) ;* b) „care străbate Atlanticul" (*vapor transatlantic).*

Valoarea prefixului *tre-*$_2$ e neclară.

**4.** *Trans-* și *tra-* sînt prefixe neologice de origine latină. Ele au pătruns în limba română prin împrumuturi din limbile romanice (mai ales din franceză) și, foarte rar, direct din latină ; uneori derivatul a intrat pe mai multe căi :

(analizabile) *transborda* — fr. *transborder*,
*transdanubian* — fr. *transdanubien*,
*transliterație* — lat. *transliteratio*,
*transoceanic* — fr. *transocéanique*,
*transplanta* — fr. *transplanter*,
*transfigura* — fr. *transfigurer*, lat. *transfigurare*,
*transalpin* — fr. *transalpin*, lat. *transalpinus* ;
(semianalizabile) *transfuzie* — fr. *transfusion*,
*transpira* — fr. *transpirer*,
*transmite* — lat. *transmittere ;*
(neanalizabile) *travesti* — fr. *travestir* (it. *travestire),*
*transcende* — lat. *transcendere.*

Împrumuturile din limbile neromanice sînt rare, ca, de exemplu : *transuranic* — germ. *transuranisch.*

În latină, *trans-* este un prefix format din prepoziția omonimă. Ca prefix avea valorile : „dincolo de", „peste", „dintr-un loc în altul" (*transfigo*), „schimbare totală" (*transfiguro, transformo) ;* cf. Ernout-Meillet, s.v. Lat. *trans-* avea varianta *tra-* înaintea unei sonore : *trado, traduco, tramitto.* În franceză, prefixul latin a fost moștenit sub forma *tres-* (*tré-, trè-)* și împrumutat sub forma *trans-* (Nyrop, g. iii 229 — 237). Fr. *trans-* are sensurile : „dincolo de" (*transalpin*), „prin" (*transpercer) ;* de asemenea arată trecerea sau schimbarea (*transition, transformation*), cf. Robert, s.v. It. *tra(s)-*, provenit din lat. *trans-*, are aceleași sensuri ca și în latină (Rohlfs, g. iii 361).

Pe teren românesc s-au format unele calcuri (semicalcuri), ca, de exemplu : *traduce* — lat. *traducere*, fr. *traduire*,
*transpărea* — fr. *transparaître*,
*transpune* — fr. *transposer* (sau lat. *transponere),*
*transdunărean* — fr. *transdanubien* ( > *transdanubian).*

Cîteva derivate nu au corespondent străin : de exemplu, *transcarpatic*, *transfăgărășean* (pentru model cf. *transalpin* < fr. *transalpin).*

*Trans-* a pătruns în limba română pe la începutul secolului al XIX-lea : *transport* (lb), *transparent* (Heliade, *Din scrierile lui Lord Byron*, București, 1834, la Close, d. 306), *transformație* (a. 1840, la Ursu, t.), *transplanta* (Negulici), *transalpin* (document din 1865, în dlr ms.).

Derivatul neanalizabil *translator* e înregistrat într-un act din 1794 (brv ii 361).

*Tră-* (*tre-*$_1$, *tri-)* a fost moștenit din latină : (analizabil) *trăda* < lat. *tradere ;* (semianalizabil) *trimite (tremite)* < lat. *tramittere.*

Derivatele cu *tre-*$_2$ sînt semicalcuri formate după franceză : *tresălta* — fr. *tressauter*, *tresări* — fr. *tressaillir ;* ele sînt atestate de pe la mijlocul secolului trecut (C. Negruzzi, Russo, în DLR ms.).

După unii lingviști cele două derivate de mai sus ar fi moștenite din latină : *tresălta* < **transaltare* (SCRIBAN), *tresări* < **tra[n]s-salire* (PUȘCARIU, SCRIBAN).

**5.** Cele mai multe teme sînt de origine latino-romanică ; cele moștenite sînt rare *(transcrie, transpune, traduce)*. Unele derivate au la bază nume proprii în forma lor românească : *transcarpatic*, *transdunărean* (alături de *transdanubian)*, *transfăgărășean.*

*Trans-* e un prefix puțin productiv. Celelalte prefixe din aceeași serie sînt neproductive.

În domeniul chimiei, *trans-* este folosit uneori ca determinant plasat în urma anumitor substantive : *izomeri trans* (C. D. Nenițescu, *Tratat elementar de chimie organică*, vol. I, București, 1956, p. 86), *valențe trans* (id., *ib.*).

**6.** Prefixul *trans-* apare în diferite stiluri ale limbii literare, dar mai ales în cel științific. În acesta din urmă, e frecvent în terminologia geografică și în cea tehnică. Derivatele cu *tre-*$_2$ aparțin limbii literare.

În ALR I/II h. 233 *tresări* e rar înregistrat în Transilvania și (izolat) în Muntenia (vezi și p. 246).

***TRANZ-* vezi *TRANS-***
***TRĂ-* vezi *TRANS-...***
***TRE-*$_1$ vezi *TRANS-...***
***TRE-*$_2$ vezi *TRANS-...***
***TRI-* vezi *TRANS-...***
***ȚIRCON-* vezi *CIRCUM-***
***ȚIRCUM-* vezi *CIRCUM-***
***ULTR-* vezi *ULTRA-***

## *ULTRA- (ULTR-)*

IORDAN, LRA 214 — 215, id., LRC 346 ; OCHEȘEANU, p. 46 — 48.

**1.** Prefixul *ultra-* are varianta fonetică *ultr-* înaintea unor teme începătoare cu *a : ultralumin* „aliaj complex de aluminiu...” (apariția acestei variante nu e obligatorie, vezi *ultraacustică)*.

**2.** În DM sînt înregistrate 8 derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 60 din alte surse :

*ultraacustică* (LTR$^2$, MDE), *ultrabazic* (MDE), *ultrabrahicefalic* (D. MED.), *ultrabrahicranial (ib.)*, *ultrabulevardist* (LL X (1965), p. 243), *ultracentral* (R.L. — mica publicitate), *ultracentrifugă* (DER, D. MED., LTR$^2$), *ultracondensor* (LTR$^2$, MDE), *ultraconfortabil* (DA ms.), *ultraconservator (ib.)*, *ultrademagog* (DA ms., DN$^2$), *ultrademocrat* (SMFC I 47), *ultradinastie* (Eminescu, în SILL I 242), *ultradină* Telecom. (LTR$^2$), *ultradisculare* (ROM. LIT. 1975, nr. 51, 3/4), *ultradolihocranial* (D. MED.), *ultraelegant* (DA ms.), *ultrafinare* Ind. petr. (și : *ultrafining* LTR$^2$), *ultraforming* Ind. petr. *(ib.)*, *ultrafracționare* (D. MED.), *ultraimperialism* (DN$^2$), *ultraînalt* Telecom. (LTR$^2$), *ultraliberal* (SMFC I 47), *ultralumesc* (COSTINESCU), *ultralumin* Met. (LTR$^2$), *ultrametamorfism* Geol. *(ib.)*, *ultramicroanaliză* (DER, LTR$^2$), *ultramicrobalanță* (LTR$^2$), *ultramicrocoacervat* (D. MED.), *ultramicroeterogen* (LTR$^2$), *ultramicron* (LTR$^2$, MDE), *ultramodern* (SMFC I 47, DN$^2$ ; și : *-ist* SMFC I 47), *ultramontan* (DN$^2$ ; și : *-ism* DER), *ultramuntean* (NEGULICI), *ultraoportunist* (SMFC I 47), *ultraoptimetru* (LTR$^2$), *ultraoptimist* (HEM 2606), *ultrapesimist* (id., *ib.*), *ultraporozitate* (LTR$^2$), *ultraporțelan (ib.)*, *ultrapraf* Geol. *(ib.)*, *ultrapresiune* (D. MED.), *ultraprogresist* (SMFC I 47, DN$^2$), *ultrarapid* (SMFC I 47, DN$^2$), *ultrarază* (IORDAN, LRA 212), *ultrareacționar* (SMFC I 47, DN$^2$), *ultraregalist* (SMFC I 47,

DN[2]), *ultraretrograd* (SMFC I 47), *ultrarevoluționar* (*ib.*), *ultraromantic* (*ib.*), *ultrasensibil* (DN[2]), *ultrasentiment* (CONTEMPORANUL 18 II 1966, 3/6), *ultrasonic* (DN[2], MDE), *ultrasonor* (SMFC I 47, DN[2]), *ultrasonoterapie* (DN[2], MDE), *ultrastructură* (D. MED.), *ultrasuprarealist* (IORDAN, LRA 215), *ultrașic* (SMFC I 48), *ultrașovinist* (*ib.*), *ultratrior* (LTR[2]).

Derivatele cu *ultra-* sînt:

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *ultrafiltru*, *ultramicroscop*, *ultrasunet*, *ultravirus* etc.; în mod excepțional, baza este un substantiv verbal: *ultradiscutare*;

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *ultraconservator*, *ultraelegant*, *ultramodern*, *ultraretrograd*, *ultrascurt* etc.

1. Relativ numeroase formații cu *ultra-* au baze compuse cu elemente de compunere care denumesc însușiri dimensionale: *micro-* (*ultramicrochimie*, *ultramicroscop*, *ultramicrobalanță*); *brahi-* (*ultrabrahicefalic*, *ultrabrahicranial*); *doliho-* (*ultradolihocranial*) etc.
2. *Ultramicroeterogen* „format din particule prea mici pentru a constitui un sistem eterogen, dar mult mai mari decît e necesar pentru a constitui un sistem omogen" și *ultrasonoterapie* „terapie bazată pe ultrasunete" sînt formații p a r a s i n t e t i c e de un tip special constituite dintr-un prefix (*ultra-*), un element de compunere (*micro-*, *sono-*, cf. *sonometru*) și un cuvînt (*eterogen*, *terapie*).

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *ultraphan* „material artificial... similar celofanului, întrebuințat în poligrafie" (LTR[2]), cf. *celofan*.

1. *Ultramicrotomie* „secționarea preparatelor tisulare în felii mai subțiri de ... pentru a fi studiate cu ultramicroscopul" (D. MED.) este o formație p a r a s i n t e t i c ă de tipul lui *ultramicroeterogen*, s e m i a n a l i z a b i l ă în raport cu elementul de compunere *-tomie*.
*Ultramicroeterogen*, *ultrasonoterapie* și *ultramicrotomie* prezintă și o structură semantică specială: conform sensului lor, cuvintele se structurează în două segmente, unul constituit de prefixe și de elementul de compunere medial (*ultramicro-*, *ultrasono-*), iar celălalt, de cuvîntul, respectiv elementul de compunere, final (*eterogen*, *terapie*, *-tomie*).
2. *Ultramarin* este neanalizabil semantic întrucît: „După metoda de fabricare, ultramarinul are culori diferite. Cel mai important e ultramarinul *albastru*; sînt utilizați (sic) și ultramarinul *violet* și cel *roșu*, iar în mai mică măsură, cel *verde*" (LTR[2]).

**3.** Valorile prefixului *ultra-* sînt:

1) d e p ă ș i r e a unei limite spațiale, poziția sau situarea d i n c o l o d e sfera noțiunii exprimate de bază (foarte rar): *ultralumesc*, *ultramontan*, *ultraviolet* „(despre razele electromagnetice) a căror lungime de undă se situează dincolo de extremitatea violetă a spectrului";

2) i n t e n s i f i c a r e a unei însușiri, s u p e r i o r i t a t e a calitativă a b s o l u t ă (echivalentă cu gradul superlativ): *ultracentral*, *ultraconfortabil*, *ultraelegant*, *ultramodern*, *ultrascurt*, *ultrasensibil*; *ultracentrifugă*, *ultrafiltru*, *ultrafracționare*, *ultramicrobalanță*, *ultraporțelan* etc.

Intensitatea însușirii poate depăși limitele normalului, atingînd un grad e x t r e m, e x c e s i v, e x a g e r a t; această valoare apare frecvent în terminologia politică și este însoțită întotdeauna de o nuanță ironică: *ultraconservator*, *ultrademagog*, *ultrademocrat*, *ultraprogresist* (*Mi s-a făcut imputarea că sînt foarte, că sînt prea, că sînt* **ultra-progresist.** CARAGIALE, O. VI 141), *ultraregalist* etc. Vezi și *ultradiscutare* (*Hiperraționalizarea și* ***ultradiscutarea*** *relațiilor dintre oameni nu e lipsită de anumite pericole. Loc. cit.* la p. 249).

1. Iorgu Iordan (LRA 214 — 215) afirmă că termenii politici cu *ultra-* sînt „ironici prin ei înșiși", ironia provenind de la exagerarea conținută în prefix. Vezi și OCHEȘEANU, P. 47—48 și IORDAN, STIL. 211, unde se vorbește despre valoarea stilistică a prefixului care „izvorăște din natura prefixului însuși, indiferent de legătura sintactică, poate indiferent și de sensul temei".
2. În formația ironică *ultrasuprarealist* apare secvența de prefixe „superlative" *ultra-* și *supra-* datorită faptului că în *suprarealist*, care a căpătat statut de termen tehnic, prefixul nu a mai fost simțit ca superlativ (caracterul exagerat e exprimat exclusiv de *ultra-*).

În terminologia științifică, caracterul excesiv nu e asociat cu nota ironică, e însă foarte greu de distins de valoarea de intensificare propriu-zisă: *ultrasunet* „fenomen acustic a cărui frecvență depășește frecvența maximă corespunzătoare unui sunet", *ultraoptimetru* „instrument ... cu o sensibilitate de cinci ori mai mare decît a optimetrului", *ultramicroscop* „microscop ... cu ajutorul căruia sînt examinate corpuri care nu sînt vizibile cu microscopul obișnuit".

Uneori relația semantică dintre prefix și bază nu este contractată direct, ci prin intermediul unui determinant al bazei, format cu *ultra-*. Acest determinant nefiind exprimat, prefixul lui trece asupra bazei exprimate, definiția formației rezultate însă conține și termenul care lipsește (e de fapt un caz de brevilocvență): *ultraacustică* „ramură a acusticii care studiază u l t r a s u n e t e l e", *ultracondensor* „condensor cu care un microscop simplu se transformă în u l t r a m i c r o s c o p", *ultrastructură* „dispoziția structurilor u l t r a m i c r o s c o p i c e".

4. *Ultra-* este un prefix neologic, împrumutat din diverse limbi de cultură, dar în special din franceză. Primele împrumuturi, de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, provin din franceză (uneori și din latină) și sînt mai ales formații din domeniul politic: *ultrarevoluționar* (COSTINESCU) < fr. *ultrarévolutionnaire*. În aceeași perioadă se înregistrează și primele calcuri după limbile menționate: *ultramuntean* (NEGULICI, PROT.-POP.) — fr. *ultramontain*, lat. med. *ultramontanus* (ulterior, cuvîntul este împrumutat: *ultramontan*), *ultralumesc* — lat. *ultramundanus*.

În latina clasică *ultra* este folosit exclusiv ca adverb și prepoziție, cu sens local. În latina tîrzie și mai ales medievală, apar derivate în care prefixul are același sens local: *ultramundanus*, la ERNOUT-MEILLET; *ultramarinus*, *ultramontanus*, *ultrapadana*, *ultra-rhodonenses*, *ultrauadere*, la DU CANGE.
Sensurile abstracte (caracterul excesiv și intensiv, derivate din cel concret, spațial) apar în limbile moderne, vezi DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, s.v. *ultra-*, TEKAVČIĆ, G. I. III 172, MARCHAND, E. W. 149 — 150.

În secolul al XX-lea numărul împrumuturilor și al calcurilor crește, afectînd și alte domenii, cu preponderență cel științific. Totodată, sursele de împrumut sînt mai numeroase (romanice și neromanice; în cazul termenilor științifici, adesea terminologia internațională):
— franceză: (împrumuturi) *ultracentrifugare* < *ultracentrifugation*, *ultramodern* < *ultramoderne*, *ultrasensibil* < *ultrasensible*, *ultrașic* < *ultra-chic*; (calcuri) *ultrasunet* — *ultra-son* etc.;
— italiană: *ultrademocrat* < *ultrademocratico*, *ultrarapid* < *ultrarapido*, *ultrareacționar* < *ultrareazionario*;
— germană: *ultramarin* < *ultramarin*, *ultrabazic* < *ultrabasisch*;
— rusă: *ultraimperialism* < *ультраимпериализм* (vezi HRISTEA, E. 115);
— franceză sau italiană: *ultraromantic* — fr. *ultraromantique*, it. *ultraromantico*;
— franceză, germană sau engleză: (împrumuturi) *ultrafiltru, -are* — fr. *ultrafiltration*, germ. *Ultrafilter*; *ultramicroscop* — fr. *ultramicroscope*, germ. *Ultramikroskop*, engl. *ultramicroscope*; *ultraviolet* — fr. *ultraviolet*, germ. *ultraviolett*, engl. *ultraviolet*; (calcuri) *ultrascurt* — fr. *ultracourt*, engl. *ultra-short(wave)*, germ. *Ultrakurz(welle)*.

În secolul al XIX-lea apar foarte puține derivate pe teren românesc, și toate au sens ironic: *ultrademagog* și *ultraretrograd* (ALECSANDRI, T. I 27, 35), *ultradinastie* (Eminescu), *ultraprogresist* (CARAGIALE, O. VI 141), *ultrapesimist*, *ultraoptimist* (Hasdeu — 1893). În secolul al XX-lea apar mai multe derivate românești și din domenii diferite: *ultracondensor*, *ultraconfortabil*, *ultraoportunist*, *ultraporțelan*, *ultrapraf*, *ultrasentiment*, *ultrasuprarealist*, *ultrașovinist* etc.

5. Temele formațiilor în *ultra-* sînt în marea lor majoritate latino-romanice. Excepții sînt: *ultraînalt, ultralumesc, ultrarază, ultrascurt, ultrasunet* (teme moștenite sau formate de la baze moștenite), *ultrapraf* (temă slavă).

6. Prefixul este slab productiv în română (vezi § 4).

Poziția lui este însă susținută de faptul că, paralel cu derivatele menționate (împrumutate sau formate în românește), s-au împrumutat și calchiat și cîteva formații în care *ultra-* are statut de cuvînt independent sau chiar este bază de derivare:
*ultra* s.m. „cel care este exagerat în opiniile sale" (NEGULICI) < fr. *ultra*, la rîndul lui împrumutat din latină *(ultra)* sau elipsă din *ultra-royaliste* (v. ROBERT, s.v.);
*ultraism* „mișcare literară de avangardă inițiată în Spania în 1919", considerat în MDE împrumut din spaniolă; cp. și cu engl. *ultraist*, aproximativ sinonim cu engl. *ultra* (< fr. *ultra*, împrumutat și în românește, vezi mai sus);
*ultraj (-agiu), ultragia*, calchiate după fr. *outrage, outrager*.

7. Formațiile cu *ultra-* sînt folosite mult în terminologia politică și tehnico-științifică; ele apar însă și în limbajul criticii și istoriei literare *(ultraromantic, ultrasuprarealist, ultrasentiment)* și în cel comercial sau familiar căutat *(ultracentral, ultraconfortabil, ultraelegant, ultramodern, ultrașic)*.

## VĂ- (VO-, VE-)

1. Prefixul *vă-* are variantele *vo-*: **vohod** și *ve-*: **veleat**.

2. În DM este înregistrat un singur derivat analizabil, la care se adaugă încă unul din alte surse: **văhod** (TDRG, SCRIBAN) „mersul solemn al preotului în biserică".

Derivatele cu *vă-* sînt s u b s t a n t i v e analizabile în raport cu un substantiv: **văleat** — *leat*, **văhod** — *hod* „mers" (DA).

3. Valoarea prefixului *vă-* este i n t e r i o r i t a t e a: *văhod, văleat* (v. și *văvidenie* „Intrarea în biserică").

4. Prefixul *vă-* a fost împrumutat din slavă, după cît se pare, în secolul al XVII-lea prin derivate analizabile ca: *văhod* (Dosoftei, *Molitvenicul*, la PUȘCHILĂ, D. 88) < въходъ sau formații neanalizabile ca: *vă-/vovedenie* (*Șapte Taine*, la TDRG) < въведение.

Întrucît *hod* e atestat abia în secolul următor (C. Negruzzi, Gorovei, în DA), e posibil ca inițial formația *văhod* să fi fost analizabilă numai pentru cei care cunoșteau o limbă slavă.

*Văleat* nu este o formație cu prefixul въ- în limba de origine, ci un substantiv precedat de prepoziție: въ лѣто. În limba română neexistînd o prepoziție *vă*, secvența nu a fost analizată ca fiind formată din două cuvinte, ci ca un singur cuvînt, în care a fost identificat prefixul *vă-* dintr-o formație ca *văhod*.

H. Moser *(Der Ursprung der rumänischen Präpositionen*, în JAHRESBERICHT X (1904), 460) înregistrează o prepoziție *vъ* „în" într-un text românesc din 1642: *Ce-s vъ Nĕki*. Această apariție însă, care pare a fi excepțională, nu dovedește, credem, că prepoziția ar fi avut circulație în limbă.

Variația vocalei *vă-/vo-* se poate explica prin influența formațiilor cu prefixul *văz-*, care prezintă aceeași variație (vezi *VĂZ- (VOZ-)*).

Varianta *ve-*, apărînd în formația *veleat*, cuvînt cu oarecare circulație în limba comună (Neculce, document din 1814, *Șezătoarea*, la TDRG), se explică prin contextul fonetic: *ă/e* după labială.

5. Prefixul *vă-* nu a fost niciodată productiv în limba română.

6. Formațiile cu *vă-* aparțin vechiului stil cult bisericesc *(văhod, văvedenie)* și limbii comune *(văleat)*.

## *VĂZ- (VOZ-)*

1. Prefixul *văz-* are variantele etimologice:
*voz-*, necondiţionată, în *vozglas*;
*văs-*, condiţionată de consoana surdă următoare, apărînd exclusiv în formaţii semianalizabile şi neanalizabile: ***văspriemnic***, ***văsclinovenie***.

Forma *vîz-*, înregistrată la SCRIBAN, în *vîznesenie* (cu menţiunea: fals *vă-*; şi la DHLR II 535), *vîzglaşenie*, pare să se datoreze unei lecturi diferite care, eventual, poate să corespundă unei grafii chirilice diferite a prefixului. De aceea nu o înregistrăm ca variantă.

2. În DM sînt înregistrate 2 derivate a n a l i z a b i l e cu prefixul *văz-*. Ele sînt s u b s t a n t i v e analizabile în raport cu un substantiv: ***văzduh*** „aer, atmosferă" — *duh* „suflare", ***vozglas/văzglas*** „pasaj final al unei ectenii, pronunţat de preot cu voce mai tare" — *glas*.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: ***văspriemnic*** „moştenitor" (TDRG), cf. ***blagopriemnic*** „bineprimitor" (DA); ***văznosi*** „a se înălţa" *(Evangheliarul slavo-român)*, cf. ***ponosi***, ***prinosi*** (v. şi ***văznesi*** „idem" TDRG, SCRIBAN, CADE, ***văz-/voznesenie*** „înălţare la cer" TDRG, CADE, SCRIBAN, cf. ***prinesenie*** DI); ***văz-/vozglaşenie*** „văzglas" (TDRG, SCRIBAN, DI), cf. ***oglaşenie*** „catehizare" (DLR).

3. Valoarea prefixului *văz-* este m i ş c a r e a  î n  s u s: *văzduh*, *văzglas* (unde orientarea în sus are în vedere ridicarea vocii); v. şi *văznosi*.

4. Prefixul *văz-* este împrumutat din slavă:

Vezi VAILLANT, v. s. 337: prefixul въз-, cu valorile principale „mişcarea în sus" şi „întoarcerea", în sens propriu şi figurat.

— într-o epocă mai veche, în limba comună, prin derivatul analizabil *văzduh* (frecvent în textele secolului al XVI-lea: *Codicele Voroneţean*, *Liturghierul* şi *Cartea cu învăţătură* ale lui Coresi, la Florica Dimitrescu, *Contribuţii la istoria limbii române vechi* 239, dar, probabil, intrat în limbă dinainte) < въздоухъ;
— într-o perioadă mai nouă, începînd din secolul al XVI-lea, dar mai puternic în secolul al XVII-lea, în limba literară, prin derivatele:
analizabil: *văzglas* (Dosoftei, la PUŞCHILĂ, D. 88) < възгласъ;

*Vozglas* este atestat mult mai tîrziu, la Mih. Demetrescu, *Nuvele*, 110, la TDRG.

semianalizabile: *văznosi* (v. § 2) < възноситн, *văspriemnic* (Dosoftei, la TDRG) < въсприюмьникъ;

V. şi *văznesenie* (Varlaam, Dosoftei, la TDRG < възнесеније, *văznesi* (*Biblia 1688*, la TDRG) < възнести.

neanalizabile: *văzdîrjanie* „înfrînare" (*Şapte Taine*, la TDRG) < въздръжание (v. şi: *văzdîrjnic* (Dosoftei, la TDRG) < въздръжникъ), *văzvijenie* „Înălţarea crucii" (Dosoftei, la TDRG) < въздвиженије (v. şi *văzvijui* Dosoftei, la TDRG) < въздвизати, -движѫ, *vîsclinovenie* „strigare" (Dosoftei, la SCRIBAN, cu menţiunea: scris *văscl-*).

1. Cîteva formaţii sînt atestate mult mai tîrziu: *vozglaşenie* Odobescu, în DLRC, *voscresnă* Teodorescu, *Poezii populare*, la TDRG. Nu este însă probabil ca ele să fi intrat în limbă abia la aceste date.
2. E posibil ca, cel puţin în perioada pătrunderii lui în română, *văzdîrjanie* să fi fost analizabil prin *dîrzenie* (cu varianta *dîrjenie*). În această ipoteză, prefixul *văz-* a funcţionat în limba română şi cu valoarea „întoarcere" în sens propriu şi figurat.

Prefixul slav въз- a fost redat exclusiv cu vocala *ă*, care coincide cu reflexul bulgăresc al ierului tare, în unica formaţie de circulaţie în limbă : *văzduh* (v. ROSETTI, ILR 597).

În celelalte formaţii, fără circulaţie în limba comună şi aparţinînd stilului bisericesc, a fost redat prin variante diferite în ce priveşte vocala, probabil sub influenţa limbii slave cunoscute de autorul traducerii : *văz-* *(văs-)* după bulgară şi *voz-* *(vos-)* după rusă. De exemplu : *văz-* şi *voscreasnă* „înviere" (neanalizabil) — v.sl. въскрѣсеньѥ, rus. *воскресение ; văz-* şi *voznesenie* — v.sl. възнесеньѥ, rus. *вознесение ; văz-* şi *vozglas* — v.sl. възгласъ, rus. *возглас ; văz-* şi *vozglaşenie* — v.sl. възглашеньѥ, rus. *возглашение.*

La origine, finala *s* a prefixului apărea înainte de siflantă (v. VAILLANT, V.S. 337). În română, *văs-* apare totdeauna înainte de consoană surdă (v. § 1), conform cu o regulă mai generală de combinare a sunetelor.

**5.** Prefixul *văz-* nu a fost niciodată productiv în limba română.

**6.** Formaţia *văzduh* aparţine limbii comune, dar are într-o oarecare măsură caracter cult. Celelalte formaţii cu *văz-* aparţin vechiului stil cult bisericesc. Se poate spune deci că *văz-* este un prefix cult.

***VE-* *vezi* *VĂ-***

***YPO-* *vezi* *HIPO-***

***Z-₁* *vezi* *S-***

***Z-₂* *vezi* *ZĂ-***

***ZA-* *vezi* *ZĂ-***

## *ZĂ- (Z-₂, ZA-)*

AUERBACH, V. 261 ; COTEANU, E. 64 ; Maria Clopoţel, *Despre „aspectul" verbal în graiurile bănăţene*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", 1964, 1, p. 125–126 ; ROSETTI, ILR 306, 321 ; I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromâneşti ză- şi do-*, în SMFC IV 31 — 33.

**1.** Prefixul *ză-* are variantele : *za-* : *zaguşi, zavrac, zapiscă* şi (rar) *z-₂* : *zăfla.*

Prefixul este neaccentuat ; varianta *za-* apare accentuată în semianalizabilul *zápis* (după Scriban şi în *zápiscă*).

**2.** În DM sînt înregistrate 3 derivate analizabile, la care se adaugă 11 derivate din alte izvoare :

*zaguşi* „a (se) înăbuşi" (DLR ms.), *zavrac* „amestec de obiecte în dezordine, harababură" (UDRESCU, GL.), *zăclopot* „capac de lulea", „capac" (GĂMULESCU, E. 202), *zăcreţi* „a înghesui" (LEX. REG. II 38), *zăduce* (LEX. REG. I 116), *zăfla* „a afla" (GR. S. VII 64, Hodoş, în DLR ms.), *zăgoni* (L. COSTIN, GR. BĂN., s.v. ; PETROVICI, ALMĂJ 80), *zăpostit* (L. COSTIN, GR. BĂN., s.v. ; PETROVICI, ALMĂJ 45 ; *Graiul nostru* II, în DLR ms. ; HEM 875/14 ; ALR II 11/2 ; Marian, în DLR ms. ; GÎRDA, B., s.v.), *zăurdi* „a se acri" (GL. REG. 82 ; LEX. REG. I 44), *zăuri* (şi *zăura ;* Viciu, în DLR ms.), *zăvîrf* „partea unui deal la care se ajunge trecînd de vîrful lui" (DLR ms.).

Derivatele cu *ză-* sînt :

I v e r b e, analizabile în raport cu :

— un verb : *zăfla* (cf. *afla*), *zăduce, zăgoni, zăgrăi, zăuita, zăura ;*

— un substantiv (formaţie parasintetică) sau un verb : *zăguşi* (cf. *guşă, guşi*), *zăurdi* (cf. *urdă, urdi*) *;*

— un adjectiv (formaţie parasintetică) sau un verb: *zăcreți* (cf. *creț*, *(în)creți)*;

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *zavrac*, *zăclopot*, *zăvîrf*; *zăpostit* (substantiv de origine verbală);

La ROSETTI, L. D. 81 apare un derivat substantival neobişnuit.

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv: *zălud* „smintit, nebun".

După GĂMULESCU, E. 150, *zălud* este un derivat de la adjectivul *lud* „prost, nătîng" < scr. *lud* şi bg. *lud*. Tot de provenienţă slavă este considerat *zălud* şi de CADE (bg. *zaludenъ*, cf. DM), SCRIBAN (v. sl. **zaludъ*), TDRG (v. sl. *ludъ*). Acad. Al. Graur susţine că adjectivul e un postverbal: bg. *залудвам* > rom. *zăludi* > *zălud* (E. 162).
Substantivul *zăstimp* are și varianta neanalizabilă *zăstîmpăr*, care se poate explica în felul următor: sg. *zăstimp* — pl. *zăstimpuri* > sg. *zăstîmpăr* (J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în BL I (1933), p. 29).

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *zapis*, cf. *opis*, *propis*; *zapiscă*, cf. *podpiscă*; *zădărî* „a întărîta, a tulbura", cf. *izdărî* (DA s.v. *ijderi)*; *zăduf*, cf. *năduf*; *zămorî* „a slei de puteri", cf. *omorî*; *zăstimp* 1. „r ă s t i m p" 2. „izbucnire (de durere, de junghiuri) care se repetă la intervale egale" (BPH VII—VIII (1940—1941), p. 231; BL I (1933), p. 29); *zăticni* „a (se) împiedica, a (se) încurca", cf. *poticni*; *zăvîrni* „a se apleca într-o parte" (UDRESCU, GL.), cf. *povîrni* (vezi și *înzăvîrni* DA; în DLR ms. e înregistrat *zăvîrni* cu sensul „a trece dincolo de vîrful unui deal").

**3.** Prefixul exprimă în general valori aspectuale:

1) p e r f e c t i v ă: *zăgoni*, *zăuita*;

Avem în vedere pentru această valoare numai graiurile în care circulă, paralel, și verbele de bază, *goni*, *uita*. Este posibil ca în unele graiuri să se folosească numai *zăgoni*, *zăuita*, așa că în mintea vorbitorilor nu se stabileşte opoziţia *uita*/*zăuita*; vezi și MIȘAN, P. A. 110, unde se menţionează printre altele: „În vorbire nu se întîlnesc niciodată amîndouă verbele [*zăuita*, *zăurdi* n.n.]: acolo unde apare verbul *zăuita* nu apare *uita* și invers".
Maria Clopoţel arată în legătură cu *zăgoni*, *zăuita* că prefixul „nu mai are acum nici o influenţă asupra înţelesului lor" *(lucr. cit.*, p. 126).

2) i n c o a t i v ă: *zăpostit* „lăsata secului, începutul postului";

3) i n t e n s i v ă: *zăduce* „a duce departe", *zăgrăi* (numai cu sensul „a striga, a face gălăgie , a vorbi mult").

Vezi și COTEANU, E. 95.

Derivatele *zaguşi*, *zavrac*, *zăfla*, *zălud*, *zăuri* au o valoare apropiată de cea a bazei. Mai puţin clară e valoarea prefixului în *zăurdi*, *zăvîrf* și *zăgrăi* (ultimul cu sensul „a greși, a se zăpăci, a se încurca; a spune altceva decît ai fi vrut să spui").

**4.** Prefixul *ză-* este de origine veche slavă (ꙁа-). În limba română el a pătruns fie direct din slavă, fie din limbile slave moderne învecinate: ucraineană, bulgară, sîrbocroată (din ultima, mai ales, în graiul bănăţean): (analizabil) *zăclopot* < scr. *zaklopac*, *zăgoni* < scr. *zagoniti* (PETROVICI, ALMĂJ 157), *zăgrăi* < scr. *zagrajati*, *zaguși* < scr. *zagušiti(se)*, *zăpostit* < scr. *zapostiti* (PETROVICI, ALMĂJ 157); (semianalizabile) *zămorî* < scr. *zamoriti(se)*.

Din *zăgoni* s-a dezvoltat şi *zgorni* „a scoate din culcuș", dar mai ales „a goni un vînat pentru a-l prinde", pentru etimologia căruia trebuie pornit de la *zăgoni* > *zogoni*; *r* s-a adăugat prin contaminare cu *scorni* (A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), p. 119; id., BL V (1937), p. 79; vezi și Iorgu Iordan, *Note*, în BPH V (1938), p. 183).

Unele împrumuturi sînt neanalizabile: verbe ca *zăbovi* < v. sl. ꙁабавити, *zămisli* < v. sl. ꙁамꙑслити sau substantive ca *zăgaz* (cp. scr. *zagata*, *zagatiti)*, *zălog* < v. sl. ꙁалогъ, *zăpadă* < v. sl. * ꙁапада.

Pe teren românesc s-au format şi unele calcuri, ca, de exemplu: *zăuita* — v. sl. забүти.

Fără model străin s-au format probabil : *zăduce*, *zăurdi*, *zăuri*.

În vechea slavă sensurile prefixului sînt, în genere, puţin clare. S-ar putea totuşi distinge valoarea „în urmă, înapoi" (зантн, закрытн), de unde şi înţelesul „a asista" (VAILLANT, V.S. 388). În sîrbocroată *za-* are valorile : a. „în urmă" *(zápasti* „a cădea în urmă") ; b. „ataşarea la ceva" *(zavèzati* „a lega la") ; c. „închiderea într-un grup" *(zaključati* „a închide cu cheia") ; d. „începutul acţiunii" *(zàplakati* „a se pune pe plîns") ; e. „ducerea acţiunii pînă la capăt" *(zàspati* „a adormi") (A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 259). În ucraineană, prefixul are, pe lîngă sensurile pe care le găsim şi în sîrbocroată : „începutul acţiunii" (*заспiвати* „încep să cînt"), „terminarea acţiunii" (*заспиcати* „scriu pînă la capăt"), şi pe cel de „intensificare a însuşirii" (*замало* „prea puţin", O. M. Parhomenko, *Украинска мова*, Kiev, 1961, p. 136).

Unele derivate cu *ză-* sînt vechi în limbă, ca de exemplu : *zălud* (Mardarie, Dosoftei, Cantemir, în DLR ms., cf. GHEŢIE, B. 196, 282, 285, 349), *zăuita* (a. 1650, la GCR I 137/6, în DLR ms.) ; cf. şi derivatele semianalizabile : *zămori* (Dosoftei, în DLR ms.), *zăticni* (N. Costin, în DLR ms.).

**5.** Tema la care se ataşează prefixul poate fi de diferite origini :

— latină : *zăduce, zăuita, zăura;*

— slavă : *zăgoni, zăgrăi, zăclopot.*

Prefixul este slab productiv în limba română.

**6.** Prefixul *ză-* este regional şi apare, mai ales, în Banat şi în regiunile limitrofe; rar şi în nordul Moldovei, în Bucovina.

„Un element distinctiv pentru dialectul bănăţean este întrebuinţarea, sub influenţa slavă, a trei perechi care exprimă nuanţe de aspect : *do-, pro-* şi *ză-*" (COTEANU, E. 95).

Unele derivate au pătruns şi în limba literară, dar sînt învechite (de exemplu, *zăuita* la Ţichindeal, P. Maior, în DLR ms.).

Vezi acum şi Eugen Beltechi, *Trei arii bănăţene: do(-), pro-, ză-*, în CL XX (1975), nr. 2, p. 173—187.

# SUPRAPREFIXAREA SAU CUMULUL DE PREFIXE

Florica Ficșinescu și I. Rizescu, *Fenomenul supraprefixării în limba română*, în SMFC V 3 — 8.

1. Prin supraprefixare, pluriprefixare sau cumul de prefixe înțelegem prezența a două sau mai multe prefixe în derivate analizabile (*nerefăcut*) sau semianalizabile (*răsufla*).

1. Se exclud deci derivatele în care nu se mai analizează existența a două sau mai multe prefixe, ca *descoperi*, *acoperi*, *petrece*, unde nu se mai recunoaște decît unul din cele două prefixe originare.

2. Florica Ficșinescu și I. Rizescu, *lucr. cit.*, p. 3 — 8, folosesc alternativ termenii „supraprefixare" și „cumul de prefixe". Ambii termeni sînt folosiți și de Luiza Seche, care sub titlul *Cumulul de prefixe — o tendință a limbii române actuale*, în PN 1972, nr. 1 (188), p. 36—37, se ocupă în cea mai mare parte de alăturarea a două sau mai multe elemente de compunere (*magnetohidrodinamică*) sau a unui prefix cu un element de compunere (*ultramicroorganism*), întrucît acordă termenului de prefix „accepțiunea mai largă". Alți cercetători vorbesc de „dublarea" prefixului (SCURTU, T. Î. 102) sau de „dublă", respectiv „triplă", „formație prefixală" (id., *ib.* 5, OCHEȘEANU, P. 40).

În marea majoritate a cazurilor prefixele alăturate sînt în număr de două; cumulul de trei prefixe este relativ bine ilustrat cu exemple de tipul ***prerăsstrăbun***, ***nerăsuflat*** și ***rerereexamina***.

Prefixele pot fi:

a. diferite: ***nedesfăcut***, ***prestrăbun***, ***răsstrămoș***, ***realipi***, ***supraîncălzi***;

b. repetate: ***răsrăscunoscut***, ***rerecopia***, ***străstrănepot***, ***suprasupraaglomerat***.

Procedeul repetării prefixului este obișnuit în vorbirea familiară (vezi și p. 261), dar derivatele de acest fel nu sînt de obicei înregistrate în lucrări lexicografice. Prefixele mai des repetate sînt cele superlative, vechi și neologice (vezi și p. 259). Primul prefix preia, de obicei, accentul secundar al formației și este urmat de pauză: *rè-recopiá*.

În derivatele cu mai mult de două prefixe se pot întîlni ambele tipuri într-un tip mixt, rezultat din alăturarea unor prefixe diferite, dintre care unul (primul) e repetat: *răsrăsstrămoș*.

SCURTU, T. Î. 104 consideră că într-un exemplu de acest tip (*răsrăsstrănepoată*) avem a face cu „dublarea prefixului", întrucît numără numai prefixele diferite, făcînd distincție între „dublare" și „repetare" (p. 102) sau „reduplicare" (p. 13).

2. Supraprefixarea este de două feluri:

a. Supraprefixarea propriu-zisă — şi cea mai frecventă — se face în trepte succesive (tema noului derivat este anterior prefixată): ***neînchipuit*** *(< **închipuit**)*, ***realipi*** *(< **alipi**)*.

b. Există însă, mai rar, şi o supraprefixare simultană; în acest caz, cumulul de prefixe reprezintă un element unic de derivare, în speţă un prefix compus. Astfel, de la prefixul moştenit *s-* împreună cu prefixul *co-*$_2$ <sl. *po-*, s-a alcătuit pe teren românesc prefixul compus ***sco-*** din *scofală* (cf. *fală)*, *scofîlci* (derivat parasintetic de la substantivul *falcă)*, vezi şi p. 66, 219.

Alt prefix de acest tip format pe teren românesc ar fi ***năz-*** din derivatele *năsfiros* „năzuros, mofturos; mînios" (analizabil prin *fire* ca o formaţie parasintetică cu sufixul *-os)*, *năzbîcă* „neplăcere, supărare, nărav" (analizabil prin *bîgă* „nărav"), dacă se admite că prefixul simplu de la baza lui, *nă-*$_1$ (de origine slavă), este compus cu prefixul (moştenit) *s-*(*z-*$_1$), şi nu dezvoltat cu un *-s-* de altă provenienţă.

În favoarea statutului de prefix compus poate fi invocat derivatul cu dublă analiză *năzbate* „a se tîrgui" (cf. *zbate* sau *bate)*. Spre interpretarea ca prefix dezvoltat pot conduce derivate semianalizabile ca *năzduf* cf. *văzduh* sau *năzvăţa* cf. *dezvăţa*.

În unele derivate împrumutate se identifică în limba română prefixe compuse ca (vezi şi p. 8):

***metem-, meten-*** (<*met(a)-* + *em-*, *en-*): *metempsihoză* <fr. *métempsycose* < gr. μετεμψύχωσις, *metensomatoză* < fr. *métensomatose* < gr. μετενσωμάτωσις);

***ram-, ran-*** (<*r-* + *am-*, *an-*$_5$): *rambursa* <fr. *rembourser*, *ranfort* < fr. *renfort*; cf. *ranfluare* după fr. *renflouage*;

***rim-, rin-*** (<*r-* + *im-*$_1$, *in-*$_1$): *rinfort* cf. it. *rinforzo*, *rimbomba* <it. *rimbombare*;

***sper-*** *(s- + per-)*: *sperjur* <it. *spergiuro*; cf. însă şi (înv.) *perjur* < lat. *periurus*.

Vezi şi *epen-* în derivatul semianalizabil *epenteză* (<*epi-* + *en-*).

Florica Ficşinescu şi I. Rizescu, *lucr. cit.*, au susţinut că „nu constatăm niciodată o sudare a două prefixe în sensul de a fi ajuns să fie simţite ca un element unic de prefixare" (p. 6), că „nu dispunem de exemple în care cumulul de prefixe ... să apară simultan în prezenţa unei teme de la care nu se cunoaşte şi derivatul cu prefix unic" (p. 7).

3. Părţile de vorbire la care se întîlneşte mai des supraprefixarea sînt următoarele:

a. Verbe cu: *des-* *(dez-)*: ***descompune***, ***dezamorţi***, ***dezintoxica***, ***dezîncrusta***; *răs-*: ***răsrăsciti***; *re-*$_2$: ***reînnoi***, ***reconsolida***, ***retranspune***.

b. Adjective (folosite şi adverbial) cu:

α) prefixele negative *ne-*$_2$ şi *in-*$_2$ (mai ales de origine verbală): ***neabătut***, ***nedesfăcut***, ***nestrăbătut***, ***impermutabil***, ***indisolubil***, ***ireconciliabil***;

β) prefixe superlative: ***ultrasuprarealist***, ***suprasuperhipodefensiv*** (ultimul din FLACĂRA 1971, la Luiza Seche, *art. cit.*, p. 37).

c. Substantive:

α) de origine verbală, cu aceleaşi prefixe ca la verbe (vezi a), dar şi cu prefixele negative *ne-*$_2$ şi *in-*$_2$: ***dezînşelare***; ***insubordonare***; ***nedezlegare***; ***reconsolidare***, ***reîncarnare***, ***reproducere***;

β) grade de rudenie, cu *pre-*, *răs-* şi *stră-*: ***prerăsstrăbun***, ***răsstrăbun***, ***străstrănepot***.

4. Prefixele cel mai des folosite în combinații cu teme în prealabil prefixate sînt *ne-*$_2$, *des-* și, dintre cele neologice, *re-*$_2$. Aceste prefixe au în comun următoarele caracteristici:

— sînt foarte productive și în derivarea de la teme simple;

— exprimă valori care nu modifică (esențial) înțelesul temei și care — în anumite limite — sînt posibile în raport cu oricare noțiune: aspectul negativ *(ne-* și *des-)*, respectiv repetarea *(re-)*. Sensul exprimat de aceste prefixe (atît în legătură cu o temă anterior prefixată, cît și cu o temă simplă) corespunde unei determinări circumstanțiale a cuvîntului de bază într-o construcție sintactică liberă:

*a desrăsuci* „a răsuci îndărăt";
*nestrăbătut* „care nu a fost (încă) străbătut";
*a realipi* „a lipi la loc";
*a reîncadra* „a încadra din nou (sau la loc sau iarăși)" etc.

Spre deosebire de *ne-*$_2$ și *re-*$_2$, care se pare că apar cu aceeași ușurință în prezența oricărui alt prefix, *des-* este mai frecvent în legătură cu prefixele care i se opun ca înțeles: *a-*$_1$ (vechi), *cu-/con-*$_2$ și *în-*$_1$*/in-*$_1$. În timp ce *ne-* și *re-* pot forma derivate de la teme prefixate cu *des-*, prefixul *des-* nu apare înaintea temelor prefixate cu *ne-* și *re-*.

Pentru aceste limite ale lui *des-* credem că explicația este de natură gramaticală în cazul temelor prefixate cu *ne-* (acestea sînt în marea lor majoritate nominale, iar *des-* se atașează, de preferință, la teme verbale) și de natură semantică în cazul celor în *re-* (anularea procesului de repetare este o noțiune greu de conceput).

În cazul termenilor denumind grade de rudenie, cele mai largi posibilități de combinare le are *răs-*, care se atașează deopotrivă la teme simple *(răzbunic)* și la teme anterior prefixate, fie cu un prefix diferit *(răsstrămoș)*, fie tot cu *răs-* *(răsrăsstrămoș)*; *stră-* apare numai în combinații cu o temă simplă *(strănepot)* sau prefixată tot cu *stră-* *(străstrănepot)*, iar *pre-* este folosit numai la o temă prefixată *(prestrăbun, prerăsstrăbun)*.

5. Înțelesul formației supraprefixate nu se stabilește în concurența dintre cele două sau mai multe prefixe, ci, ca și în cazul prefixării unice, din raportarea prefixului la sensul global al temei anterior prefixate. Astfel, suprapunerea a două prefixe cu sens negativ nu atrage anularea totală a ideii de negație, conținutul noii formații continuînd să se orienteze după înțelesul global al temei prefixate: *nedezlipit* nu înseamnă „lipit", ci „care nu s-a dezlipit (complet), care a rămas, care este încă lipit". Lucrurile apar și mai clar în cazul lui *nedesfăcut*, care, ca atribut al lui „socoteală", înseamnă „nerezolvat, nesoluționat" (DDRF), adică exact sensul opus al lui *făcut*; de asemenea *nedejgiudeca* (vezi p. 164) are sensul de „a nu prețui" opus temei *judeca* „a prețui".

Cumulul de prefixe superlative (repetate sau diferite) la adjective și adverbe, precum și la substantivele abstracte (nominale sau verbale) este folosit, în vorbirea familiară, cu valoare expresivă. Tot cu valoare expresivă este folosit, la verbe și la substantive de origine verbală, cumulul de prefixe rezultat din repetarea aceluiași prefix iterativ: *răsrăsciti*, *rerecopia*.

6. Din punctul de vedere al originii, derivatele românești supraprefixate sînt fie împrumuturi, fie formații pe teren românesc cu sau fără model străin.

Derivate moștenite analizabile cu două sau mai multe prefixe nu există. Româna a moștenit unele formații latinești supraprefixate, dar

ele nu mai pot fi analizate în acest fel: de exemplu, *experlauare* > *spăla*, care și-a pierdut legătura cu *la*; **pertraicere* > *petrece*, în care nu se mai analizează decît un prefix *(pe-)*.

1. În general numărul derivatelor latinești cu două sau mai multe prefixe păstrate în limbile romanice este restrîns (cf. Rohlfs, g. III 347 — 361, Nyrop, g. III 236).
2. În latină, formațiile supraprefixate, numeroase încă din epoca imperială, atît în proză (Vitruviu, Columella, Celsus, Pliniu etc.), cît și în poezie (Vergiliu, Horațiu, Tibul, Ovidiu), ating maximum de frecvență în perioada tîrzie, în textele cu caracter popular. Repetarea aceluiași prefix *(concolligo)* e rară; de asemenea formații cu mai mult de două prefixe *(corresuscito)* apar mai tîrziu și sînt, în general, de proveniență cultă (totuși *perdiscooperio* e atestat în *Peregrinatio*). Ca și acumularea de prepoziții (ca, de exemplu, *abante, depost* etc.), fenomenul supraprefixării poate fi pus în legătură pe de o parte cu tendința spre claritate a limbii latine populare și tîrzii, iar pe de alta cu preferința latinei populare pentru cuvintele mai lungi. Ipoteza pare convingătoare, întrucît remarcăm că prefixele care apar cel mai des în această situație sînt la origine prepoziții: *ad-, circum-, ex-, per-, re-, supra-, trans-* etc. Acumularea de prefixe apare de asemenea ca o reacție a sistemului la uzura derivatelor vechi (cf. Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963, p. 99; ILR I 99, 100, 104 — 105).
3. Pentru ipoteza provenienței lui *răs-* (de origine slavă) din cumulul prefixelor latinești *re-* + *ex-* în cuvinte ca *răzbuna, răscumpăra, răsturna* vezi p. 213.

Dintre împrumuturi sînt puține și neimportante derivatele supraprefixate împrumutate din slavă, dintre care se pot cita exemple semianalizabile ca *ispovedi* <v. sl. *ispovedati*, *spovedi* <v. sl. *sŭpovedeti*; *preaizbîndi* < v. sl. *prĕizbyti*.

Există însă unele semicalcuri supraprefixate formate pe teren românesc după modele slave: *preaosfinție* — v. sl. *prĕosvęštistvo* (CADE).

Numeroase sînt derivatele supraprefixate neologice, împrumutate în epoca modernă din latină sau din limbile romanice (în special, din franceză):

(neanalizabile) *condescinde* — fr. *condescendre*, lat. *condescendere* (cf. *scando*),
*predecesor* — fr. *prédécesseur*, lat. *predecessor* (cf. *cedo*),
*reintegra* — fr. *réintégrer*, lat. *reintegrare* etc.;
(seminalizabile) *retransmite* — fr. *retransmettre*, lat. *retransmittere*;
(analizabile) *impermutabil* — fr. *impermutable*, lat. *impermutabilis*,
*predispoziție* — fr. *prédisposition*.

După modele latino-romanice s-au format și numeroase calcuri și semicalcuri supraprefixate:

*descompune* — fr. *décomposer*,
*presupune* — fr. *présupposer*, it. *presupponere*.

Unele formații supraprefixate (analizabile și semianalizabile ca atare) reprezintă calcuri după derivate străine cu un singur prefix:

(analizabile) *subînchiria* — fr. *sous-louer*,
*supraîncălzi* — fr. *surchauffer*;
(semianalizabile) *întredeschide* — fr. *entre-ouvrir*,
*subdezvoltat* — fr. *sous-développé*.

Fără model străin se cunosc formații ca:

(verbe) *desrăsuci, dezamorți, dezînvinovăți; subintitula*;
(adjective) *neabătut, neîntîrziat, nestrăbătut*; (înv.) *preanevinovat*;
(substantive) *neîngrijire, nepreschimbare*.

Dintre derivatele pe teren românesc (cu sau fără model străin) unele sînt formate de la teme vechi cu prefixe moștenite: ***dezasurzi, scufunda***, altele de la teme noi și cu prefixe neologice: ***subintitula***. Există de asemenea și derivate formate din teme vechi cu prefixe noi: ***retranscrie*** sau cu prefixe vechi și teme noi: ***nedesfigurat***. Asociația prefix neologic și prefix

vechi poate apărea deopotrivă în legătură cu o temă veche *(exînscris)* sau cu o temă nouă *(reîmpachetat)*.

Printre formaţiile supraprefixate fără model străin, o situaţie specială au numele de rudenie. În latină, ca şi în slavă, cuvintele denumind grade de rudenie se formau prin prefixare : în latină, se foloseau prefixele *ab-*, *at- (ad-)*, *pro-*, iar în slavă пра-.

Vezi Françoise Bader, *La formation des composés nominaux du latin*, Paris, 1962, p. 345 — 347 ; Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1866, s.v.

Derivatele din latină şi slavă n-au fost calchiate, limba română folosind alte mijloace, şi anume : a) prefixele *răz-* sau *stră-* pentru a marca continuarea în a doua generaţie a anumitor grade de rudenie atît în ordine ascendentă, cît şi descendentă: *răzbunic*, *strănepot*; b) supraprefixarea cu *pre-*, *răs- (răz-)* şi *stră-* pentru exprimarea gradelor mai îndepărtate de rudenie : *prestrăbun* şi *restrăbun* (I. Negruzzi, la SCURTU, T. Î. 25), *răsrăstrăbunic* (Marian, la SCURTU, T. Î. 5).

Derivatele supraprefixate de acest fel apar atestate frecvent în documente vechi, referitoare la vînzări şi cumpărări de moşii, danii etc. : *Dimitru, feciorul lui Crăstea Buhuş, nepot lui Pătraşco, strănepot a Maricăi şi a lui Bran şi* **prestrănepot** *al lui Casta* (sic) *Giurge Stravici* (document din a. 1609, în SMFC V 5). *Fiind eu mai sus numitul* **prestrănepot** *a lui Şanta Gheorghie* (document din a. 1801, la SCURTU, T. Î. 101).

7. Formaţiile supraprefixate aparţin tuturor stilurilor limbii.

Pe lîngă formaţii stabile ca *prestrănepot*, *retranspune*, *neabătut*, *supraîncălzi* etc., se întîlnesc şi unele formaţii ocazionale. Din această categorie fac parte mai ales formaţiile cu repetarea aceluiaşi prefix folosite în vorbirea familiară, cu valoare expresivă : *extraextrafin*, *răsrăscunoscut*, *străstrăvechi*, *ultraultramodern*.

NYROP, G. III 225 arată că formaţii de acest tip aparţin limbii familiare.

În limbajul popular se găsesc de asemenea derivate cu cumul de prefixe, de exemplu derivate regionale ca *doînvigui* „a se împlini, a (se) aduna, a (se) termina de adunat" (COHUŢ-VULPE, P. F. 327, 375), *donkiia* „a încheia de tot" (PETROVICI, ALMĂJ, 149), *înzăvîrni* „a se apleca într-o parte, a se povîrni" (DA), *proîncăleca* (PETROVICI, ALMĂJ, 154) etc.

# SEMANTICA PREFIXELOR ȘI A DERIVATELOR CU PREFIXE

**1.** *Valorile semantice (sensurile) ale prefixelor.* Valorile lexicale (și lexico-gramaticale) ale diverselor prefixe, prezentate în monografii în paragrafele consacrate lor, sînt reunite aici într-o descriere de ansamblu care va constitui baza la care se vor referi observațiile următoare. Această prezentare de ansamblu urmărește și un scop practic, anume acela de a ușura informarea cititorului interesat exclusiv de aspectul semantic al derivării prefixale.

Valorile prefixelor sînt următoarele:

1. **interioritatea** c o n c r e t ă

a. s t a t i c ă: ***encefalic, endocraniu, intralingvistic, înnopta;***

b. d i n a m i c ă (mișcarea către interior): ***cataseism, desprimăvăra, imigra, introduce, îmbarca;***

2. **exterioritatea**

a. e x t e r i o r i t a t e a c o n c r e t ă

α. s t a t i c ă: ***ectocornee, excentric, exoenzimă, extraconjugal;***

β. d i n a m i c ă (mișcarea către exterior): ***anaseism, descătărăma, disloca, expatria, ishod, spulbera;***

În derivatele *descoji, elibera,* sufixele au rolul de i n d i c a t o r al „exteriorității concrete dinamice".

b. e x t e r i o r i t a t e a a b s t r a c t ă d i n a m i c ă (proveniența): ***apocodeină, decurge;***

c. e x t e r i o r i t a t e a c o n c r e t ă s t a t i c ă + i n f e r i o r i t a t e a a b s t r a c t ă: ***paraliteratură;***

d. e x t e r i o r i t a t e a c o n c r e t ă s t a t i c ă + d e p ă ș i r e a u n e i l i m i t e: ***extranatural, metafizică;***

3. **superioritatea**

a. s u p e r i o r i t a t e a c o n c r e t ă: ***epiglotă, obduce, perlingual, superpune, supracopertă, surrenal;***

b. s u p e r i o r i t a t e a a b s t r a c t ă: (intensificarea) ***aflux, abuz, arhicunoscut, cutremura, diamorfină, doalb, extrafin, hiperentuziast, paraleu, perlucid, perifrază, ponegru, prepotent, preabun, proalbastru, răbufni, răscoace, superfortăreață, supraom, surfin, ultracentral, zăgrăi, zbate;*** (supraordonarea) ***arhidiacon;*** (generalitatea) ***diaplegie, paranestezie, periplegie;***

1. Valoarea de „superioritate abstractă" (ca și cea de „inferioritate abstractă", vezi mai jos) e însoțită întotdeauna de o notă evaluativă.
2. La derivatele adjectivale și adverbiale sensul de intensificare este echivalent cu gradul superlativ. De aceea unii autori numesc prefixele cu această valoare prefixe superlative. Vezi, de exemplu, OCHEȘEANU, P.
3. Valoarea denumită aici „superioritatea abstractă (intensificarea)", redată prin aceleași tipuri de derivate (verbale, adjectivale și substantivale) ca cele înregistrate mai sus, este denumită de Al. Rosetti (L. D. 78 — 81) „augmentativă". Această formulă ne sugerează existența unei asemănări de conținut între o clasă de prefixe și una de sufixe (cele cu valoarea augmentativă).
4. În derivatul ***predomina*** prefixul are valoarea de indicator al „superiorității abstracte".

c. superioritatea concretă + depășirea unei limite: ***supraindividual, surnatural, ultralumesc;***
d. superioritatea concretă + exterioritatea concretă: ***suprapartizan;***
e. superioritatea abstractă + depășirea unei limite (caracterul excesiv): ***arhiplin, hipercorectitudine, superinvoluție, supradevelopare, surexcita, ultrasunet;***
4. **inferioritatea**
a. inferioritatea concretă: ***hipofaringe, inframastită, subintitula;***
b. inferioritatea abstractă: ***hipoazotos, inframicrob, mezalianță, subarbust;*** (subordonarea) ***contraamiral, ipocomisar, poddiacon, subcomisar;***

1. În formațiile de tipul ***prodecan*** prefixul a exprimat inițial „substituirea" („locțiitor de decan"), iar acum, în limbajul curent, exprimă „subordonarea" („decan adjunct").
2. În contrast cu derivatele cu *hipo-*, *infra-* și *sub-*, care aparțin terminologiilor științifice și au un conținut neutru, derivatele cu *mez-* exprimînd „inferioritatea abstractă" aparțin limbii comune și conțin o notă (afectivă) depreciativă (v. și *mezaventură).*
3. Païssy Hristov *(Distribution sémantique des préfixes verbaux en français moderne*, în RRL, XXII (1977), 58) califică prefixul *mes-* din derivatele verbale de tipul *méconnaître* drept „diminutival" referindu-se la proveniența lui din lat. *minus*. Acest calificativ, care ne pare justificat pentru *mez-* mai ales sub raport etimologic (deși lat. *minus* e numai una din sursele lui etimologice, vezi *ME-)*, credem că se poate extinde și asupra valorii altor prefixe, mai ales din derivate substantivale, care exprimă „inferioritatea abstractă", ca *inframicrob, subarbust*. Prin această interpretare, prefixele respective intră în corelație cu categoria „augmentativelor" (vezi mai sus, 3.b., nota 3), sugerînd aceeași asemănare de conținut între prefixe și sufixe.

c. inferioritatea abstractă + depășirea unei limite (insuficiența): ***afrazie, denutriție, diform, hipoaciditate, indigestie, infrasunet, paragrafie, pregusta, subluxație;***
5. **anterioritatea**
a. anterioritatea concretă statică: ***antebraț, ex-prinț, obiect, paroxiton, penultim, preistorie, procunoaște, retrosternal;***

În formația ***predestina*** prefixul are rolul de indicator al „anteriorității concrete".

b. anterioritatea abstractă dinamică (revenirea la starea anterioară): ***anageneză, răzbuna*** „a face din nou bun", ***readuce, retroceda;***
c. anterioritatea concretă statică + depășirea unei limite: ***cisalpin;***
d. anterioritatea abstractă dinamică + inferioritatea abstractă: ***retrograda;***
6. **posterioritatea**
a. posterioritatea concretă statică: ***enclitic, epiglotă, metacarp, parasifilis, poimîine, postdata, succeda, supraviețui;***
b. posterioritatea abstractă dinamică (direcția spre viitor): ***progres;***

c. posterioritatea concretă statică + depășirea unei limite: ***transcarpatin, ultramontan;***

7. proximitatea

a. proximitatea concretă

α. statică: ***adorbital, context, juxtaarticular, paraarticular, perijupiter, sprepus;***

β. dinamică (direcția): ***acosta, sprezice*** „a chema";

b. proximitatea abstractă

α. statică (asemănarea): ***îmberbeca, metavariscit, parascarlatină, zvăpăiat;***

β. dinamică (afectivă = adeziunea): ***asentiment, dedica, proamerican, simpatic;*** (conceptuală = aproximarea) ***alungit, întredeschide, oblung, peninsulă, prevedea*** „a întrezări";

c. proximitatea concretă statică + caracterul secundar: ***contrasemna;***

8. distanța (depărtarea)

a. distanța concretă statică: ***abarticular, aposaturn, arhistrăbun, răzmamă, strămunte;***

b. distanța abstractă

α. statică: ***abține;***

β. dinamică: ***abjura;***

În formațiile *alipi* și *abaliena* prefixele au rolul de indicator al „proximității", respectiv „distanței concrete".

9. opoziția

a. opoziția concretă

α. statică: ***anastrofă, antarctic, antisimetrie, cologaritm, contrapantă, distona, epicontinental, opune*** „a pune față în față"; (corespondența) ***contrapagină;*** (echivalența) ***contrapromisiune;***

β. dinamică: ***anaclinal, contraalizeu, răspăr;***

b. opoziția abstractă evaluativă: ***anafrodiziac, antifascist, contratorpilor, deprecia, dielectric, (a se) opune*** „a se împotrivi", ***paraflacără, resentiment;***

La Florea, p. n. valoarea de „opoziție" e inclusă în valoarea de „negare" și, în consecință, prefixele *anti-* și *contra-* sînt tratate ca prefixe negative.

Pentru *anti-* vezi și Beneš, p. (care include și pe *ex-* din formații ca *ex-ministru*, vezi mai sus 5. a., printre prefixele negative).

c. opoziția concretă + caracterul secundar: ***contraalee, contramanivelă, contratimp;***

d. opoziția concretă + superioritatea sau inferioritatea concretă + caracterul secundar: ***contrachilă, contraterasă, contraclapă;***

10. poziția în jurul...: ***circumpolar, cuprinde, pericarpatic;***

11. poziția intermediară: ***diartroză, epizonă, intramontan, interdialect, perisistolă;***

12. străbaterea: ***diacronic, parcurge, perfora, prevedea*** „a vedea prin", ***străbate, transcontinental;***

13. trecerea dintr-un loc într-altul sau dintr-o formă într-alta: ***abscrie, apofonie, diamagnetic, metamorfism, preface, străplanta, transfigura;***

14. repetarea

a. r e p e t a r e a unei acțiuni, caracterul i t e r a t i v al acțiunii: *anabaptism, prechema, proface, războteza, realege, superfecundație;*

În formația *reînnoi* prefixul are rolul de i n d i c a t o r al „repetării".

b. r e p e t a r e a acțiunii + caracterul s u p l i m e n t a r sau s e c u n d a r: *contravizită, subarendă;*

15. caracterul perfectiv (terminativ) al acțiunii: *docurge, zăgoni;*

16. caracterul incoativ al acțiunii: *adormi, zăpostit;*

17. caracterul durativ al acțiunii: *preveghea, surveghea;*

18. dobîndirea obiectului sau a însușirii..., caracterul eventiv al acțiunii: *agrava, înăcri, înfrunzi, întrarma, obtenebra;*

1. Valorile „caracterul perfectiv" (15), „incoativ" (16), „durativ" (17), „eventiv" (18), „iterativ" (14), specifice derivatelor verbale, sînt considerate de unii cercetători ca redînd categoria a s p e c t u l u i în limba română (vezi, de exemplu, ROSETTI, ILR 306, FISCHER, F. C. 298, Gh. Bulgăr, *Prefixul răs- în limba română*, în SMFC I, p. 23, OCHEȘEANU, P. 38, COTEANU, E. 95, GRAM. ROM. I 40, 43). Alți cercetători, care neagă existența aspectului în română, admit existența categoriei „Aktionsart", care e redată, între altele, prin prefixe (vezi MIȘAN, P. A. 108 – 110, unde sînt înregistrate valorile „incoativă", de „repetare" a acțiunii, „îndeplinirea completă" a acțiunii și chiar „reciprocitatea" redate cu ajutorul prefixelor, și EVSEEV, S. 88 – 93, unde prefixele sînt înregistrate la valorile „modul de acțiune inceptiv", „anticipativ", „intensiv", „reduplicativ" și „reciproc").

2. Derivatele parasintetice în *-iza* ca *abrutiza, aplatiza* prezintă un tip special de exprimare a valorii de i n d i c a t o r al „dobîndirii însușirii ...": întrucît între prefix și sufix există identitate de valoare („dobîndirea însușirii ..."), nu se poate spune care dintre cele două elemente derivative are rolul de i n d i c a t o r.

19. reciprocitatea, asocierea: *conlucra, simpatriot, interlocutor;*

în formațiile *coasociat, interrelație* prefixele au rolul de i n d i c a t o r al „reciprocității".

20. caracterul secundar sau suplimentar: *pararocă, subprodus* „produs obținut în procesul de fabricație al altui produs"; *extrasistolă, hiperparazit, paramolar, supramuncă, surnumi;*

În formația *supraadăuga* prefixul are rolul de i n d i c a t o r al „caracterului suplimentar".

21. caracterul neașteptat al acțiunii: *obveni, supraveni, surprinde;*

22. realizarea obiectului... sau realizarea acțiunii cu ajutorul instrumentului...: *împerechea, împacheta; încleia, întrarginta;*

23. instrumentul: *astupa, peroral;*

24. apartenența: *apoferment;*

25. referirea: *metalimbaj, perigrafie;*

26. substituirea: *proconsul;*

Vezi și *circumscrie* „a scrie cu alte semne, a întrebuința o expresie echivalentă".

27. conformitatea: *alinia;*

28. presupunerea: *ipoteză;*

29. n e g a ț i a bazei

a. absența (trăsăturilor specifice ale) bazei (valoare privativă)

α. termenul prefixat și baza lui sînt c o n t r a r e: *amoral, apoetic, apolitic; deznădejde; displăcea; imoral, inamic, incomod, indisciplină, indispune; meplat; nelămurit, nemulțumi, neplăcere, neprieten;*

β. termenul prefixat și baza lui sînt c o n t r a d i c t o r e: *achinezie, anormal; abnormal, abocluzie; imperfect, imposibil, inexistență, inodor; neadevăr, nenormal, neromanic, neștiință, neverbal; nonartist, nonexistență, nonsens, nonstop, nonverbal, nonviolență;*

1. Ioan Guţia (E. 161) distinge situaţia în care se exprimă o „calitate diametral opusă" de cea în care se exprimă absenţa calităţii.

2. Termenii c o n t r a r şi c o n t r a d i c t o r i u sînt folosiţi în accepţia dată de Karl E. Zimmer (*Affixal Negation in English and Other Languages: an Investigation of Restricted Productivity*, în „Word", Monograph No. 5, vol. 20, 1964, No. 2, Suppl., p. 21): „two contradictory terms exhaust the possibilities along a given dimension; two contrary terms represent areas at the opposite poles of a given dimension and leave some room for other possibilities between them". (Vezi accepţia similară atribuită de J. Cantineau (*Le classement logique des oppositions*, în „Word", 1955, p. 11, n. 1) opoziţiilor de contrarietate şi contradicţie.) Negarea termenului prefixat implică afirmarea bazei lui în cazul termenilor contradictorii (ceea ce *nu* e *nonverbal* e *verbal*), şi nu implică afirmarea acestei baze în cazul termenilor contrari (cel care *nu* îmi este *inamic* nu îmi este în mod necesar *amic*), cf. *lucr. cit.*, p. 22.

În termeni mai puţin tehnici, distincţia apare şi la Ioan Guţia (E. 492): „il y a des adjectifs qui expriment une caractérisation absolue [...] et des adjectifs qui expriment une caractérisation relative [...] Dans la première catégorie, on passe de l'affirmation à la négation, dans la seconde il y a une zone d'interprétation".

3. Distincţia c o n t r a r ~ c o n t r a d i c t o r i u nu are forţă de generalitate în clasa derivatelor care exprimă „absenţa..." din motive subiective (stabilirea relaţiei dintre termenul prefixat şi baza lui implică o operaţie de evaluare care în anumite cazuri nu poate fi decît subiectivă) sau obiective (în cazul derivatelor parasintetice — ex. *descreierat* — sau al celor metaforice — ex. *desfriu* — ori concrete faţă de bazele lor abstracte — ex. *nedelicateţe* „faptă ..." —, analiza semantică prin raportarea la bază e nerelevantă).

b. anularea obiectului sau a însuşirii... : ***contraordin, decolora, decomanda, decupla, despacheta, desperechea, depopula, despopi, dezameţit, răspopi;***

1. Din punct de vedere semantic derivatele verbale din această categorie sînt parasintetice şi atunci cînd din punct de vedere formal nu sînt; de exemplu: *a decolora* înseamnă „a face să dispară c u l o a r e a" unui obiect, nu „a-l c o l o r a în mod diferit".

2. „Inferioritatea abstractă" absolută, realizată în derivatul *hipofonie* „amuţirea unui sunet", este echivalentă cu „anularea obiectului ...".

c. transformarea în sens negativ a calităţii obiectului... : ***denatura, desfigura;***

d. neconformitatea cu baza, caracterul neautentic, fals: ***antiartă, antitalent, contraparalelogram, neviaţă;***

I. Florea (P. N. 68) stabileşte următoarea ierarhie între prefixele „de negare" după gradul de abstracţie: *non-* (gradul cel mai abstract), *ne-*, *a-*, *in-*, *dis-*, *de-*, *des-*, *anti-*, *contra-*.

Descrierea prezentată aici se deosebeşte într-o anumită măsură de descrierile sensurilor fiecărui prefix în parte prezentate în monografiile anterioare. Aceste deosebiri sînt determinate de perspectiva diferită din care sînt făcute cele două tipuri de descrieri.

Definiţiile sensurilor cuprinse în capitolele monografice sînt, în general, rezultatul analizelor operate asupra a n s a m b l u l u i d e r i v a t e l o r cîte u n u i p r e f i x. Prin aceste analize şi, implicit, definiţii s-a urmărit uneori explicarea unui sens din altul, gruparea în jurul unei valori fundamentale, paralel cu detalierea conţinutului semantic pentru a nu se pierde unele nuanţe.

Definiţiile sensurilor cuprinse în capitolul de faţă sînt rezultatul analizelor comparate operate asupra derivatelor cu prefixe diferite, între care se presupune că există relaţii de un fel sau de altul, deci al analizelor care au în vedere a n s a m b l u l d e r i v a t e l o r p r e f i x a l e. Definiţiile acestea urmează să fie, la rîndul lor, comparate între ele pentru a se putea stabili, la un nivel mai abstract, diversele tipuri de relaţii dintre sensuri. De aceea, definiţiile sînt prezentate aici în formulări mai abstracte, obţinute prin lăsarea la o parte a detaliilor.

Cîteva exemple:

1. Prefixele $de-_3$ și $de-_2$ în formațiile *denominativ* și *debarca* sînt definite în monografii ca exprimînd „proveniența" și, respectiv, „separarea de obiectul denumit de bază". Compararea formației *denominativ* cu formația *debarca*, pe de o parte, și a formației *debarca* cu *îmbarca*, pe de alta, evidențiază similaritatea de sens existentă între $de-_3$ și $de-_2$ în formațiile respective: amîndouă exprimă „ieșirea din ceva", în varianta concretă *(debarca)* sau în varianta abstractă *(denominativ)*, ori, într-o formulă mai abstractă, „exterioritatea dinamică (concretă sau abstractă)". Ultima formulă, pe lîngă faptul că simplifică descrierea înglobînd două sensuri într-unul singur, are avantajul de a permite ușor stabilirea opoziției între *de(s)-* și $în-_1$ cu sensul „interioritate dinamică".

2. „Suprapunerea" și „intensificarea acțiunii" sînt încadrate la valoarea „superioritatea concretă" și, respectiv, „abstractă"; „pierderea unei calități", la „anterioritate"; „intervalul dintre două obiecte", la „poziția intermediară".

3. Unele valori, precum „interioritatea", „exterioritatea", „anterioritatea", „posterioritatea" prezintă două variante, una spațială și alta temporală, care se realizează la prefixe diferite sau, mai des, la același prefix. Întrucît aceste subsensuri sînt condiționate exclusiv de sensul temelor, nu sînt avute în vedere în formularea definițiilor valorilor prefixale.

Pe lîngă valorile descrise în această prezentare de ansamblu a semanticii prefixelor și a derivatelor prefixale, diverse prefixe au unele valori speciale, derivate sau rezultate din combinarea altor valori, care aparțin exclusiv unor terminologii tehnice; de exemplu: *contra-* indică într-o serie de termeni muzicali „inferioritatea pe scara muzicală", *cis-* arată într-o serie de termeni chimici „situarea de aceeași parte a unui plan". Aceste valori au fost lăsate la o parte aici, întrucît interesează mai puțin ansamblul derivatelor prefixale din limba română, constituind un sistem propriu unei anumite terminologii.

Ileana Vincenz *(La sémantique des dérivés à préfixes et des composés dans le roumain contemporain*, în RRL XVII (1972), p. 217 — 236, 295 — 317) întreprinde generarea, prin reguli de transformare, a derivatelor formate cu un mare număr de prefixe. Interpretările semantice ale derivatelor, cu care se operează în lucrarea menționată, coincid în linii mari cu cele formulate în volumul de față.

2. *Raportul dintre sensurile prefixelor și sensurile unor părți de vorbire.* Sensurile prefixelor sînt de cele mai multe ori echivalente cu sensurile prepozițiilor sau ale adverbelor (în capitolele monografice este folosit adesea procedeul definirii valorilor prin raportare la o prepoziție sau un adverb). Afirmația se referă atît la conținutul și structura definițiilor (de exemplu, prin „interioritate" se definește și sensul fundamental al prepoziției *în*, prin „proximitate" sensul prepoziției *lîngă*, prin „aproximare" sensul adverbului *cam* etc.), cît și la cazurile particulare reprezentate de relațiile semantice dintre anumite prefixe și anumite prepoziții sau adverbe. De exemplu, *endocraniu*, *intralingvistic*, *supracopertă*, *subperitoneal*, *antecreștin*, *retrosternal* se definesc prin intermediul sintagmelor prepoziționale „înăuntrul craniului", „înăuntrul lingvisticii", „deasupra copertei", „dedesubtul peritoneului", „înaintea (erei) creștine", „înapoia sternului", iar *introduce*, *suprascrie*, *subsemna*, *antedata*, *retrovizor*, prin intermediul sintagmelor adverbiale „a duce înăuntru", „a scrie deasupra", „a semna dedesubt", „a data înainte", „care vede înapoi".

Cele cîteva exemple menționate mai sus arată că uneori sensul aceluiași prefix se definește prin referire atît la o prepoziție, cît și la adverbul corespunzător *(supra-, sub-, ante-, retro-)*, alteori referirea la prepoziție și adverb se face în mod diferențiat, pe prefixe, dar în cadrul aceleiași valori *(endo-, intra- / intro-:* „interioritatea"). Există însă și valori care se definesc exclusiv prin referire la prepoziții sau exclusiv prin referire la adverbe. De exemplu, „poziția intermediară", „proximitatea

abstractă afectivă", „referirea" se definesc numai prin raportare la prepoziții („între", „pentru", „despre"), indiferent de prefixele prin care sînt redate *(intramontan, interdialectal, perisistolă; proamerican, afemeiat; metalimbaj)*, iar „repetarea", „caracterul neașteptat al acțiunii" sau „aproximarea" numai prin raportare la adverbe („din nou, încă o dată, iar" : *realege, superfecundație*; „pe neașteptate" : *surveni, supraveni*; „cam" : *peninsulă)*.

Foarte rar, sensurile prefixelor sînt echivalente cu sensurile unor a d j e c t i v e : „caracterul secundar sau suplimentar" *(suprataxă, extrasistolă, subprodus, paramolar)*, „presupunerea" *(ipoteză)*.

„Superioritatea abstractă evaluativă" se definește de cele mai multe ori prin referire la adverbe („foarte, extrem de" : *străvechi, ultracentral, hiperentuziast, extrafin)*, dar, de fapt, atunci cînd tema nu mai e un adjectiv, ci un substantiv, este mai adecvată referirea la adjective („foarte bun, superior..." : *ultraporțelan, supercentrifugă)*.

Vezi MARCHAND, E. W. 89 — 90, unde, în legătură cu „relațiile conceptuale care stau la baza cuvintelor prefixate", se vorbește despre prefixe cu „forță adjectivală", despre prefixe cu „forță adverbială" și despre prefixe cu „forță prepozițională".

3. *Valori mai bine sau mai slab reprezentate*. O evaluare cantitativă a sensurilor se poate face atît sub raportul *a.* numărului de p r e f i x e care exprimă același sens, cît și *b.* al numărului de d e r i v a t e în care un prefix are o anumită valoare.

*a.* „Superioritatea" și „inferioritatea", „interioritatea" și „exterioritatea" sînt redate de numeroase prefixe, mare parte din ele cu numeroase derivate. „Opoziția" este de asemenea redată prin multe prefixe, dintre care trei *(anti-, contra-* și *para-*, pentru un anumit subsens) au numeroase derivate. „Absența" (bazei) este redată prin trei prefixe cu derivate numeroase și foarte numeroase ($a$-$_3$, $in$-$_2$ și $ne$-$_2$, procedeu derivațional cu caracter deschis).

În contrast cu acestea, valori ca „apartenența", „referirea", „presupunerea" sînt redate prin cîte un singur prefix.

Pentru alte exemple, vezi lista valorilor prefixelor.

*b.* „Interioritatea dinamică" este redată foarte frecvent prin $in$-$_1$, *intro-* și $în$-$_1$ (în derivate verbale) și foarte rar (și exclusiv în contextul bazelor nume de anotimpuri) prin *des-* (*desprimăvăra, dezvăra)*. „Anterioritatea" este redată foarte frecvent prin *ante-*, *pre-* și $pro$-$_2$ și prin cîte un singur derivat (cu bază care exprimă limita finală a unui șir) de *para-* și *pen-* (*paroxiton, penultim)*. „Repetarea" este redată foarte frecvent de $re$-$_2$ și *răs-* și printr-un singur derivat de *super-* (*superfecundație* — conținutul acestui derivat nu este de așa natură încît să impună valoarea de „repetare" a prefixului, dar determină incompatibilitatea cu valoarea de „superioritate", frecvent redată de *super-)*. „Posterioritatea" este redată foarte frecvent prin *post-*, *meta-*, *epi-* și foarte rar de *sub-* (*succeda, sufix)*, *supra-* (*supraviețui)* și *en-* (*enclitic)*.

Remarcăm că apariția valorii de „posterioritate" la prefixele *en-* și *sub-* este condiționată de existența unor cupluri antonimice: *pro-/enclitic, pre-/succeda*.

Numărul mare de derivate cu o anumită valoare în contrast cu numărul mic sau minim de derivate cu altă (sau alte) valoare (valori) poate fi considerat ca indicînd o v a l o a r e c a r a c t e r i s t i c ă (fundamentală) pentru prefixul respectiv (firește, este exclusiv cazul prefixelor polisemantice, în legătură cu prefixele monosemantice neputîndu-se vorbi

de o valoare caracteristică, ci de valoare pur şi simplu). De exemplu, se poate spune că „superioritatea” e valoarea caracteristică a prefixelor *super-* şi *supra-*, „inferioritatea” a prefixului *sub-*, „opoziţia” a prefixului *contra-* etc. După cum se vede, unele valori sînt caracteristice pentru mai multe prefixe. Aceasta deoarece calificarea unei anumite valori drept caracteristică pentru un anumit prefix este rezultatul unei evaluări în interiorul semanticii prefixului respectiv şi nu în interiorul semanticii prefixelor în general.

4. *Prefixe monosemantice, prefixe polisemantice, prefixe asemantice.*

*a.* Prefixele m o n o s e m a n t i c e sînt mai puţin numeroase decît cele polisemantice: primele reprezintă cam două cincimi din total, iar ultimele, restul.

Se observă că, cu excepţia prefixelor *întru-* şi *spre-*, apărute pe teren românesc (din prepoziţiile respective, care funcţionează şi ca termeni de compunere), prefixele monosemantice, adică prefixele neambigue din punct de vedere semantic, sînt de obicei împrumuturi: din neogreacă, intrate direct şi/sau prin intermediul altei limbi, de obicei romanice (*anti-*, *cata-*, *sin-* etc.), latino-romanice (*ante-*, *circum-*, *infra-* etc.) şi slave (*po-*, *pod-*, *vă-*, *văz-*). Există un singur prefix monosemantic moştenit (*poi-*).

*b.* Prefixele p o l i s e m a n t i c e, deci ambigue din punct de vedere semantic, sînt în număr relativ mare moştenite (*des-*, *în-*$_1$, *pre-*, *stră-* etc.), iar împrumuturile, fără a scădea în mod absolut ponderea sursei latino-romanice (*ab-*, *contra-*, *extra-* etc.) şi neogreceşti (*apo-*, *dia-*, *meta-* etc.), îi diminuează importanţa deoarece întăresc ponderea sursei slave (*nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *pro-*$_1$, *răs-* etc.) şi introduc sursa franceză (*sur-*, *ultra-*).

Notăm cîteva prefixe cu valori multe, dar slab reprezentate, cu multe formaţii neclare sau, cel puţin aparent, egale cu baza, cu menţiunea că toate sînt moştenite: *a-*$_1$, *de-*$_3$, *s-*.

Un tip special de valori, care apar mai ales la prefixele polisemantice, sînt valorile complexe (descrise în § 1 sub forma combinaţiilor de valori).

La aceste combinaţii se remarcă faptul că unele valori se repetă, anume: „depăşirea unei limite”, „caracterul secundar” şi „inferioritatea abstractă”. Între ele, două („caracterul secundar” şi „inferioritatea abstractă”) apar şi independent, cealaltă apare numai în combinaţii. Aceste valori au adesea rolul de a nuanţa sensul prefixului respectiv, care poate fi cel fundamental: „caracterul secundar” faţă de „opoziţia concretă” (*contra-*), „depăşirea unei limite” faţă de „superioritatea” sau „inferioritatea abstractă” (*super-*, *supra-*; *infra-*, *sub-*), „inferioritatea abstractă” faţă de „exterioritate” (*para-*) sau „anterioritate” (*retro-*) etc. Ele pot reprezenta însă şi trăsătura principală în combinaţie: „depăşirea unei limite” faţă de „superioritatea” sau „inferioritatea abstractă” (situaţie inversă celei menţionate mai sus: *hiper-*, *ultra-*, *hipo-*), ori faţă de „posterioritatea concretă” (*ultra-*).

Situaţiile reprezentate prin valorile combinate nu trebuie confundate cu acelea în care sensul derivatelor nu permite o definiţie univocă a prefixului. De exemplu: în *periciclu* „strat extern al cilindrului central al rădăcinii sau tulpinii plantelor”, prefixul poate fi definit ca exprimînd „exterioritatea” sau „poziţia în jurul ...”; în *procili*, se poate spune că prefixul exprimă „repetarea” sau „intensificarea”; în *postnominal*, „posterioritatea” sau „provenienţa”; în *obduce* „a acoperi”, „superioritatea concretă” sau „interioritatea dinamică”.

Valorile prefixelor polisemantice se leagă adesea unele de altele în virtutea faptului că din toate se poate desprinde o anume trăsătură care reprezintă valoarea fundamentală în diverse variante. De exemplu,

valorile prefixului *supra-*: alături de „superioritatea spațială" și „superioritatea calitativă", în alți termeni, „superioritatea concretă" și „abstractă", apar „depășirea unei limite", limita fiind situată pe dimensiunea superiorității concrete (*supraom*), „caracterul suplimentar", care conține o evaluare stabilită în raport cu „superioritatea abstractă" (*supranumerar*), și „caracterul neașteptat al acțiunii" (*supraveni*), care este o metaforizare a aceleiași „superiorități concrete".

J. Dubois (D.S.1) pare să aibă în vedere aceeași situație atunci cînd afirmă că prefixele sînt „monovalents avec des variations d'emploi", deși formula „variații de întrebuințare" nu este suficient de clară.

Există însă, mult mai rar, și cazuri în care valorile se organizează în mai multe grupuri. De exemplu, valorile prefixului *para-*: „opoziția", „asemănarea", „exterioritatea" și „caracterul suplimentar" sau „secundar" se leagă de valoarea de „proximitate", „intensificarea" și „generalitatea" de varianta abstractă a „superiorității", iar „insuficiența" de varianta abstractă a „inferiorității". Situația se explică prin istoria prefixului, care, în limba română, este rezultatul confundării unor elemente derivative diferite.

Polisemia prefixelor se reflectă uneori în p o l i s e m i a d e r i v a t e l o r. De exemplu: *circumscrie* are sensurile „a descrie o figură în jurul alteia" și „a întrebuința o expresie echivalentă", care corespund valorilor „poziția în jurul..." și „substituirea" pe care le are prefixul; *extracentral* are sensurile „în afara centrului" și „foarte central", întrucît *extra-* exprimă „exterioritatea concretă" și „superioritatea abstractă".

*c.* Prefixele din unele derivate sau unele prefixe în întregimea lor sînt neclare din punct de vedere semantic: ***decalc***, ***denumi***, ***îmbîrfi***, ***înmuia***, ***precurma***, ***preține***, ***sfrențe***, ***stufiș*** etc. (despre aceste derivate se spune în lucrarea de față că sînt „egale cu bazele lor"); *cu-*, *co-*$_2$, *iz-* (un singur derivat cu valoarea prefixului clară), *nă-*$_1$, *o-*$_1$, *tă-*.

Notăm că aceste prefixe sînt vechi — moștenite și, respectiv, de origine slavă— ; nici unul nu e împrumut recent (latino-romanic sau neogrecesc).

Cel puțin în stadiul actual al cercetărilor, se poate spune că în aceste formații sau, respectiv, în întregimea lor, prefixele menționate sînt lipsite de sens sau a s e m a n t i c e.

I. Rizescu (*Prefixe „asemantice"*, în PLG I (1959), p. 155 — 164), fără a avea o poziție foarte categorică, neagă existența unei asemenea categorii de prefixe: „În genere nu există prefixe fără sens lexical sau gramatical" (p. 163).

Aparent asemănătoare cu prefixele asemantice sînt prefixele cu rol de i n d i c a t o r (termen propus de Al. Graur în P.I.) al valorii exprimate de bază. Într-un derivat ca *interrelație*, prefixul nu aduce nimic în plus față de sensul temei (relația e un raport î n t r e obiecte), de aceea s-ar putea spune că nu are sens. În mod evident însă el are sens și încă un sens foarte clar, în consecință problema trebuie pusă în alți termeni și anume: specificul formațiilor de acest tip este reprezentat de caracterul pleonastic al structurilor lor semantice.

Vezi GRAUR, P. I. 336.
În cadrul monografiilor, ca și în prezentarea de ansamblu de sub **1**, valoarea de indicator a fost notată alături de valoarea indicată.

Asemantice din punct de vedere lexical sînt și valorile exclusiv gramaticale pe care le au unele prefixe în anumite derivate. De exemplu:

într-un derivat ca *înhăța*, dealtfel, derivat parasintetic, rolul prefixului nu este decît acela de a deriva verbul de la interjecție (vezi Introducerea, p. 23).

5. *Prefixe și derivate prefixale sinonime.*

*a.* Numeroase p r e f i x e intră în relații de s i n o n i m i e. De exemplu : *en-*, *endo-*, *intra-*, *în-*$_1$ sînt sinonime atunci cînd apar în formații în care exprimă „interioritatea statică"; *a-*$_1$, *ab-*, *arhi-*, *cu-*, *do-*, *extra-*, *hiper-*, *para-*, *per-*, *po-*, *pre-*, *prea-*, *pro-*$_1$, *ră-*$_1$, *răs-*, *s-*, *super-*, *supra-*, *sur-*, *ultra-*, *ză-* sînt sinonime atunci cînd apar în formații în care exprimă „superioritatea abstractă". (Seriile prefixale sinonimice sînt prezentate în mod implicit în exemplificările care însoțesc valorile semantice ale prefixelor, § 1)

Întrucît cazurile de derivate prefixale de la aceeași bază sinonime sînt foarte rare (vezi mai jos, *b.*), seriile prefixale sinonimice sînt stabilite de cele mai multe ori în raport cu sensurile prefixelor (extrase prin analiza derivatelor), și nu în raport cu sensurile derivatelor.

Remarcăm însă că unele dintre aceste relații au o frecvență foarte mică. De exemplu : *a-*$_1$, *ab-*, *cu-*, *do-*, *per-*, *po-*, *pro-*$_1$, *ră-*$_1$, *s-* și *ză-* exprimă foarte rar „superioritatea abstractă".

Surprinzător la prima vedere e faptul că relativ puțin frecventă (în raport cu numărul de derivate și de valori ale prefixului) e valoarea „interioritatea statică" la prefixul *în-*$_1$. Această situație se explică însă prin aceea că valoarea respectivă e redată frecvent de formațiile cu *în* în care acesta este termen de compunere. (O situație similară se întîlnește la *sub-* pentru sensul „inferioritatea concretă".)

De asemenea, atunci cînd sînt stabilite între prefixe care aparțin la stiluri, graiuri regionale sau perioade diferite, relațiile de sinonimie au un caracter pur teoretic. De exemplu: *extra-*, *hiper-*, *super-*, *supra-* aparțin în special terminologiilor tehnice, *para-* și *răs-* aparțin limbii comune (sau chiar populare), *do-*, *po-* și *ză-* sînt regionale etc.; de aceea nu se poate spune că *extra-* și *do-*, *hiper-* și *para-*, *răs-* și *ză-* etc. (deși exprimă toate „superioritatea abstractă") f u n c ț i o n e a z ă în limbă ca sinonime.

*b.* Remarcăm de asemenea că d e r i v a t e l e prefixale de la aceeași bază s i n o n i m e sînt rare, cu alte cuvinte, sinonimiei la nivelul prefixelor îi corespunde:

— o distribuție complementară a bazelor (cel mai adesea) sau

— (în cazul rarelor formații de la aceleași baze, de obicei) o distribuție diferită în spațiu ori în timp.

Cp. cu situația sufixelor, unde derivatele sinonime sînt frecvente.
Vezi o remarcă similară privind structurile sufixale în contrast cu cele prefixale la Jean Dubois, *La dérivation en linguistique descriptive et en linguistique transformationnelle*, în „Travaux de langue et de littérature" VI (1968), p. 34.

Sinonime care funcționează ca atare, adică derivate care au același sens și aceeași distribuție stilistică, în spațiu și în timp, sînt extrem de puține și antrenează în aceste relații doar cîteva prefixe. De exemplu:

***a-*, *nenormal*;**
***ante-*, *prepus*;**
***circum-*, *perilunar*, *circum-*, *periterestru*;**
***con-*, *interlocutor*;**
***in-*, *nejust*;**
***meta-*, *parapsihologie*, *meta-*, *parasifilis*;**
***super-*, *supraarbitru*, *super-*, *suprafortăreață*, *super-*, *suprastrat*** (de remarcat că *super-* și *supra-* sînt prefixe înrudite la origine, care pot fi considerate termeni ai aceleiași serii).

Un caz curios e prezentat de formațiile *ectoparazit* „parazit care trăiește pe suprafața corpului animal sau vegetal" și *exoparazitism* „parazitare a pielii sau mucoaselor cu microorganisme saprofite..." : pentru redarea fenomenului cauzat de agentul denumit prin derivatul cu *ecto-* (*ectoparazit*) este folosit un derivat cu *exo-* (de la aceeași bază : *exoparazitism*).

Relativ mai numeroase sînt sinonimele cu distribuție diferită în sincronie (din punct de vedere stilistic sau, mai rar, regional) sau în diacronie. În ambele situații multe exemple sînt furnizate de prefixe înrudite ca origine (dublete etimologice ca *super-* / *supra-* / *sur-* sau $co\text{-}_2$/ *po-*/*tă-*). De exemplu :

*Nenormal* și mai ales *anormal* sînt folosite în limba standard, *abnormal* aparține terminologiei medicale; *surrenal*, *surrealism*, *surfin* sînt folosite într-un limbaj pretențios, puternic marcat de influența limbii franceze, în contrast cu dubletele *suprarenal*, *suprarealism*, *superfin*, care au un caracter neutru din punct de vedere stilistic; *arhicunoscut* aparține limbajului cult, iar *răscunoscut* este popular; *căhui* și *tăhui* apar în Moldova, iar *păhui* în Muntenia.

Puțin diferită e situația unor termeni ca *supraexcitație* „creștere a procesului de excitație dintr-un țesut sau dintr-un organ care depășește ritmul funcțional normal, datorită acțiunii unui stimul puternic sau reactivității mărite a țesutului sau organului respectiv" și *surexcitație* (variantă a lui *surescitație*) „acțiunea de a excita peste măsură" : fiind de fapt sinonime (se referă amîndouă la același proces fiziologic), unul are un caracter tehnic mai pronunțat, dispune de o definiție mai dezvoltată și mai exactă (cu un caracter mai particular) și se adresează în primul rînd specialiștilor, iar celălalt este mai general și mai vag prin caracterul definiției și, din cauza aceasta, este mai cunoscut.

*Surabundență*, *surfață*, *surnatural*, *surnumerar*, *surnumi*, *surveghea*, *superfață*, *superpune* sînt învechite, înlăturate, dacă au avut vreodată circulație, de dubletele lor cu *supra-* : *supraabundență* etc. ; *supraplus*, învechit, este înlocuit de *surplus* ; *străforma*, *străplanta*, *străporta*, *străpunere* sînt învechite (cele mai multe, cultisme regionale), în contrast cu corespondentele lor actuale formate cu *trans-*, alături de care au circulat într-o perioadă anterioară : *transforma* etc. ; de asemenea învechite sînt *ipocomisar*, *ipodiacon*, *poddiacon* față de *subcomisar* (și el dispărut din vocabularul activ acum), *subdiacon* ; *sinmoștenitor*, *simpatriot*, față de *comoștenitor*, *compatriot* ; *provedea*, *progăti*, față de *prevedea*, *pregăti*.

Relativ frecvente par a fi însă cuplurile de d e r i v a t e care, deși sînt formate de la aceeași bază cu prefixe (parțial) sinonime, sînt n e s i n o n i m e între ele, prezentînd deosebiri de diferite grade. De exemplu :

— *intravenos* „(despre injecții...) care se face î n venă" și *endovenos* „localizat î n i n t e r i o r u l unei vene" ;

— *antirevoluționar* „î m p o t r i v a revoluției" și *contrarevoluționar* „care luptă î m p o t r i v a revoluției" ;

Iorgu Iordan (LRA 196) consideră că valorile prefixelor în cele două derivate sînt diferite : „*anti-* are valoare obișnuită de « împotrivă », în timp ce *contra-* are valoare de « reacțiune »". De fapt, ambele prefixe exprimă „opoziția evaluativă", sensul suplimentar de „luptător activ..." pe care îl are *contrarevoluționar* comportînd o explicație extralingvistică, prin istoria mișcărilor revoluționare.

— substantivele *antecedent* „fapt, întîmplare a n t e r i o a r ă unei anumite date sau stări" și *precedent* „fapt sau caz a n t e r i o r, care servește ca exemplu sau ca justificare pentru cazurile următoare similare" (adjectivele *antecedent* și *precedent* sînt totuși sinonime).

În cuplurile următoare, nesinonimia derivatelor este corelată cu unele diferențe contextuale în sensul bazelor :

— *supraproducție* „producție de mărfuri care d e p ă ș e ș t e necesitățile pieței..." și *superproducție* „producție cinematografică care le d e-

păşeşte pe cele obişnuite în ce priveşte spectaculozitatea" : cf. *producţie* „proces" şi „produs, operă"

— *exosferă* „porţiune din învelişul gazos al scoarţei terestre de la 1000 km altitudine în sus" şi *ectosferă* „zona externă a centrozomului" (= „organit celular la limita vizibilă cu microscopul...") : cf. *sferă* „glob terestru" şi „celulă".

Relaţii de sinonimie se stabilesc şi între :
a. derivate cu acelaşi prefix de la baze diferite sinonime între ele : *transdanubian* — *transdunărean*, *periselenar* — *perilunar;*
b. derivate cu prefixe diferite sinonime între ele de la baze diferite sinonime sau apropiate ca sens : *aton* — *neaccentuat*, *întări* — *consolida*, *perifrază* — *circumlocuţie*.
Uneori derivatele nu sînt totuşi sinonime perfecte, prezentînd specializări de ordin tehnic. De exemplu : *circumcizie* — *peritomie* „incizia unei fîşii de conjunctivă în jurul corneei", *paravînt* „sistem de protecţie împotriva vîntului, format din panouri sau din plantaţii" — *contravîntuire* „element de construcţie de forma unei grinzi cu zăbrele avînd rolul de a prelua presiunea vîntului, forţa de frînare care acţionează asupra unei construcţii".

6. *Prefixe şi derivate prefixale antonime.*

*a.* Numeroase sînt şi prefixele care intră în relaţii de antonimie. De exemplu : *ante-*, *ex-*, *para-*, *pen-*, *pre-*, *pro-*$_2$, *retro-* sînt antonime în raport cu *epi-*, *meta-*, *para-*, *post-*, *pro-*$_1$, *supra-* atunci cînd apar în formaţii care exprimă „anterioritatea concretă" şi, respectiv, „posterioritatea..." ; *epi-*, *per-*, *super-*, *supra-*, *sur-* sînt antonime în raport cu *hipo-*, *infra-*, *sub-* atunci cînd apar în formaţii care exprimă „superioritatea concretă", respectiv, „inferioritatea...".

1. Am stabilit seriile prefixale antonimice (adică relaţiile de antonimie contractate între clase de prefixe) pornind de la perechi antonimice de formaţii prefixate. De exemplu, perechile antonimice **ante-** şi **postdata**, **pre-** şi **postpalatal**, **pro-** şi **postonic**, **pro-** şi **epilog** ne-au condus la stabilirea opoziţiei conceptuale „anterioritate" / „posterioritate" şi a seriilor de prefixe *ante-*, *pre-*, *pro-*$_2$ şi *post-*, *epi-*, prin care se realizează această opoziţie. Am considerat că, teoretic, participă la astfel de opoziţii şi, implicit, intră în seriile prefixale antonimice şi prefixele care nu apar în perechi antonimice dacă sînt sinonime cu prefixele care apar în astfel de perechi. De exemplu : *ex-*$_1$, *pen-* şi *meta-*, *supra-* participă la opoziţia „anterioritate" / „posterioritate" deoarece, în anumite formaţii, exprimă sensurile respective (vezi exemple la p. 263).
2. Foarte rar, unul şi acelaşi prefix exprimă, în contexte diferite, două valori antonime. Astfel, *para-*, în cadrul sensului (frecvent) de „proximitate" exprimă „anterioritatea statică" în **paroxiton** (proximitatea faţă de obiectul posterior) şi „posterioritatea statică" în **parasifilis** (proximitatea faţă de obiectul anterior) ; *pro-*$_2$ exprimă „anterioritatea statică" în **pronaos** şi „posterioritatea dinamică" în **progres** sau **prospecta** (situaţia reflectă sensurile în fapt opuse ale adverbului *înainte :* „în faţă" (local), „anterior" (temporal)).

Valorile care intră în relaţii de antonimie, în alţi termeni, opoziţiile antonimice care se pot stabili la nivelul prefixelor sînt următoarele :

1. „interioritatea" / „exterioritatea"
2. „interioritatea" / „poziţia în jurul..."
3. „superioritatea" / „inferioritatea" inclusiv „superioritatea abstractă + depăşirea unei limite" / „inferioritatea abstractă + idem"
4. „anterioritatea" / „posterioritatea" inclusiv „anterioritatea + depăşirea unei limite" / „posterioritatea + idem"
5. „proximitatea" / „distanţa"
6. „proximitatea abstractă dinamică (adeziunea)" / „opoziţia abstractă evaluativă"
7. „realizarea obiectului..." / „anularea obiectului..."
8. „dobîndirea însuşirii..." / „anularea însuşirii...".

Celelalte valori se grupează în două categorii :

α. nu sînt redate niciodată prin derivate care intră în cupluri antonimice şi deci nu intră în relaţii de antonimie la nivelul prefixelor („trecerea dintr-un loc într-altul", „apartenenţa" etc. — vezi lista valorilor) ;

β. sînt redate prin derivate care intră în cupluri antonimice cu formații neprefixate, deci intră în relații antonimice cu ceea ce am putea numi valoarea „zero" („opoziția", cu excepția de sub 6. și valorile negative, cu excepțiile (aparente) de sub 7. și 8.; vezi mai jos, p. 275, 276).

1. La nivel conceptual formează o opoziție antonimică și valorile „conformitatea" — „neconformitatea". Întrucît nu avem nici un cuplu de derivate prefixale (de la aceeași bază) care să o realizeze, nu am înregistrat această opoziție ca funcționînd în sistemul prefixal românesc.
2. Vezi la L. Guilbert (*Les antonymes*, în „Cahiers de lexicologie", 4 (1964), 1, p. 33—34) o bogată serie de „couples antonymiques d'un point de vue purement logique", formate cu prefixe.

*b*. Opozițiile antonimice stabilite la nivelul prefixelor se realizează la nivelul derivatelor prin următoarele tipuri de cupluri (am înregistrat formațiile semianalizabile numai atunci cînd pentru un anumit cuplu am avut exclusiv formații de acest fel):

1. „interioritatea" / „exterioritatea"
***intra- / extracelular***
***intro- / extravertit***
***endo- / ecto-, exoderm***
***en- / exantem***
***îm- / debarca***
***în- / exmatricula, i- / erupe***
***cata- / anaseism***
2. „interioritatea" / „poziția în jurul ..."
***endo- / pericard***
***în- / circumscrie, in- / circumcizie***
***intra- / pericarpatic***
3. a. „superioritatea" / „inferioritatea"
***super- / substrat***
***supra- / subtitlu***
***supra-, super- / subpus***
***supra- / infrastructură***
***epi- / hipogastru***
b. „superioritatea abstractă + depășirea unei limite" / „inferioritatea abstractă + idem"
***supra- / subalimenta***
***hiper- / hipotensiune***

1. Remarcăm că opoziția „superioritate" / „inferioritate" în varianta ei abstractă se realizează prin cupluri de derivate antonimice numai atunci cînd valorile respective se prezintă în gradul „excesiv".
2. În cuplul ***hipermnezie*** „excitație excesivă, patologică a memoriei" / *amnezie* „pierdere a ...", prefixele *hiper-* și $a\text{-}_3$ contractează relația antonimică „superioritatea excesivă" / „absența...". Seriile de cîte trei termeni din terminologia medicală ca ***hiper-, hipo-, avitaminoză, hiper-, hipo-, atrofie,*** care contractează între ei două relații antonimice: „superioritatea excesivă" / „insuficiența" și „superioritatea excesivă" / „absența...", reprezintă o ierarhie compusă din trei grade: „excesul" — „insuficiența" — „zero".
Seria formată cu elementul de compunere *-trofie* conține încă un termen intermediar, *distrofie*, în care prefixul exprimă „inferioritatea abstractă".

4. a. „anterioritatea" / „posterioritatea"
***ante- / postdata***
***ante-, pre- / postpus***
***pre- / postfață***
***pro- / posttonic***
***pro- / enclitic***

***pro- / epilog***
***re- / progres***
***retro- / prospectiv***
***pre- / succeda***

Întrucît *coexista* şi *conviețui* exprimă simultaneitatea, s-ar putea stabili un raport antonimic temporal ,,simultaneitate" / ,,nesimultaneitate" ilustrat prin perechile *pre-* şi *coexista* (anterioritate / simultaneitate), *con-* şi *supraviețui* (simultaneitate / posterioritate). Nu reținem acest raport în inventarul nostru deoarece ,,simultaneitatea" e o valoare secundară în structura semantică a verbelor menționate, implicată de valoarea principală, anume ,,asocierea".

b. ,,anterioritatea + depăşirea unei limite" / ,,posterioritatea + idem"

***cis- / transdanubian***

1. În seriile de cîte 3 termeni: ***pre-, inter-, sufix*** şi ***pre-, inter-, postludiu***, care redau cîte 3 poziții succesive într-o ordine spațială, respectiv, temporală, se realizează opozițiile antonimice ,,anterioritatea" / ,,poziția intermediară", ,,poziția intermediară" / ,,posterioritatea", care nu se realizează în afara acestor serii.

2. Alexandra Roceric (*Aspects of antonymy in the Romanian language*, în ,,Cahiers de linguistique théorique et appliquée" 9 (1972), fasc. 1, p. 44—47) stabileşte serii de antonime compuse din trei termeni dintre care unul e negativ, iar poziția intermediară o are termenul considerat neutru. Aceste serii însă, cu o singură excepție, sînt serii de antonime, cel puțin parțial, ,,lexicale": *dragoste — indiferență — ură, simpatic — oarecare — antipatic* etc. Unica serie de antonime ,,gramaticale" discutate e *moral — amoral — imoral*, considerată de noi cu doi termeni negativi (vezi mai jos p. 276).

5. ,,proximitatea" / ,,distanța"
***juxta- / abarticular***
***peri- / aposaturn***
***de- / abdica***

6. ,,adeziunea" / ,,opoziția abstractă evaluativă"
***pro- / antiamerican***
***sim- / antipatie***
***a- / resentiment***
***a- / deprecia***

Mai puțin clar antonimică e opoziția ,,absența însuşirii" / ,,opoziția" contractată de perechi de formații ca ***a-, ne- / antipolitic.***

7. ,,realizarea ..." / ,,anularea obiectului ..."
***îm- / desperechea***

8. ,,dobîndirea ..." / ,,anularea însuşirii"
***a- / dezmorți***
***con- / infirma.***

Perechile antonimice sînt foarte relevante în operația de semianaliză, întrucît sînt concludente şi pentru valorile prefixelor detaşate. Vezi de exemplu: ***a- / scuza, ad- / desorbție, ana- / catamneză, apo- / perigeu, de- / regenera, dia- / sincronie.***

După cum o arată marele număr de exemple ilustrative, randamentul opozițiilor antonimice în sistemul prefixal este mare.

Folosirea în context a antonimelor fără repetarea bazei, fapt destul de frecvent în limbajul colocvial, e o dovadă a puterii antonimiei în sistemul derivării prefixale. De exemplu: *Precizie pre- şi post-operatorie.* SCÎNTEIA, nr. 7713, 1968, p. 6/7; *I. e hipertensiv, iar G. e hipo(-); în cazuri de hiper- sau hipotensiune se recomandă...*

Remarcăm că marea majoritate a formațiilor antonimice sînt derivate cu prefixe neologice. (Excepții apar la opozițiile 1, 7 şi 8, realizate şi prin prefixe vechi: *în-*$_1$, *a-*$_1$, *des-*.) Faptul se explică prin aceea că aceste prefixe, cu sensuri mai clare şi mai precis delimitate, pot fi folosite mai uşor

în diversele terminologii (mai mult ori mai puțin tehnice) care trebuie să satisfacă condiția clarității și a nonambiguității. r, aceste terminologii au prin excelență un caracter sistematic, care implică existența opozițiilor univoce.

*c.* Mai rar, se stabilesc opoziții antonimice între o formație prefixată și una compusă. De exemplu : ***para-** / **ortosimpatic**, **para-** / **ortopodzol**, **meta-** / **protozoar**, **meta-**/ **mezotorax**, **sin-** / **monarhie*** sau perechi de tipul ***super** / **substrat***, în care *sub-* e termen de compunere.

*d.* Opozițiile antonimice contractate de valorile negative, ca și acelea contractate de valoarea de „opoziție" se realizează de obicei prin cupluri formate dintr-un termen prefixat (cu un prefix negativ, respectiv, exprimînd „opoziția") și un termen neprefixat (baza primului) : *poetic / a~, ocluzie / ab~, nădejde / dez~, amic / in~, adevăr / ne~, stop / non~ ; alizeu/ contra~, toxină / ana~, anti~, ferment / anti~* etc.

Cuplurile de formații prefixate de sub 6, 7 și 8, care ilustrează opozițiile „adeziunea" / „opoziția abstractă evaluativă", „realizarea ..." / „anularea obiectului ...", „dobîndirea..." / „anularea însușirii ..." sînt situații care nu contrazic în mod flagrant regula formulată mai sus :

— opoziția de sub 6 antrenează termenii puternic marcați („pentru" și „împotriva"), termenul cu sens nefavorabil însă contractează o opoziție și cu termenul neutru, reprezentat prin bază *(american / anti~, sentiment / re~ )* ;

— valorile „realizarea obiectului ..." și „dobîndirea însușirii ...", foarte vagi și proprii atît derivatelor verbale cu prefixe, cît și derivatelor verbale cu sufixe sau formate prin schimbarea categoriei gramaticale, sînt adesea redate fără intermediul prefixelor *(acri, cupla* etc.). Acest fapt dovedește, credem, că prefixul are aici nu o funcție semantică, ci una formativă (de derivare a verbelor, dealtfel, parasintetice). De aceea se poate spune că, în realitate, opoziția se stabilește și aici între prefixul negativ și zero.

În afara situațiilor de sub 7 și 8, în care, cel puțin aparent, prefixele negative intră în opoziții antonimice cu alte tipuri de prefixe, există și situația următoare în care anumite prefixe negative intră în opoziții antonimice cu alte prefixe tot negative : e vorba de derivate n e s i n o n i m e formate de la aceeași bază cu prefixe negative de tipuri diferite, precum ***a-** / **imoral**, **a-** / **nepolitic**, **a-** / **neritmic**.* Aceste derivate contractează opoziții, pe de o parte, unul cu celălalt, pe de altă parte, fiecare cu baza neprefixată : ***a-** / **imoral** ; **amoral** / **moral** ; **imoral** / **moral*** etc. Situația se datorește faptului că aceste cupluri de termeni — ambii negativi, fiecare termen negativ cu baza sa — sînt contrare și nu contradictorii (vezi § 1, sub 29. a., a b s e n ț a bazei).

Cupluri antonimice cu un termen neprefixat (baza celuilalt) există, de asemenea, și în afara cazurilor curente reprezentate de derivatele negative sau cu sens de „opoziție". De exemplu : *lingvistic / extra~* (***intra-lingvistic***, în mod evident, nu poate fi conceput ca antonimul lui *lingvistic)*. Aceste cazuri sînt însă foarte rare și sînt relevante din punct de vedere semantic numai cînd baza neprefixată constituie un grad, o treaptă în seria formată cu termenii prefixați. De exemplu : ***subscris** / **scris** / **suprascris** ; **infrastructură** / **structură** / **suprastructură**.*

# REPARTIȚIA DERIVATELOR PREFIXALE ȘI A CUVINTELOR DE BAZĂ PE PĂRȚI DE VORBIRE

1. Derivate cu prefixe se găsesc la toate părţile de vorbire cu excepţia articolului şi a prepoziţiei. Între cele opt părţi de vorbire implicate în prefixare există însă deosebiri, de natură cantitativă şi calitativă, în ce priveşte prezenţa derivatelor prefixale.

Părţile de vorbire la care prefixarea este cel mai bine reprezentată, atît din punct de vedere numeric, cît şi sub aspectul stabilităţii şi al includerii diverselor varietăţi ale limbii, sînt:

s u b s t a n t i v u l : *anticorp, confrate; neom, răscruce, strănepot;*

a d j e c t i v u l : *extraplat, incorect; nedrept, străvechi;*

v e r b u l : *impune, reveni; desface, îndrăgosti, răzgîndi;*

Pentru prefixele care formează verbe există o denumire specială: p r e v e r b, folosită mai ales în gramatica limbilor clasice.

a d v e r b u l : mai des la adjective adverbializate, dar şi în cîteva formaţii pur adverbiale, ca *dobine, nelesne, poimîine, preacurînd, răsalaltăieri;*

n u m e r a l u l : ca procedeu sistematic, la numeralul multiplicativ (care are formaţie de participiu: *îndoit, întreit, împătrit* etc.); în mod excepţional, în derivatul *răzmii*, numeral cardinal propriu-zis care exprimă aproximaţia unui număr mare.

Vezi alte două procedee de redare a aproximaţiei de acest tip în GRAM. ROM. I 189 sub 3a (pluralul *mii* nearticulat) şi b (repetarea numeralului).

La două părţi de vorbire se întîlneşte exclusiv prefixarea cu *ne-*$_2$: a) în puţine formaţii stabile, cu caracter popular (folosite totuşi numai în expresii comparative) şi b) mai mult, în formaţii ocazionale, mai ales din categoria celor contextuale, folosite imediat după cuvîntul de bază:

p r o n u m e : a) *nealtul* şi *nemaialtul* (pentru ultimul vezi FC I 201); b) *necineva (un necineva, un oarecare* la IORDAN, STIL. 213), tipul *cine, **necine*** (vezi şi *care, **necare**; din ce, din **nece***, toate la IORDAN, STIL. 213), ca şi tipul *nechemaţi, **nenimic*** (IORDAN, STIL. 214);

c o n j u n c ţ i e : a) *necum* conj. şi adv. ; b) tipul *dar, nedar* (IORDAN, STIL. 213).

La i n t e r j e c ţ i e situaţia este asemănătoare la derivatele ocazionale, din categoria *b*, formate tot cu *ne-*$_2$ : *amin, neamin* (IORDAN, STIL. 213) ; categoria *a* este reprezentată însă prin formaţii regionale cu alte prefixe : *dezgheal, înghiorţ*.

Prefixarea ocazională cu *ne-*$_2$ este teoretic posibilă şi la p r e p o z i ţ i e, în exemple de tipul *contra, necontra*, pentru care nu am găsit însă atestări.

2. Pe de altă parte, există deosebiri între prefixe în ce priveşte prezenţa unuia şi aceluiaşi prefix la diverse părţi de vorbire.

Pentru unele explicaţii ale modului cum a fost înregistrată apartenenţa derivatelor prefixale la diverse părţi de vorbire în monografiile consacrate prefixelor respective, vezi Introducerea, p. 22.

Unele prefixe se întîlnesc numai la cîte o parte de vorbire, altele la două, trei sau mai multe. Limitate la o singură parte de vorbire sînt prefixul exclusiv adverbial *poi-*, prefixele substantivale *antre-*, *ento-*, *vă-* şi *văz-* şi prefixele verbale *cu-*, *intro-*, *se-*, *tra-*, *tră-*, *tre-*$_2$. Cele mai multe posibilităţi se înregistrează la prefixul *ne-*$_2$ (6 sau 7 părţi de vorbire), *des-* şi *răs-* (cu cîte 5 părţi de vorbire), *în-*$_1$ (4 sau 5 părţi de vorbire), *nă-*$_1$ şi *prea-* (4 părţi de vorbire). Categoriile cele mai numeroase sînt constituite din prefixele care apar la cîte trei părţi de vorbire : 36, urmate de cele care apar numai la cîte două : 33.

La *ne-*$_2$ s-ar putea adăuga, pentru formaţii exclusiv ocazionale de tip contextual, două părţi de vorbire neatestate în materialul pe care ne-am bazat : prepoziţia (vezi mai sus, sub 1) şi numeralul. Vezi diverse lucrări care afirmă lipsa restricţiilor gramaticale la aceste formaţii (IORDAN, STIL. 213, DLRC s. v. *ne-*).

După felul părţilor de vorbire în a căror structură apar, prefixele pot fi clasificate în : verbale (6), nominale (27), verbal-nominale (52) şi adverbiale (1).

a. Cele 6 prefixe v e r b a l e au fost enumerate ceva mai înainte. Numărul lor este de fapt mai mic dacă avem în vedere că *tra-*, *tră-* şi *tre-*$_2$ sînt prefixe înrudite.

b. Dintre cele 27 de prefixe n o m i n a l e , numai 4 (*antre-*, *ento-*, *vă-* şi *văz-*) sînt exclusiv substantivale, celelalte 23 apărînd atît la substantive, cît şi la adjective : *a-*$_3$, *ana-*, *apo-*, *cata-*, *cis-*, *dia-*, *ecto-*, *en-*, *endo-*, *exo-*, *extra-*, *hiper-*, *hipo-*, *infra-*, *intra-*, *meta-*, *non-*, *para-*, *pen-*, *peri-*, *pod-*, *sin-*, *ultra-*.

c. În categoria prefixelor v e r b a l - n o m i n a l e se includ nu numai prefixele care apar la verbe, substantive şi adjective, ci şi cele care apar la adverbe (adjectivele adverbializate contează numai la adjective), precum şi, în condiţiile discutate sub 1, la alte părţi de vorbire, asemănătoare fie cu numele (pronume, numeral), fie cu verbul (interjecţie). După combinaţiile cele mai frecvente ale posibilităţilor lor de apariţie la diverse părţi de vorbire, la aceste prefixe se disting trei situaţii principale :

α) Cele mai multe prefixe (40) apar în acelaşi timp la verbe, substantive şi adjective : *a-*$_1$, *ab-*, *ante-*, *anti-*, *arhi-*, *circum-*, *co-*$_2$, *con-*$_2$, *contra-*, *de-*$_2$, *de-*$_3$, *des-*, *dis-*, *epi-*, *ex-*$_1$, *in-*$_2$, *inter-*, *iz-*, *în-*$_1$, *într(u)-*, *juxta-*, *nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *ob-*, *per-*, *post-*, *pre-*, *prea-*, *pro-*$_2$, *răs-*, *re-*$_2$, *retro-*, *s-*, *stră-*, *sub-*, *super-*, *supra-*, *sur-*, *trans-*, *ză-*.

Dintre acestea *des-*, *nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *prea-* şi *răs-* apar şi la alte părţi de vorbire : *des-* la adverbe şi interjecţii, *ne-*$_2$ la pronume, adverbe şi conjuncţii, *răs-* la numerale şi adverbe, *nă-*$_1$ şi *prea-* la adverbe.

β) Cîteva prefixe (7) apar numai la verbe și substantive : *an-*$_5$, *in-*$_1$, *între-*, *me-*, *o-*$_1$, *par-*$_1$ și *ră-*$_1$.

γ) Alte cîteva apar numai la verbe și adjective (3) : *po-*, *spre-* și *tă-* sau la verbe, adjective și adverbe (2) : *do-* și *pro-*$_1$.

Între posibilitățile de apariție ale aceluiași prefix la două sau mai multe părți de vorbire există adesea importante deosebiri de pondere. De aceea, în ciuda posibilităților mai largi înregistrate, prefixele *ne-*$_2$ și *in-*$_2$ pot fi calificate drept preponderent nominale, iar prefixele *des-*, *o-*$_1$ sau *re-*$_2$ drept preponderent verbale.

d. Unicul prefix a d v e r b i a l este *poi-*.

Din punctul de vedere al evoluției limbii este de remarcat faptul că aproape toate prefixele nominale (24 din 27) sînt neologice ; dacă la aceasta adăugăm și constatarea că cele mai multe prefixe neologice verbal-nominale (de exemplu : *ante-*, *anti-*, *arhi-*, *circum-*, *con-*$_2$, *contra-*, *epi-*, *in-*$_2$, *post-*, *pro-*$_2$, *retro-*, *sub-*, *super-*, *supra-*, *trans-*) sînt mai bine reprezentate în formații nominale — substantive și adjective —, se poate afirma că o caracteristică a limbii contemporane este creșterea numărului prefixelor nominale și al formațiilor prefixate nominale. Marea majoritate a prefixelor vechi în limbă (excepții : *pod-*, *poi-*, *vă-* și *văz-*) sînt verbale (*cu-*, *tră-*) sau și verbale (*a-*$_1$, *co-*$_2$, *des-*, *do-*, *iz-*, *în-*$_1$, *între-*, *într(u-*, *nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *o-*$_1$, *po-*, *pre-*, *prea-*, *pro-*$_1$, *ră-*$_1$, *răs-*, *s-*, *spre-*, *stră-*, *sub-*, *tă-*, *ză-*) și, cu excepția lui *ne-*$_2$ și *stră-*, aproape toate prefixele vechi verbal-nominale sînt mai bine reprezentate la verbe (vezi în special prefixele moștenite *a-*$_1$, *des-*, *în-*$_1$, *pre-*, *s-*, *sub-*, dar și prefixe slave ca *do-*, *iz-*, *o-*$_1$, *pro-*$_1$, *răs-*, *ză-*). În cadrul prefixelor verbal-nominale, combinația verb + adjectiv (eventual + adverb) se întîlnește numai la prefixe vechi, aproape toate de origine slavă (4 din 5 ; al cincilea, *spre-*, apare și el în unele calcuri după slavă).

Rezultă deci că în limba română numai pentru fondul vechi se verifică afirmațiile unor lingviști după care prefixele sînt limitate în cea mai mare măsură la verbe, fiind rareori proprii numai substantivelor (vezi MEYER-LÜBKE, G. II 567 ; TEKAVČIĆ, G.I. III 145).

**3.** Formațiile prefixate pot avea ca bază : a) un cuvînt (simplu sau compus) și b) un grup de cuvinte, de obicei cu caracter locuțional.

Marea majoritate a prefixelor apar numai în situația de sub *a*, în formații care au ca bază un cuvînt. Cuvîntul de bază poate aparține tuturor părților de vorbire cu excepția articolului și a prepoziției.

Verbul *încontra* nu se analizează prin *contra* prep., ci prin *contra* adv.

Formații de la cîte un grup de cuvinte au numai prefixele *ne-*$_2$ și, în mod excepțional, *pro-*$_1$. În timp ce *pro-*$_1$ are numai derivatele regionale *prodănou* și *prodinnou*, adverbe formate de la locuțiunile adverbiale *dă nou*, *din nou*, *ne-*$_2$ are asemenea formații nu numai de la îmbinări care pot fi considerate locuțiuni adjectivale (*neînstare*, vezi IORDAN, LRA 204), adverbiale (*nelavreme* id. *ib.*) sau verbale (înv. *a nebăga samă* la PUȘCHILĂ, D. 67 sau *a nebăga în seamă* DLR), ci și în îmbinări cu evident caracter liber (vezi *în biserică*, *ne-n biserică* Eminescu, la IORDAN, STIL. 214).

Formațiile cu prefixe de la un grup sintactic neconstituit într-un compus trebuie considerate c o m p u s e p a r a s i n t e t i c e (p r e f i x a l e), întrucît iau naștere simultan prin compunere și derivare (cu prefixe).

În FC I p. V și 19 categoria compuselor parasintetice este ilustrată numai prin formații cu sufixe, de tipul *mărinimie*, *antonpannesc*, *pidosnic* ; exemple ca *înlătura*, *prescurta* conțin prepozițiile *în*, *pre* și nu prefixele omonime.

Compuse parasintetice sînt și formațiile cu prefixe dislocate prin adăugarea adverbului *mai* (sau *prea*): pronumele *nemaialtul*, substantive ca *nemairăbdare*, *nemaivenire*, formații gerunziale ca *nemaivăzînd (nepreaavînd)* sau participiale ca *nemaivăzut*.

Pentru formațiile cu *ne-*$_2$ și *mai* vezi FC I 126, 183, 201.

În legătură cu formațiile prefixate de la un grup sintactic se ridică unele probleme legate de statutul morfologic al cuvîntului creat. Dacă în cazul lui *neînstare* sau *nelavreme* compusul parasintetic poate fi ușor calificat adjectiv, respectiv adverb, nu la fel stau lucrurile în cazul unor formații ca *neînlargul* sau *nelalocul* : calificării lor drept adverbe i se opune posibilitatea de construire cu un adjectiv posesiv sau cu un pronume personal în genitiv *(nelalocul său, nelalocul ei)*.

4. Derivatele cu prefixe pot fi analizate în raport cu 1) aceeași parte de vorbire sau 2) o parte de vorbire diferită. În primul caz derivarea poate fi numită omogenă, în cel de al doilea eterogenă.

1. Pentru termenii *derivare omogenă* și *eterogenă* cf. *derivative omogene*, respectiv *eterogene* la Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Paris, 1965, p. 165, care adoptă acești termeni de la Holt, *Études d'aspect*, 1943, p. 80. Togeby consideră că prefixele sînt derivative exclusiv omogene. În terminologia lui L. Bloomfield derivatele omogene ar fi *endocentrice*, iar cele eterogene *exocentrice*; vezi FC I 30, nota 53.
2. Formațiile de la grupuri de cuvinte se încadrează la tipul 2 din punct de vedere formal și la tipul 1 din punctul de vedere al valorii globale.

Atît în cazul derivatelor omogene, cît și în cazul celor eterogene, derivarea poate fi simplă sau pur prefixală (atunci cînd nu mai intervine alt mijloc de formare) și parasintetică (atunci cînd prefixarea este asociată simultan fie cu sufixarea, fie cu derivarea regresivă).

1. Derivarea o m o g e n ă, de la aceeași parte de vorbire, este de cele mai multe ori simplă și rareori parasintetică.

a. Derivarea o m o g e n ă s i m p l ă sau pur prefixală este considerată o caracteristică a formațiilor prefixale, întrucît :

α) Unele părți de vorbire sînt reprezentate în prefixare numai prin formații de acest tip, de același fel cu baza : verbul, pronumele, interjecția, adverbul și conjuncția.

1. La adverb singurele exemple discutabile (vezi nota anterioară) sînt *prodănou* și *prodinnou* < loc. adv.
2. *Netocma*, calificat drept conjuncție în DLR, ar putea fi considerat un exemplu de conjuncție < adverb. *Netocma* este însă adverb (cf. *nemite)*, folosit uneori în locuțiunea conjuncțională *netocma că*.

β) Numeroase prefixe (35) apar numai în formații analizabile prin aceeași (sau aceleași) parte (părți) de vorbire :

— verbe < verbe : *intro(duce)*, *se(duce)*, *tra(duce)*, *tră(da)*, *tre(sări)*;

— substantive < substantive : *antre(sol)*, *ent(optic)*, *vă(leat)*, *văz(duh)*;

— adverbe < adverbe : *poi(mîine)*;

— substantive < substantive și adjective < adjective : *ana(stigmatism*, *~cronic)*, *apo(ferment*, *~cromatic)*, *cata(zonă*, *~termal)*, *dia(malț*, *~cronic)*, *endo(bază*, *~bucal)*, *exo(bază*, *~bucal)*, *intra(dos*, *~muscular)*, *non(valoare*, *~figurativ)*, *pen(umbră*, *~ultim)*, *ultra(sunet*, *~modern)*;

*Noneu* s. și *supraeu* s. se analizează prin *eu* s. < pron., nu direct din pronume.

— verbe < verbe și substantive < substantive : *între(ciocni*, *~ fier)*;

— verbe < verbe și adjective < adjective : *spre(zice*, *~văzător)*, *tă(mînji*, *~hui)*;

— verbe < verbe, substantive < substantive și adjective < adjective: *ab(zice, ~ocluzie, ~articular)*, *ante(data, ~braț, ~penultim)*, *arhi(omorî, ~episcop, ~plin)*, *circum(scrie, ~locuție, ~lunar)*, *contra(zice, ~timp, ~lateral)*, *epi(teoretisi, ~centru, ~continental)*, *iz(goni, ~laz, ~nou)*, *post(pune, ~față, ~liceal)*, *super(pune, ~arbitru, ~fin)*;

— verbe < verbe, adjective < adjective și adverbe < adverbe: *do(ajunge, ~alb, ~bine)*, *pro(citi, ~albastru, ~dănou)*.

Pentru *pro-*$_1$ vezi nota de la 1 a α.

γ) Derivatele omogene predomină net din punct de vedere cantitativ la prefixele care au și alte posibilități. Vezi, de exemplu, *ne-*$_2$ sau *răs-*.

b. Derivarea o m o g e n ă p a r a s i n t e t i c ă se întîlnește exclusiv la substantive < substantive.

Eventual și la numeral (multiplicativ) < numeral (cardinal propriu-zis), dacă admitem derivarea directă *în-* + *trei* + *-it* (vezi GRAM. ROM. I[1] (1954), p. 37) și nu schimbarea valorii gramaticale a participiilor din paradigma verbelor parasintetice de tip *întrei* (vezi Flora Șuteu, în SMFC II 45).

Ea poate fi:

α) de tip sufixal în exemple ca *apuntament* și *apuntare* (cf. *punte)*, *Cisiordonia*, *Transiordania* (cf. *Iordan)*, *coreligionar* (cf. *religie)*, *contravîntuire* (cf. *vînt)*, *postcenușărire* (cf. *cenușă)* etc.;

β) de tip regresiv (cu sufix zero) în exemple ca *endoderm*, *exoderm* (cf. *dermă)*, *nonflam* „peliculă care nu arde" (cf. *flamă)* etc.

2. Derivarea e t e r o g e n ă, de la o parte de vorbire diferită, este rareori simplă, de cele mai multe ori parasintetică.

Derivarea eterogenă exclusiv prefixală (a) este un fenomen rar, de aceea prefixelor li se neagă în general posibilitatea de a forma singure derivate aparținînd altei părți de vorbire decît cuvîntul de bază. Vezi, de exemplu, recentul *Dictionnaire de linguistique Larousse*, Paris, 1973, s.v. *préfixe*: „Le préfixe ne permet pas à l'unité lexicale nouvelle le changement de catégorie grammaticale".
TEKAVČIĆ, G. I. III 145: „essendo i prefissi, per definizione, morfemi non trascategorizzanti". Pentru limba franceză vezi Togeby, *lucr. cit.*, p. 165: „le préfixe ne change pas la classe de la racine". Pentru limba română vezi GRAM. ROM. I[1] (1954) p. 36.
O afirmație nuanțată, dar nesusținută de formații eterogene simple, în *Introducere în lingvistică*, București, 1972, p. 159; vezi și Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Les dérivés parasynthétiques dans les langues romanes*, Haga—Paris, 1974, p. 30—34, unde teza caracterului exclusiv eterogen al prefixării este combătută cu exemple de derivate parasintetice.

a. Derivarea e t e r o g e n ă s i m p l ă sau pur prefixală se întîlnește în următoarele situații:

— adjectiv < substantiv:

*a-*$_3$ *(acotiledon, aton* etc.; *analfabet)*

După Togeby, care nu recunoaște derivarea eterogenă simplă, adjective ca fr. *apétale*, formate din prefix + substantiv, sînt „adjective parasintetice cu sufix zero" *(lucr. cit.*, p. 166*)*. Cel puțin pentru română, e necesară însă o distincție între formații ca *acotiledon* cf. *cotiledon* și *apetal* cf. *petală* (vezi, mai jos, b β).

*anti-* *(anticar, antidrog, antișoc* etc.)
*extra-* *(extraplan)*
*in-*$_2$ *(inodor)*
*inter-* (cu un substantiv la plural: *interorașe, intertări* etc.)
*ne-*$_2$ *(nesoț)*

*Nepereche* adj. este însă un derivat omogen de la *pereche* adj. < s. (vezi DLR s.v. *pereche* 2°).

*non-* *(nonstop)*
*pro-*$_2$ *(profund)*

Asemănătoare cu *profund* sînt *afund* și *străfund*, care nu sînt incluse în această listă din următoarele motive: *afund* este compus cu prepoziția *a*; *străfund* este derivat substantival (omogen)

folosit şi ca adjectiv prin schimbarea valorii gramaticale (vezi IORDAN, LRA 211, nota 2, care relevă apropierea dintre *străfund* adj. şi *afund, profund*).

*super-* (înv. *superplus*)
*supra-* (*supranumerar, supraplan*)
*sur-* (*surnumerar*)

— substantiv $<$ adjectiv (sau participiu):
*a*-$_1$ (*afluent*)
*con*-$_2$ (*conaţional, conjudeţean;* recent, *colistier* „coleg de listă electorală")
*en-* (*encaustică, enciclică*)
*me-* (*meplat*)
*ob-* (înv. *obzăcut*)
*para-* (*paracăzător, parasolar*)
*per-* (*perplin*)

Pentru *preaplin* vezi FC I 126.

*pro*-$_2$ (înv. *prozăcut*)
*super-* (*superumeral*)

— substantiv $<$ adverb: *ne*-$_2$ (*neunde* „neant")
— substantiv $<$ verb: *ne*-$_2$ (înv. *nefiind* „nefiinţă").

După cum rezultă din lista dată, derivate eterogene exclusiv prefixale se întîlnesc la 18 prefixe, dar la majoritatea dintre ele în cîte un singur exemplu (*a*-$_1$, *extra-*, *in*-$_2$, *me-*, *non-*, *ob-*, *per-*, *sur-*), în cîte două exemple (*en-*, *para-*, *pro*-$_2$, *super-*, *supra-*) sau trei (*ne*-$_2$); formaţii mai numeroase şi posibilităţi deschise se înregistrează numai la *a*-$_3$, *anti-*, *con*-$_2$ şi *inter-*.

Din punct de vedere morfologic predomină formarea de adjective $<$ substantive, procedeu înregistrat la 11 prefixe, dintre care cel puţin 3 cu serii deschise. E de remarcat însă că pentru toate formaţiile eterogene înregistrate la *anti-* (tip *antişoc*) şi *inter-* (*interoraşe*), pentru unica formaţie a lui *extra-* (*extraplan*), ca şi pentru una din cele două ale lui *supra-* (*supraplan*), statutul de derivat adjectival nu este indiscutabil, întrucît prefixul este aici cel puţin la limita cu prepoziţia originară; în ipoteza interpretării prefixului drept prepoziţie am avea a face fie cu o îmbinare liberă, fie cu un compus. Într-o situaţie asemănătoare se găseşte formaţia *nonstop*, în care prefixul este cel puţin la limita cu funcţia adverbială de origine. În orice caz, toate aceste formaţii adjectivale incerte au caracter invariabil (cu substantivul de bază la singular în cele mai multe, dar la plural în formaţiile cu *inter-*, uneori şi cu *anti-*: *becuri antiţînţari* SCÎNTEIA 1975, nr. 10276, p. 4, col. 7, spre deosebire de cele ale lui *a*-$_3$, *in*-$_2$ etc. care variază după gen şi număr: *aton, -ă, -i, -e* sau *inodor, -ă, -i, -e;* vezi şi *supranumerar, -ă, -i, -e*.

Ana Canarache, în SMFC II 20, se îndoieşte de calitatea de adjectiv a unei formaţii ca *antitanc*, aducînd ca argument „lipsa acordului". AVRAM, P. N. 249 discută această problemă sub aspectul statutului de prefix sau prepoziţie al lui *extra-*, *inter-*, *supra-*; împotriva statutului de prefix este invocat faptul că „prefixele nu au în general capacitatea de a forma o parte de vorbire diferită de cuvîntul-bază". Pentru *inter-* în „combinaţiile de tipul *interfări*" vezi şi GUŢU ROMALO, C. 223.

Din punctul de vedere al istoriei limbii, trebuie arătat că în derivarea tradiţională nu se cunosc exemple de formaţii pur prefixale eterogene. Aproape toate formaţiile înregistrate sînt noi, marea majoritate cu prefixe neologice, de obicei şi cu teme neologice. De cele mai multe ori avem a face cu împrumuturi (*acotiledon*, *afluent*, *antişoc*, *conaţional*, *enciclică*, *inodor*,

*meplat, nonstop, profund, superumeral, surnumerar)* sau semicalcuri *(anticar, obzăcut, paracăzător, prozăcut, superplus, supranumerar)*. Singurul prefix vechi la care s-au notat derivate eterogene, *ne-*$_2$, apare astfel numai în formații cărturărești *(nefiind* : Dosoftei, *neunde* : Arghezi).

b. Derivarea e t e r o g e n ă p a r a s i n t e t i c ă este bogat reprezentată mai ales prin tipul sufixal.

α) Derivatele parasintetice de tip sufixal sînt :

— v e r b e < substantive, la 19 (+ 5) prefixe, între care *a-*$_1$ *(avînta)*, *con-*$_2$ *(concentra)*, *des- (dezlîna)*, *în-*$_1$, *(înlemni)* ;

Cifra din paranteză indică numărul prefixelor care apar astfel numai în formații cu dublă analiză : verb < verb sau (parasintetic) < substantiv (respectiv adjectiv).

< adjective, 8 (+1) prefixe, inclusiv cele 4 citate mai sus : *a-*$_1$*(amuți)*, *con-*$_2$ *(consolida)*, *des- (descreți)*, *în-*$_1$ *(înverzi)* ;

< adverbe, la 4 prefixe : *a-*$_1$ *(acomoda)*, *de-*$_3$ *(dejosi)*, *des- (descrucișa)* și *în-*$_1$ *(întîrzia)* ;

< numeral, la 3 prefixe : *a-*$_1$ *(aduna)*, *des- (dezdoi)* și *în-*$_1$ *(înzeci)* ;

< interjecție, la 2 prefixe : *co-*$_2$ *(cofîrști)* și *în-*$_1$ *(înhăța)* ;

— s u b s t a n t i v e < verbe, la 5 prefixe : *a-*$_1$ *(acrescămînt)*, *a-*$_3$ *(amimie)*, *in-*$_2$ *(inconvenient)*, *ne-*$_2$ *(nesosință)*, *pre- (preopinent)* ;

< adjective, la 5 prefixe : *a-*$_3$ *(agenitalism)*, *des- (dezaferentare)*, *hiper- (hipersuprarenalism)*, *hipo- (hiposuprarenalism)*, *peri- (perideferentită)* ;

< numeral, la 1 prefix : *introptire* ;

— a d j e c t i v e < substantive la 21 de prefixe, între care *a-*$_1$ *(afemeiat)*, *con-*$_2$ *(concentric)*, *des- (desciolănat)*, *în-*$_1$ *(înmănușat)*, *ne-*$_2$ *(neapătat)*, *răs- (răzmățat)* ;

< verbe, la 3 prefixe : *a-*$_1$ *(alimpit)*, *in-*$_2$ *(interminabil)* și *ne-*$_2$ *(neclintibil)*.

Prefixele cel mai mult folosite în derivate parasintetice sînt *a-*$_1$, *des-* și *în-*$_1$, care au formații numeroase și variate : din cele 10 tipuri de parasinteză sufixală înregistrate, *a-*$_1$ apare în 7, iar *des-* și *în-*$_1$ în 6.

β) Derivatele parasintetice de tip regresiv sînt :

— s u b s t a n t i v e < verbe : *parjur*, *(s)perjur*, *transfug* ;

— a d j e c t i v e < substantive : *apetal*, *diform*, *inform* ;

< verbe : *indiviz*.

5. Combinînd constatarea făcută în § 2 cu privire la prefixele reprezentate în mai multe părți de vorbire cu datele rezultate din § 4 în ce privește derivarea eterogenă (simplă și parasintetică), se poate stabili următoarea ierarhie a prefixelor cu cele mai numeroase valențe :

| | | |
|---|---|---|
| 1. *ne-*$_2$ : | 6(+1) părți de vorbire | <6 (+1) părți de vorbire (+grupuri) |
| 2. *des-* : | 5 „ „ „ | <6 „ „ „ |
| 3. *răs-* : | 5 „ „ „ | <5 „ „ „ |
| 4. *în-*$_1$ : | 4(+1) „ „ „ | <6 „ „ „ |
| 5. *a-*$_1$ : | 3 „ „ „ | <5 „ „ „ |
| 6. *nă-*$_1$ : | 4 „ „ „ | <4 „ „ „ |
| 7. *prea-* : | 4 „ „ „ | <4 „ „ „ |
| 8. *de-*$_3$ : | 3 „ „ „ | <4 „ „ „ |

1. Cifra pusă în paranteză reprezintă aici situații discutabile, care în tabloul de la p. 286—291 apar notate cu semnul întrebării : acestea sînt reprezentate la *ne-*$_2$ de interjecții contextuale ca *neamin* (vezi p. 278), iar la *în-*$_1$ de numeralele multiplicative (pentru care vezi discuția de la p. 281).

2. La *răs-* numărul părților de vorbire formate coincide cu al celor de bază, dar prefixul nu este un derivativ omogen (prin parasinteză formează și verbe de la substantive, adjective de la substantive). *Nă-*$_1$ și *prea-* sînt însă aproape exclusiv omogene și tocmai de aceea, deși apar în cîte 4 părți de vorbire, sînt trecute în listă după *a-*$_1$, cu 3 < 5.

6. În legătură cu derivarea omogenă simplă se pune și problema menținerii categoriei gramaticale (gen, număr, diateză etc.) și a particularităților flexionare ale cuvîntului de bază. În general aceasta este regula: substantivele < substantive au același gen și număr, iar verbele < verbe aceeași conjugare, diateză, tranzitivitate. Există totuși unele excepții:

a) la substantive, puține deosebiri de:

— g e n : *analfabet* (adj. și) s.m. față de *alfabet* s.n.

Dacă *parasoare* este s.f., cum îl dă Costinescu — alături însă de *parasolă*, care a putut influența calificarea —, acesta ar fi de asemenea un caz de gen diferit față de cuvîntul de bază *(soare* m.*)*. Cf. fr. *parapluie* m. față de *pluie* f.

— (gen și) n u m ă r : *parascîntei* s.n. (pl. idem) față de *scînteie* s.f.

— f l e x i u n e, în ce privește alternanțele fonetice: *remarcă*: pl. *remarci* față de *marcă*: pl. *mărci*;

b) la verbe, puține deosebiri de:

— d i a t e z ă : *complăcea* reflexiv față de *plăcea* activ

— t r a n z i t i v i t a t e : *scurge* tranzitiv față de *curge* intranzitiv (vezi și *coopta* față de *opta)*

(Vezi, pentru limba latină, A. Ernout și F. Thomas, *Syntaxe latine*, ediția a II-a, Paris, 1959, p. 20–21.)

dar ceva mai multe deosebiri de f l e x i u n e. Se constată tendința unor formații prefixate de a adopta un model flexionar diferit de cuvîntul de bază în ce privește:

— clasa de conjugare: *încura* I față de (înv.) *cure* III, *nepricepa* I față de *pricepe* III, *concede* III față de *ceda* I, *desfide* III față de *sfida* I, reg. *zăuri* IV față de *ura* I;

1. Deosebirile de acest fel interesează chiar dacă admitem că schimbarea de conjugare s-a făcut din latină la verbe ca *încura* (vezi S. Pușcariu, în DR IV (1924–1926), 2, p. 703) sau că *nepricepa* este format după *nepricepător* (vezi DLR).
2. Aici poate fi amintită și deosebirea formală dintre unele verbe parasintetice și paralelele lor neprefixate: *înstruna* I / *struni* IV (vezi Graur, T. 234). Cf. și perechi semianalizabile ca *înfige* III/*străfiga* I, *înghiți* IV/*sughița* I.
3. Pentru limba contemporană s-a remarcat că tendința de trecere de la conjugarea a II-a la a III-a acționează mai puternic la derivatele prefixale (și la compuse) decît la verbele simple: vezi *întrevede*, *prevede* față de *vedea*; *complace*, *displace* față de *plăcea* etc. Vezi Iordan, LRC 438, care pune fenomenul în legătură cu lungimea cuvîntului, accentul și ritmul.

— desinențele (de la indicativ prezent): multe formații prefixale neologice de conjugarea I au forme de prezent diferite de verbul simplu din aceeași familie *(aclama : aclam* față de *clama : clamez ; demasca : demasc* față de *masca : maschez ; remarca : remarc* față de *marca : marchez* etc.);

Vezi Gr. Brâncuș, în SCL XXVI (1975), nr. 3, p. 251–252.

— (desinențele și) sufixele temporale: între formațiile prefixate de la *a da*, unele au prezentul diferit de bază *(trăda : trădez, izda : izdez* față de *da : dau)*, iar toate au perfectul simplu — și mai mult ca perfectul — fără reduplicare, cu sufixul *-a-* în loc de *-u-* *(preda : predai, predasem* față de *da : dădui, dădusem)*; o situație asemănătoare la formațiile cu baza *sta (consta, custa)*.

1. Vezi Lombard, V. 459–463.
2. De notat și apariția mult mai rară a formelor iotacizate la verbele prefixate cu tema în *n (compune, reține, conveni)* sau *r (tresări)* față de verbele de bază *(pune, ține, veni ; sări)*; id. *ib.* 114, 582, 937, 1038.
3. La *rămîne* față de *mînea*, în limba literară contemporană (vezi î.o.) deosebirile privesc atît clasa de conjugare: III/II, cît și iotacizarea: *rămîn/mîi*.
4. Cf. și deosebiri de accent în flexiune: *predómin/domín*; vezi Lombard, V. 283, 291.

Unele derivate omogene simple nu au flexiunea completă a cuvîntului de bază, fiind folosite numai la anumite forme : vezi *contramăsuri* pl. / *măsură ; delăsa* / *lăsa*.

În mod special sînt numeroase formațiile prefixate (de obicei de tip contextual) atestate numai la plural la *para-* și *răs-* cu valoare intensivă : *paraexamene, paraordine, pararapoarte* etc. la IORDAN, STIL. 208, *răscute, răzveri* id. *ib.*, p. 208 ; vezi și *răzmii* DLR.

7. O problemă legată de repartiția pe părți de vorbire și pe subclasele acestora privește prefixarea numelor proprii.

În cadrul substantivelor formate cu prefixe există nu numai substantive comune (imensa majoritate), ci și substantive proprii, mai ales nume geografice.

Pentru absența prefixelor în numele proprii de persoane vezi GRAUR, N. P. 110 : „prefixe apar numai acolo unde ele au figurat în cuvinte comune care au devenit apoi nume de persoane (de exemplu *Răspop*, de la verbul *răspopi*)". Pentru formații cu *ex-*$_1$ + nume de persoană vezi, *lucr. cit.* p. 103, un exemplu străin *(Huguette ex-Duflos)*, teoretic posibil și cu nume românești.

Nume proprii se înregistrează printre formațiile simple sau parasintetice ale următoarelor prefixe :

*anti- : Antiatlas* (și *Antibalcani* etc.) ; *Antihrist* ;
*cis- : Cisiordania* (și *Ciskei*) ;
*pre- : Prealpi ; (cultura) Precucuteni ; Premiorița* ;
*trans- : Transidordania* (și *Transkei* etc.).

Toate derivatele înregistrate sînt omogene (substantive proprii < substantive proprii) și, în marea majoritate, împrumuturi ; cf. totuși, la numele de epoci și titluri, formațiile românești *Precucuteni* și *Premiorița*.

1. La acestea ar putea fi adăugat *nefîrtatul*, dacă îl interpretăm ca nume (propriu) al diavolului (și nu, pur și simplu, „diavol, drac" ca în DLR) și dacă nu se explică prin schimbarea valorii gramaticale a substantivului comun *nefîrtat*, negativ al lui *fîrtat*. Cu valoare exclusivă de nume propriu este *Nifărtache* „idem", devenit neanalizabil.
2. Vezi și formații ocazionale contextuale cu *ne-*$_2$ de tipul *Matei, ne-Matei*.
3. Pentru statutul de cuvinte compuse cu prepoziții al unor nume proprii ca *Întreape, Suprapietrei*, vezi Introducerea, p. 10—11.

Un aspect al derivării eterogene este formarea unor substantive comune de la substantive proprii, fenomen frecvent în terminologia astronomică : *apojupiter* (*~saturn, ~uranus*) și *perijupiter* (*~saturn, ~uranus*), *paraselene* etc.

Numele proprii pot constitui și baza unor formații cu statut morfologic ambiguu asemănătoare cu cele interpretate la § 4 pct. 2 a drept adjective < substantive. Pe lîngă prefixe ca *anti-* sau *pro-*$_2$ care se combină și cu substantive comune, cu nume proprii se întîlnește și prefixul *trans-*. Este vorba de exemple ca : *(Pactul) anti-Comintern* (MDE), *(atmosferă . . .) pro-Croce* (vezi SMFC IV 26), *(conductă petrolieră) trans-Alaska* (SCÎNTEIA 1973, nr. 9695, p. 5, col. 3).

În favoarea interpretării acestor formații drept construcții prepoziționale pot fi invocate și două aspecte ale scrierii lor : prezența cratimei și menținerea inițialei majuscule la cuvîntul de bază. Pentru *pro-*$_2$ vezi I. Rizescu, în SMFC IV 26 și AVRAM, P. N. 249.

8. După cum a rezultat din discuția asupra unor exemple din paragrafele anterioare, statutul formațiilor prefixale din punctul de vedere al apartenenței la o anumită parte de vorbire nu este totdeauna clar. Probleme de interpretare se ridică în mod special la unele formații cu *anti-*, *extra-*, *inter-*, *non-*, *pro-*$_2$, *supra-* și *trans-* considerate în mod curent adjective invariabile (vezi § 4 pct. 2 a și § 7) și la unele compuse parasintetice

cu prefixul *ne-*$_2$ *(nelalocul)* calificate de obicei drept adverbe (vezi § 3). În ambele situații, dificultatea este legată, de fapt, de ambiguitatea statutului elementului prefixal, care este interpretat ca atare conform tradiției, dar se găsește cel puțin la limita cu statutul de cuvînt (ajutător).

În prima situație, *anti-*, *extra-*, *inter-*, *pro-*$_2$, *supra-* și *trans-* au mai curînd o comportare de prepoziții, iar *non-* de adverb sau prepoziție.

Pentru *extra-*, *inter-*, *pro-*$_2$ și *supra-* vezi AVRAM, P. N. 249, 250. Pentru *inter-* vezi și GUȚU ROMALO, C. 223. MARCHAND, E. W. 89–91 vorbește de „forța prepozițională" a unor prefixe în formații care pot fi considerate sintagme (uneori determinante ale unor determinați zero).

În cea de a doua situație *ne-*$_2$ are comportarea adverbului de negație *nu*. Dificultatea încadrării morfologice a unor compuse parasintetice cu *ne-*$_2$ nu se reduce la problemele de regim relevate pentru formațiile de tip *nelalocul* (vezi § 3), ci privește și variația liberă în exemple ca *neînregulă* / *în neregulă*, *nelalocul* / *la nelocul*, *nepederost* / *pe ne-de rost* etc., distribuția complementară a lui *ne-*$_2$ și *nu* în negarea formelor verbale (gerunziul, participiul și supinul cu *ne-* față de toate celelalte cu *nu)*, precum și dislocarea prin *mai* (sau *prea)* a unor formații pronominale *(nemaialtul)* și mai ales verbale *(nemaivăzînd, nemaivăzut:* cf. *nu (mai) vede; neprea-avînd:* cf. *nu (prea) are*). Existența formelor verbale negate cu *ne-* și a altor derivate regulate de tipul substantivelor formate din infinitivul lung sau al adjectivelor în *-tor* explică formarea regresivă a unor verbe cu *ne-* în întreaga paradigmă *(nemulțumi, nesocoti* etc.).

1. Pentru exemple cu variație liberă la formații cu prepoziție vezi IORDAN, LRA 204.
2. Dificultatea de interpretare a formelor verbale cu *ne-* și *nemai-* drept cuvinte se reflectă în dicționare, care înregistrează participiile ca adjective, dar lasă la o parte gerunziile.
3. Pentru complicația creată de intercalarea lui *mai*, care ar pleda pentru scrierea separată, vezi Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 80–81.
4. Pentru caracterul separabil al lui *ne-*$_2$ vezi Introducerea, p. 8.
5. O discuție asupra verbelor cu *ne-* la Th. Hristea, în LR XX, 1971, nr. 5, p. 486–488.

FORMAȚIILE PREFIXATE ȘI BAZELE LOR

| Nr. crt. | Prefixul | Baze / Formații | S. | Adj. | Pron. | Num. | Vb. | Adv. | Conj. | Interj. | Grup de cuvinte |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | *a-*$_1$ | verbe | P | P | — | P | + | P | — | — | — |
| | | substantive | +P | +P | — | — | P | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | P | — | — | — | — |
| 2 | *a-*$_3$ | substantive | + | P | — | — | P | — | — | — | — |
| | | adjective | +P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 3 | *ab-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | adjective | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 4 | *an-*$_5$ | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 5 | *ana-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 6 | *ante-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |

| Nr. crt. | Prefixul | Baze / Formații | S. | Adj. | Pron. | Num. | Vb. | Adv. | Conj. | Interj. | Grup de cuvinte |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 7 | *anti-* | adjective | +P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 8 | *antre-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 9 | *apo-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 10 | *arhi-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 11 | *cata-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 12 | *circum-* | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 13 | *cis-* | adjective | P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 14 | *co-*$_2$ | verbe | P | — | — | — | + | — | — | P | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 15 | *con-*$_2$ | verbe | P | P | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 16 | *contra-* | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 17 | *cu-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 18 | *de-*$_2$ | verbe | P | P | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 19 | *de-*$_3$ | verbe | P | — | — | — | + | P | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 20 | *des-* | verbe | P | P | — | P | + | P | — | — | — |
| | | substantive | +P | P | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | P | — | — | — |
| | | adverbe | — | — | — | — | — | + | — | — | — |
| | | interjecții | — | — | — | — | — | — | — | + | — |
| 21 | *dia-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 22 | *dis-* | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | P | P | — | — | + | — | — | — | — |

| Nr. crt. | Prefixul | Baze / Formații | S. | Adj. | Pron. | Num. | Vb. | Adv. | Conj. | Interj. | Grup de cuvinte |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 23 | *do-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adverbe | — | — | — | — | — | + | — | — | — |
| 24 | *ecto-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 25 | *en-* | substantive | + | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 26 | *endo-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 27 | *ento-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 28 | *epi-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 29 | *ex-*$_1$ | verbe | P | P | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 30 | *exo-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 31 | *extra-* | adjective | +P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 32 | *hiper-* | substantive | +P | P | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 33 | *hipo-* | substantive | +P | P | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 34 | *in-*$_1$ | verbe | P | P | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 35 | *in-*$_2$ | adjective | +P | + | — | — | P | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | P | — | — | — | — |
| | | verbe | — | P | — | — | + | — | — | — | — |
| 36 | *infra-* | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 37 | *inter-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | adjective | + | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 38 | *intra-* | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 39 | *intro-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 40 | *iz-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 41 | *în-*$_1$ | verbe | P | P | — | P | + | P | — | P | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | interjecții | — | — | — | — | — | — | — | + | — |
| | | numerale ? | — | — | — | P | — | — | — | — | — |

| Nr. crt. | Prefixul | Baze / Formații | S. | Adj. | Pron. | Num. | Vb. | Adv. | Conj. | Interj. | Grup de cuvinte |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 42 | *între-* | verbe | − | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | substantive | + | − | − | − | − | − | − | − | − |
| 43 | *întru-* | verbe | − | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | substantive | − | − | − | P | − | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 44 | *juxta-* | adjective | P | + | − | − | − | − | − | − | − |
| | | substantive | + | − | − | − | − | − | − | − | − |
| | | verbe | − | − | − | − | + | − | − | − | − |
| 45 | *me-* | substantive | + | + | − | − | − | − | − | − | − |
| | | verbe | − | − | − | − | + | − | − | − | − |
| 46 | *meta-* | substantive | +P | − | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | P | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 47 | *nă-*$_1$ | substantive | +P | − | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |
| | | verbe | P | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | adverbe | − | − | − | − | − | + | − | − | − |
| 48 | *ne-*$_2$ | adjective | P | + | − | − | P | − | − | − | + |
| | | substantive | +P | − | − | − | +P | + | − | − | − |
| | | verbe | − | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | adverbe | − | − | − | − | − | + | − | − | + |
| | | pronume | − | − | + | − | − | − | − | − | − |
| | | conjuncții | − | − | − | − | − | − | + | − | − |
| | | interjecții ? | − | − | − | − | − | − | − | + | − |
| 49 | *non-* | substantive | + | − | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 50 | *o-*$_1$ | verbe | P | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | substantive | + | − | − | − | − | − | − | − | − |
| 51 | *ob-* | verbe | P | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | substantive | + | + | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 52 | *par-*$_1$ | verbe | − | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | substantive | − | − | − | − | P | − | − | − | − |
| 53 | *para-* | substantive | +P | P | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | P | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 54 | *pen-* | substantive | + | − | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 55 | *per-* | verbe | − | − | − | − | + | − | − | − | − |
| | | substantive | + | + | − | − | P | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 56 | *peri-* | substantive | +P | P | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | − | +P | − | − | − | − | − | − | − |
| 57 | *po-* | verbe | − | P | − | − | + | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |
| 58 | *pod-* | substantive | + | − | − | − | − | − | − | − | − |
| | | adjective | − | + | − | − | − | − | − | − | − |

| Nr. crt. | Prefixul | Baze / Formații | S. | Adj. | Pron. | Num. | Vb. | Adv. | Conj. | Interj. | Grup de cuvinte |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 59 | *poi-* | adverbe | — | — | — | — | — | + | — | — | — |
| 60 | *post-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 61 | *pre-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | P | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 62 | *prea-* | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | adverbe | — | — | — | — | — | + | — | — | — |
| 63 | *pro-*$_1$ | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adverbe | — | — | — | — | — | — | — | — | + |
| 64 | *pro-*$_2$ | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | + | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 65 | *ră-*$_1$ | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 66 | *răs-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | numerale | — | — | — | + | — | — | — | — | — |
| | | adverbe | — | — | — | — | — | + | — | — | — |
| 67 | *re-*$_2$ | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 68 | *retro-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 69 | *s-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 70 | *se-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 71 | *sin-* | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 72 | *spre-* | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 73 | *stră-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 74 | *sub-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |

| Nr. crt. | Prefixul | Baze / Formaţii | S. | Adj. | Pron. | Num. | Vb. | Adv. | Conj. | Interj. | Grup de cuvinte |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 75 | *super-* | substantive | + | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | + | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 76 | *supra-* | substantive | +P | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | +P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| | | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 77 | *sur-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | + | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 78 | *tă-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 79 | *tra-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 80 | *trans-* | verbe | P | — | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | +P | — | — | — | P | — | — | — | — |
| | | adjective | P | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 81 | *tră-* | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 82 | *tre-*$_2$ | verbe | — | — | — | — | + | — | — | — | — |
| 83 | *ultra-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |
| 84 | *vă-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 85 | *văz-* | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 86 | *ză-* | verbe | P | P | — | — | + | — | — | — | — |
| | | substantive | + | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | | adjective | — | + | — | — | — | — | — | — | — |

\+ = formaţie simplă
P = formaţie parasintetică
? = formaţie discutabilă

# STRUCTURA FONETICĂ A PREFIXELOR ȘI A DERIVATELOR CU PREFIXE

**1.** Prefixele limbii române sînt: a) asilabice, b) monosilabice și c) bisilabice.

a) Singurul prefix asilabic este *s* (*z-*$_1$): *spulbera, sfîșia; zbuciuma, zvînta*, la care se adaugă variantele asilabice ale unor prefixe monosilabice: *d-* (*do-*): *dobîrși*, *n-*$_1$ (*în-*$_1$): *năcri, nălbi, năspri*; *r-* (*re-*$_2$): *ralia, ratașa*; *z-*$_2$ (*ză-*): *zăfla*.

b) Cele mai multe prefixe (52) sînt monosilabice. În interiorul lor distingem atît prefixe vechi: ***a**dormi*, ***cu**prinde*, ***dez**lega*, ***în**tineri*, ***pre**linge*, ***ră**duce*, ***răz**bate*, ***stră**moș* etc., cît și noi: ***an**algezie*, ***co**exista*, ***in**egal*, ***non**conformist*, ***post**pune*, ***sur**prinde*, ***trans**făgărășean* etc.

La acestea se adaugă variantele monosilabice ale unor prefixe bisilabice: *ant-* (*anti-*): ***ant**arctic*, *ep-* (*epi-*): ***ep**oxizi*, *între-*$_2$ (*între-*): ***într**ajutorare*, *într-*$_1$ (*întru-*): ***într**arginta*, *met-* (*meta-*): ***met**arteriolă*, *par-*$_2$ (*para-*): ***par**afazie*, *supr-* (*supra-*): ***supr**aduce* „a aduce în plus", *ultr-* (*ultra-*): ***ultr**alumin* etc.

c) Prefixele bisilabice sînt mai ales noi: ***anti**imperialist*, ***arhi**cunoscut*, ***contra**face*, ***extra**teritorial*, ***hiper**aciditate*, ***între**rupe*, ***intro**duce*, ***para**frază*, ***retro**activ* etc. Prefixul vechi *întru-* este mai bine reprezentat în varianta monosilabică *într-*$_1$.

**2.** Mai mult de jumătate dintre prefixele limbii române sînt constituite dintr-o vocală (*a-*$_1$, *a-*$_3$, *o-*$_1$) sau terminate în vocală (*cu-*, *ne-*$_2$, *pro-*$_1$, *pro-*$_2$, *ră-*$_1$, *re-*$_2$ etc.); la acestea se adaugă variantele vocalice sau cu finală vocalică ale unor prefixe cu finală consonantică: *a-*$_2$ (*ab-*), *e-* (*ex-*$_1$), *i-*$_1$ (*iz-*), *i-*$_2$ (*in-*$_1$), *i-*$_3$ (*in-*$_2$), *o-*$_2$ (*ob-*); *co-*$_3$ (*con-*$_2$), *de-*$_1$ (*des-*), *su-* (*sub-*).

Unele prefixe cu finală vocalică au și o variantă cu finală consonantică, formată prin eliziune (cu o silabă în minus), înaintea unor teme care încep cu o vocală: variante asilabice ale unor prefixe monosilabice (vezi mai sus sub **1** a) și variante monosilabice ale unor prefixe bisilabice (vezi mai sus sub **1** b).

Variantele cu finală consonantică de la prefixe terminate în vocale sînt puține și rar folosite, avînd de obicei caracter facultativ. Uneori același prefix poate fi folosit cu ambele variante în derivate de la una și aceeași temă cu inițială vocalică: *contraamiral — contramiral, paraaldehidă — paraldehidă, reanima — ranima.*

Se cunoaşte şi cazul în care un prefix vocalic (monosilabic) să aibă o variantă în consoană finală, înaintea unei teme începătoare cu vocală: *a-₃/an-₁ (anafrodiziac)*. Această variantă, ca şi cele terminate în consoane formate prin eliziune *(ant-, ep-, într-* etc.) contribuie la evitarea hiatului.

În legătură cu mijloacele de evitare a hiatului, vezi E. Petrovici, *L'hiatus au cours de l'évolution phonétique du roumain*, în *Actele celui de al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică*, vol. I, Bucureşti, 1970, p. 377–388.

**3.** Numărului mare de prefixe (mai ales neologice) terminate în vocală i se datoreşte frecvenţa h i a t u l u i în derivatele prefixate.

O situaţie asemănătoare se întîlneşte la elementele de compunere.
Puşcariu, L. R. II 53 constată că „hiatul se păstrează mai ales atunci cînd avem a face cu derivate sau compuse ale căror părţi componente trebuie scoase în relief din cauza sensului". În cazul derivării cu prefixe nu ne întîmpină nici prezenţa interfixelor. G. Stein *(La dérivation française et le problème des consonnes intercalaires*, în „Cahiers de lexicologie" 1971, 1, p. 46) relevă faptul că hiatul e mai frecvent în cazul derivatelor cu prefixe, decît cu sufixe; vezi şi Elena Carabulea, *Interfixul* [*vocală* +] *-l- în derivarea non-verbală din limba română*, în SMFC VI, p. 117–137.

Iată tipurile de hiat care apar în formaţiile cu prefixe:

*a — a*: *supraalimenta*
*a — e*: *supraevalua*
*a — i*: *contraindicat*
*a — î*: *supraîncărcat*
*a — o*: *extraordinar*
*a — u*: *extraurban*
*ă — a*: *răafla*
*ă — u*: *zăuita*
*e — a*: *neadormit*
*e — e*: *reeduca*
*e — i*: *preistorie*
*e — î*: *preîntîmpina*; *neîndurat*
*e — o*: *neobservat*
*e — u*: *neuitat*
*i — a*: *antiatomic*
*i — e*: *arhiepiscop*
*i — i*: *antiistorie*
*i — î*: *arhiîndesat*
*i — o*: *arhiobscur*
*i — u*: *periunghial*
*o — a*: *retroactiv*
*o — e*: *coexista*
*o — i*: *cointeresat*
*o — î*: *proîncăleca*
*o — o*: *coopta*
*o — u*: *prourma*.

1. Dintre tipurile de mai sus, remarcăm cazurile în care prefixul se termină în aceeaşi vocală cu care începe baza: *a - a (supraactivitate), e - e (needucat), i - i (periintestinal), o - o (coopta)*.
2. Uneori se ajunge la întîlnirea a trei vocale: a) cînd tema prezintă un hiat între silabele iniţiale: *coautor, antiaerian*; b) cînd prefixul are un hiat: *diaelectric*.

Hiatul se evită uneori:

a) prin eliziunea vocalei finale a prefixului (vezi mai sus sub 2 ;

1. Variantele cu eliziune sînt adesea etimologice.
2. Fenomenul e frecvent, în vorbirea neîngrijită, mai ales la întîlnirea aceleiaşi vocale, unde se produce, de fapt, contragerea lor. Vezi *copta, coperaţie* la Graur, T. 46.

b) prin eliziunea vocalei iniţiale a cuvîntului de bază, cînd această vocală este *î-* : *rănturna* ; *nempăcat*, *nencetat*, *rennoi*, *renvia* ; *doncheia*, *prontoarce* ;

1. Fenomenul este frecvent în versuri.
2. În derivatul regional *ninfiricat* „neferecat" (vezi DLR s.v.) s-ar putea să avem a face cu închiderea vocalei prefixului sub influenţa contragerii cu *î-* ; cf. însă varianta necondiţionată *ni-₂*.

c) (mult mai rar, exclusiv în vorbirea neîngrijită) prin sinereză, vocala finală a unui prefix terminat în *e* fiind transformată în semivocală : *neajutorat* pronunţat *e̯ajutorat*.

PUŞCARIU, L. R. II 53 constată că „pe cînd *e* din prepoziţia *de* sau din pronumele *ne* formează de obicei elementul slab al unui diftong cînd urmează un cuvînt începător cu *a* (*de-atunci*, *de-acolo*, *ne-am dus...*), asemenea contracţii nu se întîlnesc la compusele cu prefixul negativ *ne-* (*neadevăr*, *neatins...*)".

4. Prefixele limbii române sînt neaccentuate în condiţii obişnuite, cu unica excepţie a lui *poi-*.

Vezi PUŞCARIU, L. R. II 68. Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, p. 61, relevă deosebirea de accent din perechile minimale *desfăcut—des* (adv.) *făcut*, (*l-am auzit*) *desminţind— des* (adv.) *minţind*.

Iată cîteva derivate (cu prefixe vechi şi noi), cu menţionarea accentului (principal) : ***adormí***, ***cuprínde***, ***desfáce***, ***îmbătrîní***, ***nevoínţă***, ***prefáce***, ***răbufní***, ***răzbáte***, ***străbunic*** ; ***circumscríe***, ***conlucrá***, ***deplînge***, ***extráge***, ***hiperurbanísm***, ***întrezărí***, ***postpúne***, ***retroactív***, ***simpatriót***, ***supra-alimentáre***, ***subdiréctor*** etc.

Unele prefixe au variante etimologice accentuate, de obicei în cuvinte neanalizabile sau, cel mult, semianalizabile. Asemenea situaţii se întîlnesc atît la formaţii moştenite din latină (*cúscru*), cît şi la împrumuturi din slavă (*zápis*) şi mai ales din greacă (*epíscop*, *parápon*), rar la cele latino-romanice (*tránzit*).

1. În flexiunea derivatelor verbale neanalizabile în româneşte, moştenite din latină, prefixul care nu se mai percepe, poate fi accentuat : *cúmpăr*, *súfăr*, în timp ce *dezlég*, unde prefixul a rămas simţit, are accentul pe rădăcină. Vezi PUŞCARIU, L.R. II 68, GRAUR, T. 255.
2. La unele împrumuturi din greacă variantele accentuate sînt învechite (vezi exemple ca *perílipsis*, *diáfragmă*, *símbol*).

Derivate analizabile, fixate în forma cu prefixul accentuat, sînt rare şi neimportante, ca, de exemplu, adv. *némite*.

Prefixele bisilabice au, de obicei, un accent s e c u n d a r pe prima silabă : *ànte-*, *àrhi-*, *ìnter-* etc.

1. În situaţiile în care un prefix bisilabic poartă accentul principal al cuvîntului, locul acestui accent este :
a) pe a doua silabă a prefixului în variantele etimologice de accentuare, în general menţinute numai la cuvinte neanalizabile, şi învechite la cele analizabile (vezi mai sus) ;
b) acelaşi cu al accentului secundar obişnuit, deci pe prima silabă, în variantele ocazionale de accentuare (vezi mai departe).
2. Accentul secundar nu e prea distinct în limba română, de aceea nici nu a fost studiat îndeajuns (PUŞCARIU, L.R. II 70).

În derivatele mai lungi, şi prefixele monosilabice pot avea un accent secundar (mai ales cînd au un sens bine precizat), ceea ce are o anumită consecinţă asupra accentuării temelor. Astfel, în timp ce cuvintele de bază *amăgit*, *vieţui* au accentul principal pe ultima silabă şi cel secundar pe antepenultima : *àmăgít*, *vièţuí*, ultimul tip de accent se mută pe prefixul monosilabic în formaţii ca : *dèzamăgít*, *cònvieţuiésc*.

Accentul **principal** poate cădea uneori pe prefix, atunci cînd vrem să insistăm asupra prefixului, devenit, din punct de vedere semantic, mai important decît cuvîntul de bază. În situaţii de acest fel, în care apar variante ocazionale de accentuare, se găsesc mai frecvent :

a) derivate cu prefixe negative : *ínvoluntar*, *néfăcut* (pentru a sublinia un contrast sau o negaţie);

Vezi Puşcariu, l. r. ii 73.

b) derivate cu prefixe superlative : *hipersensibil*, *súprasaturat;*

c) derivate folosite în acelaşi context cu baza (este vorba de obicei tot de derivate cu prefixe negative sau superlative, dar şi de derivate prefixale cu valoare de repetare a acţiunii) : *bucuros şi răzbucuros ; am judecat şi răzjudecat ; nu e mama, e răzmama lui ; am citit şi récitit.*

Pentru derivate cu *răz-* vezi Iordan, stil. 210.

Accentul principal poate cădea pe prefix şi în alte formaţii, atunci cînd situaţia dată le opune cuvîntului de bază sau unei formaţii cu alt prefix : astfel, e posibilă accentuarea *cóautor* (pentru a sublinia că cineva a elaborat o lucrare împreună cu altul, şi nu de unul singur).

Puşcariu, l.r. ii 73, se referă şi la situaţia în care „medicii cer pacienţilor pe care-i examinează să nu *ínspire*, ci să *éxpire* aerul." După acelaşi autor, „asemenea accentuări antitetice" se întîlnesc mai des în Ardeal.

Nu poate fi neglijată nici posibilitatea ca, în unele cazuri, anumite derivate să aibă **două accente** principale (ca unele compuse de tipul *Ánul nóu*, vezi fc i 11) : *hipersensíbil; tînăr-nétînăr (Moartea n-alege. Tînăr, ne-tînăr, moartea ia.* Iordan, stil. 213).

Pentru existenţa a două accente, vezi Puşcariu, l.r. ii 74 : „În afect se poate întîmpla ca un cuvînt să primească un accent stilistic păstrînd şi accentul natural. Asemenea cuvinte se rostesc cu două accente principale. Aşa e acel *mínunát* pe care-l rostim în afect...". Pentru derivatele ocazionale cu *ne-* folosite imediat după cuvîntul de bază, vezi Iordan, stil. 213.

Faptul că există anumite corelaţii între valoarea unui prefix şi accentuarea lui în derivate se vede din comparaţia derivatelor superlative cu formaţiile în care aceleaşi prefixe au alte valori sau valori apropiate : se observă că accentul e mai frecvent pe prefixele superlative. De exemplu : ***súprasensibil*** („foarte sensibil") faţă de ***supravegheá***, ***supracopértă*** („copertă exterioară") ; ***últramodern*** („foarte modern") faţă de ***ultrafíltru***.

În situaţii foarte rare, cînd derivatul are un omonim curent cu sensul prefixului mai puţin clar, se pune un accent şi pe prefix, ca de exemplu : *récreá* „a crea din nou" faţă de *a (se) recreá* „a se destinde, a se odihni (după un efort susţinut)", (lucru) *néspús* („nerelevat") faţă de *nespús* (de frumos).

Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti, 1974, p. 81 discută deosebirea de accent dintre : *sînt* ***nevoit*** *să plec* şi *un gest* ***névoit***; ***nesocotind*** *pericolul, pompierul a intrat în casa incendiată* şi *am ajuns la o sută de exemplare,* ***nésocotind*** *pe cele stricate.*

În derivatele supraprefixate, primul prefix primeşte totdeauna un accent secundar, deoarece este necesară relevarea sensului primului formant. La accentuarea primului prefix contribuie şi faptul că formaţiile de acest fel au un număr destul de mare de silabe. Aceasta e situaţia mai ales în derivate ca : *prèîntîmpiná*, *nèstrăbătút*, în care sensul celui de al

doilea prefix *(în-$_1$, stră-)* e mai puţin clar pentru vorbitori, fiind considerat că aparţine temei; în aceeaşi situaţie sînt şi numeroşi termeni specializaţi ca: *àntianafilaxíe, hìpersuprarenalísm, pròparoxitón, sùbcontrafagót* sau termenii de rudenie: *prèrăsstrăbún, răsrăsstrăbuníc, stràstrănepót, ràsrăsstrămóş* (vezi SMFC V 5).

Mai frecvent decît în cazul derivatelor monoprefixate, dar în aceleaşi situaţii (vezi p. 295), se întîlnesc derivate supraprefixate cu accentul principal pe primul formant:

a) cu prefixe negative: *(e de) nérecunoscut;*

b) cu prefixe superlative: *súpraîncălzit;*

c) în acelaşi context cu derivatul la care s-a adăugat primul prefix: *Acest cuvînt are accentul nu pe penultima silabă, ci pe ántepenultima. El nu e strănepotul lui G., ci préstrănepotul lui.*

Nu este exclusă nici posibilitatea ca în unele cazuri de mai sus derivatele supraprefixate să aibă două accente principale (vezi p. 295).

# SCRIEREA DERIVATELOR CU PREFIXE

**1.** Normele ortografice actuale cer ca derivatele cu prefixe să se scrie într-un singur cuvînt.

În lucrări aparținînd unor domenii diferite (presă, literatură artistică, științifică etc.), se pot găsi însă (A) numeroase cazuri în care prefixul e despărțit prin cratimă de temă și (B) cazuri mai rare în care unele prefixe sînt scrise complet separate de temă, prefixul și cuvîntul de bază apărînd ca două cuvinte diferite.

1. Unele grafii cu cratimă sînt pur și simplu cazuri de nerespectare a normelor (de exemplu: *co-autor* CONTEMPORANUL, 1973, nr. 51, p. 2/1, *co-regent* Almanah MAGAZIN, 1972, p. 249/1, *infra-limbaj* ROM. LIT. VIII (1975), nr. 50, p. 5/3, *Curate* [*mîinile*], *nu în sensul de* ***ne-mînjite*** *de șperțuri și complicații, ci pur și simplu* ***ne-pătate*** *cu sînge.* ROM. LIT. V (1972), nr. 45, p. 22/3), uneori sub influența regulilor ortografice din alte limbi (*ultra-liberal* — fr. *ultra-libéral*). Exemplele de acest fel nu vor fi luate în discuție în acest capitol.
2. De asemenea nu vor fi luate în discuție cazurile în care este vorba de scrierea după vechi sisteme ortografice. Menționăm doar că în aceeași epocă existau oscilații în felul de a scrie cu sau fără cratimă derivatele cu unul și același prefix (vezi în DA, s.v. *arhi-*, exemple ca *arhipovățuitoriu* Șincai, dar *arhi-păstor* Zilot).
3. În ÎO, cap. IV *Formarea cuvintelor*, nu sînt menționate cazuri de grafii cu cratimă la derivatele cu prefixe. Fulvia Ciobanu și Lidia Sfîrlea, *Cum scriem. Cum pronunțăm corect*, București, 1970 formulează regula „Prefixele se scriu de obicei împreună cu cuvîntul sau tema la care sînt atașate" (p. 33) și o însoțesc de următoarea observație: „Prefixul poate fi despărțit prin liniuță de unire de cuvîntul la care e atașat atunci cînd în rostire poartă accent de insistență. Derivatele de acest fel sînt formații rare, ocazionale, care apar adeseori alături de cuvîntul neprefixat: *Mi s-a făcut imputarea că sînt foarte, că sînt prea, să sînt ultra-progresist.* (Caragiale, *O scrisoare pierdută*); *Restaurarea re-restaurării* (titlul unui articol din presă). Se poate scrie însă și: *ultraprogresist, rerestaurării*" (p. 34).

A. Scrierea cu cratimă a derivatelor cu prefixe se explică în general prin dorința de a scoate în evidență prefixul. Situațiile mai obișnuite se întîlnesc la:

a. derivate rar folosite, cu caracter mai mult sau mai puțin ocazional:

*Prostul se* ***„des-prostește"***. ROM. LIT. VI (1973), nr. 51, p. 21/4.

*Și-au scris pe veci... Hotărîrea și* ***ne-frica***. SCÎNTEIA, 1975, nr. 10.182, p. 4/2.

În mod special e folosită cratima la:

α) derivate cu prefixele superlative:

*„Sisteme" critice* ***hiper-tehnicizate***. ROM. LIT., VIII (1975), nr. 36, p. 5/2.

*O* ***super-vedetă*** *națională*. Almanahul CINEMA, 1970, p. 54.

***Super-starurile** constituie obstacolul principal. Ib.* p. 64 (vezi și *Scumpă, dar în același timp singura rețetă: **super-staruri**, montări fastuoase.* CONTEMPORANUL, 1970, nr. 39, p. 5/3).

Se folosește uneori cratima și în cazul prefixelor superlative folosite cu alte valori (de exemplu „exterioritatea"): *Indiferent de cauzele **extra-literare**, afectivitatea joacă un rol foarte important în activitatea criticilor.* ROM. LIT. VIII (1975), nr. 47, p. 4/2.

β) derivate a căror bază e un nume propriu:

*Atmosfera intelectuală, cu deosebire cea din Italia, s-a însuflețit devenind mult mai arzătoare, decît cu decenii în urmă, **pro-Croce**.* CONTEMPORANUL, 1966, nr. 11, p. 10/4 (vezi și AVRAM, P. N. 243).

γ) derivate a căror bază e un grup sintactic:

*Învățarea (chiar și **pe ne-de rost**!) a regulilor gramaticale.* Iorgu Iordan, în LR XIII (1964), nr. 1, p. 57.

δ) derivatele supraprefixate (primul formant e despărțit prin cratimă de restul derivatului): *extra-extrafin, răs-răscitat, stră-străvechi* (SMFC V 7); *endo-exocrin, exo-endocrin* (D. MED.).

b. derivate folosite alături de tema corespunzătoare:

*Chiar scriitori lansați de Lovinescu au fost, de multe ori, **re-lansați** definitiv, de Ibrăileanu.* ROM. LIT. II (1969), nr. 2, p. 12/2.

*Acuzații și **contra-acuzații**.* R. L. 1971, nr. 8361 p. 6/5.

c. derivate folosite alături de formații cu alte prefixe de la aceeași temă (uneori prefixele sînt antonime):

*S-au trezit peste noapte înfocați partizani ai acestei **super-critici** sau cum vrei să-i spunem **para-critici**.* ROM. LIT., VIII (1975), nr. 36, p. 5/2.

*Precizie **pre-** și **post-**operatorie.* SCÎNTEIA, 1968, nr. 7713, p. 6/7.

În ultimul exemplu, tema *(operatorie)* este exprimată o singură dată. Este posibil ca în cazul unor derivate cu *post-* (*Șoc post-operatoriu* R. L. 1975, nr. 9637, p. 6/8, *Post-universitare.* CONTEMPORANUL, 1971, nr. 52, p. 1/5—6) scrierea cu cratimă să fi fost influențată de formații de tipul lui *post-scriptum*.

d. evitarea confuziei cu o formație omonimă fixată într-un anumit sens sau cu sensul mai cunoscut al aceluiași cuvînt: *nevoie* „fără voie" (*Mi-am cerut voie, domnule director, cînd am ieșit în oraș. — Voie, **ne-voie**, puțin îmi pasă, vei fi pedepsit.* IORDAN, STIL. 213) — *nevoie* „trebuință, necesitate"; *pre-text* „ceea ce precedă un text" (RRL XV (1970), nr. 5, p. 473) — *pretext* „motiv"; *re-crea* „a crea din nou" (*Planuri ale unei narațiuni **re-create** prin continue confruntări și reevaluări.* TRIBUNA, 1975, nr. 32, p. 2/3) — *a (se) recrea* „a (se) destinde, a (se) odihni"; *re-monta* „a monta din nou" (*V. M. regizor pentru a **re-monta** aici Primăvara.* CONTEMPORANUL, 1972, nr. 45, p. 6/6) — *a (se) remonta* „a (se) redresa, a (se) reface". În situații de acest fel se pot găsi mai ales derivate cu prefixele *ne-*$_2$ și *re-*$_2$, mai rar *pre-*.

1. *Recrea* „a crea din nou" apare scris și fără cratimă: *Cînd caută să-și realizeze visul își dă seama că n-au reușit să-l **recreeze** la egală frumusețe.* CONTEMPORANUL, 1967, nr. 36, p. 7/2.
2. În următorul exemplu, numai unul dintre cele două derivate (cu același prefix) este scris cu cratimă: *Reluarea și **re-facerea** unor planuri enunțate.* TRIBUNA, 1975, nr. 32, p. 2/4.
3. Pentru formații cu *ne-*, vezi Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 81, unde se atrage atenția și asupra deosebirilor de accent.

e. evitarea întîlnirii aceleiași litere: *răs-străbun*.

Cîteva derivate apar mai des scrise cu cratimă, la aceasta contribuind și modelul altor limbi:

a) derivatele cu prefixul *ex-* (cu sensul „fost"): *ex-ministru* — fr. *ex-ministre, ex-deputat* — fr. *ex-député*;

La IORDAN, LRA 198 derivatele de acest tip cu *ex-* sînt scrise în două feluri: fără cratimă în cazul lui *exconsilier, exministru, exprefect, exprofesor, exsecretar* și cu cratimă în cazul lui *ex-cutie de bomboane, ex-savantul N.*

b) unele derivate cu prefixul *non-*: *non-eu* (DLR) — fr. *non-moi* — germ. *Nicht-Ich.*

În cazul prefixului *non-* scrierea cu cratimă se poate explica și prin faptul că formantul este socotit la limita dintre elemente de compunere și prefixe (vezi p. 13, 282). În DLR *non-eu* e singura formație cu *non-* scrisă cu cratimă alături de 7 scrise fără acest semn; la IORDAN, LRA 205—206, derivatele cu *non-* apar scrise cu cratimă: *non-beligeranță, non-conformist, non-eu, non-intervenție, non-sens, non-valoare* etc.

B. Scrierea prefixului ca un cuvînt independent se întîlnește în următoarele situații:

a) la derivate, mai mult sau mai puțin ocazionale, a căror temă e un nume propriu sau un grup sintactic (cf. sub A a) categoriile $\beta$ și $\gamma$). Exemplele mai numeroase sînt cu prefixul *ne-*$_2$ și un grup sintactic;

În unele îndreptare ortografice mai vechi se recomandă, pentru anumite cazuri, scrierea separată a lui *ne-*: astfel S. Pușcariu și T. Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, Editura „Cartea românească", ed. a III-a, București, 1941, p. 51—52, consideră că *ne-* trebuie scris ca un cuvînt separat în exemple ca: *ne mai auzind, ne mai auzit; ne mai văzînd, ne mai văzut;* vezi și SCRIBAN, s.v. *ne-*. Actualele norme cer în asemenea cazuri scrierea într-un singur cuvînt: *nemaiauzit* (IO s.v.). Vezi și discuția de la Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 81.

b) cînd prefixul e folosit eliptic într-un context în care se opune cuvîntului de bază sau unei formații cu alt prefix de la aceeași temă (cf. sub A categoria c). Și aici exemplele mai numeroase sînt cu *ne-*$_2$: *pătlăgeaua, pătrunjelul și alte legume* **ne** *sau mai puțin* **mirositoare** *se întîmplaseră să fie victimele marelui cuțit.* Gib I. Mihăescu, *Zilele și nopțile unui student întîrziat*, Craiova, 1973, p. 12.

Cf. însă și situații ca: *I. e hipertensiv, iar G. e hipo.*

Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 85—86, citează cazuri — notate „în tinerețe" — de separare nejustificată a unor prefixe neologice (*contra-, extra-, infra-, super-, supra-*) în exemple ca: (*activitate*) *contra revoluționară, extra fin,* (*raze*) *infra roșii, super producție, supra încălzită.*

**2.** Probleme de scriere legate de întîlnirea aceleiași consoane la finala prefixului și la începutul cuvîntului de bază s-au tratat la prefixele respective (vezi scrierea cu dublu *-n-* a derivatelor cu prefixul *în-*$_1$ a căror temă începe cu *n-*, p. 135; cu dublu *-r-* la *inter-*, p. 143; cu dublu *-s-* la *răs-*, p. 210 și *trans-*, p. 255).

**3.** Unele prefixe, mai ales dintre cele neologice, au variante grafice învechite cu caracter etimologic:

a. La prefixele de origine latino-romanică se întîlnește uneori dublarea consoanei inițiale a temei, explicabilă la origine prin asimilarea consoanei finale a prefixului: vezi la *in-*$_2$ varianta *im-*$_2$ în *immaterial, immobil;* la *ob-* variantele *oc-* în *occurge, of-* în *offeri, op-* în *oppoziție;* la *sub-* varianta *sup-* în *suppleca.*

b. Prefixele de origine greacă prezintă grafiile *y* pentru *i* și *ch* pentru *h*: vezi *hyper-, hypo-/ypo-* și *sym-*, respectiv *archi-*.

c. Prefixul de origine slavă *răs-* are o variantă cu *e* pentru *ă*: *res-*.

d. Prefixele *des-* și *răs-* au în unele sisteme ortografice vechi această unică înfățișare, fiind folosite astfel în locul variantelor în care se notează sonorizarea: *dez-, răz-*.

Cele mai multe dintre aceste variante grafice au avut circulație în secolul al XIX-lea.

# ORIGINEA PREFIXELOR ROMÂNEȘTI

După originea lor, prefixele limbii române sînt de trei categorii: moştenite din latină, împrumutate din diverse limbi şi apărute pe teren românesc (din elemente moştenite sau împrumutate fie cu alte valori, fie cu altă formă).

a. Prefixele m o ş t e n i t e  d i n  l a t i n ă sînt relativ puţine (12): *a*-$_1$, *cu*-, *de*-$_3$, *des*-, *în*-$_1$, *poi*-, *pre*-, *ră*-$_1$, *s*-, *stră*-, *sub*- şi *tră*-.

1. Limba latină avea un bogat sistem de prefixe, folosite în special în formarea verbelor (LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L.G. I 198, ILR I 97–106). Latina populară tîrzie nu folosește decît o parte dintre acestea, deși prefixarea ca procedeu nu numai că rămîne vie, dar chiar se dezvoltă; vezi Veikko Väänenen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1967, p. 99–100. Limbile romanice au păstrat numai o parte din inventarul latinesc de prefixe, în general aceleași în toate. Sînt panromanice, cu deosebiri privind numai gradul de productivitate, prefixele continuatoare ale lui *ad*-, *con*-, *de*-, *dis*-, *ex*-, *in*-, *re*- și *trans*-, prefixele cele mai importante în latina populară și în toată istoria limbii latine, și sînt general pierdute prefixe ca *circum*-, *ob*-, *praeter*-, *retro*-, *se*-, *ue*- (păstrate cel mult în formații izolate). Unele limbi romanice au moștenit și prefixe care nu s-au păstrat în română: *infra*- (în italiană), *inter*- (în franceză, spaniolă și portugheză), *super*- (în franceză, spaniolă și portugheză), *supra*- (în italiană). Tot astfel alte limbi romanice au pierdut prefixe pe care româna le-a conservat: de exemplu, franceza nu a păstrat pe *extra*- (moștenit numai în română și italiană), pe *sub*- (moștenit în română, italiană, spaniolă) l-a înlocuit în general cu *subtus*-, iar pe *de*- l-a confundat cu *dis*-. Vezi MEYER-LÜBKE, G. II 618–623 și 670–685, BOURCIEZ, E. 199–201. Între cele 107 cuvinte latinești moștenite numai de română dintre toate limbile romanice există peste 20 de formații prefixale, cele mai multe cu *ad*- (**addepositum, adsternere, *attepire* etc.), *ex*- (**expauimen, *extemperare* etc.) și *in*- (**intemplare, *intenuare* etc.), dar și cu *cum*-, *de*-, *dis*-, *per*-, *pro*-, *sub*- și *tra(ns)*-; în schimb, între cele 214 cuvinte panromanice absente din română sînt foarte puține formații prefixale (ca *infans, praestare, transuersus*), iar cîteva cuvinte simple au fost înlocuite cu derivatele lor prefixate (vezi *tingere*: *intingere*, *uestire*: *inuestire*, *uincere*: *inuincere*, *uolare*: *exuolare*). Vezi ILR II 117–118 și 122–125.

2. Printre formațiile prefixale de proveniență latinească multe au etimoane, atestate sau, mai ales, reconstruite, care se deosebesc de formele clasice. Lăsînd la o parte deosebirile de natură fonetică, în cazuri ca *îngrășa* < **ingrassiare* (clas. *incrassare*), sau morfologică, în cazul schimbărilor de conjugare ca *înflori* < **inflorire* (clas. *inflorescere*), din punctul de vedere al prefixării interesează următoarele tipuri de deosebiri: a) formații prefixale corespunzătoare unor cuvinte neprefixate în latina clasică: *agăța* ◁ **accaptiare* (clas. *captiare*), vezi și nota 1; b) formații prefixale corespunzătoare unor cuvinte formate cu alte prefixe în latina clasică: *aștepta* ◁ **astectare* = **adspectare* (clas. *expectare*), *străpunge* < **extrapungere* (clas. *transpungere*); c) formații care prezintă fenomenul numit „recompunere" de către cei care consideră prefixarea compunere (deci, de fapt, rederivare), constînd în refacerea vocalismului cuvîntului de bază și, prin aceasta, a posbilității de analiză: *cominda* ◁ **commandare* (clas. *commendare*), *înfrînge* < **infrangere* (clas. *infringere*) (româna a moștenit însă și numeroase verbe cu vocalismul modificat, ca: *atinge* < *attingere*, *închide* < *includere* etc.; cf. dubletele *începe* și *încăpea*, ambele moștenite, între etimoanele cărora — *incipere* și **incapere* — este o diferență cronologică); d) formații supraprefixate corespunzătoare

unor cuvinte latinești neprefixate (= a) sau formate cu un singur prefix : *spăla* < **expellauar* clas. *lauare)*, *acoperi* < *acco(o)perire* (clas. *cooperire)*. Dacă în general la formațiile analizabile se poate susține teoretic și ipoteza formării lor în limba română, aceasta e cu atît mai plauzibilă la tipurile discutate aici, în special la cuvintele cu etimon reconstituit. Cf. și marele număr de verbe parasintetice cu etimon reconstruit de tip *amuți* < **ammutire* (< *mutus)*, *ațîța* < **attitiare* (< *titio)*, *înălța* < **inaltiare* (< *altus)*, *însura* < **inuxorare* (< *uxor)* etc. 3. Unele prefixe din lista de mai sus sînt moștenite numai în parte, întrucît ulterior au fost întărite de împrumuturi latino-romanice sau chiar de altă proveniență ; vezi mai departe.
4. În formații devenite neanalizabile s-au păstrat și urme ale altor prefixe latinești, ca *ab-* (*ascunde* < *abscondere)*, *inde-* (*îndemna* < **indeminare)*, *inter-* (*întreba* < *interrogare)*, *ob-* (*ucide* < *occidere*, *uita* < *oblitare)*, *pro-* (*purcede* < *procedere)*, *super-* (*sprînceană* < *supercilia)*.
5. De asemenea în formațiile neanalizabile prefixele iau înfățișări particulare : vezi exemple ca *dumica* în care nu se mai recunoaște prefixul *de-* (*demicare)*, *pieri* < *perire* cu evoluția specială a lui *per-*, *treaptă* < **traiecta* sau rezultatele avute de *ex-* în *ascuți* < **excotire*, *ieși* < **exire*, *șterge* < *extergere*, *usca* < *exsucare*.

b. Prefixele împrumutate provin din diverse limbi, principalele surse fiind, în ordine cronologică, slava, greaca și limbile romanice.

1. Unii cercetători atribuie lui *tă-* proveniența din substrat; vezi p. 245.
2. I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 153—160, se pronunță împotriva conceptului de afixe împrumutate, cu argumentul că acestea sînt extrase din cuvinte împrumutate după ce cuvintele respective au devenit bunuri ale limbii în care au intrat. Mecanismul preluării unor afixe dintr-o limbă în alta este, evident, acesta, prin cuvintele analizabile care le conțin, încît termenul *afix împrumutat* trebuie înțeles în sensul arătat. Dacă însă din punct de vedere strict terminologic s-ar putea accepta critica lui I. Pătruț, nu tot astfel este de acceptat ideea că originea afixelor intrate prin împrumutul de cuvinte n-ar trebui să ne intereseze, considerîndu-le pe toate pur și simplu românești : prin aceasta se neagă însăși ideea de etimologie a afixelor și devine imposibilă distingerea celor apărute într-adevăr pe teren românesc.

Din vechea slavă și din limbi slave moderne au fost împrumutate următoarele prefixe (13) : *do-*, *iz-*, *nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *o-*$_1$, *po-*, *pod-*, *prea-*; *pro-*$_1$, *răs-*, *vă-*, *văz-* și *ză-*.

Pentru unele dintre ele, și anume — nu întîmplător, poate — pentru cele mai importante și mai vechi : *ne-*$_2$, *prea-* și *răs-*, se presupune și influența unor prefixe latinești omonime sau paronime (măcar în sensul că vorbitorilor protoromâni le erau familiare segmentele inițiale în cauză) : vezi pentru *ne-* formațiile moștenite din latină *nemică* (> *nimic)*, *neșchit*, *neștine*, la care se adaugă poate asemănarea cu adverbul de negație moștenit *nu* (Fischer, f.c. 299) ; pentru *prea-* referirea la valoarea intensivă a lat. *per-*, *prae-*; pentru *răs-* intervenția lat. *re-* fie în sensul explicației directe din compunerea lui cu *ex-*, fie prin falsa analiză a unor formații ca *răspunde* < lat. *respondere*. În limbile romanice occidentale s-a petrecut un fenomen asemănător cu unele prefixe germanice grefate pe prefixe paronime moștenite din latină : vezi fr. *for-* < v. germ. *fir-*, *fer-* modificat sub influența lui *fors(-)* < lat. *foris* (Robert, Grevisse, 99 ; la Bourciez, e. 200 lat. *foris* influențat de germanicul *fir-)* și fr. *mé(s)-*, it. *mis-* pentru care unii cercetători admit un etimon unic, fie lat. *minus* (Meyer-Lübke, g. II 619, 684), fie francicul **missi-* (Dauzat-Dubois-Mitterand, Robert), dar alții se referă la amîndouă (Bourciez, e. 200).

Prefixele de origine grecească în limba română au o situație specială întrucît nici unul dintre ele nu este împrumutat numai direct din greacă, ci și prin slavă în cazul cîtorva prefixe mai vechi, ca *anti-*, *arhi-*, *pro-*$_2$, sau prin neologisme latino-romanice în toate cazurile (inclusiv al celor venite și prin slavă). Dintre diversele căi de pătrundere a cuvintelor cu prefixe grecești, tocmai împrumuturile făcute direct din greacă în sec. al XVIII-lea sînt de obicei mai puțin importante sub raportul stabilității și al posibilității de analiză. Din punct de vedere cronologic, prefixele „grecești" ocupă un loc intermediar între fondul de prefixe vechi (moștenite din latină și slave) și cele neologice, ponderea principală avînd-o caracterul neologic. Există 18 prefixe care se explică direct și indirect printr-un etimon grecesc : *a-*$_3$, *ana-*, *anti-*, *apo-*, *arhi-*, *cata-*, *dia-*, *ecto-*, *en-*, *endo-*, *ento-*, *epi-*, *exo-*, *hiper-*, *hipo-*, *meta-*, *peri-*, *sin-*, la care se adaugă 2 explicabile numai pe jumătate prin greacă : *para-* și *pro-*$_2$.

Prefixele împrumutate în epoca modernă din limbi romanice ca franceza și italiana sau/și din latină sînt numite l a t i n o-r o m a n i c e. Există 29 de prefixe cu această origine multiplă — intrate adesea și prin cuvinte din alte limbi de cultură, ceea ce uneori se reflectă în variante formale: *ab-*, *ante-*, *circum-*, *cis-*, *con-*$_2$, *contra-*, *de-*$_2$, *dis-*, *ex-*$_1$, *extra-*, *in-*$_1$, *in-*$_2$, *infra-*, *inter-*, *intra-*, *intro-*, *juxta-*, *non-*, *ob-*, *pen-*, *per-*, *post-*, *re-*$_2$, *retro-*, *se-*, *super-*, *tra-*, *trans-*, *ultra-*, la care se adaugă 1 prefix explicabil numai pe jumătate prin latină: *pro-*$_2$ și 5 prefixe la care stratul neologic latino-romanic a întărit prefixe vechi, moștenite din latină: *a-*$_1$, *de-*$_3$, *pre-* și *sub-* sau unul format în română din vechea prepoziție *supră* moștenită din latină.

În categoria mai mare a prefixelor latino-romanice intră, ca o subdiviziune cu specificul ei, grupul prefixelor împrumutate numai din f r a n c e z ă. Există 6 prefixe cu această unică origine: *an-*$_5$, *antre-*, *me(z)-*, *sur-*, *tre-*$_2$ și *par-*$_1$, la care se adaugă 1 prefix explicabil numai pe jumătate prin franceză: *para-*.

La prefixele de origine grecească și la cele latino-romanice se ține seama de etimologia indirectă a prefixului alături de diversele etimologii directe ale formațiilor prefixale. Pentru etimologia indirectă vezi Al. Graur, în CL XIII (1968), nr. 2, p. 305–308.

c. În sfîrșit, prefixele a p ă r u t e p e t e r e n r o m â n e s c provin:

α) din alte prefixe, prin procese fonetice. Din prefixul *po-*, împrumutat din slavă, s-au creat în română două prefixe: *co-*$_2$ prin disimilare la temele cu labială la inițială și prin asimilare la temele cu velară la inițială și *tă-* prin disimilare la teme cu inițială labială;

1. În explicarea acestor prefixe s-a aplicat principiul etimologiei colective sau de grup; vezi A. Graur, *Étymologie collective*, în *Linguistique contemporaine. Hommage à Eric Buyssens*, Bruxelles, 1970, p. 83–86. Pentru alte explicații vezi *CO-*$_2$ și *TĂ-*.
2. După SCRIBAN din același prefix *po-* s-ar fi dezvoltat și *bo-* în *bocirn* (pentru care vezi Introducerea, § 8).
3. După IORDAN, STIL. 216 și prefixul *s-* (*z-*$_1$) provine uneori din *is-* (*iz-*) în formații ca *zbucni*, *zgoni* etc.; pentru *s-*<*răs-* în *scumpăra* vezi Em. Vasiliu, în SCL *VI* (1955,) 3–4, p. 248.

β) din prepoziții, de obicei prin calcuri și semicalcuri după formații prefixale din diverse limbi. S-au format din prepoziții integral prefixele *între-*, *întru-*, *spre-* și, în parte, *supra-* și *sub-*; în toate cazurile este vorba de prepoziții moștenite din latină. *Între-* și *sub-* s-au format în felul arătat în perioada modernă, prin calcuri neologice după latină sau diverse limbi moderne (vezi exemple ca *întreține*, *subînțelege*). *Spre-* ca prefix aparține limbii vechi și a apărut în calcuri după slavă *(sprezice)* și latină *(sprepus)*, iar *supra-* comportă această explicație tot numai pentru cîteva formații cărturărești vechi *(suprăveni*, de exemplu) în care calchiază pe latinescul *super-*. *Întru-* este singurul prefix care pare să se fi format dintr-o prepoziție fără model străin, datorită echivalenței prepozițiilor *întru* și *în*, dintre care ultima funcționa și ca prefix (vezi exemple, vechi, ca *întraripa* /*înaripa)*.

După DRINCU, P. T. 152 și *a-*$_1$ ar avea, în parte, această explicație în formații ca *afund*, *aminte*, considerate de noi compuse. În general, pentru cercetătorii care nu fac distincție între compunerea cu prepoziții și prefixare (vezi Introducerea § 6,1 a), numărul prefixelor formate în română (și) din prepoziții se mărește. Vezi la I. Coteanu, LRC II 194 categoria prefixelor delocutive, creată pentru *în-* (integral) și *de-* din *dedulci*, *deochea*, *deosebi* etc.

La prefixele complexe nu se recunosc decît două categorii după origine: împrumutate (unele prefixe compuse neologice: de exemplu,

*metem-/meten-, ram-/ran-, rim-/rin-, sper-)* și formate pe teren românesc din alte prefixe (unele prefixe compuse vechi și populare: *năz-, sco-* și toate prefixele dezvoltate: *destr-, pres-, zăs-)*.

După unii cercetători ar exista și prefixe compuse moștenite din latină: vezi explicația lui *răs-* din *re-* + *ex-*.

După cum a putut rezulta și din cele prezentate pînă acum, istoria prefixelor românești este adesea complexă. Etimologia multiplă a unora dintre ele sau pur și simplu faptul că unele prefixe au fost întărite ulterior de alte straturi fac dificilă o repartiție tranșantă în grupe etimologice care să poată fi cuprinsă și în date numerice.

Etimologia multiplă, aplicabilă la unele formații prefixale ca la orice alte cuvinte în situații asemănătoare, este cu atît mai normal să fie aplicată în cazul prefixelor înseși, degajate din diverse formații. Pentru principiul etimologiei multiple vezi GRAUR, SLG 67—77, GRAUR, E. 11—18, HRISTEA, E. 103—108. Principalele situații întîlnite la prefixe sînt următoarele: a) moștenite și împrumutate — de exemplu $a$-$_1$, $de$-$_3$; b) împrumutate din diverse limbi: *anti-, arhi-, para-, pro-*$_2$; c) apărute în română și împrumutate: *supra-*; d) moștenite, împrumutate și apărute în română: *sub-*; tipul *a* cuprinde situațiile cele mai complicate în cazul în care un prefix moștenit e și împrumutat din diverse limbi: de exemplu, *pre-* moștenit, slav, latino-romanic; vezi și *s-*. Împotriva etimologiei multiple a lui *pre-* și *sub-* vezi DRINCU, P. V. 59.

De aceea clasificarea prefixelor în cele trei categorii menționate la p. 300 trebuie înțeleasă în sensul că e vorba, de obicei, de prefixe p r e p o n d e r e n t moștenite, împrumutate sau apărute pe teren românesc.

Căile diferite sau momentele diferite de pătrundere în limbă a unui prefix se reflectă uneori în variantele formale ale unor prefixe: vezi la *anti-* variantele cu *-d-* care trădează calea orală grecească sau la *circum-* variantele cu *ț-* care indică o filieră germană sau slavă. Aceste împrejurări explică și numărul mare de prefixe cu origine comună care sînt dublete etimologice *(cu-* și *con-*$_2$; *des-* și *de-*$_2$; *întru-* și *intro-*; *poi-* și *post-*; *ră-*$_1$ și *re-*$_2$; *s-* și *ex-*$_1$; *stră-* și *extra-)*, triplete *(în-*$_1$, *in-*$_1$ și *an-*$_5$; *între-, inter-* și *antre-*; *po-, co-*$_2$ și *tă-*; *pre-, per-* și *par-*$_1$; *spre-, super-* și *sur-)* și chiar cvadruplete *(tră-, trans-, tra-, tre-*$_2$*)*.

1. Cu excepția tripletului *po-, co-*$_2$ și *tă-*, cu termenul de origine slav și cu două reflexe românești, în toate celelalte cazuri unul din termeni (și anume primul din enumerare) este moștenit din latină, iar celălalt sau celelalte reprezintă neologisme latino-romanice.
2. Dubletele au de obicei o formă diferită — mai mult sau mai puțin—. Luînd în considerare și variantele prefixelor, există și dublete cu aceeași formă: vezi *con-*$_1$ (variantă a lui *cu-*) și *con-*$_2$; *de-*$_1$ (variantă a lui *dez-*) și *de-*$_2$; *re-*$_1$ (variantă a lui *ră-*$_1$) și *re-*$_2$ (sau *ră-*$_1$ și *ră-*$_2$, variantă a lui *re-*$_2$); *stra-*$_1$ (variantă a lui *stră-*) și *stra-*$_2$ (variantă a lui *extra-*).
3. Prefixele dublete se pot găsi și în formații care constituie în ansamblul lor dublete etimologice: a) cu formă identică: cele două omonime *depune* (pop. „a-și mări ugerul" și neol. „a lăsa jos"), *prepune* (pop. „a bănui" și neol. „a pune înainte") sau b) cu formă diferită α) în ce privește numai prefixul: *cuveni* și *conveni*; *despune* (înv.) și *dispune*; *răpune* și *repune*; *spune* și *expune*; *trimite* și *transmite* etc. și β) în ce privește atît prefixul, cît și baza: *împlînta* și *implanta*; *purcede* și *proceda* (cu varianta *procede* dubletul e de tip α); *răposa* și *repauza*. Unele dublete lexicale au același prefix, dar baze cu formă diferită: *închina* și *înclina*; *inapt* și *inept*. În familia aceluiași cuvînt se folosesc uneori prefixe dublete: *îmboldi*, dar *imbold*.

Cu toate dificultățile create de istoria complexă a unor prefixe pentru operația de clasificare etimologică, este evident că prefixele neologice de circulație internațională — latino-romanice și grecești — întrec cu mult, din punct de vedere numeric, celelalte categorii, reprezentînd peste 2/3 din totalul prefixelor limbii române. În perioada modernă s-a produs deci o îmbogățire extraordinară a inventarului de prefixe și o înviorare generală a prefixării, inclusiv a celei cu prefixe vechi.

Aceasta din urmă a avut uneori numai rezultate efemere. Vezi DRINCU, P. V. 60—61.

În special prefixele latino-romanice au ajuns rapid la diferite grade de productivitate, ceea ce se explică prin compatibilitatea lor cu temele vechi, de aceeaşi origine latină ca şi bazele modelelor neologice. Românizarea celor mai multe împrumuturi prefixate prin adaptarea sau calchierea cuvîntului de bază a introdus dintr-o dată prefixele latino-romanice în sistemul derivativ. Aceasta a avut importante consecinţe pe plan lexical şi gramatical: pe plan lexical, prefixele latino-romanice au contribuit la întărirea poziţiei unor verbe moştenite, din vocabularul fundamental al limbii române, introducînd serii de formaţii prefixale în familia unor verbe ca *duce*, *prinde*, *rupe*, *trage*, *ţine*, *zice* sau adăugînd formaţii de acest fel în familia altora ca *bate*, *face*, *pune*, iar pe plan gramatical, prefixele latino-romanice au întărit poziţia conjugării a II-a şi a III-a, în care au adus şi teme legate noi (*-clude*, *-verge* etc.); pentru ambele planuri este important faptul că datorită unor formaţii neologice au redevenit analizabile unele verbe moştenite.

Vezi Graur, T. 229–230, 269 şi exemplele discutate în Introducere, § 2.

Varietatea surselor etimologice şi numărul mare de dublete fac ca limba română să aibă astăzi un inventar general de prefixe mai bogat decît latina şi decît celelalte limbi romanice.

1. Avem în vedere, desigur, comparaţia cu inventare care ar fi alcătuite după aceleaşi criterii ca cele aplicate în lucrarea de faţă, deci inventare nepuriste, incluzînd împrumuturi savante, dar neamestecînd prefixele cu elemente sau termeni de compunere. În aceste condiţii, e de remarcat că româna literară actuală a refăcut, cu împrumuturile neologice, tot inventarul limbii latine cu unica excepţie a lui *ue-* (devenit neproductiv încă din latina clasică, vezi ILR I 99–100).

2. Vezi Fischer, F. C. 299: „limba română actuală are un sistem de prefixaţie mai bogat şi mai clar decît însăşi latina epocii clasice". Acelaşi cercetător afirmă că „din punctul de vedere al extinderii procedeului, româna are mai multe prefixe vii decît limbile occidentale" (*ib.*).

Dezvoltarea prefixării în limba română de după 1800 este o componentă esenţială a procesului numit relatinizarea, reromanizarea, occidentalizarea sau modernizarea limbii române.

Vezi Graur, T. 257: „Nu numai că prefixele vechi sînt înlocuite cu altele noi, dar se schimbă înseşi procedeele de formare a cuvintelor, căci, de unde pînă nu demult derivarea cu prefixe juca un rol secundar în româneşte, astăzi ea capătă o mare întrebuinţare, şi aceasta nu va rămîne fără urmări în ce priveşte structura limbii în general".
Pentru ponderea crescută a formaţiilor prefixale între cuvintele noi înregistrate în limba presei actuale vezi Florica Dimitrescu, *Cuvinte şi sensuri noi în presa actuală*, în LR XI (1962), nr. 4, p. 397–398, unde se vorbeşte şi de „o tendinţă de i n t e r n a ţ i o n a l i z a r e a structurii lexicale a limbilor moderne la care participă şi limba română".

TABEL SINOPTIC AL PREFIXELOR LIMBII ROMÂNE

| Nr. crt. | Prefixul | Părți de vorbire formate | | Clasele bazelor | Derivate omogene | | Derivate eterogene | | Semantism | | Nr. form. anal. | Prod. | Originea |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | Nr. | Felul | | simple | parasin-tetice | simple | parasin-tetice | mono- | poli- | | | |
| 1 | *a-*$_1$ | 3 | vb., s., adj. | 5 | + | + | + | + | – | × | 141 | + | lat. + neol. < lat., fr. |
| 2 | *a-*$_3$ | 2 | s., adj. | 3 | + | – | + | + | – | + | 135 | × | neol. < gr.+... |
| 3 | *ab-* | 3 | vb., adj., s. | 3 | + | – | – | – | – | + | 22 | × | neol. < lat., fr. |
| 4 | *an-*$_5$ | 2 | vb., s. | 2 | + | + | – | + | + | – | 5 | – | neol. < fr. |
| 5 | *ana-* | 2 | s., adj. | 2 | + | – | – | – | – | + | 12 | – | neol. < gr. + ... |
| 6 | *ante-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | – | – | – | + | – | 45 | + | neol. < lat., fr. |
| 7 | *anti-* | 3 | adj., s., vb. | 3 | + | – | + | + | + | – | 281 | + | gr.(+ sl.+neol.<lat., fr...) |
| 8 | *antre-* | 1 | s. | 1 | + | – | – | – | + | – | 2 | – | neol. < fr. |
| 9 | *apo-* | 2 | s., adj. | 2 | + | – | – | – | – | + | 17 | × | neol. < gr. + ... |
| 10 | *arhi-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | – | – | – | + | – | 37 | + | gr.1.<sl., 2.neol.<lat., fr. |
| 11 | *cata-* | 2 | s., adj. | 2 | + | – | – | – | + | – | 13 | – | neol. < gr.+ ... |
| 12 | *circum-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | + | – | – | + | – | 12 | × | neol. < lat., fr. |
| 13 | *cis-* | 2 | adj., s. | 1 | + | + | – | + | + | – | 11 | + | neol. < lat., fr. |
| 14 | *co-*$_2$ | 3 | vb., s., adj. | 4 | + | – | – | + | ? | | 19 | + | < sl. |
| 15 | *con-*$_2$ | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | + | + | + | + | – | 106 | + | neol. < fr., lat. |
| 16 | *contra-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | + | – | – | – | + | 158 | + | neol. < lat., fr. |
| 17 | *cu-* | 1 | vb. | 2 | + | – | – | + | – | + | 7 | – | lat. |
| 18 | *de-*$_2$ | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | + | – | + | – | + | 195 | + | neol. < fr., lat. |
| 19 | *de-*$_3$ | 3 | vb., s., adj. | 4 | + | – | – | + | – | × | 56 | + | lat. |
| 20 | *des-* | 5 | vb., s., adj., adv., interj. | 6 | + | + | – | + | – | + | 395 | + | lat. |

| Nr. crt. | Prefixul | Părți de vorbire formate |  | Clasele bazelor | Derivate omogene |  | Derivate eterogene |  | Semantism |  | Nr. form. anal. | Prod. | Originea |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
|  |  | Nr. | Felul |  | simple | parasin-tetice | simple | parasin-tetice | mono- | poli- |  |  |  |
| 21 | *dia-* | 2 | s., adj. | 2 | + | – | – | – | – | + | 19 | ? | neol. < gr. + ... |
| 22 | *dis-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | + | – | + | – | + | 28 | + | neol. <lat., fr. |
| 23 | *do-* | 3 | vb., adj., adv. | 3 | + | – | – | – | – | + | 32 | + | sl. |
| 24 | *ecto-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | – | – | + | – | 14 | – | neol. < gr. + ... |
| 25 | *en-* | 2 | s., adj. | 2 | + | – | + | – | + | – | 10 | – | neol. < gr. + ... |
| 26 | *endo-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | – | – | + | – | 36 | + | neol. < gr. + ... |
| 27 | *ento-* | 1 | s. | 1 | + | + | – | – | + | – | 4 | – | neol. < gr. + ... |
| 28 | *epi-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | – | – | – | – | + | 22 | – | neol. < gr. + ... |
| 29 | *ex-*$_1$ | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | – | – | + | – | + | 42 | + | neol. <lat., fr. |
| 30 | *exo-* | 2 | s., adj. | 2 | + | – | – | – | + | – | 20 | ? | neol. < gr. + ... |
| 31 | *extra-* | 2 | adj., s. | 2 | + | – | + | + | – | + | 42 | + | neol. < lat., fr. |
| 32 | *hiper-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | – | + | – | + | 109 | + | neol. < gr. + ... |
| 33 | *hipo-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | – | + | – | + | 81 | + | neol. < gr. + ... |
| 34 | *in-*$_1$ | 2 | vb., s. | 3 | + | + | – | + | – | + | 23 | + | neol. < lat., fr. |
| 35 | *in-*$_2$ | 3 | adj., s., vb. | 3 | + | + | + | + | + | – | 194+ | ? | neol. < lat., fr. |
| 36 | *infra-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | – | + | + | – | 16 | + | neol. < lat., fr. |
| 37 | *inter-* | 3 | vb., adj., s. | 3 | + | – | + | – | – | + | 105 | + | neol. < lat., fr. |
| 38 | *intra-* | 2 | adj., s. | 2 | + | – | – | – | – | + | 30 | + | neol. < lat., fr. |
| 39 | *intro-* | 1 | vb. | 1 | + | – | – | – | + | – | 1 | × | neol. < lat., fr. |
| 40 | *iz-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | – | – | – | – | ? | 18 | + | sl. |
| 41 | *in-*$_1$ | 3+1 | vb., adj., s. num. ? | 6 | + | + | – | + | – | + | 570 | + | lat. |
| 42 | *intre-* | 2 | vb., s. | 2 | + | – | – | – | – | + | 29 | + | neol.calch. < lat. |

| | | | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 43 | *întru-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | — | + | + | — | 6 | + | rom. < lat. |
| 44 | *juxta-* | 3 | adj., s., vb. | 3 | + | — | — | + | + | — | 5 | × | neol. < lat., fr. |
| 45 | *me-* | 2 | s., vb. | 3 | + | — | + | — | — | + | 4 | — | neol. < fr. |
| 46 | *meta-* | 2 | s., adj. | 3 | + | + | — | + | — | + | 79 | × | neol. < gr. + ... |
| 47 | *nă-*$_1$ | 4 | s., adj., vb., adv. | 4 | + | + | — | + | — | ? | 25 | + | sl. |
| 48 | *ne-*$_2$ | 6+1 | adj., s., vb., adv., pron., conj., interj. ? | 7 | + | + | + | + | — | + | 449+ | + | sl. |
| 49 | *non-* | 2 | s., adj. | 2 | + | — | — | — | + | — | 26 | + | neol. < fr., engl. |
| 50 | *o-*$_1$ | 2 | vb., s. | 2 | + | — | — | + | ? | — | 8 | + | sl. |
| 51 | *ob-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | — | + | — | + | 15 | × | neol. < lat., fr. |
| 52 | *par-*$_1$ | 2 | vb., s. | 1 | + | — | — | + | + | — | 3 | × | neol. < fr. |
| 53 | *para-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | — | + | — | + | 153 | + | neol. < gr., fr. |
| 54 | *pen-* | 2 | s., adj. | 3 | + | — | — | — | — | + | 3 | — | neol. < lat., fr. |
| 55 | *per-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | + | + | — | + | 31 | × | neol. < lat., fr. |
| 56 | *peri-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | — | + | — | + | 123 | + | neol. < gr., fr. |
| 57 | *po-* | 2 | vb., adj. | 2 | + | — | — | + | + | — | 22 | + | sl. |
| 58 | *pod-* | 2 | s., adj. | 2 | + | — | — | — | — | ? | 6 | — | sl. |
| 59 | *poi-* | 1 | adv. | 1 | + | — | — | — | + | — | 2 | + | lat. |
| 60 | *post-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | + | — | — | + | — | 35 | + | neol. < lat., fr. |
| 61 | *pre-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | + | — | + | — | + | 186 | + | lat. + neol.<lat., fr. |
| 62 | *prea-* | 4 | adj., s., vb., adv. | 4 | + | — | — | + | + | — | 33 | + | sl. |
| 63 | *pro-*$_1$ | 3 | vb., adj., adv. | 3 | + | — | — | + | — | + | 32 | + | sl. |
| 64 | *pro-*$_2$ | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | + | — | — | + | 35 | + | neol. < lat., gr. |
| 65 | *ră-*$_1$ | 2 | vb., s. | 2 | + | — | — | + | — | + | 11 | + | lat. |
| 66 | *răs-* | 5 | vb., s., adj., num., adv. | 5 | + | — | — | + | — | + | 124 | + | sl. |
| 67 | *re-*$_2$ | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | — | + | — | + | 338 | + | neol. < lat., fr. |

| Nr. crt. | Prefixul | Părţi de vorbire formate | | Claselor bazelor | Derivate omogene | | Derivate eterogene | | Semantism | | Nr. form. anal. | Prod. | Originea |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | Nr. | Felul | | simple | para-sintetice | simple | parasin-tetice | mono- | poli- | | | |
| 68 | *retro-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | — | + | + | — | 21 | — | neol. < lat., fr. |
| 69 | *s-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | — | + | — | × | 73 | + | lat. |
| 70 | *se-* | 1 | vb. | 1 | + | — | — | — | + | — | 1 | × | neol. < lat., fr. |
| 71 | *sin-* | 2 | s., adj. | 2 | + | + | — | + | + | — | 19 | + | neol. < gr.+... |
| 72 | *spre-* | 2 | adj., vb. | 2 | + | — | — | — | + | — | 6 | + | rom.calch. < lat. |
| 73 | *stră-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | — | + | — | + | 43 | + | lat. |
| 74 | *sub-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | — | — | + | — | + | 222 | + | lat. + neol. < lat., fr. |
| 75 | *super-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | — | — | — | — | + | 67 | + | neol. < lat.,fr. |
| 76 | *supra-* | 3 | s., adj., vb. | 3 | + | + | + | + | — | + | 198 | + | rom. + neol. < lat. |
| 77 | *sur-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | — | + | + | — | + | 15 | × | neol. < fr. |
| 78 | *tă-* | 2 | vb., adj. | 2 | + | — | — | — | ? | — | 2 | + | < sl. |
| 79 | *tra-* | 1 | vb. | 1 | + | — | — | — | + | — | 2 | — | neol. < lat., fr., it. |
| 80 | *trans-* | 3 | vb., s., adj. | 3 | + | + | ? | + | — | + | 54 | + | neol. < lat., fr. |
| 81 | *tră-* | 1 | vb. | 1 | + | — | — | — | + | — | 1 | — | lat. |
| 82 | *tre-*$_2$ | 1 | vb. | 1 | + | — | — | — | + | — | 2 | × | neol. < fr. |
| 83 | *ultra-* | 2 | s., adj. | 2 | + | — | — | — | — | + | 68 | + | neol. < lat., fr. |
| 84 | *vă-* | 1 | s. | 1 | + | — | — | — | + | — | 2 | — | sl. |
| 85 | *văz-* | 1 | s. | 1 | + | — | — | — | + | — | 2 | — | sl. |
| 86 | *ză-* | 3 | vb.,s.,adj. | 3 | + | — | — | + | — | + | 14 | + | sl. |

Coloana a 3-a (numărul părţilor de vorbire): numărul adăugat (+1) la *în-*$_1$ şi *ne-*$_2$ se referă la formaţii discutabile (cu dublă analiză sau exclusiv ocazionale).
Coloana a 10-a (semantism): prin ? s-a marcat lipsa unor valori clare.
Coloana a 11-a (numărul formaţiilor analizabile luate în consideraţie): prin + s-au marcat seriile deschise.
Coloana a 12-a (productivitatea): prin + sau — s-a notat prezenţa, respectiv absenţa unor formaţii pe teren românesc; semnul × indică productivitatea limitată la semicalcuri sau adaptări.

# LISTA ABREVIERILOR

a. = anul
act. = activ
adj. = adjectiv
adv. = adverb(ial)
Agr. = agrotehnică
alb. = albanez
Anat. = anatomie
Arhit. = arhitectură
arm. = armean
arom. = aromân
art. = articulat
Astron. = astronomie
bg. = bulgar
Biochim. = biochimie
Biol. = biologie
Bot. = botanică
cf. = confer
C.f. = căi ferate
Chim. = chimie
Chim.biol. = chimie biologică
Chim.fiz. = chimie fizică
Cinem. = cinematografie
clas. = clasic
com. = comunicat
conj. = conjuncţie
Constr. = construcţii
Cont. = contabilitate
cp. = compară
Drum. = drumuri
Electr. = electrotehnică
engl. = englez
expr. = expresie
f. = feminin
fam. = familiar
Farm. = farmacie
fig. = figurat
Filoz. = filozofie
Fin. = finanţe
Fiz. = fizică
Fiziol. = fiziologie
Fot. = fotografie
Fotogram. = fotogrammetrie
fr. = francez
Genet. = genetică
Geobot. = geobotanică
Geofiz. = geofizică
Geogr. = geografie
Geol. = geologie
Geom. = geometrie
germ. = german
gr. = grecesc
Gram. = gramatică
Hort. = horticultură
i.-e. = indo-european
Ind. alim. = industria alimentară
Ind. cărb. = industria cărbunelui
Ind. chim. = industria chimică
Ind. extr. = industria extractivă
Ind. hirt. = industria hirtiei şi celulozei
Ind. lemn. = industria lemnului
Ind. petr. = industria petrolului
Ind. text. = industria textilă
interj. = interjecţie
intr. = intranzitiv
it. = italian
inv. = invechit
Jur. = ştiinţe juridice
lat. = latinesc
Lingv. = lingvistică
lit. = lituanian
loc. = locuţiune
Log. = logică

m. = masculin
magh. = maghiar
Mat. = matematică
Mec. = mecanică
Med. = medicină
med. = medieval
megl. = meglenoromân
Met. = metalurgie
Meteor. = Meteorologie
Min. = mineralogie
Muz. = muzică
n. = neutru
Nav. = navigaţie
neolog. = neologism
ngr. = neogrec
num. = numeral
Opt. = optică
Paleont. = paleontologie
part. = participiu
Pedol. = pedologie
Pict. = pictură
pl. = plural
pol. = polonez
Poligr. = poligrafie
pop. = popular
pref. = prefix
prep. = prepoziţie
pron. = pronume, pronominal
Psih. = psihologie
rec. = reciproc
refl. = reflexiv
reg. = regional
Rez.mat. = rezistenţa materialelor
rom. = românesc
rus. = rusesc
s. = substantiv
scr. = sîrbocroat
sg. = singular
Silv. = silvicultură
sin. = sinonim
sl. = slav
sp. = spaniol
Stratigr. = stratigrafie
suf. = sufix
s.v. = sub voce
Tehn.mil. = tehnica militară
Telecom. = telecomunicaţii
Termot. = termotehnică
Topogr. = topografie
tr. = tranzitiv
ucr. = ucrainean
v.(+ nume de limbă) = vechi
v. = vezi
var. = variantă
vb. = verb
Zool. = zoologie

# BIBLIOGRAFIE

## Siglele lucrărilor citate


ALECSANDRI, T. I — Vasilie Alecsandri, *Opere complete*. Partea întiia: *Teatru*. Volumul I: *Cançonele comice, scenete şi operete*. Editura Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1875.

ALEXI — Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. Zweite verbesserte und vervollständigte Auflage. Verlag von H. Zeidner, Kronstadt (Brasso), 1906.

ALLG — *Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik*, mit Einschluss der älteren Mittellateins. Herausgegeben von Eduard Wölfflin, Leipzig, 1884–1908.

ALR I (I/I, I/II) — *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I de Sever Pop. Vol. I Cluj, 1938; II Sibiu–Leipzig, 1942.

ALR II/I — *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române. Partea II de Emil Petrovici. Vol. I Sibiu, 1940.

ALRM I (I/I, I/II) — *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I de Sever Pop. Vol. I Cluj, 1938; II Sibiu–Leipzig, 1942.

ALRM SN — *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă. Bucureşti. Vol. I 1956; II 1967; III 1967.

ALR SN I ş.u. — *Atlasul lingvistic român*, serie nouă. Vol. I–II, Bucureşti, 1956.

ANTONESCU — G. M. Antonescu, *Dicţionar rumân*. Mic repertor de cunoştinţe generali ...Imprimeria naţionale a lui Stephan Rassidescu, Bucureşti, 1862.

ASAN, D.P.H. — Finuţa Asan, *Derivarea cu sufixe şi prefixe în Psaltirea Hurmuzaki*, în SMFC I, p. 203–212.

AUERBACH, V. — Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänischen*, în JAHRESBERICHT XIX–XX (1913), p. 209–264.

AVRAM, C. — Mioara Avram, *Contribuţii la studierea prefixului co- < po-*, în SMFC VI, p. 5–10.

AVRAM, P. N. — Mioara Avram, *Prepoziţii neologice în limba română contemporană*, în SCL XXIV (1973), nr. 3, p. 239–251.

BAILLY — A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*. Dixième édition revue. Librairie Hachette, Paris [f.a.].

BARCIANU — Sab. Pop-Barcianu, *Vocabulari roman-nemţesc*... Tiparul şi editura lui Teodoru Steinhausen, Sibii, 1868.

BATTISTI–ALESSIO — C. Battisti–G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*. I–V, Firenze, 1950–1957.

BENEŠ, P. — Pavel Beneš, *Préfixes de négation en roumain*, în CL III (1958), supliment, p. 89–95.

BL — *Bulletin linguistique*. Faculté des lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. Bucureşti–Paris–Copenhague. Vol. I (1933) ş.u.

BOURCIEZ, E. — Édouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane.* Deuxième édition refondue et completée. Librairie C. Klincksieck, Paris, 1923.

BPH — *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide".* Universitatea din Iaşi. Director Iorgu Iordan. Iaşi, vol. I (1934) ş.u.

BRUNOT, H. — Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900.* Vol. I, Paris, 1905.

BRV I–IV — Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche* 1508–1830. Tom. I (1508–1716), 1903; tom. II (1716–1808), 1910; tom. III (1809–1830), fasc. I–II, 1912, fasc. III–IV [Ioan Bianu şi Dan Simonescu], 1936; tom. IV (Adăogiri şi îndreptări) [Ioan Bianu şi Dan Simonescu], 1944. Bucureşti.

CADE — I. Aurel Candrea–Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat.* Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. Aurel Candrea; partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu. Editura Cartea românească, Bucureşti [1926–1931].

CARAGIALE, O. VI — I. L. Caragiale, *Opere*, vol. VI: *Teatru.* Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1939.

CDDE — I. A. Candrea–Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A–Putea).* Socec, Bucureşti, 1907–1914.

CILL I–III — *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea.* Vol. I 1956, vol. II 1958, vol. III 1962. Bucureşti.

CINEMA — *Cinema.* Revistă lunară de cultură cinematografică. Bucureşti, anul I (1963) ş.u.

CIORANESCU — Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano.* Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna, 1958–1961.

CL — *Cercetări de lingvistică.* Institutul de lingvistică, Cluj. Anul I (1956) ş.u.

CLOSE, D. — Elizabeth Close, *The Development of Modern Rumanian. Linguistic Theory and Practice in Muntenia 1821–1838.* Oxford University Press, 1974.

CODRESCU — Theodor Codresco, *Dictionariu franceso-român.* Tipografia Buciumului Român, Iassii, 1859.

COHUŢ–VULPE, P. F. — Cornelia Cohuţ–Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier". I. Texte. Sintaxă.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973.

CONTEMPORANUL — *Contemporanul.* Săptămînal politic, social, cultural. Seria a II-a. [Bucureşti] 1948 ş.u.

CORNELISSEN, LAT. COM- — Ralf Cornelissen, *Lateinisch com- als Verbalpräfix in den romanischen Sprachen.* Bonn, 1972.

L. COSTIN, GR. BĂN. — Lucian Costin, *Graiul bănăţean.* Studii şi cercetări. Cartea Românească, Timişoara, 1926.

COSTINESCU — Ion Costinescu, *Vocabular româno-frances.* Bucureşti, 1870.

COTEANU, E. — I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române.* Bucureşti, 1961.

CREST. III/I — *Crestomaţie romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan... Vol. al III-lea, partea I. Editura Academiei, Bucureşti, 1968.

CUV. BĂTR. I — B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrîni.* Tom. I: *Limba română vorbită între 1550–1600.* Studiu paleografico-linguistic de... Cu observaţiuni filologice de Hugo Schuchard. Bucureşti, 1878.

CV — *Cum vorbim.* Revistă pentru studiul şi explicarea limbii. Bucureşti. Anul I (1949) ş.u.

DA — *Dicţionarul limbii române.* Tomul I, partea I: *A–B.* Socec şi Sfetea, 1913; tomul I, partea II: *C.* Tipografia ziarului „Universul", 1940; tomul I, partea III, fasc. I: *D–de.* „Universul", 1949; tomul II, partea II,

fasc. I: *J—lacustru*. „Universul", 1937; tomul II, partea II, fasc. II—III: *Ladă—lojniță* „Universul" 1940, 1948, București.

DA ms. — *Dicționarul limbii române, (DA)*, aflat sub formă de manuscris la Institutul de lingvistică din București.

DARMESTETER, T. — Arsène Darmesteter, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*. Deuxième édition vue, corrigée et en partie refondue, avec une préface par Gaston Paris. Emile Bouillon, éditeur. Paris, 1894.

DAUZAT—DUBOIS—MITTERAND — Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*. Librairie Larousse, Paris, 1964.

DC — *Dicționar de chimie*. Editura tehnică, București, 1964.

DDRF — Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. [Vol. I—IV.] Imprimerie de l'état, Bucarest, 1893—1895.

DENSUSIANU, Ț. H. — Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*. Socec & Co, București, 1915.

DER — *Dicționar enciclopedic român*. Editura politică, București. Vol. I: *A—C* 1962, vol. II: *D—J* 1964, vol. III: *K—P* 1965, vol. IV: *Q—Z* 1966.

DEX — *Dicționarul explicativ al limbii române*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.

DF — *Dicționar de fizică*. Editura enciclopedică română, București, 1972.

DHLR I—II — Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier: *Les origines*, 1901; tome II: *Le seizième siècle*, 1938. Ernest Leroux, Paris.

DI — *Dicționar invers*. Institutul de lingvistică din București. Editura Academiei Republicii Populare Române [București], 1957.

DIMITRAKOS — Δημητρακος Β. Δημητριος, Νέον λεξικὸν Ὀρθογραφικὸν καὶ Ἑρμηνευτικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης..., Ἀθῆναι, 1959.

DLR — *Dicționarul limbii române* (*DLR*). Serie nouă. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București. Tomul VI, Litera *M*, 1965—1968. Tomul VII, partea I, Litera *N*, 1971; tomul VII, partea a II-a, Litera *O*, 1969; tomul VIII, partea 1, Litera *P*: *P—PĂZÚI*, 1972; tomul VIII, partea a 2-a, Litera *P*: *PE—PÎNAR*, 1974; tomul IX, Litera *R*, 1975.

DLR ms. — *Dicționarul limbii române* (*DLR*), aflat sub formă de manuscris la Institutul de lingvistică din București.

DLRC — *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Vol. I—IV. Editura Academiei [București], 1955—1957.

DM — *Dicționarul limbii române moderne*. Editura Academiei [București], 1958.

D. MED. — *Dicționar medical*. Vol. I: *A—H*; vol. II: *I—Z*. Editura medicală, București, 1969.

DN[1] — Florin Marcu — Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*. Editura științifică, București, 1961.

DN[2] — Florin Marcu — Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*. Ed. a II-a revăzută și adăugită. Editura științifică, București, 1966.

DR I—XI — *Dacoromania*. Buletinul „Muzeului limbei române" condus de Sextil Pușcariu. Editura Institutului de arte grafice „Ardealul", Cluj. Anul I—XI (1920—1948).

DRĂGANU, R. S. — Drăganu Miklós, *A román szóösszet*. Matheiu Gy. Nyomdája, Beszterczе, 1906.

DRINCU, P. T. — Sergiu Drincu, *Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română*, în „Studii de limbă și stil", Editura Facla, Timișoara, 1973, p. 151—159.

DRINCU, P. V. — Sergiu Drincu, *Derivarea cu prefixe românești vechi în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii de limbă, literatură și folclor" II, Reșița, 1971, p. 59—68.

DRLU — *Dicţionariu rumanesc, latinesc şi unguresc.* Tom. I: *A–L*, 1822; tom. II: *M–Z*, 1823. Cu tipariul Tipografiii Colegiumului reformaţilor, prin Stephan Török, Cluj.

DUBOIS, D. S. — Jean Dubois, *Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain.* Librairie Larousse, Paris, 1962.

DU CANGE — Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis.* Vol. I–X. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe von 1883–1887, Graz–Austria, 1954.

ERNOUT–MEILLET — A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine.* Histoire des mots, 4ième éd., Paris, 1960.

EVSEEV, S. — Ivan Evseev, *Semantica verbului.* Editura Facla, Timişoara, 1974.

FC I — *Formarea cuvintelor în limba română.* Volumul I: *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan. Editura Academiei Republicii Socialiste România [Bucureşti], 1970.

FISCHER, F. C. — I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL V (1954), nr. 3–4, p. 293–307.

FLACĂRA — *Flacăra.* Revistă social-politică şi literar-artistică. [Bucureşti] 1963 ş.u.

FLEISCHER, W. — Wolfgang Fleischer, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache.* 2., unveränderte Auflage. Leipzig, 1971.

FLOREA, P. N. — Ion Florea, *Prefixele de negare în limba română*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, 1968, p. 61–69.

FOLCLOR OLT.–MUNT. I — *Folclor din Oltenia şi Muntenia.* Editura pentru literatură, vol. I, 1967.

GÁLDI, M. — Gáldi Ladislas, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes.* Budapest, 1939.

GĂMULESCU, E. — Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân.* Editura Academiei Republicii Socialiste România [Bucureşti] — Novinsko preduzeće „Libertatea", Pančevo, 1974.

GCR I–II — M. Gaster, *Chrestomaţie română.* Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI–XIX), dialectale şi populare, cu o introducere, gramatică şi un glosar româno-francez de... Vol. I: *Introducere, gramatică, texte (1550–1710)*; vol. II: *Texte (1710–1830). Dialectologie, literatură populară, glosar.* Leipzig–Bucureşti, 1891.

GHEŢIE — Ion Gheţie, *Dicţionar român-maghiar pentru şcoală şi privaţi. Román-magyar szótár.* Budapest, 1896.

GHEŢIE, B. — Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975.

GÎRDA, B. — Gh. Gîrda, *Binaiu-i frunzea*, ed. a II-a, Bucureşti [f.a.].

GL — *Gazeta literară*, Organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. Bucureşti. Anul I (1954) ş.u.

GL. OLT. — *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu... Editura Academiei, Bucureşti, 1967.

GLOS. REG. — V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional.* Editura Academiei [Bucureşti, 1961].

GRAM. ROM. I–II — *Gramatica limbii române.* Vol. I–II. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou. Editura Academiei, Bucureşti, 1966.

GRAUR, A. E. — Al. Graur, *Alte etimologii româneşti.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975.

GRAUR, E. — Al. Graur, *Etimologii româneşti.* Editura Academiei [Bucureşti], 1963.

GRAUR, N. P. — Acad. Al. Graur, *Nume de persoane.* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1965.

GRAUR, P. I. — Acad. Al. Graur, *Prefixe cu rol de indicator*, în LL XI (1966), p. 335–338.

GRAUR, SLG — Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei [Bucureşti], 1955.

GRAUR, T. — Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române.* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

GREVISSE — Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire fançaise avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui.* Neuvième édition revue. Gembloux–Paris, 1969.

GR. S. I–VII — *Grai şi suflet.* Revista Institutului de filologie şi folclor, publicată de Ovid Densusianu. Vol. I–VII, Bucureşti, 1924–1937.

GUILBERT–DUBOIS, P. I. — L. Guilbert et J. Dubois, *Formation du système préfixal intensif en français moderne et contemporain,* în „Le français moderne", 1961, nr. 2, p. 87–111.

GUŢIA, E. — Ioan Guţia, *Évolution et structure des composés négatifs roumains,* în „Orbis" VI (1957), nr. 1, p. 157–167; nr. 2, p. 486–496.

GUŢU ROMALO, C. — Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi).* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1972.

HATZFELD–DARMESTETER — D. A. Hatzfeld et A. Darmesteter, *Dictionnaire général de la langue française,* Paris, 1920.

HELIADE, O. I–II — I. Heliade-Rădulescu, *Opere.* Tomul I–II. Ediţie critică, cu introducere, note şi variante de D. Popovici. Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, I: 1939; II: 1943.

HEM — B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor.* Tom. I şi II 1887; tom. III 1893. Stabilimentul grafic Socec şi Teclu, Bucureşti.

HRISTEA, E. — Theodor Hristea, *Probleme de etimologie.* Studii. Articole. Note. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

IF — *Indogermanische Forschungen.* Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, Strassburg–Berlin, 1892 ş.u.

ILR I–II — *Istoria limbii române.* Volumul I: *Limba latină,* 1965; volumul II 1969. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti.

INF. BUC. — *Informaţia Bucureştiului.* Ziar al Comitetului municipal Bucureşti al PCR şi al Consiliului popular al municipiului Bucureşti. Anul I (1954) ş.u.

IORDAN, F. — Iorgu Iordan, *Formaţii prefixale în româna actuală,* în SCL XXI (1970), nr. 4, p. 391–396.

IORDAN, LRA — Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor".* [Ed. a II-a.] Editura Socec & Co, Bucureşti [1947].

IORDAN, LRC — Iorgu Iordan, *Limba română contemporană.* Editura Ministerului Învăţămîntului. [Bucureşti] 1956.

IORDAN, STIL. — Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române.* Institutul de lingvistică română, Bucureşti, 1944.

IORDAN, TOP. — Iorgu Iordan, *Toponimia românească.* Editura Academiei, Bucureşti, 1963.

IORGA, L. I–II — N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821).* Vol. I–II. Editura Minerva, Bucureşti, 1901.

IORGA, S. N. — N. Iorga, *Scrisori de negustori.* Bucureşti, 1925.

IORGOVICI, O. — Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumânească...* Tip. Crăiasca Universitate, Buda, 1799.

Î. O. — *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie.* Ediţia a III-a. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1971.

JAHRESBERICHT — Gustav Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig.* Leipzig, Iohann Ambrosius Barth. Vol. I–XXIX, 1894–1921.

LAROUSSE — *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes.* Librairie Larousse, Paris, 1960–1964.

LB — *Lesicon romanesc–latinesc–unguresc–nemţesc, care de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat, seu: Lexicon valachico–latino–hungarico–germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est.* Budae, 1825.

LEUMANN–HOFMANN–SZANTYR, L.G. I–II — Leumann–Hofmann–Szantyr, *Lateinische Grammatik.* Auf der Grundlage des Werkes von Friedrich Stolz und Joseph Hermann Schmalz. Erster Band: *Laut- und Formenlehre,* 1963; Zweiter Band: *Syntax und Stilistik,* 1965. Verlag C.H. Beck, München.

LEX. REG. I–II — *Lexic regional* I. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice. Editura Academiei, 1960; II. Editura ştiinţifică, 1967. Bucureşti.

LIDDELL–SCOTT–JONES — H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon.* New (ninth) edition completed. Oxford, 1940.

LITTRÉ — Emile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, I–VII, Gallimard–Hachette, 1959.

LL — *Limbă și literatură*. Societatea de științe istorice și filologice. București, vol. I (1955) ș.u.

LM — A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționariul limbei române*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborat ca proiect. Noua Tipografie a laboratorilor români, București. Tomu I (A–H), 1871 [în realitate: 1873]; tomu II (Colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu: I–Z), 1876.

LR — *Limba română*. Institutul de lingvistică din București. Editura Academiei, București. Anul I (1952) ș.u.

LRC I — Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, Valeria Guțu Romalo, Clement Mîrza, Emanuel Vasiliu, *Limba română contemporană*. Vol. I. Editura didactică și pedagogică, București, 1974.

LRC II — I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*. Vol. II *Vocabularul*. Editura didactică și pedagogică, București [1975].

LTR[1] — *Lexiconul tehnic român*. I–VII. Editura tehnică, București, 1949–1955.

LTR[2] — *Lexiconul tehnic român*. I–XVIII. Elaborare nouă. Editura tehnică, București, 1957–1966.

LUC. — *Luceafărul*. Revistă literară. Budapesta. Vol. I (1901) ș.u.

LUMEA — *Lumea*. [Săptămînal de politică externă editat de Uniunea ziariștilor din Republica Socialistă România. București, 1963 ș. u.]

MAGAZIN — *Magazin*. Revistă săptămînală editată de Frontul Unității Socialiste, 1, 1959 ș.u.

MAG. IST. I–V — *Magazin istoric pentru Dacia*. Subt redacția lui A. Treb. Laurian și Nicol. Bălcescu. Tom. I–V. București, Colegiul național, 1845–1847.

MALKIEL, G. — Yakow Malkiel, *Genetic Analysis of Word Formation*, în *Current Trends in Linguistics* edited by Thomas A. Sebeok, vol. III *Theoretical foundations*, Haga–Paris, 1966, p. 305–364.

MARCHAND, E. W. — Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1960.

MAT. DIAL. I — *Materiale și cercetări dialectale*. I [București], 1960.

MAT. FOLK. I–II — *Materialuri folkloristice*. Volumul I (*Poesia poporană*, partea I–II) — II. Tipografia Corpului didactic, București, 1900.

MDE — *Mic dicționar enciclopedic*. Editura enciclopedică română, București, 1972.

MDM — A. Doljanski, *Mic dicționar muzical*. Traducere din limba rusă de Rostislav Donici. Editura muzicală [București], 1960.

MEYER-LÜBKE, G. II — W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*. Traduction française par Auguste Doutrepont et Georges Doutrepont. Tome deuxième: *Morphologie*. H. Welter, éditeur, Paris, 1895.

MEYER-LÜBKE–PIEL, G. F. — *Historische Grammatik der französischen Sprache* von W. Meyer-Lübke, zweiter Teil, *Wortbildungslehre*. Zweite, durchgesehene und ergänzte Auflage von J. M. Piel. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1966.

MIHĂESCU, INFL. — H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*. Editura Academiei, București, 1966.

MIHĂILĂ, Î. — G. Mihăilă, *Împrumuturile vechi sud-slave în limba română*. Editura Academiei, București, 1960.

MIKLOSICH — Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Guilelmus Braumueller, Vindobonae, 1865.

MIRAMBEL, G. — André Mirambel, *Grammaire du grec moderne*. Librairie C. Klincksieck, Paris, 1949.

MIRAMBEL, L. G. — André Mirambel, *La langue grecque moderne*, Paris, 1959.

MIȘAN, P. A. — Andrei Mișan, *Problema prefixelor „aspectuale" în limba română*, în CL XVIII (1973), nr. 1, p. 101–110.

NEGULICI — I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite pînă acum în limba română, și toate cele ce sînt a se mai primi d-acum înainte, și mai ales în științe*. Tipografia Colegiului, București, 1848.

| | |
|---|---|
| NOVACOVICIU, C. B. I–II | Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănățene* adunate de ... Tipografia Felix Weiss, Oravița, 1925. |
| NYROP, G. III | Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhague–Leipzig–New York–Paris, 1908. |
| OCHEȘEANU, P. | Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, în SMFC I, p. 29–50. |
| OMAGIU IORDAN | *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani.* Editura Academiei [București], 1958. |
| OMAGIU ROSETTI | *Omagiu lui Alexandru Rosetti. La 70 de ani.* Editura Academiei, București, 1965. |
| OXFORD | *The Concise Oxford Dictionary of Current English.* Fifth Edition. At the Clarendon Press, Oxford [1966]. |
| PANN, P. A. | Anton Pann, *Pagini alese.* Vol. I–II, E.S.P.L.A. [București], 1953. |
| PAPAHAGI | Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic.* Ediția a doua augmentată. Editura Academiei, București, 1974. |
| PASCU, C. | Giorge Pascu, *Despre cimilituri.* Studiu filologic și folcloric. Partea I. București, 1911. |
| PAȘCA, GL. | Ștefan Pașca, *Glosar dialectal*, alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni. (Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3.) Cultura națională, București, 1928. |
| PETROVICI, ALMĂJ | Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de folklor", III (1935), p. 25–159. |
| PISCUPESCU, O. | Dohtorul Ștefan Vasilie Piscupescu, *Oglinda sănătății și a frumuseții omenești. Mijloace și leacuri de ocrotirea și de îndreptarea stricăciunilor.* Tipografia de la Cișmea, București, 1829. |
| PLG I–VII | *Probleme de lingvistică generală.* Editura Academiei. Vol. I 1959; vol. II 1960; vol. III 1961; vol. IV 1962; vol. V 1967; vol. VI 1974; vol. VII 1977. [București.] |
| PN | *Presa noastră.* Revista Uniunii Ziariștilor din Republica Socialistă România. București, 1, 1955 ș.u. |
| PO | *Palia de la Orăștie 1581–1582.* Text – Facsimile – Indice. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil. Editura Academiei. București, 1968. |
| POLIZU | G. A. Polizu, *Vocabular româno-german*, compus și întocmit cu privire la trebuințele vieței practice de ..., înavuțit și cores de G. Bariț. Brașov, 1857. |
| PONTBRIANT | Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances.* București–Göttingen–Paris, 1862. |
| PROTOPOPESCU | Emmanuel Protopopescu Pake, *Nou dicționar portativ.* București, 1870. |
| PROT.-POP. | E. Protopopescu și V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzind și termeni științifici și literari.* Volumul I–II. T. Teodorescu, București, 1862. |
| PSALT. | *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește.* Edițiune critică de I. A. Candrea. Vol. II: Textul și glosarele. Socec et Comp., București, 1916. |
| PUȘCARIU | Dr. Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen.* C. Winter, Heidelberg, 1905. |
| PUȘCARIU, C. S. | Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii.* București, 1974. |
| PUȘCARIU, E. | Sextil Pușcariu, *Etudes de linguistique roumaine.* Cluj–București, 1937. |
| PUȘCARIU, L.R. I–II | Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I: *Privire generală*, Fundația pentru literatură și artă, 1940; vol. II: *Rostirea*, Editura Academiei, 1959. București. |
| PUȘCHILĂ, D. | D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, în „Analele Academiei Române", S. II, XXXVI, MSL, București, 1914. |
| REICHENKRON, DAK. | Günter Reichenkron, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen).* Heidelberg, 1966. |

REW — W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollständig neubearbeitete Auflage. Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1935.

RIEMANN—GOELZER, GR. GR. — Othon Riemann — Henri Goelzer, *Grammaire grecque complète*, Librairie Armand Colin, Paris, 1933.

RIZESCU, P. N. — I. Rizescu, *Prefixe noi neproductive şi puţin productive*, în SMFC III, p. 3—26.

Rj. IAZU — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, vol. I 1880—1882 ş. u.

R. L. — *România liberă*. Cotidianul Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste, Bucureşti, 1, (1944), ş. u.

ROBERT — Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française (Petit Robert)*. Société du Nouveau Littré [Paris], 1967.

ROHLFS, G. III — Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Sintassi e formazione delle parole*. Giulio Einaudi editore [Torino], 1969.

ROM. LIT. — *România literară*. Săptămînal de literatură şi artă [Bucureşti], 1968 ş. u.

ROSETTI—CAZACU—ONU, ILR I — Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I: *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*. Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

ROSETTI, ILR — Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Editura pentru literatură [Bucureşti], 1968.

ROSETTI, L. D. — Al. Rosetti, *Limba descîntecelor româneşti*. Editura Minerva, Bucureşti, 1975.

RRL — *Revue roumaine de linguistique*. Bucarest, Tome I (1956) ş.u.

SCÎNTEIA — *Scînteia*. Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. [Bucureşti] 1944 ş. u.

SCL — *Studii şi cercetări lingvistice*. Institutul de lingvistică din Bucureşti. Editura Academiei, Bucureşti. Anul I (1950) ş.u.

SCRIBAN — August Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*. (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme.) Ediţiunea întîia. Institutul de arte grafice „Presa bună", Iaşi, 1939.

SCURTU, T. Î. — Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*. Editura Academiei, Bucureşti, 1966.

SG I—III — *Studii de gramatică*. Vol. I 1956; vol. al II-lea 1957; vol. al III-lea 1961. Editura Academiei [Bucureşti].

SILL I—II — *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*. Vol. I—II. Editura pentru literatură [Bucureşti], 1969.

SLLF I—III — *Studii de limbă literară şi filologie*. Vol. I 1969; vol. al II-lea 1972; vol. al III-lea 1974. Editura Academiei, Bucureşti.

SMFC I—VI — *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I 1959; vol. al II-lea 1961; vol. al III-lea 1962; vol. al IV-lea 1967; vol. al V-lea 1969; vol. al VI-lea 1972.

SOPHOCLES — E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Cambridge, Massachusetts, 1887.

SPENCE, F. P. — N.C.W. Spence, *What are the French Prefixes?* în „Revue de linguistique romane" XXXII (1968), p. 324—333.

STAMATI — Pah. T. Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*. Întîia ediciune. Tipografia Buciumului român, Iaşi, 1851.

ŞĂINEANU — Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbei române*. A opta ediţiune. Revăzut şi adăogit la ediţia VI-a. Ortografia Academiei române. Editura „Scrisul românesc" [Craiova, 1930].

ŞEZ. — *Şezătoarea*. Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare. Director Artur Gorovei. Fălticeni. An. I (1892) ş.u.

ŞINCAI, Î. — G. Şincai, *Îndreptare către arithmetică*. Întîia parte... Tipariul seminariului, Blaj, 1785.

ŞINCAI, O. I—IV — Gheorghe Şincai, *Opere* I—IV. Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967—1973.

TAMÁS — Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

| | |
|---|---|
| TDRG | Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch (Dicționar român-german)*. Vol. I 1903; vol. II 1911; vol. III 1924. Staatsdruckerei (Imprimeria statului), București. |
| TEAHA, C. N. | Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*. Editura Academiei [București], 1961. |
| TEKAVČIĆ, G. I. III | Pavao Tekavčić, *Grammatica storica dell'italiano*. Volume III: *Lessico*. Società editrice il Mulino, Bologna [1972]. |
| TEODORESCU, P. P. | G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*. Culegere de... București, 1885. |
| TODORAN, GL. | Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal*. Alcătuit după două manuscrise din Biblioteca centrală de la Blaj din 1887. « Cartea românească », Cluj, 1949. |
| TOMESCU, GL. | Mircea Tomescu, *Glosar din județul Olt*. (Aspecte lingvistice și folclorice din județul Olt II.) Tipografia „Tiparul Oltului", Slatina, 1944. |
| TRIBUNA | *Tribuna*. Săptămînal de cultură. Cluj. Anul I (1957) ș.u. |
| UDRESCU, GL. | D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*. Editura Academiei, București, 1967. |
| URSU, T. | N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*. Editura științifică, București, 1962. |
| VAILLANT, V. S. | André Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Tome I: *Grammaire*. Seconde édition revue et augmentée. Paris, 1964. |
| VALIAN | I. A. Valian [= Vaillant], *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*. Tipografia lui Friderih Valbaum, București, 1839. |
| VASILIU, D. C. | Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coresi din 1581*, în SMFC I, p. 221—259. |
| ZINGARELLI | Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*. Ed. X, Zanichelli (Bologna, 1970). |
| ZRPh | *Zeitschrift für romanische Philologie*, herausgegeben von Dr. Gustav Gröber. Halle. Vol. I (1876) ș. u. |

# INDICE[1]

## A

## AFIXE ȘI ELEMENTE DE COMPUNERE[2]



[1] Indicele cuprinde numai formanții și cuvintele românești.
[2] S-au inclus aici și unele segmente cu statut neprecizat (de exemplu, sunete protetice, segmente ca *bo-*, *logo-* etc.). Diferitele variante și compuse ale unui formant (afix sau element de compunere) sînt înregistrate separat. Prefixele (omonime) citate în corpul lucrării, după diverși cercetători, fără indice numeric au fost încadrate în indice la prefixul care le corespunde în interpretarea noastră. Cifrele aldine indică paginile la care se găsește monografia prefixului respectiv

## B

## CUVINTE[1]



[1] Indicele cuprinde toate formaţiile prefixale menţionate în lucrare. Alte cuvinte (simple, derivate sau compuse), ca şi grupurile de cuvinte şi formele flexionare ale cuvintelor sînt înregistrate numai atunci cînd se spune ceva despre ele.

# CUPRINSUL

Redactor: Stella Nicolau
Tehnoredactor: Meluş Tureac

*Bun de tipar 20.09.1978. Tiraj 2860 ex.*
*Format 16/70×100. Coli de tipar 24.*
*C. Z. pentru biblioteci mari şi mici: 459|—54(021)=59*

cd. 1539 I. P. INFORMAŢIA
str. Brezoianu nr. 23—25,
Bucureşti

Lei 25